cf. Zeuschner [illegible] – Gnoynosi [illegible] v. Poslau

Powierzchnia ziemi i góry, grunta, wody mineralne

Gwałtowna rewolucya świata to sprawiła że piasek w prostym kierunku przerwanym pasmem jest rozrzuconym także zaczynając od rossyjskiej granicy koło Brodów ciągnie się przez Lwów, Wiszenkę, Lubaczów Leżajsk, Raniżów, Dadłów, Niepołomice dalej przez Olkusz Sławków ku Siewierzu.

Tatry w Sądeckim drzeń i posadę stanowi granit po większej części czerwony grubo ziarnisty jest tam bardzo piękna Mika. Na granicie leży łupek chlorytu jak to widzieć w Kościeliskach za hamernią. W Chlorycie znajdują się kruszce tylko z strony Galicyjsk. W Kościeliskach jest srebro miedź i nieco Antimonii lecz kopalnie zarzucone. Na chlorycie pokład skały kwarcowej a na tej zaraz łupek marglu na którym dopiero wapień Alpowy zwalony. Jest on ziarnisty jasnego koloru na końcach przezroczysty słowem najdawniejszej formacyi leży w prostym kierunku. Kierunek wszystkich tych gór od południa do północy. Na Tatrach rośnie goryczka (gentiana) dzięgiel (angelica) porost islandzki (lichen) mrostwo i rabarbarum kupami na dolinach gdzie dawniej koszary owiec stały. Wapień składa pierwsze pasmo gór karpackich wjeżdżając do Galicyi. Czorsztyn stoi na skale wapienia, ziemia tam jest biała kamieniami okryta. Pokłady po obu stronach Dunajca idą od południa na północ składają się z skał piaszczysto wapiennych równolegle te warstwy po obu stronach rzeki były niegdyś razem połączone góry teraz zaś pędem wody rozłączone. Mamy w Galicyi skały 4 klass: pierwiastkowe, przechodowe, warstwowe i napływowe. Większa część Galicyi może się nazwać podgórzem Karpat.

Północne pochyłości Karpat od Xtwa Cieszyńskiego aż w głąb Bukowiny składają się z jednakich skał z piaskowca karpatowego pomiędzy innemi pasmo Tatrów bardzo wyniosłe długość ich nie dochodzi 8 mil. Na piaskowcu ich tu i owdzie osiadły wierzchy trachitowe co dowodzi że skorupa ziemi niegdyś tu pękała i lawy wydawała. Piaskowiec karpatowy z kwarcu pospolitego

Pieniny zwie się gałąź idąca od Czorsztyna ku wschodowi przez które przedziera się Dunajec, szerokość ich nieprzechodzi milę długość zaś znaczniejsza w południowo wschodnim kierunku przy Szczawnicy zniża się i ciągnie ku Banatowi. Wegetacyja Pienin należy do najbujniejszych nie są zamieszkałe dla trudnego dostępu tylko gdzieniegdzie pasą się ryżny klasztoru S. Kunegundy podług wieści przez Husytów zburzonego. Pienińskie skały są częścią białym częścią czerwonym marmurem. Góra Świątkowa ma na dole piaskowiec dalej bloki granitowego trachitu co równie jak i kwaśna woda dowodzi powstanie wulkaniczne w Szczawnicy.

Karpatów łańcuch ciągnie się przeszło 100 mil okryty 1½ milionów jochów lasów miejscami sól. Najwyższe góry Świnia skała koło Nowego Targu nad 1111 sągów Babia góra 850 sągów – Pikul koło Boryni, Gorgulata koło Weldzieża – Chrowiszcze koło Kałusza – Czarna hora koło Kutt i Nadworny ostatnia wysoka 920 stóp. najwyższe szczyty w Węgrzech; zachodnie gałęzie Karpat składu wapiennego, wschodnie zaś mają powierzchnię ciemno lub żółto gliniastą. Czarna góra 4,800 stóp wysoka

Bez Kide (chróst lasu ...) więc gołe szczyty

Babia góra 5200 stóp na powierzchnię morza wysoka

Karpaty potężne dzikie góry przez niższe wzgórki poczęści łączą się z Sudetami na pograniczu Morawij, Szląska i Węgier wznoszą się już do znacznej wysokości ciągną się do Tureczyzny, najwyższe szczyty w Węgrzech od Karpat ciągną się pasmo nagie szczyty tylko w Tatrach. Karpaty składają się des Hochgebirgs aus Granit des [illegible] aus [illegible] Thonschiefer aus [illegible] und Syenit porphyr na którym sienicie często Kruszce leży. Od północy przypiera do Tater rząd gór wapiennych między któremi pokład soli galicyjskiej leży.

Galicyja może być słusznie do Krajów górzystych poli
czona bo rachując tylko długość Karpat od Wadowickiego
cyrkułu do Bukowiny to wynosi 60 geograf. mil
szerokość zaś w Galicyi 12 czasem i 15 mil mil jeogr.
a zatem cała przestrzeń ich 726 □ mil potem góry
tut [illegible] przechodzą 2000 stóp

Karpaty powstają pod 49° szerokości góry
drugiej i trzeciej formacyi. Babia góra
5500 stóp a w Bukowinie: Dżumalen
5600 stóp, Sochard, Rareu, Buschar a
w centralnych Karpatach:
Gistheler Spitze 8260 fus Lomnica
8760 Krivan 7878 fus wysokie

Oolity: Amonogóżnika Gerpilii, consolutus Nau tilites excavatus co do nowszej formacyi należy

rozmaitej wielkości spojony massą marglową
rzadko ilową często zdarzają się w piaskowcu krzy
żujące się żyły białego węglanu wapna rom
boidalnego są to powszechnie znaki że w bliskości
podrzędne warstwy lub też pokłady wapienia na
trafiamy. Wszystkie te piaskowce i wapienie są jednej
formacyi, piaskowiec ten jedni kładą między naj
dawniejszemi drudzy pomiędzy nowemi lecz powszech
nemi na globie utworami. Koło Czorsztyna, Szafler, Ro
gożnika są góry z skamieniałościami. Wegetacyja na
Karpatach wydaje drzewa iglaste i inne zioła a u
podnoża żyto, owoce. Tatry na południu sterczą jak
Kolossy granitowe przed niemi pasmo mniej wynio
słych gór dziko porozrzucanych dochodzące pod Czorsztyn
do znaczniejszej wysokości. Piaskowiec Karpacki w którym
~~zupełny~~ brak metallów ~~są i wapienie tatrowe które~~
~~okrywają granity~~ uważa Staszyc jako należące
do formacyi przechodowej Beudant (voyage Minera
logique et Geologique 1822) mówi że piaskowce do
formacyi węgla ziemnego należą Pusch uważa je za ogni
wo formacyi lias bardzo słusznie. W środku europy wychodzi
wapień w tej formacyi jako panująca skała na wscho
dzie zaś piaskowiec. Niemają one obie pokładów metalicz
nych lecz za to sól u nas w piaskowcu Karpatowym
W górze Grojec przy Żywcu są odciski Fucoidów
Koło Czorsztyna na piaskowcu wapienie rożnego rodzaju n.p.
marglowe rożnego koloru n.p. czerwonego marmuru
na których Czorsztyn zamek stoi. W pokładach czyli warst
wach marmuru Czorsztyńskiego są Ammonity, Bellemity,
Enkrynity, Pentakrynity, dwuskorupne muszle
Warstwy koło Czorsztyna takie 1. Piaskowiec Karp., 2.
Wapień rożny, piaskowiec, wapień, i t. warstw kieru
nek ze wschodu na zachód.
Grunta na zachodzie i północy w Galicyi piaszczyste
i bagniste we wschodnio południowej części najtłustsze
i najurodzajniejsze. Lasy 4tą część zajmują

Przedgórze Karpackie. najwyższe góry w tym
pasmie w obw. Wadowickim, Sądeckim i Bocheńsk.
są: Lanckorona, Kotun, Strewel, Klimentów
mają do 3000 stop wysokości należą do 1go Tarn=
cha, okryty wierzchem całkim ziemią pulchną mar=
gielem i gliną. Z trudnością rodzi tylko żyto, obrosłe
jodłą, brzozą, jałowcem, buczyną, skrzeczyną.
Pasmo to ciągnie się ze wschodu na zachód, pochyłości
na północ – Tamże w Wadowickim Kamienie młyńs=
kie – Drugie pasmo wyższe za tym ma szczyty
Lubnia, Pilat, Poręba, Pszan (Mszana ?) Limanowa,
Rabun z którego Raba wypływa, Zalesia, Kalna,
Mazurka, Grapy, Gorzec: Babiagóra wysokość jej
5000 stop Paryskich nad poziom Bałtyckiego morza
Od południa ta góra bardzo rozłożysta i pochodna
od północy stromą. Wierzch jej na ćwierć mili roz=
łożysty i skalisty. Stałych śniegów tu niemasz.
Rośnie na niej wiele ziół ciekawych i rzadkich, pasterze
przez lato pasą tu trzody. Widać z niej na północ nieskoń=
czony, widać Kraków wsie miasta aż po Sandomierz,
od południa mały widok. Dolina Nowotarska czyli raczej
równina ciągnie się mil kilkanaście w lecie miejscami
palą się torfy [ledwie gdzie] za nią wznoszą się Karpaty. Skaliska w Szafla=
rach zwane: Obłazgowa, Kramnica, Lisowa, Żar, Czerwona
skała są zabytki rozbitej góry. Na pobrzeżach czarnego Dunajca
leży okrośnica murzynka (Klonaśtory) często i Prusian
żelaza (Berlinerblau) – Góry Karpackie Bukowina, Mie=
tuskie hory, Bobrowiec, Jaworowa, Ostrza Szczyt, Łysina
w przedgórzu ostatniej rzadkie miedziane rudy z żelazem
i rudy białe srebrodawe, żelaza lecz tylko żyłami w Karpatach
często koło [liszkami] Czarny Dunajec wypływa z czarnego je=
ziora w jaworowej holicy otoczonej szczytami zewsząd. W Koście=
liskach były piece do przetopu rud miedzianych i srebrnych
które się w złożach (Gang) w granicie znajdują, rudy żelaz=
ne ciągną się żyłami. W wyższych skał wapiennych z niej
duje się śmietanka góralska (Bergmilch) t.j. węglono
wapień Gąbczasty. – Mietuskie hory najniższe między
niemi Ratusz na 5200 stop wysok. Od Kościelisk idzie
droga do Przybiliny w Węgrzech – Jezioro Szczerbskie leży w
Węgrzech – Dawnie stole kopalne są częścią zawalone śniegiem

Karpaty ciągną się od starego Jezyrc w Morawij
aż po wielki Rozrogczyk Pietros na
granicach Multan i Wołoch.
Łoboda czerwona wonna (Byssus pulverulentus
saxatilis Linn) ma zapach fiałkowy – Kozodrzewina
najwyższy 5 stop gałęzie grubiejsze do 6 i 8 calów rozciągają
się dokoła do 10 i 12 stop (Pinus Carpaticus) (Legenda jezuicka) – Limba Kar=
packa na Rusi Kedr. drewno wyniosłe (Pinus cembra)
ma zapach przyjemny w stolarskich z niej robotach
mole się nie gnieżdżą: robią z niej balsam Karpacki.
Orzeł przedni królewski przeszło 3 stop długi żółta=
[Babia góra]
wo płowy oko wielkie źrenica jaskrawo żółtej. Dziu=
bek garbaty sępowy czarne do 4 cali długie waży
przeszło 17 lb wiedeński. – Są także mniejsze orły
czarne albo ciemno płowe.
Burza w Karpatach wiatr północny gęste chmury
przeciągają cypel kryje się w chmury które coraz
niżej opadają ciemni się tak iż niewidać nic deszcz
wielki w górze śnieg, obrywanie się kamieni i
spady wód słychać. Wiatr tak gwałtowny że się
trzeba kłaść brzuchem na skale bo strąca wol=
owce często z chodników. Bydło w Karpa=
tach przeczuwając burzę jest niespokojne
i wpoprzez gór spuszcza się na Polany.
Od Krzemionek pod Krakowem ciągną się
brzegiem Podgórza Karpatów pomorskie aż
ku Lwowu składające się z opok margielów
wapienników kamieni piaskowych z wapnem
i madrami morskiemi – również w okolicy
Lwowa ku Złoczowu – w okolicy Brzeżan,
Zborowa, Zbaraża, Wołoczysk Buczacza
Chorostkowa nad Zbruczem porozsypywane
góry pomorskie

Koszar = od Koł. tatarskiego
Kolbach – Kopersza dy
(Korale skamienne Zandberga)
Buccinum stoi gulatum skamieniała muszla wska.
Tenuh wapiennych koło Lwowa – Buccinum spiratum
nad Zbruczem koło Chorostkowa – przy mieście
~~Kaługz~~ na Ukrainie ~~w opo kach wapiennych znaleziono szczeki~~
~~słoniów przedpotopowych oraz bretan ręką ludzką~~
~~z Hornblendy robiony~~

Większa część Galicyi aż do Karpat dawniej
pewnie była jeziorem nieprzerwanym.

Rowniny Krowstarskie, koło Rzeszowa, Sambora, Brodów, Tarnopola nad Wisłą rowniny piaszczyste mające tu i owdzie wydobywające się wapiennik a miejscami bryły czerwonego granitu ciągnie się aż do Olkusza.
Dolin pięknych w górzystych stronach dosyć

Równina zaczynająca się w Bocheńskim idzie przez Tarnowski, Rzeszowski, Przemyski Żółkiewski, Złoczowski łączy się z Rowninami polskiemi i Rossyjskiemi Najrozleglejsze rowniny w Żołkiewskim Złoczowskim, Tarnopolskim gdzie spodnogi Karpat na północ płaszczą powstają najżyzniejsze rowniny. – Rownina ta zwie się Zawiślańska jest między Sanem a Dunajcem i ciągnie się ku zachodnio południowym stronom aż do Lwowa.

i lodem górnicy mogą tylko 3 miesiące do roku pracować. – Leutschem (Lewocza) – W Tatrach najwyższe polany dochodzą 4.400 stóp wysokości, lecz pastwiska do 5.600 stóp dochodzą. Na Wołoszyni która to góra jest najrozleglejsza z północnej strony są hotary na 4.200 stóp kwiaty i trawniki i najwyższych szczytach Wołoszyni miejscowo. W jesieni około S. Michała spędzają górale na dół bydło; wtedyż zenia wypędzają zaś koło 15 Czerwca. – W Karpatach niemasz nigdzie lodów przezroczystych lecz jest to zmarzłego mokrego śniegu zlodowacenie –
Kwiaty na Karpatach rosnące: Fiołek trojbarwny Goryczka kropkowata (Gentiana punctata) Tojad mordownik (Aconitum napelus) Jastrzębiec alpejs. (Hieracium alp) Pięciopręst złoty (Potentilla aurea) Jaskier siarczyst (Ranunculus glacialis najwyżej bo i koło śniegu rośnie Jaskier, Arecia alpina kwiat ma biały. Po wysokości 1250 stóp nie rosną zioła tylko gołe skały i mchy. – Na wschód Wołoszyni niedaleko rzymu który się zwie źródło jest 5 stawów na górach na wysokości 4206 stóp od zachodu Wołoszyńskie Szeroty od południa Liptowskie mury od wschodu góry wyższe wszystkie: Opalona, zaraz koło 5 stawów dalej Skałka Czerwona, Szeroka, Świstowa, Biała Dunajecka, Jaworowa, Rusinowa Pięć jezior ~~było~~ z sobą niegdyś połączone, woda przekowała sobie wychód – Jezioro rybie otoczone skałami zwanemi Zbojce, pielgrzymy, starce, mnichy zawiera przeszło 8000 stóp do koła są w nim pstrągi na 1 i 2 stopy długie lecz chude. Nad rybiem jeziorem leżą dwa stawy z których woda z szumem spada do rybiego
1do Czarny staw pod Liptowskiemi mury leży 2o na wschód zaś z strony północnej na wysokości 4560 stóp między najwyższemi i najostrzejszemi cyplami na których roztopach śniegi i lody leżą Morskie Oko w nim niema ryb; kula ołowiana na sznurze spada do 588 stóp najgłębiej – Góry zwią górale szeroty, rypy, repy – holica wądoł długi i rozległy – jara wądoł wązki; góry od północy Kolibacha: Rogowa, Murow mały, wielki Hawran, Szczara, Szeroka, Kopersztady Bielskie, Kopa
Czarne jezioro koło Kołowy i Kolibacha wielkiego leży na wysokości 4512 stóp – (Sredem rygli)

Rzeki

Galicyja leżąc przy Karpatach ma od nich
ku równinom ciągnących się wiele w wody
obfitujących dolin, dla tego też tyle rzek
w tem Kraju — Od pasma Karpat w północno
wschodniej stronie miejsca węgierskiego Uszok
ciągnie się dalej europejska wyżyna (Chrüzthöhen
zug) między źródłami Sanu i Dniestru i pomię-
dzy temi rzekami idzie koło Lwowa i Zło=
czowa i w nieznacznych wyniosłościach
niedaleko Brodów do Rossyi wstępuje. Dla
tego rzeki Galicyjskie dwom morzom na-
leżą: Baltyckiemu Wisła, Czarnemu Dniestr
Prut i Seret które do Dunaju wpadają.

Wisła po wielu zakrętach zaczyna pod Dzieditz
tworzyć północną granicę austryjackiej monar=
chii t. j. od pruskiego Szląska, okręgu Wolnego miasta
Krakowa, województwa Krakowskiego i Sandomir-
skiego w Polsce. Bieg jej do 150 mil długi w Austryi
płynie tylko 50 mil. W miejscu gdzie z gór Wisła
wychodzi i gdzie zaczyna być spławną spadek
(Gefälle) jej bardzo mały i aż do Zatora na 100 sążni
2" 1''' a niżej, dalej 1" 6''' Szerokość rozmaita
na Krakowskiej granicy gdzie Przemsza wpada 15°
niżej dalej 25° przy ujściu Soli 40°, przy ujściu
Skawy 42° przy ujściu Raby 44° przy ujściu Dunajca
48° po ujściu Sanu aż do 170° Głębokość nieregu-
larna do Podgórza wynosi 6 do 8' dalej 2 do 3° przy
ujściu Sanu 4 do 6° jeżeli jest Mittelwasserstand
lecz często są mielizny (Sandstellen) (Ławy) które
przy małej wodzie ledwie do spławu są zdatnie. Od
ujścia Przemszy mogą na niej iść statki i szkuty do
Gdańska w Galicyi noszą do 700 cetnarów do góry
(aufwärts Schiffbar) rzadko same tylko statki
z Niepołomic do góry nazad powracają. Oprócz mnóstwo
rzeczułek i rzek Nidy i Przemszy które się w cudzym
kraju na lewem brzegu w nią wlewają i wpadają do
Wisły na prawym brzegu w Galicyi:
1) Biała na morawsko szląskiej granicy.

Lody tylko na większych rzekach są czasami szkodliwe (Eis
gänge), na Wiśle, na Dunajcu który podczas wielkiej zimy
tylko zamarza i mimo lodowców krami mosty kruszy
Sanie, Wisłoce, na dole w Dniestrze gdzie się kry
w wąskich i krętych brzegach wstrzymują i zbiegają
massami i szkody robią. Wylewy i wezbrania
częste i powszechne bo rzeki z gór powstają i
znaczną spadzistość mają; wylewy zwykle z po=
czątkiem wiosny gdy w górach śnieg taje w Juni
i Auguście gdzie deszcze panują wzbierają rzeki
wyrywają drzewa, zamulają, zasypują piaskiem
i kamieniami najwięcej górskie rzeki i robią
szkody, zmieniają częstokroć łożyska, robią okolice
bagnisto. Rok 1813 i 1837 pamiętne w nowszych cza-
sach z wylewów dla Galicyi wody pozabierały
mosty drzewa, domy całe wsie mianowicie Poprad
Dunajec gdyż nad Wisłą znajdywano trupy
i naczynia z Węgier R. 1837 Dniestr i San do
chodziły i popsuły cesarskie gościńce.
Wisła cierpi od powodzi bo prąd rzek przy ujściu
pobocznych rzek robi nasypy z piasku które bieg
wstrzymują woda więc po za brzegi występuje
innego szukając koryta. Wisła nie może z sobą
unieść bo nie jest spadzista kamieni i żwiru któ-
re Sola, Raba, Skawa i t. d. przynoszą więc
powstają znaczne mielizny. W Tarnowskim
i Rzeszowskim wzdłuż Wisły utworzyły się moczary
które najwięcej w kameralnych dobrach tego cyrkułu
są i do 150000 Morgów (Joch) wynoszą — Bug
z pobocznemi rzekami w Żółkiewskim, Lwowskim,
Złoczowskim ma brzegi bagniste (n. p. koło Buska
na kilka mil) Przy powodzi zalewa gdyby morze
całe okolice przyległe — podobnież i Stryj
z swemi rzeczkami. — Dniestr bardzo powoli pły-
nie a ponieważ rzeki prosto do niego wpadające są
bystre więc prą wodę Dniestru która na przeciwną
stronę mianowicie w płaskich okolicach od Niżnio=
wa aż do Sambora, występuje po za brzegi i
w czasie ulewów długości do 26 mil doliny D-
Dniestrowej w pomienionej okolicy na 14 do 18
kwadratowych mil w szerokie jezioro zamienia
czasem 7' wysoko i tak prędko że podróżni w
drodze czasem dosyć czasu mają schronić się na
bliższe drzewo. Dla tego to równiny w Samborskim

Stryjskim i Stanisławowskim przez które Dniestr płynie
są po większej części bagniste i mokre. poniżej Sambora
zrobiła sobie dlatego że się łożysko piaskiem zasypywało
inną odnogę która kraj cały płaski zatopić chciała
odnoga ta niebezpieczna koło Horodyni i przy małej
wodzie przepuszczała większą ilość wody Dniestru która
w prostszym kierunku z mocniejszym biegiem za
Terczakon się wylewała. Dla zapobieżenia tego
zrobiono 3840° długi kanał (Durchstich) pod
Horodynią przez dolinę bagnistą aż do Tercza-
kona który poprawia bystrze (Strudel) ujście Strwiąża
czu, odnogę zaś Horodyńską założono faszynami i
jazami przez co woda wylewać nie może, Można
teraz było osuszyć moczary nad 15 □ mil szerokie
przez kanały. Wisła już za Króla Kazimierza
wielkiego na prawym brzegu miała kosztowne
ziemne tamy które powódź 1813 zniszczyła —
przy innych rzekach są pojedyncze tamy i mosty
Dawniej zwano San = Sonnem, Bug, Rubie=
szem Cietrzew = Cietwa

2) Sola ~~zabicia~~ [von Seypnode bis in die Weichsel flossbar] równie jak Wisła źródła z gór [składa się z rzek Soła i Koszarawa które się pod Żywcem łączą]
Baranio ledwie 11 mil długa mocną ma spadzistość
z wąskiej górskiej doliny z całą siłą w równinę
wchodzi i zalewa wtedy do 1500 morgów (Joch) kra-
ju po obu stronach wodą i szutrem. Tejże samej
natury jest 3) Skawa [powstaje niedaleko babiej góry] również prawie długa
łożysko jej koło Wadowic 2-300° szerokie Rze-
ka ta jest spławna od Makowa po złączeniu
się z Skawicą. 4) Raba u podnoża Karpat w Wa-
dowickim powstaje płynie doliną [wąską] głęboką do 40° (Schlucht-
thal) koło Myślenic jakby bez brzegów przed Bochnią
wchodzi między brzegi 6 do 10° wysokie po dużo za-
krętach i biegu 16 mil długim wpada 40° szeroko do
Wisły. 5) Poprad ze Spiżu w którym [illegible] 12
mil długi w Galicyi płynie na granicy w wschodnim
kierunku potem w północnym 5 mil razem 17 mil
koło Sądcza spadzistość na 100° wynosi 3' idą nim
Tratwy od Podoleńca w Węgrzech aż do Dunajca
ciężkie 35 do 40 cetnarów. 6) Dunajec najdzikszа
rzeka górska w Galicyi powstaje z [z granicy węgierskiej] 3 źródeł Białka
biały i Czarny Dunajec które się łączą pod Nowym
Targiem płynie kręto w wysokich głębokich wąskich
dolinach górskich w Sądeckim potem szerzej płynie
w Bocheńskim i Tarnowskim gdzie potok Biała do niego
wpada w zachodniej granicy cyrkułu Tarnowskiego
ma tylko 4 do 6 stóp wysokie brzegi Bieg ma długi do
26 mil szerokość 55 do 60 sążni średnia głębokość
przy małej wodzie 4 do 5' pod Nowym Targiem
Flossbar jechano na nim do góry czasem 5 1/2 mili
więc mogły by chodzić statki. 7) Wisłoka w Jasielskim
L i Tarnowskim płynie bierze rozmaite rzeczki strumyki
rzeki Ropę i Jasiel spadzistość jej w górze 2' niżej
ku Wisłe 4'' po biegu 18 mil wpada szeroka do
100° głęboka do 5 stóp poniżej Ostrowa do
Wisły. Poniżej zasta przy większej wodzie tyl-
ko spławna do góry rzadko i to mały kawa-
łek statki idą. 8) San ~~[illegible]~~ wypływa w
Samborskim cyrkule z Karpat zaraz na Węgierskiej
granicy w Rzeszowskim od Kulczy do Kamionki
wstępuje do Polski lecz znowu w Rzeszowskim obwo
dzie poniżej Dombrowki po biegu 46 mil długim
wpada do Wisły oprócz wielu rzek bierze rzeki
Solinka, Hoczewka, Sanoczek w Przemyskim Wysznica Lubo
szówka Tanew.

L powstaje z Beskid powyżej komory Grab

L bei Usook

Osława, Wiar, Wisłok także Dębno zwany który z Karpat
kręto przez Sanocki i Rzeszowski cyrkuł 22 mil długo
płynie do 65 sążni szeroko i w niektórych miejscach
2° głęboko) z Królestwa polskiego Tanew zaczynawszy od
miejsca gdzie jest spławny * 40 a przy ujściu 80 sążni sze=
roki przy małej wodzie 3 do 6' głęboki. Spadzistość jego
dla różnych zakrętów mała na 100 sążni wynosi 3½ —
2½ — 2". Trzy mil poniżej swego źród=
ła spławny (flossbar) od Dubiecka mogą iść na nim
statki nosić do 450 cetnarów. Do góry ~~mogą~~ jadą tylko
do Jarosławia. 9) Bug powstaje w Złoczowskim przy wsi
Kruhów w północno zachodniej góry od ciągnącej się tamże
wyżyny (Hauptrücken) idzie w północno zachodnim kierun=
ku do Żółkiewskiego cyrkułu, tworzy po części granicę
ku Polsce wchodzi do Polski. Bieg jego długi 75 mil a w Gali=
cyi 19 mil w Galicyi bierze rzeki: Pełtew, Ratha, Żołokiat
bieg gnuśny spadzistość mało znaczna głębokość od 2 do 5 —
9' niżej szerokości 60 do 80° między brzegami 1 do 3
czasem do 6' wysokiemi lecz tworzy szerokie ~~milowe~~ bagna
przez nieostrożność mieszkańców pod Dobrodwór flossbar
za Galicyą w Polsce dopiero idą nim statki.
Komunikuje więc Wisła z Wadowickim, Bocheńskim, Tarnowsk.
Rzeszowsk. Sandeckim, Jasielskim, Sanockim, Przemyskim,
Żółkiewskim, Złoczowskim, Lwowskim z cyrkułem Cieszyn=
skim morawsko śląskim: przez Poprad z Węgrami
To jest z powierzchnią 850 □ mil

Dniester druga główna rzeka Galicyi powstaje w połud=
niowo zachodnim końcu obwodu Samborskiego u podnoża
Karpat płusze wyżyną (Hauptrücken) ciągnącą się
między Sanockim i Samborskim obwodem obraca się w
wschodnio południową część Samborskiego obw. północną
część Stryjskiego, Stanisławowskiego i Kołomyjskiego
tworzy granicę Czortkowskiego od Kołomyjskiego Buko=
winy i rosyjskiej Mołdawii koło Okopy wstępuje do
Rosyi i 4 mil od Odessy wlewa się w czarne morze
Z początku szybko i spadzisto płynie do Sambora potem
powoli przerzyna równiny bez brzegów i zalewa ta=
kowe tworząc bagna przy powodzi między Czortkow=
skim i Bukowiną podnoszą się brzegi jego skaliste do 40
i 50 sążni wysokości gdzie ciasno i w kręgach długich
2 do 3 mil a na ¼ mili tam i nazad się wijących
płynie. Przy Rozwadowie w Samborskim zaczyna być
spławnym na statki jest 21° szeroki a 3° głęboki przy
Niżniowie gdzie między skały wchodzi szeroki sążni 110
a na granicy 140 sążni a 10' głęboki. Bieg jego cały

(długość 77 mil zawiera 1500 □ mil)

(Przy Białogrodzie?)

Wiar wypływa od wsi Polany po za Chyrowa
Długą górą z której początek bierze Try=
busz zowie bieży pod Nowe miasto, Niżanko=
wice, przerzyna gościniec bity Lwowski u
wsi Kolasa a pod wsią Hureczko wpada do
San. Wylewa często jest rwąca bieg jej tak kręty
iż między Nowemmiastem i Niżankowicami
25 razy przebywać ją trzeba

Rada rzeczka która o 3 mil zbiera się z
małych potoków i źródeł, których jedno
z pod wsi Brzechowce, drugie z pod wsi
Kusienice wypływa obie w Podmościach
się łączą, rzną głębokie pod Radymnem
koryto i do Sanu uchodzą.

Świnia wpada do Bugu blisko Krystynopola

Styr rzeka spławna zbiera się z rzek Opryszyska i Irwa.
pod Przemyślem

ma mil 152 z tych w Galicyi 62 mil. Kumuni:
kuje z częścią Lwowskiego i Złoczowskiego z ca:
łym Samborskim, Stryjskim, Brzeżańskim,
Tarnopolskim i Czortkowskim. W Stanisławow:
skim, Kołomyjskim zrobił sobie łożysko głębokie
często 30 do 45 sążni głębsze od równin go ota:
czających. Dniestr nosi od Rozwadowa do Okopów Święto[illegible]
ki na 120 Cetnarów przez 53 ½ mil można i
do góry odbyć tę drogę lecz tylko na [illegible] atw ach.
Bierze on rzeki A) z Karpat 1) Płozewa ([illegible])
2) rzekę Strwiocz 3) Tyśmienica (bys) 4) Stryj†
większy od Dniestru ma źródła w górach niedaleko źró:
deł Sanu bierze wiele strumyków w zachodnim biegu
obraca się potem na wschód pod Synowudzkiem łączy
się z dość dużym Opir obraca się na północno wschodnią
stronę ku Stryjowi i Żydaczowu ku Dniestru należy
do cyrkułu Samborskiego i Stryjskiego gdzie wody wpada:
jące do niego rozszerzają się na powierzchni więcej
jak 56 mil □ Spadzistość ma bardzo wielką, koło Stryja
w dolinie na długość dwóch mil spadzistość jego 24
sążni a na 3 mile przed ujściem 10° 4'2" w tych to niż:
szych okolicach ma wiele zakrętów niebezpiecznych, szkod:
liwych odnóg i wylewając robi bagna w okolicy. Głębo
kość jego wzrasta od 2 do 6' jednak koło Stryja ch
w niektórych miejscach 7 do 11 stóp głęboki przy
ujściu 70 sążni szeroki, bieg jego długi 23 mil
nosi tratwy od Międzybrody do Dniestru przez 9 mil
5) Świca powstaje przy węgierskiej granicy płynie z wielkiej
ch... bednia na północ przez środek Stryjskiego i pod
Żurawnem wpada do Dniestru Bieg długi 12 mil. Wzboga
ca go wiele strumyków znaczniejsze Myzunia, Sukiel
(czyli Brzarka) i Turczanka od wstępu Myzuni aż do
ujścia swego na długość 7½ mil spadzistość jej czyni 103°
3'3" szerokość 40 do 50° średnia głębokość przy ujściu
3 stóp wylewa często za płaskie brzegi nosi tratwy przez
8 mil od ujścia Myzuni aż do Dniestru 6) Łomnica.
powstaje w dzikich niezamieszkałych górach koło
węgierskiej granicy w Stanisławowskim obraca się
do obwodu Stryjskiego bierze potoki: Darowa, Bystra
Molođa i t. d. dzieli się w kilka ramion między któ:
rymi moczary 1¼ długie a ½ mili szerokie od Ol:
chówki do Rożniatowa leżą bierze dalej Berezni:
cę i Czeczwa i po niecałkiem 14 mil długim biegu

† jest bardzo rwiący często zmienia koryto
i bardzo wylewa

Poprad wychodzi z pod wielkiego Krapaku. Rzeka ta może być połączona przez kanały z Wazcem t. j. Wisła z morzem Czarnem.

Dniestr ma kilka źródeł na Beskidach na granicy obw. Samborsk. i Sanockiego między Drzystupiem i Wołczą według innych zaś cokolwiek niżej pod Dniestrzykiem Dubowym milę od miasteczka Lutowisk.

wpada w północno zachodnim końcie Stanisławowskiego obwodu do Dniestru. Spadzistość na milę 3° 5'6" szerokość przy ujściu 40(?)° [illegible] głębokość średnia 3 stóp nie spełna (7) Łukiew (wzg [illegible]) z Łukawicą 8) Bystrzica nazwę otrzymuje koło Jezupola kilka mil przed ujściem składa się z 3 ramion które w Stanisławowskim płyną: a) Bystrzica Nadworna potok górski powstaje z łasu w Karpatach koło węgierskiej granicy, płynie koło Nadworny w długości 19 mil zabiera wiele potoków przy ujściu szeroka 96° średnia głębokość tamże 4 do 5 stop. Idą nią tratwy od Nadworny w długości 15 mil. b) Bystrzica Sołotarina dzikij ~~potok~~ bystry powstaje w dzikim granicznym wzgórzu koło Sołotwiny więcej ku zachodowi długa 10 mil najmniejsza szerokość 6° ~~[illegible]~~ głębokość 1' największa szerokość przy ujściu 110° głębokość 4 do 5 stop. Bieg długi 10 mil płyną nią ~~[illegible]~~ tratwy od Porochy koło 6 mil c) Worona powstaje u podnoża Karpat mniej rwiąca powstaje w wschodniej części zabiera potoki Strimba Waternica i t. d. wpada do Bystrzicy Sołotwiny po biegu 7 mil szeroka 56° głęboka 4' od Stryni jadą na niej tratwami koło 5½ mil B) z północy na ~~zachód~~ południe z wschodniej europejskiej wyżyny ~~[illegible]~~ płyną prosto w korytach które sobie kilka sążni głęboko wyrznęły z zachodu na wschód 1) Lipa koło Krasuenka i Rohatyna wpada naprzeciw Halicza 2) Złota Lipa koło Pomorzan i Brzeżan wpada powyżej Mzniowa 3) Koropiec koło Podhajec i Monasterzysk 4) Strypa koło Sokołowa i Buczacza 5) Seret z stawami i jeziorami koło Mankopola Tarnopola, Mikuliniec, Czortkowa 6) Podhorce dzieli Rossyję od Galicyi i t. d. — Z południa na północ mało Dniestr w ostatnich dwóch cyrkułach wód zabiera bo wszystkie idą ze do Prutu wyjąwszy Onuth (bas) i kilka strumyków. Obszar (Gebiet) Dniestru w Galicyi 550 □ mil to jest 8ma część prowincyi.

R. 1447 Kazim. Jagiellończyk wydał Konstytucyję aby na Wisłe Dunajcu, Wisłoce, Bugu Sanie Tyśmienicy i innych spławnych jako Królewskich wszelkie cła, jazy i zawady zniesiona były pod karą siedmnadziestą i wynagrodzenia szkód aby wolne było w góre i na dół żeglować.

Kanał Bydgoski wiąże Wisłę przez Brdę i przez Noteć z Odrą.

Dniestr podług Kromera płynął koło Żydaczowa, Halicza, Ciesstybiesy i Czerwone (Czerwonogród)

|| dla różnicy zwano go Seret ruski

| za Dźwinogrodem wpada

poniżej Sentului przechodzi do Moldawii

II Pruth powstaje w Kołomyjskim na granicy Węgier, górą dzieli go od źródeł Cisy obraca się na Zółnoi do Stanisławowskiego potem na wschód do Bukowiny przepływa Kołomyjski Stanisławowski i Bukowinę. Długi bieg 125 mil w Galicyi 25 mil które w górze średnią szerokość koło 10 a na dole koło 80 sążni mają w górze średnią głębokość 1' na dole 1½° średnia szybkość na sekundę 5'9" bierze kilka strumyków i rzek jakoto na północnym brzegu: Turka, Czerniawa (fluss) Serwitza, Moska Hukiew, Mamornica, Rokitna; na południowym Ostawka, Luczka, Pistynka, Rybnica, Lieszni-ka, Chlinica i t.d. szczególniej zaś Czeremosz który się składa z 2 ramion czarny Czeremosz powstaje w południowym końcu Kołomyjskiego, [illegible] 11 mil długi i biały Czeremosz 8 mil długi tworzący południowo zachodnią granicę Bukowiny. Oba ramiona mają w Karpatach ramiona naprzeciw rzeki Viso łączą się poniżej Zawale po połączeniu płynie jeszcze 9 mil na granicy Kołomyjskiego i Bukowiny spadzistość wielka w sekundzie 6'9" szerokość do 80 sążni średnia głębokość 5 stóp. Na Czeremoszu od złączenia ramion 9 mil idą tratwy.

Obszar Prutu i Serethu w cyrkule Kołomyjskim i na Bukowinie 204 □ mil (Nestryrybiatr) t.j. 8 część prowincyi.

III Sereth (wpada do Dunaju wypływa z przedgórza zwany Wołoski) Karpackiego powyżej wsi Rurhuken na Bukowinie płynie 15 mil najprzód na północ potem na północno wschodnią stronę poniżej miasta [illegible] wszedłszy na południowo wschodnią. Tu najprzód 5 potem 75° szeroki Sereth wchodzi do Bukowiny spadzistość wolna na sekundę najprzód 9' potem 28 głęboki 3'9" bierze wiele strumieni: Mikowa, Mihodna, Bielka, Serethschel, Kolowitz, Syrowitz i t.d. mały Sereth, Sereth w Galicyi nosi tratwy 14 mil do niego wpada: a) Suczawa (fluss) wyżej w górach Karpackich jak Sereth powstaje długi 19 mil na Bukowinie wpada do Serethu po wyjściu z Bukowiny poniżej Suczawy miasta (in der Moldau) spadzistość mniej znaczna szerokość od 8 do 67 sążni głębokość od 8 cali do 1° 3' bierze kilka znacznych potoków: Bordina, Walit Rutna, Suczawica, Solka, Solonec, Kosina, Hutina, Petriszkan, Dragomirna koło 18 mil niesie tratwy b) Moldawa ma źródła niedaleko Suczawy płynie południowo a od Moldauisch Kimpolung z niektóremi zboczeniami wschodnio tylko 12 mil w Bukowinie łączy się ze mniejszemi wodami Rutna, Moldawitza, Negrilassa, Sucha Hatyna, Rmin-Schomosz szerokość 50° głębokość 2° 3' wpada do Serethu in der Moldau) od wsi Fundul [illegible] Moldawy koło 8 mil niesie tratwy c) Bukowińska (złota) Bystrica powstaje w siedmiogrodzkich Karpatach wchodzi zaraz do Bukowiny płynie w południowo wschodnim kierunku koło Kirlibaba, Jakobeny bierze potoki Ziboo, Kirliba, Dorna, Serischora i t.d. po biegu 8½ wchodzi do Moldau wpada do Serethu spadzistość mocna szerokość 5 do 50° głębokość od 8" do 1° koło siedmiogrodzkiej granicy [illegible] 5 mil idą na tratwy.

Rzeki
Przechodzi do polski jest spławna

Wisła (Vistula) ma źródło am westlichen Abhange der Karpaten w austr. Śląsku przy
górze Baranicy, koło Sand. wstępuje do Polski
Tam gdzie do Galicyi wstępuje można się promem
przewozić. Mnóstwo rzek do niej wpada [a] Soła ma
źródło w Karpatach, Saybuscher Kreise [illegible] Wadowitz przerzyna pod Kętami cel. gości-
niec wpada pod Oświęcimem b) Skawa oberhalb im Wadowitzer z Karpat płynie
koło Wadowic wpada pod Zatorem c) Raba z Kar-
pat w Sandeckim idzie potym do Wadowickiego a z
tamtąd do Bocheńskiego który na 2 połowy przedziela
i pod Uściem Solnem wpada d) Dunajec *) Biały i
Czarny łączy się pod Nowym Targiem, gdzie rzeka
Biała do niego wpada tworzy Węgiersk. granicę pod
Nowym Sączem bierze Poper i wpada naprzeciw miasteczko Połaniec
Opatowca e) Wisłoka *): Wisłok z Karpat pięs wsią płynie
koło Jasła idzie dalej koło Pilzna gościńcem i łączy
się o milę pod Tuchowem z Wisłą – Wisłok przecina
koło Rzeszowa cesarski gości. niżej rzecz łączy się
z Sanem f) San między pobocznemi rzekami najznacz-
niejsze w Karpatach koło wsi Sianek ma źródło jej
bieg aż do Dynowa północno zachodni aż do
Przemyśla wschodni a aż do ujścia północno zach.
przebiega (Kr) Sanocki Przemyski przepływając blisko 70 mil
Rzeszowski może nosić ładunki 250 cetn. Dniestr
(Danastris Tyras) na górze Szukiew koło wsi Jasienica
(w Samborsk.) ma źródło obraca się na wschód bierze
najprzód małą Bystrzycę dalej wielką i bystrą rzekę
Stryj potem Świcę i Łomnicę 2 potoki leśne które często
bardzo wzbierają, Bystrzycę małą rzekę. Gdzie się z rzeką
Podhorce łączy wstępuje do Chocimskiej Rai Prut (Pyrethus) na tej rzece prowadzą handel drze-
z góry Homoli w Karpatach wypływa płynie od zachodu wem Czeremuchem sprowadzają go
ku południo wschodowi. W odległości kilku mil od Śniatyna wodospad. płynie 25 przez Galicyję (cała długość
bierze bukowińską pograniczną rzekę Czeremosz płynie 125 mil poniżej Bojany wchodzi za granicę
koło Czerniowic i połączywszy się z granicznym strumie-
niem Rekitna wypływa przy Nowo-Selitze do Turcik.
Multan a na Wołoszczyźnie koło Galacz w Dunaj. Seret czyli Siret (Seret cała długość 65 mil.)
w Bukowinie pod miasteczkiem Seret wpływa w Mołdawę

R. 1598 na Sejmie uznano za spławne Stryj, Styr, Dunajec, Bug, Tyśmienica, San, Bobr 6

San najwięcej galarów buduje, najw w Ulanowie pławią na nich zboże, potaż belki, Fasrice, szaby, browetki na raz [illegible] 40,000 pławią, mąkę, sprzęty drewniane, suszone owoce, wiśnie
II przepływa 30 mil galicyjs. i tworzy granicę a 50 mil przez Polskę

Okolica między którymi hucząc Raba płynie należy do bardzo romantycznych
Dunajcem spuszczają z Tylmanowy belki, deski, gonty krat tamże
Białka tworzy granicę od Węgier
Poprodem idzie wino z Węgier do Warszawy byłby budowany dla handlu
*) przepływające 25 mil w Galicyi

San r. 1819 i 1818 oczyszczono wszystko jego z zap[illegible] ścieśnione koło Krzywe, Hulskie, Smolnik. Zrościone
r. 1819 wieźli z góry aż do Sandka 31 statków z 694 belek do budowania 317 sosen do galarów 402 tarcic 306 drzew do muzycznych instrumentów 10 sztuk z Sanek drzew

Drzewo na Dniestrze spławiają drzewo pod Zaleszczykami gdzie wielkie tratwy robią do Zaleszczyk przychodzi z Kałusza i Halicza rzeką Bystrzycą nieobrobione miękkie drzewo, deski, łaty, gonty z Bukowiny na wozach, deski dranice (deski wąskie) prócz tego idą płetwy małe i większe naładowane gątami. przez
płynie w Galicyi 45 mil; pod Chocimem do Rossyi
idzie wpadają do niego z prawego boku od Karpat Stryj co się łączy z Oporem pod Synowódzkiem z lewego boku Strypa, Zbrucz dzielący przez 20 mil Galicyję od Podola

Bug pławią na nim zboże za granicę na gala-
rach ~~dwiejście to w Dubience pod Bugiem~~
~~3 mil od Sokala oraz~~ w Krystiar polu, szusz-
czeyą także Klepki Belki i drewo
Bug przepływa 15 mil w Galicyi wpada do Wisły
40 mil w Polszcze płynie pod Sierockiem łączy się z Narwią
i jako Narwa wpada do Wisły pod Modlinem

Kilka mil pod Suczawą bierze rzekę Suczawę. Mol-
dawa ma źródło w Bukowinie prędko do Multan
przechodzi i równie jak Złota Bystrzyca mało części
Bukowiny przepływą. Bug w płaskich okolicach
Złoczowskiego koło Koltowa w średnich górach opuszcza-
jąc Galicyę stanowi granicę Rossyi i Polskie Kilka mil
mil pod Warszawą wpada w Wisłę. W okolicy Kładniowa
rzeka ta ma wiele bagien spadek ledwie co znaczny
żywi wiele raków które kupami z Buska do Lwo-
wa wożą. Stawy i bagna Niemaz jezior w Buko-
winie Kilka znacznych Bagnisk n. p. między Suczawą
i Multanami dwie bagniste doliny Szamus mare i
Szamusnik (wielki i mały Szamus) między Prutem
i Dniestrem w dwóch dolinach które się ciągną od Wereczan-
ki do Mumujewic i od Borantz do Lazan mnóstwo
stawów i bagien. Podług rozmiaru w r. 1789 i 1760
przestrzeń stawów w 18 cyrkul. bez Bukowiny 101274 morg
i 240 sązni kwadr. z których 21024 morg i 126 kwadr sąz
□ gruntu rolnego zajmują. Najgłówniejszy cel są młyny i
połów rybny spuszczanie co 3 lata najlepsze ryby w Janow-
skim stawie 3 mil od Lwowa zajmuje on 900 □ morg. nie
po większej części czyste i kamieniste dno dla tego ryby nie
mają mulistego smaku. Dawniej posyłano pewną ilość
ryb do Kuchni Królewskiej R. 1808 za spust (za ryby) przyszło
w Janowie 14060 Wydatek zaś skarbowy na stawni-
czego 50 fl

w Karpatach wiele jezior

Rzeki Galicyi

Wiß	Cała długość w Galicyi	Floßbare Länge in Meilen	Schiffbare Länge
Wisła.	50 mil	—	38 mil
Sola	11 (11)	koło 6	—
Skawa	11 —	— 6	—
Poprad	5 —	— 5	—
Dunajec	26 —	— 26	—
Wisłoka	18 —	— 6	6
San —	46 —	15	28
Bug —	19 —	. . 4	—
Dniester.	62 —	—	53½
Stryj	23 —	. . 9	—
Swica	12 . .	8	—
Lomnica	. . 14	8	—
Bystrica nadworne	19	15	—
— Sołotwina	10	koło 6	—
Worona	. . 7	— 5½	—
Pruth.	25	20	—
Czeremosz	20	9	—
Sereth	15	14	—
Suczawa	19	koło 18	—
Moldawa	12	— 8	—
Bystrica d'oro	5	5	—
21 Rzek	429	192½	125½

odkrywana

Przedgórza Karpackie poczynają się około Sufsycy i Turki już są wielkie Karpaty, najwyższe szczyty: Połonina między wsią Zubrzycą i Bachnowatem (Bahmatowem Jank.) Pikuj koło Hłuchnej na pograniczu Węgier.

na pograniczu Stryjskiego obwodu.

Rzeki: Dniestr wypływa z Karpat koło wsi Dniestrzyk Dubowy na pograniczu Sanockiego przerzyna Karpaty koło 8 razy. Często go mieszkańce na szczudłach przechodzą. Stryj koło Iwaszkowiec, San wypływa koło wsi Sianek niedaleko granicy Węgierskiej (koło Beniowa) Stwiąż, Bystrzyca zaczyna się w Stryjskim koło wsi tegoż nazwiska ma źródło. Potoki: Błożewka, Lenina, Młynówka, Wiszenka, Jlniczek, Trudnica (Topolnica) Tyśmienica Krywka i. t. d.

Staw w Komarnie zawierał 1300 morgów teraz wielkim nakładem osuszony i na pole orne przemieniony. Źródła słone i siarczyste. Gościniec główny tylko do Komarna skończony są i solne drogi i prywatne gościńce dla wołów (trakt ołomuniecki)

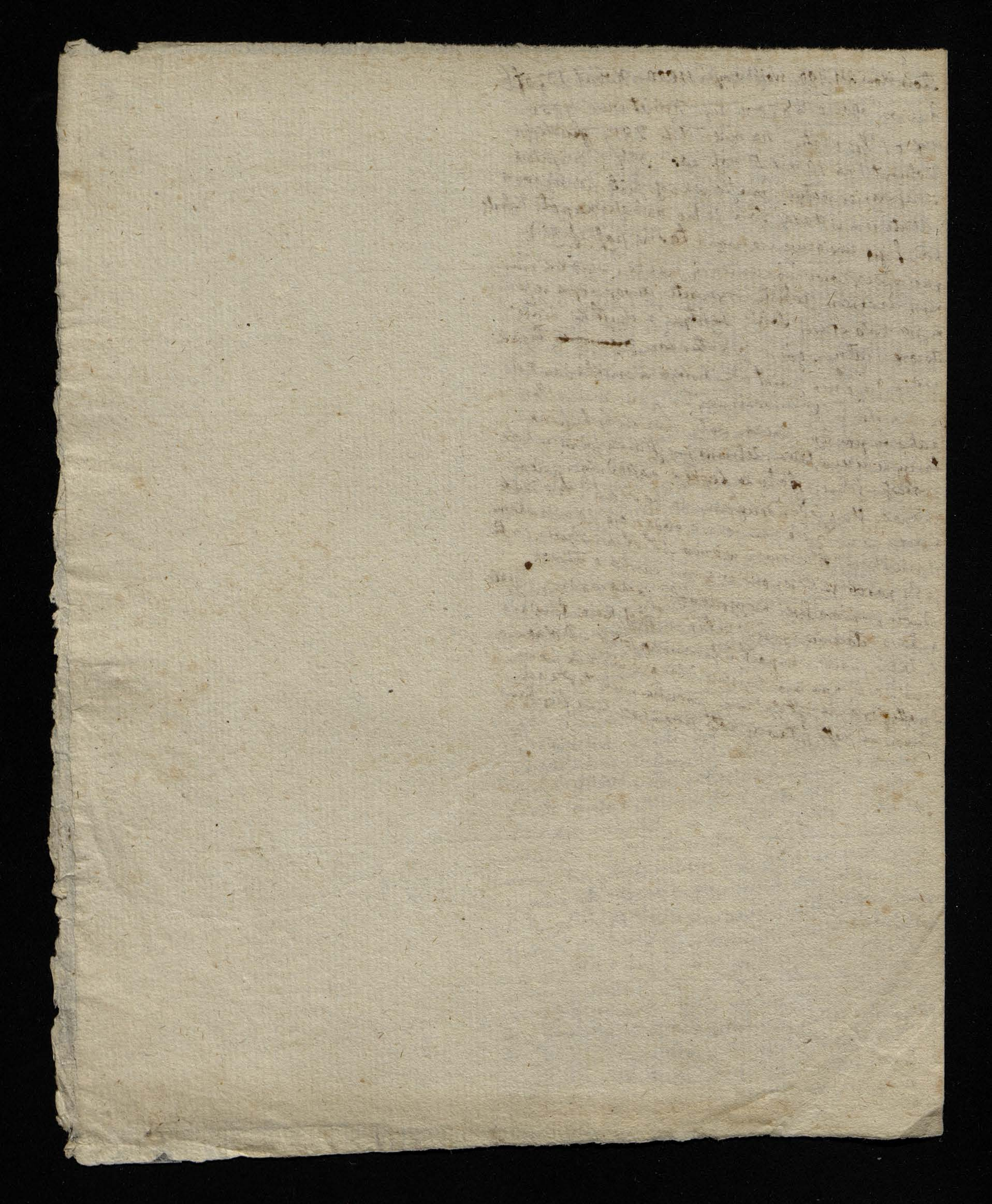
Gleba czasem w stopie czarna, a w górze samo gliniaste lub z marglu n. p. koło Rudek Wrowinach urodzaje pszenica wydaje w średnicy 5 żyto 4 jęczmień 5 hreczka 3 owies 4 proso 18 a groch 5 ziarn. Gospodarstwo najwięcej trzypolowe 12 część z 3ciej ręki wyznaczonej ugorem obracają na koniczynę lub bulby (Kartofle) czasem cała 3 część niemi zasadzona. Dziedzice potrzebują do gorzelni wieśniacy żywią się nimi lub przedają do gorzelni robią z kartofli chleb, pierogi, barszcz, polewkę. W górach owies na lepszym gruncie węgierski, pszeniczny lub kanarek na podlejszym ruski owies. Zbiory w Samborskim o 2 tygodnie później jak w Lwowskim lub w Przemyskim śniegi czasem dopiero w Maju lub Czerwcu schodzą a padają kiedy jeszcze plon na pniu ziemniaki zwykle zawsze podczas mrozu i śniegu się zbierają.

używają do sadzenia i zbierania płużków.

Pomiędzy wzgórzami łąki właściwe siano zbiera się koło S. Jana, jesienią zbierane zwie się otawa mniej pożywne ale tej jak tamto okwite.

Przy każdem dworze lub chatce ogród lub kawałek ziemi zasadzony drzewami, pod któremi zapuszczona murowa albo na wypasenie krowom albo rzynania do poddoju, albo kapustą ziemniakami makiem lnem konopią, marchwią i t. p. warzywami. Gdy rozkwitną sady wsie się wydają jak ogrody i pokrywają nędzę chłopska. drzewa śliwki, jabłonie grusze niekiedy orzechy. Każda wieś ma swe pastwiska na stawiskach pod lasami w lasach w połoninach. Koło Dniestru wiele pastwisk przez wylew wody odziałanych te porastają albo też zieną albo kwaśną trawą na podściółkę (co ona surowa lub zielonej) Częstokroć Dniestr wezbrany zabiera kopice siana i bydło pasące się jak r. 1807. Jesienią zapalają niewypasioną trawę by tym urodzajniejsze uczynić czasem całe niebo okryte łuną i widno na 5 mil te zapalone (błota zwane) moczary. Pastwiska te nad Dniestrem są we wsiach Wołoszcza, Susołowce, Podhorce, Czajkowice Bolina wielka i mała, Chłopczyce, Horodyszcze Koniuszki Kor[...]nelowice zabierają do 35,600 z których do 10000 osuszono. Lasy najwięcej dworskie dla chłopa zamknięte w kameralnych dobrach wyniszczone i młodemi brzozkami ~~[illegible]~~ zapuszczone. W niektórych są o. [...] gdzie dobre położenie na zasiew wyrębują las palą [...] gałęzie a ziemia się tem popiołem uprawia. W lasach są zające (smuchy) lisy borsuki, tchórze, kuny, czasem wilki w równinach, w górach wilki częstsze, sarny niedźwiedzie, dziki. Na błotach koło Dniestru bekasy kaczki i inne ptactwo. Chów wołów większy i owiec, koni do 20000 wołów 35699 (liczba niepewna) krów 65000 owiec r. 1822 = 15000 = roku 1832 = 24336 dziś dwa razy tyle, świń przeszło 32000. Chłopi naj więcej kur w daninie panom dają. Prawie każden wieśniak trudni się jakiemś rzemiosłem na przednowku i w zimie ale nie znają go gruntownie. Wyrabiane drelichy, płótna farbowane w paski i pasy które dawniej najwięcej do Brodów sprzedawano a nawet koło Sambora piękna stołową bieliznę nie mogą sprzeniść żyć. Handel w ręku żydowskim. Woły pędzą do Ołomuńca lub Lwowa, sprzęgając je parami by na wszystkich drogach ochronić od szkody. Prawie każden z ludności szlachcicem, szlachta dzieli się na posiadaczy dóbr i chodaczkową i jest wszystkich 17,500 Mieszczan 453. Duchownych 240 Urzędników 300 Żydów przeszło 14,500 t. j. na 19 Chrześcian jeden żyd.

Rolników 24,400 Wojskowych 11000 - Kobiet 137076
Ludności ogólna 287000 dusz Kobiet więcej 4050
czyli o 1 39/100 na sto - na milę □ dusz 2814 ~~[illegible]~~
Wsunont 1 na 10 mil □ wsi zaś 3½ - Wieśniak
i mieszkaniec małych miasteczek nosi świtę sieraczkową
z Kapturem w Starej Soli jasno niebieską Kapotę Kosmulę
pod szyją zawiązuje czerwoną taśmą (zaściesaką)
pas włóczkowy lub rzemienny, czapka z wysokim czar-
nym baranem - kobiety rozmaite zawoje noszą najdziw-
niejsze koło Starej Soli, z chustki białe
ułożone w fałdy w górze jak turban ~~niemiecki~~ turecki
W Pierwszy dzień świąt odprawiają na cmentarzu koło
cerkwi chachułki dzwonią przytem prawie nieustannie
zabawy przytem: wieża, woły, dwa rzędy dziewek
tańczy naprzeciw siebie, Zelmana przedstawia jedna w kole
zrobiwszy sobie z szmatyka fajkę i naśladując palenie
chłopacy stają jeden drugiemu na barkach i tak idą do
dworu w niedziele przewodnią obdarzają się pisankami
(chachułkami) W czerwcu w dzień S. Piotra i Pawła czesz-
ją się parobczaki w polu w zimie chodzą z turem.
Rusin pomimo swej niezgrabności jaką wydaje zwykle
nabiera ułożenia i gracyi w tańcu. Mieszkańce trudnią
się także pracą w żupach i furmanką solną w Dolhawie
czyli Dolhy mają być kopalnie żelaza z wielkim piecem
Dniestr gdzie nie jest spławny porusza wiele tartaków,
młynów - Dniestr spławny koło Komarzek (nur flossbar)

Verzeichnis Od Tater. Karpat Ustrzyki ~~Lesko~~, Krajkowice. Lwów Olesko

Rzeki Galicyjskie

N. Inw. 5368/2.

I Wisła 1) Biała wypływa z góry Szczyrk płynie koło Białej tworząc granicę ~~koło~~ pod Kaniowem koło góry Zebrazyą wpada do Wisły. 2) Soła ze zrodeł we wsi Sol i Ujsoły koło Żywca flossbar pod Żywcem łączy się z Koszarabą koło Kobiernicy wychodzi z gór tworząc wyspy pod Kętami wpada pod wsią Broszkowice niedaleko Oświęcimia do Wisły 3) Skawa ma początek w lasach wsi Spytkowic pod wsią Zabielna łączy się ze Skawicą która z pod Babiej góry wypływa koło Makowa jest spławna flossbar płynie koło Suchy, Zembrzyc, Mucharza, Wadowic Grabosyi pod wsią Grodzisko wpada do niej Wieprzówka biorąca początek we wsi Rzyki i płynąca koło Andrychowa płynie pod Zator i wpada pod wsią Smolice do Wisły 4) Skawina wypływa we wsi Skawinki pod Lanckoroną płynie pod Kalwarią gdzie ją zowią Cedron od wsi Stanisława ku Radziszowu ma bieg wschodni potem północny koło Skawiny miasta i pod Tyńcem wpada do Wisły 5) Raba ma źródło we wsi Raba wyższa w ~~Sandeckim~~ Wadowickim płynie koło Krzczonowa Pcimia (gdzie flossbar) obraca się odtąd ku wschodowi popod Dobczyce, Gdów, Książnice gdzie stoi sz przeczna mostem bieg jej ku północy kręty pod Ujściem solnym wpada do Wisły przyjmuje do siebie potok Stradomkę który się z nią łączy pod wsią Stradomka niedaleko Książnic koło Damianowic przy Bochni schiffbar sól.

6) Uświca [illegible] powstaje we wsi ~~[illegible]~~ Ujazd płynie popod Brzesko pod wsią Kopacze wpada do Wisły 7) Dunajec Dunajec czarny pod Nowym targiem łączy się z Lepietnicą która z gór wypływa oraz Białym Dunajcem i pod Ludzimierzem wprzód jeszcze z Rogoźnikiem koło wsi Łopuszna jest flossbar pod wsią Dębno przyjmuje Białkę pod Nowym Sączem Poprad który już koło Podolińca jest flossbar Kamienicę wypływającą ze wsi Rostoka wielka Lubinkę, pod wsią Tropie Łososinę która za Dobrą bierze początek i pod wsią Biała w Tarnowskim Białą która w Sandeckich Karpatach koło Bieliczny wypływa koło Grybowa, Bobowy, Ciężkowic, Tuchowa płynie pod wsią Ujście wpada Dunajec do Wisły 8) Brenn rio wypływa we wsi Dulcza w Tarnowskim wpada pod wsią Wyszkowa gdzie przyjmuje strugę Brenka powstającą w Woli Mieleckiej. 9) Wisłoka pod wsią Ostrowy wpada do Wisły wypływa w Jasielskim we wsi Olchowiec w Karpatach płynie koło Żmigroda, koło Jasła Schiffbar. Osiek koło wsi Markuszka przyjmuje Suchy potok wypływający w Kunie samokleskiej płynie koło Dębowca pod Jasłem bierze Rzekę Ropę płynącą ze wsi Ropki Wysowa popod Ropę, Gorlice, Biecz pod Jasłem bierze rzeki Jasiel płynącej

i ze wsi Jasiel za Jaśliskami

od Barwinka koło Dukli (i pod Dębicą rzeczkę Przeimbkę wypływająca z Lisiej góry

10) Rzyska biorze początek z bagien koło Woli Zdziakowskiej wpada pod Bara-
nowem do Wisły 11) Łęka riv wypływa koło Kolbuszowej wpada pod Zalesiem
i Sędomierem po Wisły. 12) San pod wsią Dąbrowką wpada do Wisły wypływa we
wsi Sianki w samborskim koło wsi Smolnik niedaleko Lutowiska flossbar

pod Dubieckiem schiffbar.

pod wsią Soliną wpada do niego rzeka Solinka powstająca z Wetliny i z drugiego
zrodła Solinki w górach za Lisną; niedaleko wsi Bachlowa wpada r. Hoczewka
płynąca popod Baligród od Rabego; pod wsią Zwierzyn wpada Olszanica biorąca
początek od Ustianowy; i pod wsią Dolina niedaleko Zagórza wpada Osława
mająca zrodło w Osławicach niedaleko Dusatyna w Karpatach; i pod wsią
Trepcza wpada Sanoczek mający zrodło w Bukowsku i Nowotańcu; pod wsią
(do której pod Łodyną [illegible] wpada wypływa)
Hureczko za Przemyślem wpada Wiar płynący koło Trojcy od wsi Trzcianiec;
pod wsią Sobiecin niedaleko Jarosławia wpada Wisznia płynąca koło Sądowej
Wiszni wypływająca koło Uherec w samborskim i Bratkowic koło Grodka
koło Hubna biorze początek Hubnisko; pod monasterem niedaleko Sieniawy
wpada Lubaczówka mająca zrodła pod Niemierowem; pod wsią Dębno niedale-
ko Grodziska wpada Wisłok powstający ze wsi Wisłok wielki w gorach za
Jaśliskami który koło wsi Tarnawka niedaleko Nowego Łańca jest flossbar

Ta pod wsią Łazy Strumyk Krakowski.

Wisłok pod wsią Krosnem za przyjmuje Morwę płynąca z Królika wołoskiego po
pod Rymanów; pod Krosnem wpada do niego Lubatówka płynąca od wsi
Lubatowy; i pod Styszowem przyjmuje Brzozowę powstająca z Grabownicy za
Brzozowem; pod Gniewczyną przyjmuje Mleczkę płynącą pod Przeworsk z pod Zroh-
nika i Węgierki) Wisłok wpada do Sanu pod wsią Dębno niedaleko Grodziska
Tanew wypływa niedaleko Cieszanowa w Żołkiewskim pod wsią Lepilli koło Rudy
Rozanieckiej opuszcza Galicyję wchodzi do Polski od wsi Brzeszowiec aż do wsi Żuk
w Krzeszowskim płynie polska granica; pod Ulanowem wpada do ~~Wisły~~ Sanu Barania
Bug ma zrodła we wsi Werchobuże pod Dobrodworem flossbar koło ~~wsi~~ peretok
tworzy aż po za Starygrod gdzie galicyję (opuszcza ~~[illegible]~~ dzieląc się na wyspy. Przybiera: st. Żołtew
pod Stronibabami która ma zrodła w Kulparkowie koło Lwowa do Żołtwi
wpada rzeka Jaryczowka płynąca od Jaryczowa. Biała ma zrodło pod
magierowem wpada do Kamionki (pod wsią Butyny Kamionka wypływa niedaleko
Baszni koło wsi Wulka Mazowiecka wpada do Raty która od Potylicza
płynie; i pod Zarkajem niedaleko Krystynopola do Bugu wpada — Załokia
wpada do Bugu pod Krystynopolem płynie od wsi Hrebenne popod Uhrnów.

Koło wsi Wolsuin i Horodyszcze bezyli aińskie: wolsuin twor-zy wyspy dzielące.

Styr ma zrodło we wsi Lodhorce (koło wsi Hrycowola wpada do niego Sucha wielka płynąca od Brodow) niedaleko Smarzowa aż do Strzemilcze tworzy granicę i płynie do Polski. We wsi Strzemilcze wpada do niego Sudylow = ka płynąca poniżej granicę od Barytowa. Ikwa po krótkim biegu od Czernicy Podkamień aż do Dudyna opuszcza Galicyję.

Dniestr.

Wypływa we wsi Dniestrzyk Dubowy, koło Sambora czyli raczej od wsi Nowa Ćwików aż do Koniuszek rozdziela się na dwa ramiona na której kilka wysep. od Koniuszek aż do Kolodruba tworzy bagna od południowej strony i tu jest flosbar płynie kręto aż do wsi Okopy gdzie Galicyję opuszcza rzeki jego poboczne Smolnica płynie od wsi Wolodszczyca wpada pod wsią Smolnica Dolna Mzaniec od wsi Mzaniec aż pod wsią Strzyłki wpada Strwiąż płynie od Ustrzyk niedaleko wsi Babina wpada Błozewka ze wsi Błozew górny wpada pod Ostrowem Wereszyca płynie z Janowskiego stawu przez Komarno pod wsią Monasterek wpada. Bystrzyca wypływa ze wsi Bystrzyca pod wsią Czerakow łączy się z r. Tyśmienicką i wpada razem do Dniestru, która płynie od Solca popod Drohobycz i potoki przyjmuje (Młynowkę od Nahujowic [illegible] wpada pod Martinpolem, Trudnica od Bronicy wsi wpada pod Litynią,) Kłodnica od wsi Dobrohostow wpada niedaleko Weryna. Zubrza od wsi Zubrza pod wsią Usze wpada pod Synowodzkiem flosbar. mądry Zulinem rozlewa się na kilka ramion Stryj wpada pod wsią Miedzyniecze ma zrodło we wsi Zupanie za Klimcem za wsią Wysockie niższe przyjmuje Hnylę idącą od wsi Hnyla; pod wsią Ilnik bierze Ilnik płynący od Krywego, pod wsią Synowodzko wyższe bierze Opier płynący od wsi Wołosianka który (niedaleko wsi Korostow bierze Oriawę płynącą od Oriawy;– niedale ko Zurawna wpada do Dniestru Świca biorąca początek z pola Ludwikowki za Wełdzyżem (flosbarta) bierze ona do siebie Brazkę wypływającą ze wsi Brzaza niedaleko Sukiel, płynie pod Bolechow wpada pod Sokołowem niedaleko Balic podrożnych do Świcy; Mizunia która koło Łacy: kowa wpada do Świcy płynie od Sereczowa; Świrz r. płynie od Świrza wpada pod wsią Zenetniki koło Bukaczowiec do Dniestru; Siwka wpada pod wsią Siwka pod Martynowem starym wypływa ze wsi Rechinia koło Doliny; pod Seredniem niedaleko Wojnitowa przyjmuje Bolochowec płynący Bolochowa koło Zawadki; pod wsią Dolpotow przyjmuje Kropiwnik płynący od wsi tegoż imienia Siwka – Łomnica pod wsią Jasien flosbar. bieg ma nieustały wielka ramion się dzieli. wypływająca z granicy węgierskiej wpada pod wsią S. Stanisław niedaleko Halicza zaraz z początku składa się z strumieni Molada, Litrys, Darowa, Bystra, Berezniczy która wpada pod wsią Lodnihale, Czeczwa wpadająca koło Wystowa za Kałuszem a powstająca we wsi Suchodol (przyjmu jąca pod wsią Swarycow rzekę Dubę powstającą od wsi Dubszara i potok Radawa wpadający koło Olchowki.)

Łukiew płynie od Majdana wpada pod Haliczem pod wsią Łodegrodzie wpada do niego Łukewica powstająca niedaleko Grabowki Lipa ma źródła we wsi Lipowiec koło Uniowa wpada pod Tustaniem bierze rzekę Narajów czyli Lipicę płynącą od Narajowa a wpadającą do Lipy pod Bulszowicami. Bistrica wpada pod Jezupolem wypływa z gór węgierskich za Rafaiłowa pod Łasieyna jest flosbar [w garach ku węgrom przyjmuje potok Zielona] wpada do niej Bistrica (Sołotwina) wypływająca z gór węgierskich za Eisenthal koło wsi Łosoły jest flosbar rozstawiwszy obie Bistryce stawa stawow w środku siebie łącza się razem pod wsią Wołczyniei pod którą wsią wpada do Bistrycy rzeka Worona która płynie z poza Nadwornej [za Ottynia flosbar] wpadają zaś do Worony potoki Strymba (płynący od wsi Strymba wpada pod Łohonią) Tyśmienica (łącząca się z Wałesnica i wpadająca za Ottynią do Worony) Krehenia płynąca od Dryszczowa wpadająca pod Uściem Złota lipa biorąca początek pod Złoczowem od wsi Załesie wpadająca pod Bobrownikami do Dniestru Tłumaczek wypływa ze wsi Hostów za Tłumaczem wpada pod Niżniowem Koropiec wypływa z brzeżańskiego z pod miasta Kozowy płynie koło Monasterzysk i wpada pod wsią Koropcem Barysz płynie z pod Jezierzan (koło Buczacza) wpada pod wsią Snowidów, Strypa wypływa ku północy za Jezierną wpada pod wsią Berezmiany pod Zazdrowem przyjmuje ona rzeczkę Olchowiec płynącą od Litowy; Dżuryn płynie od wsi Dżuryn wpada pod Uścieczkiem Sered wpada pod Grodkiem wypływa [ze wsi Seredec za] Markopolem w Złoczowskim, pod wsią Kasperowce wpada do niego Dupa płynąca od Czerkaszczyzny niedaleko Czortkowa i pod wsią Biała niedaleko Czortkowa wpada do niego rzeka Biała płynąca od Kozowa; pod wsią Zielińce [niej] za Trębowlą wpada do niego Hnieżna od Zarudziecka na granicy Rossyjskiej za Zbarażem Zbrucz Gniława mająca źródło za Kopyczyńcami wpada pod Uściem biskupiem ||; Podhorce wpada pod wsią Kozaczówka ma źródło na samym północno wschodnim końcu Galicyi za wsią Toki ~~przyjmuje rzekę Gnilę (płynącą od wsi Podłupanówka za Skałatem)~~

pod wsią Filipkowce przyjmuje rzekę Gnilę (płynącą od wsi Podłupanówka za Skałatem

Z Bukowiny przyjmuje Dniestr następujące potoki: Stanetze po krótkim biegu pod wsią Doroschoutz wpada ~~Onut~~ Onuth mająca źródło w Bessarabii wpada pod wsią Onuth: przyjmuje potoki Chrinowa płynąca od Dobronoutz łącząca się niedaleko Balamutki (do niej wpada mały strumyk Gramince płynący od Bojan: tschuk): Tscherne płynąca od wsi Jourkoutz: wpadająca pod wsią Zbrenegru.

Seret rzeka

Opuszcza Galicyję za miastem Sereth (ma zrodło za wsią Schipot w górach gdzie zaraz jest flossbar. pod wsią Mihowa bierze do siebie od połud. potok Suchowa; za wsią Schadowa bierze od północy potok Suhodra płynący od miasteczka Wiśnitza; pod wsią Stroschenetz bierze od północy rzeczkę Bielka; pod wsią Tomeschtie wpada do niego Mały Seret płynący od południa mający zrodło za Banillą [illegible] bierze on przed wsią Petroutz potok Seretschel mający zrodło w Krasna putni), pod wsią Kindeschie pod wsią Stitze wpada do Seretu od północy Kotowetz płynący od Tereschent

Sutschawa rzeka ma zrodło we wsi Ischwor pod wsią Schipitul jest flossbar. od miasta Suczawa płynie granicą aż do Chilischeni gdzie Bukowinę opuszcza pod wsią Boskan na Wołoszczyznie łączy się z Seretem. do niej wpadają: od południa potok Brodina, Valie Putna płynący od Putny, Bielka przed Kadautz płynąca od północy, Sutschawica wpada pod Badautz płynie od Suczawicy; Solka ma zrodło w Solka wpada pod Jakobestie; Solonetz ma zrodło w Solonetz koło Kaczyki wpada pod wsią Berhoutz; Kostina ma zrodło w Kostina płynie od północy koło Ilischestie wpada koło Berindeschtie; Petrischanka [Hatna ma zrodło w Scherboutz od północy płynie pod Kostina] płynie od północy od Petroutz; Dragomirna płynie od wsi Dragomirna wpada na Granicy koło Unu Jetzkani

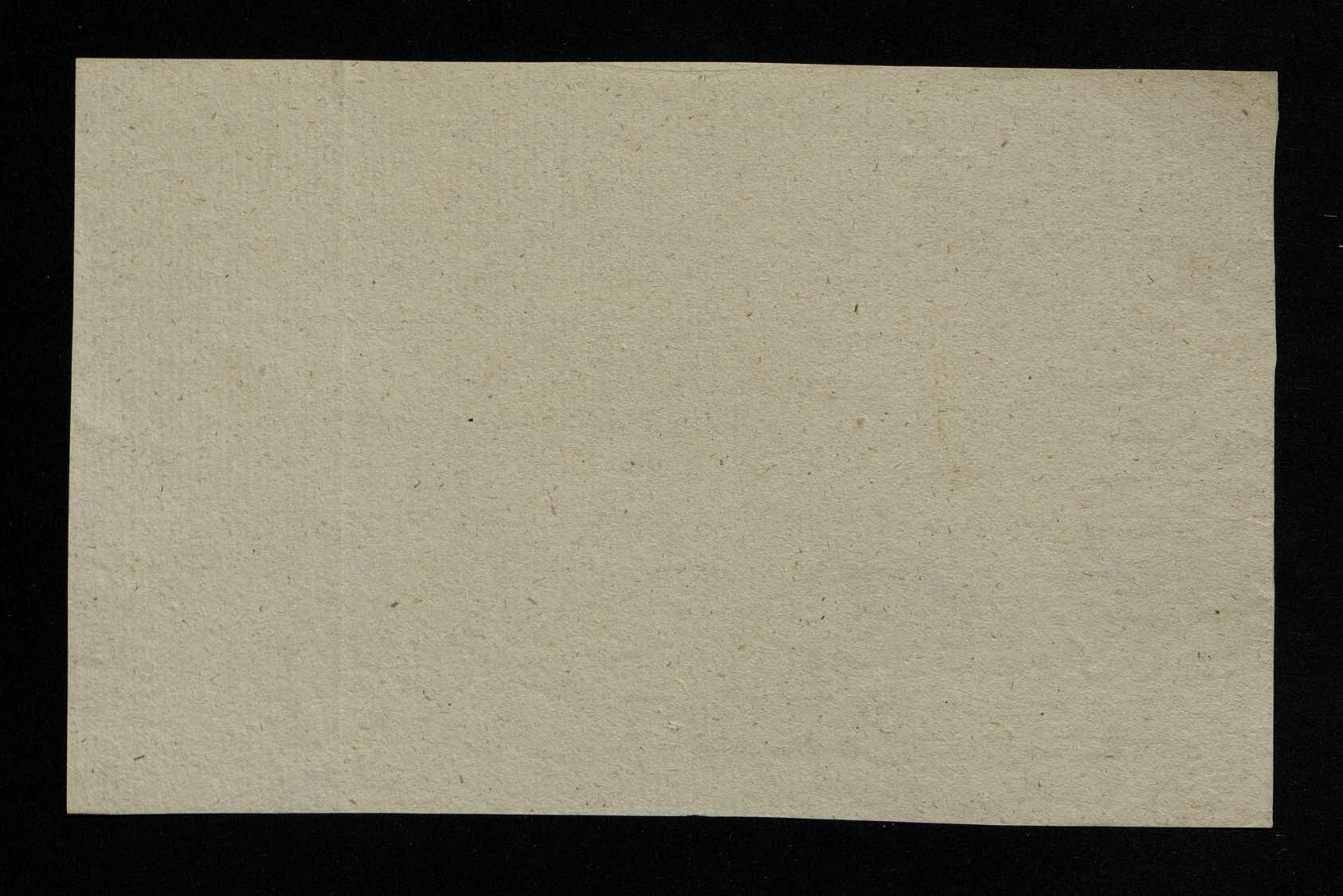
Schomosch mały potok ma zrodło Dragoeschtie płynie granicą od Josephfalva do Buneschtie gdzie Bukowinę opuszcza i z Seretem się łączy w Wołoszczyznie

Moldawa ma zrodła we wsi Funde Moldowi gdzie jest flossbar pod wsią Bajaschestie opuszcza Bukowinę bierze do siebie od północy Moldawitza (płynąca z pozaRuskich Moldawitza wpada pod Wamą) Luttna (od południa od Walie Luttna wpada pod Poschoritta) Negrilasa (płynie od Slatiory wpada pod Pokschoja bierze wprzód rzeczkę Ostra płynącą od wsi Ostra na samym języku Bukowiny) Humora (płynie od północy wpada pod Gura Humora) Sucha Slatina (Krotki potoczek graniczny przy wychodzie z Bukowiny)

Bistritza powstaje w Siedmiogrodzkiej ziemi pod Kirlibaba gdzie flossbar wstępuje do Bukowiny tworząc granicę płynie aż do Gura niagro środkiem potem granicą aż do Kalineschtie gdzie wychodzi z Bukowiny do niej wpadają graniczny potok Ziboo od Siedmiogrodu od północy wpada pod Kirlibaba potok Teschna [illegible] impuzita (do którey graniczny potok Bankalui od północy wpada) Negrischora od południa pod wsią Dorna Kandreni Dorna płynący od Bojara Starepi wpada pod Watra Dorna (z nim się łączy graniczny potok [illegible]) do Bistryczy wpada graniczny potok Serischora pod wsią Gura niagro płynący od południa.

Prut rzeka wypływa za wsią Worochla w kącie Stanisławowskiego cyrkułu Węgier i Kołomyjs-
kiego cyrkułu. za Mikuliczynem jest flossbau przed Dobrotowem przyjmuje rzeczkę Osławkę
płynącą od wsi Osław biały i Osław czarny; pod wsią Sopow wpada do niego
Sopiówka płynąca od słobody Rungurskiej; pod Kołomyją wpada do niego Łuczka
mająca zrodło we wsi Łuczki; tamże pod Kołomyją wpada Pistynka płynąca od Kosmacza
i pod wsią Olesskow wpada. Rybnica płynąca od Jaworowa popod Kosow; pod wsią Swiatyn
Wołczkowce wpada Czerniawa powstająca za Obertynem; pod wsią Kotaczyn niedaleko Snia-
tyna wpada rzeka Turecka płynąca krotko granicą Bukowiny od północy; ‖ pod wsią Zawale
wpada Czeremosz który się z kilka zrodeł składa Czeremosz czarny mający
zrodło pod Czarną górą płynący koło Zabiego łączący się pod wsią Uscierki gdzie jest flossbau
Czeremoszem białym który ma zrodła w Trium confinium Bukowinskiem Czeremosz czarny
bierze za Bukowinie potok Zalowitschora, Lopuschna, zaś do białego
Czeremoszu wpadają: Lutilla na Bukowinie pod wsią Ustia Lutilla płynie od
bukowinskiej wsi Plosko bierze potok Rippen pod Lutilla, Stronetz, Dichtenietz
pod wsią Dichteniec, Pitkin Czeremosz płynie granicą Bukowiny koło Bukowin-
skiej wsi Banille bierze potok Koretnitza; koło wsi Słobodzie Banilli potok
Bereschnitza ‖ dalej wpadają do Prutu na Bukowinie pod wsią Chlinitza potok
Chlinitza płynący od południa od Zroskoutz, pod wsią Luban od północy potok Serwitza
płynąca od Dawideshtie; pod wsią Sutschka od północy Moska płynąca od Dobro-
noutz; pod wsią Ostritza od południa rzeka Korowie mająca zrodła w Kamena
do której wpadają potoki Derelui płynący od Mihuczeni popod Kutschurmare łączy
się pod Tschahor, rzeczka Welkowetz krotko, koło Mihaltsche, rzeczka Jablonetzu
krotko wpada pod Korovie rzeczka Kusa krotko wpada pod Tschahor od północy
obie za wsią Bojana Prut przyjmując potok Hlukew płynący od Tschernauki
pod wsią Strojeshtie de Dzos czyli Nowoselitza opuszcza Prut Bukowinę przyjmu-
jąc wprzody od północy potok graniczny Rekitna płynący od Toporoutz

Wielka wyzina systemu górnego Europy wychodzi z Karpat
głównych i ciągnąc się między źródłami Sanu i Dniestru koło
granic sanockiego, samborskiego przemyskiego cyrkułu
przez lwowski i żółkiewski obwód idzie do Polski, wiel=
ka ta dzielnica wód morza czarnego i bałtyckiego dostar=
cza lasów Galicyi. Jakoż istotnie wielka część tego króles=
two obfituje w lasy a Ritter v. Schindler (Geognost. Bemer=
kungen über die karpath. Gebirge in Galizien Wien 1815. p. 56)
utrzymuje że góry oprócz Bukowiny w Galicyi dwie trzecie
części lasów zajmują. W całej prowincyi mającej 1,548 $\frac{30}{1000}$ geograf
□ mil pomiędzy 13,508.793 morgami gruntów które dadzą się upra=
wić i uprawione są jest 4,287.952 morgów lasu które tak są
podzielone:

Geognostische Umblicke auf Galizien.

I

Der podolische Orthoceratiten-(Uebergangs-) Kalkstein und die damit verbundene old red Sandstone-Formation.

Die großen Ebnen von Podolien worauf die Kreidefor-
mation liegt hat zum Grundbasse einen rothen
Sandstein und einen darunter liegenden dunklen Kalk-
stein. Die wahre Verbreitung kann man nicht sehen jedoch
sichtbar ist es im Thalweg des Dniesters vom Złota lipa
bis Choim das Złota-lipa Thal von Brzeżany zum Dniester
das Thal von Potok, der Strypa, podolischen Sereth, Gniezna
und Podhorce flußes bis Choim hier haben die Flüsse den tief-
liegenden dunklen Orthoceratitenkalk entblößt. Die oben
liegenden Gränzen dieser Formation besteht aus braunrothem
Sandstein; braunroth, feinkörnig mit spezifischem Geruch kommt
er bei Zawałów vor; grünlichgrauer Sandsteinschiefer dieser
formation bei Trembowla an der Gniezna u. weißer
schiefriger Sandstein bei Babin am Dniester, feinkörni-
ger rother Sandstein bei Trembowla (z tego robią osełki Kota)
grüner kalkiger Sandstein bei Zaleszczyki; Babin; Chalce-
don bei Babin – Unter diesen Sandsteinlagen befinden

gleich ein bläulich u. dunkelschwärzlich grau meist feinkörniger
~~Sandstein~~ Kalkstein. Von den Versteinerungen kommen
in diesem Kalksteine vor: Orthoceratiten, Retepora, Tenta-
culites bei Zaleszczyki, Spirifer, Hysteriolites, Terebra-
tulites bei Schulowka stellt der Kalkstein mit diesen
Versteinerungen einen ausgezeichneten Muschelmar-
mor dar. Im Sandstein kommen Madrepora u. Gorgonien
Solenacen vor — Die Schichten dieser Formation haben
eine fast horizontale Lage. Das Grundgebirge davon
wäre in Volhynien zu suchen daher hat diese Formation in
Galizien keine Mächtigkeit. Dieser Granit scheint daher
das Grundgebirge aller Formationen in der ungeheuren
Niederung zwischen dem schwarzen u. baltischen Meere
zu sein

*) Das Streichen welches als allgemein angenommen ist
ist von NW nach SO.

Der Karpathensandstein ruht auf Granit an der
Tatra auf Thonschiefer in der Zips, Marmarosch u. Buko-
wina über ihm liegt Jurakalkstein bei Wien u. Krakau auf ihm
liegt Jurakalkstein bei Krakau Braunkohlensandstein und
tertiären Mergel in Pokutien, Bukowina, tertiären Muschel
sandsteine bei Wieliczka

II Formation des Karpathensandsteins

Der Karpathische Sandstein ist ein Eigenthum der grossen westöstlichen Gebirgskette von Mittel-Europa die wir Alpen und Karpathen nennen. In den Alpen erscheint der Sandstein untergeordnet und es haben von Wien bis Savoyen die dunklen und bunten Kalksteine die Oberhand. Von der March ostwärts hingegen wo sich die Karpathen an die Alpen anschliessen bis fast zum schwarzen Meere ist die Kalkbildung vermindert und untergeordnet u. es hat die mächtige Sandsteinbildung die Oberhand. Am Pietrosz an der Gränze Bukovinas theilt sich diese formation in 2 Züge der östliche Zug geht nach Süden in die Wallachei, der westliche nach Siebenbürgen die äussersten nordöstliche ~~[illegible]~~ Gränzlinie fängt in Gallizien bei Biała an zieht sich an den Vorbergen der Karpathen über Kęty, Andrychów, Inwałd Wadowice, Kalwaria gegen den Jurakalk bei Skawina; von Mogiła Krakusa über Prokocim, Wieliczka Gdów, Bochnia, Wojnicz, Pilzno, Dynow, Chyrów, Drohobycz Lisowice, Kałusz, Majdan, Łgeryn, Kniażdwór, Jabłonów in Bukowina längst dem Bukowiner Vorgebirge bei Brajeschtie geht sie in die Moldau. Jedoch auch im Weichselbette selbst erscheint nochmals z. B. zwischen Wawrzeńczyce u. Nowe Brzesko besonders beim Dorf Neukanowice der wirkliche Karpathensandstein. Gegen Süden gränzt hinter Kościelisko, Zakopane, Białka dieser ~~[illegible]~~ Sandstein an die Nummulitenkalksteine. In der Bukowina gränzt am Pietros südöstlich diese formation an den Kreiden- u. Nummulitenkalk welche Gränzlinie durch Poschorita den zwischen den Alpen Dschumelen Kaldu u. Petre le Domini läuft [illegible] im Bistrica thal sich nach Süden wendet. In dieser formation wechsellagern ~~[illegible]~~ sich dunkle bituminöse oft schiefrige u. mergelige Kalksteine theils mit dunklen Mergelschiefern theils mit dichten schwarzen Nummulitenkalken u. bunten Kalkbreccien u. verbinden sich nach oben mit wechselnd feinkörnigen, kalkigen meist schiefrigen Sandsteinen erfüllt mit verkohlten Pflanzenresten

deren kalkiges Cement sich sehr beharrlich zu festen
bläulichen Kieselkalken in schmalen Lagen concen-
trirt. Diese Sandsteine verbunden mit Kieselconglome-
raten, chloritischen Schiefern und grünen Sandsteinen
stehen in beharrlicher Wechsellagerung mit kalkigen
Schieferthonen, blauen rothen u. grünen Thonen, ei-
nem Mergeleisensteine, schwachen Kalkschichten und
bitumenreichen Salzthonen welche vorzüglich am Fu-
ße der Gebirge mit stockförmigen Massen von dich-
tem u. Fasergyps, Anhydrit u. Steinsalz verbunden
ist sind. In diesen großen Sandstein- u. Thonmassen
sind langgestreckte Züge anderer Kalksteine
eingeschlossen, welche von lichten, weißen u. rothen
Farben dem Jurakalk ähnlich mit Nestern u. Kernen
grauer u. bunter Hornsteine gemengt sich meist
in zerbrochenen Felsengruppen sich meist über ihre
leicht zerstörbaren Nebenglieder erheben. Endlich
treten fremdartige Trappgesteine in den dunklen
Kalksteinen auf u. Gesteine von trachytischer
u. porphyrartiger Natur sind unter auffallenden
Verhältnissen in andere Formationsglieder einge-
schoben. Charakteristisch sind dabei 1) der durchgrei-
fende Kalkgehalt der kieseligen Glieder 2) gewis-
se Antheile an flüssigem Bitumen u. einer ausschli-
eßlichen Salzmassen 3) die Menge der kohligen u. ein-
zelnen Partikeln zerstreuter Substanzen nebst
dem Auftreten von Bernstein 4) die Armuth an
Erzen 5) Antheile an Kohlensäuren u. schwefligen
Mineralwässern 5) der schwankende Charakter der
darin eingeschlossenen Petrefacten 6) das Verbin-
deren der jüngeren Glieder derselben mit
viel jüngeren Gebilden. Diese Formation setzen
zusammen:

I <u>der schlesisch Mährische Liaskalkstein</u> als ein
schmaler Streifen von Biala bis zum Lands-
Kroner ~~Felsen~~ zuge über Andrichau Inwald Wado-
wice. Er ist bituminös schwarz u. grau, körnig dicht,
u. innig verbunden mit bituminösen Mergelschie-
fern u. Diorit. Von fremdartigen Mineralien
finden wir daran Chlorit bei Andrichau u. Zywiec

falsch denn es ist Jurakalkstein
der Wadowizer Kreis ist gegen Norden mit
einer dicken Lage hügelförmigen Alluviums ist
bedeckt unter dem der graue Kalkstein liegt mit
mächtigen Lagen versteinerter Pflanzenthiere
welche sich hier im Meere abgelagert hatten.

Von untergeordneten Massen kommt der weiße Kalk-
stein bei Andrichau, Inwald. Die Schichtung, ist 1/2 bis 2
Fuß stark die Richtung von Südwest nach Nordost.

II Die an den Centralischen Karpathen vorkommenden
Kalksteine. a) Gruppe der Nummuliten und Schie-
ferkalksteine an den Tatrakanten bei Szaflary, in
der Gegend von Zakopane, Koscielisko u. an den östlichen Ge-
genden Alpen Gewand, Majorka, Szczyt u. Jaworowa von
schwärzlicher, dunkelgrauer Farbe. Dicht bei Zakopane hat
er in sich rothen sehr eisenschüssigen Thonschiefer woraus
Eisen geschmolzen wird. Im Thale des Czarny Donajec er-
scheint Schieferkalkstein mit Ammoniten bei Koscielisko
wechselt er mit Schieferthon u. Sandstein wird bedeckt von
lichten weißen Kalkstein mit Gryphiten. Weiter nach der
auf grauen dichten Kalk mit gedrungenen Schiefer ... Og-
nit. Bei Zakopane u. am Eingang in Koscielisker Thal
ist wieder Nummulitenkalk die Schichten fallen nach Oben.
Von Versteinerungen kommen hier vor Nummulites
laevigatus in Koscielisko, Zakopane, Ammoniten im Kalk-
schiefer des Koscielisker Thals, Trochiten bei Zakopane
Pectiniten bei Zakopane, Koscielisko, Ostraziten,
Pectunculusarten, Wahrscheinlich Gryphiten bei Koscielisko
Pectiniten u. Ostraziten zwischen Koscielisko und Zakopane

Morskie oko (großer Fischsee) im Koscielisker Thal entspringt der schwarze Donajetz

b) die Gruppe der Nummuliten-Trümmer und Gry-
phiten Kalksteine an der Urgebirgskette der Bu-
kowina

Die Glimmerschieferkette der Bukowina beginnt im Nor-
den bei Borsa im Osten am Gebirge Pietros läuft
gegen Süden über Kirlibaba nach Jacobeny von woher
sie einen Bogen über d. Gebirge Kukurasa bis nach Rod-
na in Siebenbürgen. schickt. In diesem Glimmerschiefergebirge
sind Gänge von silberhaltigem Bleiglanz bei Kirlibaba
Kupferkieslager im Glimmer u. Thonschiefer bei Poszorita
Brauneisenstein in mächtigen Lagern bei Poszorita
Kirlibaba. An der Westseite der Glimmerschieferkette
lagert sich Grauwacke (Trümmergestein von Schiefer und
Quarzbrocken) an die Grauwacke lehnt sich der Trümmer-
und Nummulitenkalkstein so daß sie ein schmales Band um
die Glimmerschieferformation bilden. Diese Kalksteine fangen
bei dem Alp Pietre le Domini lehnen sich an die Glimmerschie-
fer Alpe Dschemeleu Kaldu gehen ~~bald~~ zwischen Poshorita

und Moldauisch [illegible] zum Gebirg Pietrosz wenden
sich westlich bilden das hohe Gebirge Czarnahora gehen
jezt gegen Süden gegen Kirlibaba wo es das Gebirge
Petra Cibolui bildet vom Borgopaß wenden sie sich
gegen Osten nach Pojana Stampi u. Sara Dorna. Bei
Kirlibaba erscheint auf dem Glimmerschiefer Quarzfels
dunkelschwarze Schiefern auf diesen grüne chloritische Schie
fer mit 3-9 Fuß mächtigen Rotheisensteinlagen sie
u. die Jaspisschichten. Bei Dorna erscheinen [illegible]kalke
aus denen eine Mineralquelle quillt in dem Bache Dorna,
Negriora erscheint sie u. die Porphyr. Versteinerungen
kommen hier vor Nummulites laevigata im Kalkstein
bei Poschorita u. Pojana Stampi – Gryphaea arcuata
bei Pojana Stampi – Ostraziten u. Pectinitenarten
dann Madreporen bei Pojana Stampi.

III <u>Hauptgruppe des Karpathensandsteins</u>. Es ist ein
bläulichgrauer oder gelblichgrauer vorherrschend
feinkörniger fast stets kalkiger Sandstein Seine
Variataeten sind α) der gemeine schiefrige meist bläu-
lich oder gelblichgrau aus feinen Sandkörnern zusammen-
gesezt ähnlich dem Grauwacke bei Andrichau u. Seypusch
β) der kalkige γ) quarzige in den östlichen Karpathen vor-
herrschend (so längs dem Zuge der hohen Gränzkarpathen
bis zu den Quellen der Wisloka – den am Pietrosz) δ) grob
körniger in niedern Gebirgen bei Myslenice u. Wis-
Tokalhil ε) Mergelsandstein mit gelben glimmerigen
Sandsteinen welche bei Krzywka u. Rabe schöne kleine
Bergcrystalle einschließen u. mit gelben schwefelhaltigen
Bekern zwischen Jablonki u. Liona. Von den Beglei-
tenden Felsarten sind ζ) der grosse Zug der gemischten Con-
glomeraten existirt längs dem ganzen Nordkarpathen
u. zwar fast immer auf ihren höchsten Rücken. Er läuft über
Kameszrica, Babia gora, Quellen der Raba, Stary Sadecz
Krynica von den Quellen des Stryjflusses wendet er sich
gegen Südost bis nach Wama wo er dann in der Moldau
endet. Bei Kameszrica ist dieß Conglomerat aus sehr gro-
ßen eckigen Bruchstücken von Granit, Glimmerschiefer, Talk-
Hornblende- u. Kieselschiefer u. Quarz zusammengesezt. Zwi-
schen Bystre am Bache Koszewka besteht es aus Bruchstücken
von graulich grünen Thonschiefer, grauen u. röthlichen Quarz
Kalkstein u. rothen Jaspis. Bei Wama aus Quarz, grünem

Körnern u. Thonschieferbruchstücken die durch zertrümmerte schwarz-
grauen Schieferthonmasse verbunden sind. Auch der Czarnaho-
ra sind grobe Kieselbreccien mit grünlichem u. braunem Teig.
Bei Lanczyn u. Jablonow sind grosse Trümmergesteine welche
aus Bruchstücken mit Chloritschiefer Quarzfels, Quarz, röthli-
chen Kalkstein u. Mergel bestehen welche durch rothen Thon
verbunden sind u. mit Sandstein u. Schieferthon wechsellagern.
2) grüner Sandsteine ihr Zug geht aus der Moldau durch Ma-
ranajeschtie in der Bucovina, in der Nähe der Salzquellen
u. verschwindet bei Dobromil. Weiter erscheint er einzeln
3) Schieferthon u. andere Schiefer von grauen u. schwarzen
Farben mehr o. weniger mit Glimmer gemengt mehr
o. weniger bituminös fast überall. Wenn er sehr reich an
Bitumen ist erscheint er als Brandschiefer welcher schmale
Steinkohlenflötze begleitet zwischen Gura Humora u. Kapo
Kodrului in der Bukowina zwischen Wetdziez u. Mizun
bei Zatokie, Spas u. Rosochy. Alaunschiefer heisst jener
bituminöse Schiefer welcher fester ist als gewöhnlich u. viel
Schwefelkies enthält durch dessen Verwitterung sich in diesem
Schiefer Alaun u. Vitriol erzeugen sie sind zugleich etwas
salzhaltig kommen bei Mizun, weiter gegen die Luttka hin
bei Bystre vorzüglich mächtig frisch am Driat Janeniewski am
obern Pruth u. weiter herab bis Delatyn 1 Cub. fuss nach
dem Auslaugen gibt 2 Unzen Alauns mit etwas Kochsalz
gemengt. Bergkrystalle (Dragomite Marmaroscher
Demanten) sind doppelt 6seitige Pyramiden von der Grösse
eines Stecknadelkopfs bis zur Grösse einer Haselnuss mei-
stens ganz rein und durchsichtig, seltener im Innern mit
schwarzen Punkten u. zerbrochen sie finden sich selten im gelben
glimmrigen Mergelsandstein bei Krzywka u. Rabe in Gallizien
in der Regel sitzen sie auf Kalkspath auf der in Klüften u.
kleinen Drusen den Schiefer u. Sandstein durchzieht. Man
findet sie längs der galiz. Gränze an den Quellen der
Flüsse Stry, Opiel, Orgowa, San, Solinka, Hoczewka
Oslawa vorzüglich beim Dorf Klimiet 4) bunter eisenschüssiger
Thon und Mergel. Rother zwischen Kalwaria u. Lands-
kron zwischen Wisnicz u. Neu Sandetz zwischen Alt-sandetz
u. Labrzec zwischen Moldauisch Kimpolung u. Wama zwischen
Wama u. Gura Humora zwischen dr u. Kapokodrului im Gebir-

gen Lodwirek u. der obern Bukowina, bei Lisowice im Stry-
jerkreise, zwischen Wetdziez u. Mizun, bei Mejdan, Huczek
zwischen Dobromil u. Lutowiska, bei Bezmichowa unweit
Lisko, zwischen Lisko u. Bystre. Eigentlicher Mergel theils
weiß theils farbig bei Wierzbanowica im Bochnierkreise
bei Starawies u. am Kamienica bach im Sandecerkreise,
zwischen Liszne u. Sanok zwischen Wetdziez u. Mizun
bei Lisowice u. Tyrawa solna zwischen Moldauisch Kimpo-
lung, Wama u. Gura Humora. 5) Sandstein gemeiner
schiefriger zuweilen in Sandstein übergehend in der Nähe von
Wieliczka bei Sygneczow, Sierza, Zakluczyn, Góra Lednice
u. Paolikowicze zwischen Alt-Sandez u. Zabrzez bei Złoty
Potok u. Kamienice zwischen Neusandez u. Wisnicz bei Sporno
zwischen Wetdziz u. Mizun und zwischen Kimpolung, Wama
und Gura Humora. Bituminöser Sandstein von braun-
brauner Farbe mit grünlichweißen Streifen fest ganz
undurchsichtig ähnlich dem Halbopal 1/2 südlich von Wieliczka
nahe beim Kirchhof von Zakluczyn zwischen Bielitz und
Kalwaria u. unweit den Eisensteingruben von Maydan
6) Muschelkalkstein —
Von untergeordneten Massen 1) Kalkstein bituminöser
zwischen Kenty, Seybusch u. Kalwaria bei Seybusch enthält
er auch Feuerstein; mit etwas Glimmer gemengt bei Trabki
an der Chaussee von Wieliczka nach Gdów. Mehr lichtgrauer
weniger bituminöser Kalkstein südwärts von Wieliczka
bei Kozwicze, thoniger Kalkstein im Wisloka thal, obern
Santhal u. der untern Moldawa. 6) Kurzklüftiger Klippen-
kalk bildet sehr lange u. mächtige Züge, ragt gewöhnlich
in reinen u. nierenförmigen Klippen aus dem Gebirge her-
vor, ist von weißer, lichtrother, seltener grauer Farbe, dicht
feinkörnig kommt vor bei Sygneczow bei Wieliczka u. nicht weit von
bei Lieprow dann bei Kameshnica. Außerdem bildet dieser
Klippenkalk zwei große u. zusammenhängende Züge. Der
eine südliche Grenzzug ganz u. dicht erscheint in Galizien
beim schwarzen Donajec, bei Rogoznik unweit Nowytarg
bei Szaflary ragt er in ganz senkrechten niedrigen
Felsen wie alte Mauerreste in der Richtung von Westen
nach Osten aus dem Sandsteingebirge ist räthselhaft, kömmt
er setzt gegen Osten in zerrissenen Felszacken fort über

Lisawa, Kramnica, Oblazgowa, Zur, Biala nowa, Czerwona
Skala, Czorsztyn wo er von dem Dunajec durchschnitten wird, geht dann
zwischen Kroscienko und Czerwony Klasztor bei Szczawnice bildet
er das Pieninengebirge wo er in mächtigen Bänken gespaltenen
theils bläulich, schwärzlich, theils roth erscheint – Der nördliche
Zug hingegen hängt zwischen Mrzygłód u. Przemysl an geht
hinter den Klausen Kwaszenina u. Harasol auf Majdan, hinter
der Klause Bolechow nach Dolina, auf Mariawa, Delatyn
Swirzka Bania südwärts von Utorop u. Kutty nach Lutna
Solka endet im Gebirg von Gura Humora. Bei Mariawa ist er
blau u. gelblich. Von Utorop etwa eine halbe Meile im Süden
sind bedeutende Steinbrüche in diesem Kalkstein bei Lutra ist
er fest, bläulich die Flächen der oberen Schichten sind glatt wie
polirt hier gibt er schlechten Kalk weil er mit Sand gemischt
ist, bei Solka bildet er ruinenförmige Felsen. Am Fuße
des Solkaer Kalksteinrückens liegt das Steinsalz von
Kaczika u. der Hauptsalzbrunnen der Bukowina Slatina
mara Alle Schichten fallen nach Südwest. 2) Kohlensaurer
Eisenstein fast in jedem Gurtthal welches die Schichten der
Sandsteinformation durchschneidet liegt er in schmalen Lagern
u. besteht aus kohlensaurem Eisenoxydul mit kohlensaurem
Kalk u. anderen Erden gemengt theils in sphäroidischen Nieren
theils plattenförmig er ist dicht u. erdig oft mit etwas Glimmer
gemengt, von gelblich, bläulich u. grünlich grauen licht u. schmutzig
grauen Farben, der Gehalt sehr arm weil die Mächtigkeit
der Lager selten mehr als wenige Zolle beträgt so lässt sich darauf
kein bedeutendes Eisenhüttenwesen gründen. Nach Haquet
geben diese Steine 17 bis 19 Proc. Roheisen u. es wird auch
wirklich im Großen 15 bis 20 Proc. Roheisen daraus aus-
gebracht. Die schwachen Flötze von 4 bis 8 Zoll Stärke wie-
derholen sich in kurzen Distanzen zahlreich u. sind in der Regel
zwischen Schieferthonen u. Sandstein eingelagert. Sie laufen
in der Richtung von Südost nach Nordwest aus der Bukowina
bis zur Wisloka am häufigsten u. bekanntesten sind sie bei
Smolna, Orow, Skole, Mysun, Majdan, Weldzirz, Rozniatow
Rostoki 3) Braunkohlen, leichtzerbrechliche Pechkohle bei
Gaj, Krzykowica, u. Sierza in der Nähe von Wieliczka in
Ostgalizien zu Zalokiet am Bach Bystrzyca im Samborer
Kreise bei Oporzec, Rosochy zwischen Lerina u. Spass süd-
westlich von Sambor bei Mizun. 4) Porphyr und Trachit

Beudant nimmt das Wieliczkaer Salzgebirge für eine 3te Formation an jedoch nimmt Pusch es für eine ältere u. mit dem Sandsteine für identische Formation an

erscheinen hier u. da ganz abgerissen an der Grenze des Sand=
steins so wie die ähnlichen Gesteine im Nummulitenkalk bei Lysz=
na Stampi u. Poschorita. Wirklicher Trachyt theils granitartiger
theils rother weißer mit viel glasigem Feldspath ragt bei
Koschienka aus dem Sandstein hervor bei Szlachtowa großer
Feldspathkrystalle. Die Steinsalzmassen sind mit dem damit verbun=
denen Salzthon, Gyps u. Mergel. Das Steinsalz ist nirgends
in Europa so mächtig u. ausdauernd abgelagert als bei=
de Seiten der großen Karpathenketten. Es ist hier fast stets
von Gyps, Anhydrit u. Salzthon begleitet welche mit einander
wechselweise vorkommen. Entweder ist das Steinsalz
nur in unsichtbaren Theilen u. kleinen Körnern im Salz=
thon zerstreut u. gibt der zahllosen Menge der Salz=
quellen das Dasein wo nur süße Wässer in die Thon=
schichten eindringen u. auf anderen Punkten nach hydro=
statischen Gesetze wieder die Oberfläche des Gebirges
erreichen können oder das Steinsalz bildet große un=
regelmäßige von Salzthon umschlossene Butzen u. Stock=
werke wie im obern Theile des Wieliczkaer Gebirges oder
es ist in regelmäßigen wellen u. gekröseförmig gewun=
denen Schichten zwischen Salzthon, Gyps, Anhydrit, Sandstein
u. sandigen Mergel eingeschichtet z.B. im untern Theile des
Wieliczkaer Gebirges oder zu Bochnia oder längs des ganzen
Salinenzuges in Ostgalizien u. Bukowina oder es bildet
außerordentlich große Massen ganze Salzberge welche
mitunter als Felsen frei zu Tage gehen oder nur mit
wenig Schutt, Mergel u. Salzthon bedeckt wenige Fuß u.
Klafter unter Tage liegen. In Wieliczka sind diese großen
Salzmassen nur mit Salzthon bedeckt. Jedoch ist das karpa=
thische Steinsalz nur ein untergeordnetes Glied des
Karpathensandsteins. Das karpathische Steinsalz ist
meist von grauer u. weißer Farbe selten roth, wechselnd
oder blau gefärbt, es wechselt vom feinkörnigsten bis
zum grobkörnigsten Gefüge ist selten ganz rein,
sondern oft mit Thontheilen welche ihm eine schmutzige
Farbe geben mit Sand, u. kleinen mikroskopischen
Conchylien mit kleinen Gyps u. Anhydritkörnern gemengt
(z.B. Spizasalz) Ein Salzgebirge ist ein mit Salzkörnern
gemengter Salzthon der nach Bewässerung oder Sink=
werke gesättigte Soolen liefert (z.B. Lacko bei Dobromil)

die Salzblüthe ist ein jüngeres Erzeugniß ein keilförmiges oder eigentlich ur-
sprünglich abgesondertes Salz welches in mehreren Auflösungen darauf, haar-
u zahnförmigen Gestalten in Drusenräumen aus dem übrigen Stein-
salz oder aus der Masse ausblüht ist selten zu Wieliczka. Von
den Salzthonen gibt es in den Karpathen a) gemeinen auch Hal-
da genannt von grauen u schmutzig braunen Farben oft gemischt mit
Sand, Gyps u Anhydritkörnern liegt in Wieliczka zwischen den Salz-
flötzen heißt (Spiza Grbinge u Szybiker Stein) b) bunten Salzthon
theils roth, theils blau vorzüglich bei Salzkokturen fast überall bei Lacko
Kossow Molodiatyn) Gyps kommt auch in Salzlagern vor weißer u
rother bei Swoszowice Bochnia, dann zwischen Jablonow u Kossow, dichter
u feinkörniger Gyps weiß, grau bei Wieliczka, Lacko Utorop, blättri-
ger Gyps (Fraueneis) selten in Wieliczka unter den tiefsten Salzlagern
– Der Anhydrit beim Steinsalz ist dicht weiß lichthimmelblau in kugeligen
Körnern u nierenförmiger Gestalt heißt auch deshalb Gekrösstein.
– Kalkmergel mit Schwefelkörnern bei Wieliczka. Bei Swoszowice
finden sich in eigenen Kalkmergelflötzen so viel schwefelgelben, leber-
braunen u ölgrünen natürlichen Schwefel in kleinen Kugeln, Nieren, Drusen
u Schnüren Lagen eingewachsen daß sie einen einträglichen Bergbau
u ansehnliche Schwefelgewinnung gestatten, unter den Schwefelflötz liegt
grauer Mergel mit schieferigen Thonen, Fasergyps u Stinkstein wechselnd
bei Truskawiec sind mitten im Salinen~~[illegible]~~ zug Mergellager welche
wechselnd mit grauem Karpathen Sandstein, Gyps u Schieferthon wechseln
in denen gediegener Schwefel eingesprengt liegt. Dabei aber auch eben
so viel eingesprengten Bleiglanz u einen Theil dichter theils schaligen
holzbraunen Zinkblende welche fälschlich mit Galmei verwechselt wurden.
Alle 3 Mineralien sind so untereinander gemischt daß keines von
ihnen eine separate Gewinnung gestattet u der darauf begründete Bergbau
ist wieder zum Erliegen gekommen. Im Karpathen Sandstein 1) kleine Berg-
fremdartige Mineralien im Karpathensandstein Mogilany zwei Meilen südlich von Kra-
krystalle 2) Flußspath unweit Mogilany zwei Meilen südlich von Kra-
kau schönen grünen Flußspath (Chlorophan) 3) faseriger Schwerspath
bei Swoszowice 4) Bernstein mit eisenschüssiger Mergelrinde umge-
ben bei Mizun, Solotwina von hyazinthrother Farbe, dunkelhonig,
grünlichgelb, auch weiß, undurchsichtig u schwärzlich 5) Schwefelkies findet
sich in manchen Schieferthonen, Mergelschiefer, Alaunschiefer häufig
auf vielen Punkten gab Veranlassung zur Begründung einiger
kleiner Vitriolwerke 6) gediegenes Kupfer in unregelmäßigen
kleinen u haselnußgroßen Körnern in einem Lager von röthlichen,
grünen u bläulichen sehr ~~[illegible]~~ zerbrechlichen Mergelthon bei Monas-
terzec unweit Sanok am Sanfluß. Etwas weniger Malachit u Kupfer-
grün hat sich damit gefunden. Indeß ist das ganze nicht bauwürdig. —
Von Petrefacten kommen im Sandstein vor Fucoiden, Filiciten zwischen Lisna
u Rostoki, Schalentrümmer. Von Thieren Nummulites laevigata bei Myslenice

bei Skawina u nahe bei Seybusch fand
man Salzquellen.

Im Dorf Sydzina fand man eine
starke Salzquelle welche die Anle-
gung veranlassen ließ.

Unweit Rabka im Dörfchen Slone
ist mitten im Gebirge eine Salzquelle

Astarte senilis bei Bolechów, Arca, Lucida, bei Jasło. ~~Gräthenfische bei~~
Zakluczyn, Majdan, Tkaczika. Im Karpathensandsteinkalksteine
Lithodendron hippurium bei Sygneczów, Uterop, Maniawa Madre-
porites cavernosus bei Dobromil Madreporites filatus bei Sygne=
czów, Alcyonites globatus, Escharites, Encriniten, bei Sygneczów
Ammoniten bei Czorsztyn Nowytarg, Pieninen, Nautilen bei Ro:
goznik bei Nowytarg Belemniten in den Pieninen, Pectiniten bei
Sygneczów, Uterop, Maniawa, Ostraziten, Mytilus, bei Sygne=
czów. Im Salze vorzüglich bei Wieliczka kommen vor Fucoiden-Blät-
tern, bituminöses Holz von dikotyledonischen Bäumen, Juglans
salinarum von Thieren: Turbinolien, Keratophyten, Pleurotoma,
Helix, Gryfit, Nuculen, Krebsscheren, Fischzähne. Von Mineral=
quellen sind 1) Salzsoolen mit vorherrschendem Kochsalz, diese sind
blosse Auflösungen der im Gebirge abgelagerten Steinsalzmassen
u entstehen überall da wo das Steinsalz u der Salzthon mit nicht
zu mächtigen u klüftigen Felsschichten bedeckt sind welche dem Zudrang
athmosphärischer Wasser gestatten. Auf vielen Punkten erzeugte
man dabei künstliche Soolen indem man Einwässerungsschächte in
die salzführenden Schichten abteuft u in diese süsse Wasser einlei:
tet. Schwache salzige Quellen zeigen sich in der Niederung zwischen
Swoszowice und Tyniec. Bei Wieliczka sind keine Salzquellen weil
zu mächtige Thonmassen das Salz bedecken. Zwischen Jordanow
u dem Dorfe Rabka 1/4 Meile von St. Sebastian Kretscham ist
sich in den Beskiden eine Salzquelle, bis zum Wisloka zeigen
sich keine Salzquellen. Die Salzquellen welche den Zug eröffnen sind
eigentlich die schwachen Quellen bei Czarwana am Einflusse der Brzo=
zowa in die Wisloka ~~anderen~~ oberhalb Krasno bei Prelukie am
Dorfe Oslawa eine starke Salzquelle welche viel Gas freiwird, Salzsprü=
und Gas ausstösst Salzquellen sind bei Tyrawa solna, Lacko,
Huczek, Starasol, Drohobycz, Solec, Modrycz, Stebnik, Lisowi=
ce, Bolechów, Dolina, Kalusz, Petianka, Krasno, Rosulna, Mo=
lodkowa, Maniawa, Delatyn, Molodiatyn, Saczyn, Sloboda,
Kniazdwor, Jablonow, Uterop, Kossow die letzten bemerkten
Quellen sind Slatina de la mare bei Tkaczika u nämlich Solka
unbemerkte Salzquellen kommen bei Kuty an der Czeremosz
vor, dann in der Gegend von Dzikow an der Suczawa. Außer
Kochsalz enthalten diese Quellen immer etwas Gyps u Schwefel=
saures Natron häufig auch Schwefelwasserstoffgas u etwas
Erdöhl. 2) Schwefelquellen mehr oder weniger reichen Schwefel=
wasserstoff sie enthalten aber zugleich andere kohlensaure u salzsaure
Salze u keine Kohlensäure. zu Swoszowice zu einem Bad benützt, zu

Skotniki unweit Krakau auch quellen starke schwefligte Wasser bei
Bochnia aus dem Salzgebirge, zu Samoklęski, Turaszówka Truska:
wiec wo die Quelle ihren Sitz in den Mergelflötzen welche gediegenen Schwefel
führen ihren Sitz haben, dann zwischen Dobromil u. Starasol, bei Tustano:
wice, bei Bolechów bei Majdan unweit Nadworna u. noch mehreren
in der Bukowina. In höheren Theilen des Gebirgs zu Wapenna (Sandez:
Kreises) Diese Quellen bilden sich durch Zersetzung des Gypses welcher
den Salzthon u. das Steinsalz begleitet. 3) <u>Erdöhlquellen</u>. Das Erdöhl
welches durch einen immer fortdauernden Zersetzungsprozeß der bitumen
reichen Schichtmassen erzeugt wird ist vorzüglich in der Nähe der Salzquellen
im frischen Zustand hat es eine dunkelbraune u. wenn es dünnflüssig ist eine
bouteillien grüne Farbe, der Luft ausgesetzt wird es dicker zäher und
dunkelschwarz endlich wird es an der Luft noch mehr oxidirt ganz zäh
u. fest u. bildet dann zwischen den Gesteinslagen dünne Schichten von festem
Erdpech der Gebrauch ~~des~~ dieses Erdöhls ist weniger häufig, reines Naphta
zu 16 bis 40 Proc wird daraus durch Destillation gewonnen. Dieses
Erdöhl nennen die Polen u. Pokutier Kipieczka wenn es dünnflüssig ist
Ropa heißt es wenn es zäher u. dickflüssiger ist in der Moldau
nennt man es Dohot die Ungarn Deget die Wallachen Pokura man
sammelt es wo es keine Quellen gibt in dem man in den obern schottri:
gen Gebirgslagen kleine Gruben oder Brunnen ausgräbt in denen sich
das aus dem Gebirge quellende Erdöhl an der Oberfläche des Wassers
sammelt. Erdöhlquellen sind: bei Węglówka (bei Krosno) Tyrawa solna,
Kwaszenina, Starasol, Kolowopienie u. Uberec im Sanoker Kreise
zu Nahujowice, Popiel, Boryslaw, Truskawiec (bei Stryj) zu Sloboda
(bei Peczyniszne), zu Kosmacz, Jablonow. Mit dem Erdöhl quillt
zugleich auch Kohlenwasserstoffgas mit dumpfem Getöse hervor. Die
Quelle zu Nahujowice scheint die stärkste zu sein dann die von Truska:
wiec wo die Hauptquelle im Christianschacht erscheint mit starken
Luftblasen von brennbarer Luft aus ~~b~~ kleinen Löchern hervorquill
zu Sloboda gibt eine einzige Quelle wöchentlich 24 Garniec
Erdöhl. 4) <u>Kohlensauren Mineralquellen</u> sind in keiner Gebirgs
formation in Europa so viele als in Galizien. Diese kalten Säuerlinge
kommen in unzähliger Menge. Ihr starker Gehalt an Kohlensäure
u. kohlensaurem Kalk lassen mit Recht vermuthen daß ihr Ent:
wickelungsheerd in diesem Kalkstein liegt (der ein besonderes
den Gebirgsstrich gebunden in welchem der südliche Zug des Kar:
pathischen Klippenkalks den Karpathensandstein untergeordnet ist)
wenn sie auch nicht immer aus ihm selbst an Tage hervorbrechen sondern
eben so oft ihren Ausgang durch den benachbarten Sandstein gewonnen
haben Alle diese Säuerlinge sind im Sommer 9 – 12° R. kälter als die
äußere Luft. In der Nähe der Karpathen fängt ihr Hauptzug nahe beim
Donajez Thal wo der Kalksteinzug bei Kroscienko zuerst eine bedeutende
Mächtigkeit erlangt. Hier sind die Sauerquellen zu Szczawa und

Konina, nordwestlich von Lacko zu Krosnica und Tylka westlich
von Kroscienko, Szczawnica u. Biała woda, östlich, und Obydza
nordöstlich von Kroscienko, Druzbaka, Wieslawianska, Rostoka
u. Luwniczna am Poprad, Krynica bei Tylicz, Samokleski
Konieczna westlich von Graab bekannt, dann im Kolomeer Kreise
zu Burgat am obern Czarny Czeremosz. Die meisten Quellen
mit starkem Druck u. Geräusch hervorbrechend aus dem Boden und
eine lebhafte Entwickelung von Kohlensäure u. Hydrothion-
säure Gas dieselben begleitet. 5) Gasquellen z.B. bei Krosno.
In Wieliczka ist auf mehreren Punkten in Gruben oft eine Menge
brennbaren Gases ausgeströmt welches gefährliche Detonation beim
Entzünden verursacht. Die Richtung des Karpathensandsteins ist im
Sandezerkreise nach Südwesten so auch von Dobromil bis zur Mol-
dau, das Einfallen des Steinsalzes in Wieliczka ist gegen Süden,
dann in Bochnia theils nach Norden theils nach Süden. Die meisten
Salzflötze bei Salzquellen in Ostgalizien fallen auch nach Südwest
der Winkel des Schichtenfalls ist in der Regel 30-60°. Man kann
annehmen daß der schlesisch-mährische Liaskalk u. der Karpathen-
sandstein innig verbunden zu einer u. derselben Formation gehö-
ren u. daß am nordwestlichen Abfall der Karpathen jener Lias-
kalk nur das älteste oder tiefste Glied dieser Formation ist, daß
alle drei Kalksteinzüge (mähr.-schlesische, Bukowiner und Ta-
trische) der Karpathen im Großen betrachtet, als eine Bildung,
u. alle zusammen als ein Glied der Liasformation auch gelten müssen,
ferner daß der Karpathensandstein samt allen seinen unter-
geordneten Felsarten mit jenen gemischten Kalksteingebilden einer
u. derselben Formation als oberes Glied angehört, u. wenn jener
dem Liaskalk entspricht auch dieser Sandstein der Liasformation
parallel sein wird. Wenn man noch ferner bemerkt daß in den
80 Meilen langen Nordkarpathen alle Schichten beharrlich von
Westnordwest nach Südostsüd streichen u. mit wenig Schwankun-
gen gegen Südwest ins Gebirge fallen, daraus folgt daß die am
weitesten gegen Norden gelegenen u. am nördlichen Fuße des Ge-
birges ausgehenden Schichten die ältesten u. tiefsten, die mit gleich-
förmiger Lagerung darauf weiter gegen Süden folgenden u.
in höherem Niveau ausgehenden die relativ jüngeren u. jüng-
sten sind u. daß mithin die ganze Bildung der Nordkarpathen
kette von Nordost nach Südwest fortschritt. Die tiefsten u. äl-
testen Schichten sind welche den Zug der galiz. Steinsalzmassen
einschließen. (In der Marmarosch ist das Steinsalz weit reicher
als in Galizien.) Das galiz. Steinsalz bildet die Unterlage
jenes Gebirges also älter als dieses. Die zum Theile mit lang-

glomeraten bedeckten Schiefer welche aus der Gegend von Dukla gegen Südost den hohen Rücken zwischen Pokutien, Obern ungarn u. der Marmarosch zusammensetzen u. in einer Gebirgsbreite von 1 bis 2 Meilen gegen Nordost fallen sind sekundär u. für die neuern jüngsten Glieder des Karpathensandsteins zu halten weil unter ihnen ein verborgener Rücken des Urgebirges liegt. Von den Grundgebirgen dieser formation auf denen die karpathische Kalkstein u. Sandsteinformation aufgelagert ist sind bemerkbar: 1) der Gneus granit der Tatraketten 2) Glimmerschiefer 3) Thonschiefer 4) Grauwacke (in der Bukowina bemerkbar 5) Steinkohlengebirge 6) Muschelkalkstein 7) erzführender Grünsteinporphyr 8) Trachit) Jedoch ist in Galizien u. der Bukowina bis jetzt noch nicht das Liegende oder Grundgebirge aufgeschlossen worden. Von den [illegible] aufgelagerten formationen bemerken wir auf dem karpathischen Sandstein 1) die formation des Jurakalksteins 2) der Kreide 3) des Braunkohlensandsteins u. plastischen Thons 4) Grobkalk u. jüngeren tertiäre Gebilde 5) Trachitkonglomerat. Die karpathische Kalk- u. Sandsteinformation nimmt ihre Stelle in der allgemeinen Reihe der flötzbildungen zwischen Muschelkalk u. Jurakalkstein u. kann mit den Gebilden welche wir Keuper (bunter Mergel) u. Liasformation (Gryphitenkalk u. Liassandstein) nennen verglichen u. mit ihnen für gleichzeitig gehalten werden. Die Versteinerungen dieser formation sind dieselben welche anderswo in der Liasformation vorkommen

III formation des Jurakalksteins

erscheint in Galizien bei Skawina, Tyniec, Podgorze, Swoszowice, ~~bei~~ Podgorze beim Grabhügel des Krakus. Auch zeigt sich ein wahrscheinlich zum Jurakalk gehöriger Kalkstein noch in Gallizien am San von Dynow über Dubiecko, Babice bis Przemysl. Er ist blendendweiss oder licht. Bei Krakau erscheint der gemeine dichte u. mergelige Jurakalk dagegen bei Dynow u. Babice bricht am San plattenförmiger Kalkschiefer oder Mergelschiefer gelblichweiss mit schönen Dendriten ganz dem von Solenhofen [illegible] gleich er bricht in grossen Tafeln u. wechselt hie u. da mit gemeinem Jurakalk. Er entspricht wohl sicher dem lithographischen Mergelschiefer mit Fischabdrücken, der im deutschen Jura die obersten Schichten bildet. Von fremdartigen Mineralien kommen in dieser formation vor bei Krakau theils kugelrunde theils knollige theils cylindrische Feuersteine meist schwarz mit einer Kruste welche kreidenartig ist umgeben bei Podgorze fallen die Schichten nach Südost. Bei Krakau liegt der Weichselspiegel im Jurakalk 611,6 Parise fuss über dem ~~Meer~~ ~~[illegible]~~ Meere die felsen bei Podgorze erheben sich noch über 100 fuss. Man braucht den Jurakalk zum Kalkbrennen

Es ist sichtbar dass das galizische Salzgebirge verbunden mit seinem Gyps u. seinem Schwefel in der Gegend von Krakau auf dem Jurakalk aufgelagert ist u. dass der im Hangenden der Wieliczker Gruben vorkommende Karpathensandstein mit östwestlichem Streichen und südlichem fallen das Salzgebirge bedeckt u. mithin ebenfalls jünger als Jurakalk ist. Das karpathische Salzgebirge bildet von West nach ~~[illegible]~~ Ostsüdost einen schmalen am fusse der Karpathen liegenden Streich jedoch ist dieses unwahrscheinlich indem sich die Salzbildung der Karpathen sicher auch mitten im Karpathensandsteingebirge wenn auch weniger sichtbar(?) wiederholen mag.

für andere Benützung gereicht. Der Sandstein welcher dunkler ist u.
sich leichter spaltet schlägt als der französische.

IV formation der Kreide

erscheint von Tomaszow angefangen u. bildet einen 6 bis
10 Meilen breiten Zug welcher zwischen Plasow u. Rawa rus-
ka über Kamienna, Magierow, Szczerzec, Sklo u. Żołkiew
bis ins tertiäre Bassin von Lemberg zieht von da weiter
in Südost zwischen dem Dniestr und Bug durch die Gegen-
den von Grodek, Janow, Lubień, Mikołajów, Złuhow(?), Pod-
hajczyk, Uniow, Swirz, Sokolowka, Narajów u. Rohatyn
ausbreitet u. zum Theil bedeckt von Braunkohlen Sand-
stein, Grobkalk u. dann am Dniester hinab von Halicz über
Mariampol, Niżniow bis Babin bei Zaleszczyk reicht
westlich vom Dniester die Gegenden von Horodenka
Obertyn, Tłumacz, Otynia und Stanisławow bis zu dem
Fusse der Karpathen bedeckt u. nordwärts vom Dniestr
in allen Flußbetten erscheint welche die Złota Lipa, die
Koropa, Strypa, der Dżuryn, Podhorec, Smotrycz und
Tunawka (Turnawa-) fluß bis auf die Kreide und durch
dieselbe eingeschnitten haben also in dem ganzen Landstriche von
Podolien der zwischen Brzezany, Tarnopol, Satanów, Grudek u. dem
Dniester bei Niżniow Chocim u. Kamieniec podolski eingeschlossen ist
die eigentliche schreibende Kreide welche in diesem Landstriche nur
hie u. da z.B. bei Halicz, Niżniow, Monasterzyska, Zawałów, Zbryż
u. Uście vorkommt breitet sich weiter gegen Norden in den Ebenen
von Volhynien mehr aus. Den Hinhorst(?) von Olesko nördlich von Zło-
czow über Brody in den Gegenden von Radziwiłłów. Jenseits
des Dniester im Süden in der Bukowina der Moldau u. Bessarabien ist
wahrscheinlich die Kreide die allgemeine Unterlage der jüngeren
mit Alluvionen bedeckten Ebenen. Sie kommt nur an den Punkten
zum Vorschein am Pruth bei Kolomea, Śniatyn, Sadagóra und Kra-
likow am moldauischen Sereth bei der Stadt Sereth am Einflusse
der Suczawa bei Roman zwischen dem Moldowa u. dem Sereth bei
Ilina. Vom Einflusse des Stryj längst dem Dniester bis Bobice u. von
da bis zu den Vorbergen der Karpathen herrscht theils die grobe
Kreide (Kreidenmergel) theils schreibende Kreide mit vielen Feuer-
steinen von Halicz bis Niżniow. Der Kreidenmergel legt sich
um Kalusz auf den salzführenden Karpathensandstein u. bedeckt
ihn in horizontaler Lagerung westlich von Stanisławow, Tyśmienica
und Otynia bis nach Mayzan(?). Eben so muß die Kreide welche zwischen
der Suczawa u. Moldowa am Sereth vorkommt auf dem Karpathensand-
stein aufliegen

T. II
p. ~~333~~ - ~~334~~, ~~152~~ - ~~339~~ - ~~357~~
~~356~~ = ~~428~~ - ~~441~~ - ~~152~~ - 447 =
dd Korica p. 624-630-631-
636-649-658-659-671-
672-673-
II p. 5-30-35-388..
131-

Die formation der Kreide ist die letzte in der Reihe der Flözgebirge, ist ein Erzeugniß des letzten grossen Diluviums u. enthält Überreste von neueren Land- Süßwasser u. Meeresgeschöpfen in bunten Gemisch

a) Gruppe des Kreidenmergels (grober chloritischer Kreide – Opoka) Die Farbe ist stets lichte graulich- u. gelblichweiß oder vollkommen kreideweiß seltener lichte gelblichgrau u. grünlich tingirt, oft ockergelb gefleckt und geflammt er zeigt im frischen Zustand sehr flachmuschelig ist im Großen grobschiefrig zerfällt bei Einwirkung der Luft, Wasser u. Frost in dünne scheibenförmige Bruchstücke nur wenig färbt oft ab wie Kreide. Varietäten davon sind 1) eine dünne Schicht aus festen schiefrigen fast aus Lenticuliten u. Modiolen bestehenden Kalksteins in der groben Kreide im Bassin von Lemberg 2) ganz dichter, muschliger, ~~feinkörniger Kalkstein~~ ~~in dünnen festen glattenförmigen Schichten~~ dem lithographischen Jurakalk ähnlicher Kalkstein zwischen schreibender Kreide bei Niżniow am Dniester

b) Gruppe der obern, weichen oder schreibenden Kreide theils ganz schneeweiß theils licht gelblich gefärbt, Feuersteine kommen in selben häufig vor. Bei Zbrycz im Berge Zolegórne kommt ein weißer Feuerstein in 1-2 Fuß im Durchmesser haltenden Kugeln in der Kreide vor. Bei Zaleszczyk am Dniester, zwischen Halicz, Mariampol, Tłumacz u. Obertyn kommen schwarze Feuersteine mit Echiniten u. Terebrateln im sandigen Kreidenmergel in Kugeln oft zu 280 lb schwer, manche sind walzenförmig wie Priapolithen andere ästig. Sehr viele von diesen Knollen sind inwendig hohl mit Wasser angefüllt oder mit Schwefelkies u. Quarzkrystallen ausgekleidet. Kleiner Ammoniten u. Tubiporen finden sich auch darin, jedoch ist dieser Feuerstein zu technischen Gebrauch weniger anwendbar als der russische [?] gewöhnliche [?] Feuersteine. In der Kreide kommt auch Gyps vor z. B. im Bassin von Lemberg bei Łostomysty zwischen Lubień u. Szczerzec auf der Straße von Lemberg nach Drohobycz zwischen Podhajczyk und Uniow; bei Ostownia [?] unweit Narajów bei Knihinicze, Meducha an [?] Podhorce fluß die Gyps unweit Mikulińce zwischen dem Sereth u. [?] Gypsbildung kommt auch zwischen Stanisławów u. Ottynia zwischen Tłumacz u. Obertyn bei Babin unweit Zaleszczyk am Dniester auch in der flachen [?] bei Sadagóra des Herzogthums der Bukowina wo die Schwefel-quellen [?]. Die Hauptmasse besteht aus feinkörnigem Gypse in der Tiefe [?] von aschgrauer, rauchgrauer Farbe welche oft 3-4 Fuß lange Krystalle bildet, die schönsten weißen Alabasterlagen zum technischen Gebrauch finden sich bei Meducha, Szczerzec, Mikulińce, Trembowla. Der dichte Gyps mit grauem Mergel gemengt u. durchwachsen mit gediegenem Schwefel eingesprengt findet sich bei Szczerzec und Babin. Von Versteinerungen finden sich in dieser formation a) von Molusken: Ammonites bei Lemberg a) von Acephalen oder Muscheln Pectuniten [?] Lima, Lutiniten [?] bei Lemberg, Nucula striata, Catillus (Brogniarti) [?] Schwefelquellen kommen darin vor: ~~[?]~~ im Dorf Nowosiela östlichen [?] Schwefelquellen. Nach Knyhenicze im [?] Terrain 2 Schwefelquellen. Hacquet befand sich [?] in 1 Maß Wasser 2½ Cub. Zoll Kohlensäure: 3 Gran Schwefel und gab 20 Cub. Zoll Hydrogengas (Schwefelwasserstoffgas) 3/16 Gr. kohlensaurer Kalk 1 7/8 Gr: Gyps ½ Gr. 1/64 Gr. Kieselerde 3/16 Gr. kohlensaurer Magnesia 2/11 Gr. Thonerde 1/12 Gr. schwefelsaurer Magnesia

Es sind also zwei Ansichten der Atomiker u Dinamiker deren te Steffens für für Produkte der galvanischen Thätigkeit hält

Zwischen Mikulince u Trembowla kommen schwache Schwefelquellen vor
(Konopkówka) Westlich von Lemberg gegen den Dniester hin eine Strecke
von 6 Meilen sind viele Schwefelquellen die wichtigsten: Sklo, Lubien
Lostomity, Choumierz, St. Onuphri (in der Bukowina) die Salz u Schwe-
felquellen scheinen hergenommen des athmosphärischen Wassers zu
sein welches die Bestandtheile auslaugt welche in communizirenden
Canälen so hoch aufsteigen als es der ~~Athmo~~ hydrostatische Druck
erlaubt (Hypothese der Dr. Struve) Lupch meint aber II p. 393 daß
die Salzquellen nicht bloße wässerigte Auslaugungen sind sondern
daß wenn sie auch ihr Stammen aus gewissen Gebirgsschichten nehmen
dennoch zugleich ein lebendiger Prozeß in ihnen fortwährende
Veränderungen, chemische Zersetzungen u neue Verbindungen
hervorbringt.

Im östlichen Galizien liegt die Kreideformation unmittelbar
auf orthoceratitenführenden Übergangskalk mit seinen
Schiefern u einer rothen Sandsteinbildung, bedeckt wird die
Kreide von dem plastischen Thon- u Braun~~schiefer~~ kohlenformation
der Kreidemergel löst sich durch Verwitterung in einen fetten
etwas zähen Thon auf welcher mit dem Humus den fruchtbarsten
Weizenboden gibt. Düngung erfordert dieser Boden fast gar
nicht dagegen erschwert er sehr die Ackerarbeit weil sich die zähe
Erde zwischen die Ackergeräthe anlegt. Dieser Boden findet sich um Belz
am Bug im Bassin von Lemberg. Er trägt den vortrefflichsten
Weitzen, herrliche Gerste alle viel Nahrung erfordernden Futter-
kräuter, Gemüsekräuter, Bohnen, Hirse, Gurken, Tabak u mehr
nach Süden herab schon Mais, Melonen u Arbusen. Mit großem
Erfolg könnte darauf gebaut werden: Anis, Mohn, Kohl und
Weberkarden (Dipsacus) der Weitzen gibt oft das 8 u 10te Korn
und in sehr fruchtbaren Jahren auch das 16te Korn. Von Hölzern
gedeihen darauf vorzüglich Eichen, Buchen (Fagus) Weißbuchen (Car-
pinus) Rüster (Ulmus) wovon herrliche Wälder am Bug. Von
Sträuchern wächst darauf der Sauerdorn (Berberis vulgaris)
Die weiße schreibende Kreide scheint weniger günstig auf
den Boden als die Kreidemergel zu wirken z.B. am Dniester.

Die tertiären Gebirge

A) Formation des plastischen Thons u der Braunkohlen-
sandsteins. Die muschelführenden Braunkohlensandsteine nordwärts vom Dniester in
Podolien welche im Bassin von Lemberg u zwischen Kreide u Grobkalk gelagert
sind breiten sich am südlichen Rande jenes galizischen Flötzbeckens
in größter Mächtigkeit aus u bedecken übergreifend den
Karpathensandstein u den Zug der Salzthon u Salzflötze von
Maydan u Lanczyn am Pruth in Pokutien bis nach Solka in
der Bukowina. An dem nördlichen u an dem südlichen Rande dieses

Bassins sind die Braunkohlensandsteine am mächtigsten gelagert
in der Mitte wo sie fast durchaus von kalkigen tertiären Forma:
tionen bedeckt werden sind sie von unbedeutender Mächtigkeit
u. fehlen an manchen Punkten ganz. Am nördlichen Bassinrand
findet er sich bei Rawa ruska, Mokratyn, Glinsko bei Lemberg von
Szczerzec über Zniesko, Janów u. der Höhe von Grodek mehr südlich
unweit Mikołajow zurück verbreitet in der Schlucht Podhorce bei
Brody von da bis Podkamień. Am südlichen Bassinrand im schmalen
Hügelzuge von Solca am Wiar über Bunigowice u. Felsztyn bis Wanio-
wice bei Sambor. Bedeutender fängt der Zug an bei Olynia geht über
Maydan bei Nadworna, Lanczyn, Kniazdwor am Pruth herab bis
Nowosiolkow über Myszyn, Jablonow unterhalb Wyżnica über den Cze=
remosz nach Kacika hinreicht u. bis zur Stadt Seret andrerseits
auch erscheint er am Pruth bei Czernowitz u. in der Mitte des
Flötzbassins unter dem Grobkalk am podolischen Seret zwischen
Czortkow u. Ulaszkowce. Diese mitführenden Braunkohlen
sandsteine sind im frischen Zustande von bläulichgrauer Farbe
theils sehr quarzig theils thonigkalkig mit vielen Muscheln
angefüllt, wechsellagert mit Sand, kalkigen mergeligen Thonen
gelben dünnen Mergelschichten u. schwachen erdigen Braunkohlen
flötzen. Auf einigen Punkten um Lemberg besonders bei Podhoro:
dyszce schliesst er Nester u. Körner von wirklichen Bernstein
ein viel häufiger Bruchstücke von Bituminösenholz u. bei Seret in
der Bukowina auch Schilfabdrücke. Bei Podkamien bildet er die höch-
sten Hügel des flachen Landes welche trichterförmige Aus:
höhlungen besitzen u. durch Wirbel strömender Gewässer entstan:
den sind. Die eingelagerten Braunkohlenflötze in diesem
Sandstein sind im ganzen von unbedeutender Mächtigkeit. Sie
finden sich bei Glinsko u. Mokratyn unweit Żółkiew bei Rawa
ruska, bei Lemberg, Zniesko, Myszyn u. Nowosiołka bei Kolo:
mea. Die Kohle ist meist gemeine Erdkohle sehr mit Sand ge:
mengt, dazwischen aber auch bituminöses Holz seltener
wie bei Zniesko eine Art Moorkohle.

B.) Formation des Grobkalks Kommt vor im Bassin von
Lemberg am Sandberg, Holosko bei Mokratyn, Stawta, Janow,
Rozwadow, Mikołajow, Rozdol außerdem am Koropec von
Podhajce zum Dniester am Strypa von Białykamień über Złoczow,
Pluhow, Zborow, Złotniki, Buczacz zum Dniester oberhalb Tarnopol
über Mikulińce, Trembowla, Czortkow, Bilcze, bis Zaleszczyki am
Dniester bei Chorostkow bis Królówka in der Bukowina am
Cecinaberg u. bei Suczawa. Der sandige Grobkalk enthält eine
Menge zerriebener Zoophyten und Conchylien er bricht in Horizon

teln Schichten färbt ebenso wie Kreide ab läßt sich zu Platten,
Quadern, Leichensteinen leicht bearbeiten an der Luft wird er härter
der oolithenartige Grobkalk sind kleinere Körner in kreideartiger
Masse er ist am Leinaberge bei Czernowitz bei Mokrotyn u bei
Holoßko. der Sandberg bei Lemberg hat folgende Schichten 1)
Sandsteine 2) kalkige Sandbreccie, weisser Rollsand, quarziger Sand-
stein mit Muscheln 3) sandiger Grobkalk mit Mergelschichten
abwechselnd 4) blauer Sandkohlensandstein mit Bernstein und
Seemuscheln 5) Kreidenmergel (Opoka) die südlichen Steinbrüche
nordwestlich von Lemberg enthalten als Alluvium a) Lehm mit
Lymneen und Heliciten b) eisenschüssiger Sand u Sandsteinstücken
mit Stückchen von Kohleneisenstein 2) Mergel u grauer löche-
riger Kalkstein – Rollsand u quarziger Sandstein b) quarzi-
Sandstein mit Venericardien c) Rollsand 3) sandiger Grobkalk
mit Pectiniten 4) kalkiger, bläulicher Braunkohlensandstein mit
Pectiniten. die Schichten dieser Formation liegen horizontal

c) Formation des tertiären Muschelsandsteins kommt
bei Lemberg, Stowita, Kamionka, Podhorce, Tarnopol vor bei
Kossow über Salzthon u Karpathensandstein, bei Sereth es ist
aus verschiedenen Gesteinen zusammengesetzt welche nicht die
mindeste Ähnlichkeit mit einander haben. der kalkige Muschel
sandstein findet sich bei Kossow in dieser Formation fanden sich
zu Rzqka bei Wieliczka Backzähne u ein 2 Fuß langer Stoßzahn
des Elephas primogenius

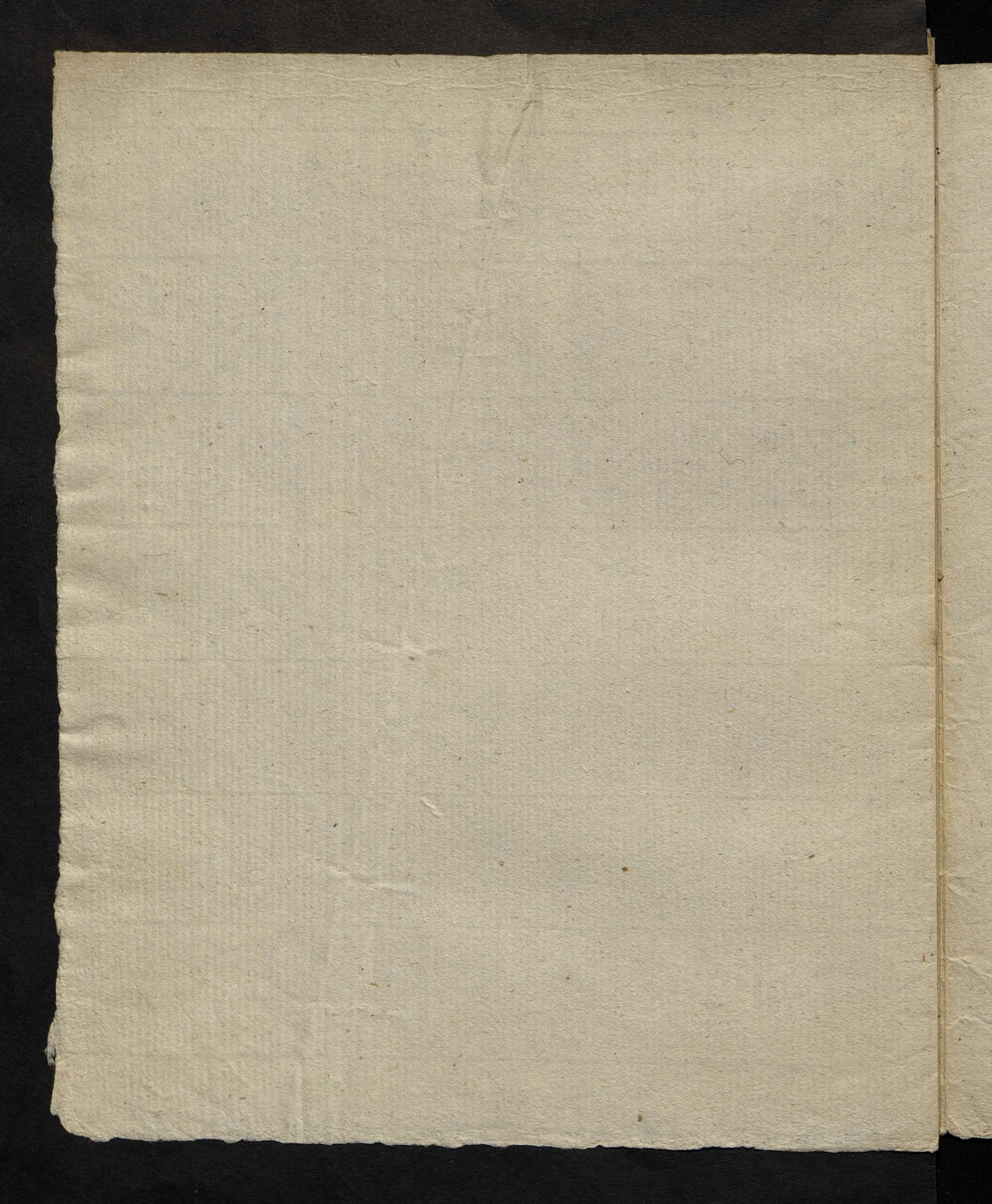
Das Diluvial-Gebilde

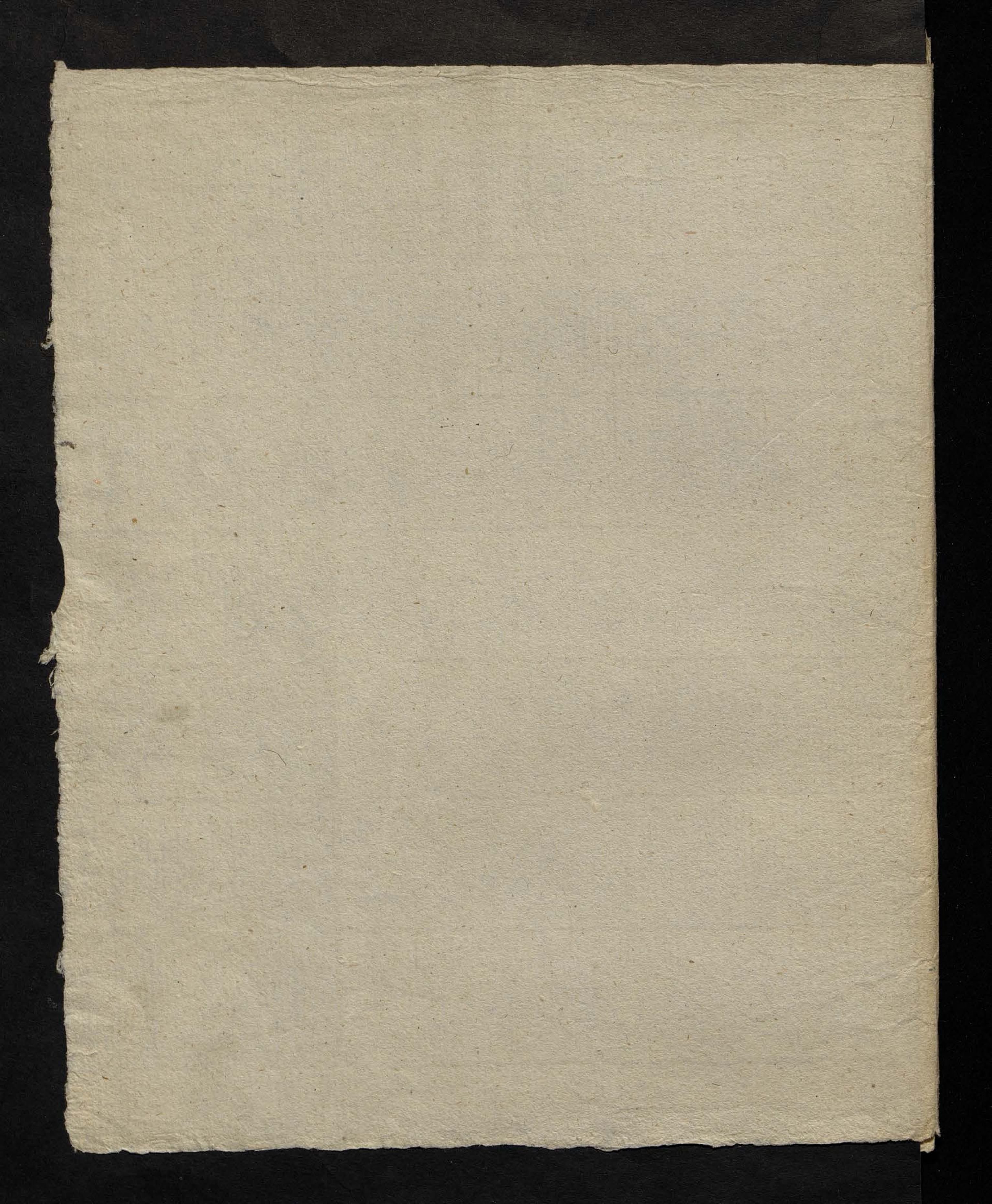
Sind jüngste Gebilde der Erdrinde theils der letzten großen
Inundationen der Erdoberfläche theils noch fortdauernden
Zerstörungen und Bildungen der Landgewässer. Das Dilu-
vialgebilde schließt die Überreste gigantischer Landthiere ein
diese Formation besteht theils aus einer sehr mächtigen Lehm-
bildung mit Knochen großer Landthiere wie am Fuße der
Karpathen gegen Norden, als Begleiter der Kreide kommt dieses
Gebilde im Bassin von Lemberg. dieses ist ein höchst einförmiger
feuerfester Thon durchaus mit kohlensaurem Kalk gemengt beim
Regen wird er ganz durchnäßt. der Boden ist fruchtbar kommt an
güte dem kalkmergligen Weitzengrund gleich, Eichen Buchen und
Lindenbäume gedeihen darauf gut. In dieser Formation fanden
sich Backen- u Stoßzähne, Schulterblätter, Schenkelknochen und
Rippen des gemeinen Fossilen Elephanten (Elephas primoge-
nius) bei Wieliczka, Bochnia, am Fluß Raba, am San bei

Przemyśl am Dniestr unweit Kalusz bei Dunajowiec – Knochen
von Mastodon obioticum beim Einfluß der Biala in die Weichsel
– die untere Kinlade mit 7 Zähnen von Rhinozeros tichorhinus
am Strwiąż fluß unweit Czaple – Nashornknochen bei Przemyśl
Köpfe u. Hörner großer Auerochsen (zubr) am Raba, Dniestr
Geweihe von Hirschen am Raba, Dniestr, Stryj unweit von Podhorec
u. der Gegend von Dunajowiec beim Einfluß der Fornawa in den
Dniestr. Diese formation enthält auch wie z. B. zwischen der Weichsel u.
der Tanew fluß: Sandschollen – Sand mit Geröllen u. Felsblöcken
gemengt u. Sand mit Lehm u. andern Thonarten gemengt.. Die Felsb
blöcke scheinen aus Scandinavien durch eine von Nordost nach Südwest
gerichtete fluth auf ihren jetzigen Lagerstätten gelangt zu sein. Diese
Blöcke sind meist Granit

Alluvial Gebilde.

Dieses ist ein Produkt des jetzigen Erdumbildungs-periode u. dauert
noch immer fort. Zuerst erblickt man den lockeren, sehr porösen
kreideweißfärbigen Kalktuff über dem sich als jüngste fortdauern-
de Erzeugnisse verschiedener Niederungen u. Flußthäler locke-
rer, leichter, schlechter Torfmoor u. Raseneisenstein auflagern
vorzüglich an den Flüssen Tanew, San – Fluss-alluvionen
entstehen an der Weichsel, Dunajec, San welche Geröllen, Sand
u. Schlammmassen anhäufen. –

Krakau
Tarnow
Tatry
Bieskidy
Konglomeraten
Zug der grauen Sandsteine
Zug von Konglomeraten
Kolomea
a Granit
2 Grauwacke u. Quarzfels
Muschelkalkformation
Südlicher Erzführender Muschelkalk:
f. Sohlgestein
b Gneus Granit
c Glimerschiefer
Grauwacke formation
2 Grauwacke u. Thonschiefer
Ubergangs Formation
1 Ubergans Kalkstein
2b Old red sandstone
3 Steinkolen Geb.
Problematische Kalk u. Sandstein formation. Kalkige nebenglieder
d1 Lias Kalkstein Jura Kalk
d2 Numulitenkalk
d3 Karpatischer Trümmerkalk
e Karpathischer Klippenkalk
g. f. Karpathen Sandstein
h Steinsalz
i Karpathen Gyps
Jura Kalksteinformation
11 Dichter u. dolomitischer
Kreideformation
16 Grobe Kreide oder Kreidenmergel
17 Gyps der groben Kreide
18. Schreibende Kreide
Braunkohlenformation
20 Braunkohlen Sandstein
21. Plastischer Thon.
Grobkalk formation
22 Sandiger Gr.
23. Oolitischer Gr.
Tertiäre Muschelsandsteinformation
24 Muschelsandstein u. Sand.
25 Muschel u. Lisolithen Kongl.
Diluvium
26 Lehm od. Löss
27 Sandflächen
28 Urfelsblokablagerungen
29 Kalktuff.
Alluvium
31. Raseneisenstein
32 fetter Thon oder Mergelboden
33 Sandiger Boden
34 Flussaluvionen.
Abnorme felsarten
ε Trachit
δ Diorit
rothe Linien
Eisenflötze
Salzquellen
Schwefelquellen
Erdöhlquellen
Sauerquellen
Alter Eisensteinbergbau.
Streichen und fallen der Gebirgsschichten

20
Rohatyn
Żydaczów
Żurawno
Knyhynycze
Halicz
Mariampol
Zawałów
Kałusz
Rożniatów
Stanisławów
Tyśmienica
Tłumacz
Niżniów
Otynia
Chocimierz
Obertyn
Horodenka
Babin
Czernelica
Potok
Złotnik
Kozowa
Podhajce
Monasterzyska
Mikulińce
Trembowla
Janów
Czortków
Ułaszkowce
Bilcze
Zaleszczyki
Gródek
Uście
Chorostków
Satanów
Husiatyn
Sidorów
Zbrzyż
Skała
Królówce
Babince
Dźwinogród
Chocim
Sadagora
Śniatyn
Zabłotów
Kołomea
Kniaźdwór
Delatyn
Dora
Jabłonów
Kosów
Kuty
Majdan
Kamionka wielka
Pasieczna
Sołotwina
Mikuliczyn
Pruth fl.
Zug von Grünen Sandsteinen
Zug von Konglomeraten

No I

Durchschnitt durch die Nord Karpathen von Mislowice bis Kesmark nach der Linie G. H.

Tatra
Babiagora
Mislowice
Meeresfläche
unbekant
Gegend von Zator
Weichselthal
Kesmark

Durchschnitt vom Zagoras gebirge durch die Bukowiner Karpathen bis zum Serethfluss nach der Linie N O.

Meeresfläche
unbekant
Wama

Durchschnitt durch die Bessaradischen Karpathen aus der Marmorosch bis in die Ebene von Podolien nach der Linie L O.

Alpe Pietross
Marmorosch
Lokutien
Czarna hora
Theis Thal
Weise Theis
Salzthon
Meeresfläche

Ebene von Po=dolien.

Maasstab für No 1 oder Längen
Maasstab oder Längen für fig. II. III
Maasstab oder Höhen für alle fig
Geogr. M.
Par. Fuss

Vom Comandirenden Generalen in Galizien.

An

Das k.k.

Ex offo.

Gebirgsdurchschnitt von Wieliczka südwaerts

S. — Grzybów — Kosmice — Pawlikowice — Gorna Lod: nice — Sygnorzow — Wieliczka — N.

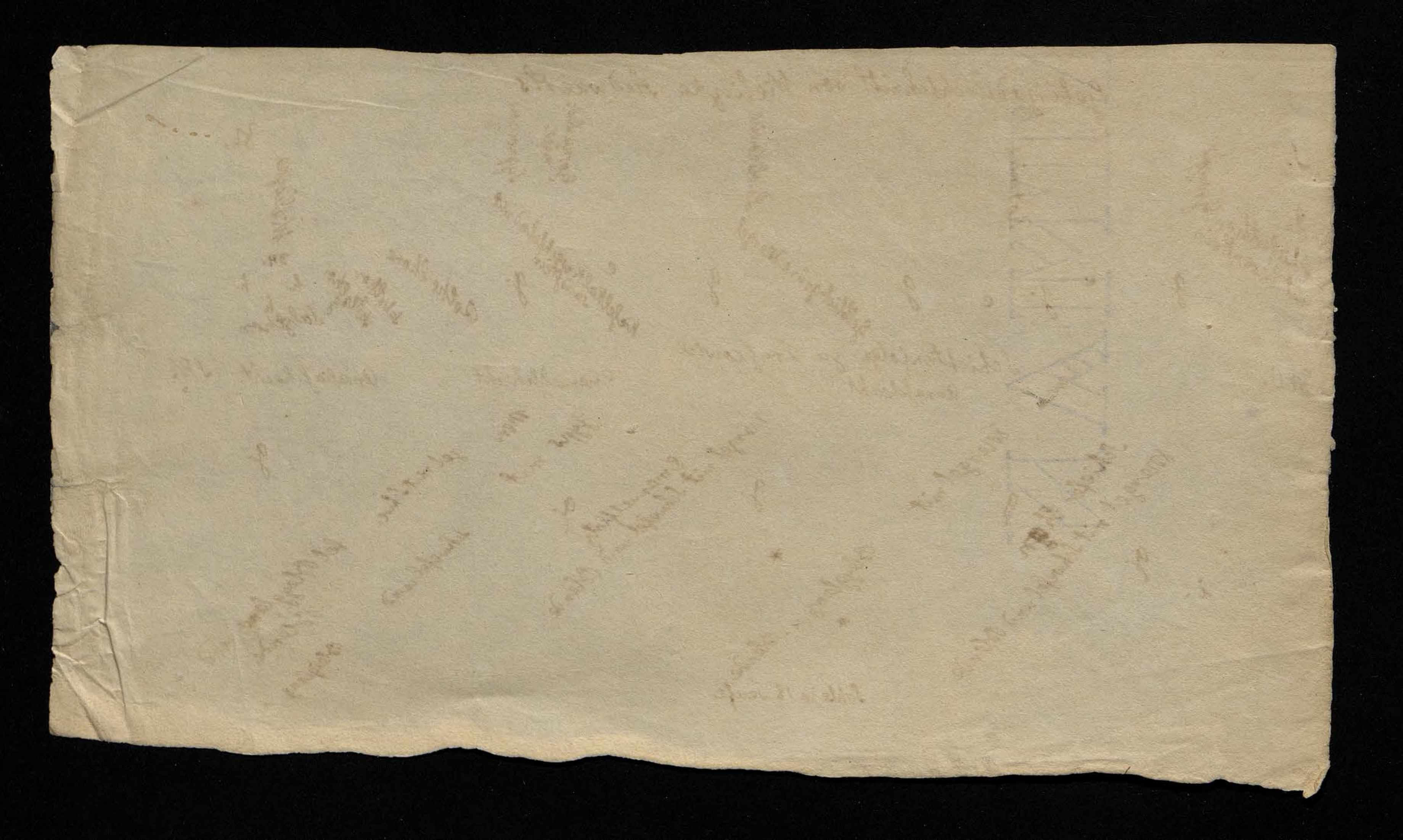
g — Schieferthon mit Eisenstein — g. — e — g. — e — g — Gelblich grüne Mergel — g — e — Kieselkalk wechselnd mit Sandstein — g. — Rothe Thone — Salzthon — Salzthon — 34. — h — h — Salzthon h

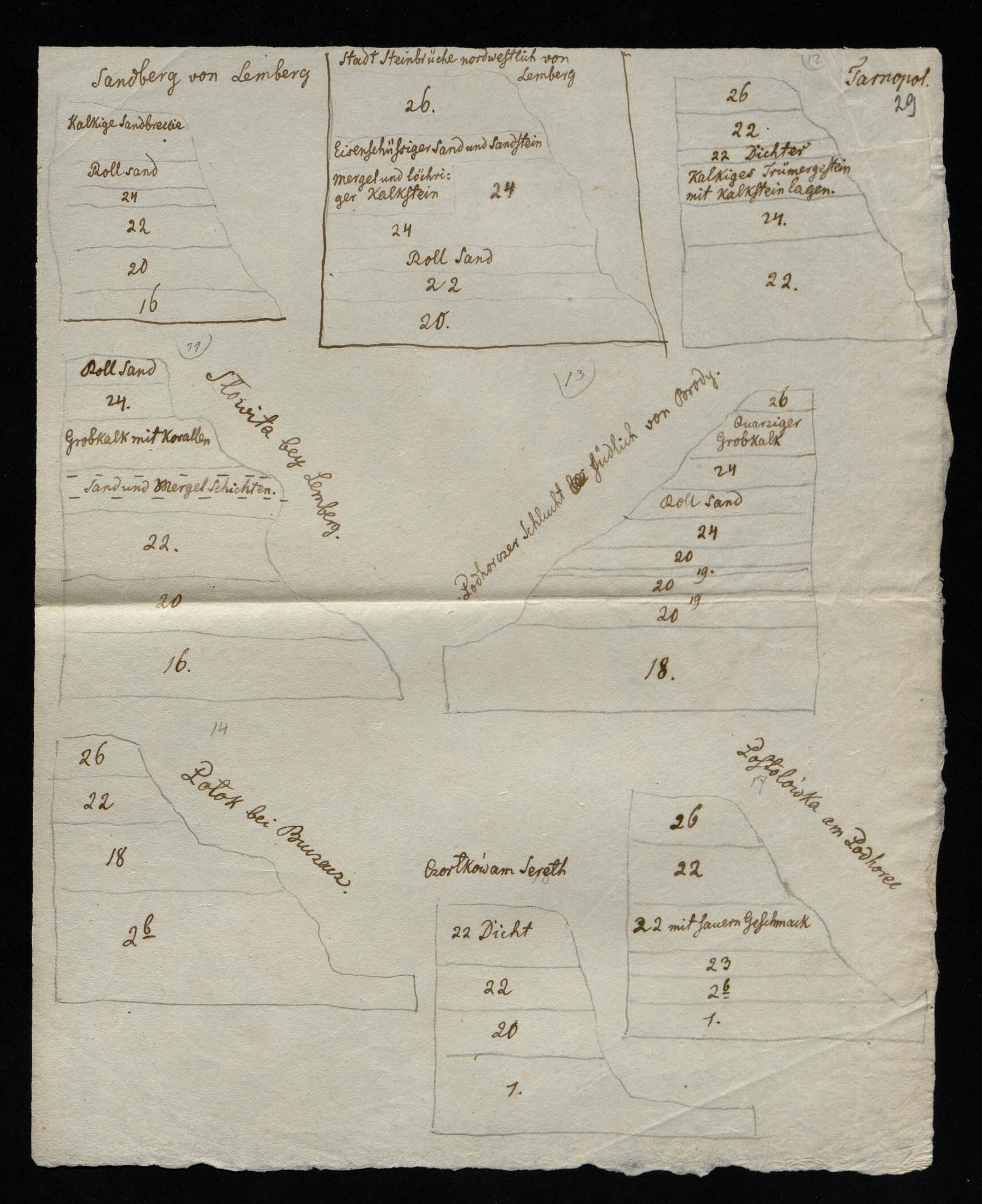
Schichtenfolge zu Truskowice

NO. — Annaschacht — Emanuelschacht — Amaliaschacht — SW.

i. — g. — Schieferthon — Mergel mit Schwefel und Blende — g — Mergel mit

g. — Bleyglanz u. Blende — * — * — Sohle in 18 Teufe — Mergel mit Schwefel und Blende — Emanuelflötz — g. — Gyps mit Mer: gel mit Schwe: fel — Schwefel und — Bleyglanz und Blende — Bleyglanz — g

Sandberg von Lemberg
Kalkige Sandbreccie
Roll sand
24
22
20
16
Stadt Steinbrüche nordwestlich von Lemberg
26.
Eisenschüssiger Sand und Sandstein
Mergel und löchri: ger Kalkstein
24
24
Roll Sand
22
20.
Tarnopol.
29
26
22
22 Dichter
Kalkiges Trümergestein mit Kalksteinlagen.
24.
22.
Roll Sand
24.
Grobkalk mit Korallen
Sand und Mergel Schichten.
22.
20
16.
Skwita bey Lemberg.
Podhorcer Schlucht südlich von Brody.
26
Quarziger Grobkalk
24
Roll Sand
24
20
19.
20
19
20
18.
26
22
18
2b
Lotok bei Buczacz.
Czortków am Sereth
22 Dicht
22
20
1.
Załoówka am Podhorcl
26
22
22 mit sauern Geschmack
23
2b
1.

Profil der Salz Versuchs schächten von

Sólec Szczerbaków

21. 21. 21 21

17 17. 17 17.

Dichter Kalkstein Mergel Chloritische Thon Schichten

Chlori= tische Schichten Chloriti sche Schich= ter

16. 16 16.

Thon Mergel

11 Thon 11 Schicht

Oolithischer dem Lias= näherend Jurakalk Kalk sich

5 10 20 40 60 80 100 Lr = 600 Wien Fuss.

Schachtenfolge bei der Saline Lacko

SW. — N.O.

Hornstein
Brandschiefer
Blauer Thon mit Sand
Blauer Thon mit Gyps
Bituminöser Schiefer
letten mit Sand
Ditto mit Gyps und Salz
Reines Salzflötz
Armes Salzflötz
Ditto noch Aermer
Blauer Thon mit Gyps.
Ditto mit Gyps u. Sandst.
g.

1820 Gebirgs Durchschnitt bei der Saline Znaniawa.

SW.

e
Znaniawa
g. g
h h
Salz Thon

Schichtenfolge an der Alpe Pietre le Domine

Pietre le Domine

N.

Dischemelen Kalch
Urkalkstein
c c
d^3 d^1 d^1
(R. d. K. m. O. ?)
Rothe dichte Kalksteine mit Hornsteinen +
* mit Muscheln.
* und Mergelthone
e
* Rothe Schiefrige Sandsteine
Merglicher Kalkstein mit viel Muscheln.
g

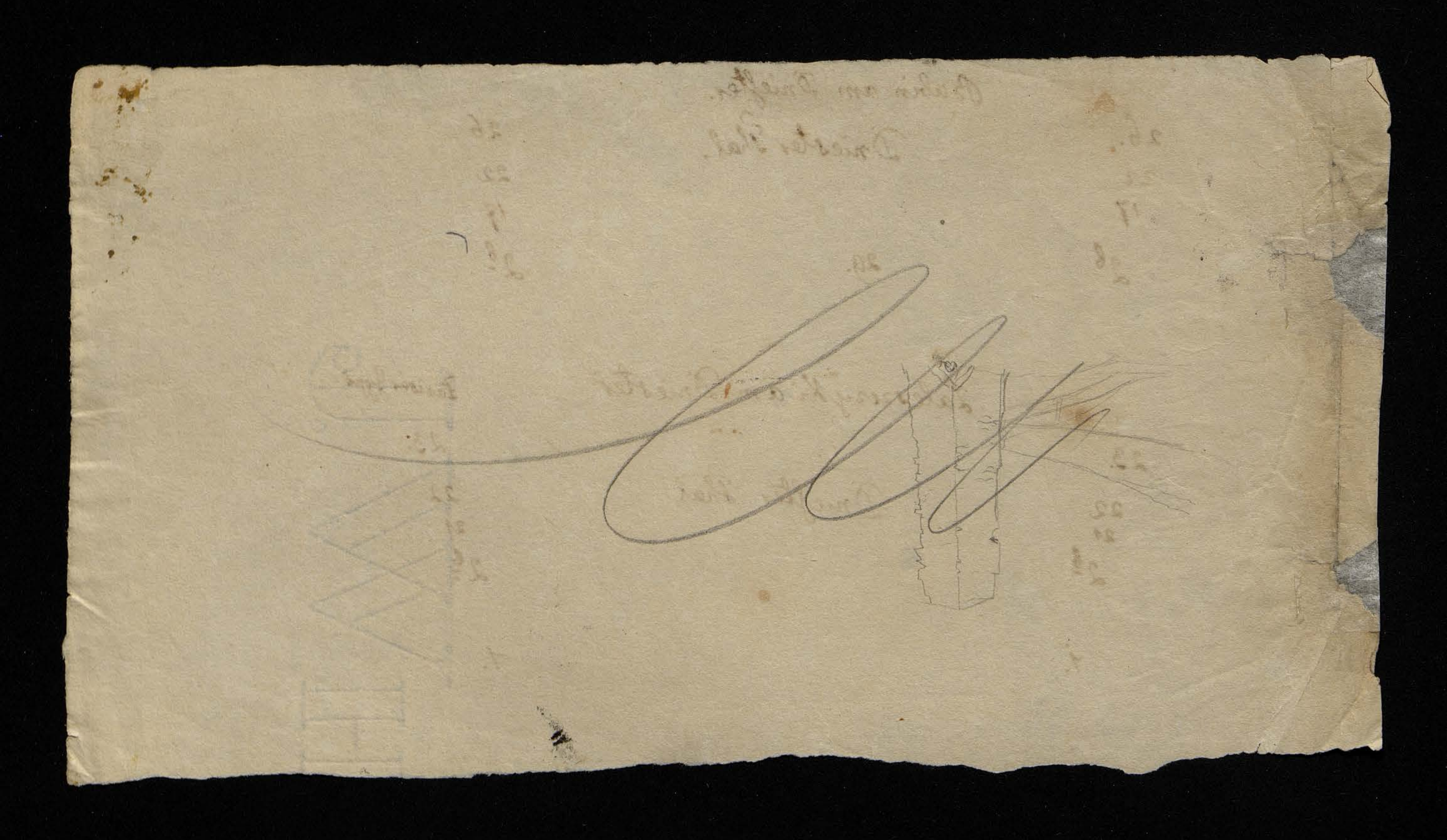
Profil des Kossower Querschlags

g
g
Rother Salzthon
i
h
Salzthon
Salzthon
i
i
i
i
h
Salzthon
i
Salzthon
i

Babin am Dniester.

Zaleszczyki am Dniester

SW. Durchschnitt des Gebirgs am Rybnica Bach bei Kosrow.

33

Gebirgs Durchschnitt am Moldawa fluss von Poschorita bis Moldauisch Kimpolung.

Pariserfuß nach Wahlenberg

<u>Karpaty</u> Powstają w Węgrzech około Presburga zmie-
rzają wprost na północ granicą ~~[crossed out]~~ Szlązka aż do punktu
gdzie się Galicyja styka z innemi państwy tu się zwie
Jabłunka. Tu dzielą się na 2 odnogi jedna idzie prosto
na północ i oddziela Szląsk od Galicyi w długości 5 mil aż
do źródła rzeki Biały druga zwraca się na wschód na pogra-
niczu Węgier i zmierzając do Tatr wypuszcza w kraj
gałęzie jedną między Skawą i ~~[crossed out]~~ Sołą ku Oświecimowi drugą
między Skawą i Rabą ku Zatorowi; najwyższy szczyt
Babia góra w Wadowickim sławna z powieści ludu widocznie
się później odłączyła od gór przyległych jej wysokość rośnie
ku północy płaszczy się ku południowi po północy ładny widok
na Kraków i Sendomierz na południe bliskie Tatry i Krywan.
Od północy skały i przepaście prostopadłe
na samem pograniczu. nie dają przystępu z południowej strony trza przebywać gruzy
gór wapiennych chcąc się dostać na szczyt. Za punktem gdzie
się Wadowicki i Sądecki obwód z Węgrami stykają rozcho-
dzi się mnóstwo pasem jedno między Rabą i Dunajcem
w Bocheńskim gdzie sławne pokłady soli inne najeżają cały
obwód Sądecki tworząc Tatry jedna gałąź zwraca się wprost
na południe a po 5 mil długości łączy się z Tatrami zabierają
przestrzeń 8 mil długości a 3 szerokości najwyższe szczyty
na granicy i Krywan 7,660 stop mniejszy od Łomnicy. Od Łom-
nicy ciągnie się Węgrami pasmo Magura przy rzece Poprad
wstępuje na Galicyjskie pogranicze odnoga zaś od Łomnicy
idzie wprost 4 mile na północ i łączy się z odnogą wysłaną
z obwodu Wadowickiego. Główne zaś pasmo od Popradu zmie-
rza ku wschodowi na pograniczu Jasielskiego i Sanockiego za-
gina się na południe (Bez zezwoly!) prosto granica puszczając
gałęzie w Sandeckim aż ku Tarnowu i w Jasielskim jedna
odnoga między Wisłoką a Sanem ciągnie się aż do Przemyśla.
między Sanem a Dniestrem z obwodu Samborskiego idzie odno-
ga zmierzająca ku północy potem zwraca się na wschód idzie
koło Lwowa przez Lisienice ku Brodom z tamtąd do Rosyi.
W Stryjskim Karpaty szerokie 10 mil od Bystrzycy idą 2 ra-
miona na północ w Stanisławowskim idą Karpaty wprost
na południe puszcza mnóstwo odnóg w Kołomyjskim i Czer-
niowieckim jako to między rzekami Seret i Suczawa 2)
między Suczawą i Mołdawą 3) między Mołdawą i Bystrzycą.

flora Karkayka

~~[crossed out]~~ Höhen

Die höchsten Spitzen des Nummulitenkalks südwärts von Kościelisko u. Zakopane	4600–5600	
Fuß der Schiefer u. Nummuliten Kalk Berge bei Kościelisko u. Zakopane	2400	circa
	4800	Haquet
Gebirge nördlich von Kirlibaba	5-6000	Lill
[illegible] Pietre le Domine	5400	Haquet
Spitze der Babiagóra	1959	Wahlberg
Czarnydonajec	1735	—
Nowytarg	1692	Beudant.
Czorsztyn		
Zeukanowice an der Weichsel 5 Meilen von Krakau	454	
höchster Punkt des Grenzfelds u. der Conglomerate in Pokutien u. der Bukowina	4800 bis 5400	Haquet
Niveau des Salzgebirgs bei Wieliczka	784	Beudant.
Weichselspiegel bei Podgorze	616,6	Paris. Fuß
Babiagóra	4800	" "
S. Krzyż bei Klikoszowa	3000	Fuß

Karpaty wychodząc z Galicyi idą południowo przez Wo-
łoszczyzne płaszczą się dopiero nad Dunajem koło Orszowy
na pograniczu Turecczyzny i Siedmiogrodzkiej ziemi

Karpaty Galicyjskie zaczynają się od zachod-
nich Karpat między Węgrami Morawią i Austr
ią z tak zwanych Bieli horą bieg swoj na
południe biorą. Od zachodu aż do Babiej góry
noszą nazwe gór Bieszczawskich koło wsi Bieski-
dow a na Rusi Bieszczadow najwyższe są Karpaty
na granicy Bukowiny, Siedmiogrodzkiej ziemi
Węgier gdyż mają 6000 stop; od północnych Kar-
pat trzeba od Tczyc Tatra do 8000 stop wyso-
kie gory od ujscia Arwy do Wagi aż do Bela w
Spiżu

Karpaty długie pasmo 120 mil jeogr. a 20-30 mil szerokie –
na południu takowych na granicy Galicyi, Komitatu lip:
tow. i spisk. pomiędzy 49 stopn. ~~[illegible]~~ szerok. a 18 stopn.
wschodniej długości wznosi się nagle (z małemi z strony
Galicyi przedgorzami - czyli bez nich) z doliny Popradu
Waagi i Dunajca przeszło 8000 stop w najwyższych
szczytach wysoki grzbiet Tatrów (Centralkarpathen)
tworzący dzikie, skaliste pasmo z nagiemi szaremi
skalistemi szczytami sięgający kraińców śniegu wieczystego.
(Granica śniegu wieczystego w tejże szerokości podług Beu:
danta poczyna się z 7849 stopami nad pow morza, pod:
ług Saussure w Alpach z 7800' wysok. Ponieważ podług
Humboldta granica śniegu pod 75° szerok. poczyna się
z powierzchnią morza, więc stosownie do tego obliczenia
granica śniegu pod 49° szerok. poczynała by się z
6500' wysokości. Tatry nie mają na szczytach śniegu
wieczystego tylko w parowach - przyczyna tego jest poło:
żenie właściwe i kształt.) – Tatry (za czasów Rzymian
zwane Alpami Basternów czyli Karpatów) tworzą od
wschodu ku zachodowi biegnące pasmo do 10 mil długie
a 2 do 4 mil szerokie, odznaczające się właściwym kształtem
i różniące się formacyją od innych otaczających pasm gorskich –
jest to izolowana grupa gór składająca się z trzonu
(Urgebirge) i szczytów alpejskich; wśród dolin z i równin
wystaje to pasmo jak wyspa pomiędzy innemi gorami młodszej

formacji. Rdzeń tych gór składa się z granitu na
którym spoczywa wapień alpejski niejako jakby płaszcz
wznoszący się do 7000'. Ze strony Spiża na przestrzeni
4 mil niema tego pokrycia wapiennego i tu wznoszą się
szczyty granitowe z doliny Popradu do 2/3 wysokości
lasem porosłe, a w 1/3 nagie ostre ~~bez~~ szare szczyty
Tu i owdzie mianowicie ku zachodowi pojawia się pod
pokrywą wapienia miejscami gnejs i Glimmerschiefer –
ten gnejs jest to tylko varietas Granitu, lecz gnejs ten
i Glimmerschiefer nie tworzą szerokich gór tak jak gra:
nit lub wapień (z którego się ku północy na 10 milowej
długości Tatry aż do wysokości szczytów składają.)
Największa szerokość Tatr 4 mil pomiędzy Gerlsdorfa a
Jurgow: tu też najwyższe szczyty: Gerlsdorfer Spitze
8354' i o milę na wschód od tej wznoszący się Lom:
nitzer Spitze 8304' i pomiędzy obiema leżący Eistha:
ler Spitze 8209'. Na zachód na 1 milę (od Gerlsdorfer Spitze leżący
szczyt Krywanu (w Liptowie) ma 7634'. Te są najwyższe
4 szczyty, nie leżą one na samym paśmie lecz na jego
odnogach. Eisthaler Spitze leży na odnodze ciągnącej się od
głównego pasma ku północy na milę długiej. Inne
3 szczyty leżą na odnogach biegnących ku południowi: Naj
bliższym jest głównemu grzbietowi szczyt Łomnicki –
najodleglejszym Krywan.
Samo pasmo główne Tatr pomiędzy temi szczytami docho
dzi do 7000' i koło przegubu Skopa ma głębokie wycię
cie (przełęcz) do 5686' wysokie sięgające do regionu Koso
drzewiny która w Tatrach najwyżej do 6085' sięga.

O Słowianach.

Karpaty były bez wątpienia pierwszą siedzibą narodów Słowiańskich, były pozniej warownią przeciwko najazdom nieprzyjacielskim, były schronieniem, swiątynią, ponurym ustroniem, swiadkami upłynionych wieków; i są dotąd pamiątkami pozostałemi, na które narody Słowiańskie z dumą poglądają. Niepostąpiła tu cudza noga, bo naród najmniej skażony broni prawa swobody. Górale z jednej polscy, a z drugiej Słowacy są ustawicznymi mieszkańcami Holów. Fatra Tatra i Matra są najwyższymi szczytami. Tatra w powiecie Liptoskim i Spiskim — Fatra między Turocem i Liptem — Matra w powiecie Heweśek. Łomnicka góra liczy 1530 fran. Sążsow ~~nad poziom~~, Krępak zaś w po. Lipt. liczy 1303 Sążsow nad poziom morza. Nadto są jeszcze góry: Kralowa hora (hola) Babia-góra, Pieniny, Ihla, Mnich i.t.p. Najromantyczniejsza okolica między romantycznymi zdawała mi się dolina między Pieninami, na których czerwony klasztor i między Czorsztynem, którą Dunajec czesuje, a która najzimniejsze dusze rozgrzewa. Łatata dziedzina naszych przodków, droga spuscizna, jest to nieocenionym przechowem skarbów — za którymi się jednak nie ubiegają. W Węgrzech za Tatrami poczyna słonko wschodzić, które węgierskie i niemieckie chmurzyska wątlą. Wykopują oni z ziemi starożytnosci; spiże, sierpy, kopije, wrzeciona, nitki złote, vazy, ofiarne noże i.t.p. skąd wniosek że ta ziemia przed wkroczeniem Madżarow była zaludniona narodem, że sztuką obeznanym, i narodem wolnym, którym tylko Słow. być mogli. Prusnacy przybyli tu wraz z Madżarami, i do dziś dnia Cerduchowe życie w tych krajach prowadzą. Pozniej przybyli Cygani z Indyi — Serbi (Raczy) Bulgary, Włachy, Srotaki, Czesi, Niemcy Polacy słowem dzisiejsze Węgry

Inaczej

są mieszkaniem prawie wszystkich narodów świata. Wendów zowią tu Wandalami lecz bezprawnie. Rusnacy zowią się tu Kroszok. Stąd wynika (chociaż nie tak bardzo) że Słowianie lubownikami górnistych stron, gdy Węgrzy, Niemcy równiny wolą, jako naród wojenny. Nie myślę ja tu Słowianom ujmować waleczności, dali oni tego dostateczne dowody, lecz tylko tegom zdania, że spokojność życia była pierwotną ich cechą. Dziś powyradzaliśmy się wszyscy. Słowiak wstydzi się swego języka, podobnie Polacy przenoszą język Fran: nad mowę ojczystą, rozumiem ja tu wyższe stany. Niemiec szczyci się swoim językiem, podobnież Węgier i inni. Jednak mam dodać że Słowiak nie jest w stanie zniemczyć się, jak to Morawianie, Ślązacy, Czechy poczynili. Wszystkim zostanie, tylko Niemcem nie. Piśmiennictwo skonawszy już raz jeden, zmartwychstaje znowu. Csaplowicz, Kollar, Holly, Palkowicz i t. p. pracują wiele, do czego i P. Szafaryk nie mało się przyczynia. Rusnaki już wspomniałem nie posiadają nawet książek do modlenia, używając niezrozumiałej cerkiewszczyzny. Serbi, Kroaci, postępują równie dość znacznie, a przy oswobodzeniu Serbii rozjaśni się zapewne szczęście tym krajom. Górale są ludem smukłym, wysokim, zdrowym, wesołym i rażnym. Mają białą cerę, włosy białożółtawe, są smukłymi, a jednak kościstemi. Czym niżej mieszkają, przechodzi białość cery w brunatność, Racki i Racy są wszyscy brunatnymi. W Turocu najpiękniejsze Słowianki, jak w Azyji Czerkiesy, w Sławonii Klementynki. Włosi w po. Marmar i Rusnacy, prawie jednako znowu wyglądają. Słow. narody posiadają nader żywą wyobraźnię, dowodzi że z sobą rozmawiają, że są ciekawymi, że wielu między nimi miesięcznikami, są serdecznymi i gościnnemi, co zabawy i wzajemne pozdrowienia ukazują. Polacy odkopują źródła

przy drodze, stawiają krzyże dla oznaczenia drogi, biegą na pomoc, w czym ich Słow. naśladują. Temperament u Słow. chłodny, u Serbów i Włachów chłodniejszy u Rusinów najchłodniejszy. Polak średniego temperamentu. Słowiak i Włach nie darują urazy, Rusin się wciąż kłóci. Czech chytry, Polak szczeroprosty i łatwo przebacza. Słowiak boi się gdy ma z panami do czynienia, Włach dumny na tęgą siekierkę, Niemiec na trzewiki, Rusin gdy z synem Popa rozmawia, Cygan gdy się dorwie portek czerwonych, Węgier gdy ma tęgi wąs i ostrogę przy bucie, Polak gdy na wesele prosi. Słowiak po upiciu udaje mądrego. Rusnak skryto mściwy, Włach kłótnik, Polak spokojny z sobą rozmowy prowadzi, Niemiec głupi. Słowiak chcąc kogo oszukać chwali go, Włach przyjaźn obejmuje, Rusnak głupkowaty, Niemiec bojaźliwy, Polak śmiały, Serb uniżony. W kłótni Kroat klnie, Rusnak pluje i do włosów się bierze, Słowiak pięścią bije, Włach na śmierć bije, Niemiec udaje śmiałego, Polak odważny. Gdy Słowiak przysięga, czartu się oddaje, Polak na honor, Rusin na duszę odwołuje się. Niemiec na wierność. Włach i Serb lubią szkalować, Słow: piorunu ciska, Rusin używa najpodlejszych wyrazów, Polak się nie kłóci. Słowiak kradnie pokarm, Rusnak żelazo i rzemień, Włach pieniądze, a raguziki gotów ubić. Jeżeli zaś Słow. nie kradnie tedy temu że jest występkiem, Rusnak temu że się kary boi. Występki większe u Słow. u Polaków rzadkie. Słow. jeździe rad, Rusnak boi się koni, Niemiec rad próżnuje, Polak kocha się w gospodarstwie, i lubi pokój. Słowiak pojętny, i niezapomina czego się nauczy. Słowiak śpiewa, Cygan gra, Niemiec niemy, Polak tańczy, Rusin płacze. Słow. i Wendzi jedzą radzi ogórki ze śmietaną, Kroaci

Polacy jedzą ziemniaki, kaszę jaglaną, a piją wódkę. Niemiec się bez mięsa nie obejdzie. Słowiak i Polacy pieką chleb, Rusnak, Góral Włach używa placków. Słow. spinea koszulę sprzączką, Polak wiąże wstążką niebieską, lub spaja szpinką. Rusin nie wiąże koszuli, lub najwięcej skrawkiem. Biała barwa pospolicie Słow. Polaków, Rusin dusze suknie nosi, czech czerwono. Słow nosi koszulę krótką i na wierzchu, Włach Polak nosi ją do kolan, Polak jednak nosi ją pod pasem. Rusnak chodzi boso, Polak w bótach, Słow. Góral w opankach, kupielach, bocskorach, krypciach. Słow. Włachy, Wendzi nie lubią nowin, i temu ich też nie mają. Serb dysiunitą i nie cierpi Papieża, Polak lubi pomyśleć o tym co wierzy, i stąd przechodzą do Luterańskiej wiary. Rusnak buduje cerkiew z drzewa, nader licho, i w smaku wschodnio zepsutym, Polak lubi czystość; Słow: Rusin brudny. Polak wesoły, Niemiec pusty, Rusin smutny. Słow: robi rękami i nogami – Rusnak Włach próżnuje. Słow: usłużny, rad daleko chodzi słowem wszystkim się trudni, jest wojakiem dobrym, przemyśla, wszystkie rękodzieła się uczy, nawet budynki sobie stawia. Rusin skarży się na robotę, Polak i na pańszczyznę rad idzie byle się z nim grzecznie obchodzono. Słowianki jednak ogólnie pracowitsze. –

Tarnow.

(W tym duchu chciałbym coś na świat wyprowadzić)

Die Karpaten

Mit dem Namen Karpaten hat man mehrere wesentlich verschiedene Gebirgsketten geographisch gebraucht, jetzt hat sich an einem einzelnen Berg gezeigt. Hier ist nun von der Gebirgskette die Rede welche die Grenze zwischen Ungarn und Galizien macht, u. welche schon den Namen der Nordkarpaten bezeichnen. Das ist die Gebirgskette, welche an der Łysagóra u. den Jablunkaer Schanzen sich an die Bjeli hori oder Westkarpaten (zwischen Ungarn, Mähren u. Österreich) anschließt, und von da fast 80 Meilen lang gegen SO bis dahin erstreckt, wo an den 3fachen Grenzen von Galizien, Moldau u. Siebenbürgen das Gebirge seinen östlichen Lauf in einen südlichen umwendet. Die Nordkarpaten sind ein aus einer einförmigen Sandsteinformation gebildetes Kettengebirg welches 5000 Fuß Meereshöhe kaum übersteigen dürfte, nirgends als in der Bukowina den Charakter eines Alpengebirges hat, und nur wenig kahle Felsen trägt, sondern deren Bergzipfel fast stets kuppenförmig abgerundet erscheinen. Nirgends ist das Gebirge durch Längenthäler in parallele Ketten getheilt, sondern kammförmig streichen sich die auf der Nordseite vom hohen Mittelzug abbrechenden Seitenzweige bis zum Außenrande des Gebirges herab, und werden durch die Querthäler getrennt, in welchen die Biała, Soła, Skawa, Raba

Dunajec, Wisloka u. San der Weichsel zufließen, welche in diesem Gebirge selbst entspringt und bis zur Vereinigung mit dem Dunajec seinen äußersten nördlichen Fluß begrenzt. Weiter gegen Osten sind die Quellgebiete des Stry, Opier, Sokol, Swica, Lomnica, Bystrzyca, welche dem Dniester zufließen u. die Thäler des Pruth, Czeremosz u. Moldawa die wichtigsten, und es bilden theils der Dniester, theils der Pruth die nördlichste Begränzung des Gebirges.

Der westliche Theil oder die bieslawischen Karpathen, die sich mit der Babiagóra im Westen endigen, sind der höchste Theil; dann sinkt das Gebirge in seiner Mitte, wo es den Namen der Bieskiden führt, namentlich an den Quellen der Wisloka an Höhe bedeutend ab und bildet eine Einsattelung, erhebt sich aber wieder mehr längs Pokutien und der Marmarosch, wo es den Specialnamen der Bieszczaden annimmt. Hinter den Bieszczaden erhebt sich an der 3fachen Gränze von Bukowina, Marmarosch und Siebenbürgen bis zu 6000 Fuß Meereshöhe die Bukowiner Glimmerschieferformation, und gibt mit den daran aufgerichteten Trachyt- u. Nummuliten-kalken dem Gebirge einen abgeschlossenen

No. 54]

der Karpaten Sandstein ruht auf Granit an der Tatra, auf Urschiefern in der Zips, in der Marmarosch und Bukowina auf Grauwacken und Übergangskalksteinen in der Liptau; auf Porphyr bei Tzernitz(?); auf dem Übergangskalkstein von Teschen(?) in den Thälern der Ostrawica und Olsa; nirgends liegt über ihm etwas anderes als Jurakalk~~sand~~steine bei Wien und Krakau. Braunkohlensandstein und tertiärer Mergel in Pokutien, Bukowina und Siebenbürgen, tertiäre Muschelsandsteine bei Wieliczka und Trachytconglomerate in Siebenbürgen; wahrscheinlich(?) ist seine geognostische Stelle einmal(?) zwischen Jurakalk und Liaskalk oder mit dem letztern ziemlich zusammenfallend.

No. 132. der podolische Orthoceratiten-(Übergangs)-Kalkstein und die damit verbundene old red sandstone formation.

In der großen Ebene von Podolien, welche mit den Formationen der groben und ~~[illegible]~~ Kreide, den braunkohlen-Sandsteinen und Grobkalk bedeckt ist, hat der Dniester und seine von Norden hereinfallenden Nebenflüsse ihre Betten nicht allein bis auf die Kreide eingeschnitten, sondern dieselbe zum Theil selbst auch durchschnitten und dadurch eine Formation entblößt, welche man in einer solchen Ebene nicht erwarten sollte, zusammengesetzt aus einem rothen Sandsteine und einem darunter liegenden dunklen Kalkstein. Beide in ~~einiger~~ inniger Verbindung bilden das Grundgebirge des großen galizisch-podolischen Flötzbassins. Ihre wahre Benennung zu bestimmen, sind [illegible]

die Verbindung mit jenen secundären und tertiären
Formationen, und mit Alluvionen. Nur die tiefen
Ausschnitte haben sie theilweise zu Tage gelegt,
die Gegenden, in denen wir ihr Vorkommen daher mit
Bestimmtheit nachweisen können, und wie es unsere
geognostische Charte zeigt, sind das Thal des Dniesters
vom Einflusse der Złota-Lipa, unweit Niżniów, bis zur
Mündung des Smotrycz Flusses, Chocim gegenüber, fer-
ner das Thal der Złota-Lipa von Brzezany abwärts
bis zum Dniester, das Thal von Potok, das Thal der
Stryppa von Buczacz abwärts, ferner vorzüglich das
Thal des podolischen Sereth und seines Nebenflusses, des
Gniezna bei Trembowla von Mikulince abwärts
bis zum Dniester und endlich das Thal des Podhorce
Flusses, der jetzt die Gränze zwischen Galizien und
dem russischen Podolien macht, bis zur Ausmündung
des Dniester Thal oberhalb Chocim. Nicht überall hatte
die Flüsse den am tiefsten liegenden dunkeln Ent-
[illegible] Kalk entblößt. Ihre Betten liegen zum
Theil verschieden damit verbunden und ihr Liegen-
der Sandstein. Dagegen ist derselbe vorzüglich gut
anzutreffen in den Thalwänden der Złota-Lipa, der
Stryppa (von Potok, im Dniester-Thale von Niżniów
bis Zaleszczyki und im Podhorce Thal unterhalb ~~[illegible]~~
Zbrycz. Dahingegen erscheint der Kalkstein theils
allein, theils als jüngerer Sandstein bedeckt, am
Dniester von Zaleszczyki bis bald auf Chocim, im
ganzen Sereth- und oberen Podhorce-Thal.

Ar 133)

§ 40.

40

Zusammensetzung und petrographischer Charakter der Formationen:

1) Die Hauptgestein ist braunroth, feinkörnig, sehr eisen- ~~[illegible]~~ ockrig und milde, mit viel silberweißem Glimmer gemengt, zum Theil schiefrig und grün gefleckt. Auf manchen Punkten, vorzüglich bei Zawałów an der Złota-Lipa, giebt er einen gewissen starken schwefelichen Geruch, wie Stinkstein zu erkennen, und verräth dadurch eine Mengung mit Kalk. Mit diesem wechsellagert

2) ein graulich-grauer, auch grünlicher, sehr dünnschiefriger und glimmerreicher Sandsteinschiefer, vorzüglich bei Trembowla an der Gniezna.

3) Anderwärts findet sich weißer schiefriger Sandstein, ebenfalls mit viel weißem Glimmer gemengt, wie bei Babin am Dniester oberhalb Zaleszczyki.

4). Weniger auch grünlich schiefrigen, sehr feinkörnigen rothen Sandstein, mit wenig Glimmer und etwas kalkigem Bindemittel, zwischen den Sandsteinen ähnlich bei Trembowla.

5) Grüner, dichter, kalkiger Sandstein, nach den Schichtungs-Ablosungen mit netzförmigartigen grünlich grauen Schieferlagen, zuweilen mit grauem Kalkstein durchwachsen bei Zaleszczyki und Babin.

6) Dazwischen bunte Thone von grünlichen, rothen und bläulichen Farben, die ebenso zuweilen die Schichtung senkrecht schneidend.

7) Zuweilen quarzigen Schiefer, ganz in Chalcedon umgewandelt, mit deutlichen Madreporen und kleinen Muscheln von Lebin.

§ 41.

im Kalkstein

4) Tentaculites annulatus. Schl. ~~in~~ in großer Menge, vorzüglich auf den Klüften zwischen Kalkstein und schiefrigen Schichten bei Sosulówka, Zablotówka, Zaleszczyki u. a. O.

5.) Spirifer striatulus Bronn = Terebratulites striatulus Schl; meist junge Exemplaren, aber schön und nicht selten bei Sosulówka am Sereth.

6.) Spirifer speciosus Bronn. meist von den Varietäten, welche bei Herrn v. Schlotheim die Namen Terebrat. intermedius u. comprimatus oder ähnliche führen. Ebenfalls meist kleinen Exemplaren, aber häufig bei Sosulówka.

||| 8) Terebratulites priscus Schl. in jungen Exempl. bei Sosulówka.

Diese vier zuletzt genannten Muschelarten erfüllen den Kalkstein bei Sosulówka zuweilen mit den Tentaculiten ‡ so gestellt, daß er einen ausgezeichneten Muschel-Marmor darstellt.

9) Ein ausgezeichneter Myacit ‡, aber blos Steinkerne von Sosulówka.

10) Ein kleiner Mytilus oder Modiola, blos Steinkerne, von Bołołówka bei Tarnaruda; und eine große noch nicht beschriebene stark gebogene Modiola mit [illegible] blätterigen Schale.

||| 7) Hysterolithes hystericus Schl., d. i. verschiedene Abänderungen der Steinkerne des vorigen.

S. 135. Zum Sandsteine

Organische Versteinerungen in den Sandsteinen, welche älter als Lias- u. Quader-Sandsteine sind, gehören zu den seltenern und auffallenden Erscheinungen; doch gehören hier unsere Sandsteinschichten und Sandsteine vorzüglich in den oberen als No 1. u. 5. aufgeführten Varietäten vor, ich sah davon —

1) Eine Madrepora, der Mad. hippurinus Schl. ähnlich von Babin am Dniester im Chalcedon Sandstein.

2) Gorgonien oder Reteporiten auf unbestimmbaren Bruchstücken einiger Muscheln und einschaligen Konchylien aufgewachsen von Potok und Babin.

3) Lange schmale Muscheln im unvollständigen Steinkerne, die ganz bestimmt von Solenaceen abstammen, von denen sich aber nicht genauer bestimmen läßt, ob sie zum Genus Solen oder Panopaea oder wohl gar zu Sanguinolaria gezählt werden müssen. Ziemlich häufig bei Zaleszczyki und Babin

S. 136. §42.

Schichtung, Lagerung und Altersbestimmung dieser Formation.

So weit in den Flußeinschnitten in deren unteren Theilen jene Gesteine nur zum Vorschein kommen, Beobachtungen über die Schichtungen möglich sind, hat sich ergeben, daß sowohl der Kalkstein als Sandstein stets geschichtet sind, oft ziemlich dünn, und daß die Schichten im Ganzen eine fast horizontale Lage haben. Ein unmittelbares Grundgebirge dieser Formationen ist nirgends zu sehen, weil der Dniester, dessen Thal das tiefste von ganz Podolien ist, nirgends den Kalkstein durchschnitten hat. Höchstwahrscheinlich dürfte diese Formation keine bedeutende Mächtigkeit besitzen, und daß mithin ihr Grundgebirge nicht tief zu suchen wäre. Im Tusch genannten Thale ist zu sehen, daß dieses Grundgebirge höchstwahrscheinlich nicht in den Karpaten, nicht an der Vorgebirgsgrenze der Bukowina, sondern in der Bat

in der Ebene von Volinien und der Ukraine zu sehen ist. Von Winnicä noch über 30 Meilen gegen N. W. erscheint unter der Kreide von Brody und Krzemieniec beim Orte Krupeč, 1½ Meile von Radziwilow gegen N. O. noch weißer Granit sehr verwittert und so feldspathreich, daß er den benachbarten Porcellanfabriken als Petunsé benutzt wird

Dzika Cieplice Karta 8.

42

Na Krzpaku naszym, acz prawie wszędzie, ale ważny tylko owo miejsce około Lubowlej, kto szyc różnościami wód podziwi? zą słone, kwaśne, smrodliwe, które pewnie witryola, solna a merkuryuszowe naturę mają. na odwrotnej stronie teyże Kartki:

Studnia co w kamień drzewo obraca jest u Lipowca, jest u Strzemeszna także, gdzie chłopi co do toczenia tak, osełek potrzebują, z drzewa ich sobie narzezawszy, w tem tę wodę wpuszczają, i nie prostym kamieniem, ale ostrą lepszą nad insze wyjmują: co gdym pisał z przygody we Lwowie, wszedszy w ogród Pana Nowokampiana Medyka dobrego y uczonego nadszedłem słupa, o trzy łokcie w kręg miąższego odziemek tak skamieniały, że sztukę go odwaliwszy, drugim om pokazał, z których żaden inaczej mówić niemógł jedno że był kamień: ale iż żyły, zdrzeń, rysy, y znaki, są niektóre nie dokończa od drzewa różne, ta tylko świadczyły, do słupa się wróciwszy, tośmy znaczniej, że to co w ziemi było, kamień, a to w górze, drzewo obaczyli: jest takich niemało. Ale Bocheńskie albo Wielickie żupy, czemu nie pierwszy dziw, nie w Polszcze tylko, ale na wszem świecie będzie? Które taką sól, takie wody mają, że sól, co tam jedno włożą, za czasem obróci się: a woda z kanałów upadająca, tak się zsiada, iż rzeczy, którychby snać rzemieślnik niemógł, sama wyformuje: skądże jej ta własność? czemuż jeśli się zsiada ciekąc na tem wszystkim miejscu, skąd cieknie, nie zsiada, a zatkawszy ją, albo jakoby zamroziwszy, niezawsze? temu, że w głębszych miejscach a wszystkich swych będąc, ognia onego początek ma, który jej od soli grubszej odganiać a tam gorzej popędza: gdzie skoro na insze gruntu wpada, już ziębnąc i krzepnąc musi: za tym też y kapiąc, owe dziwy czynić. toż o owym dziwnym jeziorze rzec zacznę, co na Podolu za Dnieprem boli tam tem krajom dosyć dawa: iż wezbrawszy, kiedy mu słońce przypiecze, w sól się zsiada: i tak, bardzo twar-

dzieje, albo zmarzą, że ludzie po sól przyjachawszy, z wozem y z przęzajem, po onej soli jeździć, i wszelukli sią jako kęd rozbajać, ku potrzebie obracać mogą: a skoro deszcz by namniejszy upadnie, że iż sięę wnet rozpływa, niechaj sięę śpiesza.

List. 9. wiersz 24.

Mas w Starostwie Rzebskim, jezioro niemałe, które powszech czasbio, co w tórz albo trzeci rok, wielkim szumem, i wielkimi wodami wzlewa, y tóż zaś wyciąka, a prawie wszystka: z czego jeszcze którne ludzie doszli, że w szynosci, jakiej odmiany oczekawać trzeba.

W Chełmskim powiecie białe jezioro, które wodę w Maju albo w kwietniu kto sięę jedno umyje, pozdk nost musi

Wycieczka botaniczna w Tatry odbyta w r. 1854 przez Felixa Berdau (w Bibliotece warszawskiej 1855. Wrzesień. Tom III st. 536 – 560)
są tu opisane 1. Regle Zakopanego. 2. Dolina ~~[illegible]~~ Kościeliska. 3. Gewont. 4. Czerwony Wirch. 5. Pyszna u której stop leży staw Smereczany w dolinie Kościeliskiej. 6. Kasprowa. 7. Magóra od wschodniej strony Gewontu powyżej kuźnic zakopańskich od których aż pod szczyt Magóry idzie droga wozowa. 8. Gąsienicowe stawy za Magórą ku południowi, jest ich siedm. 9. Kościelec i Swinica dwa szczyty wznoszą się od południa stawów gąsienicowych. 10. Pięć stawów od Gąsienicowych stawów minąwszy Kościelec spuszcza się do nich przez Zawrat. 11. Morskie oko i Czarny staw. 12. Lodowa Turnia. Z Zakopanego najbliżej przez lasy około źródeł Jaszczurówki popod Koszystą, Wołoszyn potem drogą do Morskiego oka przez Białkę do Kuźnic Jaworzyny (gdzie nocleg), stąd doliną do półkolistej ściany zwany Kolbak wielki z której na południowej stronie wypływa rzeczka Kahlbach ~~[illegible]~~ i która sciana od północo-zachodu przypiera do Lodowej turni zwanej także Kolbakiem małym, Eisthaler Spitze przez siodło. Lodowa turnia ma 3 wierzchy z których tylko południowy dostępny, między temi 3 turniami czyli wierzchami są głębokie niedostępne doliny lodowe. – Inna droga do Lodowej turni: Od Pięciu stawów przez góry miedziane około mnicha do morskiego oka (gdzie nocleg) stąd około czarnego stawu przez górę Rysy do 2 dużych jezior Żabich (Fröschsee oder gefrorene See) z tąd do obszernej doliny Wysokiej z tąd na lewo do innej doliny gdzie małe jeziorko zamarzniete; z tąd zaś do doliny Jaworowej czyli Jaworyny (gdzie się nocuje). – Z ~~[illegible]~~ Jaworyny można zwiedzić dolinę Koperszadską otoczoną Koperszadami górami a z powrotem Murań grzbiet najbardziej w całych Tatrach ku zachodowi położony)

lawina d. 25 lutego 1856 zasypała zasypała w Kościeliskach 7 górników z Zakopanego, dwóch z nich odszukano dopiero 3 marca, a 3 później.

Łysy Jonek Lygejda sławny strzelec w Jurgowie syn jego za zbój w Węgrzech powieszony. Ojciec miał 80 kilka lat i uganiał za dzikiemi kozami.

Spiż słowacki przez Ludwika Zejsznera (dokończenie) (w Bibliotece warszaw. 1855. Wrzesień Tom III st. 457 – 482) Dolina Hnilca, Kopalnie, Swedlar, Altwasser, Mniszek (Remete Hutfalu), Smolnik, Uhorna, Helcmanowce, Prakendorf, Dolina Hutneho (Hüttengrund), Mathildenhütte, Gelnica (Hnilec) Zakarowce, Grellenseifen, Jaklowce, Kolinowce, Krompach, Huta Stefana, Kluknawa, Margecany (Margitfalva) Folkmar, Kojszow, Spis miejsc wymierzonych barometrem

Die Zips von Zeuscher (w Jahrbücher für slawische Litteratur von Schmaler. Bautzen III Band V Heft 1856.)

Górale mieszkance Karpat przez K. Storcha (w piśmie czeskiem: Škola a život; Časopis zvláště pro učitele redaktor Franc Jos. Rezac. Praha (Rohliček) 1856 Zešit V)

Wycieczka w Karpaty (na stronie liptowskiej przez Tomasza Dalar z 2 drzeworytami (w piśmie Család Könyve (Księga familijna) wydaw. w Peszcie przez Augusta Gregusz i Jana Hunfalvi 1856 II Rok. Zeszyt 4 i 5 szyb.)

Opis Karpat (w Kalendarzu: Bucsansky Alajos: Nagy kepes naptara Peszten 1857 nakład Alojs. Bucsańskiego

Wycieczka do Szczawnicy przez J. G.: (w Kronika wiadomości krajowych i zagranicznych 1856. Nr. 182 (d. 29 września). 183. (Ogólna fizyonomia gór Sandeckich – Stary Sądecz Szczawnica) 184. 185. 186. 187. [illegible]. 188. (opis Niedzicy, Czerwonego Klasztoru)

Reiseskizzen aus den Alpen und Karpathen von Karl A. Sonklar Edlen von Innstädten. Wien (Verlag von L. W. Seidel) 1857. 8º. st. VI. 350. (2 f 40 kr. cm) (st. 90–151 opis Kezmarku, Schmeksu i Łomnickiego szczytu)

Geographisch-botanische Skizze des Tatra-Gebirges von F. Berdau (w Oesterreichisches botanisches Wochenblatt V Jahrgang 1855. Nro 38 etc. (pag 297 etc) (Verlag L. W. Seidel. Redact Dr. Alex Skofiz)

(Wypisanie: Család könyve (: familienbuch :) hasznos ismeretek és mulattató olvasmányok. Szerkesztik Greguss Ágost és Hunfalvy János. Második evfolyam. Pest, Kiadja Heckenast Gusztav 1856. 4º. sq artykuły:) I) Kirándulás a Karpatokba: 1.) A liptai havasok (opisuje tu góry: Stare Hori, Jakubova, Czerny kameny (Fekete szikla) Tepla, Mitosin, Domcsin, Vrbe, Haski, Dechtar oraz góry granitowe: Holicza (Kopasz) Wysoka (7800' Magas) Siva (Ősz), Rohacz, Hlina (Agyagos) Ticha (Csöndes) Chocs (5000' Kocs) oraz góry w Liptowskich Karpatach: Polednica (Délitető 5700') Ores (Sas 5400') Czertowa skala (Ördög-szikla,) Czarna jaskinia (we wsi Demanowa) Kralowa Hola (Királyhegye – na której przebywał Maciej Korwin) 2) A szepesi Tatra (opisuje wsie Hibbe (Geib) Wychodna, Csorba (Strba) góry Wielki Krywan (Nagy Krivan) z szczytem na nim ostrym, pod którym jest Zeleno pleso (Zöld tó) i dolina Ważeczka którą Biały Wag płynie) 3) Kirándulás a lomniczi csucsra (Tu opisuje Szmeks – Tatra-Füred z którego przez górę Kämmchen (Kis gerinczen) do doliny Kolbaku (Kahlbachnak – t. j. Łysianek) do Łomnicy, na której byli niemcy Lchsterer, Asbóth, Fischer, Buchholtz, Fichtel, Rochel, amerykanin Dacamera, hiszpan Gimbernat, francuz Beudant, anglicy Townson Robert, Hunter, Arnold, Hambrough, węgier Berzeviczy. Do Łomnicy przytykają: Kupa, Rubinowa turnia (Rarrfunkelthurm) Szlachtbank (Meszarszek) Sarga torony, Vas kapu, Esztergályos csucs, Papirinsowa turnia, Hundsdorferspitze (Hunfalvai csucs) oraz jeziora: Vörös tó, Fehér tó (Białe jezioro) Zöld tó (zielone jezioro) leżące razem między temi górami. Z Łomnicy przez Királyorr, Löffelkraut, Kastenberg, Szegvölgy csucsa (Felkerthaler Spitze) schodzi się do Felkerthal a z niej do Jaworzyny) 4) Tátra-Füred (Opis Schmecks gdzie rośnie Pinus Strobus – pod górami Königsnase (Királyorr) Gross Schlagendorfer Spitze, Lomnitzer Spitze) pag. 124–129 Zeszyt IV, pag. 139–142 V Zeszyt. autor Dalas Tamas. z 3 drzeworytami in 8º. maj. a) A Karpatok a szepesi Javorina felől (dobry) (pag. 126) b) A Lomniczi csucs (pag. 128) c) Kilatás a lomniczi csucsról keletéjszak felé (pag 142)

II) A Dunajecz völgye (przez) Hunfalvy Janos pag. 231–236 opis Czerwone: Klasztoru, Niedzicy, Czorsztyna, Szczawnicy ... z 2 drzeworyt: a) Nedecz s Csorsztin p. 2... b) Szokolicza p. 235 (... z skałaja)

Hildenbrant F. W: Karpathenbilder. Glogau (C. Flemming) 1863. 8o str 199
(2 mappq litogr. Tatra Gebirge)
Fuchs Friedrich: Die Central Karpathen mit den nächsten Voralpen. Hanbuch für Gebirgsreisende. Pest (Gustav Heckenast) 1863. 8o str. 320 i mappa litogr. 2 f. 50 kr.
Wodzicki Kazmierz hr. Wycieczka ornitologiczna w Tatry i Karpaty galicyjskie. Leszno 1851. 8o
Szmigielska J. Wycieczka z Krakowa do Karpat (z 3 drzeworytami) w piśmie Zabawy umysłowe dla młodego wieku. Warszawa 1861. 8o pp. 28–36. 97–110; 169–176; 237–240; 290–303.
Wycieczki na stoki Karpat galicyjskie i węgierskie ze szczególnym poglądem na ich wody mineralne i na ich inne uzdrawiające żywioły, rośliny, nabiał i wina przez Dra T. Tripplina (w Bibliotece warszawskiej 1855 Tom II Kwiecień str. 82–121 – są tu opisane Myslenice, Klikoszowa, Nowytarg, Harklowa)
Tripplin Dr: Wycieczki po stokach galicyjskich i węgierskich Tatrów. Warszawa (Orgelbrand) 1855. 8o 2 Tomy 2 Rbl. 40 Kop.
Tatra Skizzen I Artikel (Krakau d. 1 Juli 1852) w piśmie: Ausland 1853. No 19. str. 447–452.
Ein Ausflug in die Karpathen. (Breslauer Zeitung 1855. Nr 416 (den 7 Septemb. Morgenblatt str. 2427–2428 – Opis Sucheny, Biały, Żywca, Makowa, Nowegotargu, Szaflar, Zakopany, Koscielisko) – Karpathenreise (Fortsetzung – Nr 418 Morgenblatt den 8 Sept. 1855 str. 2436 opis Koscielisk, Bukowiny, Morskiego oka – końca brak)

H. Załorska: Przyjazd i pobyt w Karpatach; wyjątek z Dziennika (w piśmie Gwiazdka cieszyńska 1857 Nr 3. 456. (Opis Zakopanego Kościelisk, Morskiego oka lichy)

Tripplina (Artykuł o góralach z ryciną w Kłosie ze świata)

Tschudi F. v: Das Thierleben der Alpenwelt. Leipzig (J. J. Weber) 1854 Zweite Auflage 8o 12 Lieferungen.
Hauer Fr. R. v. und Fr. Foetterle: Geologische Übersicht der Bergbaue der oesterreichischen Monarchie. Wien (Braumüller) 1855. 8o 1 f. 36 kr.
Hasslinzsky F. Beiträge zur Kenntniss der Flora der Karpathen (w piśmie Verhandlungen des zoolog.-botanischen Vereins in Wien 1852. I pag. 200–207)
Wanderungen durch Galizien und die Slowakei (von Dr.) (w piśmie Oesterreichische illustrirte Zeitung – Eigenthümer J. Greif (Reyhongs) Expedition: Keck et Lierer hinter der Stephanskirche in Wien No 879) III Jahrgang. IV Band. 1853. Nr 114 (obwód wadowicki) 115 d. 5 September (obw. wadowicki z ilustracyą: Die Dorfkneipe zu Makow. str. 917) 116 d. 12 Sept. str. 923 (Jordanow, Swięty Krzyż, Nowytarg z ilustracyami: Hölzerne Kirche zu Ludziemierz – Eine Bäuerin aus Zakopana – Der Wasserfall des Kahlbachs in den Karpathen) 117. d. 19 Sept. str. 931–932 (Ludzimierz, Poronin z ilustracyami: Eine Sennhütte in der Tatra – Ein Gämsjäger aus dem Tatragebirge) No 118 (z ilustracyą: Der Markt zu Jordanow)

No 119 d. 3 Octob. (Kościelisko, Zakopane, Morskie oko z illustracyjami: Ein Senner aus der Tatra) No 127 d. 28 Novemb. 1853 (Morskie oko z illustracyja: Bäuerin aus Jurgow in der Zips)
No 108: (III Bd.) (z illustracyą: Quellen des Schwarzen und Weissen Donajetz (1853)

Die Deutschen in dem zipser Comitat in Ungarn (Illustrirte Zeitung bei J.J. Weber in Leipzig VII Band No 170 d. 3 October 1846 st. 211-214 z illustracyami: Leutschau - Kesmark - Das zipser Domkapitel und das Zipserschloss - Die Kapelle zu Donersmark - Das Felsenthor von Strazena (Opis Lewoczy - Podgrodu - Kezmarku - Iglo)

Ein Ausflug in die Karpathen oder das hohe Tatragebirge (Illustrirte Zeitung bei J.J. Weber in Leipzig XVII Band Nr 425 d. 23 August 1851 st. 168-170 z illustracyami: Die Wasserheilanstalt zu Schmeks - Wasserfall in der Kahlbach - Der Felkaer See - Ansicht des Tatragebirges vom Königsberg aus (z wychodny) (Opis: Hradek, Wychodna, Felka, Schmeks, Schlagendorfer Spitze (Königsnase) Felkerssee, Krywan, Fischthal.)

(jest to przedruk podróży Wilhelma - bez wymienienia autora)

Bemerkungen auf einem Ausfluge nach dem Meerauge in den Karpathen des Sandezer Kreises, von C. v. B. (Wiener Zeitschrift für Kunst, Literatur, Theater und Mode 1818. Wien. 8o No 146 (d. 5 Dezemb. Lemberg - Krynica) st. 1189-1193) No 147 (d. 8 Dez. Sandec, Czorsztyn, Nowytarg, Kościelisko st. 1197-1201.) No 148 (d. 10 Dez. Zakopane, Bukowina, Morskie oko st. 1205-1210) No 149 (d. 12 Dez. Bukowina, Jordanow, Zywiec, Biała st. 1213-1214.)

Reise in die Karpathen des Sandezer Kreises (Galizia, Zeitschrift zur Unterhaltung, zur Kunde des Vaterlandes der Kunst, der Industrie und des Lebens herausgeg. von Jos. Edl. v. Mehoffer. 1841. IIr Jahrgang Lemberg No 22 (d. 23 Febr. st. 86-88 opis podróży z r. 1826 Krościenko, Kościelisko) Nr ~~23~~ (d. 25 Febr. st. 90-91 Zakopane, Pięciostawy) No 25 (st 99-100 Morskie oko) 4o.

Reise in die Karpathen des sandecer Kreises im Jahre 1834 vom Prof. Tachau Mnemosyne, galizischer Abendblatt für gebildete Leser, herausgeg. von Dr Alex. Zawadzki in Lemberg 1835. Nr 22 (d. 21 März st. 85-87 Sandec, Krościenko, Maniow) No 23 (st. 94-95 Pięciostawy) No 25 (d. 21 März st. 98-99 Morskie oko) No 26 (d. 4 April st. 101-103 Czarny staw, Kościelisko, Zakopane)

Podróż w Karpaty obwodu sandeckiego, Dolina Kościelisko, pięć jezior, Okomorskie przez profesora A. Wilhelm, z niemieckiego (Rozmaitości. Lwów. 1830. No 5 (st. 33-35) No 6 (st. 42-45)

Moja podróż do jeziora Morskie oko w gorach karpackich leżącego odbyta w lipcu 1827 (przez kobietę) (Rozmaitości. Lwów 1830 No 17 st. 129-131. (Z Jarta na Sądecz, Kościelisko)

Pobyt w Karpatach dnia 25 Sierpnia 1823 przez W........ - (Wacława Zaleskiego) Rozmaitości Lwow. 1823 No 61 st. 481-486 (Morskie Oko, Zakopane) przedrukowane z opuszczeniami w: Szczotka polska Rok 1823. Kraków Tomik III Nr 13. 14.

Wycieczka w Tatry (przez L. Siemieńskiego) (Czas 1853. No 218. 219. 228. 230. 231. (Kraków, Myślenice, Obidowa, Nowytarg, Kościelisko, Zakopane

Wycieczka ze Szczawnicy do Szmeks przez Bozennę (Wandę Kuszel w Dzienniku warszawskim 1854 No 338)

Besser Wilibald S. T. G. znakomity Botanik, robił wycieczki z Schultesem do Gor Karpackich Sanockich i innych w okolicy Krakowa, w celu Botanicznym ob. Enc. pow. T. III Zesz. VI str. 336.

46

Roślimy karpackie : Lichenes: Cetraria islandica

1) Lycopodium Annotinum, Selago

Filices: Asplenium viride, Botrychium lunaria Aspidium lonchitis

Gramineae : Nardus str. Festuca, Poa, Avena versicolor, Sesleria, Calamagrostis, Agrostis, Phleum.

Cyperacea : Carex, Eriophorum

Juncea Luzula, Juncus, Narthecium

Colchiacea : Toffieldia, Veratrum

Liliacea Lilium Lloydia

Smilacea Poligonatum Streptopus

Iridea Gladiolus Communis

Orchidea: Epigonium, Epipactis, Goodyera, Listera, Neottia, Peristylus Gymnadenia, Orchis Corallorhiza, Himantoglossum

Aroidea: Calla

bonnements-Einlad

Jeschurun.

blatt zur Förderung jüdischen Geistes und

in Haus, Gemeinde und Schule

herausgegeben von

Samson Raphael Hirs

Rabbiner der Israelitischen Gemeinde zu Frankfurt am Main.

---

itschrift, welche während der kurzen Zeit ihres Erschei
unde jüdisch=religiöser Interessen in weiten Kreisen
s jüdischen Geistes und jüdischen Lebens" b
rem Ziele gemäß sucht sie den geistigen Gehalt der jüd
ungen zu der Aufgabe einer jeden Zeit darzulegen,
enzen die faktischen religiössittlichen Zustände der jüdis
urch Würdigung dieser Zustände und der ihnen zu G
bedingten Mittel einer Bessergestaltung, den Weg zu ei
sen des Hauses, der Gemeinde und Schule anzubahnen

Beiträge zur
... der
... zoolog
... Familie
Fasc 75
...te III
...00-207

Rośliny Karpackie 2)

Monocotyledoneae

Coniferæ : Juniperus nana Pinus mughus, cembra koło Morskiego oka, w dolinie Jaworyna koło jezior Zabich

Salicineæ : Salix reticulata, retusa, herbacea
Santaleæ Thesium alp.
Polygoneæ Polygonum, Rumex, Oxyria
Primulaceæ Soldanella, Primula, Androsace
Lentibulariæ Pinguicula
Labiatæ Lamium, Thymus, Salvia
Scrophularineæ : Euphrasia, Digitalis, Bartsia, Rhinantus Pedicularis, Veronica.
Asperifoliæ Myosotis sylvat.
Gentianeæ Gentiana, Swertia
Asclepiadeæ Cynanchum
Ericineæ : Monotropa
Campanulaceæ : Campanula, Phyteuma
Compositæ Centaurea, Carlina, Cirsium, Senecio, Herbichia, Cineraria, Doronicum, Aronicum, Chrysanthemum alpinum, Gnaphalium, Solidago, Erigeron, Belidiastrum Aster, Homogyne, Adenostyles, Hieracium, Crepis grandiflora, Mulgedium, Prenanthes purpurea, Hypochoeris, Tragopogon, Leontodon, Saussurea
Dipsaceæ : Scabiosa
Valerianeæ Valeriana sambucifolia
Rubiaceæ Galium sylvaticum
Viburneæ Sambucus racemosa
Grossulariæ Ribes alpinum, petraeum.
Empetreæ Empetrum nigrum
Papilionaceæ Hedysarum, Astragalus, Oxiotropis, Trifolium
Dryadeæ Dryas, Rubus glandulosa, Geum, Potentilla aurea
Rosaceæ : Rosa alpina w dolinie Kościel.
Pomaceæ : Cotonaster, Sorbus aria
Tamariscinæ Myricaria
Onagrariæ : Circea, Epilobium

Umbelliferae: Chaerophyllum, Meum, Gaya, Trinia, Archangelica, Pimpinella, Bupleurum

Saxifragae Saxifraga

Crassulaceae Sempervivum, Sedum, Rhodiola rosea

Lineae: Linum alpinum

Alsineae: Cerastium, Stellaria, Arenaria, Moehringia Cherleria, alsine

Sileneae: Silene quadrifida, acaulis, Dianthus superbus, Gypsophylla

Geraniaceae Geranium phaeum

Acerineae: Acer pseudoplatanus w dolinie Białki Jaworyny w Zakopanem koło domów

Violeae: Viola alpina tricolor, biflora

Cruciferae: Draba, Biscutella, Hutchinsia, Dentaria, Cardamine, Arabis, Lepidium, Cochlearia

Papaveraceae: Papaver alpin. w dolin. Kościelisk.

Polygaleae Polygala

Ranunculaceae: Aconitum napellus, Delphinium, Trollius, Thalictrum, Anemone, Atragene Ranunculus

Zwei botanische Ausflüge nach
der Babiagora von B. Stein
Vortrag in der botan. Section
der Schles. Gesellschaft am
14 Novemb. 1872

Breslauer Ztg Mittagsausgabe
Nr 573 d. 6 Dezember

Przyborow Glinkazky
zottigen Fichten mit 10–15' langen
Usnea longissima, plicata, barbata.
Bryopogon jubatum, Alectoria
sarmentosa, Evernia divaricata
Zu[illegible]

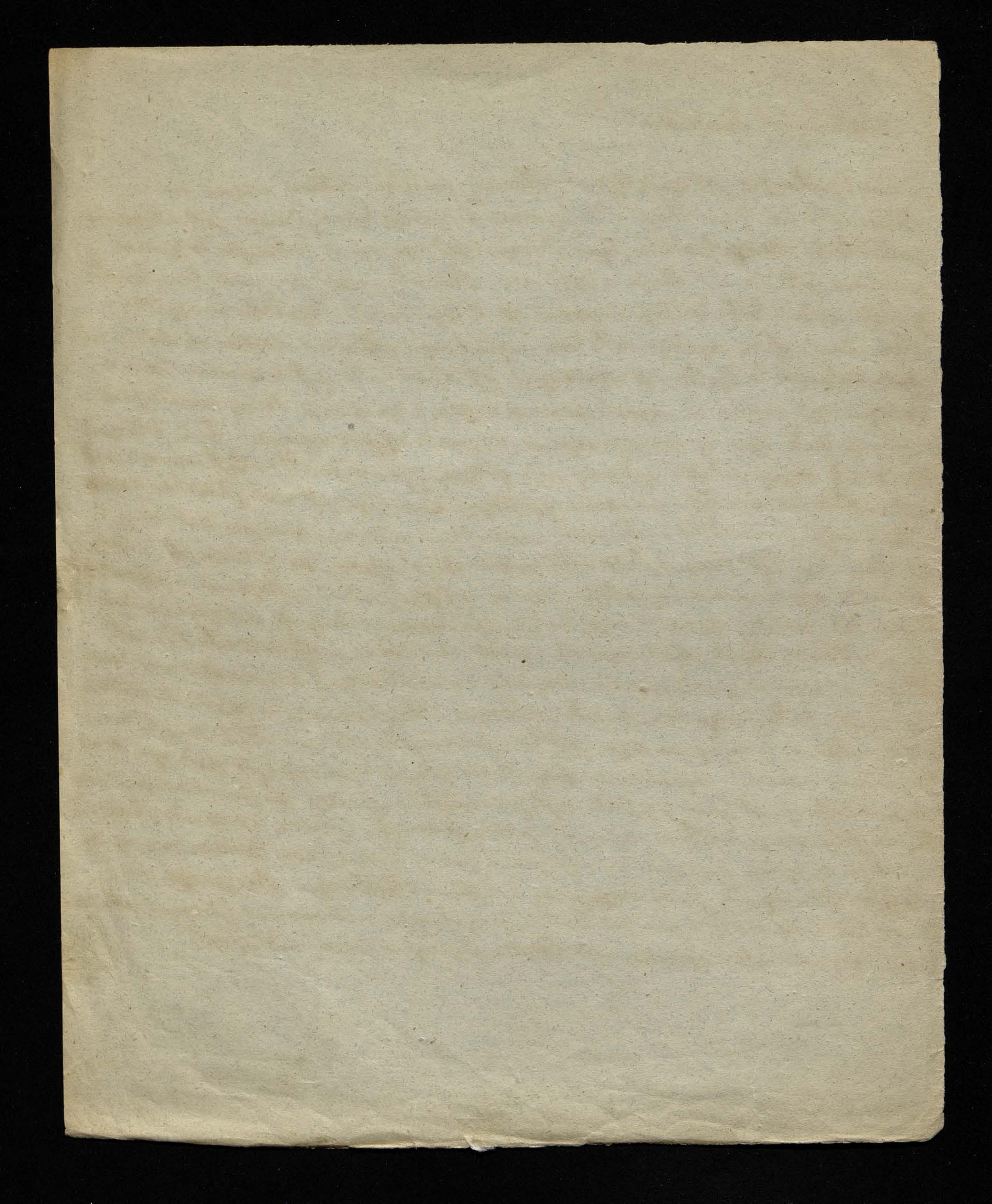
Soldanella alpina z niebiesk. Kwiat.

Rumex alpinus, Poa laxa,
Festuca ovina vivipara, F. nigrescens,
Sempervivum montanum, Saxi-
fraga Aizoon, Sedum Fabaria, S.
rubens

Cerastium alpinum, C.
longirostre, Euphrasia picta
Veronica aphylla, Hypo
cheris uniflora, Hieracium
atratum, Campanula Scheuch-
zeri, Asplenium viride
[illegible] Sagedia sudetica,
Lecidella aenea, Alectoria
thulensis, A. ochroleuca,
Gyalecta cupularis, Cato-
lechia Wahlenbergii, Norman
dina viridis, Polyblastia Sendt-
neri, Xenosphaeria Enge
liana.

Bieskidy (w Sandeckim

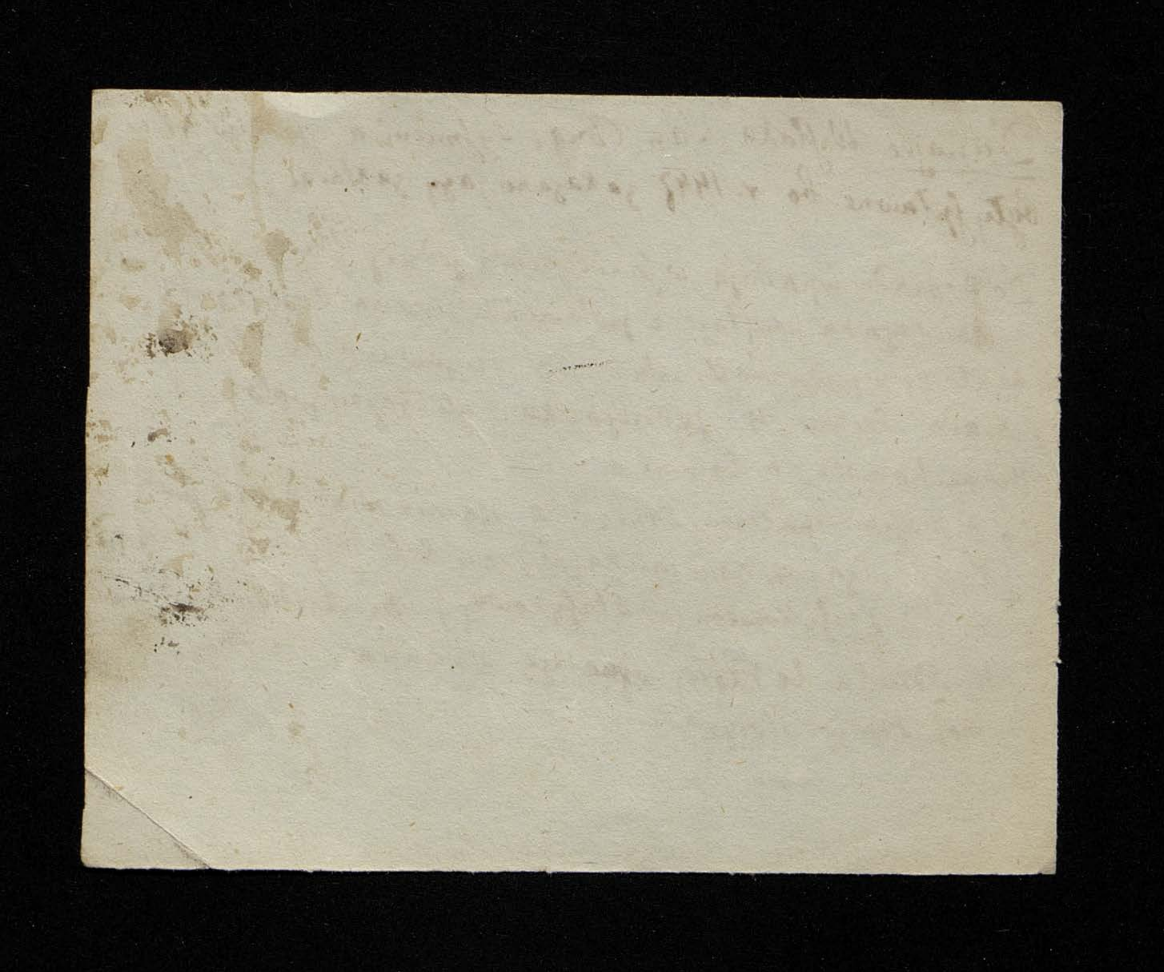
Dolina Nowotargska jest największa na północnej pochyłości Tatrów ciągnie się ze
wschodu na zachód 7 mil długa a 3/4 szeroka. Przy wiosce Czarny Dunajec jest niezmierny
pokład torfu (którego środkiem płynie Dunajec, ztąd jego nazwa) Torfowisko to zwane
pustaciami jest 2 1/2 mili długie a 1/8 szerokie; w torfie tym znajdują pniaki spruchniałe
grubość pokładu torfu dochodzi miejscami 10-15 stóp jednak z tego torfu nie użytkują
W lecie podczas posuchy zapalają się te torfy czasem od ogni pasterskich, dopóki ich deszcz nie
ugasi. Torfowisko to leży bardzo wysoko gdzie jest dział rzek; jest to równina która aż
do Węgier idzie (mylnie na mappach podawana za góry) Na wschodzie doliny Nowotarskiej
występują skały jasno-czerwonego wapienia (marmuru) szare wapienie i iły w których
tkwią kule różnej wielkości wybornej rudy żelaznej (sferosyderit) w tych marmurach
jest mnóstwo skamieniałości mianowicie pod Rogoźnikiem gdzie jest wiele ślimaków ammo=
nitów i muszli (Terebratulae) – Ludzimierz wioska sławna cudownym obrazem N. P. Maryi i
odpustami leży 1751 stop p. wysoko wieś Maniowa 1693' wysoko. – Na wschodzie jest pasmo
Pienin nadające przyjemną rozmaitość lesnemi najeżone skałami wystającemi z pośrodka
bujnych łąk, pomiędzy któremi się wije Dunajec. Koło Sromowiec i Starej wsi przedziera się Duna=
jec przez Pieniny, które to pasmo ciągnie się z zachodu na wschód na przestrzeni około 1 1/2 mili
długiej a 3/4 szerokiej składające się z wapienia ammonitowego (L. Maciejowski wyprowa=
dza nazwę z bretońskiego Penn szczyt i porównywa z Alpes Peninae) zdaje się że od Piany
Dunajca który się tu rozbija ma nazwę jest to najpiękniejsza okolica w całych Karpatach.
Od północy od Krościenka pasmo Pienin wydaje się jak potężna równia pochyła zielonym traw=
nikiem okryta, szczyt tylko jego skały wystające z pośrodka czarnego lasu świerkowego; Z po=
łudnia od czerwonego Klasztoru wydaje się jakoby zbiór iglic i skałek w piramidę złożonych
ze ściętym wierzchem. Na najwyższej części pienin zwanej Koroną (Mons Coronae) są ruiny
Klasztoru S. Kunegundy zbudowanego przez Bolesława Wstydliwego a zburzonego przez
Husytów, około 1433. Dla zwiedzenia Pienin puszczają się goście ze Sromowiec (sławnych połowem
łososi) łodziami aż do Krościenka; rzeka albowiem płynie przez ciasną szczelinę skał

Dunajec Wisłoka, San, Bug, Tyśmienica już w XV w. były spławne bo r. 1447 zakazano jazy zakładać. 49

Do Popradu wpadają w sandeckim z jednej strony: 1. Dubny 2. Muszynka powstaje z połączenia z rzeką Powroźnik do której wpada Jastrzębik. 3. Smzawnik do którego wpada Złockie. 4. Jednejówka czyli Czarny potok. 5. Wierzchomka. 6. Łomnica.

Do Dunajca wpadają: 1. Poprad 2. Kamienica która się łączy z Czarną Kamionką (płynącą koło Mszalnicy: Kamionki) i Ptaszkowem (od Ptaszkowej) 3. Łubinka 4. Biała do której wpadają: Banica, Czarna i Mościska (od Florynki)

Tatry (w Sandeckim)

Klimat umiarkowany. Stan sredni barometru 27"6'''. Termo
metr okazywał największe zimno — 22° R największe ciepło
+36° R. Zwyczajne mrozy w zimie 0 — 4° do — 8° dochodzą
około 18 Oktobra częstokroć pada snieg, góry pokrywają się
sniegiem czasem (nawet Tatry już 12 Septembr. sniegiem
pokryte który jednak taje) z końcem Marca kończy się też zima
aczkolwiek często przymrozki do początku czerwca trwają
Deszcze zachodnio-północne w marcu z końcem lipca lub w sierp-
niu sprowadzają powódz (jakubówka) lato krótkie, jesień naj-
częściej piękna (lecz w górach mglista) Kraj podzielić można na rów
niny (które się pod Krakowem do 120,3 sązni wied. nad powierzch
nię morza wznoszą) tu rosnie olsza, wierzba — Okolice pagór-
kowate — Okolice podgórskie do 300 stop par. nad morze —
Okolice górzyste do 600 stop. par. tu rosną drzewa grubo-
i wysokopienne szyszkowe i iglaste, owies — Okolice alpejskie
podlegają burzom, sniegom, rosliny i drzewa karłowate miarowi-
cie (pinus pumilio) kosodrzewina, (juniperus nana) jałowiec kar-
łowaty, (pinus cembra) limba rośnie prosto lecz nie wysoko, rosliny
z gatunków juncus, luzula, saxifraga, senecio, gnaphalium
z zwierząt dzika koza, świstacz, orzeł, wzgórza najczęściej z jednej
strony spadziste lub rumowiskiem pokryte z drugiej ziemią
tu rosną gatunki gentiana, geum, ranunculus
Pieniny podług pomiaru Wahlenberga 4200 do 4500' wy-
sokie rosną w nich swierki omszone do 20 stop wysokie
są one w związku z Babiągórą i tworzą właściwe Karpa-
ty niższe — Tatry niemają ani lodowatych żlebin ani wiecznych
sniegów, lasy swierkowe rosną tu do 4000' bukowe do 3000'
kosodrzewina do 5500' na Krywań iść można po nad pię-
cioma stawami górą Koziwirch skalistą. W Tatrach ciekawe
lokalne zjawiska w chwili najspokojniejszej raptem przeciąga

gwałtowny wicher, mianowicie koło morskiego oka. Skały koło
morskiego oka sprawiają dziwne wrażenie zwłaszcza w nocy
najwyższa zwana Hurus wysoka do 6000', koło niej spi=
czasta Mnich, na przeciwnej stronie skała Żabie z długim
garbem pod nią Czarny staw przedzielony skalistą górą od
Morskiego oka, często w czerwcu zamarznięty. Droga
do pięciu stawów prowadzi przez górę Gładką. Pięć stawów
jest ich właściwie 6. Stojąc przy pierwszym stawie widzi się
na prawo górę Gładką dalej Swistówkę łączącą się z Kozim=
wirchem zamykającym tę dolinę na lewo Miedziane. Pustą
(Tu są Kozy dzikie) W pięciu stawach nie ma ryb tylko w Mor=
skim oku pstrągi. Góra Swinarnia do 4800' wysoka kosodrze=
winą pokryta; z jej szczytu naprzeciwko węgierskie góry Kol=
ba wielka i mała (Spiczasta) dalej Murań nad wsią Jaworzy=
ną z 3 wierzchami podzielona na 2 garby opasana w połowie
pasem granitowym. Kościelisko ma skały wapienne przeto
tej wegetacja bujniejsza, kwiaty jaskrawe różowe granatowe,
lila, skały mniej ponure. Najpiękniejszy tu widok z góry
Tomanowa polska 4000' na dolinę Nowotarską; widać
z niej sąsiednie: Czerwony wierzch 5800' Osobita 4400' Koryta
obu Dunajców płaszczyznę i na zachodzie olbrzymi Rohacz
nad doliną Kościeliską jest ku górze Osobitej staw zwany
Zgniły do 30 sążni głęboki brunatny śmierdzący, bez ryb
brzegi zarosłe wysoką trawą. W dolinie Kościeliskiej rosną
jarzębina (Sorbus aucuparia) Bez, Jałowiec, Wierzby
różne, Brzozy. Tu się gnieździ rzadki ptak Płochacz al=
pejski (Accentor alpinus) oraz ładny Pomurnik skalny (Ticho=
droma phoenicoptera) z różowemi skrzydły przypominający
barwą swą świetne ptaki południowej Ameryki. — W lesie starodrze=
wym jadąc do Morskiego oka złamane: wywrócone kłody
ziemia okryta gęstemi borówkami pnie obrosłe krzakami malin i
ostrężyn. Tu przebywa Kniejotok głuszec (Tetrao urogallus) naj=
zacniejszy ptak dla myśliwych naszych.

Pieniny. Tak się zowie krótkie pasmo gór zamykające od północnego
wschodu dolinę nowotarską i przypierające ku północy
do Bieskidów. Leży ono nakształt wyspy w trójkącie
który tworzy Dunajec płynący z wschodu na północ
pomiędzy Szczawnicą a Krościenkiem. Po obu stronach
Dunajca leży pasmo Pienin mające kierunek ku połud-
niowemu wschodowi. Powierzchnia ich zajmuje około 2 mile
□ wysokość najwyższego szczytu 3100 stop. wied. średnia
wysokość zaś 2856 st. w. Od wschodu i północnego zachodu
stoją Pieniny w związku z Bieskidami, części ich leżą
na prawym brzegu Dunajca na stronie węgierskiej zaś
przylega do pasma spiskiej Magóry. Podwzględem
kształtu, budowy geologicznej i roślinności trzeba je
uważać za oddzielne pasmo gór położone w dolinie po-
między Bieskidami a Tatrami. Wapień ammonitowy
spoczywający na skałach trachitowych wydobywających
się na wierzch miejscami tworzy główną budowę. Podczas
gdy grzbiet gór karpackich ~~..~~ Bieskidami zwanych zwol-
na oddolu i niezbyt spadzisto się wznosi, ~~..~~ zaokrąglo-
ne wierzchołki, długie jednostajnie bez przerwy ciągną-
ce się i z piaskowca karpackiego złożone pasmo tworzy-
przedstawiają Pieniny gruppę poszarpanych chaotycznie
na siebie nawalonych skał wapiennych najrozliczniejsze-
go kształtu poprzedzielanych od siebie przepaściami
częstokroć pionowo wystającemi wierzchołkami w kształ-
cie ostrych iglic. Ku północy tworzą one spadziste ~~po~~
pochyłości pokryte lasem i bujnemi polanami. Pochyłoś-
ci te wynoszą 800 do 1200 st op. Środkiem płynie wartki
Dunajec wijąc się wężykowato pomiędzy ścieśniającemi
go stromemi skałami z mocnym spadkiem i szumem
modre fale jego miejscami spienione uderzają o skaliste
zaporę, miejscami znów prawie nieruchliwie płyną tworząc

niebieskawo przejrzystą głębinę. Po obu stronach Dunajca wznoszą się 13 do 15 szczytów skalistych. Ze strony galicyjskiej na północnej stronie wznosi się najwyższy szczyt zwany Korona (Mons coronae) od najdawniejszych czasów z kilkoma wierzchołkami podartemi od południa; do którego do wschodowi przypierają Bereszytek, Faumiech, Ligarki, nazamczyska tworzące rdzeń Pienin. Do tego rdzenia przypiera gruppa szczytów z niższemi wierzchołkami zwana Pieninki i oddzielona od najwyższych Pienin bystrym górskim Pienińskim Potokiem. Na wschód od tego potoku wznoszą się szczyty: Mała Sokolica, Wielka Sokolica, Sosnowe a ku północy Ostra Skałka, Czerwona Skałka, Biała Skałka i Ciemne na których się pasmo kończy. Na zachód od góry Korona wznoszą się szczyty do Krościenka i Czorsztyna należące zwane Nowe i Bystra Skałka przedzielone od głównego rdzenia potokiem Stobczany potok upadającym do Dunajca. — Na prawym południowym węgierskim brzegu od góry Korony ku południowemu wschodowi wznosi się Golica szczyt spadzisty tworzący blisko półmilową ścianę Dunajca od wschodu dalej Leśnica przytykająca do gór zamykających dolinę Leśnicką Czerwonego klasztoru i do gór Kacza położonych nad Szczawnicą. — Szczyty leżące z strony galicyjskiej od Korony poczynając nad Dunajcem zowią się Grobczycha, Smichowica, Piecy, Ligarki, Sokolica, Przechodki. Ciekawsze miejsca w Pieninach: Ruiny zamku Św. Kunegundy, Miodzius z skliftemi skrzeptemi trachitami, Szczawnica z kąpielami mineralnemi, Smierdzonka z źródłem siarczanem, Czerwony Klasztór Kartuzów, Ruiny malowniczego zamku Czorsztyna i Zamek Niedzica czyli Dunajecki.

Pieniny mają bardzo bogatą podalpejską górską florę której rozpoznanie zawdzięczamy Herbichowi, Alex. Zawadzkiemu, Berdauowi i Bośniackiemu. Ostatni ten botanik w towarzystwie x. Gregorczyka r. 1855 d. 7 sierp. szczyt Łomnicki d. 11 sierp. szczyt gór. lachowski; d. 14 sierp. szczyt Wielkiego Kolbaku (czyli lodowej Turni – Eisthaler Spitze) d. 24 sierp. Krywań ~~do~~ prócz tego doliny Kopersządów, Kołowe, doliny wiel: kiego i małego Kolbaku (Kaltbach 1258 r. zwane) doliny Felki, Popradu, Koprowy, Wierciochy, Kościelisk. R. 1857 odkrył na ścianach szczytów Pienin po nad Dunajcem z obu stron piękny iglasty krzew: Jało: wiec sawinowy (Juniperus pseudo-sabina Fisch. et Meyer) koloru mocno zielonego trawiasto zielonego którego mięsiste długie igły podobne do cyprysu. Krzak ten wiecznie zieleniący się rośnie właściwie w Azyi, ojczyzną jego są sybirskie góry Altaju i songoorsko-kirkizkie stepy: w Pieninach najwię: cej go na szczycie Facimiech w ścianach. – Bujnej we: getacyi w Pieninach sprzyjają położenie południowe, dostatek światła, wilgoci, ciepły grunt kamienisty. Prócz 55 rodzajów ~~ro~~ roślin wspólnych przedgórzom tatrzańskim, rosną tu jeszcze właściwe rośliny któ: rych nie ma w Tatrach: najrzadszy alpejski (Lhaca alpina, Jacq.) do 2–3 stop wysoka (na górze Koronie) ~~[illegible]~~ Ożanka górska (Teucrium montanum L.) Storczyk nakrapiany (Orchis ustulata L.) Piaskownica szczecinowata (Are: naria setacea Merl. et Koch) Tawuła (Spirea chamaedrifo: lia L.) rzadki Jastrun sybirski od Herbicha Zawadzkiego

nazwany (Chrysanthemum sibiricum – Zawadzkii Herb.)
kwitnący z końcem lipca, Gorczycznik Witmanna (Ery
simum Witmanni) roślinna ~~[illegible]~~ wonna odkryta przez
prof. Zawadzkiego. – Flora zaiste na tak małej prze:
strzeni nader bogata i wspaniała.

53

Opis geologiczny Szczawnicy i Szlachtowej

przez

Dr L. Zeisznera

(wyciąg z obszernej rozprawy umieszczonej w Roczniku wydziału lekarskiego w uniwersytecie jagiellońskim. Tom III Kraków 1840 str 3–48.

W Beskidach panuje sam piaskowiec karpatowy z podrzędnemi
pokładami wapienia ammonitowego, wiek tej skały nie jest zbyt
dawny. – Z Węgier od Kubina i zamku Orawskiego ciągnie się przez
Rogoznik, Szaflary, ku Czorsztynowi pokład wapienia ammonitowe-
go wśród piaskowca karpatowego. Koło Czorsztyna rozszerza się zna-
komicie i tworzy malownicza gruppę gór Pienin których środkiem pły-
nie Dunajec; pod Szczawnica znowu się zwęża wapień, przedłuża się
ku Szlachtowej a z tamtąd dalej na wschód przechodzi przez Spiż około
Pławu i Lubowni. – Piaskowca karpatowego formacyj a ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ składa się z piaskowca głównie, licznych odmian łupków
iłowych i marglowych, rogowców, niekiedy znacznie biorących przewagę
i rożnorodnych wapieni zawierających nadzwyczajne ilości skamieniełin.
Wysokie szczyty tegoż piaskowca są góra ~~[illegible]~~ Tchori na północ Krościenka
u której stóp płynie Dunajec, Wygon pod Krościenkiem, Lusta góra
tamże, Góra Skalska przy Szczawnicy znacznie wyroka na której już
drzewa nie mogą róść, tylko polany dla owiec są – Środkiem Pienin
płynie Dunajec najpiękniejsza rzeka polska jak ją nazywa Zeischner.
Są ślady że w tych stronach ziemia się wzdymała, a z rozpękniętego łona ognie
buchały i lawa strumieniami się toczyła. W okolicy Szczawnicy bowiem i Szlach-
towej występuje miejscami skała ~~[illegible]~~ krystaliczna: trachit składający się z ciemno-
brunatnego, prawie czarnego amfibolu wyraźnie blaszkowego i białego, szkliste-
go feldszpatu. Potężna skała porfir-trachitu prawie czarnego koloru, na której
stoi mały domek dla gości przy drodze, sterczy między Miedzianem a wyż-
sza Szczawnicą nad strumykiem Grajcarka płynącym ze Szlachtowej. W niezrów-
nie większej masie występuje trachit w górze Świątkówce sterczącej nad zdro-
jami Szczawnickiemi około 700–800 stop. Na szczycie osadził się szary w taflach
który w środzie przechodzi w czerwony i ceglasty. Potoki w Szczawnicy płynące są:
Szczawny i Zdziarski. Skład geologiczny gór koło Szlachtowej nader jest cie-
kawy; najwyższa góra mająca 2 wierzchołki, popod którą płynie bystry potok
Grajcarki nosi tu nazwę Jarmuta; w łożyskach potoku Grajcarki znachodzą się owalne

buty iłowatego sferosyderytu. Dalej za Szlachtową ku wiosce Białej wodzie jest wyborna ruda żelazna dotąd nieużywana. W marglu ~~[illegible]~~ czerwono łupkowym wydziela się czerwony rogowiec podobny do karniolu.

W połowie wysokości Jarmuty jest stolnia opuszczona z wstępem przykrym zarośniętym, można w głąb wejść kilka sążni dalej szyb zawalony i pełen wody, miejsce to nazywają Bania, za Maryi Teressy miano tu szukać złota (pewnie dla tego że i w Węgrzech po: dobne skały trachytowe w siarczyku żelaza zawierają złoto, lecz tu skała zbyt twarda i siarczyk rzadko rozsiany) Trachit tutejszy był jak widać płynny przełamał skały z wód osadzone, skruszył je zmieszał się z niemi te przepalone w ~~[illegible]~~ jego masie ut: kwiły, częścią rozpuściły się (osobliwie wapienie) w płynnej lawie trachitu i wydały nowe odmiany, zdaje się że trachity te są tylko ostatnią erupcyją na północy. Trachit w formie porfiru ukazuje się jeszcze przy Szlachtowej w potoku za Krupianką zwanym i w górze Uboczu. — Zrodła nasycone gazem kwasem węglowym kwaśne w Galicyi które wypływają z piaskowca karpatowego są ostatniemi podrygami siły wulka: nicznej, rozpuszczają one lepiszcze piaskowca karpackiego ~~[illegible]~~ składają: ce się z wapna magnezyi, niedokwasów żelaza i manganezu, z rozkładu trachitu biorą w siebie miejscami sodę i potaż, a wylizując pokłady soli kuchennej nasycają się chlorem. Pierwsza linija szczaw poczyna się na linii Dunajca przy Szczawnicy dalej na zachód niemasz ich tylko znaczne pokłady trawertynu świadczą o dawnej ich bytności jak n.p. przy wsi Glejczarowie na wschód ciągną się szczawy aż do Wysowy wsi w obwodzie Jasielskim.

W dolinie Dunajca ~~[illegible]~~ tryszczą następujące szczawy:

1) Krościenko woda płynie otwicie z piaskowca karpatowego, na przemian z łupkiem iłowym ułożonego jest zupełnie przezroczysta, nieco kwaskowata, słonawa bardzo przyjemna do picia, ciągle wydaje mocnemi kłębami gaz kwas węglowy i słabą wonią gazu wodorodo- siarkowego. W jednym calu sześc. zawiera według prof. Zbianowskiego [czyli raczej Markowskiego

Chlorku wapnianu 43,0 gran
Węglanu wapna 11,5
" magnezyi ślad
Gazu kwasu węglowego 20 cali sześć.

Że w niej żywe srebro jest, fałszywa wieść.

Niedaleko tej szczawy w poprzecznym parowie tryszczą 3 małe źródła blisko siebie położone ze słabym smakiem kwaskowatym; lecz obrywają: ca się ziemia często je zasypuje.

2) Szczawnica wyższa a) Główna szczawa: dwa źródła Józefa i Szcze:
pana leżą obok siebie; trzecie Magdaleny nieco odleglejsze; dobywają
się one z grubych warstw piaskowca karpackiego; najpierwsze jest oraz
najlepsze i najobfitsze źródła te zatrudniały wielu chemików: Józefa
Sawiczewskiego (Pamiętnik farmaceutyczny krakowski z r. 1834 str. 24)
Dr. Schindlera (w rozprawie Zeischnera przytoczone) Fonberga i Mianows:
kiego (Rozmaitości warszawskie r. 1829) Dr. Herbicha (Nachricht über
die in Gallizien im Sandecer Kreise befindlichen Szczawnicer Gesund:
brunnen von Dr. Herbich. Wien 1831) i Torosiewicza (Wody mineralne szczaw:
nickie. Kraków 1840) b) Tysiąc kroków od powyższego źródła w potoku
Szczawnym tryszcze źródło nierównie słabsze c) Pomiędzy wyższą szczaw=
nicą a Miedzuszem płynie z boku góry szczawa zwana żelazną uży=
wana do kąpieli.

II Linija Łomnicy (wiosce koło Piwniczny w głębokiej dolinie położonej)
1) W lesie pod Kosienczerzami tryszcze ze szczeliny piaskowca jedna z
najmoczniejszych szczaw karpackich woda przezroczysta, smak kwaskowato-
orzeźwiający ma wiele żelaza powietrze koło źródła ciężkie bo atmosfera przesyco:
na jest kwasem węglowym kłębami z źródła się wydobywającym 2) Szczawa
pod Zalembiem sączy się z wolna 3) pod Szawlami okwitsza smak ma przy=
jemny, mocno kwaskowaty, żelezisty 4) na wschód od ostatniej w małym po:
przecznym potoczku dwie szczawy

III Linija Jastrzębika i Szczawnika wiosek koło Krynicy 1) Jastrzębik
ma 6 źródeł kwaśnych: w końcu południowym wioski słabe – na wzgórze Supe=
rata słabe – z drugiej strony tej góry słabe przesycone żelazem wśród Tak –
pod Sołtystwem obfite i najlepsze w tej wsi – ku południowi na łące obfite-
w końcu dolnym wsi w strumieniu są ślady wody kwaśnej. 2) Szczawnik ma
wśród tak obfite źródło smak ma ~~[illegible]~~ przyjemno-kwaśny, przeto woda
ta należy do najcelniejszych gazu kwasu węglowego mało uwalnia. 3) Wierzchownia pomiędzy cerkwią a
karczmą są 3 źródła kwaśne.

IV Linija Krynicy 1) we wsi Sołotwina są 2 źródła jedno u góry Świnska
noga zwanej wśród bagna ocembrowane kadłubkiem, wydaje kwas węglowy wielkie:
mi kłębami płynie obficie smak kwaśny żelezisty – w środku wsi pod górą Ubicz
jest źródło z wodą słabszą, mętną. 1) Krynica Zeischner wylicza tu 14 źró:
deł kwaśnych które co do swej obfitości należą do najcelniejszych w świecie: a)
główne źródło w końcu północnym wsi od 200 lat znane na początku zeszłego
wieku założono tu obszerne łazienki są to 2 źródła koło siebie pierwsze mętne
sączy się zwolna drugie przezroczyste, smak ma przyjemny, kwaskowaty
orzeźwiający wypływając osadza w kształcie proszku pomarańczowy nadwodnik że=
laza. Gaz kwas węglowy dobywa się w źródle ustawicznie kłębami w dwóch miejscach
Temperatura stała wody +8°C. Podług rozbioru Schultesa: (Über die Min=
eralquellen zu Krynica im Sandecer Kreise in Ostgalizien von J. A. Schultes
Wien 1807) w jednym funcie wiedeńskim wody znachodzi się:

Chlorku wapniana . . .	0,37 gran
" sodu . . .	0,61 "
Węglanu sody . . .	1,28 "
" wapna . . .	12,16 "
" żelaza . . .	0,33 "
Krzemionki . . .	0,17 "
Wyciągu . . .	0,18 "
Żywicy ziemnej . . .	0,32
Gazu kwasu węglowego	45,3 cali sześć.

b) niedaleko cerkwi między ~~go~~ łazienkami a wioską słaba przez wodę często
zalewana c) przy młynie płytka w żelazo obfita d) za cerkwią smak ma do
szczawnickiej podobny e) z boku góry Płaz podobna do głównego źródła objęta
kadłubkiem f) za Hirkom przy ujściu potoka Czerwonego do Krynicznika
sączy się z wolna, smak ma ostry g) w Potoku Czerwone są kwaśne źródła
zmieszane z wodami potoku h) w potoku Wapiennym miesza się z wodą
potoku i) w potoku Jaruchy ślady źródeł kwaśnych k) na pochyłościach
góry Pod szalone zwanej źródło kwaśne żelaziste płynie z wolna l) w
Kozubowskiej dolinie wśród gliny dwa źródła mętne ściągająco kwaśno gorz:
kawe dobywa się z nich ciągle gaz kwas węglowy od którego woda wrze m) pod
Bradowcami za górą Parkową przy drodze do Tylicza małe źródło smaku
kwaskowatego metalicznego n) pod górą Dolny Dział w przedłużeniu potoku
murzów smaku mocnego kwaskowatego, żelezistego, przyjemnego. o) przy
drodze do Tylicza było źródło naftowe które od r. 1833 zaginęło teraz wy-
daje tylko wyziewy oleju skalnego zabójcze dla ptactwa. 2) we wsi Powroźnik
koło karczmy słabe źródło 3) w Muszynie słabe źródło.

V Linija doliny Wysowy z północy na południe ostatnie na wschód ma szczawy.
1) we wsi Hańczowa źródło kwaśne kadłubkiem otoczone smak ma nieprzy:
jemny, szczypiący nie wiele gazu uwalnia 2) we wsi Wysowa ma 11 szczaw.
a) w północnym końcu wsi niedaleko młyna słaba smaku kwaśnego i słonego nie:
zbyt orzeźwiająca temperatura +14 2/5 °C b) i c) kilka kroków od pierwszej
odległe brudne mają woń gazu wodorodno-siarkowego. d) niedaleko od tych
w kadłubku brudna i mdła e) Szczawa główna nakryta altanką skąpo wy-
tryska woda przezroczysta, podobna do szczawnickiej dobywa się z niej gaz kwas
węglowy kłębami temperatura +10½ °C. f) źródło przy samych kąpielach mętne,
słonawe ma nieco gorzki i kwaśny smak wydobywa się gaz kwas węglowy g) o 30 kroków
od tegoż w kadłubku ma smak miękki, żelazny nieco siarkowaty h) w małej dolinie
między krzakami smak miękki ma szczawa bo się miesza z wodami strumyka i)
w samej wiosce źródło mętne tylko w zimie obficie płynie k) w południowym końcu
wioski wśród błot kwaśne źródło l) za wioską na łąkach szczawa przezroczysta
smak ma kwaśny, żelazny.

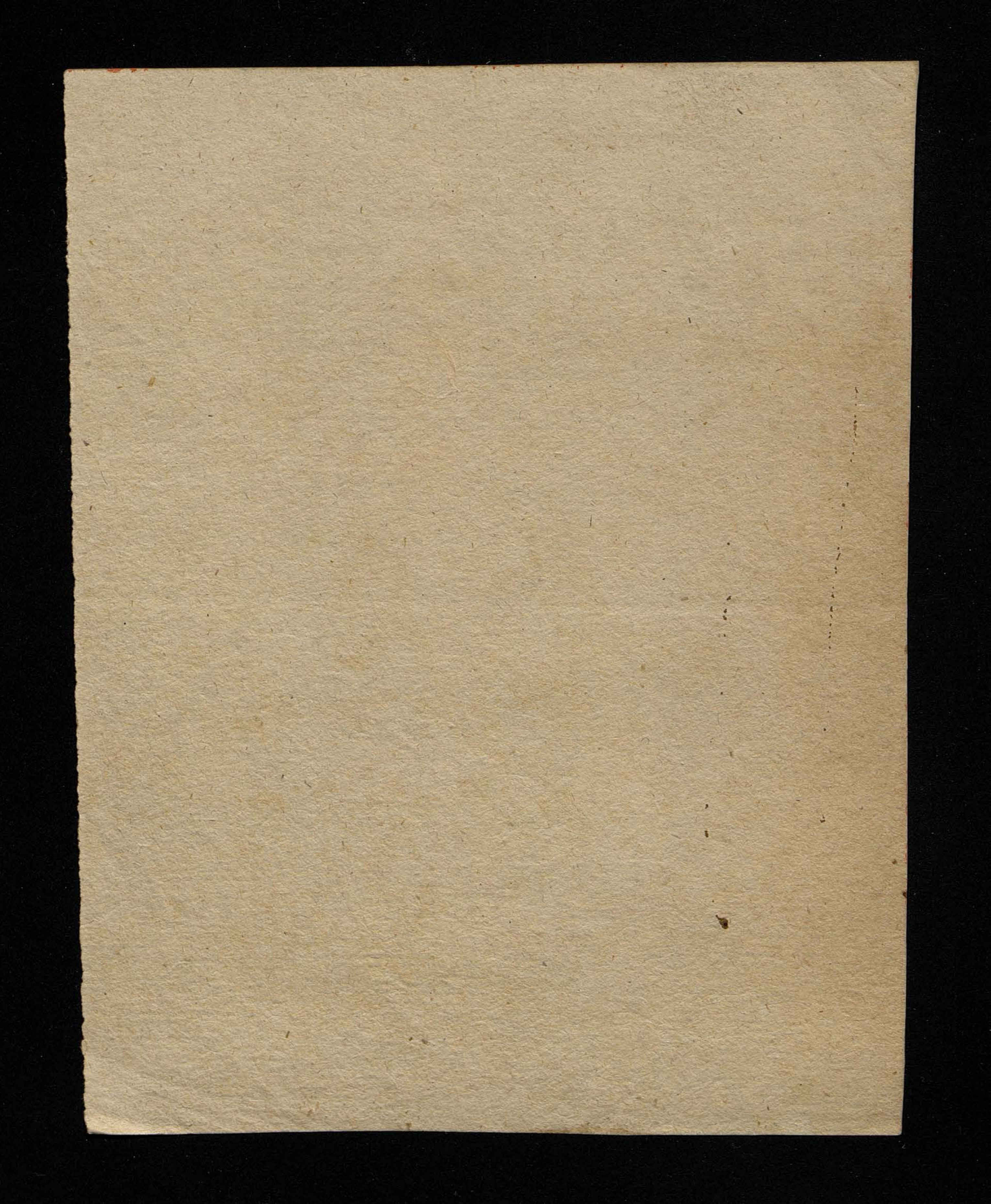
VI Wierzchownia wioska w głębokiej dolinie ma 3 szczawy: pod kościołem
w środku tak przy karczmie i nieco wyżej trzecie słabe kwaskowate żeleziste.
Mieszkańcy tej wsi mają wiele wolów czemu winno głębokie i wilgotne poło:
żenie miejsca.

VII Tylicz miasteczko ma szczawy a) na drodze do Tylicza słaba b) przy:
samej wiosce należąca do najcelniejszych karpackich przezroczysta mocno gazem
kwasem węglowym przesycona ma smak orzeźwiający nie zawiera żelaza, podob:
na do szczawnickiej tylko że gazem wodorodno-siarkowym trąci. Dwadzieścia kroków
od tego źródła są w korycie strumyka również ślady szczaw. c) na polach Po:
pielowe zwanych wytryska 5 słabych szczaw obok siebie.

temperatura jej +9°C.

Dalej we wschodnich Karpatach niemasz prawie żadnych szczaw jednak są ślady że
istniały ~~onegi~~ co dowodzą pokłady trawertynu czyli tufu wapiennego (powstające
z osadu kwaśnych wód) koło Dynowa, Sanoka, Bukowska, w górach pod Drohobyczem
można widzieć tę skałę na piaskowcu karpackim osadzoną.

Rozbojnicy sławny Józef Baczyński który miał schro:
nienie w lasach jazowskich gdzie dotąd jego Kamienny
stołek pokazują, schwytany pod jesień 1735 w Jazowsku
i na zamku w Krakowie wraz z wspólnikami tracony.
Podhetman zbojecki tegoż Łazarczyk z Tylmanowej
złapany ~~[illegible]~~ na Spiżu i 1736 w Lewoczy wraz z 7 tej
bandy ścięty. Baczyński przebywał w Kamienicy i Ochot:
nicy, zrabował Klasztor Czerwony (Leśnica)

Tatry polskie pod względem przyrody skreślone.

=

Ogólna charakterystyka.

Przedgórza tatrzańskie, rozłożyste doliny z północnej i południowej strony okryte i zasiane są wesołemi dworkami i wsiami, a nawet w sam głąb śnieżystych wierzchów zapędził się przemyślny góral z swemi trzodami. Lecz ponad trawiastemi polanami sterczą niebotyczne szczyty urągając się wszelkiemu przemysłowi ludzkiemu, tworzą mało zwiedzany i nieznany prawie zakąt wpośród kwitnącego zaludnionego kraju, a ciekawy wędrowiec mimo całej potęgi umysłowej chcąc poznać ów zakątek, musi mozolnie i w pocie czoła walczyć z przenikliwym chłodem burzą i rozpasanemi dzikiemi siłami przyrody. Przy całym postępie cywilizacyi, dziwna budowa tych gór, ich pokłady kamieniste, wpływ takowych na zjawiska natury i stosunek do tworów żyjących oraz ich dzieje, są dotąd jeszcze zagadką, koło której odgadnienia, dopiero krzątać się poczynamy. Wiele wierzchołków, na których jeszcze żadna ludzka noga nie postała, piętrzy swe wierzchołki hardo pod obłoki wśród ciszy, której dotąd nie przerwał głos ludzki, chyba tylko szelest skrzydeł śmiałego sępa; a możemy nawet z pewnością twierdzić; iż wśród rozdartych żlebowisk tatrzańskich są miejsca mniej może znane, niż brzegi wysp najodleglejszych, lub łożysko Nilu i Missisipskiej rzeki. Wybitna rozmaitość, niezwykłe zmiany klimatyczne, obfitość dziwnych zjawisk powietrznych i meteorologicznych, bogactwo istot żyjących, począwszy od potężnego niedźwiedzia aż do mikroskopicznej pchły śnieżnej, zamieszkujących te ustronia, ciekawy rozkład roślinności zależnej poczęści od martwych pokładów kamienistych i wpływów klimatycznych, zasługują zaiste na uwagę ściślejszą każdego badacza.

Rozległość i granice — Ogólna charakterystyka i pogląd. Tatry tworzą odrębny kłębek gór długi od wschodu na zachód półtrzeci mili a szeroki 2 mil; wznoszą się do wysokości 8000; mają one odrębną i właściwą sobie fizyonomią nie dającą się porównać z Alpami i innemi górami. Właściwe predgórza wznoszą się do 4000; matka przyroda okryta je bujną i romantyczną szatą roślinności; ustrojone gęstemi lasami drzew iglastych i liściowych nie przedstawiają tych dzikich stromych i poszarpanych nagich kształtów, jakie w samym rdzeniu tatrzańskiem napotykamy. Miejscami spuszczają się w czarne torfowate mokrzadła, które góral borem zowie, miejscami zaś wapiennymi swymi i w skamieniałości bogatemi ławicami przypierają do sterczącego ~~[illegible]~~ nad niemi granitowego grzbietu. Nad temi to predgórzami leżą właściwe Tatry z jeziorami, wyżłobionemi łożyskami potoków górskich zbierających się z mnóstwa źródeł i skalistych wypoczin, z dolinami ogrodzonemi murem skalistym, z rozpadlinami, płytami, przegubowatemi przełęczami i otwartemi halami i polanami. Dotąd jeszcze pracowita dłoń ludzka nie poprzerzynała tych wierzchołków drogami i utorowanemi chodnikami.

Fizyonomia gór

(Geologiczna budowa)

Szczyty

Doliny — Długie wązkie i bystre parowy porozrzynały się w różnych kierunkach ku rdzeniu samemu; łożyska tych to parowów zasłane potężnemi głazami i gruzami wypłókanemi pod którmi szumią modre fale górskiego strumienia.

Rzeki

Jeziora — Jeziora tatrzańskie zwykle z trzech stron otoczone są malowniczemi ścianami; barwa tych jezior nie jednaka niektóre modre, inne ciemno- lub jasnozielone inne szare lub w brunatny kolor wpadające; głębokość ich jako też spód kotliny takowych, mało dotąd rozpoznane; najprawdopodobniej jednak przepełniony głazami, rumowiskiem i obfitemi źródłami. Podania górali przypisują tym jeziorom niezgruntowaną głębinę, związek z morzem i zaludniają je stosownie do wpływów otaczającej jej tajemniczej i cudownej przyrody, potworami i olbrzymiemi rybami. Z stromych ścian pobrzeżnych wije się srebrna wstęgą na dół dziki ~~górski~~ strumyk i z szumem wpada w spokojne i ciche nurty jeziora. Najprawdopodobniej większa część owych tatrzańskich kotlin niegdyś ~~[illegible]~~ wypełniona była owemi zielonemi jeziorami górskiemi, które z czasem wyciekły. Góry albowiem, podobnie jak i rody ludzkie

Wodospady

mają swe dzieje. Cichym zębem przerzynają sobie nurty odpływające
owe poprzeczne zapory, które kotlinę od nizin dzielą i powoli w
w łożyska dolin ~~[illegible]~~ uchodzą. Potoki wypływające ~~[illegible]~~ z jezior i źródeł górskich
w formacyi zwłaszcza wapiennej strome nieraz muszą przebywać prze-
paści i tworzą owe urocze wodospady, z właściwym szumem, oświet-
leniem i grą barw. Częstokroć wyżarł sobie taki potok pomiędzy
urwanemi głazami głębokie łożysko, które do połowy w czasie po-
suchy wypełnia. Spodnia część wodospadu leżąca w głębokim parowie
zwykle nieoświecona, tworzy owe mgliste i fantastyczne kłęby;
podczas gdy górnia część oświecona żarem słońca w kształcie złotego
pasma się pojawia. Nieraz strumień wije się z sykiem po gładkiej i nagiej
ścianie, jak wąż olbrzymi; trafiwszy w swej mozolnej wędrówce na
zaporę, rozbija się w białą pianę i krópliste perły. Wogóle każdy z
tych wodospadów ożywiających ponurą ciszę górską, odmienny ma kształt
i urozmaica widok posępny.

Lasy

Lasy występujące z nizin zwykle klinami
i smugami wdzierają się w krainę alpejską, gdzie walczyć muszą z po-
tężną i dziką przyrodą. Przeto też potężne głazy stoją tym klinom na
zawadzie, nieraz głęboko wyżarte żlebiny przerzynają takowe, olbrzy-
mia ich postawa karłowacieje. Na wegetacyję tych to lasów wywiera prze-
ważny wpływ zmienność i raptowna temperatury, wiatry, grubość
próchnicy, pokład mineralny, obfitość źródeł, wilgoć atmosferyczna,
i położenie. Na północnej stronie Tatrów przy nieco większej wznios-
łości objawia się dobitnie charakter i fizyonomia alpejska. Podczas
gdy na południowej stronie nie dostrzegamy tej rozmaitości; tu al-
bowiem raptowny przechód z bujnej wegetacyi nizin do nagoty alpejs-
kiej.

Klimat

— Klimat w Tatrach rozmaity; tam gdzie doliny otwarte są na
przewiew wiatrów północnych, gdzie są liczne jeziora i strumienie:
tam też atmosfera częściej przepełniona mgłami i zimno nieraz dokucz-
liwsze a niżeli w wyżej położonych ku południowi spadających
dolinach. Dolina Wiercichy otoczona zewsząd górami, lubo nierównie
wyżej od innych położona, ma klimat cieplejszy i bujniejszą roślinność,
a niżeli okolica nad Pięciostawami lub Morskiem okiem. Ztąd też rzadko
się trafia, aby w dwóch sąsiednich nawet dolinach jednaki był klimat;

Prądy powietrza

bo przewiew powietrza zatamowany różnemi skalistemi zaporami.
niektóre doliny jak n.p. Kościeliska są ciche, cieplejsze i piękniejszą ma-
ją wegetacyję: inne znów wystawione są na ciągły przewiew zimnego wiatru.

Nieraz zamknięta nawet na pozór kotlina dokuczliwy ma przewiew zimny, co ztąd pochodzi, iż wystające w różnych kierunkach skaliste ściany łamią naturalny przeciąg powietrza i nieraz w przeciwną kierunkowi właściwemu stronę prąd powietrza uprowadzają. Ta rozmaitość atmosferyczna sprawia, iż nieraz na szczycie stojąc używamy łagodnej ciszy; podczas, gdy poniżej silne wiatry posuwają mglistemi kłębami w dolinach, burzę i grzmoty sprowadzają. Tatry mają swe właściwe wiatry, sprowadzające zmianę atmosferyczną; zwierzęta tamtejsze zwykle tę zmianę dostrzegają i przeczuwają. Nocując w dolinach tatrzańskich nieraz wśród pogodnej nocy raptownie zimny mglisty przewiew powstaje. Przed deszczem zwykle powietrze nader jest czyste i przejrzyste, góry się zbliżają a szczyty przybierają fioletową niebieskość; szum strumieni coraz donośniejszy. Wiatr południowy raptownie śniegi topi ze strony węgierskiej; nieraz w przeciągu kilku godzin patrząc od Kieżmarku góry śniegiem ubielone czernieją i wtedy temperatura w dolinie wśród skwaru słonecznego, zimna, dokuczliwa. Z strony północnej do stopienia śniegu potrzeba deszczu ciepłego. Wiatr południowy na stronie węgierskiej ważną gra rolę i sprowadza wiosnę. Zwykle po takim wietrze przy zmianie atmosferycznej następują deszcze ulewne. Początek wiosny w różnych stronach Tatrów nierówny i od klimatycznego położenia zależy. Podczas gdy na niektórych polanach różne rodzaje goryczek w wiosennym roskwicie się zielenią, roje wesołych komarów z zgrzytem w powietrzu grają i ochocze jaszczurki ruchliwe swe igrzyska na ziemi zwodzą; jęczą znowu konary rosochate drzew pod kiściami gęstego śniegu w niektórych dolinach, a łożysko strumyka połyskuje lodowatem jeszcze zwierciadłem. Nieraz kłęby mgliste wydobywają się z lesistej kotliny, pędzone powiewem, przybierają fantastyczne kształty, rozścielają się nad strumieniem lub doliną; to znów wznoszą się i kupią koło skalistej ściany, wzniesione do góry zakrywają mglistą zasłoną wierzchołki i powoli w deszcz lub śnieg rozpływają się. Najciekawszym zjawiskiem są mgły osiadające na jeziorach; tu zwłaszcza, jeżeli jezioro otoczone jest skalistemi szczytami, tworzą tak zwane okno do nieba, z zadziwiającą ułudą, blaskiem i grą kolorów. Zima powoli tylko z wierchów wstępuje w niziny. Góry nieraz w wrześniu okryte śniegiem; w nizinach jeszcze miła panuje jesień. Niektóre tylko miejsca gładkie

Mgły

Wiatry

Deszcze, burze

Początek wiosny

R. 1854 d. 19 sierpnia śnieg spadł i pokrył Tatry na kilka cali, 8 września upadł znów śnieg na stopę, owce zmuszone były uciekać do wsi; d. 21 września początek zimy

Zjawiska przyrody

wystawione na wiatry nawet wśród najtęższej zimy pozbawione są śnie=
gu. W zimie widok na góry nie przedstawia już tej rozmaitości: ostre kanty
pod gęstą pokrywą śniegu nabierają więcej okrągłości, która oświe=
cona słońcem zamienia się w kryształowy pancerz. W zimie chyba tylko
strzelec polując za tłustym dzikim jędorem czyli głuszcem zapuszcza się
w jego tokowiska; głodny niedźwiedź i wilk dla żeru spuszcza się nawet
ku wioskom. Smukłe jodły padają pod cięciem topora; niebieskie oko je=
ziora górskiego krzepnie; pokrywa go zielonkowata tafla z początku a w
krótce śnieżysty całun zimowy. Wiosna powoli tylko i kawałkami niszczy zimowy całun pokrywający góry. Częstokroć jedna chwila znowu po=
bieli na nowo odsłonięte miejsca śniegiem, wszelakoż nie na długo. Stru=
mienie z trzaskiem zaczynają szumieć; zimowy pot występuje na skały,
z hukiem usuwają się i spadają głazy, a cała okolica do życia ze snu
powraca. ~~Drozdy~~ Drzozdy i kosy, sojki i sroki, sikory i zięby, drozdy i króliki
orły i sowy, cietrzewie i głuszce, świszczą, krzyczą, kraczą, śpiewają, żaby
skrzeczą, chrząszcze, komary, pszczoły szumią i grają za któremi posuwają
się z beczeniem trzody owiec, ryczących wołów i krów, koni wśród odgłosu
dzwonków i wesołych śpiewów pasterzy. Pożółkłe i zblakłe polany
z końcem maja stroją się w zielone kobierce. W ogóle wiosna o miesiąc
później w Tatrach się pozyna a niżeli w nizinach. Najzgubniejszemi zja=
wiskami w górach są w lecie ulewy i nawalnice. Czują ~~ż~~ zbliżenie się
takowych trzody ~~po~~ spieszące z rykiem z pastwisk. Łożysko kamieniste
suche, ~~ale~~ w którym się ~~ledwie~~ czasem ciekły ~~strumyk~~ ciek sączy, raptownie ~~zaciecia~~ napełnia się
nawałną rzeką, która unosi z sobą powalone kłody drzew i olbrzymie
niekiedy głazy, wyżera głęboki parów i w krótkim czasie najżyźniejszą
polanę zasypuje rumowiskiem i ~~mułem~~ namułem. Grzmot, łoskot i huk takiej
ulewy, którą dobrze Staszic opisał, sprawia przerażenie. Pamiętnych jest
kilka takich ulew, które wielkie zniszczenie sprawiły, mianowicie w r. 1813.
Ciekawem zjawiskiem w Tatrach są także źródła wyrzucające w różnych
porach dnia różną mnogość wody; jak n.p. źródło Dunajca w Kościeliskiej
dolinie; oraz jaskinie i pieczary złożone w formacyi wapiennej do
których lud górski rozmaite podania przywiązuje mianowicie o skarbach
i rozbojnikach. Doliny koło jezior i potoków w ogóle chłodniejsze zwłasz=
cza w nocy, bo woda pochłania znaczną ilość ciepła atmosferycznego.

Flora (Roślinność). Granice roślinności w Tatrach niepodobna prawie ściśle
oznaczyć: rośliny które na północnej stronie do pewnej tylko wysokości
sięgają, znajdujemy na południowej o paręset stóp wyżej; w ogóle klimat
i położenie wiele wpływają na roślinność. ~~W ogóle jednak~~ Wszelako rzec można że flora najwięcej do

Zima

Obraz wiosny

Burze

Roślinności

Wzniosłości tako=
wej.

F Uszło deszcz i woda
spłóka ziarko górskiej
rośliny na dół które tam
rośnie

Podobieństwo do innych krajów

wpływ gór na wegetacyję

Właściwe rośliny i rozmaitości takowych (Cis i Modrzew pojedynczo)

(śród lasów) Polanami zowią się łąki lub pastwiska nie z których siano zbierają; halami zaś pastwiska powyżej granicy kosodrzewiny gdzie się owce pasą, w otwartych gołych miejscach (Alpen, Almen)

kaukazkiej i lapońskiej się zbliża. Z zbóż owies i jęczmień w przedgórzach najwyżej sięgają; bo do 3400'. Lasy szpilkowe stanowią najpiękniejszą suknię spodu gór; w niektórych niedostępnych miejscach powalone ogromne kłody gniją, w utworzonej z nich próchnicy wyrastają bujne krzaki malin; w gęstych gałęziach grzeje się głuszec, i cietrzew oraz łakomy żbik czyha na zdobycz. Jodła (pinus abies Weißtanne) świerk (pinus picea Rothtanne) stanowią główną treść lasów; najwyżej posuwa się się kosodrzewina (Pinus mughus Krummholzkiefer) i limba (Pinus cembra Zirbelnußkiefer) z rzadka koło Morskiego oka rosnąca z której na węgrzech olejek limbowy robią. O kosodrzewinie krąży między Góralami podanie, iż za karę, że Chrystus na jej drzewie był przybitym, tak nisko rośnie. Jawor zhabrowaty (Acer tartaricum, Tatarischer Ahorn, Zwergahorn, Ural) z szerokiemi pałczastemi liściami dawniej był pospolitszy, dla piękności sadzą go górale koło domów; Jarzębina (Sorbus aucuparia Eberesche) także skorusznią zwana; śladem śniegami płoków stoją samotnie wierzby: Wierzba siatkowata (Salix reticulata Netzblättrige Weide) Wierzba zielna (Salix herbacea Krautartige Weide) Wierzba karbowata (Salix retusa Stumpfblättrige Weide) Wierzba długoszyjkowa (Salix phylicifolia Flüchtliche Weide) rosnąca także w Laponii. Buczyna (Fagus, Rothbuche) tworząc lasy aż do nizin schodzi. — Z krzewów: jałowiec karłowaty (Juniperus nana, Zwergwachholder) od Słowaków zwany borowiczką; bez czerwony czyli bzica (Sambucus racemosa Traubenholunder) oraz borówka (Vaccinium uliginosum Trunkelbeere) z czarnem okrągłem jagodami zwana od górali łochynia jafer. Inna jest roślinność w gęstych lasach, gdzie biorą przewagę różne rodzaje mchów, liszajów i cienia szukających grzybów; inna jest na brzegach strumieni kamienistych, gdzie rosną rozliczne rodzaje krzewów wydających jagody pożywne, obok Goryczki Krzyżowej (Gentiana cruciata Kreuzblume) Jastrzębiec (Hieracium Habichtskraut) Trędownik (Scrophularia Braunwurz). W lasach liściowych przeważają rośliny jaskierowate (Ranunculaceae) goryczkowate (gentianeae) malinowate (rubiaceae) i główkozrosłe (synantherae). W lasach szpilkowych kwitną obok jaskierowatych i malinowatych (rubiaceae) storczykowate (orchideae) szczawikowate (oxalideae) gruszyczkowate (pyrolae) trędownikowate (scrophulariae), główkozrosłe (synantherae). Na szczytach skalistych przyczepione różne skalnice (Saxifragae Steinbrecharten) macierzanki (Thymus, Thymian) dzwonkowate (campanulaceae) jastrzębcowate (hieraceae — Habichtskräuter) trawy i inne drobne roślinki. Polany najbujniejszą mają wegetacyję roślinną.

Według spostrzeżeń, wegetacyja roślin kwitnących zależy od miejscowoś:
ci, wysokości, położenia ku słońcu, pokładu. Inne rośliny rosną na krys:
talicznych granitach, inne znów ~~[illegible]~~ radę przebywają na wapien:
nych ławicach, które już to dla łatwiejszego zwietrzenia, już to dla roz:
norodnych dzikich poszarpanych kształtów i ~~[illegible]~~ obfitości przesiąka:
jących źródeł bogatszą mają florę. Kobierzec roślinny pokrywający
Tatry nader jest bogaty; ~~[illegible]~~ jego odmiana zawisła znacznie od wpływów
chemicznych, fizycznych, meteorologicznych i geognostycznych, co dla badaczy
trudniących się jeografią i fizyologią roślin nader ważny do zastano:
wienia się nastręcza przedmiot, dotąd jeszcze należycie nie zgłębiony. —

Wpływ forma: cyi geologicznej na roślinność

59

Fauna tatrzańska. Jeżeli trudno jest oznaczyć stanowiska roślin
podług stóp wysokości; toć u ruchliwych zwierząt nierównie trudniej
właściwe ich miejsce pobytu wykazać. Głód, ciepło, zimno, wreszcie broń
chciwego strzelca, wywierają przeważny wpływ na pobyt zwierząt, zmusza:
jąc takowe do wędrownych pochodów lub do pobytu w stronach mniej może
właściwych. Najtrudniej mianowicie oznaczyć stały pobyt ptactwa, jako
najruchliwszego; niéraz tak dobrze północna Szwecyja lub Syberia jak
południowe Włochy lub Afryka mogą być jego mieszkaniem nazwane.
Mimo tego wszelakoż można oznaczyć pojedyncze miejsca, w których
pewne rodzaje przebywać lub gnieździć się zwykły. Niemasz wprawdzie
w Tatrach owego mnóstwa jaskrawo barwnych zwierząt krajów połud:
niowych; wszakoż są tu niektóre właściwe tylko zasługujące na uwagę.
Fauna tatrzańska dotąd jeszcze nie dobrze zbadana; prócz znanych
zwierząt kręgowych ~~[illegible]~~ zamieszkują te góry jeszcze miliony insektów
drobnych, chrząszczy, muszek, pająków, skorupiaków a w cienistych
dolinach żyje mnóstwo ~~robaków~~ czerwi, mięczaków i płazów. Można przypuścić
iż w Tatrach żyje około 5000 rodzajów zwierząt, pomiędzy którymi
około 300 zwierząt kręgowych, 5000 zwierząt członkowych (Gliederthieren)
50 robactwa, 100 mięczaków a 200 zwierząt roślinnych gatunków. Pomię:
dzy zwierzętami członkowemi czyli owadami jest około 300 gatunków pa:
jąków, 50 skorupiaków, resztę owadów zaś stanowi około 1500 chrząszczy
1000 much, 800 motyli, 800 owadów błoniasto-skrzydlastych. Pomiędzy
pająkowatemi wiele jest ciekawych; pomiędzy owadami klassa chrząsz:
czy najliczniej jest reprezentowana. Pierwszy odgłos wiosny budzi z
głębokiego snu do życia miriady owych owadów. Rozliczne gatunki plus:

Zwierzęta

Żywot zwierząt

kiew pomyka w moczarach lub ozdobna pięknemi pokrywami skrzy=
deł przesuwa się pomiędzy rumowiskiem; roje mszyc i pcheł liściowych
obsiada trawy i liście; zielone polany zaludniają się wesołemi skoczkami
i konikami, w lasach pracowita mrówka olbrzymia buduje swe miasta;
głośny świerszcz kołysze się na giętkim źdźbełku, roje much, komarów i
szerszeni brzęczą i zawodzą ponad kwiatami i krzewami. Nad strumieniem
dużooka łątka prowadzi swe zaloty do wodnej roślinki; różne
rodzaje trzmielów przebiegą lasy szukając kwiecistego miodu; komary
uzbrojone żądłem wylatują na połów; mrówki leśne budują, znoszą i
z niezmordowaną pracowitością biegną drogami; różne rodzaje chrząszczy
łażą po drzewach lub pełzają w mokrzadłach. Odmienna roślinność
gęstości lasów żywi wiele gąsienic i daje życie różnym gatunkom
lekkich i pięknych motyli których w nizinach nie dostrzegamy.

Ryby — I zwierząt kręgowych najwięcej jest tam ptaków a najmniej ryb i pła=
zów. Najpowszechniejszym mieszkańcem potoków i strumieni jest smacz=
ny pstrąg (Salmo fario) tłusty łosoś (Salmo salar) owa ryba wędrowna na półmors=
ka, która od brzegów skandynawskich w kwietniu ku górom rozpoczyna
swą wędrówkę i pomimo rwącego biegu zapuszcza się w górzyste okolice;
gdzie się trze w październiku i listopadzie, poczem znowu
nazad ku morzu spieszy. Przyszłego roku znowu na znane sobie tarlis=
ka przybywa. W dziesięciu tygodniach dojrzewa płód zapuszczony w dziury

Płazy — żwirowate koło brzegów, a młode i maleńkie łososie spieszą na rozrost do
morza. Łososie dochodzą aż do rzeki Białki czyli do 3000' stóp nad powierzch=
nię morza; niektórych wielkość do 25 funtów dochodzi. — Pstrąg tatrzański
(Salmo alpinus) gatunek chudszy pstrąga górskiego (Salmo trutta) żyje w je=
ziorach na wysokości 4000 stóp, ryba żarłoczna dochodzi do 35 funtów i dała
powód do różnych bajecznych powieści o potworach. Z płazów marmurkowata
żaba wczesna (rana temporaria) najwyżej się posuwa, ropucha popielata
(bufo cinereus) i ropucha górska (bufo alpinus) która tylko ciemniejszą bar=
wą różni się od zwykłej popielatej ropuchy. Salamandra ognista (Salamand=
ra maculosa) zwana jaszczurem wodnym żyje licznie w cieplejszych
błotach z wapiennych wypływających pokładów, w towarzystwie z trytonem
ognistym (Triton igneus, Feuerbäuchiger Wassermolch). Z wężów: padalec
(angvis fragilis Blindschleiche) chowa się na zimę w dziury po 30 sztuk częstokroć
razem; zmija (coluber natrix Ringelnatter) żyjąca owadami dość jest pospolita,
równie jak i ruchliwa jaszczurka zwyczajna (lacerta agilis, lacerta saepium)
jaszczurka gruzowa (Podarcis muralis) żyje dość wysoko pomiędzy gruzami
kamienistemi.

Rozległość
Wysokość

Właściwe Tatry ciągną się od węgierskiej wsi Lendak do wsi Żuberec długość i szerokość ich dość mała w porównaniu z Alpami Szwajcaryi, stanowią pas alpejski do którego przylega okolica górska. Szczyty tatrzańskie wznoszą się do różnej wysokości. Pasmo Karpat noszące nazwę Pienin przypomina nazwę Mons Pe=ninus czyli Mons Jovis jak Rzymianie zwali górę S. Bernarda w Alpach. Południowa część Tatrów występuje wprost z głębiny równin i tworzą wyższe i wspanialsze szczyty niż północna część.

Doliny

Doliny czyli raczej parowy które poje=dyncze szczyty przedzielają są nader bystre, zasute rumowiskiem skał. Kli=mat tych gór ostry, zima długa często ledwie 3 miesiące są wolne od śniegu. Zima trwa tu 8-9 miesięcy, średnia najwyższa ciepłota w końcu lipca i w sierpniu dochodzi $+10,720^\circ$ a zimno -12° R. Mrozy dochodzą do -20°R i 23°R

Temperatura

Dnie letnie zbyt gorące, noce nader chłodne a nawet z szronem połączone

Klimat

Zima nader smutna, massy śniegu robią niedostępne te okolice, chyba chci=wy strzelec zapuszcza się tu pojedynczo na głuszca; życie wszelkie obumiera, zwierzęta i ptactwo garnie się ku nizinom.

Rzeki

Wody ożywiają całe pasmo, któ=re nader jest obfite w pulsujące żyły wodne. Tatry są gniazdem rozlicznie płynących rzek, których źródliska są najrozmaitsze. Często wyrzuca się rzeka z torfowatego bagnistego boru, często wypływają z jezior lub biorą początek w źródłach nieraz potężnie z rozpadlin i otworów bijących. Niezliczone mnóstwo małych strumyków zasilają potoki, strumyki te często wysychają, często strumyk który słabem sączeniem się ledwie ozna=ki życia daje wzbiera gwałtownie i toczy mętne przesiłe bałwany. Całe Tatry poprzerzynane są niezliczonem mnóstwem suchych żłobów czyli żlebów wodnych odciekowych. Ściekające potoki tworzą nieraz nader malownicze wodospady.

Jeziora

Jeziora tatrzańskie mają barwę ciemno zieloną, niebieską lub białawo siną, zwykle okolice ich nagie; przy Morskiem oku rosną tylko drzewka z jed=nej strony. Jeziora niektóre otoczone są nader stromemi grzbietami skalisty=mi, czasem mokre łąki jak za doliną Kościeliską sięgają do zwierciadła. W jasnym zwierciadle wód dziwnie pięknie odbijają się dzikie i poszarpa=ne skały; a wspaniałe zjawiska przyrody (n.p. tak zwane Okno do nieba) nada=ją im wiele uroku, lubo charakter ich dość ponury i posępny. Nie widać tu ptaków i żyjących istot; niektóre nawet większą częścią roku są lodem powleczone, chociaż w dolinach bujna wegetacyja. Najwyższe położenie mają tak zwane Pięciostawy, po nich Gąsienicowe stawy. Niektóre jeziora jak n.p. Czarny staw i Pięciostawy nie mają dopływów tylko wewnętrznemi podziemnemi źródłami zasycane bywają. Jeziora niższe są to miednice w których się ścieka=jące strumyki zbierają, odpływ ich przeto znaczniejszy. Największe jezioro szwajcarskie w Alpach: Silsersee (5600' nad powierzchnią morza) jest $1\frac{1}{2}$ mili długie a 3/4 mili szerokie. Morskie oko ma w sobie znaczną ilość pstrągów

(Salmo lacustris Grundforelle – Salmo trutta Seeforelle) które są więk-
sze i cięższe od pstrągów strumieni, bo nieraz 6–12 funtów ważą. Wysoko położo-
ne jeziora wcale ryb nie mają. Dawniejszemi czasy liczba jezior w Tatrach nierów-
nie była większa, każda dolina, każde zagłębienie tworzyło jezioro, odpływające
wody powoli przeżarły i przerznęły sobie skaliste zapory, a miednice wypróżnione
zostały. Temperatura jezior niska wskazuje na ich źródlany początek.

Źródła

U stóp Tatrów z południowej strony tryszcze wiele źródeł mineralnych kwaśnych
i siarczystych, niektóre jak n.p. w Kwaśnicy (Schmeks) obrócone na zakłady
kąpielowe.

Budowa geologiczna

Z północnej strony Tatry nader są w kruszce ubogie, granit, porfir,
marmur, żelazo, panabaz ledwo się w nich znachodzą. Ciekawem zjawiskiem w
formacyi wapiennej są jaskinie, niektóre z nich mają mineralne wypociny które
lud śmietaną górską zowie (Butterhöhlen) i inkrustacyje.

(albo mleczkiem kamiennem (na górze mituria – dawniej w medycynie używane)

Tak zwanych Mofett
wulkanicznych niema prócz jednej na południowej stronie w Drużbakach i
Łęczkowej, którą Petrycy opisał. Jest to kotlina która ciągle znaczną ilość
gazów mianowicie węglik z azotem i gazem wodorodno-siarkowym wyziewa.

Kruszce

Te wyziewy szkodliwe spoczywają ledwie pół stopy nad powierzchnią, nachy-
lający się ku nim mają rażący zapach i kaszel wzbudzają; dla tego też często
na brzegu kotliny znaleść można martwe owady i zwierzątka. Gazy te najpraw-
dopodobniej ze źródeł mineralnych się dobywają.

Pieczary

Dość pospolite w Tatrach
są płaszczyzny zasiane rumowiskiem z głazów, na którym miejscowo próch-
nica i roślinność osiadła; najczęściej przychodzą w formacyi wapiennej, i pow-
stały one przez zwietrzenie wilgoć i deszcze. Rumowiska te pochłaniają wiel-
ką wilgoć która się w środku zbiera i w kształcie źródeł występuje na jaw, czę-
stokroć nawet z pieczar. Dziury tych to rumowisk służą ptakom niektórym zwierzę-
tom jak n.p. świszczom za gniazda.

Roślinność jej właściwość, bogactwo

Flora tatrzańska lubo nie jest tak bogata w rodzaje jak niziny wszelakoż
odznacza się pięknością kolorytu i świeżością zapachu oraz właściwością. Tatry
są ojczyzną owych pysznych polan obfitujących w soczyste, zielone, kwieciste
rośliny dające najwyborniejsze pożywienie owcom i krowom. Podczas gdy szare
nagie i żlebami poorane ściany wierzchołków granitowych wpadających
w czarną, brunatną, żółtą lub białą barwę smutny i jednostajny sprawiają wi-
dok, przedstawiają się malowniczo iglaste lasy leżące w parowach u stóp
tych olbrzymów.

Lasy

Wśród cienia drzew spocznie nieraz oko na niezmiernej
skale lub oderwanej bryle granitowej albo wapiennej ubranej w piękną
powłokę mchu i porostów krzewów. Ciemne świerki i jodły z których gałęzi
zwieszają się łokciowe warkocze siwej brodaczki (Usnea barbata Bartflechte)
stanowią przytułek dla drapieżnego żbika i wesołej figlarnej wiewiórki. U
stóp ich znajduje niedźwiedź nieraz swe łożysko, chytry lis grzebie swe nory
i zakłada. Na pniu strupiastym kuje trójpalczasty dzięcioł swe dziury a
gąszczu szpilek mieszka kos i głuszec. Wierzchołki tych drzew nieraz roz-
darte i złamane od piorunu, zgrzybiały pień nieraz od burzy strzaskany.

Drzewa rosną w Tatrach nierównie wolniej z powodu braku żywności, długiej zimy i krótkiego lata; lecz miąsz ich wewnętrzny za to nierównie mocniejszy, gęściejszy, bielszy i elastyczniejszy. Buki ustają do 4000' świerki i jodły do 6500' limba (Pinus cembra – Zirbelnußkiefer, Arve) dochodzi do 7000' i jest rzadką, rodzi smaczne olejkowate nasiona, w których; samo drzewo limbowe ściśle czerwieńsze jest trwałe i ma zapach balsamiczny którego mole znieść nie mogą. Najwyżej rośnie kosodrzewina (Pinus pumilio, Pinus humilis, Legföhre, Zwergföhre, Krummholzkiefer) której własności dotąd jeszcze dobrze niezbadano. Niektórzy poczytywali ją za skarłowaciały świerk, lecz mylne, bo kosodrzewina przesadzona w niziny zachowuje swój wzrost karłowaty i ma cechy właściwe. Czerwono brunatny pień tego drzewa czołga się 10 do 20 stóp po ziemi wznosząc ledwie do 6–10' gałęzie z długiemi ciemno zielonemi iglastemi szczotkami. Flora alpejska ledwo z części ogólnej flory nizin stanowi i zaczynając się od bujnych roślin kończy się bezkwiatowemi porostami (algae). Im wyżej, tem bardziej też flora karłowacieje, rośliny mają wzrost coraz niższy, liśćmi swemi które są mniejsze lecz twardsze i mocniejsze a nieraz puchem odziane tulą się i przylegają do ogrzanej ziemi, lecz kwiaty za to w nierównie krótszym przeciągu czasu a niżeli w nizinach szybko i bujno rozkwitają a to za wpływem mocniejszego działania światła, czystości powietrza i mniejszego ciśnienia onegoż. Kwiaty roślin tatrzańskich mają podobnie jak w okolicach podbiegunowych jaskrawsze i żywsze barwy, odznaczają się jasnym białym, lub czysto żółtem, świecąco-indygowo niebieskim, gorąco lub miękko purpurowym, i silnem aż w czarny wpadającym kolorytem, który świeżemu zielonemu kobiercowi roślinnemu nadaje to właściwe życie, i urok okolic podrównikowych czyli tropikowych. Właściwym także charakterem tej wspaniałej i bujnej flory tatrzańskiej jest woń balsamiczna, którą niektóre rośliny począwszy od łyszczaka śnieżnego (Primula auricula Bergaurikel) aż do Bisioru fijołkowego (Byssus jolithus vel colithes, Veilchenmoos) wydają; wreszcie także nader mała ilość roślin jadowitych, przeważający smak gorzki i sięgająca skuteczność tychże roślin. Jawnopłciowe rośliny tatrzańskie należą po większej części do rodzaju trawowych (gramineae Gräser) sitowiatych (juncaceae Binsen) storczykowatych (orchideae Orchideen) liliowatych (liliaceae, Lilienartige) główkowatych (compositae Korbblüthige) rdestowych (polygoneae Knöteriche) wierzbowatych (salicineae Weiden) pierwiosnkowych (primulaceae, Primeln) wargowych (labiatae Lippenblüther) okółkowych (umbelliferae, Dolden) goryczkowatych (gentianeae Gentianen)

Niejaki Christian de Hortis w XVII w. zaczął wyrabiać olejek limbowy (balsamum hungaricum) używany w szkorbucie; o nim pisał Bruckmann rozprawę.

Dawniej robiono olejek kosodrzewinowy (balsamum carpathicum) używany na różne boleści, o którym Bruckmann pisał rozprawę.

Krzewy i rośliny właściwe Tatrom

trędownikowych (Scrophularineae Larvenblüthen) jaskierowatych (ranunculaceae (Hahnenfußartige) krzyżowych (cruciferae Kreuzblüthen) gwiazdnicowe (Alsineae Mieren) motylkowych (papilionaceae Schmetterlingsblüthen) goździkowatych (Sileneae Nelken) różowych F (Rosaceae Rosenblüthen) łomikamieniowych (Saxifragae Steinbrechartige)

F między temi piękna Rosa alpina w dolinie Kościelskiej

Najpiękniejszemi roślinami w Tatrach są: róża alpejska (rosa alpina) z kwiatem karminowo różowym, goryczki (Gentiana punctata, verna, cruciata) z żółtym kwiatem (Gentiana punctata) z lazurowym (Gentiana cruciata, verna) kwiatem, Drypiestka alpejska (Soldanella alpina) z kwiatem pięknym koloru lila jasno-żółto kwieciste jaskiery, różowe lepnice (Silene), piękny niebieski aster alpejski (Aster alpinus) potrze storczyki (Orchis) należą do ozdób flory tatrzańskiej. Dla owiec i bydła dają najlepsze pożywienie. Wszewłoga (Meum mutellina Bärwurzfenchel Mutternkraut) Babka średnia (Plantago media Mittlerer Wegerich) Bliźniaczka (Nardus stricta Borstengras) Kąsina (Carlina acaulis Eberwurz) Krwawnik (Achillea magna Schafgarbe). Z roślin chodowanych owsy jęczmiony lny i ziemniaki tylko najwyżej się posuwają bo do 4000' a to dla braku ciepła (albowiem podług spostrzeżeń Boussingaulta potrzebują do zupełnego dojrzenia pszenica ozima 149 dni przy +10,7°R. żyto ozime 137 dni przy +10,6°R, pszenica jara 120 dni przy +15,1°R. żyto jare 110 dni przy +13,8°R. owies 110 dni przy +13,7°R. jęczmień jary tylko 100 dni przy +13,8°R.) W niektórych okolicach górskich rośliny gospodarskie tylko do 2200' sięgają. Lasy sięgają w Kordylerach do 8500' pod równikiem do 9500' na Himalaja do 12200' najniżej zaś w Laponii do 3000' lub 4000', w Tatrach do 5000' w Alpach do 7000'.

Zwierzęta. Charakterystyka i właściwości takowych.

Zwierzęta w Tatrach: Glista ziemna dochodzi do 5600', pijawka końska (haemopsis vorax) do 4500' w wodach stojących; pomiędzy ślimakami: vitrina diaphana var. glacialis do 7000', Vitrina pellucida do 5500' Achatina lubrica do 5000', Limneus ovatus, Pisidium fontinale 5800' najwyżej dochodzą: mały Helix arbustorum alpicola, Helix sylvatica alpicola, Bulimus montanus bo do 6500. W Tatrach najmniej mięczaków, owadów żyjących dziubiastych, a najmniej małżowatych; najwięcej jeszcze jest tu pająków. Mimo tego jednak niektóre gatunki motyli i chrząszczy są tylko Tatrom właściwe n.p. chrząszcz kratiasty (Carabus clatratus) Chrząszcz Zawadzkiego (C. Zawadzki) alpejski (C. alpinus) Sacherowski (C. Sacheri) jako nowe gatunki prócz tego Carabus Linnei, C. Fabricii, C. Escheri, C. nodulosus, C. Fabricii Ulrichii rzadkie lecz i w Pieninach się znachodzące pomiędzy kamieniami). Prócz tego pojedyncze gatunki stonogowców, ośliczków (Asellus) we mchu, pchełwodnych, oczlików (Cyclops) posuwają się aż do krańca śniegów; w potokach żyje kiełż rakowaty (Gammarus Flosskrebs) zielonawo szary; najwięcej jednak pająków. W dziurach żyje drapieżny pająk krzewek

wilczy (Lycosa Wolfsspinne) Pająk Czyhak skaczący (Salticus Springspinne) rzucający się na owady, Biegnik Pająk rakowaty (Thomiscus, Krabbenspinne) żyjący na roślinach i ciągnący nitki; Pająk Krzyżak (Epeira, Kreuzspinne) Pająk wodnik (Argyroneta Wasserspinne) Pająk omatnik Tkacz (Phalangium Weberknecht) który pod noc wyłazi na łup. Pluskwa łożowa (Acanthia Bettwanze) przyniesiona z Indyj spotyka się często w chatach wsi Bukowiny. Z równoskrzydlastych (Homoptera) owadów przychodzi na szczytach najwyższych mały Skoczek czyli świerszcz gorski (Jassus abdominalis Alpenzirpe) Konik czyli Szarańcza ziemna (Gomphocerus pedestris) sięga dość wysoko. Komarów wiele bardzo gatunków. Trzmiele (Bombus terrestris Erdhummel) zakładają w górach pomiędzy skałami swe celle i napełniają je miodem który ponieważ i z roślin jadowitych jest zbierany niemoże być zdrowym. Pomiędzy mrówkami napotykamy w lasach mrówkę olbrzymią (Formica herculanea Riesenameise) Z motyli najwięcej jest dziennych niektóre bardzo rzadkie n. p. brunatna czarno-punktowana Hipparchia, biała czarno nakrapiany Białawiec (Pontia), czerwono i niebiesko skrzydlata Kusza (Zygaena exulans), tęczowaty Perłowiec (Argynnis Pales.) Najliczniejszemi mieszkańcami gór tatrańskich są chrząszcze bo do 600 gatunków najwięcej z rodzaju Carabicina (Laufkäfer) Brachelytra (Raubkäfer) które wszystkie mają ciemniejszą i brunatniejszą barwę z powodu większego działania promieni słonecznych w rozrzedzonym powietrzu a niżeli w nizinach. Nawet żółta Chrysomela alpina ma ciemną barwę; nader mało jest niebieskich, oliwkowatych lub jasno-brunatnych chrząszczy. Z płazów czyli gadów znajdujemy w Tatrach: Żabę alpejską (Rana alpina) brunatną z jasno pomarańczowym podbrzuszem w wodach; Żaba wczesna (Rana temporaria) najwyżej dochodzi. Czarna salamandra czyli Jaszczur (Salamandra atra) żyje u stóp gór. Jadowita żmija krzyżowa (Pelias berus Kreuzotter) jako też Wąż węgierski (Coluber pannonicus gelbe Natter) żółtawy w górach dość często spotykane dały powód do bajek o Królu wężów. Jaszczurka czerwono brzuszna (Zootoca pyrrhogastra, Rothbäuchige Eidechse) najwyżej również dochodzi bo do 6500' i jaszczurka gorska (Zootoca montana Bergeidechse) zielono-szarawa u spodu i z grzbietem biało i czarno punktowanym, oraz małą główką. Ptaki tatrańskie należą po większej części do przelotowych. Napotykamy tu nawet w kosodrzewinie małego Strzyżyka (Sylvia troglodites) Poklaskwę (Saxicola oenanthe) Włodarkę (Sylvia rubicola) Podkamionkę łączną (Saxicola rubetra). W skalistych leśnych ustroniach przemieszkuje Puszczyk (Strix aluco) i mała Sowa pójdzka (Strix dasypus) Jastrząb Kurnik (Falco palumbarius) i Kania myszołów (Falco buteo). Cietrzew (Tetrao tetrix) żyje w gąszczach lasów smerekowych, Kuropatwa kamionka (Tetrao saxatilis) czyli skalna przebywa na rumowiskach krzewami pokrytych na najwyższych szczytach. Gryzwka czyli Drozd białopręgi (Turdus torquatus) ciemno brunatny przebywa na wierzchołkach smreczyn żyjąc chrząszczami i jagodami. Pliszka wolarka (Motacilla boarula) często rada między bydłem i około wód przebywa. Do właściwych ptaków należy Płochacz tatrański (Accentor alpinus) ptak piękny, pokryty popielatym brunatno centkowanym pierzem, podgarle ma białe czarno centkowane, podbrzusze czerwonawo-szare, żywi się owadami, śpiewa ładnie i chowa się między skałami; na zimę ku nizinom się spuszcza. Zielonawo-szaro brunatny Świergotek leśny (Anthus arboreus) należy do lepszych śpiewaków górskich. Siwerniak czyli świergotek nadwodny (Anthus aquaticus) należy do ptaków również tatrańskich, podobnie jak Wróbel skalny czyli Zięba leśna (Fringilla petronia) i Trznadel (Emberiza citrinella) Jerzyk Murzynek (Cypselus apus) zamieszkuje dziurawe ściany skalne. Najpiękniejszym ptakiem tatrańskim jest Pomurnik skalny czyli Dzię-

ciot górski (Tichodroma phoenicoptera) popielaty z czarną główką, różowemi skrzydłami
i czarnemi nogami, któremi spina się i pełza po spadzistych skałach, nader płochy; barwą
swą ładną odznaczający się należy do najpiękniejszych dzikich ptaków krajowych. W
Tatrach żyją także drapieżne: Orzeł łomignat (Vultur percnopterus) i Orzeł bielik
czyli skalny (Aquila fulva). Orzeł łomignat czyli sęp płowy jest największym ptakiem
krajowym i dość rzadki, rzuca się na kozy dzikie, owce a nawet i na dzieci; nie ma wszak-
że tej żywości co orzeł bielik od którego jest cięższy i mniej odważny i ruchliwy.
Głuszec tokuje na tokowiskach w zimie, przyczem najeżywszy pierze i ogon nakształt
indyka stacza żwawe boje opuściwszy włóczące się po ziemi skrzydła obchodząc do
koła. Jest to ptak nader płochy, żyje pąpkami młodemi drzew oraz jałowcem. Mięso
jego delikatne i smaczne. — Koza dzika (Antilope rupicapra) tatrzańska ma sierść
jaśniejszą od alpejskiej, rogi ciemne haczykowato zakrzywione, nogi długie oraz
i szyję; na wiosnę bywa szarawo-żółta, w lecie jak sarna żółta a pod zimę ciemnieją
i brunatnieją jej włosy, oczy ma duże czarne pełne wyrazu ~~od~~ nogi ma mocne,
racice ostre do łażenia po górach. Samiec ma rogi więcej rozstające od siebie; samica
ma 4 sutki; z rana pasie się u stóp gór ku południowi wspina się w szczyty gdzie
przez południe w cieniu skały spoczywa przeżuwając. Zwierzę to nader płoche i ostrożne
obdarzone bystrym wzrokiem przebywa w lecie w najniedostępniejszych północnych
szczytach za Morskiem Okiem, pod zimę idzie na stronę południową, roste wa-
ży bo do 80 funtów, w zimie chudnie i żyje porostami w lasach oraz pączkami, w lecie
trawą. Żyją w towarzystwie po kilka sztuk. Skacząc ma muszkuły nader sprężyste i
elastyczne. Ma nader mocny węch, bystry słuch, wzrok ostry i dokładną znajomość
miejscowości. Podczas paszy jedna staje na straży i świstaniem ostrzega o zbliża-
jącem się nieszczęściu; obłaskawić trudno. Polowanie na takowe nader trudne, mozolne
i z powodu częstej mgły nader niebezpieczne, wymaga dokładnej znajomości miejsca
klimatu i atmosfery. Najsławniejszym myśliwym w Tatrach był Jonek Getajda
czyli Łysy Jonek z Jurgowa którego cała rodzina sławna z myśliwstwa, i on
sam za młodu na zbój chodził czyli był rozbójnikiem. — Ryś (Felis lynx) czyli ostrowidz
przebywający w Węgrzech nie pojawia się w Tatrach, lecz żyje za to w Karpatach
w jasielskim sanockiem, samborskiem, nader drapieżny i rzadki, na tle szarawo-
brunatnem ~~[illegible]~~ ~~barwy~~ ma z czarnemi centkami, ~~ma~~ uszy które się pędzelkowato kończą czar-
nej barwy, czatuje długo i pije krew pochwyconej swej zdobyczy. — Lis (Canis vulpes)
dość powszechny w przedgórzach i u podnoża Tatr, zwierzę chytre i zmyślne robiące
szkodę po chałupach żyje w norach leśnych. — Wilk (Canis lupus) (~~[illegible]~~) przybywa z Węgier
w lecie dość rzadki w Tatrach przybywa z lasów węgierskich dla pochwycenia owiec na
paszy których dzielny pies owczarski broni. W zimie częściej się spuszcza w niziny
dobywa się do chałup podczas mrozów za zdobyczą i często się podczas cieczkania
wścieka, żółtawo szarej barwy, czasami i czarnej (Canis lycaon) i wtedy zowią go wil-
kołakiem, w Tatrach częściej przychodzi wilkołak. — Niedźwiedź ciemno-brunatny
(Ursus arctos) jest nieczęstym gościem w Tatrach z Węgier, nierównie więcej ich przebywa w
lesistych Karpatach; kradnie owce, i spasa młody owies; ma właściwe ulubione swe miejsce
(legowisko) w którem przebywa, parzy się w maju lub czerwcu (ob. Pietruski) a w stycz-
niu rodzi niedźwiedzica jedno lub dwa małe niedźwiedziątka. Górale pracujący w lasach
nieraz zwodzą z niemi harce osobiste w których niedźwiedź ugodzony siekierą często polega.
Kuna leśna czyli tumak (Mustela martes) brunatna z żółtem podgarlem, Kuna białoszyja czyli
kamionka (Mustela foina) dość pospolite, a wśród skał tatrzańskich gronostaj (mustela erminea) cynamonowej
barwy z czarną kitką u ogonka; pod zimę bieleje.

Świszcz czyli Świstak (Arctomys marmotta Alpenmurmelthier) w Polsce tylko w Tatrach mieszka, żyje w najodludniejszych zakątkach za Morskiem okiem [na galicyjskiej stronie] mianowicie w dolinie Świszcza czyli Świstowa[dla tego też Niemcy na Spiżu zowią go Das polnische Murmelthier.], karmi się roślinami górskiemi siedząc na zadnich nogach tylko, zęby ma nader ostre; wzrok słuch i węch nader mocny mają i bardzo są płoche przetoż trudne do ułowienia tak iż je tylko z norów wykopywać trzeba. Głos mają świszczący, nieco większe od Królika ważą 6–10 funtów, ma gęste futro z wierzchu brunatnoszarawe a na podbrzuszu popielate. Żyją w norach 3–12 stóp długich z kilkoma chodnikami w których zimę przesypia (wysławszy chodniki sianem) blisko 8 miesięcy w śnie letargowym przyczem organizm żywi się tłuszczem w ciele podczas lata nazbieranym, przyczem obieg krwi nader słaby i oddech rzadki. Nawet pojmane i w mieszkaniu trzymane zapadają w sen zimowy i częstokroć w więzieniu siebie zagryzają. O nich wiele powieści. Rzączyński opowiada iż gromada świszczy, innego z obcych stron przybyłego trzymają jako niewolnika i parobka pod strażą, zmuszającego do znoszenia siana w nory. Sadło tego zwierza używane było dawniej do lekarstw.

Koziorożec (Capra ibex Steinbock) już za czasów Rzączyńskiego rzadki był w Tatrach, dziś od kilku lat zupełnie już wytrzebiony (nawet w południowej Szwajcaryj dosyć rzadki) większy nieco od Kozy dzikiej ma długie rogi do 2 stóp z tyłu zakrzywione nierówne, sierści szarobrunatnej waży do 1½ centnara, racice twarde i ostre, rogi gliniasto szarej barwy. Na noc spuszczają się wraz z kozami dzikiemi na paszę niżej, przy wschodzie słońca znowu w szczyty idzie. Zwierzęta te podlegają nawet chorobie raciczej (Klauenseuche fr.) Kozy dzikie żyją do 20 lat. Niebezpieczne polowanie odbywa się w ten sposób, iż się strzelec z gór spuszcza goniąc stado na dół. Koziorożce i kozy dzikie przebywają prócz Alp jeszcze w Pyreneach, na stronie hiszpańskiej, w Syberyj, na Kaukazie, w Persyj i w Indach. Kamień czyli bezoar znajdywany w wnętrznościach ceniony dawniej bardzo i na różne choroby używany (Aegagropila) w XVI wieku w krakowskich znajdował się aptekach.

Zwierzęta chowane (domowe) tatrzańskie. Górom tatrzańskim brakło by połowę uroku gdyby je, człowiek zapuszczający się tu z trzodami swemi nie ożywiał. Zaiste bardzo to piękny widok stado owiec z dzwonkami na polanie obok którego rześki juhas wygrywający swe pieśni i wierny stróż nieodstępny pies owczarski. [Lub z dala dymiący szałas] W jesieni gdy bydło w niziny zżęną, góry przedstawiają bardzo smutny i ponury widok; całe życie we wsi tylko. Wogóle Góral pod statkiem rozumie cały swój majątek i bogactwo. Polany (Matten, Schafalpen) na których się statki czyli kierdele pasą należą bądź do rodzin, bądź też są wynajmowane. Rasa bydła w Tatrach swojska, mianowicie krowy nie wielkie pochodzą z okolic śląskich gdy ich tu wraz z ludźmi około XI wieku Bolesław chrobry osadził; nader są różne od dużego i wypasłego bydła szwajcarskiego lub holenderskiego. Można przypuścić iż na tatrzańskich polanach z strony galicyjskiej około 15,000 owiec się pasie, nierównie mniej krów i wołów; drugie tyle z strony węgierskiej lub może nieco mniej. – Wychód w hale ze wsi z trzodami w pośród maja odbywa się z pewną uroczystością[w Szwajcaryj podobna uroczystość zwie się Alpfahrt a powrot Thalfahrt]; najpiękniejsza krowa mając przystrojone rogi w kwiaty i głośny dzwonek miedziany na szyi, oblana pierwej wodą z konwi postępuje naprzód, za nią karawana innych krów, owiec, psów gorskich, koniki góralskie jednochodniki objuczone narzędziami do mleczywa, kocełkiem, juhasy i pasterki wesoło śpiewając; w tym samym porządku wracają nazad do wsi z początkiem jesieni.

Pasterstwo

Bydło w górskich halach weselsze jest niż w dolinie: nie parzy go bowiem słońce, i nie dokuczają mu tyle bąki podczas spoczynku południowego, jak w dolinie; przytem oddycha czystem powietrzem które mu lepiej smakuje niż smrodliwe wyziewy wiejskiej ~~[illegible]~~ obory. Bydło górskie obdarzone jest nierównie bystrzejszym instynktem i pamięcią a niżeli w nizinach; umie rozeznać i unikać niebezpieczne miejsca, przeczuwa zbliżającą się burzę i mgłę: mimo tego jednak nieraz swawolna koza zapędzi się na wierzchołek niebezpieczny z którego zleść nie może, dopóki jej odważny juhas nie spuści. Przy zbliżającej się burze redykuje (rosaca) trzoda z biegiem do koszaru; mimo tego nieraz raptowny mróz wymrozi całe stado i w lecie jak to w lipcu 1854 miało miejsce. U juhasa każda sztuka trzody ma swe nazwisko. Gdy bydło w jesieni z gór wróci krążą po wsiach mnóstwo handlarzy którzy wykarmione bydło wykupują. W Alpach szwajcarskich chów bydła rozszerza się na krowy i nieco kóz; w Tatrach głównie

Konie.

na owce. Konik góralski jest mały lecz wytrwały; nieraz nawet przykre i przepaściste miejsca pewną nogą przeskakuje; podobna rassa w Galicyi tylko u Hucułów czyli Górali stanisławowskich i kołomyjskich.

Psy.

Psy pasterskie (Kununhunde) białej maści mają pochodzić z rassy pomorskiej; najwięcej sprowadzane bywają z Węgier

Tatry polskie.

=

Dawniejsi geologowie, a nawet Staszyc i Pusch byli tego mniemania
iż Tatry stanowiły pierwotny granitowy grzbiet gór, które oblewało
morze i osadziło warstwy soli oraz piaskowca. Morze to zapeł=
niające całą równinę nowotarską przedrzeć się miało przez góry wa=
pienne w Orawie do ścieku rzeki Waag; na wschodzie zaś przedarło się
przez Spiż do ścieku wody Popradu. Wszelakoż nowsze badania dowiodły
iż Tatry późniejszym są utworem i że massa ich granitowa dopiero
wtedy na wierzch z głębi wypchnięte zostały, gdy już osadzone były
piaskowce i wapienie. Dawniej mylnie sądzono iż Tatry są gałęzią
gór Karpackich i że do takowych należą; wszelako pierwszy Haquet
dostrzegł, iż są zupełnie oddzielnym grzbietem od Karpat. Karpaty
bowiem północne są 80 mil długiem pasmem złożonem z piaskowca którego warst=
wy mają kierunek z północnego zachodu ku południowemu wscho=
dowi; Tatry zaś przeciwnie przedzielone od Karpat równinami są tylko
8 mil długie i mają kierunek z zachodu na wschód i charakter
alpejski którego tamtym zbywa. – Tatry poczynają się koło Żjaru (czyli
Żaru) na Spiszu i ciągną się aż do ostatniego szczytu na zachód zwanego Chocz
leżącego na granicy Orawy i Liptowa niedaleko miasta Rosenberg i nieda=
leko ujścia rzeki Orawy do Waagu. Od północy oddziela dolina nowotargska
której środkiem Dunajec płynie łańcuch Tatrów od Beskidów, od zachodu
równina orawska, od południa równiny liptowskie i spiskie oraz rzeki Waag
i Poprad, od wschodu styka się z północnemi Karpatami przez spiską Magórę;
zresztą od wschodu stanowi granicę rzeka Poprad. Tatry leżą na płaszczyznie wyso=
kiej bo około 1290 – 2200 stóp nad poziom morza wzniesionej. Właściwe Tatry (centralne)
są długie 3½ mili a szerokie 2½ mili. Widok na Tatry z południowej strony nie jest
tak piękny; od Nowego Targu spoczywa oko na całym łańcuchu począwszy od góry Żar
i Jagnięcego Wierzchu na Spiżu aż do góry Osobita na Orawie – Kopalnie w Zako=
panem założył rząd austryjacki

Jeziora w Tatrach: 1) Liptowskie Morskie-Oko na północ od Wołowca,
woda z niego uchodzi do Studeny 2) Mały staw przy Wołowcu 3) Jezioro Raczko=
we – W części wschodniej leżą: 1) Jezioro Przybylińskie czyli Smrjeczyn z którego
Bela wychodzi. 2) Jerianzka na północny zachód od Krywanu, 3) Zelene ple=
so liptowskie na północny wschód od Krywanu 4) Hinzka 5) Csorba, 6) Rybie
plesso czyli poprodzkie 7) Długie pleso Langesee im Völkergrunde. 8)
Jezioro Wielki (Völkersee) 9) Pięcio stawy w małych Łysiankach (Kohlbach)
10) Zmarzłe jezioro koło Gerlachowskiego szczytu 11) Steinbachsee pod
szczytem Łomnickim 12) Trichtersee poniżej tamtego. 13) Mały czarny staw
powyżej obu. 14) Czerwony staw. 15) Biały i trojkątny staw. – Na pols=
kiej stronie: 1) Wielkie czarne jezioro koło żabiego 2) Żabie jezioro. 3) Płock=
see 4) Czeskie i polskie zmarzłe jezioro. 5) Istsee 6) Morskie oko
7) Czarny staw. 8) Pięcio stawy 9) Gąsienicowe stawy. (podług Luscha)

Po za zielonawo-szaremi krańcami gór wznosi się zakątek ziemi prawie
nieznany, tajemniczy pełen czarów i dziwnej wspaniałości cichy i poważ=
ny jak drugi świat, wzniosły i wspaniały jakby majestat Stwórcy, ogni=
wo łączące ziemię z niebem, gdzie człowiek ów dumny pan ziemi niema już
dla siebie mieszkania i tchnięty uczuciem swej bezsilności ledwie na kilka
godzin zwiedzić go odważa się. Mieszkaniec nizin podziwia te olbrzymie
grzbiety gdy oświecone czarodziejskim światłem księżyca sięgają swemi
szczytami w ciemno niebieski strop nieba nocnego, lub podczas wonnego
poranka gdy zorza poranna zapala niebo a szczyty białawe jakby w krwi
skąpane błyszczą, potem oblane ~~[illegible]~~ złotem rannego dzionka świecą
jakby ołtarze dla Przedwiecznego. Powoli znika urok i gra żywych barw
a pokazuje się znów mglisty białawo szarawy kolor skalistych szczytów.
O górach tych pomimo iż leżą w pośród żyznych i ludnych niw Polski i Węgier
bardzo mało dotąd wiadomości: jeszcze niezbadane dotąd należycie tajemnicy z gło=
dem i śmiercią wciągłych zapasach zostający żywot roślin i zwierząt tatrańskich
dziwne ustawy przyrody tamtejszej, fantastyczne utwory i zjawiska owych gór.
Ledwie tylko czasem poświęca rozrywkowy pątnik parę dni aby wydrapawszy się
mozolnie na jaki szczyt nasycić stamtąd wzrok swój widokiem, nader rzadko zapuści
~~[illegible]~~ badacz przyrody goniąc za nieznaną rośliną [lub szukając kruszcu] krok swój w te bezludne okolice
lub chciwy strzelec polując na płochą kozę dziką. Pomimo małego obszaru jaki Tatry
zajmują, mało nader go jeszcze znamy, jest tam nawet wiele miejsc które jeszcze
stopa ludzka nie tknęła. Jednakże te na pozór ~~[illegible]~~ dzikie i odludne pustynie
które tylko z gwiazdami nieba i szybującemi obłokami obcują, przeżyły wiele czasów i wie=
ków, doznały odmian słowem mają własne swe dzieje. W istocie spoglądając na te góry
gdy ostatnie promienie zachodzącego słońca gasną na tych wierzchołkach wciąż nam się
o tem nie marzy jak długi szereg lat przeciągnął po nad te szczyty poczęwszy od chwili
gdy tajemnicza nadolbrzymia siła wśród burzących się żywiołów wypchnęła takowe z ~~[illegible]~~ pośród
~~[illegible]~~ [pośrodku] morza nieograniczonego na wierzch, aż do dzisiejszych czasów naszego pokolenia.

Czas w którym się Tatry utworzyły przypada w przedhistoryczną i przedludzką epokę; utwarzanie się owe trwało może tysiące lat, o czem świadczą góry pierwotnej, drugiej i trzeciej formacyi. Nawet już po utworzeniu się i wzniesieniu doznały te szczyty jeszcze najrozliczniejszych zmian. Owe górskie jeziora przeżarły zapory i spłynęły w niziny, natomiast inne znowu powstały, gdy zsypujące się rumowisko zatarasowało odpływ źródlisk potoczych i strumyków, ogromne bryły i ławice pchnięte podziemną siłą pękły i potworzyły nowe przepaście i rozpadliny. W czasach dzisiejszych nawet gdy już ogień owych podziemnych sił znacznie wygasł doznają te szczyty jeszcze zmian rozlicznych.

Śniegi

Sołotnej granicy śniegu w Tatrach niema. Śniegi leżą w lecie tylko sporadycznie w pewnych smugach i żlebowiskach (Schneemulden) zwykle w pobliżu miejsc na przeciąg zimnego powietrza wystawionych; lodowatych pól, takzwanych lodowców (Gletscher, firnów) jakie są w Alpach, w cale tu niemasz; również nie ma tu właściwego pasu śniegów (który w północnych Alpach z 8000' w Kaukazie z 9970', w Apeninach z 9000' w Pireneach z 8680' na Altaju z 6650' w Kordylerach z 14860', na Himalaja z 11,780' na górach Skandynawskich 5200' na czubie północnym (Nordkap) z 2200' a w krajach biegunowych z równią morza zaczyna). Skały ciągle wietrzeją

Zniszczenie (zwietrzenie)

a czas wszystko trawiący powoli je niszczy. W jesieni przesycają mgły deszcze i śniegi wszelkie pory tych gór wilgocią którą zima w lód ścina; lód ten rozszerzając się przy ścinaniu działa gdyby kliny łupiące skały. Na przyszły rok znowu się to powtarza, wilgoć głębiej dochodzi, lód działa mocniej w większej przestrzeni, a gdy już dostateczne nastąpiło roztłupanie odpada kawał skały. Pomaga temu też zwietrzenie czyli chemiczne działanie powietrza. Dowodem takowego zniszczenia i przetwarzania są bryły skaliste które w nizinach i równinach znajdujemy zagnane wodą. — Na najwyższych szczytach prawie

Śniegi

nigdy deszcz nie pada tylko śnieg który topnieje stąd ta dokuczliwa zmiana atmosfery. — Właściwością w górach jest stosunek odgłosu (Schallverhältniß) nierównie tu lepiej niż w dolinach słuchać, do czego pomaga rozcieńczone powietrze. Ztąd też echo większe tu bywa i łoskot podczas burzy okropny. — Śnieg tatrzański

Odgłos (słuch)

Śnieg czerwony

podobnie jak alpejski w żlebowiskach ma częstokroć miejsca czerwonawo-żółte plamy które pochodzą od żyjątek (zwierząt wymoczkowych - infusoriów) zwanych Discerea nivalis żółtej i czerwonej barwy. Na śniegu tatrzańskim żyje także

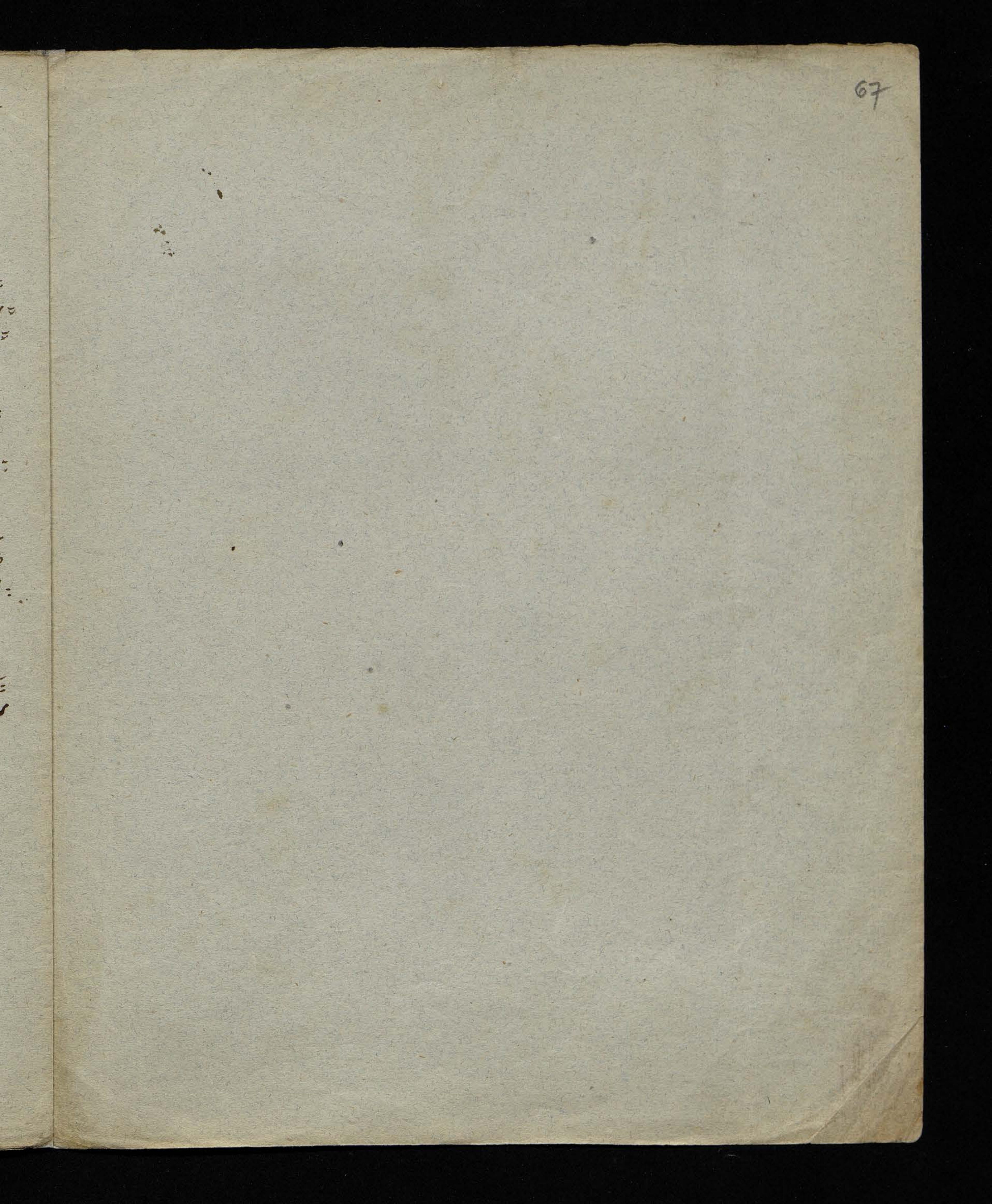
Pchlica śnieżna

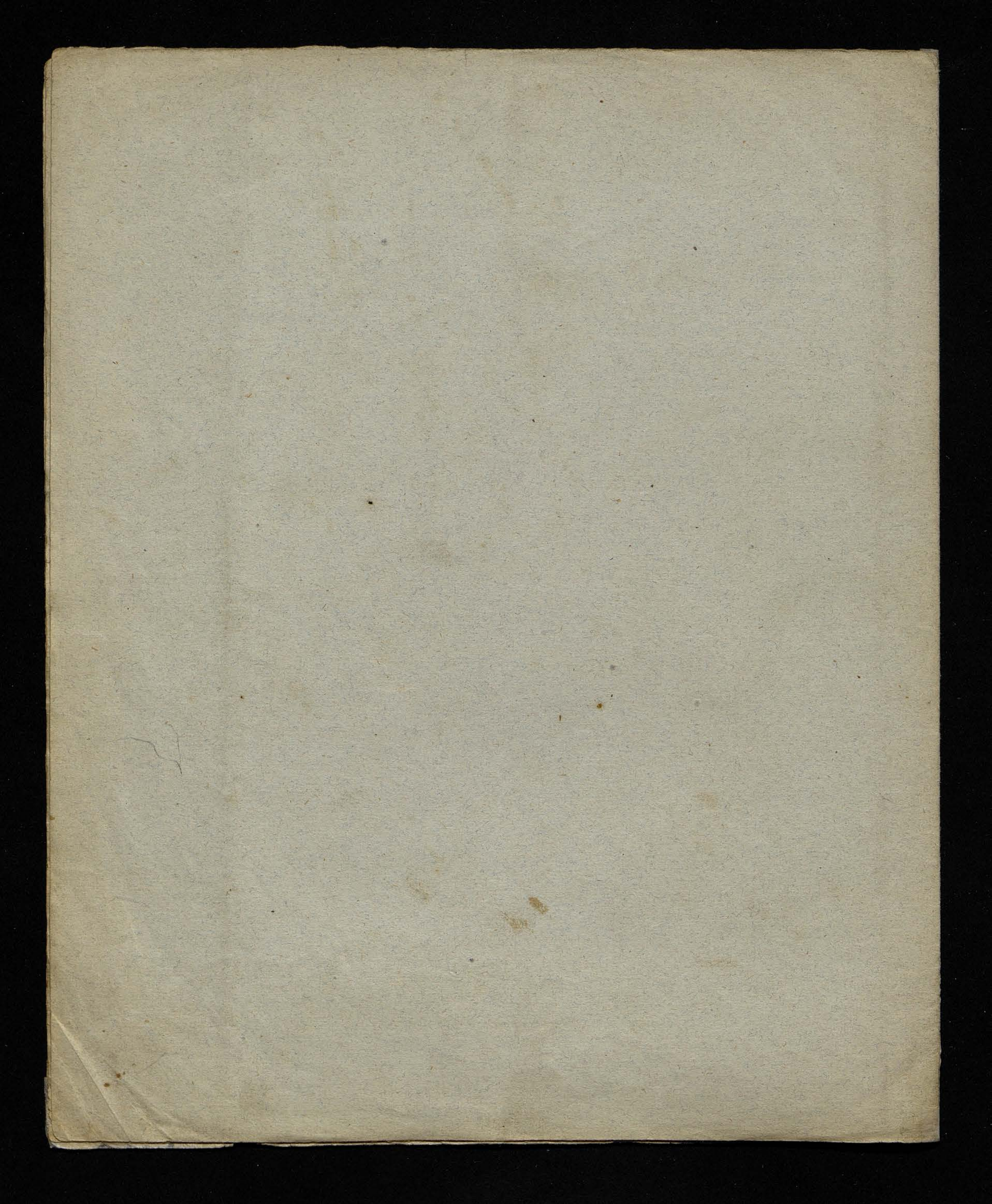
Pchlica śnieżna (Desoria glacialis). Owad ten należy do rodzaju skoczoogonnych, skacze po śniegu, w postaci czarnej plamki ledwie go ~~[illegible]~~ dojrzeć można; tylko gdy ich wiele w kupie, to bywa plama ciemna na śniegu; znaleziono ten owad na śniegu 5000'; w Tatrach odkrył go Zawadzki i nazwał Podura glacialis wielkości ziarnka piaskowego z 2 kreskami czerwone należy do rodzaju Thysanura Latreille.
na najwyższych szczytach niema zmroku nagle noc zapada gdy słońce zejdzie i

dzień nastaje gdy się tylko słońce wychyli; widok przy księżycu piękny i jasny bo w rozrzedzonym powietrzu na szczytach mgły nie stoją widokowi na przeszkodzie. Zimno dochodzi do $-30°R$; średnia temperatura bywa $-1°R$. w zimie średnia temperatura $-7°R$. w lecie $+5°R$. lubo czasem ciepło do $+20°$ i $30°R$ dochodzi na słońcu. W ogóle im wyżej tym zimniej czasem w sierpniu $+6°R$. — Z środkiem lipca schodzi śnieg ze szczytów zupełnie; wegetacyja trwa krótko bo ledwie do połowy września. Gdy śnieg zejdzie a słońce ogrzeje dłużej spoczywające zblakły kobierzec i zwiędły, zaczyna kiełkować ziarko schowane, martwa poczwarka zaczyna się ruszać; w kilka dni zieleniejе już trawa, owady wiosenne oblatują rozkwitające kielichy, motyle swobodnie kołyszą się nad wonią kwiatów przy słonku, pająki, meszyce, chrząszcze, muszki, wędrowna myszka, lekkonoga kozadzika odbywają swe wędrowne pochody po młodej wegetacyi, zaczynają się szukanie żywności, rabowanie, toczenie walki, mordy, miłostki ucieczki w małym świecie zwierzęcym — za parę tygodni kończy się ów żywot znowu wszystko zapada w głęboki i długi sen zimowy. Bujności roślin dopomaga ziemia rozgrzana promieniami słońca (która więcej ożywiającego ciepła udziela aniżeli atmosfera) i czystość światła; ciśnienie zmniejszone powietrza pomnaża ulotnienie się cząstek wilgotnych co nader sprzyja wzrostowi. Granicę roślin stanowią tu rozmaite porosty krążnicowe (Lecidea). Jeden z nich Krążnica geograficzna (Lecidea geographica) pokrywa nawet niektóre miejsca skał granitowych w kształcie plam żółtawych białawo, lub czarno kropkowanych. Tu należy też pępkówka (Umbilicaria flocculosa — Umbilicata hyperborea, grisea, pustulata, hirsuta) Nieco niżej za porostami i liszajami rosną mchy (Musci — Moose) i Wątrobowce (Jungermannia) tworzące piękne pokrycia szczelin (Jungermania setiformis Borstenähnliches Lebermoos — julacea Silberähnliches Lebermoos — pallescens Blassgrünes Lebermoos) Już za nimi i z niemi poczynają się rośliny kwiatonośne około 20 gatunków i bezkwiecіste około 25 gatunków z góry nadół idąc coraz więcej przybywa roślin. Najwyżej rosną Androsace chamaejasme (Gefranzter Mannsschild) i obtusifolia (Stumpfblättriger) za nią Rogowiec górski (Cerastium alpinum Alpenhornkraut) Jastrun sybirski (Chrisanthemum sibiricum. Syb. Wucherblume) Skalnica czyli Łomi kamień Saxifraga oppositifolia — bryoides — muscoides — ajugaefolia Steinbrech) Jaskier lodowcowy — alpejski — trujący (Ranunculus glacialis — alpestris — thora Gletscher Hahnenfuss) Lepnica (Silene acaulis Leimkraut) Kuklik pełzający (Geum reptans Nelkenwurzel). Przyroda wybrała same piękne kwiaty na wieniec letni dla tych skał, nawet porosty mają barwę złocistą i purpurową świetną. Zwierzęta w Tatrach niżej od roślin się poczynają; zwierzę albowiem potrzebuje większego pola i wygód do swego istnienia niż roślina stojąca na niższym stopniu w ustroju świata. Najwyżej sięgają mięczaki dalej owady. Ślimaczek przejrzysty (Vitrina pellucida) jako szczegóły po nim (Pająk kosarz lodowcowy (Phalangium opilio glacialis) Pająk Krzeczek przyjemny (Lycosa blanda) kilka rodzajów pająków, nieco więcej chrząszczów (n. p. Carabus alpinus, clatratus, Zawadzki) kilka motyli (między temi Borowniak — Pokrzywnik Vanessa urticae, Vanessa Io Pawik dzienny, Pontia brassicae, rapae Białowiei

Kapustnik) z rodzaju Os: gąsienicznik, Mucha zielonawo-niebieska z czerwo-
ną głową, Wszyca drzewna. Częstokroć też napotykamy mniej właściwe przypadkiem
owady, ptaki i zwierzęta które tu zagnane zostały. Rośliny i zwierzęta
najwyższych wierzchołków tatrańskich mają w ogóle wiele podobieństwa
i zgodności z znajdującemi się w północnych krajach mianowicie w Lapponii.
Z zwierząt najwyżej w Tatrach mieszkających są najprzód [wymoczki dalej] śnieczaki: Ślimaki:
Vitrina pellucida i Helix alpicola; z Robaków: Dżdżownica czyli Glista
ziemna (Lumbricus terrestris) sięga aż po granice śniegu; z Czerwi: Kilka ga-
tunków Tysiąconogów czyli Zjadlic (Scolopendra); z Mrowi: Molik śnieżny, ~~[illegible]~~
(Schneemilbe) [Klesurgalek (Bücherskorpion)] jakoteż pająki Kosarze, Biegniki (Thomisus Krabbenspinnen)
Krzeczki (Lycosa Wolfsspinnen); z Owadów: Mszyce (Aphis, Blattflöh)
Podjadek świerszcz (Gryllus pedestris) Pchlica śnieżna (Podura nivalis) i
kilka Much i Komarów, z rodzaju Ćmów: Plusia gamma (czyli Ypsilonowa
ćma) z Motyli: ciemnobrunatna Hipparchia; z Owadów pszczołowatych Trzmiel
skalny (Bombus lapidarius) Mrówka olbrzymia (Formica herculanea)
Pilarz (Tenthredo spiraeula); z Chrząszczy: Szczypawka (Carabus coria-
ceus) Złotnik (Chrisomela salicina) który żyje na jednym rodzaju wierzby
karłowatej (Salix retusa) oraz ~~[illegible]~~ [gatunek] chrząszczy czarnych z czerwono-
brunatnemi nóżkami i rożkami (Nebria) żyjący najwyżej.
Fauna Tatrów jest ubogą poczęści dla zimnego klimatu poczęści dla
braku żywności. Żaba alpejska oraz czarna salamandra żyje tylko
u stóp grzbietów; mianowicie salamandry ~~[illegible]~~ przed deszczem i nie-
pogodą opuszczają swe źródło jaszczurówkę i udają się na lesiste
wzgórza, a za pogody znów powracają. W górach najwyżej z płazów
dochodzą jaszczurka czerwonobrzuszna i żmija (Vipera). — Z ptaków
które się najwyżej gnieżdżą, zasługują na uwagę Orzeł Łomignat (Lämmer-
geier) i Orzeł bielik ([illegible]) które z szczytów wypadają na zdobycz i
często do 50 funtów ważącą z sobą unoszą. Wrończyk żółtodzioby z czerwo-
nemi nogami (Corvus pyrrhocorax) ostrożny i trudny w lecie do złowienia
jest wyłącznym mieszkańcem najwyższych szczytów równie jak i Wrończyk
wieszczek (Corvus graculus) nieco większy z mieniącą suknią stalowo niebieską.
Kuropatwa kamionka (Perdrix saxatilis) żyje chrząszczami w pobliżu
żlebowisk śnieżnych dość rzadko. Łuszczak czyli Wróbel śnieżny (Fringilla
nivalis Schneefink) gnieździ się w szczelinach skał. Podmurnik skalny
(Tichodroma phoenicoptera Rothflügeliger Mauerläufer) najpiękniejszych
barw i Płochacz alpejski (Accentor alpinus Alpenflühvogel) właściwemi
są Tatrów mieszkańcami. Świergotek nadwodny którego tu siwerniakiem
zowią (Anthus aquaticus, Wasserpieper), Pliszka górska czyli Wolarka (Mota-
cilla boarulla Gebirgsbachstelze) Drozd obróżny czyli Grzywka (Turdus tor-
quatus Schneeamsel) Drozd rdzawoboczny czyli Winiówka albo Marczok (Turdus

iliacus Alpindrossel) Zięba skalna czyli Wróbel skalny (Fringilla petronia Zitronenfink) również hużyty Tatrów zamieszkują. — Z zwierząt ssących których tu mało bardzo, są Tatrom właściwe: Lilch górski (Schnee Spitzmaus Sorex pygmaeus alpinus) Łasica gronostaj (Mustella erminea Hermelinwiesel) Świszcz czyli Świstak (Arctomys marmotta Murmelthier) Koza dzika czyli skalna (Antilope rupicapra Gemse) Łuszczak czyli Wróbel śnieżny (Fringilla nivalis Schneefink) gnieździ się w szparach skalistych najwyższych grzbietów, główkę ma popielatą, grzbiet szarobrunatny, podgarle czarne, podbrzusze siwe, końce skrzydeł białe, nogi czarne. Dzikie i bardzo smaczne. — Kuropatwa kamionka (Perdrix saxatilis Steinschneehuhn) żyje parami wielkości małego gołębia; nad okiem ma czerwono-brunatny krążek, pierze ma szarowo rdzawe z czarnemi i białemi plamkami, skrzydła białawe z żółtemi i czarnem rąbkiem, ogon brunatnoszary żółtą i czerwoną barwą marmurkowany. Gnieździ się pod kosodrewiną niosąc do 15 żółtawych jaj z czarnobrunatnemi centkami. — Wrończyk śnieżny (Corvus pyrrhocorax Schneekrähe) ma czarne pierze mieniące się zielonawo, dziób żółty, nogi czerwone; spotkać go można na skałach w swarze z innemi. — Wrończyk wieszczek (Corvus graculus Steinkrähe) czarnej barwy mieniącej się stalowo, dziób ma czerwony nieco zakrzywiony i nogi ceglaste. Gnieździ się w lecie z końcem maja i odlatuje z końcem września do Egiptu nad Nil. —
Polnik śnieżny (Hypudaeus nivalis Schneemaus) ciemnopopielaty, żyjący w Alpach szwajcarskich ma się także wprawdzie nader rzadko w Tatrach znajdować; lecz zdaje się że to będzie Polnik zwyczajny (Hypudaeus arvalis Feldmaus) czyli raczej Polnik łąkowy czyli gospodarny (Hypudaeus oeconomus Wurzel oder Rothmaus) rdzawej maści (podług Zawadzkiego)

a. 4 1. 68

Tatry galicyjskie

pod względem geograficznym, historyj naturalnej i etnografii opisane.

Dolina Nowotargska, i ogolny pogląd na Tatry galicyjskie. —

Tatry przedziela od Beskidów dolina nowotargska która się rozpościera
pomiędzy stromo spadającym południowym bokiem Beskidów a wznoszą:
cem się zwolna ku północy Podhalem dolina ta ciągnie się do Czorsztyna
na wschód gdzie ją ograniczają dzikie sciany Beskidów stykających się z
Pieninami. Na zachodzie poczyna się w Orawie u stóp Babiejgóry. Srodkiem
jej płynie Dunajec zasilany licznemi strumieniami wypływającemi z
Tatrów. Przestrzeń pomiędzy Dunajcem a samemi Tatrami 3 mil szeroka a 6
mil długa zwie się Podhalem czyli Podgórzem jest ona lasem czarnym.
Srodkiem doliny nowotarskiej płynie Dunajec który z wielkiemi szczelina:
mi (Białka Czarny i Biały Dunajec) wypływa. Dolina ta [illegible] znaczną wyso:
kość, a nawet wyższa niż wszelkie góry w królestwie polskiem, bo Czar:
ny Dunajec wieś leży nad morzem 2005 stóp, Ludzimierz 1751' Nowytarg
1735' a Maniowa 1693' z czego widać iż się owa dolina nowotargska
ku wschodowi zniża. Ku południowi wznosi się ta dolina do 2900 i 3300
stóp; więc dolina nowotargska w przecięciu do 2500 stóp paryskich
poziomu wyżyny dochodzi; jest ona wyższą niż wszelkie Europejskie
wyżyny (Hochländern) Klimat jej podobny przetoż do owego w północnej
Norwegii i Lapponii; przetoż niemogą mieszkańcie jej uprawiać zboża
ozimych tylko jarzynne pospolicie tylko owsy i jęczmienie, len i zim:
niaki. Te stosunki klimatyczne i właściwa roslinność nadają dolinie włas:
ciwy charakter i jej mieszkańcom, którzy lubo są szczepu polskiego znacz:
nie się różnią od innych polskich mieszkańców mając odmienne zwyczaje,
sposób życia i charakter moralny. Nieurodzaj oziębłego kraju zmu:
sza ich do przemysłu przetoż lepszy u nich byt, odzież i domy a niżeli
sąsiadów nadwislańskich którzy w urodzajnych niwach Powisla osiedli.
Stosunki socyalne niemało się też do tego przyczyniły albowiem do rozbioru
Polski górale spiscy i sandeccy żyli pod jednym rządem (teraz ich dzieli Białka)
nie odrabiali pańszczyzny (?) a rozrodziwszy się znacznie zmuszeni byli do
doskonalszej uprawy roli i przemysłu.

Tatry mają kierunek ze wschodu na zachód stanowią potężny łańcuch

w kształcie zębatego muru który ma w różnych porach dnia i roku odmienne
i rozmaite wejrzenie i rozliczne obrazy: inaczej się przedstawiają gdy po=
wietrze przejrzyste i gdy je słońce oświeca, inaczej gdy mgliste nie będąc
tak wspaniałe. Nazwy Karpaty nieznają górale, tylko niemcy Spiszcy.
zowią je nazwą obcą Karpaty, uczeni zowią je Karpatami środkowemi
(Centralkarpathen); lud prosty zowie Tatrami która to nazwa w nadaniu
biskupstwa praskiego z r. 973 już przychodzi „montes quibus nomen
est Tritri (co pochodzi z sanskryckiego źródłosłowa: dhara oznaczającego:
górę.) Łańcuch odgraniczający stolicę (hrabstwo) liptowskie od zwoleńskiego
zowie lud Niżnemi Tatrami, łańcuch odgraniczający liptowskie od
turczańskiego zwią Fatrami (od słowa sanskryck: Bhudhara) a
Łańcuch w stolicy hewskiej koło miasta Jagru zwią Matrami (od słowa
sanskryc: Matidhara = nosiciel ziemi czyli przez skrócenie Madhra,
matra). — Tatry różnią się od Beskidów właściwym kształtem, ogromem
i odmiennym kierunkiem, należą z niemi zaś do jednego pasma gór zwanych
od geografów Karpatami. — Tatry zostały jednocześnie przez siły wulkaniczne
wzniesione z dołu do góry stanowią łańcuch który biegnie z wschodu na za=
chód 6 mil. Na wschodzie poczynają się górą Spiska Magóra przy miastecz=
ku Lendak, a na zachodzie kończą się górą Siwa skała naprzeciw wsi
Zuberec w Orawie. Tak na wschodzie jak na zachodzie przypierają do Tat=
rów i stykają się z niemi nieco niższe pasma, na zachodzie przy=
piera pasmo wapienne: Hole liptowskie (które niektórzy mylnie poczytują
za dalszy ciąg Tatrów) łączące się z Beskidami. — Tatry różnią się budową geo=
logiczną, kształtem i kierunkiem od Beskidów które ledwie do 3000—3500
stóp dochodzą; podobne są zaś kierunkiem i budową tak zwane Niższe Tatry
odgraniczone rzeką Hron i połączone przez Tatry oraz pasmo Branisko
idące z północy na południe z Tatrami. — Grzbiet Tatrów wysoki zwy=
kle 6000 stóp nad morze, z niego sterczące szczyty dochodzą do 8000
stóp, są przetoż najwyższem wzniesieniem w całych Karpatach
(niewyjmując siedmiogrodzkie dochodzące do 7800 stóp) ale nawet w
całej północno wschodniej Europie. — Szczyty Tatrów podobnie jak
(Beskidów) wznoszą się stopniowo od północy ku południowi (które
to stopniowe wznoszenie się najpiękniej widać z wsi Bańkówki.) Na
stronie zaś południowej nagle spadają. Pierwszy szereg ich wznosi się
3500 do 4100 stóp (góra Nosal nad Zakopanem 3584 stóp; góra Opalone
nad doliną Miętusią 4110 stóp, góra Kopka nad Kościeliskiem 4165 stóp) za=
tem wznosi się drugi rząd gór wapiennych bardziej poszarpanych 5000—
6000 stóp wysoko (góra Kopa nad Magurą Zakopańską 5206 st. Gewont 5746 st.)

;za temi jest dopiero najwyższy trzeci grzbiet granitowy do 6000 stóp
wysoki z którego wyskakują pojedyncze wierzchy o 2000 stóp wyżej.
Najwyższe szczyty Tatrów znajdują się na przeciwnych końcach (w części
wschodniej: Szczyt Łomnicki 8000 stóp, Krywań 7684 st. Świnnica 7001 st.)
we wschodniej części gdzie pasmo jest najszersze są ~~tak~~ też najwyższe
szczyty; w części zachodniej gdzie się łańcuch widocznie zwęża są
nieco niższe szczyty (: Łysina 6943 st. Rohacz 6403 st.). W środku są
zaś są ~~tak~~ Tatry najniższe (n.p. Suchywirch nad doliną Kondratową
5724 st. góra Kondratowa 6115 st. Tomaszowa polska 6080 st.)-
Tatry niższe są od Alp, Pirenejów, Andów, Kaukazu gór Himalajskich. Montblank
alpejski dwa razy jest tak wysoki jak ~~Tatry~~ szczyt Łomnicki. Zdala
wydają się Tatry jak jedna skalna massa wznosząca się od północnej pochyłości
w coraz wyższych stopniach ~~tu~~ aż do środkowego grzbietu który ku południowi
nagle opada; lecz ta massa jest nadzwyczajnie podarta a środkiem ciągnie się
najwyższy grzbiet od którego rozchodzą się niezmiernie głębokie doliny ku
południowi i ku północy. Prócz głównych dolin są na północnej pochyłości
pomniejsze doliny dochodzące tylko do środkowego grzbietu wapiennego i
te odznaczają się bogatą wegetacyją i dziko-malowniczemi widokami. W
samym końcu dolin są na przeciwnych bokach głównego grzbietu na znacz:
nych wysokościach położone mniejsze lub większe jeziora w dość znacznej
liczbie które stanowią właściwy charakter Tatrów. Jeziora te leżą od 4000 do
6000 stóp na wysokości, wody mają przezroczyste i mają zielonawo-niebies:
kawy kolor, który się w większych jeziorach przy pewnem oświeceniu zmie:
nia w ciemno-niebieski (podobny do koloru morza). Jeziora te mają czasem
znaczną głębokość 100-120 stóp i różnią się wcale od jezior alpejskich
które zazwyczaj leżą w rozległych dolinach u stóp gór i z równinami się
stykają i większą przeto mają objętość niż tatrzańskie. (Alpejskie jeziora
ledwie do 1785 stóp par. dochodzą - Tylko jeziora w Andach i w grzbiecie
Himalajskim wyżej ~~jak~~ są położone.) Dział wodny sprawiają po obu pochy:
łościach Tatrów małe grzbiety. Jeden takowy mało znaczny leży między wioska:
mi Czarny Dunajec a Piekielnik i tworzy równinę z rozległemi torfowiskami
z której rzeki w dwie przeciwne strony ~~odpływają~~ ciekną do Morza baltyckiego
i czarnego; równina ta coraz bardziej się podnosi i kończy znaczną górą zwaną
Osobita. Na południowej stronie tworzy ten dział wodny wyżyna pomiędzy
Belanckiem a Styrbą odgraniczająca liptowskie hrabstwo od Spiża, z niej płyną
rzeki w przeciwne strony do Popradu i Wagu. Grzbiet Tatrów nie stanowi
przeto działu wodnego albowiem rzeki wypływające wody ze wschodniej części (n.p

Poprad) płyną na północ; a z zachodniej (n. p. Studenna która wpada do Orawy a
ten do Wagu) na południe. — Rzeki Tatrowe zasilają deszcze ulewne tutaj
częste; wezbranie czasami nadto gwałtowne i znacznie kończy się zazwyczaj
szybko. — Śniegów wiecznych i lodników (Gletschern) w Tatrach niemasz,
tylko w cienistych dolinach nawet w lipcu i sierpniu leżą znaczniejsze
płaty śniegu. — Na Tatrach zazwyczaj zimniejsza temperatura,
albowiem podług zasad fizycznych im wyżej tém zimniej, bo ciepło nie po-
chodzi od samych promieni słonecznych lecz od zatamywania się takowych
i odbijania się na ciałach gęściejszych; przeto też zazwyczaj temperatura,
cieplejsza i stalsza w równinach. Ciepło zmniejsza się na różnych wysokościach
co 500 do 600 stop par. wyżej o jeden stopień stustopniowy Celsiusza. Że lodow-
ników w Tatrach niema jest ta przyczyna iż w tych stronach cieplej
a niżeli w Alpach ponieważ ciepłe wiatry od południa wieją i ponieważ
są odosobnione i nadzwyczaj strome. Gdyby nie te przyczyny powinna
by się granica wiecznych śniegów i lodów w Tatrach już pomiędzy 6000
a 7000 stop wysokości znajdować. Około Morskiego oka już na wyso-
kości 4200 stop są masy śniegu w ciemnych zapadnistych dolinach, śnieg ten
jest szorstki jak piasek w gruzełkach wskutek tajania i deszczów. Płaty
te śnieżne pokrywają czasem przestrzenie kilkaset sążni obejmujące zazwy-
czaj są kilkaset sążni długie a 5-10 stop szerokie i 4 do 10 stop grube, im
lato cieplejsze tym bardziej maleją zwykle do końca czerwca, jednak w niekto-
rych miejscach przez cały rok nieznikają. W jednym tylko miejscu w boku
wschodnim od Spiża znajduje się znaczniejsza massa istotnego lodu przez któ-
rej środek ciągnie się wydrążenie około 50 kroków długie w którego spodzie
woda się sączy. Powodzie i wezbrania rzek mianowicie tak zwana Jakubow-
ka niepochodzą z topnienia lodów, lecz z deszczu, tylko na wiosnę nieco wody
przez topnienie śniegu przybywa. Optyczne złudzenie sprawia to, iż się
Tatry niebardzo wysokie i rozległe wydają z dala jednak zbliżywszy się do
nich widzimy ogromne rozmiary gór i płatów śnieżnych które się w odleg-
łości tylko jak pasy wązkie i plamy wydają. Utwór geologiczny
i topograficzny Tatrów ztąd pochodzi iż z wód pierwotnego morza osadziły się
warstwami skały wapienne zawierające niezmierne ilości skorup ślimaków
morskich, w tym uśpione długo w łonie ziemi siły wulkaniczne przebu-
dziwszy się rozsadziły ową grubą powierzchnię warstwowatą wapnistą i
wylały na wierzch w kształcie lawy massę granitową złożoną z samych ziarn
ukrystalizowanych minerałów i nieposiadającą żadnych szczątków istot żyją-
cych. Granity owe które się ze szczelin wapiennych wydobyły na wierzch podzia-

Tały te nierówności i szczeliny, ciężarem swym miejscami pochyliły leżące
poziomo warstwy wapienne a nawet na tych wapieniach się miejscowo
pokładły. Zdaje się iż granity tatrzańskie przy wystąpieniu z łona zie=
mi były już skrzepłe i znacznie ochłodzone, bo gdyby były rozpalone można
i płynne, byłyby przepaliły owe przyległe wapienie, tylko piaskowiec czerwo=
ny przegradzający granit od wapienia jest bardziej twardy i lekko spieczony.
Wydźwignięty granit ze szczeliny ciągnącej się od wschodu na zachód tkwi ja=
ko potężny klin pomiędzy warstwowemi skałami. Działanie wulkaniczne i dziś
w Tatrach silniej się czuć daje niż gdzie indziej; lekkie trzęsienie ziemi które
r. 1838 w Krakowie ledwie dostrzeżono, objawiło się silnem wstrząśnieniem
w Szaflarach. — Widoczny jest też wpływ Tatrów na ludność zamieszkującą,
stanowią bowiem te wierzchy granicę różnych ludów: na północy na porzeczu
Dunajca mieszka przemyślny i żywy góral polski czyli Podhalanin, na połud=
niu i zachodzie Słowak powolniejszy na porzeczu Orawy i Wagi; a w zachod=
niej części na porzeczu Popradu osiadł pracowity Niemiec sprowadzony do
Węgier w XII wieku. — Podhalem nazywamy stronę północną przecinają ta=
kową liczne drogi kamieniste i mnóstwo mostów świadczących o przemyśle
na Białym i Czarnym Dunajcu; a przez dolinę Białego Dunajca ciągnie się wybor=
ny gościniec.

Szaflary. Dość dobra droga prowadzi o 3/4 mili z Nowegotargu do biele=
jących się zdala zabudowań gospodarskich w Szaflarach które tu majerzem
(z niemieckiego Majerhof, staropolski wzór) zowią. Droga ta (w równinie) na=
leży do najrozkoszniejszych, co kilkaset kroków ukazują Tatry zmieniając się
nowe postacie na których oko przyjemnie spoczywa. Rzędy piramidalnych pagórków
wapienia amonitowego odgraniczają Podhale od doliny Dunajca.
Pod sterczącą skałą wapienną leży murowany dwór szaflarski z licznemi gospo=
darskiemi budynkami wśród grup bujnych drzew, do domów przytyka ogród angiels=
ki i owocowy w którym się drzewa owocowe nieudają i zmarzły bo miejsce leży już
na takiej wysokości, w której zazwyczaj ustają rosnąć drzewa owocowe. Tylko kra=
ki truskawek malin i agrestu które o miesiąc później niż w Krakowie dojrzewają
mogą rosnąć dobrze. Od dworu prowadzi długa aleja jarzębinowa do sterczącej
skały, dawniej Skałką (Lapis) zwanej na której stoi altana murowana. Według po=
dania był tu dawniej zamek bogaty a w nim mennica; z którego dziś tylko piwnica
pozostała. Warto jest zawsze zwiedzić tę skałę o 73 stóp wyżej nad dwór szaflar=
ski wzniesioną dla przypatrzenia się z niej pięknemu widokowi. Ku północy
widać rozległą dolinę nowotarską zasianą licznemi siołami pomiędzy któremi
odznacza się miasteczko Nowytarg. Środkiem doliny pomiędzy czarnemi torfami płynie
Dunajec jak wstążka srebrzysta. Ku północy zamykają dolinę potężne grzbiety

Beskidów kończących się na zachodzie najwyższym szczytem: Babią górą słu=
żącą za barometr dla Podhala (Dopóki bowiem obłoki górę tę otaczają nie będzie trwałej
pogody; gdy zaś wierzchołek Babiejgóry czysty będzie pogoda mianowicie stała gdy
Babiągórę powlekają mgły przejrzyste białawe; wtedy trzeba zwiedzać Tatry bo
chociażby w Tatrach deszcz padał to wkrótce stała pogoda nastąpi. Zachodnie wiat=
ry napędzają od morza wilgotne pary, które stykając się z zimnym szczytem
Babiejgóry 5400 st. wysokim, oziębiają się i tworzą wieniec oraz mgły czarniawe.
Wtedy chociażby w dolinie nowotarskiej najpiękniej słońce świeciło, można być
pewnym iż najdalej za 2 dni deszcz nastąpi w górach tak przykry bo zimny. Wiatry
wschodnie rozpędzają pary osiadające i rokują stałą pogodę.) Widok z skały
szaflarskiej na wschód jest bogatszy: u stóp bowiem leży tu dolina Białego Du=
najca, pola urodzajne, dalej długa wieś Szaflary a na końcu spadziste skały wa=
pienne gór Pienińskich i Czorsztyńskich podobne do wielkich gmachów. Ku połud=
niowi widok najwspanialszy: tu widać cały łańcuch hal polskich pomiędzy górami
Szczyt a wierzchami sterczącemi nad Morskiem okiem i Muraniem, przyczem
można rozeznać każdy znaczniejszy wierzch i dolinę; najwspanialej przedsta=
wiają się góry Łyczna i mocniej wystający skalisty Wielki Upłaz. Prawie na=
przeciwko ciągną się niższe wierzchy pomiędzy którymi sterczy wyszczerbiony
Gewont, dalej wznoszą się wyższe szczyty z górą Świnnicą a za niemi ku
wschodowi szereg najwyższych wierzchów aż do zniżającego się widocznie łań=
cucha Tatrów kończącego się Muraniem. — Wyżyna na której sterczy skała
szaflarska jest środkiem nieco podłużnie zagłębiona z którego to zagłębienia
wyskakują pojedyncze skały na których widzimy zawieszone rosnące świerki
w ~~[illegible]~~ klombach, pomiędzy drzewami ciągną się pola zasiane owsami
i łąki mające prawie przez cały rok majową zieloność i świeżość. Wszędzie
widać przeciwieństwa dzikiej i miłej natury. Szczególniej ładny obraz przed=
stawia murowana boża męka (u spodu skały szaflarskiej) ocieniona czarne=
mi świerkami, co nadaje urok. Na południe odgraniczają wyżynę szaflars=
ką pilka piramidalnych gór z których najwyższa zwie się Raniszberg
(według podania tak zwana od wodza Szwedzkiego w zeszłym wieku tu poległego.)
Dolina Dunajca pomiędzy majerzem szaflarskim a wioską oznacza się roz=
maitością widoków z powodu wapieni (które wszędzie tworzą piękne widoki)
od wioski aż do jej końca w Bańkówce ustaje rozmaitość, bo przeważa
piaskowiec Karpacki a wapienia ~~[illegible]~~ niema. Wieś Szaflary ma piękny
murowany kościół i piękne domy nad rzeką w których mieszkają sołtysi.
Najbogatsza z nich jest familia Kalatów, których przodkowi z miasteczka
Krompachu ze Spisza przybyłemu Kazimierz Wielki nadał to sołtystwo co wszys=
cy Króle aż do Stanisława Augusta potwierdzali. Z przywilejów tych które dotąd
troskliwie przechowują widać iż ci sołtysi płacili czynsz umiarkowany i przez
dni kilkanaście drzewo na zamku krakowskim rąbać musieli co roku.

Biały Dunajec wieś pół mili od Szaflar; tak zwana od rzeki w której łożu świe:
cą w przezroczystej wodzie białe okrągłe głazy granitu. Wieś bardzo długa leży
na wyniosłości 2033 stop. Domy w tej wsi porządniejsze i czyściejsze a niżeli
w innych mają okna wielkie; przed domkami sadzone jesiony, z których górale
zgrabne wózki wyrabiają. Wieś na milę długa ma domy czasem gęsto obok siebie,
często zaś przegradzają takowe pola z kupkami kamieni zebranych. Znaj:
bogatsi tu są sołtysi Pawlikowscy.
Bańkowka; tak się zwie północny koniec wsi Poronin która się styka przez
Bańkówkę z Białym Dunajcem. Leży przy spływie bystrych rzek Poronica płyną:
cego ze wschodu i Białego Dunajca z zachodu. Leży w przecudnem położeniu w
obszernej równinie która się roztwiera na samym końcu doliny Białego Du:
najca i dotyka stop wyniosłych Tatrów. Składa się z gruppy domów góralskich,
leśniczówki, Kościoła z probostwem za którym o kilkaset kroków jest cmentarz
otoczony murem z którego rogów kamienne baszty się wznoszą. – mianowicie
w niedzielę się ta wieś ożywia bo się z odległości 2 mil schodzi lud na nabożeństwo
przyczem na płaszczyźnie przed Kościołem sprzedają sól, nici i. t. p. odbywają się
targi. Bańkówka jest 2203 stop wzniesiona, wśród tąk torfowych trysz:
czą liczne źródła mające średnią temperaturę + 7,40° Cel. Właściwie powinny
by być te źródła stosunkowo do wysokiego położenia być zimniejsze (bo tem:
peratura źródeł spada co 100 stop wysokości o 1/5 stopnia Cel.; lecz że tu nie
wypływa prosto ze skały tylko z tąk i miesza się z wodą deszczową, przeto jest
o pół stopnia wyższą. Zdaje się iż się szczyty Tatrów tuż za Bańkówką
wznoszą, lecz jest to złudzenie optyczne są one bowiem o 1½ mili oddalone
najbardziej się zbliżają kiedy po długo trwającej pogodzie zmiana ma nastąpić
i wtedy są tuż przy nas. Naprzeciw Bańkówki rozpościera się wielka Kotli:
nowata dolina na milę szeroka i długa kształtu romboidalnego; widnokrąg jej
zamykają od południa Tatry, od zachodu i wschodu zaś niższe wzgórza. Dolina
ta ku Tatrom się wznosi a nad strumykami które ją przerzynają ciągną się
rozrzucone wioski lub pojedyncze domki zamieszkane przez właściwych Pod:
halan czyli skalnych górali.
Poronin. Wzdłuż szumnego Poronica czyli wschodniego ramienia Białego
Dunajca ciągnie się droga przez rozległą wieś Poronin. Domki stawiane
tu bardzo porządnie z okrąglaków; sień dzieli taki dom na dwie części; z jednej
strony jest czarna izba czyli kuchnia zadymiona która służy za mieszkanie czę:
ladzi a w zimie i dla krów, prosiąt, kur. Z drugiej strony sieni jest izba biała
gdzie mieszka gazda; podłogę ma z desek, ściany drewniane czysto wygładzone. Przy
ścianach wokoło ławy w rogu wielki stół jaworowy długi na nogach krzyżowych
nad nim obrazy święte jarmarczne sprzedawane na łokcie, lub drzeworyty. Na
ścianie naprzeciw stołu kilka półek w nich zgrabnie ustawione talerze dzbanki

gliniane i dzbanuszki polewane węgwodowe służące za ozdobę. Dalej komin
i piec; łóżko z lużnemi pierzynami sięgającemi powały powleczone płótnem
kwieciſtem niebieskiem, kufry w których przywileje. Małe drzwiczki wychodzą
z białej izby do komórki gdzie spiżarnia i skład odzieży. Podwórko wyłożo:
ne jest płaskiemi płytami z piaskowca. Naprzeciw domu mała stodółka
stajnia i obora oraz inne pomniejsze zabudowania całą przestrzeń dzie:
dzinca pomiędzy domem i stodołą zamknięta parkanem. Czystość wielka i porzą:
dek panuje na dziedzińcu. Mieszkańcy Poronina są zamożni; jedni trudniąc
się rzemiosłami, robią wozki góralskie, ~~...~~ grube płótna, rżną deski, zajmu:
ją się młynarstwem, handlem bydła, owiec, sprzedażą soli z Wieliczki i Bochni, oraz idą
na zarobek do Węgier i wracają na zimę do domu, bo mówią iż nigdzie tak weso:
ło i dobrze żyć nie można jak na Podhalu. Na końcu Poronina leży fryszerka
w której surowe żelazo z Hrabusic (Kabsdorf) przekuwają. Żelazo to z węglanu
żelaza ~~...~~ wytopione jest najlepsze, przetoż i poronińskie kute żelazo sławne jest
na całą Galicyję. Fryszerka porońinska leży 2283 stóp wysoko, naprzeciw legła góra
Kośłowa (u której spodu warstwy piaskowca dziwnie się pogięły) leży wyżej bo
2965 stóp; na jej grzbiecie są domy (mianowicie dom Skowyry (2965 stóp wysoko);
domy te dla ostrego ciągle tu panującego wiatru obłożone drzewem łupanem
a nawet prawie cały rok palą w piecach.
Mur, wioska naprzeciw fryszerki porońinskiej ma bogatych sołtysów; prze:
toż śpiewają: „murańskie dziewki siadają w pokojach"; domy tej wsi ciągną się
więcej jak ćwierć mili środkiem wązkiej i głębokiej doliny. W końcu wioski dro:
ga wznosi się nader stromo; konie z równin nie wciągnęły by tu bryczki; jednak gó:
ralskie koniki krępe z Tatwością wszelkie tu ciągną ciężary.
Bukowina wieś na obszernej jałowej i pustej wyżynie dość rozległa leży

Z Bukowiny do Mors:kiego oka 4 godzin jaz:dy.

około 3000 stóp nad poziom morza. Wiatry tu nader ostre przetoż domy rozrzucone
chowają się po dołach lub są zasłonione wyższym brzeżkiem. Mieszkańcy uprawiają
tu tylko rzadki i biedny owies oraz ziemniaki (grule) stanowiących całe pożywienie.
Na drodze do Morskiego oka niedaleko leśniczówki wybudowana karczma z kilkoma
porządnemi pokojami. Tu najmują się do Tatrów konie i przewodnicy; przyczem miesz:
kańce Bukowiny bardzo są usłużni. Własnemi końmi niepodobna dojechać do Morskie:
go Oka, które lubo od Bukowiny tylko na 2½ mili jest odległe, potrzebuje jednak do
odbycia drogi tam i nazad 15 godzin. Z Bukowiny widok na Tatry okazały; wi:
dać najwyższe wierzchołki i długie grzbiety od nich wyskakujące przedzielone
głębokiemi dolinami; najwięcej odznacza się dolina Spicmana ostremi turnia:
mi i iglicami skalistemi, przed którą się czarny las świerkowy rozpościera. Jest
to widok dziki i najwięcej malowniczy w całem paśmie. Przy skręcie na południe
ciągnie się droga bujnym lasem świerkowym zacieniona w dolinę; widok uroczy
znika; a po drodze nierównej zjeżdża się z wału na wał. Przybywszy wreszcie

do doliny Białki widać obszerne polany majowej zieloności; niema tu błoń lecz łąki, lasy, skały (pomiędzy któremi przedzierają się szumiące potoki) mające charakter alpejski, bo dolina ta leży w samym łańcuchu Tatrów. Przy samym wstępie na obszernej polance stoi kilka szałasów gdzie u pas: terzy dostać można poziomków dużych i wielkich które tu dopiero w lipcu i sierpniu dojrzewają. Za temi polanami najpiękniejsze widoki: na przeciw. nej stronie Białki wznoszą się ostrokręgowate siwe skały ozdobione grupami świerków tu i owdzie porozczepianych, dalej czernią się pnie opalone; bo pożar zniszczył tu przed parę latmi gęsty las. Postępując w górę Białką która tworząc granicę od Węgier nader wartko i w samych małych wodospadach płynie, ciągnie się droga gęstym borem, stając się coraz dzikszą; nagle otwiera się obszerna równina pokryta samemi białemi okrągłemi głazami granitu przedstawia: jąca obraz zniszczenia; środkiem tych gruzów płynie mały ~~[illegible]~~ strumyk Rostoka który podczas deszczu bardzo wzbiera nader rwiąco płynie i przeto niebezpieczny jest podczas wezbrania do przebycia. Od doliny Rostoki pogorsza się droga zawalona grazem granitu i miejscami nader stroma wznosząc się ciągle pod górę. Niedaleko Morskiego oka świerki widocznie karłowacieją a na gałęziach ich osiadają szarawo niebieskawe mchy nadające im cechę zgrzy: białości. Tu zazwyczaj orzeźwiają się podróżni wodą z źródła płynącego z gruzu granitowego nader zimna, bo ma temperaturę + 4, 15° Cels.

Morskie-Oko. Od źródła jeszcze 1/4 mili mozolnej drogi do Morskie: go-Oka czyli Rybiego (jeziora tak zwanego od pstrągów) gdzie jest granica drzew; bo wyżej już przestają rosnąć. W Tatrach zowią jeziora mające ~~[illegible]~~ wody ciemne Morskiemi-Okami i tak n.p. w Tatrach zachodnich pod górą Raczkowa już w Liptowie, leży małe jeziorko na pochyłości południowej zwane Morskie-Oko; także jezioro przy Styrbie na Spiżu zwie się Mors: kie-Oko; a nawet w niskiem pasmie południowem pomiędzy Tokajem a Pre: szowem, które zowią Hegyallya, leży także Morskie-Oko. — Widok na Mors: kie-Oko nader piękny i uroczysty. W zwierciadle modrych jego wód przeglą: dają się nagie skały sterczących wirchów granitowych przeszło 3000 stóp od jeziora wyższych; bok góry przeciwległej przepasują białe smugi i płaty śniegu, które topniejąc w lesie tworzą rozliczne kaskady. Bok wschodni nie jest tak stromy, oddziela go potężny próg na którym leży Czarny Staw. Bok zachodni nieco pochyły nie jest tak skalisty, pokrywają go krzaki zielo: nej kosodrzewiny, co odejmuje nieco z dzikości. Na pierwszy rzut oka wydaje się Morskie-Oko niezbyt wielkie; wszelakoż ludzi na drugim końcu chodzących zaledwie poznać można. Według pomiaru nadleśniczego Kleina z Bukowiny

zajmuje Morskie oko przestrzeni 56 włók i 441 kwadratowych sążni wiedeńskich; obwód jego wynosi 4200 kroków; szerokość 400 do 500 kroków a długość 1600 kroków; kształt owalny. Woda chociaż przeźroczysta ma z bliska kolor zielonawo szmaragdowy a zdala ciemno niebieski podobny do morza, co dało powód do powieści o komunikacyi podwodnej z morzem i że wyłowiono w niem raz szkatułkę pewnego podróżnego który się rozbił na morzu adryjatyckiem za czasów Stanisława Augusta. Lecz że te podania mylne łatwo się przekonać; bo morskie oko leży o 4200 stóp wyżej nad poziom morza. Największa głębokość w okolicy skały Mnich wznoszącej się naprzeciw szałasu, dochodzi 151 stóp paryskich; dno pokryte dużemi kamieniami i żwirem. W Morskiem-Oku i we wypływającej z niego Białce żyje pstrąg (Salmo trutta) nader żarłoczny i odmiennego gatunku od zwyczajnych; Staszyc zowie go Salmo Fatricus. Stojąc na pelci (tratwie z okrąglaków zbitej) widać na dnie Morskiego-Oka mnóstwo wielkich ryb 4 do 6 i więcej stóp długich (?) W tej głębinie gdy woda spokojna można rozróżnić przedmioty aż do głębokości 20 do 30 stóp, zwłaszcza jeżeli słońce wodę oświeca: widać bryły granitowe a nawet żwir. Ryby te trudne są do ułowienia, bo za każdem poruszeniem wody znikają będąc pierzchliwe a nadto woda zbyt jest przejrzysta, a wtedy ryby znikają w głębinie. Pasterze opowiadają o różnych potworach, lecz są to pewnie owe ryby pluskające się. W miesiącach letnich zwiedzają liczni goście Morskie-Oko ten najcelniejszy punkt w Tatrach; dla tych gości zbudował p. Homolacz drewniany budynek na brzegu zawierający wielką izbę dla gości kuchnię i sień dla służby; lecz mebli nie ma żadnych. Obok domu jest żelazny pomnik dla gubernatora Taaffe który te okolice zwiedzał. Zwiedzenie Morskiego oka sprawia cudne wrażenie mianowicie uderzają liczne echa z wystrzałów podobne do grzmotu; po takiej pielgrzymce zwykle się apetyt zaostrza. Ciekawy jest widok przed burzą: Zbierają się raptownie i pojawiają mgliste białe obłoczki lekkie i znikają, te się łączą, krople padają z nich, znowu znikają, słońce świeci; zaczyna się nagle mrok szerzyć, mgła do dymu podobna pokrywa dolinę, robi się ciemno, gruby i ulewny deszcz pada wśród przerażających uderzeń piorunów, które echa pomnażają, słychać huk i łoskot z obrywających się bryt granitu. Szczególniej widok w nocy bardzo uroczy, tumany w różnych postaciach na wodzie osiadające i ~~[illegible]~~ mgły sprawiają odmiany.

Czarny Staw. Leży on we wschodnim boku zagłębionej doliny Morskiego-Oka na progu około 500 stóp wyżej położonym; nie widać go wcale z Morskiego-Oka dopiero jest widoczne gdy się do niego dotrze. Droga do niego nader utrudzająca; potrzeba się więcej niż półgodziny wspinać na stromy skalisty bok na którym

73

tylko zaledwie gdzie niegdzie rosną trawki. Węgrzy zowią niewłaściwie Czarny
Staw Morskiem okiem. Przy Czarnem Stawie widać tylko nagie szare ściany
granitu gubiące się w obłokach i czarną wodę która jest przezroczysta, lecz
tylko spód torfowy nadaje jej tę ponurą barwę. Zdaje się iż tu życie zupełnie
ustało, że tu dziedzina martwej natury; istny obraz zniszczenia i okropności!
Czarny Staw ma postać podłużnego czworoboku jest nieco mniejszy od
Morskiego-Oka, zajmuje tylko przestrzeni 37 włok (Joch) i 1481 sążni □
Na prostopadłych skałach widać tu i owdzie żółte plamy, co pochodzi
od obrywających się brył; na wiosnę albowiem woda wcisnąwszy się pomiędzy
szczeliny przez zamarzanie rozsadza takowe, które z hukiem wpadają do
jeziora. Są tu białe suche pnie drzewa (sucharze) które świadczą iż dawniej
na przestrzeni ~~[illegible]~~ pochyłej pomiędzy Morskiem-Okiem a Czarnym Stawem
rosły drzewa. Prawie na wierzchu wału blisko wodospadu którym się
woda z Czarnego Stawu do Morskiego-Oka wylewa, wystawił Grzegorz
Tomasz Ziegler biskup tarnowski krzyż z lanego żelaza (?) z napisem: „Hic
„non plus ultra non supra nisi in cruce D. N. J. Christi 1823" Krzyż ten
ginie jak drobnostka przy olbrzymich szczytach. – Roślinność w Tatrach
odmienna równie jak i granica drzew przy Morskiem-Oku widoczna. Sosna
nie znosi tutejszego klimatu po raz ostatni spotykają się lasy sosnowe w
dolinie Dunajca przy Ludzimierzu. Jeszcze po nad szałasem Morskiego-Oka
który leży na granicy drzew tatrowych ~~[illegible]~~ rośnie się jeszcze 150–200 stóp
wyżej aż do wysokości 4600 stóp Kosodrzewina (pinus mughus) i limba
(pinus cembra) która do 4800 stóp dochodzi. Kosodrzewina podobna do zwy-
czajnej sosny lecz szpilki ma dłuższe i zawiera ich przy osadzie po 5 w małych
pochewkach; podczas gdy zwyczajna sosna ma tylko dwie; zresztą wszystki
są odmienne bo u Kosodrzewiny krótsze i szersze. Szyszki zaś limbowe wielkie
jak pięść mają zawarte nasiona smaczne podobne do laskowych orzechów.
Limba jest dość rzadkiem drzewem w Tatrach i rośnie tylko pojedynczo; drze-
wo jego jest ściste i przejęte wonną żywicą, odstraszająca robactwo; przetoż
z niego robią na Węgrzech olejki.
Mnich skała leży naprzeciw szałasu Morskiego-Oka) ostra piramidalna
do 300 stóp wysoka. Za nią ~~[illegible]~~ na godzinę drogi ku południowi roztwiera się okrąg-
ła zagłębiona dolina zasłana bryłami granitu zaokrąglonemi, by morze kamienne.
Panuje tu cisza uroczysta którą ledwie pisk jakiej ptaszyny gnieżdżącej się w Koso-
drzewinie przerywa lub świstak (marmotte) albo dzika ~~[illegible]~~ koza zamieszkująca
te górne dziedziny. Postępując dalej ku grzbietowi roztwarza się drugie kamieniste

O tej skale krąży po-
danie iż to był syn któ-
ry ojca zabił, ciął go
16 razy dla tego ma
być na nim wyrażona
liczba XV. Błąka się
po nocy i Janosowi
kochankę utopił

zagłębienie do pierwszego podobne, a w samym końcu widać zmalały grzbiet
Tatrów do niskiego wału podobny który dzieli Polskę od Węgier, wznoszący się
przeszło 6000 stóp nad poziom morza. Na północnej pochyłości tego grzbietu jest
zarzucona kopalnia zwana Spisglanc do której wiedzie nader stroma droga
obok smugi śniegu około 300 kroków długiej a 10 szerokiej. Droga do niej
niebezpieczna i trudna. Pokład ten metaliczny jest żyłą przerzynającą granit;
wydobywano z niego minerał zwany panabaz zawierający w sobie miedź, srebro
i antymon od którego ostatniego nazwę Szpiwglanc kopalnia otrzymała. Ubogość
pokładu, znaczne koszta dobycia, trudny zwłaszcza w zimie ~~[illegible]~~ dostęp, ostrość
klimatu, śniegi, odległość od miejsc mieszkalnych, zresztą brak drzewa były
przyczyną iż tę kopalnię wkrótce po jej odkryciu (podobno [za Kazimierza W. lub] za czasów Króla Ale-
xandra, za powodem mineraloga Wapowskiego) opuszczono, zwłaszcza iż na-
wet nie ma drogi dla pieszych. Mimo tego krążą jednak podania o niezmier-
nych tutaj bogactwach, o mnichach ze szczerego złota o nieznanych tajemniczych
Niemcach, Czechach i Włochach którzy co roku tu przybywać mają i z wykopanemi
skarbami kryjomo wracają. Krążą nawet pisma o tych skarbach; jedno z nich
mające tytuł: Trakt którędy Włoszy idą in secreto w góry Krakowskie zwa-
ne Tatry" ogłosił L. Zeiszner (w Bibliotece warszawskiej 1849 T. I Marzec)
Pięć - Stawy. – Prowadzą 2 drogi do takowych jezior najwyższych tatrowych od
Morskiego-Oka. Jedna przez grzbiet dzielący dolinę Morskiego-Oka od doliny
Rostoki. Druga doliną Roztoki począwszy od jej ujścia kamienistego. Te dro-
gę drugą obierają podróżni idąc do Pięciostawów, gdyż jest wygodniejsza. Od
Pięcio-stawów zaś do Morskiego-Oka dla skrócenia czasu idzie się pierwszą
drogą. – Droga doliną Roztoki czyli raczej ścieżka którą owce i konie obładowane
mleczywem chodzą, ciągnie się pod górę dziką doliną (parowem) mającym boki
nadzwyczajnie wysokie bo parę tysięcy stóp wyższe, przedstawia cudne i bogate
rozmaitością widoki. Środkiem doliny płynie w ciągłych wodospadach szu-
miąca Rostoka; łoże jej zasłane ogromnemi głazami granitu; gęste lasy
wypełniają całą dolinę i wznoszą się do pewnej wysokości; a wyżej sterczą
skały całkiem nagie. Dolina podnosi się ciągle w górę & tworząc coraz wy-
żej wznoszące się wały. Miejscami rąbią tu drewno i na miejscu palą na
węgiel; na wyrąbanych miejscach rosną bujno maliny i duże poziomki któ-
re dopiero w połowie lipca dojrzewają. Nasiona tych roślin albowiem potrzebują-
ę promienia słonecznego dopiero po odsłonieniu lasu bujnie rosną i kiełkują.
Postępując w górę, rzedną coraz bardziej świerki na których się tu wieszają wier-
kocze właściwego nitkowatego mchu. Pochyłe płaszczyzny okrywa trawa świeżej
zieloności odbijająca dziwnie od potężnych ścian licznemi skałami najeżonych,
które tu noszą nazwę Szczoty (czyli Szczyty, którą p. Zeiszner zaś od szczotki wyprowadza.)

Poniżej Pięcio-Stawów w dolinie Rostoki widać piękny wodospad. Z
potężnej skały prawie prostopadłej spadają równo odległe strumienie
wody rozczepiając się widłowato i gubiąc się od razu w boku góry.
Na pierwszy rzut oka wydaje się iż się woda dobywa ze skały; lecz
wpatrzywszy się lepiej owej ścianie spostrzegamy mały ustęp gdzie
się zbierają wody w małym stawie z którego wypływa ten malow-
niczy wodospad, nie mogący się jednak co do wspaniałości równać
z wodospadem biorącym początek w Pięciu-Stawach i znanym pod
nazwą Siklawej wody. Strumień ten spadający 4-6 stop szeroki jest
150 stop długi i w wierzchnej części dzieli się na dwa ramiona; ale
w ~~w~~ 1/3 wysokości łączą się one spadając na dół potężnie i rozbija-
jąc się w pianę. Wodospad: Siklawa woda jest najcelniejszym w Tatrach
wartym widzenia i wynagradzający sowicie pięknością i urokiem
swym wszelkie doznane znoje i mozoły przykrej podróży do niego.
Siklawa woda jest początkiem rzeki Rostoki; przy najmniejszym
deszczu wzbiera ten strumyk nadzwyczajnie i w pędzie swym unosi
potężne bryły granitu z hukiem, łoskotem i dzikim szumem. Od
spadku Siklawej wody do płaszczyzny Pięciu-Stawów najtrudniej-
szy jest dostęp; trzeba się wspinać na górę po nagiej skale obok
smugi śniegu. Po czterogodzinnej mozolnej podróży wydrapawszy
się na obszerną dolinę Pięciu-Stawów widzimy obszerną kamienistą płasz-
czyznę przedstawiającą widok smutny, martwy; dokoła którego głucha
cisza panuje. W pewnych odległościach stopniowych świecą okrągłe stawy
6121 stop nad poziom wysoko położone, nad któremi nie ma już owych
śmiałych wierzchów tylko góry wydające się jak kopce niepozorne
kilkaset stop wysokie (zmalały bowiem podobnie jak przy kopalni
między któremi odznacza się Hruby wirch.
na Szpisglancu). W tej dolinie widać tylko tu i owdzie kupy kamieni
lub płaszczyznę zieloną; tylko przy pierwszym stawie z którego wy-
chodzi wodospad, rośnie kosodrzewina, która w części odejmuje posęp-
ność tej głuchej doliny, której ciszę czasem tylko przerwie piskliwym
głosem samotna ptaszyna zamieszkująca te górzyste kraje. Nie masz
tu owych skał uderzającej postaci i bujnej roślinności nadającej wdzięk
i budzącej miłe uczucia. — Widok tej pustyni wzbudza smętne uczucia.

Najwyższy staw leży tuż przy samym grzbiecie, jest najmniejszy i ma kształt kulisty, zowią go Zamarzły, bo lody na nim nawet w lipcu nie topnieją. Drugi staw jest owalny mało co większy od pierwszego. Trzeci staw podłużny tak szeroki jak pierwszy ale nierównie dłuższy. Czwarty staw większy od poprzednich ma nieforemną podłużną postać. Piąty staw najniższy i zarazem największy zajmuje według pomiaru nadleśniczego Klein przestrzeni 64.080 kwadratowych sążni wiedeńskich. Z tego stawu wypływa strumieniem 10-12 stóp szerokim najwspanialszy wodospad tatrzański: Siklawa woda. Każdy z tych stawów leży wyżej od drugiego wśród niezmiernych kup głazów granitowych, a z jednego do drugiego ściekają wody w małych kaskadach. Na kamienistej równinie Pięciostawów stoją szałasy pasterzy z kamienia ułożone, (bo tu drewna niema) i małemi deszczkami z nizin na plecach przyniesionemi pokryte. Szałasy te zowią się Stawiarskie stoją w nich lecie przez 4 do 6 tygodnie owce; bo tu pasza z ziół najwonniejszych z których najlepszą bryndzę góralską wyrabiają. Od Pięciostawów obiera się droga krótsza lecz nader trudna do przebycia a miejscami nawet niebezpieczna do Morskiego Oka dla noclegu w szałasie tamtejszym. Droga ta prowadzi przez dwa strome grzbiety Kopę i Świstówkę. Na grzbiet Kopy trzeba się piąć przeszło półgodziny, odtąd idzie ścieżka przez kupy kamieni na Świstówkę. Trzeba się spieszyć bo nieraz gęste mgły napływają od północy zaciemniają cały widok iż ścieżki rozeznać niemożna; mgły te zamieniają się w deszcz grubokroplisty a wtedy trawy przy schodzeniu na dół do Morskiego oka robią się nader śliskiemi. Chociaż nieraz deszcz do nitki zmoczy, to suknie nader szybko wysychają, co sprawia znacznie rozrzedzone powietrze; warstwa bowiem o 4000 do 5000 stóp mniej cięzka przyspiesza i ułatwia parowanie, tak iż znaczne nieraz błota w Tatrach czasem w kilka godzin wysychają. — I Świstówki schodzi się też na dół suchym potokiem czyli parowem (żlebem) ku Morskiemu oku. Droga z Świstówki do Morskiego oka nie jest tak bardzo stromą; pochyłości pokrywają gęste trawy i kosodrzewina. — Od Pięcio-Stawów można też dojść grzbietem do Gąsienicowych stawów, idąc przesmykiem często po śniegu tającym i drapiąc się przez pojedynczo wystające skały granitu zwane chłopki; — lecz droga ta nader mozolna, niebezpieczna i zbyt utrudzająca tylko od zbyt odważnych podróżników udających się z Zakopanego na Gąsienicowe stawy do Pięcio-Stawów obieraną bywa, przyczem się traci wspaniały widok wodospadu Siklawej wody.

Droga od Morskiego-Oka do Poronina. Droga ta począwszy od doliny Roztoki wiedzie przez doliny Jaworynę Rusinową i Filipkę do Młota (fryszerki) Porońskiego; nie idzie ona przez Bukowinę, lecz u stóp Tatrów albo na ich pierwszych wyskakujących grzbietach okrytych gęstemi często nieprzebytemi lasami świerkowemi czyli smerekowemi. Właściwie jest to licha często gubiąca się ścieżka na której trudno konno przejechać. Podróż ta piesza mozolna wiedzie bujnemi lasami nietkniętemi siekierą od niepamiętnych czasów. Wyszedłszy na grzbiet dzielący Roztokę od doliny Spiżmana widać powalone niezmierne pnie drzew 40 do 50 stóp długich: niektóre z nich zbutwiałe a na próchnie ich rozsypanym rosną rozliczne alpejskie kwiaty odznaczające się żywą i piękną barwą mianowicie: Tojad grzebieniasty (Aconitum cammarum) i Świecznik czyli goryczka Krzyżowa (Gentiana centaurium ?) z pięknym okazałym niebieskim kwiatem w połowie sierpnia kwitnącym. Inne pnie i kłody powleczone są mchem zielonym. Wogóle wywroty te utrudzają podróż. Tak postępując gęstym lasem, przybywa się do obszerniejszej równiny pokrytej świeżą zielonością, zwanej Jaworyna Rusinowa, za którą zaraz leży druga znaczniejsza równina zwana Filipką. Na tej równinie stoją nędzne walące się szałasy wśrodku dość malowniczo. Środkiem Filipki płynie potok w niezliczonych wodospadach wpływający do doliny przy skałach czerwonego marmuru. Filipka nie należy do rzędu dolin głównych, lecz do pomniejszych; nie opiera się bowiem o grzbiet granitowy lecz o niższy wapienny. Ze wszech stron otaczają ją mniejsze góry wapienne okryte bujnemi lasy i bogatą roślinnością, która cechuje formacyją wapienną, miły urok sprawia i w dziwnem przeciwieństwie stoi do przerażających nagich widoków Pięciostawów, zapełnionych pogruchotanemi skałami i zwaliskami rumowisk granitowych. Szałasy Filipki zamieszkują pasące krowy po przyległych lasach i górach porosłych. Każdy gospodarz wysyłając z niziny na lato do polan krowy które tu 10 do 12 tygodni zostają. Stosownie do ilości krów dodają gospodarze jedną lub dwie pasterki które krowy doją, mleko w właściwych naczyniach chowają oraz sery i masło z niego robią. Od czasu do czasu przybywają gazdowie z żonami i konikami góralskiemi dla zabrania nabiału do domu; przyczem przywożą dla pasterek mąkę i grule (ziemniaki). Karawany takie ciągnące się z nabiałem po długich ścieżkach nader są malownicze i charakterystyczne. Nad doliną Filipki leży przyległa góra Przysłop, bezpośrednio nad doliną wzniesiona. Na górze tej wapiennej porastają bujne buki tu najokazalsze, wyżej przeważają świerki, pomiędzy niemi zaś ukazują się pojedyncze jawory (Acer occidentalis) mające zgrzybiałą chorobliwą postać, bo konary ich w jedną stronę są

zwrócone, a przeciwną stronę mchy zielone pokrywają. Widok ze szczytu Przysło-
pu nader jest zajmujący i powabny: dolina Filipki wydaje się bardzo małą, za-
grodzone polany, a na nich szałasy leżą przed nami jakby na planie, ludzie zaś
po nich uwijający się wyglądają jak kropki, co dowodzi znaczną odległość; dalej
rozpościera się wyżyna podtatrzańska poprzerzynana dolinami i rzekami z
licznemi siołami; a widok na północ zamykają wyższe grzbiety Beskidów,
pomiędzy którymi odznacza się poważna Babia góra. Droga z Doliny Filipki
ku Młotowi Porońskiemu odznacza się rozmaitością. Za skałami czerwo-
nemi stojącemi jakby na jej straży, wypływa rzeczka zwana Złoty Po-
tok wypływająca z formacyi wapieniów (nie prowadząca złotego piasku; bo
złoto znajduje się tylko w Tatrach w granitach a nigdy w wapieniu); rzecz-
ka ta łączy się przy wiosce Liche z rzeczką Liche wypływającą ze wschodnich
pagorków. Potok ten odtąd nazwany Liche łączy się następnie z wartko pły-
nącym Porońcem i już jako znaczniejsza rzeka płynie pomiędzy Murem
a Młotem Porońskim. — Wioska Liche ma malownicze położenie; na kraju
długiej a wzniesionej równiny ciągnie się szereg domów, które z doliny wyda-
ją się jakoby stały na grzbiecie wzniesionym.

Droga z Poronina do Gąsienicowych Stawów i szczytu Świnnicy.

Młot Poroński leży naprzeciwko prawie dolin mających liczne jeziora a
położonych na zachód potężnej góry Waxmundzkiej do ogromnego wału po-
dobnej i dla znacznych swych wymiarów na całem prawie Podhalu widzianej.
Z Poronina wypada najprzód udać się na małe wzniesienie na którem ciągnie
się długa wioska Sichła. Z niej rozpościera się prawie półmili zwolna wzno-
sząca się płaszczyzna. Pod samemi stopami Tatrów leży płaszczyzna nader ka-
mienista wydająca się jakby były zsypane kamienie pomiędzy którymi ros-
ną rzadkie krzaki jedliny. Wyłomem w wapieniu wchodzi się do doliny Skal-
nite tak zwanej od wierzchu tegoż imienia. Z jednego jej boku tryszczy
wiele bardzo obfitych źródeł (więcej niż 9) zwanych Wywierzyskami. Z góry
Skalnite wstępuje się na smukłe do stogów siana podobne trzy góry, jedna
za drugą coraz wyżej wzniesione, Kopy zwane. Pierwszą zwaną Kopka
okrywają drzewa, a drugie dwie nierównie wysmuklejsze, kobierce bujnej
trawy. Trzy te góry połączone są chodnikiem pokrytym drobnym rumowiskiem
utworzonym z rozsypującego się łupku, z którego się składają boki góry. W porów-
naniu do przyległych szczytów, są góry Kopy nadzwyczaj małe; jednak średnia
Kopa wznosi się 4127 stóp, a tylnia czyli Zadnia Kopa 4303 stóp. Z Kop
postępując lasem przybywa się na równinę Waxmundzką, a z niej na wyższą
Holę Waxmundzką. Widok z tego podłużnego grzbietu Waxmundzkiego dosyć
ciekawy: u stóp leżą zmalałe wyniesienia gęstemi lasami pokryte, ku południo-

wi zaś odsłaniają się dzikie szczyty jedne od drugich wyższe. Grzbiet
Waxmundzki ciągnie się ze wschodu na zachód a z części nagle zwróco:
nej na południe wyskakuje szczyt zwany Nad Zielonym 6737 stóp
wysoki, sterczący nad jeziorem Zielonem. Granica drzew rozpoczyna się
tu dopiero na wysokości 4528 stóp (a zatem wyżej niżeli przy Morskiem-
Oku; bo też boki tej góry zewsząd są otwarte. Widok z Nad Zielonego
rozległy: w stronie południowo-wschodniej nieprzeliczone wierzchy jeden
za drugim wyskakują a dolina Pięciu-Stawów leży jakby u stóp; z
przeciwnej strony zaś rozciąga się jeziorko Zielone. Podhale wydaje
się z tąd jak równina poprzerzynana srebrnemi wstęgami, nad które:
mi widać długie rozległe wioski. Nader ciekawym jest ztąd widok
gdy nagle po pogodzie zaczynają od zachodu ku wschodowi przeciągać po:
jedyncze chmurki, które w kształcie tumanów przeciągają po równinie
miejscami sprawiając deszcze. Raptownie zrywa się chmura z poza Babiej góry
leci wprost ku Tatrom i deszcz kroplisty sprawia. Gdyby zmrok podróżne:
go w tej drodze chciał zaskoczyć, można przenocować w Waxmundzkim
szałasie, gdzie baca częstuje zwykle żyntycą (czyli słodką serwatką z ow:
czego mleka po której pływają płatki sera) słodkiem i kwaśnem mlekiem.
Tu można się także przypatrzyć górskiemu pasterskiemu gospodarstwu.
Pod wieczór wracają owce do szałasu (redykują), tu doją pasterze (juhasy)
dojki w oddzielne miejsce zapędzone; następnie zlewają mleko do kotła
i gotują przez dodanie zapuszczki z żołądka cielęcego (klag); potem baca
przecedza sery. Dym tylko z kosodrzewiny palącej się w takim szałasie
jest nieznośny i nader gryzący. — Zielony Staw leży w wązkiej podłużnej do:
linie zwanej Ku-Jaworom, jest on około 400 kroków długi a 80 szeroki,
w środku nieco ściągnięty; nazwę ma od barwy wody (czyli raczej od wodorostów)
która przy bregach i miejscach płytkich ma barwę czerwonawą pochodzącą od koloru rudych brył grani:
towych. Zielony Staw leży 4976 stóp wysoko nad granicą drzew; świeża zieloność
kosodrzewiny okrywającej boki grzbietów odejmuje dzikość temu obrazowi.
Na przeciwnej wschodniej stronie wznosi się nad tą ciasną doliną potężny
Wierzch zwany: Nad-Zielonym, a za nim jeszcze wyższy: Krzyżna. Bok
zaś zachodni nieco niższy w Końcu północnym zowią: Żółta turnia od kanar:
kowo-żółtego porostu czyli liszaja (Lecidea Wahlenbergii) powlekającego gładkie
ściany czerwonego piaskowca. Dolina Zielonego Stawu dotyka grzbietu łańcucha
Tatrów, na którym sterczą liczne słupy granitowe podobne zdala do ludzi stoją:
cych i dla tego Chłopkami nazwane. Pod samym grzbietem powyżej pagórka
zwanego Kopka około 500 stóp wysokiego jest jeszcze drugi maleńki staw, z którego

spadają wody od Zielonego-Stawu. — Przeszedłszy przez grzbiet gór
Żółta-Turnia leży na zachód w szerszej nieco i podłużnej dolinie nierównie
większe podługowate jezioro Czarny-Staw zwane 4888 stóp wysokie i
1/8 mili kwadratowej zajmujące. Woda ma barwę ciemno-niebieską; a ze środ=
ka ciemnego zwierciadła sterczy kupa kamieni nieco trawą obrosłych.
Boki otaczające to jezioro są dzikie skaliste. Tylko od południa oddalony
grzbiet widocznie niższym jest od boków. Jakby na wysokim progu bo
około 800 stóp wyżej leży inne jezioro zwane ~~[illegible]~~ Dó-Zamarzłego.
Niejest to właściwie jezioro bo tam w lecie niema wody, tylko niezmierna
przestrzeń lejkowata, zagłębiona okryta dużemi bryłami granitowemi;
a wsamem zagłębieniu leży wśród lata płat śniegu zupełnie poczerniały.
Jest to obraz zupełnego zniszczenia, a niewidać i śladu życia. W następnej
dolinie na zachód nierównie rozleglejszej od wszystkich dotąd opisanych
leżą 4 wielkie jeziora zwane Stawy-Gąsienicowe (od sołtysów Gąsieniców
luźnie rozrodzonych w Zakopanem, którzy tu mają swe szałasy). Widok
na tę obszerną dolinę dziki, malowniczy i rozmaity. Otaczające ją wierzchy
odznaczają się rozmaitością i wielkością; celuje zaś pomiędzy niemi Świn=
nica z której wysuwa się ku północy potężny grzbiet zwany Kościelec.
Od Świnnicy ku zachodowi zniża się widocznie sam łańcuch Tatrów, z niego
wyskakują pojedyncze szczyty: Pośrednia i Skrajna-Turnia, Bieskid
i Czuba, z której ciągnie się ku północy bok bez odznaczających się zarysów.
Na pierwszy rzut oka widać że cztery Stawy-Gąsienicowe (które Niemcy
Sieben-Seen zowią, bo do nich rachują 3 inne pomniejsze stawy) nie leżą
na jednej płaszczyznie; dwa bliższe głównego grzbietu wznoszą się kil=
kadziesiąt stóp wyżej nad dwoma niższemi i łączą się pięknemi ~~[illegible]~~ wodo=
spadami. Dwa pierwsze zowią się: Suczy-Staw i Kurtkowiec, a dwa
drugie Rostoki i Zielony-Staw. Suczy-Staw leżący ~~[illegible]~~ w stronie połud=
niowo-zachodniej doliny pod górą Bieskid jest najobszerniejszy; wody
jego szmaragdowej zieloności zaledwie w lipcu pozbywają się lodów. Nazwę
swą miał ten staw otrzymać od suki niedobrej którą za to że nie chodziła za
owcami, ale je kaleczyła juhasy z szałasu Gąsienicowego tu utopili. Suka
ta jednakże, według podania, nie zatonęła, lecz podziemnym ~~k~~ kanałem uszła;
bo gdy jeden z pasterzy poszedł z czarownikiem do doliny Karprowej szukać zło=
ta w potężnym źródle zwanym Dziura nad Polaną; i gdy w chwili gdy woda nie=
płynęła wszedł do owej dziury, znalazł na wstępie wielki młot żelazny ważący 20
funtów i ową przed kilkoma dniami do stawu wrzuconą sukę. Posuwając się dalej
zaczęła wzbierać woda, a pasterz ledwie z życiem uszedł na powrót. — Staw Kurtko=
wiec o połowę mniejszy od Suczego leży na wschód pod ogromną Świnnicą.

źródło wzbierające

Nad nim wśród brył granitu są jeszcze dwa małe okrągłe stawki pokazujące się dopiero po wstąpieniu na jeden z boków. Z góry świecą się mocno te wody jakby czarne oczy. Bezpośrednio nad temi stawkami rozpościera się potężna massa śniegu, zasilająca wodą podczas lata Stawy-Gąsienicowe. Bok granitowy powyżej Kurtkowca ma ściany wygładzone jakby polerowane, co się stało od posuwania się śniegu na dół; albowiem wyżej aż prawie do samego szczytu Świnnicy leży potężny płat bielejącego się śniegu zajmujący przeszło 1/4 mili kwadratowej, takiż zkąd tylko widać tę górę tam się świeci i ową białą plamą; posuwanie się przetoż tego śniegu powolne, który dawniej większą przestrzeń zajmował, podobnie jak w Szwajcaryi i Tyrolu wygładziły tę skałę. – Poniżej Kurtkowca prawie na końcu góry Kościelec leży Staw-Roztoki podzielony w środku prawie na 2 równe części; jest to płytkie zagłębienie w którem się zatrzymują wody w przepływie do Zielonego-Stawu, znacznie mniejsze od Suszego-Stawu. Nad Zielonym-Stawem stoi wyższy Szałas Gąsienicowy prawie 5000 stóp wysoko (drugi niższy Szałas Gąsienicowy leży znacznie niżej.) Owce wypędzają tu ~~[illegible]~~ z nizin dopiero na S. Jan; lecz częstokroć śniegi i po S. Janie na 2 do 3 stóp grubości upadną, przyczem powstaje mróz nieznośny który wodę ścina; wtedy umykają z owcami na dół; albowiem pasza się za oziębieniem zmniejsza i owce tracą mleko na kilkanaście dni, co znaczną szkodę przynosi. Wszelako wiatr południowy gubi dość prędko te śniegi i zieloność przywraca. Ze Stawów-Gąsienicowych najwygodniej jest zwiedzić wznoszące się nad niemi szczyty. Na Świnnicę prowadzą 2 drogi. Jedna krótsza bystro wznosząca się, miejscami niebezpieczna prowadzi przez żleb zwany Zawrot około płatu śniegu; nie koło szczytu po galicyjskiem rozgraniczu można dojść do Pięcio Stawów (Zwykle tą drogą idzie się przez Stawy Suszy, Czarny, ~~[illegible]~~ a od tegoż w górę do Zmarzłego, potem w górę śnieżnym żlebem zwanym Zawrot pomiędzy wierchami Hruby Wierch i Beskid; przybywa się na grzbiet z którego się schodzi do Pięcio-Stawów. Droga ta potrzebuje około 8 godzin). Druga droga nieco dłuższa ale wygodniejsza prowadzi ścieżką do Węgier wiodącą (którą tylko przemycacze chodzili) na Przełęcz-Lilijową. Spojrzawszy z połowy wysokości na dolinę Stawów-Gąsienicowych wydają się owe jeziora jakby na jednej płaszczyźnie malejąc coraz bardziej w miarę im się wyżej postępuje. Przełęcz-Lilijowa wznosząca się 5910 stóp jest więcem czyli siodłem łączącem dwie przyległe góry Skrajnią Turnią i Bieskid stanowi równinę około 300 stóp długą a 150 szeroką i porosła jest obficie Sasanką alpejską mającą żółty kwiat (Anemone alpina – Przylaszczka). Przełęcz-Liliowa jest ciekawem miejscem dla geologa; spoczywa tu bowiem granit na wapieniu, który także masa pod=

stawę granit Skrajnej Turni. Widać z tego iż skały ogniowe czyli plutoniczne
granitu wydobywszy się z potężnej szczeliny wzniosły się na wierzch, przebiły skały
z wód osadzone i miejscami nawet zwaliły się na nie. Że granit nie jest pierworodną
skałą Tatrów, lecz dopiero wyszedł na wierzch po osadzeniu się wapienia tatrowego
czyli formacyi Jura widać nie tylko na Przełęczy-Liliowej, ale nawet w dolinie
Cichej na przestrzeni przeszło milę długiej aż do góry Kondratowa. — Z Przełęczy
Lilijowej można się udać ścieżką ciągnącą się na boku południowym Skrajnej
i Pośredniej Turni dwóch piramidalnych gór dotykających skalistego szczytu
Świnnicy. Miejscami utrudnia przejście niezmierna ilość wielkich brył granito-
wych, które jak widać po wystąpieniu na wierzch granitu zetknąwszy się z po-
wietrzem popękały i pospadały. Widok na północ z tego wyniosłego grzbietu,
nader zajmujący: widać niżej Stawy-Gąsienicowe i całą lesistą dolinę; Bieskidy
wydają się jak wielka płaszczyzna; dolina Dunajca znika zupełnie, a widnokrąg
zamyka grzbiet niższych Tatrów. Patrząc z tąd na Świnnicę wydaje się prawie
niemożliwem wstąpić na tę skałę, bo boki jej są skaliste i prawie prostopadłe.
Jednakże można się dość wygodnie dostać na wierzch znajomą ścieżką. Na szczy-
cie Świnnicy [struck] 7001' wysokim jest mała płaszczyzna 10 □ sążni obszerna
a na niej kopiec kamienny pamiątka pomiaru trygonometrycznego. Widok z
tąd należy do najdzikszych: widać tylko same skaliste szczyty z szarego granitu.
Z Świnnicą zaczynają się na wschód najwyższe wierzchy z których pojedyncze
wznoszą się do 8000' jako to: Krywań, Łomnicki-Szczyt, Lodowaty-Szczyt. Za-
chodnie zaś widocznie są niższe aż do doliny Kościeliskiej, gdzie wyskakuje
kilka potężnych wierzchów, jakby dla zakończenia pasma. Te środkowe Tatry
nie są wcale małe; albowiem Bieskid nad Gąsienicowemi-Stawami wznosi się
6125', Czuba nad Zakosem (Zatorem ?) 6031', a jeszcze niższy jest pośredni
wierzch 5661'. Temperatura na Świnnicy w lecie +11°C. czyli +9°R. lecz pomi-
mo tej niskiej temperatury czuć większe ciepło wskutek żywszego obiegu krwi.
Z Świnnicy można się udać albo do Pięcio-Stawów, albo do Gąsienicowych-
Stawów na powrót zstępując szczerbiną tuż przy owym potężnym zdala się
świecącym płacie śniegu. Zstępując ku Gąsienicowym-Stawom powietrze się
oziębia od zmarzłej wody; a w miarę spuszczania się rośnie coraz wyżej szczyt
Świnnicy. Panuje tu głęboka cisza, którą tylko niekiedy przerywa łoskot urywa-
jących się kawałków granitu. Północna część doliny Stawów-Gąsienicowych zupeł-
nie jest odmienną od tej na której są Stawy. Tu spoczywa oko na obszernych rów-
ninach trawiastych i górach smukłych okrytych zielonością pomiędzy którémi
odznacza się malownicza góra Królowa. Z pomiędzy krzaków kosodrzewiny zstę-
puje się w krainę leśną idąc za szumnym potokiem Porońcem który wypływa
z Zielonego-Stawu. Dalej postępując otwiera się równina trawiasta wśrodku lasów
z licznemi szałasami nazwanemi: Na-Porońcu. Od zachodu wznosi się nad niemi

potężny grzbiet złożony z samych brył granitu pochodzących z wierzchów sterczą:
cych nad Gąsienicowemi - Stawami. Bryły te snać w pierwotnych czasach gdy lodo:
niki jeszcze okrywały te góry i obszerniejsze śniegi, zpełzły się nadół wraz z temi
śniegami przeszło półmili i po stajaniu śniegu tu zostały. Szałasy Na-Porońcu
odznaczają się już większym dostatkiem; zowią je krowiarskie; bo prócz owiec
krowy w nich przebywają. Obejmują one kilka pięknych długich szop i obszer:
niejsze polanki; zresztą łatwiej tu już o drzewo do budowy. Nad temi szała:
sami rządzi naczelnik dla dania szybkiej pomocy przeciw wilkom wypa:
dającym tu z lasów orawskich. Krowy pasą się na polanach gdzie rosną
najwonniejsze zioła alpejskie; przy lepiej zaprowadzonym gospodarstwie
możnaby tu sery tak dobre jak szwajcarskie wyrabiać. Każdy gazda ma
tu 3-10 krów które cały dom żywią podczas lata i przednówku, gdy już zabrak:
nie owsa i ziemniaków. — Od szałasów na Porońcu idzie się pomiędzy
gęstemi lasami ku okolicy zwanej Stawki. Jest to mały staw leżący pra:
wie na samym początku doliny; podobny on wcale do stawów na równinach
z wodą brudną, mulistą; na bregach wyrasta z błot sitowie. Staw ten leży
3259 stóp wysoko nad morze.

Dolina Zakopańska, góry znaczniejsze w takowej i źródło Białego-Dunajca w górze Kalatówce. — Z Bańkowki wiedzie do:
bra droga ponad zwężonym znacznie Białym Dunajcem do zakładów
górniczych w dolinie zakopańskiej. Rzeka Biały Dunajec płynie z
wielkim pędem spadając po odkrytych warstwach piaskowca w potężnych
pieniących się kaskadach. W miejscu gdzie droga opuszcza rzekę, wzno:
si się pagórek z którego minąwszy las świerkowy otwiera się jeden z najpięk:
niejszych widoków na Tatry. Pomiędzy wszystkiemi górami odznacza się ska:
ła Gewand z wielką szczerbą w środku; za tą skałą wznoszą się nierównie wyższe
hale zupełnie nagie cudnych kształtów. Naprzeciw jest krótka nieco szersza do:
lina Zakopańska mająca boki pokryte czarnym lasem. W dolinie wznoszą się
liczne zabudowania zakładu hutniczego które białością swoją pięknie odbijają
od ciemnej i ponurej barwy lasów. Duży piec wielki do wytapiania żelaza,
dwa młoty (fryszerki) do przekówania, a na samem początku doliny nowo zbudo:
wana pudlingarnia (walcownia, gdzie walcują żelazo) godne są uwagi. Rudę żelazną
do topienia dobywają w wielu dolinach tatrzańskich; najznaczniejsza kopalnia
leży niedaleko góry Magóra, inne są nieco odleglejsze w dolinach na zachód położo:
nych. Pokłady te rudy zawierają się w wapieniu; lecz nie są znacznej grubości, przytem
nie dają wysokiego procentu; dla tego też zakład górniczy zakopański rocznie ledwie

6000 do 8000 wied. centnarów żelaza surowego wydaje. Obecnie sprowadzają tu i
przekuwają żelazo surowe sprowadzone z Hrabusic (Kabsdorf) na Spiżu,
które jest jedno z najlepszych. Przy wielkim piecu jest odlewnia, w której kry=
że, piece, świeczniki, sztachety, garnki odlewają. Do robót hutniczych używają
tu węgla drzewnego, co żelazu nadaje dobroć; w pudlingarni zaczęto niedawno
używać torfu pochodzącego z pobliskich niezmiernych pokładów. Lasy tatrzań=
skie w wielu miejscach znacznie zostały przerzedzone, mianowicie w pobliżu zakła=
du; w innych stronach są duże lasy lecz dowóz trudny i kosztowny; przytem os=
trość klimatu przeszkadza wzrostowi drzew które nierównie powoli grubieją
aniżeli w równinach; przetoż torf będzie tu niegdyś wielką odgrywał rolę. Na
murowanych zabudowaniach górniczych są napisy niemieckie (!) którego języka
lud tu wcale nierozumie. Tutaj przybywa corocznie kilkanaście osób dla uży=
wania żentycy pomocnej na choroby piersiowe i ogólne osłabienie organów,
lub kąpieli żużlowych (ogrzewanych żużlami) przyczem lekkie i czyste po=
wietrze miejsca tego oraz cudne widoki, które w każdém miejscu gdzie się
rzuci okiem otwierają, są dla chorych pomocne. Wszelako brak tu pomieszkań
dla chorych, bo zaledwie kilka osób znajduje mieszkanie w oberży lub u urzęd=
ników. Żentyca tutejsza jedna z najlepszych pochodzi z mleka owiec pasących
się alpejskiemi ziołami pięknej barwy i woni na dwóch przyległych holach
Kondratowa i Gewand lub przy wierzchach Gąsienicowych Stawów. Okolica
Zakopanego należy do najbardziej malowniczych; gdzie tylko rzucimy okiem otwie=
rają się cudnej piękności krajobrazy; miłe ustronia i rozkoszne gaje, dzikie
skały, pomiędzy któremi szemrzą strumyki z kryształowemi wodami, nadają
tej okolicy rozmaitości ujmującą. — U stóp wysokiej góry Nosal, której wschod=
ni bok pokrywają buki wyniosłe, tryszczy cieplica zwana Jaszczurówką,
jedyna znana w Polsce. Cieplica ta tworzy sadzawkę przeszło sążeń kwadrato=
wy przestrzeni zajmującą, woda jest letnią ma bowiem stale +20° C. ciepła
nawet i w zimie niezamarza; sadzawkę tę otaczają wielkie bryły granitu nanie=
sione z dala z Olczyskiej doliny. Na powierzchni wody pływa w obfitości zielo=
na nitkowata roślina zwana Glonem czyli Zielenicą (Conferva fluviatilis). W wodzie
częstej żyją liczne Salamandry czyli Jaszczury (Salamandra maculosa); te ile
razy wychodzą w górę zapowiadają niepogodę, gdy siedzą spokojnie w źródle pod
kamieniami rokują stałą pogodę. Woda ta w zimie wydaje wiele pary wodnej; źródło
jej dobywa się z dolomitu nummulitowego 2800 stóp nad poziom morza, otaczają
go ze wszech stron skały z wód osadzonych trawertynu. Temperatura tej wody
+20,27° C. zbliża się wiele do cieplic alpejskich w Gastein (lub do cieplic w
Trenczynie mającej +37,80° C.) i może podobnie ożywiające środki na organizm
ludzki wywierać; lecz nikt jeszcze działań wody Jaszczurówki nieprobował. Dolina oparta
wygląda jak zachwycający ogród angielski. Regle rozciągają się na zachód od Zakopanego do Kościelisk.

(Góra Regiel leżąca przy opuszczonej drodze prowadzącej od wielkiego pieca
zakopańskiego do Kościelisk składająca się z dolomitu nummulitowego jeſt
2700' wysoka). Od pudlingarni wiedzie wielki gościniec przez las piękny zło:
żony chociaż nie z grubopiennych jednak wysmukłych świerków (podobnie też
i najdorodniejsi mężczyzni są w Zakopanem). Od gościńca tego trzeba zwrócić
się na bok aby się dostać na dawną drogę. Z każdej doliny malowniczo rozwartej
płynie strumień przezroczystej wody; a szereg piramidalnych pagórków stano:
wi przedgórze Tatrzańskie. Pierwsza dolina którą napotykamy idąc od pud:
lingarni powstała przez rozstąpienie się skał niegdyś razem złączonych. Środ:
kiem tej szczeliny płynie potok a nad nim widać łomy kamieni czyli
dolomitowe skały złożone z węglanu wapna i magnezyi, mające w sobie wiele
małżowatych skamieniałości mianowicie ostryg, pektinitów i najwięcej nummu:
litów, które tworzą pokłady 10 do 20 stóp grube a 2-3 mil długie; budowa tych
pokładów nader ciekawa bo tworzy ślimakowatą linią z mnóstwem łukowato
zgiętych przegród. — W samem końcu doliny wielkiego pieca zakopańs:
kiego, o 200 kroków za dworem dobywa się ze skały (po nad piecem wapiennym)
źródło mające nierównie niższą temperaturę, bo +5,40° C. Leży ono 3050 stóp
wysoko. — Droga do Źródła Białego-Dunajca pod górą i polaną Kalatówką
ciągnie się lasem dobrą 1/4 godzinę kamienisto; za nią jest zielona płaszczyz:
na. Tu widać potężną wapienną skałę: Kalatówka tak zwaną od sołtysów
Kalatów z Szaflar w których jest dzierżawie. W górze tej mają być znaczne
skarby przez zbójców zakopane i często widują pasterze jak się tu pieniądze
płomieniem przepalają. Według podania miał raz jeden z zbójców których na
Węgrzech w Peszcie tracono; do otaczających szubienicę wyrzec: „Może tu kto
„jest z Tatrów? niech wie, że w końcu Kondratowej w jamie niezmiernie
„jest wiele pieniędzy. Trafić można do nich w końcu Kalatówki gdzie percz
„(ścieżka) na nią i suchy smrek z wykutą łapą niedźwiedzia." Wiele tu już
poszukiwało owych pieniędzy, wszelako nadaremnie, bo nie mogą trafić do owego
smreku. — Z pod stóp Kalatówki tryszczy źródło Białego-Dunajca jed:
no z najpiękniejszych w całych Tatrach. Żyła wody 12 stóp szeroka dobywa
się gwałtownie. Ten szczególny skośny strumień płynie aż do połączenia się z
strumykiem w głębokiej zapadlinie przy hali Kondratowej. Źródło to leży na wyso:
kości 3481 stóp nad morzem i ma temperaturę średnią +4,07° C. (Źródło Białe:
go Dunajca dobywa się w przestrzeni 10 stóp szerokiej licznemi źródłami i daje po:
czątek znacznemu strumieniowi, który spadając rozbija się w pianę w przestrzeni
około 150 stóp długiej. — Źródło zaś dające początek strumieniowi Olczysko, leży

na wysokości 3500 stóp). – Od źródła Białego-Dunajca ciągnie się przeszło godzina droga nierówna wśród dzikich lasów do Kondratowéj polany leżącej na obszerniejszej przestrzeni okrytej bujną zielonością. Tu szałasy z których pochodzi najsławniejsza żyntyca. Z Polany Kondratowéj prowadzi jedna droga prosto w górę na Gewand; inna zaś koło Kalatówki przez bramę szklanną Wrótki wiodąca bardzo jest przykra. Gewand tworzy rozciągły grzbiet oddzielający na zachodzie Kondratową polanę i nachyla się pod 45° a często zwiększa się ten kąt i bok staje się bardziej stromym. Niemal godzinę trzeba się wspinać aż do potężnego skalistego wyłomu czyli otworu zwanego Szczerbiną w skalistym grzbiecie szczytu góry, a dzielącego ów grzbiet na dwie nierówne części; północna część tworzy podłużny i ostry niedostępny grzbiet czyli krawędź; druga część podobna do stogu siana nosi nazwę Kopa Gewantu na którą bardzo trudne wejście. Na samym szczycie jest płaszczyzna do 6 sążni □ obszerna i 5776 stóp parysk. nad poziom morza wysoka. Widok ze szczytu ten sam jak ze Szczerbnicy; ograniczają go na północ Bieskidy kończące się Babią-górą, która się tu wydaje naprzeciw. Góra Kondratowa ma dwie nazwy; z strony liptowskiej część widoczna nosi nazwę Wysoka; a z strony polskiej Kondratowa. Rozciągłe siodło łączy Gewand z nieco wyższą Kondratową. Ścieżka prowadzi przy sterczącym skalisto-czerwonym piaskowcu którego ściany pokryte żółtym liszajcem (Lecidea Wahlenbergii). Po niezmiernie bujnych wywarach idzie się ku grajzowemu szczytowi Kondratowéj który tworzy grzbiet równoległy poczynający się z górą Bieskid a kończący z Kondratową. Okrywa go gruba warstwa mchu islandskiego uginającego się pod nogami, który podczas posuchy zapalić można przyczem płomienie rozbiegają się daleko po bokach góry. Wierzchołek ten na którym jest kupa kamieni jako znak tryangulacyjny ma wysokości 6115 stóp. – Niezbyt wgięte siodło łączy górę Kondratową z jeszcze potężniejszym wierzchem mającym postać podłużnego graniastosłupu. Wierzch ten dotyka się Kondratowej i Krzesanicy a z trzech innych stron ma nadzwyczaj strome ściany na które nikt nie jest w stanie wstąpić. Południowa część tego wierzchu zowie się Czerwony-Wyrch (od barwy roślin) a północna część Małołączniak (od doliny Małołąka) Dwie te części góry stanowią jeden równy grzbiet utworzony z skały krystalicznej jakiej nigdzie indziej w Tatrach niema; wysokość tego grzbietu 6410 stóp. – Góra Krzesanica nazwana także Zadni Upłaz jest niezbyt daleko od Czerwonego-Wyrchu oddalona i stanowi największy szczyt gór Wielkiego-Upłazu, składający się z szarego wapienia, wysoki 6525 stóp. Od południa otaczają tę górę proste ściany wapienne które na północ zwolna się zniżają aż ku potężnym progom dzielącym Małołączniak od Twardego-Upłazu; za niemi są zielone polany sołtysów Mistrusami

zwanych; na prawo pokazują się wyniosłości kryjące urocze piękności doliny Kościeliskiej. – Z Krzesanicy zstępuje się na Czerwony-Wirch-Upłaziański którego szczyt 6400 stóp wysoki; tworzy on wraz z górą Twardy Upłaz podobnie wysuniony grzbiet aż na północ jak właściwy Czerwony-Wirch z Małołączniakiem. Twardy Upłaz o 200 stóp jest niższy. Sam szczyt Czerwonego-Wirchu składa się z gnajsu; Twardy Upłaz zaś z wapienia tworzącego na nim dużą równinę pochyłą z warstwy w wodach osadzonej powstałą, teraz trawą okrytą która owcom daje obszerne pastwiska. Widoki tej części Tatrów niemają już tej dzikości, co pochodzi od wapienia nadającego tyle wdzięku i sprzyjającego roślinności. – Pod samą Krzesanicą na znakomitej wysokości znajduje się Zapadlina między Twardym-Upłazem a Małołączniakiem. Tworzy ona potężne koliste zagłębienie okryte ułamkami szarego wapienia różnej wielkości, nader dzikie; niewidać tu żadnej trawki, tylko gdzieniegdzie płat poczernionego śniegu. Mimo tego widok ten nie ma tak ponurego charakteru jak w okolicach granitu. Niżej jest drugie zagłębienie również skaliste, wszelakoż pomiędzy kamieniami widać już nieco roślinnej zieloności. Jeszcze niżej są dwa niezmierne progi zniżające się ku dolinie Miętusiej.

Dolina Gorycz kowa. – Idąc na południe za potokiem od pieca zakopańskiego środkiem krótkiej doliny są jeszcze dwie inne doliny zupełnie ukryte przed wzrokiem: Goryczkowa i Kasprowa. Dolina Goryczkowa leży bardziej na zachód a zatem wśrodku pod samym grzbietem gnajsowym. Wśrodku nad doliną sterczy trzeci Wierzch zwany: Pośredni Wirch Goryczkowej 5564 stóp wysoki; dzieli on dolinę wystającym swym grzbietem na dwie prawie równe części: zachodnia zowie się Świnską-Doliną; wschodnia zaś: Pod Zakosy. (Nazwa Goryczkowej pochodzi od lekarskiej rośliny goryczki-Gentiana-którą tu zbierają)

Dolina Kasprowa. – Droga prowadząca do doliny Goryczkowej rozdziela się wśród gęstego lasu: na prawo idzie do Goryczkowej, na lewo do Kasprowej dość nierówno i kamieniśto. Dolina Kasprowa zakrzywia się widocznie na wschód stając się węższą i dzikszą; dolina ta przeto nie jest prostą. Około 1500 kroków za szałasem wytryska ze skały wapiennej źródło potężne które podług podania ma mieć związek podziemny z Suczym-Stawem, jednym z Gąsienicowych. Za czarnym wapieniem pokazują się czarne gnajsy; odtąd stykają się prawie boki przeciione doliny, a roślinom usłąpiły miejsca rozrzucone głazy.

Kasprowa jest ku południowi za Gewontem położona i doliną od niego przedzielona.

Magura-Zakopańska. – Idąc od ostatnich zabudowań przy wielkim piecu za-

kopańskim kawałkiem lasu koło boku wschodniego doliny wstępuje się do doliny
Jaworynki. Dolina ta zrazu wązka bardzo, ma później odmienne boki: prawy
okryty świerkami wznosi się z wolna, lewy bardzo skalisty nagi przedstawia
skały różnych kształtów. W jednem miejscu upatrują podobieństwo do Matki
Boskiej z dzieciątkiem Jezus, w drugiem do Boga-Ojca. Dolina ta ciągnie
się do 500 kroków, dobywa się w niej mnóstwo źródeł. Uszedłszy kilkaset
kroków na wschód nagle giną piękne kształty widziane od szałasów Jawo=
rynki; zbliżamy się do zawalonych kup wznoszących się jedna nad drugą
wysypanych ze skał i z rudy. Każda kupa oznacza sztolnią, których teraz w
w Magórze jest 4-5 czynnych. Jest to największa kopalnia w Tatrach,
dostarczająca rocznie do 80000 centnarów rudy, z której do 4000 centnarów
surowca wytapiają.

Między doliną Zakopanego a długą doliną Kościeliską roz=
ciągają się jeszcze cztery podrzędne doliny: Dolina Bielska, Stron=
czyska, Małołąki i Miętusia. – 1) Dolina Bielska jest najbliższą
wielkiego pieca zakopańskiego i odznacza się bujną roślinnością. Spód
jej bardzo nierówny, falisty; rozbija się w niej strumień pędzący w szczelinie
poniżej drogi w białą pianę, od której i nazwa doliny pochodzi. – 2) Doli=
na Stronczyska równoległa od poprzedniej, szersza i dłuższa, ma u spodu poros=
łe trawniki. W środku tej doliny sterczy kupa żużli trawą porosłych, co świadczy
o istniejącej tu niegdyś hucie żelaza. Nieco dalej nad lasem widać 3 strome ster=
czące skały wapienne dziwnej postaci zwane Mnichami; w końcu łączy się ta
dolina z następną doliną Małołąki. – 3) Dolina Małołąki; początek jej
nie ma już tych wdzięków co doliny poprzednie. W rozszerzonym końcu tej
doliny stoją szałasy Małołąki; od nich to trzeba iść półgodziny aby sta=
nąć pod stopami Gewantu, gdzie się otwiera niezmierna płaszczyzna okryta
nieprzeliczonemi bryłami szarego wapienia spadającemi z nagich ścian na
których rzadko gdzie trzyma się kupka trawy albo mały krzaczek. W blis=
kości stóp Gewantu [(na miejscu: pod Grzybowiem, u stop północnych góry Gewant)
tryszczy piękne źródło zwane Siklawica mające temperaturę + 4,65° C. jest
ono na wyniesieniu zwanem na Grzybowcu, spadające jego wody tworzą ogrom=
ny wodospad na 40 stop długi. – 4) Dolina Miętusia najcelniejsza pomię=
dzy owemi czterema, otoczona jest skalistemi ścianami Kończystemi znanej zapadli=
ny między dwoma Czerwonemi-Wirchami. Dolina ta (mająca nazwę od Miętusów
sołtysów niedaleko Rogoźnika którzy tu mają owce) jest zamkniętą i nieprze=
bija pasma pierwszego rzędu gór zwanych Reglami; leży ona między Krze=
sanicą a Wirchem Opalone i w zachodzie otwiera się ku dolinie Kościeliskiej

Dolina Biała od wschodniej strony Gewontu przytyka i otoczona jest wierzchami zwa=
nemi małym Gewontem

Tod północny pionowego prawie (wyżłobienia w ścianach Gewontu zowią górale Żłobki)

Od zachodu łączy się Gewont z Czerwonym Wirchem przez siodło od którego na wschód leży polana Kondratowa a na zachód Mało-łąka.

81

Przy zaokrągłonym wierzchu Opalone sterczą 3 ostre skały czerwonego koloru dziko poszarpane okryte pięknemi alpejskiemi kwiatami. Kolor czerwony skał pochodzi od niedokwasu drugiego żelaza, który pod górą Opalone tworzy pokład wydający rocznie do 1000 centn. rudy. Ruda owa składa się z kul większych; często wśrodku trafiają się wielkie Ammonity, Łodziki (nautilus) tudzież belemnity i dwu-skorupce. (mianowicie znajdują się tu: Ammonites Walcotii, Serpentinus, heterophillus, Nautilus aratus, Spirifer Walcotii) Skamieniałości te bardzo pięknie dochowały się w czerwonym wapieniu, niedokwas żelaza zniszczył tylko skorupy owych ślimaków, przegrody zaś tych małżów licznie i rozmaicie powycinane zostały nietknięte. Czerwone wapienie stykają się z szarym dolomitem zawierającym zupełnie inne skamieniałości (t.j. nummulity); skała ta czerwona należy więc do innego osadu i zdaje się że się równocześnie utworzyła z piaskowcem karpackim. Dolina Miętusia dowodzi oczywiście, że szare wapienie tatrowe należą do spodniego ogniwa formacji Jura zwanego liasem. W bliskości owej kopalni żelaza są szałasy i zagrodzone polany okryte bujną roślinnością. Dolina Miętusia ma dość znaczną długość, widoki ciągle się w niej zmieniają rozmaite niespodziane; widać też jawnie iż rozdarcie tej doliny sprawiły nadzwyczajne siły w łonie ziemi ukryte. Z Miętusiej doliny łatwo można przejść do doliny Kościeliskiej; droga ta trwająca 3 kwandranse, ciągle się zniża, a na wstępie wśród lasów spotykamy liczne źródła najczystszej wody krynicznej.

<u>Droga ze wsi Zakopane do doliny Kościelisko.</u> Opuściwszy piękną pudlingarnię w dolinie Zakopańskiej wiedzie woda wśród lasu bujnego; prawie przy boku przeciwnym skręca się nagle na zachód i wtedy znajdujemy się we wsi Zakopane ½ mili długiej. Od majowej zieloności łąk i pól obsianych owsami zielonemi, odbijają się czarne lasy okrywające szereg pagórków piramidalnych zwanych Reglami stanowiących pierwsze wzniesienie Tatrów. Nad Reglami wznoszą się szare wapienne skały dziwnie poszarpane, między któremi odznacza się śmiało wysunięty i wyszczerbany Gewant, który w miarę posuwania się naprzód zmienia swą postać, dalej massa skalna zwana Wielkim Upłazem, potem malownicze skały wzniesione nad Kościeliskiem. Domki w Zakopanem są porządnie zbudowane, widać w nich dostatek; mianowicie odznacza się dostatni dom bogatego wójta Chrzeptowskiego, w którym przebywa gościnność. Ściany białej izby w tym domu wyłożone są pięknie deskami ogładzonemi. Gospodarz przyjmuje gościa z serdecznością, oddaje mu najlepszą izbę na mieszkanie, a wszyscy domownicy są na usługi. – Z końcem miesiąca Czerwca pokrywają się łąki a nawet pola różowym kwiatem rośliny zwanej Mieczyk zwyczajny (Gladiolus communis) która tu obficie kwitnie. – Od potoka wypływającego z doliny Małołąki, zwęża się

Z Zakopanego do Kościelisk 2 godzin jazdy.

widocznie dolina którą droga prowadzi staje się nierówną i wzdyma się nadzwyczajnie. Wzniesienie to dzieli zarazem bieg rzek: jedne zmierzają na wschód ku Białemu Dunajcowi, a drugie na zachód ku Czarnemu Dunajcowi. Domy gubią się tu odrazu i znajdujemy się wśród gęstego lasu świerkowego, w którym pokazują się cudnej zieloności polany. Niedaleko przed skalistym otworem doliny Kościeliskiej droga ciągnąca się pod samemi stopami Tatrów przechodzi środkiem lasu wysokopiennych świerków. Za lasem dopiero kilka domków przypomina, że w tém dzikiem ustroniu żyją ludzie.

Dolina Kościelisko. Otwór doliny Kościeliskiej nie zapowiada tyle niezrównanych piękności, które ta dolina w sobie mieści: podobny jest on do wyłomu skalistej ściany, którym pędzą przy zachodnim boku nurty Czarnego Dunajca. Skały tej bramy składają się z ziarnistego wapienia dokupy spojonego (który górale skamieniałym jarcem t. j. owsem zowią) Wapień ten czyli dolomit składa się z samych kulkowatych skorup małżów (mianowicie Nummulites scabra) zowie się przetoż dolomitem nummulitowym, i świadczy iż wody morskie spokojnie osadzające się dały początek tym skałom obecnie 3000 do 4000 nad teraźniejszy poziom morza wzniesionym. Dolina Kościelisko jest najpiękniejszą i najrozkoszniejszą w całem paśmie Tatrów; ciągnie się z południa na północ i przedstawia tysiące zajmujących rozmaitości i powabów. Piękne łąki ładne na górach gruppy drzew bukowych jodłowych i świerkowych dodają nie mało uroku. Pomiędzy zabudowaniami celuje ładny domek leśniczego, 2928 stop wysoko położony, w którem można znaleść pomieszkanie. Przed 20 laty dziedzic Homolacz chciał tu wystawić wspaniały pałac; już fundamenta na takowe założono; lecz śmierć przerwała budowę z której domek dla leśniczego zrobiono schludny. Niedaleko jest tu młot czyli fryszerka w której przekuwają surowe żelazo i karczma żydowska z wierzchu na pozór piękna lecz wewnątrz brudna. W karczmie tej przebywają juhasy i bawią się w jesieni ochoczo, gdy powrócą z letnich pasterskich pielgrzymek w niziny. — Co roku zamieszkuje w dolinie Kościeliskiej kilka rodzin dla kuracyi żyntycą. — Niedaleko karczmy przy piecu wapiennym wydobywa się z wapienia liasowego na równi nader obfite źródło wysyłające w dwie przeciwne strony potężne swe strumienie wartko płynące. Jeden z tych strumieni obraca koło młotu żelaznego w fryszerce, przyczem jeszcze zbytnią wodę upuszczają. Źródło to leżące 2928 stop paryskich nad poziom morza ma średnią temperaturę + 4,27° C. Temperatura ta o jeden stopień niższa niż w Zakopanem z tąd pochodzi iż źródło to zasilają wody z gór chłodniejszych; nad źródłem albowiem wznosi się ściana wapienna 2000' wysoka Wielkiego-Upłazu, którego szczyty jeszcze o 1000' są wyższe.

Z Kościelisk wyszedłszy od źródeł Czarnego Dunajca o 10 godzinie rano można samemi wierzchami idąc granicą węgierską dojść z małemi spoczynkami do Pięciostawów o 7 godzinie wieczór. Tu się zwykle nocuje.

82

Z domku leśniczego najpiękniejszy jest widok: na południe widać niezmierne ściany fantastycznie podarte, kończące się w licznych iglicach; w samym końcu wznosi się góra Łyszna podobna do dachu katedry gotyckiej; z obu jej stron sterczą mniejsze wierzchy. Niekiedy wśród lata spadają na te szczyty śniegi, co przy żywej zieloności dolin, dziwnie odbija. Na północ dolina zamknięta amfiteatralnie ścianami skalistemi w których wyłom służy za wjazd do doliny. Kilkanaście kroków za źródłem i piecem wapiennym wchodzi się w dolinę która ma inny charakter, tworzy ona parów dość ciasny czyli rozpadlinę; ściany leżące dość blisko niemają już tej uroczej rozległości; jednakże nie zbywa jej przy całej dzikości na zachwycających powabach i rozmaitych pięknościach. Szara skała uwieńczona zielonym krzakiem, kwiat cudnej barwy lub trawka do skały przyczepiona, szmaragdowe wody bystrego potoku (koło którego wązka droga wiedzie) rozbijającą się w białe piany; przytem skały najdziwaczniejszych kształtów, które się co kilka kroków zmieniają (a z których jedna podobna do kury siedzącej na jajach, kwoczki) przedstawiają piękne dla oka obrazy. Według podania lubiał tu przesiadywać sławny rozbójnik Janosik i tutaj panom okupującym się od rabunku kazał sobie dostarczać na objad i posyłać najlepsze potrawy i najwyborniejsze wina. Po pułgodzinnej pielgrzymce rozpościera się kolista dolina i tworzy cyrk prawdziwy, spód jej zasłany pięknym zielonym kobiercem; a dla upięknienia obrazów widać kilka malowniczo położonych szałasów otoczonych świerkami. Pasterze przyjmują tu gości z radosną wesołością, ofiarując przybyłym równianki z uzbieranych kwiatów alpejskich kocanki (Gnaphalium leontopodium) lub skorupy z ślimaków, żyjących w tych holach. Kolista część doliny Kościeliskiej leży prawie w samym środku szczeliny, otaczają onę potężne góry i szczyt wschodni zwany Saturnus, będący zakończeniem grzbietu przy Wielkim Upłazie który się składa z łupku marglowego i kawałkami ciągle opada tworząc pole kamieniste. Z szczytem Saturnus łączy się dolinka zwana Kraków stanowiąca część boku doliny Kościeliskiej. — Naprzeciw góry Saturnus jest obszerna wesołą zielonością okryta dolina; na jej bokach są w różnych miejscach kopalnie wybornej rudy żelaznej czerwonej składającej się z jednostajnego niedokwasu żelaza (Blutstein). Z południowego boku naprzeciw szałasów tryszczą w tej kolistej dolinie niezliczone źródła szerokiemi żyłami. Dalej dolina jeszcze jest węższą i stanowi istotną szczelinę, lecz jej ściany nie są tak wysokie jak na początku i dzielą się w ustępy. Naprzeciw malowniczej góry Saturnus która przeszło 300 stop jest wysoka leży między innemi także źródło Pod-Wrotkami zwane. —

Dolina prowadząca do góry skalistej Saturnus idzie wysoko zasłana rumowiskiem — jest wązka.

Tak zwane Źródło Czarnego Dunajca leży w wschodnim boku skalis:
tej ściany wapiennej góry Pisana (która wystawiona na działanie powietrza
ulega zwietrzeniu i mięknieje tak iż łatwo w niej podróżni nazwiska
swe rysować mogą, odkąd też jej nazwa pochodzi) Z otworu w którym
człowiek się zmieścić może, bucha potężny strumień wody na 10 stóp szero=
ki. Źródło to jest to właściwie tylko podziemnym kanałem strumienia
powstającego ze źródła znajdującego się o 100 kroków powyżej; a któ=
rego wody w wapień podziurkowany mocno wchodzą i tym otworem
napowrót zebrane wychodzą. Z tego też powodu mniemane źródło Czar=
nego Dunajca w lecie niejednostajną ma temperaturę w dniach gorą=
cych gdy się woda strumienia ogrzewa ma ta woda + 7,40° C. ; w dniach
wilgotnych lub zimniejszych + 5,70° C. lub + 5,10° C. jakich to odmian inne
źródła nie pokazują które stałą temperaturę mają. W zimie nawet źródło
to ustaje. Podobne zjawiska znachodzą się w Alpach Karynckich, gdzie sław=
ne jezioro cyrknickie w lecie wysycha, a chwilami zaś za pomocą owych
podziemnych źródeł rzeszotami tamże zwanych znowu się wodą napełnia. –
Dalej za źródłem Czarnego Dunajca (którego powstanie tem sobie tłomaczyć na=
leży iż wody owe zbierają się na skalistej massie Wielkiego Upłazu, nieprze=
liczonemi szczelinami nadół wgłąb gór wapiennych wpadają i dopiero się w spo:
dzie doliny Kościeliskiej dobywają) zwęża się dolina która tu tworzy istną szcze=
linę i ciągnie się półgodziny. Droga nader romantyczna połączona jest mnó=
stwem mostków nad przepaściami w których się niespokojny burzy strumień.
Znowu otwiera się dolina szeroko a widoki jej odznaczają się rozległością
otoczoną przez Pyszną Wysoką Smreczynę, Tomanową. Dolina ta przerznięta
jest głębokiemi szczelinami a cały koniec ma pokryty lasami. – Od rozwarcia
doliny na zachód ciągnie się szczelina skalista Iwanówka z strumykiem
Czarnego-Dunajca zaczynającym się w Przełęczy-Iwanówki wysokiej 4400'.
(Tym nazwiskiem Przełęcz mianują górale siodła łączące dwie góry). W bliz:
kości Iwanowki w wschodnim boku góry Ornak w tak zwanym Czarnym Żle=
bie są dwie stare opuszczone kopalnie w gnajzie zwane Dziewięta-Bania
i Czarna Bania czyli Czarna Stolnia. Kilka otworów i kupy drobnych kamie=
ni składających się z białego kwarcu, z siarkami baryty i białawego węglanu żelaza
pomiędzy któremi rozsiany jest panabaz (fahlerz, minerał zawierający w sobie miedź, siar=
kę i trochę srebra) z siarczykiem podwójnym miedzi i żelaza świadczą iż tu dawnemi
czasy były kopalnie; a górale prawią nawet o jakimś starym królu, który w Koście=
liskach bił pieniądze. – W samym końcu doliny Kościeliskiej u stóp Pyszny albo
Błyskiego Wirchu są ślady kopaln zwanych: Na-Kunsztach w łupku talkowym
zielonawego koloru z którego się Pyszna składa. Dobywano tu jeszcze przy końcu wieku
zeszłego panabaz z którego wydzielano srebro oraz miedź. Haquet wspomina r. 1796

przy opisie tej góry iż się ta kopalnia zwała Św. Józefa. Pokazują tu jeszcze miejsce gdzie stał młyn do mielenia rudy na proszek. Dalej idąc pod samą Pyszną widać 4 wielkie doły, o których opowiadają że z nich dobywano miedziankę i srebr: nicę za pomocą łańcuchów 200 sążni długich i kunsztów czyli wielkich kół obraca: nych wodą. Kopalnia ta była jeszcze w tym wieku używana przez towarzystwo w Lu: bowli, które wyciągało miedź i srebro z panabazu i białego siarkanu barytu w pobliskich hutach. Pokład ten znajduje się w łupku talkowym nadzwyczaj w me: tale bogatym. – (Oprócz panabazu znajduje się w górze Ornak obfity węglan żelaza jedna z najcelniejszych kopalnie rudy żelaznej) – Około 1000 kroków od Kunsz: tów jest pokryta ziemia jaferem, zielem z czarnemi jagodami nakształt boró: wek (Vaccinium uliginosum – Borówka łochynia) z którego paszy owce najlepszą dają bryndzę. – Ztąd wznosi się przełęcz czyli bok łączący Pyszną i Wysoką, leżący 5457 stóp nad morzem. – Sam szczyt Pyszny wysoki jest 6943 stóp. Talk do składu góry Pyszny wchodzący bywa w białych ziarnach a że miększy od kwarcu wystawiony na działanie powietrza wypada; dla tego też powierzchnia tej góry bar: dzo chropowata. Łupek talkowy Pysznej tworzy niby klin wśród głównego łańcu: cha Tatrów. Na szczytach często widać żyły miedzi i srebra, ale dla trudności dostę: pu nie są zdatne do wyciągania. – Z Pyszną potężna przełęcz górę Szczyt łączy. Góra Szczyt zdaje się być wyższą od Pysznej i zapewnie do 7000 stóp do: chodzi; widok z niej nader rozległy gubi się między wirchami Orawy i Liptowa. Pod samym wierzchołkiem znajduje się pokład rudy miedzianej (podwójnego siar: czyka miedzi i żelaza w łupku talkowym) na północnym boku; lecz tak niedostępny iż mimo swej obfitości jest nienaruszonym. – Ze wschodu łączy się Pyszna przez siodło z wielką górą zwaną od południa (od Liptowy czyli od Wę: gier) Wysoka a od północy (od Galicyi) Babie-Nogi składającą się z gnajsu; jest ona na wschód rozpruta głębokim parowem w którego spodzie leżą wiel: kie głazy. – Następującą w porządku jest góra zwana Smreczyny; nie można na nią wprost wstąpić dla stromych skał; lecz z lewej strony się dochodzi. Zie: mię okrywają rośliny a między temi bujnie rozrodzony jafer przeszło stopę wyso: ki; u stóp leży Staw-Smreczyński tworzący małe jeziorko okrągłe mające do 1300 stóp czyli 660 kroków w obwodzie; kolor ma z daleka czarny a z bliska bru: natny od mułu i torfu czarnego; jest ono dosyć płytkie. Górale mają przesadzone mniemanie o jego głębokości. Według podania chciał jeden chłop spuścić to jezior: ko by mieć z niego pastwisko; lecz zaledwo począł kopać usłyszał głos z głębi: „Nie kop, bo jak mię spuścisz, to wszystkie miasta i wsi aż do morza zaleję." Tym przestraszony zaniechał roboty i uciekł. Od jeziorka łatwo wejść na szczyt Sme: reczyn podobny do płaskiej piramidy z dwoma wyskokami, najwyższy szczyt zwany Czuba nad Zakosem 6375 stóp wysoki składa się z gnajsu. – Zakończa

* to koło gór Tomanowa-Polska nieco niższa od poprzednich mająca 6080 stóp. Pomiędzy dwoma temi górami sterczy jeszcze Hlinik nad doliną tegoż imienia.

Góra Tomanowa-Polska łączy się z Smytnią mającą 5019 stóp wyso:
kości. – Wyniosłe szczyty zasłaniają dolinę zwaną Wiercicha (którą Sydow
mylnie mianuje Tychy-Thal może Licha dolina) jedyną w Tatrach kształtu
podłużnego (bo wszystkie inne doliny tatrzańskie są poprzeczne) na milę dłu:
gą między Gąsienicowemi-Stawami i Wielkim Upłazem leżącą, od wiatru
a mianowicie z północy; który to umiarkowany klimat i gęste deszcze
przydają jej roślinności. Około 300 stóp niżej przełęczy już na stronie
Węgier tryszczą źródła z wapienia zasilane wodami z gór płynącemi. Naj:
celniejsze z tych źródeł ma średnią temperaturę +3,6°C lub +2,35°C. Doli:
na Wiercicha należy do najciekawszych w Tatrach pod względem geologicz:
nym, albowiem pokazuje iż skały krystaliczne (plutoniczne) są tu bardzo
późne, gdyż gnejs i granit leżą na wapieniu którego warst:
wy zapadają na północ pod znacznym kątem. To dowodzi iż te dwie ska:
ły są późniejsze od spodniej formacji zwanej Jura; przeciwny bok czyli
południowy doliny Wiercichy składa się właśnie z gnejsu i granitu
skał ogniowego początku. – Płaszczyzna rozpostarta na boku wschod:
nim przełęczy łączącej góry Tomanowa-Polska i Rzędy-Upłaziańskie
zowie się Na-Równiankach, leży 4800' wysoko; jest tam źródło obfite.
W rozpadlinie zwanej Czerwony-Żlebek stanowiącej bok góry Tomanowa-
Polska znajduje się w wysokości prawie 5000' nad poziomem morza ko:
palnia rudy żelaznej w szarym wapieniu, z której rudę 18 do 30 procentów
żelaza wydającą wożą do pieca Zakopańskiego. rocznie dobywają około 4000
centnarów tej rudy; podobnież i w dolinie Żeleźniak naprzeciw góry Satur:
nuś przy Kościeliskach dobywają hematyt wapnisty ciemno-czerwonej barwy
z którego wytapiają żelazo w Zakopanem. Ruda ta jedna z najlepszych w Tat:
rach wydaje 40 do 70 procentów żelaza; wszelako mało jej dobywają, rocznie
do 800 cetnarów, bo tylko w gniazdach się znajduje. Kopalnia ta zowie się
Maturka. – Podobny hematyt wapnisty lecz ubogi w rudę żelazną dobywają
też w górze Kopka przy Kościelisku. – Do ciekawości doliny Kościelis:
kiej należy także jama zwana Zbójnicką w wschodnim boku Upłazu
wznoszącego się nad doliną Kościeliską. Jama ta czyli raczej wielka
szczelina w wapieniu ciągnie się ze zachodu ku wschodowi około 90
kroków długa a 10 kroków szeroka i tyleż wysoka, dosyć ciekawa. –
Wogóle dolina Kościeliska jedna z najciekawszych i najpiękniejszych w Tat:
rach, odznacza się bujną wegetacyją alpejską, której wapienie nader sprzyjają.

Dolina Kościeliska z początku nieco szersza zwęża się nagle przy miejscu zwaném
Wrota i znów się roztwiera obszerniej na której przestrzeni leżą piękne polany,
dom leśniczego i młot czyli fryszerka; dalej od pieca wapiennego ścieśnia
się nagle i nosi charakter istotnej szczeliny około 3000 kroków długiej;
następnie rozszerza się koliśto przy polanie ciągnącej się u stóp skalis:
tej góry Saturnus, dalej znów tworzy szczelinę około 2000 kroków długą
w której wschodniej ~~...~~ ścianie jest owe mniemane źródło Czarnego-Dunaj:
ca. Odtąd roztwiera się (gdyż dotąd trwały tylko wapienie nadające skałom
swoim te malownicze kształty) dolina i tworzy obszerną bardzo nierowną
kotlinę najeżoną wysokiemi szczytami i potężnemi wirchami: Tomano:
wa-Polska, Smreczyny, Babie-Nogi, Pyszna, Ornak złożone ze skał
plutonicznych a niektóre z przeobrażonych. Chodząc po szczytach nieraz
prócz zajmujących widoków można też dostrzedz ciekawych zjawisk optycz:
nych. Jedno z takich się wydarza gdy słońce od zachodu świeci ukośnie
i gdy mgły odzieją doliny i góry, natenczas gdy mgła osłoni człowieka cień
jego pokryty bywa kolorami tęczy. Wszelakoż zaskoczenie tej raptownej
mgły może się na miejscach niepewnych stać niebezpiecznem i zgubnem
dla ciekawego podróżnika.

Dolina Chochołowska. Ostatnią doliną Podhala polskiego jest doli:
na Chochołowska; za nią bowiem dalej na zachód leży już Orawa kraj wę:
gierski. Trzeba więcej niż godzinę postępować od bramy skalnej aż do miejs:
ca początku tej doliny. W środku drogi leży dolinka Lejowa, ~~...~~
~~...~~ nad którą w grzbiecie zwaném Na-Siodle nad doliną Lejowej
wpośród szarego wapienia znajdują się zarzucone kopalnie manganitu (Grau:
braunstein) używanego do wytapiania z niego żelaza. Sama dolina Chocho:
łowska w której tryszczą potężne źródła dające początek strumieniowi, ma
wąski i skalisty otwór i bierze początek w holi Stoły. Dolinę tę okrywają
lasy świerkowe, na wysokościach sterczą samotne skały. Jest ona z wielu
względów odmienną od innych dolin; ciągnie się bowiem ku południowi za:
chodniemu z niskiemi bokami pokrytemi drzewami i trawą; zwęża się potém
i otacza coraz wyższemi bokami. Po półgodzinnej drodze widać mnóstwo źró:
deł; dalej przedstawia się wszystko wspaniale i olbrzymio zadziwiając odwie:
dzających. Kilka szczytów nader jest stromych i niedostępnych. Polana Chocho:
łowska nie jest na równinie i posiada wiele szałasów do chowania siana. Od tej
te polany rozchodzą się: dolina Chochołowska, Jarabcza i Trydnowiańska,

a nad każdą wznosi się wirch obrośnięty kosodrzewiną. Trydniowiańska i
Jarabcza dolina są do siebie bardzo podobne; nad każdą przy stromych
bokach wznoszą się wysokie wirchy, a strumienie środkiem płyną dolin.
Nad Trydniowiańską doliną doliną wznosi się góra Kopa 5386' wysoka;
nad Jarabczą doliną: Upłaz wysoki 6132'; a nad Chochołowską doli=
ną Hruby Wirch 6501' wysoki; Na północnej pochyłości Hrubego Wir=
chu ciągną się dwie żyły kwarcowe do białych murów podobne (czyli dwie ży=
ły granitowe gnajs przecinające). – Dolina ~~[illegible]~~ zwana: Stara-Robo=
ta wpadająca do Chochołowskiej ma boki nader strome i trudne do
przejścia gdyż całą szerokość zajmuje strumyk z wirchu zwanego: Szczyt
spadający. Wirch ten ma podobieństwo do piramidy i składa się z łup=
ku chlorytowego ze śladem rudy miedzianej; lecz za wysoko leży dla rozwi=
nięcia się kopalniom. Dolina ta była niegdyś bardzo głośną i otrzymała
nazwę od starych zarzuconych robót czyli kopalń w boku zachodnim po=
tężnego grzbietu góry: Baniste (która od strony wschodniej zowie się Ornak). Przy otworach kopalni, do której wybor=
na droga dotąd zachowana prowadzi, leżących na wysokości 4850' znajduje
się mnóstwo rozrzuconych kamieni pomiędzy któremi kawałki białego kwar=
cu z wzrostym hanabazem świadczą iż tu były znaczne kopalnie miedzi
i srebra; jakoż dotąd o tej kopalni góral opowiada że: „ośm sto roków w
niej pracowano i tyle już minęło gdy przestano pracować; dobyli z niej nie=
zmierne skarby; sztolnia miała być 300 sążni długa i przewiercała grzbiet
aż do doliny Kościeliskiej. R. 1847 zaczęto tu znowu pracować lecz tylko wy=
dobywano rudę żelazną do zakładów hutniczych w Makowie. – Na samej
granicy węgierskiej leży w zachodniej części doliny Chochołowskiej kopalnia
Bobrowiec rudy żelaznej w wapieniu zwyczajnem. – Dalej na zachód w Tatrach
jest ostatnia wielka dolina Rohaczów już na Węgrzech w hrabstwie O=
rawskiem. Rzeka Chochołówka ciągnie się pół mili aż do ujścia jej w
Czarny-Dunajec. W tym kawałku leży kilka wsi: Witów, Chochołów, Ko=
niuszki, Pod-Czerwone i Czarny Dunajec. Ostatnia ta wieś bardzo jest
porządna, ma fizyonomiję miasteczka i słynną jest przez swe targi na któ=
rych głównym artykułem płótno kupowane przez Węgrów z Orawy. Mieszkań=
cy tej wsi są zamożni, mają porządne domy; a nawet i sklep z towarami
tu się znajduje. – Ztąd zwraca się Czarny-Dunajec na wschód i przepły=
wa znaczne pokłady torfu.

85

Ogólny charakter północnych Tatrów.

Podhale jest bardzo małą krainą; bo ledwie 15 mil kwadratowych obejmującą; na główny jego charakter wpływa wzniesienie 1800 do 3000 stóp: śmiało wzniesione szczyty, głębokie i malownicze dzikie doliny, bystre strumienie oraz jeziora leżące na granicy gdzie się styka formacyja wapienna z plutoniczną czyli krystaliczną, a które powstały przez zamknięcie dolin granitowych wapieniem przez które woda zbierająca się przedrzeć się tylko zdołała; nadają Tatrom postać zupełnie od innych gór odmienną, bogatszą w rozliczne zachwycające widoki. — Klimat w Tatrach w skutek owego wysokiego wzniesienia jest ostry. Podczas gdy w równinach piękne lato panuje; wysokie szczyty tatrzańskie zaledwie z końcem czerwca lub w lipcu tracą śnieżne swe pokrycie, którym się w środku września na nowo odziewają. Wśród lata nieraz powietrze nieraz nagle się oziębia, sprawia szron i ścinanie się wody w lód, a zimny deszcz w górach tak przykry często śnieg z sobą sprowadza. Częste mgły osiadające na szczytach i w dolinach dają początek różnym ciekawym powietrznym zjawiskom. Krótkie to trwanie lata w górach bywa przyczyną iż najlepszą porą do zwiedzania tych gór jest koniec lipca lub początek sierpnia; gdyż powietrze po burzach nieco się ustala, a bujna roślinność w całym rozkwicie i przepychu wtedy się oczom przedstawia. Ostrość klimatu jest przyczyną iż grunta nie są żyzne, do czego się też przyczynia cienka warstwa ziemi urodzajnej. Udaje się tam tylko owies, jęczmień, żyto, ziemniaki, a w nizinach len, którego uprawa i obrabianie wiele rąk doliny nowotargskiej zatrudnia. Całe podgórze jest pagórkowate i okryte lasem aż do 4200 lub 4500 stóp. Jałowe i chude grunta, zasiane rumowiskiem, nawożą górale najwięcej torfem.
Roślinność czyli wegetacyja nierównie uboższą jest od żyznych pól w nizinach nowotargskiej doliny; wszelakoż góry te mają właściwą sobie roślinność; której zbadaniem na południowej stronie zajmował się szwedzki botanik Jerzy Wahlenberg (Flora Carpathorum principalium. Goettingae 1814) w r. 1813; a na północnej galicyjskiej Herbich (Additamentum ad Floram Galiciae. Leopoli 1831, i Selectus plantarum rariorum Galiciae. Czernovicii 1836) oraz Alexander Zawadzki (Enumeratio plantarum Galiciae. Breslau 1835) który tylko niektóre celniejsze doliny zwiedzili. U stóp Tatrów wabi oko roślinność w całej sile i obfitości. Wszędzie widać smukłe świerki, jodły i buki gęsto obok siebie rosnące, a pomiędzy nimi łąki okryte kobiercem najcudniejszych kwiatów.

Trzy pasy roślin jeden od drugiego wyższy odróżniają się widocznie na obyd=
wóch pochyłościach Tatrów. Najniższy pas leśny (regio subalpina) rozciąga
się pomiędzy stopami Tatrów a granicą drzew czyli pomiędzy 3000' a 4200';
w pasie tym znajdujemy obraz całej siły roślinności. Najdorodniejsze świerki
(Pinus picea) [Kiefer, Rothtanne] i jodły (Pinus abies, pectinata) [Tannen, Weißtanne] tworzą tu gęste lasy, z których
najpiękniejsze są przy zakładzie hutniczym Zakopanego i w pobliżu otworu
doliny Kościeliskiej. W lasach tych przeważają mianowicie świerki czyli smre=
ki. Dolinę Białską pod Gewantem i boki góry Nosal przy zakładzie hutni=
czym Zakopanego okrywają bujne lasy bukowe (Fagus sylvatica). W lasach
świerkowych pokazują się też miejscami pojedyncze jawory (Acer tartaricum)
lecz te są niebardzo dorodne i chorobliwe. Wśród gęstych lasów bywają zupeł=
nie bezdrzewne przestrzenie okryte łąkami (polanami) cudnej zieloności na
których przy szałasach pasterze lub pasterki paszą krowy lub owce. Powy=
żej 3500' następuje granica drzew rosną wprawdzie świerki i jodły lecz
mają chorowite wejrzenie; nie strzelają tak wysoko a na gałęziach czepia=
ją się siwe porosty z Brodaczki czyli Łakości (Usnea barbata) do warkoczy
lub bród podobne. Jeszcze wyżej świerki i jodły karłowacieją lub jak krzaki
okrywają znaczniejsze przestrzenie, a gałęzie ich w skutek ostrego powietrza i
panujących wiatrów w jeden kierunek zwrócone. Średni pas Kosodrzewiny
(regio alpina inferior) poczyna się od granicy drzew aż do 5600'. Tu napoty=
kamy drzewo szpilkowe do sosny podobne zwane limbą (Pinus cembra) [Zirbelkiefer, Arven]; ma
ono szpilki dłuższe osadzone po 5 w jednej pochewce i potężne szyszki z nasio=
nami wielkości orzechu laskowego. Drzewo to odznaczające się swą żywicz=
ną wonią, poszukiwane jest w Tatrach, albowiem sprzęty z niego robione
opierają się robactwu, a olejek z niego wytłoczony służy za lekarstwo w sąsied=
nich Węgrzech. Drzewo to rosnące pojedynczo, dość rzadkie jest w Tatrach; moż=
na go znaleźć jeszcze w niewielkiej liczbie przy szałasie Morskiego-Oka i
na boku Wielkiego Upłazu sterczącego nad doliną Kościeliską. Kosodrze=
wina (Pinus mughus) rośnie w dolnych częściach pasu nierównie bujniej
a niżeli w górnych, w górnych mają krzaki jej zaledwie dwie stopy, podczas
gdy w dolnych dochodzi wysokości 10-12 stóp. Drzewo to podobne zupełnie do
sosny zwyczajnej wyrasta tylko w krzak przyczem się gałęzie jego zakrzywia=
ją; pojedyncze krzaki Kosodrzewiny sięgają nawet wysokości 6100' a poczyna=
ją się już od 4200 stóp. Że Kosodrzewina jest odrębnym gatunkiem widać oczywiś=
cie z tego iż w Tatrach sosny nie rosną, bo ostatnie sosny spotykamy pomiędzy
Ludzimierzem a Nowym Targiem; zdanie więc tych którzy utrzymują, że Kosodrzewi=
na jest tylko karłowatą postacią wyrodzoną z sosny, jest mylne. Wraz z Kosodrze=
winą pokazują się i inne karłowate krzaki mianowicie: Jałowiec karłowaty
(Juniperus nana, alpina) zwany borowiczką, Jarzębina (Sorbus aucuparia) zwana
tu skoruszyną, Bez koralowy (Sambucus racemosa) Wiciokrzew czarny (Lonicera nigra)

<u>Buk</u> rzadki u stóp gór w Pieninach częściej.
<u>Świerk</u> czyli smrek (Pinus picea, Fichte, Rothtanne) rośnie na pokładach wapiennych najchętniej na zachodnich pochyłościach do 3200 stóp nad powierzchnią morza bałtyck. a nawet do 4000 stóp. Wysokości dochodzi często 39 stóp grubość 16" w przecięciu; niektóre pnie rachując podług kręgów miały 12[illegible] lat. Na północnej stronie wiele.

<u>Jodła</u> (Pinus abies alba, pectinata, Weißtanne, Edeltanne) na północnej stronie rzadziej przychodzi, za to częściej w przedgórzach węgierskich. Na północnej stronie znajdują 10° wysokie 30" szerokie mające 178 lat.
<u>Sosna</u> (Pinus sylvestris, Föhre, Kiefer) dzikich nie ma w Tatrach.
<u>Limba</u> (Pinus cembra, Zirbelkiefer, Arven, sibirische Kiefer) rośnie na pokładach granitowych, najczęściej na zachodnich pochyłościach 4200 stop nad pow. morza. Dochodzi wysokości 52 stop grubości 14". Znajdywano takie co miały po 270 lat — drzewo zwane Kedryna w wschodnich Karpatach.
<u>Modrzew</u> (Pinus larix, Lärchenbaum) rośnie na urwiskach granitowych i wapiennych mięszany z świerkami do 3400 stop nad pow. mor. Wysoki 48 do 79 stop, gruby 11" do 16" miewa po 90 lat.
Cis (Taxus baccata, Eibe) pojedynczo dochodzi 4000 stop n.p.m. w Zakopanem.

Lasy z węgierskiej strony znacznie zniszczone lekkomyślnie spalone

zwany smrodziną lub Kozieńcem, i kilka pełzających gatunków wierzb jako-
to Wierzba zielna (Salix herbacea) Wierzba siatkowata (Salix reticulata),
Wierzba przytępiona (Salix retusa) Wierzba spiczasta (Salix hastata, Sty-
laris) Z ziół odznaczające się są dzwonkowate między temi Dzwonek alpejski
(Campanula alpina) rosnący na Magórze nad Zakopanem i Gewontem z kwiatem
niebieskim, Łomikamień czyli Skalnica (Saxifraga) w różnych gatunkach, i
Goryczka czyli Swięcznik (Gentiana asclepiadea) z pięknym szafirowym kwia-
tem. – 3) Trzeci pas stanowiący najwyższą dziedzinę alpejskich roślin (re-
gio alpina superior) rozpoczyna się na wysokości 5600' i sięga aż do naj-
wyższych szczytów. Roślinność jego składa się z wielu rzadkich wonnych
roślin, traw i mchów i porostów pokrywających nieraz najwyższe wierzchołki. Bujne
trawy dają wyborną paszę owcom, wołom i koniom które znajdują dostateczne poży-
wienie koło szałasów na szczytach otaczających dolinę Kościeliską jakoto w gorach:
Ornak, Wysoka, Tomanowa polska, dalej na Złatołącznaku i przy Przełęczy
Lijowej przy Stawach Gąsienicowych, Pięcio-Stawach i Morskiem-Oku. Tu na
najwyższych szczytach rosną rzadkie rośliny Goryczka śnieżna
(Gentiana frigida) Skalnica mchowata (Saxifraga bryoides) Jaskier lodowy
(Ranunculus glacialis) Wyklina alpejska (Poa disticha)
Mokrzyca wieloszypułkowa (Stellaria multicaulis) Marzymłodek piołun-
kowaty (Senecio abrotanifolius) Rośliny które najwyżej rosną są Skalnica
przytępiona (Saxifraga retusa) i Skalnica mchowata (Saxifraga bryoides)
Mchy biorą przewagę w górnych dziedzinach stanowiąc nieraz grubą warstwę
która w czasie posuchy znacznie wysycha. Na niektórych szczytach dla ciągle
zsuwających się głazów nie mogą się i najmniejsze rośliny utrzymać, przetoż
szczyty te goło wyglądają jak n. p. na Turniach wznoszących się nad Morskim
Okiem i nad Czarnym-Stawem oraz na zakrzywionym wierzchu Krywania pra-
wie na granicy Spiża i Liptowa. Jednakże i tu pojedyncze poziome zioła peł-
zające po ziemi lub przylepione do głazu. Uderzająca zwłaszcza różnica zachodzi
w roślinności skał granitowych i wapiennych; tak iż nieraz na jednejże wyso-
kości widać znaczną różnicę. Podczas gdy na granitach tylko z rzadka poziome
rośliny kwitną jak n. p. Androsace obtusifolia, Goryczka śnieżna (Gentiana
frigida) Arcydzięgiel (Angelica archangelica) Kuklik pełzający (Geum reptans)
Jaskier lodowy (Ranunculus glacialis) i Senecio incanus (Marzymłodek);
przedstawia bujna roślinność na wapieniennych skałach wspaniały kobierzec
uwity z różnobarwnych kwiatów czerwonych, niebieskich i żółtych. Miano-
wite boki doliny Miętusiej świecą tym barwistem przepychem różnych kwiatów.
Do celniejszych roślin kwitnących na stromych szczytach wapiennych należą:
Goryczka wiosenna (Gentiana verna) Len alpejski (Linum alpinum) Mak alpejski
(Papaver alpinum) Aster alpejski (Aster alpinum) Kocanka lwiołapista (Gnaphalium
leontopodium) Skalnica groniasta (Saxifraga aizoon); w zagłębieniach bowiem
wapienia nagiego tworzy się czarna ziemia dająca bujny żywot roślinom kwitnącym.

Na galicyjskiej stronie Tatrów rosną niektóre rośliny których gdzie indziej nie
ma; takiemi są: Avena carpathica (Owies tatrzański) Campanula carpa-
thica (Dzwonek karpacki) Hieracium carpathicum (Jastrzębiec karpacki) Gna-
phalium carpathicum (Kocanka karpacka) Senecio carpathicus vel abrota-
nifolius (Marzymłodek piołunkowaty, który od Zawadzkiego przezwany zos-
tał Herbichia abrotanifolia) Cineraria capitata (Popielnik główkowaty)
do tych roślin możnaby jeszcze dodać: Laserpitium simplex (Okrzyn pojedynczy), (Stellaria
multicaulis, Sedum saxatile (Rozchodnik skalisty) Cochlearia groenlan-
dica (Chrzan grenlandzki) i Carex canescens (Turzyca łysa) opisane przez
Herbicha a Zawadzkiemu i Wahlenbergowi nie znane. — O Karłodrzewinie jest
między góralami podanie, że za karę, tak nisko rośnie, bo z jej drzewa był krzyż Chrystusa.

Zwierzęta. Tatry w ogólności nie są bogate w zwierzęta żyjące. Sarny
nie są liczne; wilk i niedźwiedź przybywają tu tylko w gościnę z Brans-
kich Tatrów. Niedźwiedź pojawia się się najczęściej gdy borówki (jagody)
dojrzewają; wilk czasami szkodę w szałasach wyrządza. Właściwem zwierzem
zamieszkującym tylko Tatry jest Kozioł dziki czyli Koza dzika (Anti-
lope rupicapra) o 3 do 5 cali wyższy od sarny, w lecie ma sierść płową, w
zimie czarniawą, łeb i szyję ma brudno-białawą, przez oczy przechodzą czar-
ne pręgi, rogi gładkie z przodu stojące i w tył haczykowato zakrzywione
ostro, oczy świecące. Przebywa małemi stadami 4200' do 4500' wysoko
w dwóch najdzikszych okolicach to jest w grupie gór najwyższych pomię-
dzy Morskim Okiem, Świnnicą, Krywaniem i Szczytem Łomnickim
tudzież na zachodnich szczytach węgierskich Tatrów zwanych Rohacze
gdzie żyją ziołami górskiemi mianowicie Kozłowcem czyli Omiegiem
z wielkim żółtym kwiatem (Doronicum scorpioides) którego korzeń zwany
też słodyczką ma mieć moc strzeżenia od zawrotu głowy. Koza dzika
rzuca na początku maja jedno lub dwoje młodych koźląt, które przez 6 mie-
sięcy ssą matkę. Bieg ich nadzwyczaj szybki; tam gdzie człowiek zajdzie
w górę za godzinę, przebiega koza dzika w 3 lub 4 minutach. Za pobyt
obierają miejsca najniedostępniejsze, najczęściej na turniach południo-
wych za Mnichem. Liczba zbyt ich mała; podług podań strzelców ledwie
setki dochodzi. Mięso bardzo smaczne i cenione, wszelako trzeba go przez
2 tygodnie moczyć w occie aby skruszało. Polowanie na kozy dzikie na-
der jest mozolne i niebezpieczne; trzeba bowiem wprzódy znać dobrze miejs-
ce ich pobytu i mieć dobre oko oraz strzał pewny. Strzelec czatuje w szczer-
binie którą ścieżka górska prowadzi, a kilka chłopów napędza i zgania
owe kozy dzikie na strzał. Jeżli strzał chybi, trzeba się nieraz kłaść na zie-
mi, bo przeskakująca ku szczytom koza łatwo człowieka w przepaść zepchnąć
może. — Koziorożec, czyli Wielkoróg albo Cap dziki (Capra Ibex) zupeł-
nie prawie już w Tatrach wyginął; jeszcze przed parę latmi widywano go z rzadka.

87

Rogi ma wysokie bardzo długie u góry szerokie i półksiężycowato w tył wygięte; sierść ma długą i szorstką płową która pod zimę czernieje. Sami: ca ma mniejsze rogi. – Świszcz (Arctomys Marmotta) którego górale Świs: takiem zowią zamieszkuje także puste okolice za Mnichem, oraz Tatry węgierskie. Jest on wielkości zająca, głowę ma podobną do myszy czarną łapy jak u kreta, futro zaś podobne do szopów; nadzwyczaj płochy i czujny wydaje przerywane świstanie i stawa na zadnich łapkach, przy: czém przedniemi pokarm bierze. Żywi się roślinami i kopie głębokie nory które wyściela mchem i trawą; w nich częstokroć 8 miesięcy zimowych prawie bez ruchu przesypia; złapany daje się obłaskawić. Sadło jego cenią górale jako lekarstwo. – Z ptaków tatrzańskich które opisał Kazmierz Wodzicki (Wycieczka ornitologiczna w Tatry i Karpaty gali: cyjskie. Leszno 1851) zasługują na uwagę: Sęp rdzawy (Vultur percnop- terus znacznej wielkości, oraz Orzeł bielik (Falco fulvus) nader śmiały i bystry, który się nawet na zwierzęta mianowicie młode owce porywa. R. 1785 porwał z polany w Kościeliskach dziecię i zamordował orzeł tego rodzaju; lecz go ubito na skale Siwa zwanej. Wrończyk żółto dzióby (Corvus pyrrhocorax) Drozd obróżny (Turdus torquatus) Opocz: nik białorzytka czyli Pokląskwa (Saxicola oenanthe) Płochacz alpejski (Accentor alpinus) Wróbel śnieżny (Fringilla nivalis) Wróbel skalny (Fringilla petronia) Makolągwa (Fringilla canabina), rzadki Łomurnik skalny (Ticho: droma phoenicoptera) mający różowe pierze zamieszkują najwyższe nawet skaliste szczyty; w la: sach smerekowych i bukowych w dolinie Białki i Zakopanego gnieździ się Głuszec czyli Głuchoń (Tetrao urogallus) którego Górale dzikim jędorem zowią dość z rzadka, oraz Jarząbek (Tetrao bonasia), a nawet czasami Kaczka dzika Krakwa czyli Krzyżówka, obiera samotne mieszkanie w Stawie Smreczyńskiem w dolinie Kościeliskiej. – Z płazów pojawiająca się pomiędzy rumowiskiem na górach Karpackich Wąż płowy czyli węgierski (Coluber pannonicus) dał powód do powieści o Królu wężów z złotą koroną. Salamandra ognista (Salamandra maculata) czyli tak zwany Jaszczur, oraz Tryton ognisty (Triton igneus) żyją w cieplejszych mokrzad: łach u stóp Tatrów. – Z ryb żyje Pstrąg tatrzański (Salmo alpinus) nieraz znacznej długości w wodach Morskiego-oka; lecz pomimo swej żarłoczności bardzo jest chudy i dopiero w niższych potokach musi być tuczony. Pstrąg zwyczajny (Salmo fario) zamieszkuje potoki rwące. – Owadów znaczna jest ilość w Tatrach, pomiędzy niemi wiele nieznanych gatunków jak n.p. ślima: ki i muszce śnieżne żyjące na najwyższych szczytach na płatach śniegu, do: tąd jeszcze nie zbadane i nieopisane, aczkolwiek z wszech miar na uwagę zasługują.

Mieszkańcy. Podobnie jak ziemia i jej utwory w Tatrach, tak też i jej mieszkańcy różnią się od ludności zamieszkującej równiny i Beski-dy, czyli od tak zwanych Lachów i górali Beskidowych, z którymi mało co wspólnego mają, tylko mowa ich zbliża do siebie. Już po samej wysmuk-łej postaci ciała można rozpoznać górala tatrzańskiego od innych góra-li polskich zamieszkujących Karpaty od Olszy aż do Krempny w obwodzie jasielskim. Górale tatrzańscy czyli Podhalanie odznaczają się wysokim wzrostem, twarzą podłużną, wydatnemi poważnemi rysami i czarnemi oczami. Kobiety zwłaszcza w okolicach Czarnego-Dunajca zale-cają się delikatną płcią i pięknością oraz schludnością. Górale tatrzań-scy galicyjscy przewyższają co do urody i sił umysłowych swych sąsiadów słowackich górali na Orawie i Liptowie. Głównej przyczyny tej wyższości szukać należy w wolności i swobodach jakiemi Królowie polscy pierwszych osadników tutejszych, tak zwanych sołtysów obdarzali. Nazwy wsi pows-tały później; dotąd jeszcze trudno się u Podhalana dopytać nazwy wios-ki; wie on tylko gdzie ta lub owa rodzina mianowicie sołtysi (od których wioski dostały nazwiska n.p. Chochołów) mieszkają. Domy i zabudowania gospodarskie porządniejsze u nich niż gdzie indziej; dachy pokryte gonta-mi, lub deskami; w oknach szklane szybki, co świadczy o pracowitości i zamiłowaniu porządku. Roskład w domu świadczy o pewnym ładzie i zamiłowaniu porządku; domek obsadzony zwykle jesionami (z którego wyrabiają narzędzia gospodarskie) a czasami nawet sadem (jak n.p. we wsi Biały-Dunajec u wójta Pawlikowskiego) w którym jednakże drzewa owocowe rzadko dojrzewają. Górale tatrzańscy noszą sukienne obcisłe wyszywane białe nogawice (spodnie), na nogach kierpce (rodzaj skórzanych sandałów) krótką koszulę spiętą mosiężną zgrabną sprzączką z łańcuszkami mosiężnemi, pas szeroki skórzany z guzikami i sprzączkami zastępujący kieszenię, gunia krótka z sukna brunatnego zarzucona na ramie z czerwoną lamówką i mały okrągły ka-pelusik z sznurkiem białych morskich muszelek lub skórzaną wstęgą wybitą mosiężnemi guziczkami. W zimie używają serdaka (rodzaj kamizelki z rękawami) z granatowego sukna, lub krótkiego węgierskiego kożuszka. Włosy długie czarne spadają na barki. Kobiety noszą też kierpce a w święta żółte buty z safianu (które przy wstępie do kościoła lub miasta wdziewają) długie spodnice z wzorzystego niebies-kiego płótna, oraz brunatną gunię lub u dostatniejszych czerwoną bekieszkę pod-bitą białemi królikami i lamowaną złotemi galonami; głowę obwiązują białemi chust-kami, szyję zaś zdobią sznurkiem grubych korali czerwonych lub niebieskich szklannych z medalem; dziewczęta zaś noszą gołą głowę z plecionym warkoczem. Wybitnym rysem charakteru górali tatrzańskich jest gościnność, otwartość dobroduszność i religijność,

posunięona nieraz aż do zabobonu i fanatyzmu; w zimie nawet zwiedzają odległe
kościoły, a niemasz górala któryby nie odbył pobożnej pielgrzymki do Kalwaryi
Zebrzydowskiej lub Częstochowy. Fanatyzm ten religijny był przyczyną zaprowa=
dzenia towarzystwa wstrzemięźliwości od napojów palonych tak dobroczynne skut=
ki teraz wydającego. Starca i ojca familij w życiu patryarchalnem szanują z czcią
religijną. Otaczająca dzika natura oraz smutne pożycie podczas długiej zimy
w domu podsycają niemało bujną wyobraźnię i nadają nieco smętności melan=
cholicznej. Powieści ich i podania są pełne barw poetycznych, na których pieś=
niom gminnym wydanym przez L. Zejsznera (Pieśni ludu Podhalan. Warsza=
wa 1845) zbywa, aczkolwiek muzyka towarzysząca takowym (zwykle na instru=
mencie muzycznym Koza lub gajdy zwanym) jest smętna. Tańce dosyć są żywe
i do węgierskich podobne. Rozbójnicy uważani są od górali za ludzi wyższych;
życie rozbójnicze swobodne bardzo się podoba samotnym pasterzom; zbójcom
przypisują wiele wspaniałomyślności, jak o tem świadczą powieści gminne
o sławnych tatrzańskich rozbójnikach: Janoszyku, Surowcu, Baczyńskim
(który jednakże najwięcej w Beskidach sandeckich i wadowickich na początku
XIX wieku broił). Obok tych własności moralnych cechuje jeszcze Górali po=
jętność i chęć do kształcenia się, czego dowodem mimo braku szkół są liczni Kapłani z Podhala
pochodzący. Obok tych zalet podlegają Górale tatrzańscy jeszcze niektórym
moralnym przywarom. Jedną z takich wad jest namiętność do prawowania się
ciągłego, którą nabyli dość późno od innoplemiennych rządców ekonomicznych.
Rozwiązłość panuje też wielka między kobietami; do czego przyczynia się niemało
ostre powietrze, samotność, wykluczenie niewiast od spraw ważniejszych i ciąg=
łe zatrudnienie mężczyzn; nie jest to rzeczą wcale dziwną i niemoralną na Pod=
halu jeżeli parobek co nocy – podobnie jak w Szwajcaryi lub Tyrolu – dziew=
czynę przez okno odwiedza w jej komorze i z nią sypia; dziewka nawet ma=
jąca przed ślubem potomka może być pewną zamęścia, gdyż potomek tako=
wy stanowi pewien rodzaj posagu, używają go bowiem skoro dorośnie po posług.
Część jedna mieszkańców wsi położonych u stóp Tatrów zajmuje się rolnictwem,
które tu niezbyt obfite wydaje plony. Uprawiają żyto, owies, jęczmień, ziemnia=
ki a w niższych i len z którego kobiety w zimie płótna wyrabiają, którego sztu=
ka wybielona od 20 do 25 ZłR. M.K. kosztuje. Uprawa roli na gruncie ka=
mienistem nader tu mozolna i niewdzięczna; częstokroć cały plon nim jeszcze
pożęty zostanie przysypują śniegi; dobywają go dopiero z pod śniegu i wiz=
bie suszą. Koniki małe lecz silne używane do rolnictwa, gdy niema roboty w
polu lub furmanki wyganiają na paszę w górskie polany wraz z wołami i kro=
wami; tu czasami giną zwłaszcza gdy nagle śnieg przypadnie; konie albowiem
aby dojrzeć mieszkania swych właścicieli prą się coraz wyżej do miejsc zimniej=
szych gdzie ich trudno odszukać i gdzie giną bez pożywienia. Ponieważ zboże

własnej uprawy niewystarcza dla górali tatrzańskich na wyżywie=
nie, muszą górale sprowadzać takowe z dalszych stron. – Wiele górali
wychodzi na robotę w dalekie strony; niektórzy też trudnią się ciesiołką
w której są nadzwyczaj zręczni. – myśliwstwo w Tatrach na kozy dzikie
nader mozolne, wymaga wielkiej zręczności i wprawy; oprócz tego strzel=
cy ci zajmują się w zimie łapaniem kwiczołów (turdus pilaris) które
z cieplejszych stron zlatują tu na jałowce, na których chwytane bywają.
Górnictwo, pomimo wyobrażenia mylnego górali, iż w Tatrach wielkie
się kryją skarby kruszcowe, zajmuje też górali, lecz z niewielkim bardzo
zyskiem; albowiem Tatry nader ubogie są w metalle, tak iż dobywa=
nia rudy zawierającej srebro miedź i antymon (Fahlerz – Panabas)
(cetnar rudy dawał 2–5 łutów srebra)
zupełnie zaniechane zostało i tylko na wytapianiu żelaza się ogra=
nicza. Na stronie galicyjskiej znajdowały się następujące kopalnie (mie=
dzi, srebra i antymonu) panabazu w skałach plutonicznych: a) w doli=
nie trudno dostępnej za Stawnichem w górze zwanej Miedziane była
kopalnia za czasów Kazimierza wielkiego podobno, w granicie b) Ko=
palnia zwana Kunszta czyli S. Józefa u stóp góry Pysznej w dolinie
Kościeliskiej jeszcze na początku tego wieku w łupku prowadzona,
teraz zaniechana. c) Kopalnie zwane Dziewiąta bania czyli S. Kle=
mensa i Czarna Stolnia czyli S. Michała w boku wschodnim góry Or=
nak w dolinie Kościeliskiej istniały w gnajsie. d) Kopalnia zwana
Stara Robota w zachodnim boku góry Ornak w Chochołowskiej dolinie
w łupku prowadzona. Prócz tych kopalni są jeszcze ślady siarczyku
miedzi zdolnego do górnictwa w górze Jarzębina na zachód od Pysznej.
Jedyna gałąź górnictwa istniejąca podziśdzień jeszcze w Tatrach jest do=
bywanie z wapienia żelaza, przetapianie i przekowanie takowego.
Wszelakoż ruda ta z strony galicyjskiej bardzo jest ubogą muszą więc znacz=
ną część rudy żelaznej z Węgier sprowadzać. Do wytapiania rudy żelaznej
służy wielki piec w dolinie Zakopańskiej który r. 1837 z rudy krajowej
wydał 6622 centnarów żelaza. Zakład górniczy Zakopański do któ=
rego należą odlewnia i walcownia w Zakopanem oraz dwie fryszerki jed=
na w Zakopanem, druga w Kościeliskiej dolinie wydał r. 1851 żelaza su=
rowego 8395 centn. wied. Żelaza lanego 2492 centn. wied. Żelaza sztabowe=
go 12181 centn. wied. razem w wartości 165456 ZłR. M. K. – Fryszerka w
Poroninie (p. Uznańskiego) przekowa rocznie do 4000 centn. żelaza surowe=
go z Węgier sprowadzonego. – Do wielkiego pieca w Zakopanem dobywają
rudę żelazną z następujących pięciu kopalni w wapieniu tatrowym:

89

a) Kopalnia Magóra najznaczniejsza w dolinie Zakopanego dostarcza rocznie do 7970 centn. rudy 32 procentowej. b) Kopalnia [illegible] w dolinie Mistusiej pomiędzy Zakopanem a Kościeliskiem, zwana Wantula w boku wschodnim [illegible] doliny dostarcza rocznie do 3000 centn. rudy 11 procentowej c) Kopalnia Maturka zwana w dolinie Żelezniaka naprzeciw góry Saturnus (w dolinie Kościeliskiej) dostarcza rocznie do 900 centn. najlepszej rudy hematytu (Braunnifnuftnin) 40 do 70 procentowej. d) Kopalnia Tomanowa-polska w dolinie Kościeliskiej dostarcza rocznie około 5060 centn. rudy 18 do 30 procentowej e) Kopalnia Bobrowiec w zachodniej części doliny Chochołowskiej dostarczająca rocznie do 1680 centn. rudy 8-11 procentowej. Prócz tych dziś istniejących kopalni były jeszcze w Tatrach polskich inne dziś zarzucone kopalnie rudy żelaznej: a) Pod Szatrą zwana nad reką Poronicem poniżej stawów Gąsienicowych b) Kopalnia w północnym boku Gewantu c) Kopalnia w górze Przysłop w dolinie Mistusiej między Zakopanem a Kościeliskiem d) Kopalnia w grzbiecie zwanem Na-Siodle nad doliną Lejowej koło Kościelisk e) Kopalnia w górze Kopka w dolinie Kościeliskiej; - teraz już opuszczone. -

Pasterstwo czyli chów bydła stanowi główną gałąź przemysłu czyli zatrudnienia Górali tatrzańskich. Główny majątek Górala stanowi stado owiec kierdel. Wpołowie maja wysyłają gospodarze w góry wysłańców na wywiady czy już trawa porosła i gdzie jaka pasza. Stosownie do odległości pastwisk zbierają gospodarze z jednej wsi razem swoje owce i tworzą stada z 200, 300 lub 4000 sztuk złożone, oddają je pod dozór naczelnika zwanego baca, który wraz z gazdami dobiera do każdego stada pasterzy (juhasów); owce te zwykle około Św. Jana wypędzając na pastwiska w góry gdzie każda wieś lub każda rodzina posiada lub dzierżawi własne pastwisko (hala, hola) które ma nazwisko od właściciela n.p. Hale Gąsienicowe, Mistusie, lub od wsi n.p. Hole Waxmundskie, albo od stawów n.p. Hale Stawiarskie (od Pięciostawów) Morskiego oka, albo też od gór: Pyszniańskie, Smerecyńskie. Wypędzanie owiec na pastwiska ze wsi odbywa się z pewną uroczystością podobnie jak w Alpach. Gdy już wszystko przygotowane do gospodarstwa szałasowego, zgromadzają bydło w każdej wiosce na naznaczonem miejscu: tu się juhasy i baca żegnają z mieszkańcami: przyczem płaczące chłopcy i dziewczęta wiejskie za odchodzącemi miłe rzucają spojrzenia. Karawana taka ma zwykle z sobą kilka koników objuczonych narzędziami i żywnością oraz psy pasterskie. Z podobną uroczystością wracają owce w niziny około S. Michała, lub około S. Gawła, przyczem krowy ustrojone w wieńce z kwiatów. Konie zostają zwykle na paszy w niższych górach sobie same zostawione przyczem pasterze raz na tydzień schodzą dla przejrzenia, zrachowania i przepędzenia takowych. Również i krowy (z których mleka sera nie robią) w mniejszej ilości

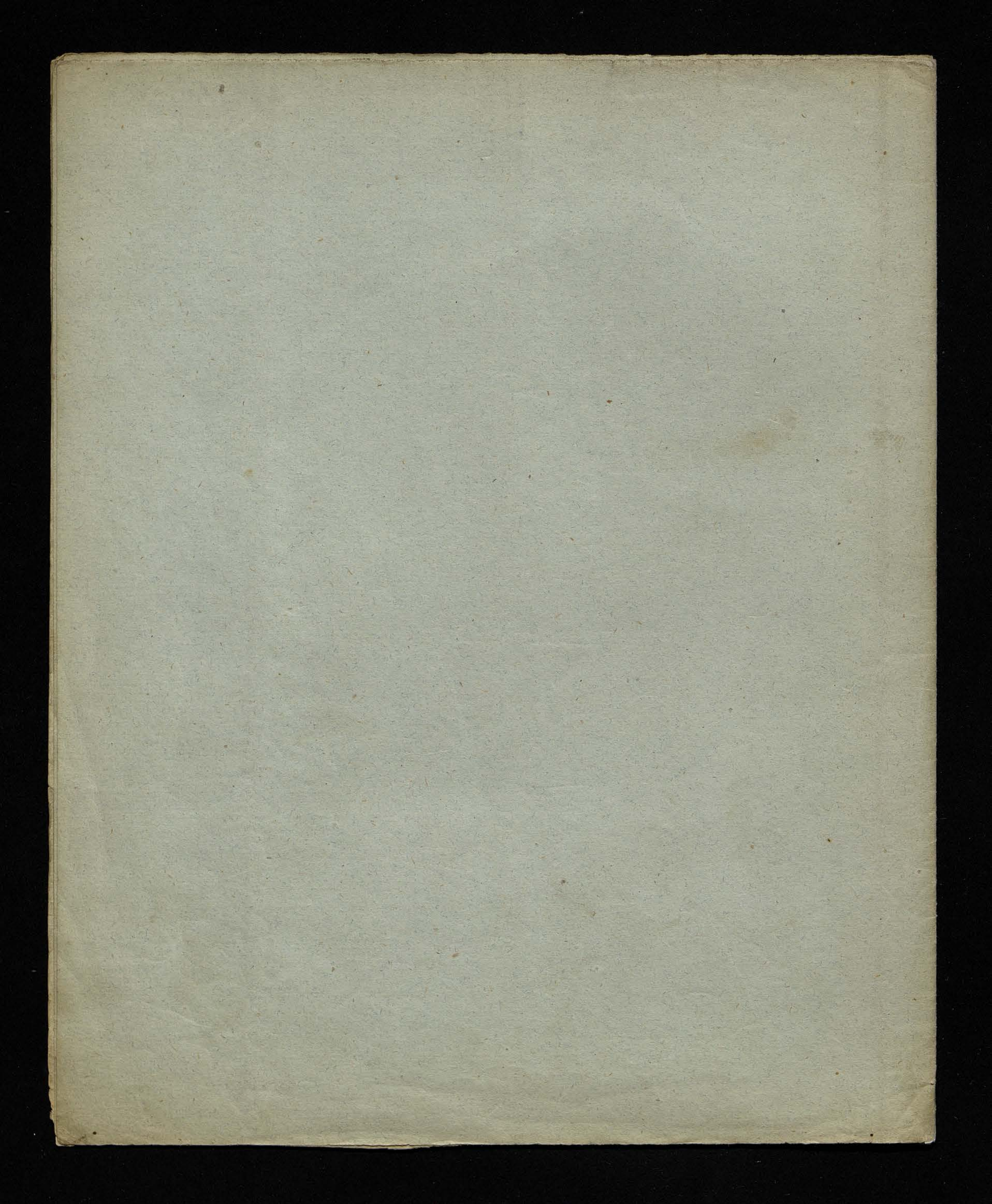
Gospodarstwo mleczne (Milchwirthschaft)

bo ich stosunkowo mniej chowają zostają na paszy w niższych polanach pod dozorem osobnych krowiarzy i krowiarek mających zwykle porządniej zbudowane bacówki na polanach. Pastwiska owiec w Tatrach dochodzą do 5111 stóp par. podczas gdy w Alpach szwajcarskich jeszcze na wysokości 8000 stóp znajdują pożywienie jeszcze. Każde stado ma zwykle swój szałas w górach zbudowany z okrąglaków (a nawet przy Pięcio-stawach z kamieni ułożony) deskami przykryty. Szałas taki podzielony jest ścianą na dwie części. Przednia część służy za mieszkanie pasterzom, w środku znajduje się ognisko nad którem kocioł do gotowania żyntycy wisi. Tylna część szałasu zamykana służy na skład rzeczy i serów oraz bryndzy. Skoro owce przybędą na szałas rozdziela baca barany czyli skopy od dojków i każde stado osobnym oddaje juhasom. Barany wychodzą na cały dzień do hal na paszę; owce zaś paszą się na bliższych przyległych halach i wracają (redykują) dwa razy: w południe i wieczór. Owce bywają trzy razy dziennie dojone: rano, w południe i wieczorem. Dla dojenia wpędzają owce w miejsce ogrodzone; przed takowem stoi ławka na której siedzą pasterze tyłem do owiec; poczem owce pojedynczo pomiędzy nogi pasterzom przełażą którzy takowe chwytają i do drewnianych skopków doją. Wydojone mleko przecedza baca przez szmatę do potężnego kotła miedzianego wiszącego na haku wśrodku szałasu pod ogniem palącem i dla łatwiejszego ukwaszenia dodaje nieco podpuszczki z cielęcego żołądka (Klag), i wtedy mleko się ścina na sér i oddziela od serwatki czyli żyntycy. Po wystudzeniu zbiera baca ser pływający robi z niego wielką kulę i kładzie do worka by odciekła reszta serwatki, wyciska rękoma i całą bryłę chowa w komorze gdzie z niej za pomocą form drewnianych wygniata okrągłe oszczepki. Czasami też robią z sera rozmaite plecionki ozdobne, siatki i baty; bo ser świeży nadzwyczaj jest elastyczny. Większą część sera wyrabiają na bryndzę; przyczem kule sera solonego kładą na długiej deszcze w komorze przy szałasie, a gdy dwa lub trzy dni poleżą i zfermentują się, rozcierają je na bryndzę. Najlepsza bryndza pochodzi z mleka dojonego w sierpniu i wrześniu, gdy już owce mało mleka dają, bo wtedy mleko bardzo jest tłuste; wiosenne mleko rzadsze jest gorsze. Na dobroć bryndzy wpływa niezmiernie wonna pasza najwyższych szczytów. Rzętycę odlaną w której jeszcze płatki sera pływają gotują jeszcze z godzinę; potem służy ona za pokarm pasterzom którą piją czerpakami; jest ona nader pożywną i dla osłabionych chorych nader skuteczną. Żentyca stanowi także jedyne pożywienie dla psów pasterskich. Baca strzeże owca jako też

90

powierzone mu sery i oddaje oznaczoną ilość sera właścicielowi. Z każdej owcy oddaje przez lato 20 – 24 funtów sera, prócz tego ma wolną rzęticę, a czasem wyznaczonych parę owiec na zabicie. Żywności składającej się z grubej mąki owsianej i ziemniaków dostarczają pasterzom gospodarze, którzy raz w tydzień z konikami po sery i nabiał w góry przybywają. Oznaczenie ilości sera czyli tak zwany mir odbywa się zazwyczaj trzeciego dnia po wyjściu owiec na letnią paszę. Przybywają wtedy do hal gazdowie zlewają wydojone mleko do skopca i mierzą je laską drewnianą mającą podziały odpowiadające funtom sera które ma oddawać baca. Co tydzień przybywa jeden karb. Juhasy mają krótkie po pępek koszule w tłuszczu wygotowane, oraz torbę skórzaną a każdy z nich uzbrojony w wataszkę (mały toporek). Owce stoją przez całą noc pod gołem niebem w miejscu czworograniastem ogrodzonem (Koszar) zwykle skopy od dojek oddzielone. Kóz niewiele w Tatrach chowają. Gdy przykre deszcze nastają, wtedy spędzają owce w niziny; bo się nieraz trafiło, iż owce przysypane śniegiem wyginęły. Nieraz koza lub owca wylazi na stromą skałę z której nie może zleść nazad; wtedy wydrapuje się za nią zręczny juhas i za pomocą sznurów spuszcza na dół osłabioną. Niezbędnym towarzyszem pasterza tatrzańskiego jest pies owczarski, który strzeże stado od wilka, niedźwiedzia i złodzieja. Jest ich zawsze kilka w szałasie. Psy te rosłe tworzą właściwą rassę, podobne do nowofunlandzkich. Okrywa je długi biały włos na karku i ogonie nieco dłuższy; pysk podłużny spiczasty i czarne iskrzące oczy znamionują niepospolitą zmyślność i odwagę. Gdy stado wychodzi na paszę, towarzyszy mu jeden lub dwu psów; utrzymują one porządek w stadzie, nawracają rozbiegające się owce, zganiają w kupę; a strzegąc ich obierają sobie najwyżej położone miejsce dla łatwiejszego przeglądu. Psy te które także żyntycą żyją są w cenie, za pięknego trzeba 5 do 8 Ztr. m.k. zapłacić; pochodzą najwięcej z Węgier. Łąki przy szałasach zowią się polanami i odznaczają się świeżą zielonością i bogatą kwiecistością jakoteż wonią. Na początku lub w połowie sierpnia przybywają gazdowie z wiosek do hal na kośbę; albowiem każdy gazda ma swoją polanę a na niej szopę, w której chowa skoszone siano; zwozi go zaś dopiero w zimie sankami. Najbardziej zaludniają się Tatry, gdy kośbiarze przybywają do gór; wtedy wesołe okrzyki z każdej prawie słychać doliny. Za nimi spuszczają się też pasterze z gór do wiosek z stadami; w nizinach [illegible] albo-

wiem mianowicie we wsiach Czarny Dunajec, Rogoznik, Harklowa, Ma=
niowy rozpoczyna się już w drugiej połowie sierpnia żniwo; które u pod=
nóża Tatrów ledwie na początku września się odbywa; pasterze spie=
szą przetoż do domów by pomódz żniwiarzom.

Tatry

(podług Sydowa)

Tatry są 18–19½ mil długie z swemi odnogami które się dzielą na 1) Tatry
w nich morskie oko, 5 stawów 2) Liptowskie alpy, Kościelisko 3) Zachodnie alpy
w których ostatnia góra Choćs. Przedgórza za starem sądczem koło Popradu
sięgają 2693' wysokości. Tatry powstają z równiny dochodzą do 8000' w nich
najwyższe szczyty: Łomnicki podług Wahlenberga 7942' podług Oesfelda 8133,540'
Eisthalski jeszcze wyższy. Townson mówi że Łomnicki szczyt 8100' Beudant
7470' Liesganing 8316' Czaplowits 9180' wysoki, środek a zatem będzie
8191. Koło Kościeliska są góry wysokie: Rohats 6407' podług Wahlenberga
6675,390' podług Oesfelda Raczkowa 6569' Wahl. 6703,704' Oesf. Pyszna
Tomanowo polskie około 6000' wysokie. ~~[illegible]~~ Tatry na swych szczytach
nie mają śniegów wiecznych lubo się takowy w Alpach szwajcarskich pod 7800'
zaczyna a w Pyreneach 6500' nie mają zwłaszcza (Gletscher) acz kolwiek w nie:
których parowach i w największym lecie śnieg leży i lód odwieczny zdaje się
że brak tych lodowców jest z powodu otwartego na działanie słońca powietrza.
właściwością Karpat są jeziora które wysoko leżą, z tych najwyższe pięcio stawy
6121 podług Wahl. 6309,228' podług Oesfelda – Slawne mer de glace w Chamouny
dolinie leży 5700' wysoko. Z doliny Nowotarskiej wznoszą się Karpaty do 6000'
jak mur po nad chmury, sterczy mnóstwo szczytów ostrych nie dostrzeż nigdzie
zaokrąglenia wszystko ostre, kończyste, puste i nagie tylko w niektórych w ciemni
leżących karbach połyskują pasy śniegu. Lasy u stóp ich leżące wydają się jak
wązki ciemno-niebieski pasek. Mur ten górski zdaje się jak gdyby w 3 miejscach
był rozerwany widać albowiem ej do doliny Białki wrąb a na zachodzie po:
łudniowym sterczy ostry Choćs za którym giną szczyty w powietrzu. Z Babiej
góry ukazują się tylko z boku Tatry najlepiej Liptowskie mianowicie Chaćs
który jakby wyrósł z ziemi równej. Jądro Tatrów stanowi granit na którym
ku północy spoczywają pokładu wapienia i łupku (Schieferthon) a ku połud:
niowi tej same i Gneus, Glimmerschiefer, Körnerquarz i granit ten jest
perlisto-szary. Ku północy zdaje się iż wały wodne tworzące mocniej napływały
stąd ta dzikość od północy narzucały one na granit swe masy wapienia i
piaskowca wszelakoż grzbietu niemogły zalać. Tatry są ubogie w kruszce
~~[illegible]~~ kształt tych gór była powodem do mniemania bogactwie ich pod względem kopalni
już od r. 1143 kwitnęło tu górnictwo; Królowa Helena podczas małoletniości Gejzy
II wezwała do górnictwa Sasów, Flandryjczyków i innych Niemców; po wyniszczeniu kraju przez Mogołów r. 1242 zwołał Bela IV znowu tutaj Niemców
Kopalnie żelaza w Zakopanem i Kościelisku otworzył r. 1754 starosta Rychter

Obecnie wydają kopalnie w Zakopanem mające Eisenocker i Pichtner Eisenstein
10–14000 cetn. wied. żelaza w Kościelisku są tylko hamernie. R. 1810 i 1811
było w austryjackiem państwie powszechne szurfowanie i wtedy kopano na malachit
koło Sobienia. Główny grzbiet (grat) Tater idzie dosyć wąsko z wschodu na zachód
z niego wychodzą gałęzie gór kręcone nieraz i zawite ku południowi i południowemu
wschodowi. Morskie oko 190' głębokie farba wody w jeziorze zielona w szklance
czysta jedni mówili że ta farba pochodzi stąd iż się odbija przeziera w zwierciedle wody zielona kosodrzewina, drudzy przypisywali to piasku krystalicznemu
mającemu w sobie okruchy Silberglimmer i Marienlis; inni mówili że woda zafarbowana od rozczynu miedzi i żelaza, inni mówili że jest skutkiem iż w głębinie wody rośnie Conferva fontinalis Jungfernhaar wszelakoż woda jest
zielona i na płytkich miejscach gdzie nie rośnie ta roślina, inni mówili że przyczyna jest optyczne omamienie; wszelakoż barwa ta zdaje się pochodzić z
grzbiet zielonawego granitu, i niebieskawo-szarego wapienia spoczywającego
w głębinie. Temperatura średnia lata na północnej stronie jest +11,66° R.
w zimie −4,03° gorąco dochodzi czasem +23° R. a zimno −27° R. na południowej stronie więcej umiarkowańsza w Kesmarku największe ciepło +38° R.
największe zimno −20° R. Wiosna zaczyna się w maju wszelakoż i w środku czerwca
bywają przymrózki nocne i szron śnieg ginie w czerwcu jesień zaczyna się
w Auguście z deszczem w Septembrze już śnieg. Roku 1810 na polanach należących
do Bukowiny wsi z dnia 5 na 6 Augusta w nocy z zbytnego przeziębienia zginęło 100 owiec 20 wołów i kilka koni (Ob: Albin Heinrich: Sammler vaterländ. Blätter 1815. Nr 15) W ogóle na 3 można podzielić strefy Tatry: 1) Lesista
(regio subalpina) do 4200' tu rosną smereki Fichten jodły, buki rzadko, jaworzy i (Ulmen) rzadko modrzew i cembryna (Zirbelfichten Zirbelnuss kiefer pinus cembra – Kedr Limbowe drewo) 2) strefa kosodrzewiny (regio alpina inferior) od 4200' do 5600'
tu rośnie kosodrzewina (pinus pumilio vel mughus Krummholz cf podanie
że Pan Jezus na tym drzewie był przybity) jałowiec karłowaty (Juniperus
alpina) w Kościelisku, tamże jarzębina czyli skoruszyna (Sorbus aucuparia)
bez czyli hebd czerwony (sambucus racemosa) wierzba długolistna (Salix
Hylaris) zielna (Salix herbacea) w Kościelisku, żyłkowata (Salix reticulata)
Salix retusa. 3) strefa alpejska od 5600' do najwyższych szczytów tu rośnie
kilka roślin rzadkich alpejskich, kilka mchów w ogóle na wapieniach
Rośliny w Tatrach: Poa disticha, Senecio abrotanifolius, Primula minima
Gentiana frigida, Dianthus alpinus, Campanula alpina, Serratula pygmaea,
Vaccinium uliginosum, Lichen nigricans, Saxifraga bryoides, Ranunculus
glacialis (podkreślone rosną najwyżej) Z zwierząt są tu: dzika koza (Antilope rupicapra) kozioł dziki (rzadko) (Capricornus, Cervus vel Capra Ibex) świszcz
(Mus marmota, montanus) niedźwiedź, wilk rzadko, ostrowidz w niedostępnych
skałach, Steinadler, Auerhühner w Kościelisku, pstrągi chude do 4500' wybierają
je do tuczenia, łososie w Popradzie i Dunajcu w czerwcu wychodzą z morza baltyckiego a w Septembrze wracają.

Od północy otoczone są Tatry równiną Nowotarską zaczyna się od Szromowiec
wzdłuż Dunajca koło Nowego Targu na lewym brzegu Dunajca 1/4 do 1/2 mili a
na prawym 1 milę szeroka sięga do 3 mil ku zachodowi coraz wyżej dzieli ją
bagno Bory (2000' wys) od węgierskiej orawskiej równiny; z którego to bagna
Bory wypływa rzeka Wag płynąca do Dunaju tu jest więc dzielnica wód na
tej dolinie leżą Jurgów 2389' (Wahlenb) 2468,922' (Oesfeld) Nowytarg 20'
nad Dunajcem 1735' Wahl 1828,884' Oesf. Jaworzyna 3012' Wahl. 3084,780' Oesf.
Czarny Dunajec 1959' Wahl. 2030,328' Oes (więc się tu dolina podnosi)
Rzeki które tu wypływają są następujące: Czarny Dunajec składa się: a) z potoka
zachodniego wypływa pod górą Raczkowa, Wołowiec, Bobrowiec i Jaworina w ok:
ropnej dzikiej dolinie b) z potoka wschodniego w dolinie Kościeliska która
wszyscy podróżni za najpiękniejszą część Karpat a nawet i węgierskich trzyma:
ją. Potok wypływa z okrągłej doliny która ma ku południowi Pyszną, ku
wschodowi Tomanowo Polskie a ku zachodowi Ormak (mylnie Orcok u pisarzy)
(skąd przez górę na Węgry w 1½ godziny do doliny Tychy przejść można), 3/4 mili od źród:
ła ku północy po prawej stronie jest otwór w ścianie skały tak zwane źródło
Dunajca które zwiedzali wewnątrz Gertler von Blumenfeld Kammeralförster, Ho:
molatsch, Klein Züttner verwalter Gościnyński Sporząt ku brnęli w wodzie potem weszli w
chodnik obszerny suchy który po niejakiej długości znów dzielił się w kilka chodni:
ków mniej więcej wysokich. W jednem znaleziono cembrowanie i ślady
kopania za rudą. Powyżej tego źródła parę set kroków z prawej strony wpa:
da do tego wschodniego potoka inny potok mający źródło u stóp góry Tomanowo
polsko. Po 1½ mili opuszcza potok wąska skalista dolinę i wstępuje w uroczą dolinę
Kościeliską tworząc katarakty skały do tych nas były strome dzikie z niebiesko
szarego piaskowca, tworzyły różne postacie i urwiska ponad rzeczką wązki chodnik
i mnóstwo mostków; Dolina robi się teraz 80-100 stóp szeroka; tu w dolinie wytryska
źródło najczystszej i najzimniejszej wody które w zimie nie zamarza i po biegu
200 stóp 2 hamernie i tracz obraca. Dolina w której te zabudowania Schlackenu=
bad jest 800 stóp długa a 2-300 szeroka otaczają ją dzikie góry obrosłe
rzadko smereczyna jodłą, mające koliby i szałasie. Przy wychodzie ściany tuko:
wało się schodzą tworząc 20 stóp szeroką bramę przez którą płynie potok a
ten przebywa się na moście. W górach pobocznych doliny Kościeliskiej jest Szath-
fisnustein w żyłach który do topienia kopano dla tego też niektóre skały czer:
wonawo wyglądają. Na początku Septembra słońce 4 godzin przez dzień tylko w
dolinie Kościeliskiej świeci — Biały Dunajec główny potok takowego wychodzi
z doliny Zakopańskiej niedaleko wsi Poronina i Białego Dunajca wpada do niego
rzeczka Siklowka (1 5/6 mili od Nowego Targu) wychodząca z dzikiej doliny Sied:
miu stawów - Najniższe i najniższe z tych 7 stawów nazwane czarnym ma 45
Joch 890 □ Klftr - Pod Szaflarami 2/3 mili od Nowego Targu Biały Dunajec już

wielki. Pod Nowym Targiem łączą się oba Dunajce pod Waxmundem i jest już
3000 stóp szeroki (?) Wylewa często i tak r. 1813 z 24 na 27 Augusta we wsiach
Waxmund i Ostrowsko zabrał 25 domów 30 stodół bydło przyczem 7 ludzi zgi:
nęło. Pod miasteczkiem Friedman wstępuje do Dunajca Białka wypływa
z Morskiego-oka (Grossen Fischsee) największego z jezior karpackich ma 56 Joch
411 □ Klft powierzchni 4200 Schritt Umfang, 400–500 Schritten breit
1600 Schritten lang na swej południowo wschodniej stronie 32 sążni czyli 192
Sydow p. 233 stóp głębokie (pomiary te robił Klein Oberförster) odległe od leśniczowskiego
domku w Bukowinie 2½ mil tworzy ono regularny owal dla trudnego chodu
trzeba 2 godzin do obejścia lub o jego Umfang niespełna ½ mili wynosi. Stronę
południową otaczają góry nagie 2000 do 3000 pionowo spadające szczyty
perłowo-szarego granitu ku południowo wschodniej stronie stoi góra Wysoka ku
południowo-zachodniej mnich z twarzą na którego głowę od południa wdrapać się
można. Góry te z jeziora prawie wystają. Ku północy oddziela jezioro od doliny
wał rumowisk 60 do 80 stóp nad zwierciadło wody wzniesiony w środku ma
otwór dla wypływu. Woda zielonawa miejscami czarna co pokazuje bagniste częśći
środu; przytem tak czysta iż na 8–10' głębokości każdy kamień i ryby rozeznać
można. Pstrągi igrają, sachude (cf Okno do nieba) W południowo-wschodniej stro:
nie ponad morskim okiem po ½ godzinnej jeździe przez jezioro przybędzie się do czar.
nego stawu drapiąc się ¼–½ godziny po ścianie granitowej ma on 37 Joch
1481 □ Klft powierzchni. Leży w kotlinie otoczony górami na które wydrapać
się niepodobna woda zdaje się być czarna bo spod bagnisty ma on być głębszy od
morskiego oka największy jego przemiernik von Nord Nordwesten nach
Süd, Südosten otaczające go szczyty granitu perłowo szarego wznoszą się z wód
stromo do 2000 stóp; w parowach leży śnieg wieczny. – Na południowo zachod:
nim końcu morskiego oka leży za mnichem podługowate jezioro von Nordnord
osten nach Süd-Südwesten które też czarnem jeziorem zowią i które ma piękny
wodospad ?) Przy wychodzie swym z morskiego oka ma Białka 20–30 stóp szerokości
Po ⅓ milowym biegu wpada z strony Węgierskiej (prawej) do niej potok doliny
Podieptaski (poduptaz) wypływający u stóp góry Wyszoka. Po ⅔ milowym biegu
od swego źródła łączy się z potokiem (Siklawa) idącym od pięciu stawów a ⅓
mili poniżej znowu z innym potokiem u stóp góry Czerwona Skałka (na lewo)
Pod wsią Jurgow bierze potok Kołowy z Węgier do siebie. Od wyjścia Białki
z morskiego oka stoją po prawej stronie Granatów siedem a po lewej Opaleno
Od wypływu rzeczki Poduptaski stoją aż do ujścia Siklawy po prawej Wielka
Optaczka po lewej Opalony. Dolina się rozszerza na 500–600 stóp obstana
rumowiskiem. Od ujścia Siklawy do występu Białki z gór otaczają takowa z lewej
Wołoszyn z prawej Mały Optaczka i Holitsa Wrch; brzegi Białki zarośnięte
drzewem i ziołkiem krzewem.

9.

94

Dalej ku północy zwęża dolinę Białki tak iż tylko przejechać można wystająca z lewej (galicyjskiej) strony góra Czerwony Skałka naprzeciw węgierskiej góry Holitsa Wrch za którą ku północy Gombosoy Wrch potem występuje Białka na równinę. Drogę do Morskiego oka r. 1811 kameralna cerwalteryja nowotarska dla objeżdzającego gubernatora zrobić kazała.
– Siklawa płynie z pięciostawów doliną bystra która się zwie Roztoki płynie pomiędzy górami Hruby i Granatnud-góra. Pięciostawy leżą w największej pustyni, zaledwie mchy widać wszędzie zaległo zniszczenie Jeziora leżą na schodach 1) najwyższe najmniejsze okrągłe, ponieważ w lipcu jeszcze lód na nim więc go zowią Zamarzły 2) jezioro owalne mało co większe 3) oblongum nieco dłuższe od poprzedniczego 4) podługowate nie rowno większe 5) podługowato okrągłe znacznie (większe niżej leży ma 40 sążni 80 □ Klft; im Umfang ½ mil) wypływa z niego Siklawa 10 do 12 stóp szeroka tworząc pyszny wodospad który r. 1825 anglik Wade Browne z Trinity College w Cambridge który prawie całą Europę i znaczną część Azyi zwiedził, iż należy do najznakomitszych w Europie. Z doliny Białki aż do najniższego jeziora trzeba Roztokami Siklawy 3½ godzin iść, lepszy i wygodniejszy chód z doliny Tycha. Bałwany kamieni w Tatrach okryte są bisiorem pachnącym: (Byssus Golithus) Veilchenmoos; młody wygląda porpurowo-czerwony, starszy ceglato a uschło: ny oliwkowato-zielony. – W Tatrach rośnie słodyczka (Doronicum) Gemswurz które lubią jeść kozy dzikie, jest słodkie kto je ten nabywa wielkich sił do drapania się po górach nie dostanie zawrotu głowy i znużenia. – Koło morskiego oka kopano dawniej Dzinsbylomy lecz zaniechano pracy bo kosztu więcej wynosiły niż zysk. Idąc doliną kościelską można się dostać do doliny Tychy na węgierskiej stronie z której znowu ścieżki do pięciu: stawów i Zakopanego (kamerni) prowadzi.

Czarny Dunajec leży	1959' (Wahlenb)	2030, 328' (Oerfeld)	
Morskie oko	4200'		
Pięcio stawy	6121'	d. 6309, 228'	d.
Karfunkelthurm	7200'	d.	
Nowytarg	1735'	d. 1828, 884'	d.
Wieliczka	6699' (Schultes)	785' (Beudant)	

Pasterze tatrańscy doją krowy i owce 3 razy na dzień, mleko klagują przez żołądek cielęcy (Lab) mleko warzą w kotle

Rozbojnicy często się pojawiają w Tatrach lecz pieniądze tylko odbierali
i pożywienie sukni nie brali; byli wspaniałomyślni. W Kościeliskach opowia:
dał Klein Oberförster iż go często nawiedzali przez 14 dni co dziennie;
gdy go raz zastali iż pisał relacyję o ich zjawieniu się do Nowego targu, sami go
podpisali i nakazali mu śpiesznie odebrać, nic mu niezrobili tylko mu
śpiżarnię wypróżnili. Raz zastali gości i Damy z Nowego targu; rzekli
więc iż się cieszą że tak dobrze trafili na objad; koło wieczora na tacę
sami zrobili wieczerzy z bydła skradzionego, zaprosili na nią towarzystwo
po objedzie zabawiali się gymnastycznie i strzelając do celu, zmusili
do tańczenia z nimi nic całą przyczém gajdy się odzywały; nie dozwoli nic
nieprzystoinego mówić damom, z rana podziękowali za honor i obdarzy:
li ich bagatelkami i odeszli.

Spis dzieł opisujących Tatry

Albin Heinrich: Charakter, Sprache, Sitten und Trachten der Goralen oder Karpathischen Gebirgsbewohner in Galizien (w Erneuerte vaterländische Blätter 1815. Nr 29.

Albrecht von Sydow: Bemerkungen auf einer Reise durch die Beskiden über Krakau und Wieliczka nach den Central-Karpathen als Beitrag zur Charakteristik dieser Gebirgsgegenden und ihrer Bewohner. Berlin bei Ferdinand Dümmler 1830. 8º str XXIV i 460

Do tego mappa: Die Central-Karpathen entworfen von A: von Sydow und dem Ingenieur-Geographen Wolff Berlin 1830 fol. (5 f Emze)

Gregor Berzewiczy: Fragmente aus dem Tagebuche einer Reise von Lomnitz nach Warschau (Annalen der Literatur und Kunst in den Oesterreichischen Staaten 1808 Aprilheft p. 165-172.)

Beudant: Voyage minéralogique et géologique en Hongrie pendant l'année 1818. Paris 1822. Tom I. II. III

Bredeczky: Topographisches Taschenbuch für Ungarn auf das Jahr 1802. Oedenburg 1801.

— Beiträge zur Topographie des Königreichs Ungarn. Wien 1802–1805. 4 Thlr

Buchholz: Reise in die Karpathen (in Windisch's Ungarischem Magazine Pressburg 1786 Bd III — 1787 Bd. IV

Csiba: Dissertatio historica physica de montibus Hungariae. Tyrnaviae 1714. 4º

v. Fichtel: Mineralogische Bemerkungen von den Karpathen. Wien 1791. 2 Thlr (dotyczy węgierskich Karpat aż do Bukowiny)

Genersich (Christian) Reise in die Karpathen mit vorzüglicher Rücksicht auf das Tatra-Gebirge herausgegeben von Samuel Bredeczky Wien und Triest 1807. 8º (Zawiłe opisanie Tatrów i niejasne, wiadomości geognostyczne liche)

Hacquet: Neueste physikalisch-politische Reisen Nürnberg 1790-96. 4 Thlr.

Heinrich (Albin) Physische Beschaffenheit und Naturprodukte der Karpaten-gegenden in Galizien und insbesondere der k.k. Staatsherrschaft Neumark im Neusandezer Kreise (in Erneuerte vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat. 1815. Nr 15 u 29.

Beschreibung (ausführliche) des Tatragebirges in Hesperus encyclopädische Zeitschrift für gebildete Leser herausgegeben von André. Prag 1818-1820.

Anton Rochel: Naturhistorische Miszellen über den nordwestlichen Karpath. in Ober Ungarn Pesth 1821 gedr. bey Johann Trattner. 8º K. 4. str. XII. 135. 2 z mappą (Jest to właściwie Zeszyt I obejmujący wiadomość o klimacie roślinach i zwierzętach Karpatów węgierskich) 2 Thlr. 8 gr. (Eggenberger, Barth in Leipzig)

Rohrer: Versuch über die slavischen Bewohner der österreich. Monarchie Wien 1804. 2 Thle
— Versuch über die deutschen Bewohner der österreich. Monarchie Wien 1804. 2 Thle

Staszic: Sur les frontières de la Galicie (Journal de Physique Paris 1807 Tom 64 u 65) (Pierwszy co dobrze o Tatrach pisał)

Wahlenberg: Flora Carpathorum Göttingae 1814. pierwszy za pomocą barometru oznaczył wzniesienie Tatrów

Wolff: Charakteristik der Thäler des hohen Tatra (in Zeitschrift für Kunst Wissenschaft und Geschichte des Krieges herausgegeben von Decker und Blesson - Berlin Jahrgang 1829. 8 Heft)

v. Schindler: Geognostische Bemerkungen über die karpatischen Gebirge in dem Königreiche Galizien und Lodomerien. Wien 1815.

v. Oeynhausen: Geognostische Bemerkungen von Oberschlesien und den angränzenden Gegenden von Polen, Galizien und österreichisch Schlesien. Essen 1822.

Schultes: Mineralogische Bemerkungen auf einer Reise von Krakau nach Innsbruck in Gehlens Journal der Chemie Band VIII p. 293.

Zöllner: Briefe über Schlesien, Krakau, Wieliczka u die Grafschaft Glatz Berlin 1792. Th. I.

v. Fichtel Geschichte des Steinsalzes u der Steinsalzgruben im Gross fürstenthum Siebenbürgen. Nürnberg 1780. 4o

Guettard Abhandlung über die Salzwerke von Wieliczka (in Mineralogischen Belustigungen zum Behufe der Chymie und Naturgeschichte des Mineralreichs Theil III u IV Leipzig 1769.

Schober: Zwei Aufsätze über die Salzgruben von Wieliczka und Bochnia im Hamburgischen Magazin 1750. Bd. III u VI

Townson Travels in Hungary, with a short account of Vienna in the year 1793. London 1797. 4o

Pusch Georg Gottlieb: Geognostisch bergmännische Reise durch einen Theil der Karpathen, Ober und Nieder-Ungarn angestellt im Jahre 1821. Leipzig 1824 (Verlag von Johann Ambrosius Barth) 8o. I Theil st. XIV. 386. (z 10 tabl. lumin. planów geologicznych Wieliczki) II Theil st. 1-400 (z 6 tabl. węgierskich kopalni) w Tomie I st. 31-98 (opis Bochni, Wieliczki i Swoszowic.) st 99-159 (Jordanów, Nowytarg, Zakopane) st 160-212 (Spiż)

Soczyński Karol Dr. med. Manuscripta ubi de aquis et thermis carpathicis in Drużbaki, Kamionka, Łączkowa, Lubowla, Topór, Szczawnik, Powroźnik, Stotwina, Tylicz, Muszyna, Kwaśnik, Krynica, Bardyów, Sławków, Szczawnica, Smierdziączka et insuper de thermis in Piszczany, Trenczyn, Łuki, Slacz, Wichnia etc. tractatus.

Soczyński Karol Dr. med: Karpaty w r. 1825 ze wstępem na Wielki Krępak z odwiedzeniem Morskiego Oka, Rybiego jeziora, Czarnego Stawu i Kościelisk i t.d. (Mscr.)

Soczyński Karol: Opisanie kopalni Wieliczki Bochni i Swoszowic, rzecz historyczno-mineralogiczna z rycinami.

Flora tatrzańska.

I) Polypetalae. 1) Łusko-owocne (Hülsenfrüchtler). W tej klasie są tylko Papilionaceae i to na górach wapiennych północno-wschodnich od przełęczy Skopa (Skopa-pass), górze Stösschen gdzie się wznoszą Drechselhäuschen, Stirnberg i Thörichtergern (Łejowy gróń. Przychodzą tu tylko na wysokości alpejskiej 4000 do 5500 stop nad pow. morza i gdzie indziej ich niemasz: Phaca frigida L. Phaca australis L. Phaca oroboides DC. Phaca astragalina DC. (Astragalus alpinus Wahlb. który ją słusznie za odmienną roślinę od gatunku oznaczonego przez De Candolle trzyma), Oxytropis uralensis DC., Oxytropis montana DC. Oxytropis campestris DC. z brudno-żółtawym kwiatem. — Phaca australis i Oxytropis campestris najniżej się spuszczają z owych gór bo aż do stopy powyżej Nesselblösse. — Tu także od góry Hintere Leiten aż do Skalna Wrata (Eisernes Thor) nadół rośnie Hedysarum obscurum L. — Z wyjątkiem Trifolium badium Schreb. resztę innych Papilionaceów rosną w dolinach większych rzek; jako to na przyległych wzgórzach wapiennych: Hippocrepis comosa L. w górach liptowskich i w południowym Spiżu (rzadko zaś w Drechselhäuschen). Prócz tego na górze Tatra Coronilla vaginalis Lam. Coronilla montana Scop. (na orawskiej górze Sip) Cytisus ciliatus Wahl. (która jest właściwie Citisus hirsutus). — Ononis hircina Jacq. bardzo powszechna; Ononis spinosa L. sięga od zachodu tylko do Łuczka (w Liptowskiem). Genista tinctoria L. germanica L. pilosa L. tylko na południu do góry Rehberg za Kesmarkiem sięga. — Trifolium pannonicum L. piękne zapuszcza się wyżej.

2. Różo kwiecste (Rosenblüthler). Amygdalee są rzadkie. Prunus Padus L. sięga tylko do krainy buków. — Liczniejsze są Rosaceae. Spi-

racea Ulmaria Lin. sięga aż do krain podalpejskich. – Dryas octopetala L. rośnie na grzbietach północnowschodnich grzbietów alpejskich wapiennych (wyżej niż Phaca i Oxytropis) – Geum montanum L. jest najpospolitszą rośliną na szczytach 3500–7700'. Geum reptans rzadsze rośnie tylko w wnętrzu tatrzańskiem nad Jeziorem Zielonym, małym czarnym i Raczkowskim jeziorami. – Pomiędzy Potentilla są tylko P. aurea L. i P. salisburgensis Haenke alpejskiemi. – Commarum palustre L. rośnie tylko pod górą Rosudetz na Orawie. – Rubus fruticosus tylko w lasach cienistych. – Rosa pyrenaica Sn. Rosa cinnamomea L. rosną w przedgórzach koło potoków. – Pomiędzy oddziałem Pomaceae sięga Aronia rotundifolia tylko do Parniczy w Orawie, a Mespillus chamaemespillus L. miał być przez Towsona (co jednak wątpliwe) znaleziony koło Zielonego Jeziora. – Cotoneaster vulgaris Lindl. sięga wysoko w Alpy – Sorbus aucuparia L. jedyną jest z Pomaceów która sięga aż do środka Alp.

3. Calyciflorae nic nie mają rzadkiego prócz Epilobium angustifolium Wahlb.

4. Gruinaleae. – Geranium phaeum L. i G. sylvaticum L. sięga do krain podalpejskich.

5. Tricoceae. – Tylko Empetrum nigrum L. jest rośliną alpejską.

6. Frangulaceae i Jawory mają tylko 6 gatunków.

7. Polygalineae. – Górzka Polygala austriaca RB rośnie na moczarach koło Bolzdorf.

8. Guttiferae. – Hypericum humifusum w Orawie.

9. Caryophyllineae. – Dianthus glacialis – Dianthus nitidus W. K. na wyższych górach wapiennych liptowski i na górach Chocz i Kossudec w Orawie (bardzo podobny do Dianthus alpinus). – Silene nemoralis na wzgórzach wapiennych, Silene quadrifida w Tatrach (Lepnica czwórozębna) – do rodzaju Alsineae: Cerastium pumilum Curt. (Rożeniec Kartowaty) – ~~[illegible]~~

10. Peponiferae. – Bryonia 2 rodzaje.

11. Parietales – mało: Helianthemum alpestre (Posłonek alpejski). Drosera rotundifolia (Rosiczka okrągłolistowa) na moczarach orawskich – Viola palustris na torfowiskach Bory w Orawie, Viola alpina, tricolor (Bratki) z pięknym kwiatem.

12. Nelumbieae – tych nie ma.

13. Rhoeadeae. – Papaver alpinum (rzadka roślina) Corydalis capnoides koło Łuczki na Liptowie. – Arabis ovirensis (Gęsiówka czerwonokwiecista) koło Jeziora długiego i jeziora czerwonego. Arabis stolonifera z białemi liśćmi koronowemi, koło Dreiksel häuschen. – Dentaria glandulosa (Żywiec ~~[illegible]~~ gruczołowaty) rośnie wczaś na wiosnę wysoko. – Draba pyrenaica (Głodek) koło Thörichtergern. Draba aizooides (Głodek wiecznie zielonisty) na górach koło Nesselblösse. – Cochlearia officinalis (Chrzan lekarski) obficie w dolinie Felki gdzie niegdyś leżało niebieskie jezioro pomiędzy jeziorem Felki i długim jeziorem; koło wyptyn. jeziora? małego Czarnego jeziora; powyżej Żaru. – Cheiranthus helveticus (Lak szwajcarski) Erysimum diffusum (Gorczycznik alpejski

14. Wielowoczowe. – Pulsatilla patens Wahlenb. – Anemone alpina (Sasanka alpejska) na szczytach. – Zawadzki opisuje piętny Anemone narcissiflora na szczytach. – Ranunculus auricomus Wahlenb. jest właściwie Ranunculus cassubicus (Jaskier złocisty) – Aconitum Jacquini (Tojad) na górach wapiennych – Cimifuga foetida (Pluskwica smrodliwa) rośnie dość wysoko i w lasach.

15. Corniculateae. Sedum atratum (Rozchodnik czarniawy) – Saxifraga hieracifolia (Skalnica ~~[illegible]~~) carpathica (petraea), ajugaefolia (Skalnica mchowata) właściwe Tatrom.

(Ob: Beiträge zur Kenntniss der Flora der Karpathen von Prof. Hasslinzsky in Eperies – w piśmie: Mittheilungsberichte des zoologischen Vereins zu Wien 4 Februar 1852 (4 kart in 8º dodatki i poprawki do Wahlenberga

III) Apetaleae. Tych wyliczył Wahlenberg 64 gatunków jednakże większa część takowych tylko w przedgórzach. –

Daphne mezereum L. i Thesium alpinum L. w przedgórzach. – Pomiędzy Rdestami: Rdest alpejski (Polygonum viviparum L.) i ~~Rde~~ Rdest wężownik (Polygonum bistorta L.) sięgają do krain alpejskich.

Pomiędzy Szczawiami: ~~Do~~ Szczaw alpejski (Rumex alpinus L.) na północy i Rumex Patientia L. (Szczaw ogrodowy) na południu sięgają do szczytów przedgórzy, i Rumex arifolius (Szczaw obrazkolistny) Szczaw szary (Rumex scutatus) na wierchach wyżej.

2 wierzb idą najwyżej: Salix retusa L. S. herbacea L. S. reticulata L. aż do wierzchów wapiennych. – W przedgórzach alpejskich Olsza biała (Alnus incana L.) na północy a Olsza czarna (Alnus glutinosa L.) na południowych mokrych doleniach.

IV) Gymnospermeae. – Jałowiec karłowaty (Juniperus nana) jest tylko alpejską formą zwyczajnego (Juniperus communis) przesadzony w niziny w kilku latach staje się zwyczajnym.

Jałowiec sawinowy (Juniperus sabina) rzadki rośnie na Pieninach i w Orawie na górze Klassterska Chworka.

Cis zwyczajny (Taxus baccata) według podań tworzył dawniej pod Karpatami całe lasy, dziś tylko pojedynczo najwięcej jeszcze w Orawie.

Pinus cembra (Sosna limba) rzadka nieco niżej od Kosodrzewiny pomiędzy niemi a smereczyną (Zirbelkiefer Arven) dość małe na węgierskiej stronie większe.

Sosny (Pinus sylvestris – Kiefer) nie ma ani jej gatunku Pinus mughus

Jaq.
Kosodrzewina (Pinus mughus Scop.) rośnie najwyżej krzewiasto i najwięcej się zbliża do Pinus pinaster (Świerk?)

Jodła (Abies excelsa) tworzy najwięcej lasów do 4600' stop od strony węgierskiej podobnie jak Świerk czyli Smerek (Pinus picea) w Galicji

Modrzew (Pinus larix) rośnie w małej ilości i nigdzie lasów nie tworzy.

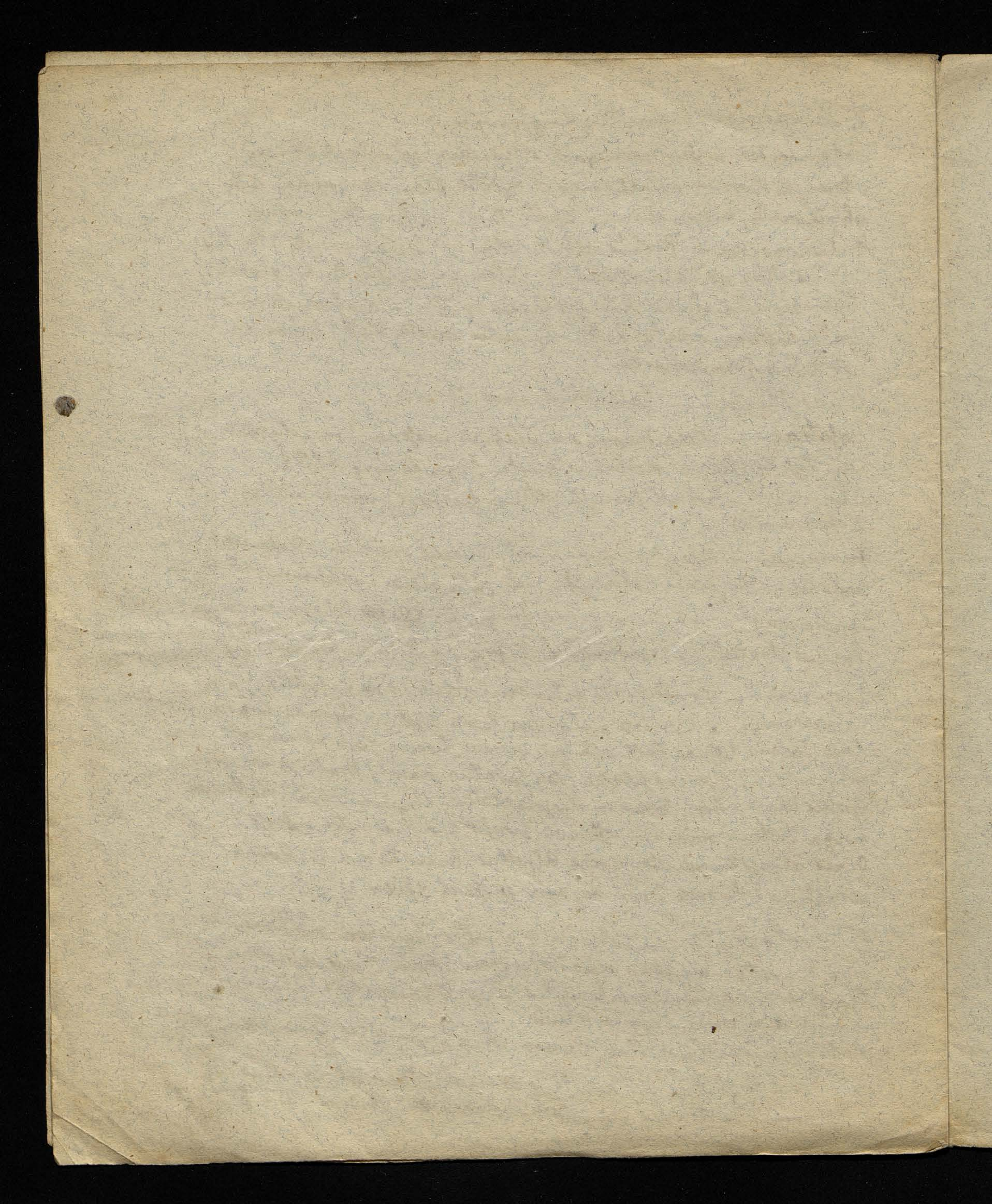
V) Pierścieniowokwieciste (Ringsporenblüthige?)
Potamogeton crispus (Wrzecznik kędzierzawy) w wodach Popradu.
Storczyki tworzą najpiękniejszą ozdobę flory karpackiej lubo ich niewiele. Lubią polany i częste łąki, na szczytach rosną: Orchis conopsea L. Orchis albida (Storczyk białokwiecisty) Orchis viridis (Storczyk zielonokwiecisty) Storczyk kulisty (Orchis globosa). Chamaeorchis alpina Rich. jest bardzo rzadki. – Kruszczyk sercowaty (Listera cordata R. Br. – Epipactis cordata Willd.) tylko po nad Kesmarskim Koszarem
Amaryllideae. — Galanthus nivalis.
Ensateae. — Crocus vernus L. (Szafran wiosenny) na południowej tylko stronie kwitnie w Czenotu sięga do góry Sattel.
Liliaceae. — Czosnek siwiasty (Allium senescens) rośnie między kosodrzewiną.
Juncaceae. — Kosmatek kasztanowaty (Juncus spadiceus) Kosmatek białokwiecisty (Juncus albidus L. – Luzula albida) właściwe Tatrom
Cyperaceae. – Z tych rosną na szczytach: ~~Carex~~ libora czarniawa (Cyperus atratus L.) C. capillaris L. C. frigida All. C. tenuis Hff.
Gramineae: — Pomiędzy 102 gatunkami rośnie 1/10 na szczytach 2/10 na przedgórzach. Wyklina miała (Poa laxa Hoff.) i Boimka dwurzędowa (Sesleria disticha Pers) czyli Grzebienica tworzą darń na najwyższych szczytach. Wyklina szląska (Poa sudetica Haenk.) Miotlica alpejska (Agrostis alpina Scop.) Brzanka alpejska (Phleum alpinum Schrad.) Kostrzewa owcza (Festuca ovina L.) Kostrzewa zwiesista (Festuca nutans Hoff.) Owies alpejski czyli górny (Avena Alpestris) Owies karpacki (Avena carpathica) tworzą darń bujnych górskich polan

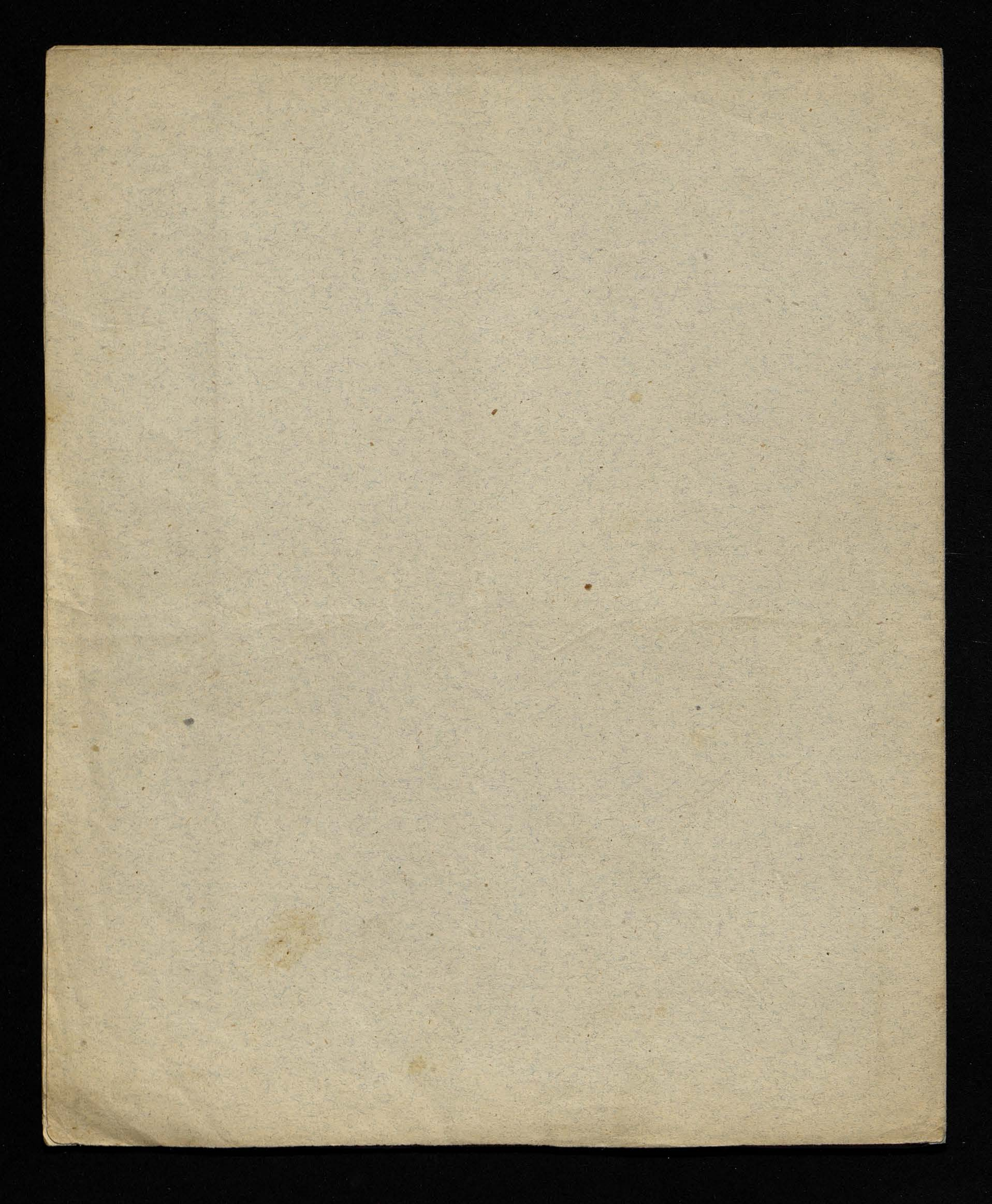
+

+

VI) Protophyta. — Polypodium alpestre (hyperboreum Wildenow. ?) czyli Paprotka alpejska albo Stodyczka w dolinie Weisswasserthal – Paprotka Kwiior (Aspidium lonchitis) Paprotka górska (Aspidium montanum) rośnie i na wirchach.
Widłak alpejski (Lycopodium alpinum) rośnie pod szczytem Łomnickim.

(Beyträge zur Kenntniss der Karpathen Flora – Aus den Schriften des zoologisch-botanischen Vereins 1853 Bd. H1-10)

Pomiary barometryczne Galicyi

(w stopach wiedeńskich obliczone przez Adolfa Senoner r. 1853)

I Bieskidy a) Podgórze północne

Bochnia miasto . .	663	Zeusch.
" Szyb Campi wierzch	714	"
" " " "	729	Kreil
" " Regis "	626	Zeusch.
" 1e piętro Schiller (w Kopal)	399	"
" 2e " Stanetti (" ")	70	"
" 3e " Podmoście (" ")	-210	"
" 4e " Lill (" ")	-323	"
" " " " (" ")	-319	Kreil
" 5e " Grubenthal (" ")	-399	Zeusch.
Wieliczka miasto	727	"
" " (w kamienicy) . .	782.94	Kreil
" równina . . .	807	Beudant
" " " salin	159	"
" Szyb Franciszek wierzch	747	Zeusch.
" " " "	730	Kreil
" Chodnik: Quartier Joseph	558	Zeusch
" " Neubau Seeling	110	"
" " Głębszy Regis	2	"
" Szyb Wodna góra spód	58	"
Stary Sądecz	965.64	Kreil
Libiertów	926	Zeusch.
"	942	Kreil
Mogilany . . .	1176	Zeusch.
Kalwarya	687	Kreil
" Góra nad Kalwarią 1y szczyt	1516	"
" " " " 2i szczyt	1589	"
" " " " 3i szczyt	1613	"
Barwałd	870	Zeusch
Korierz (Beskid kozierski góra) .	2269	"

b) Dolina Raby

Rdzawka (Obidowa)	2459 Zeusch.
	2456 Kreil
Święty Krzyż (Karczma)	2035 Zeusch.
" " "	2021 Kreil
Lubień	1061 "
"	1036 Zeusch.
" (Karczma)	1041 "
Habówka	1439 Kreil
Myślenice	869 Zeusch.
Gdów	613 "
"	627 Kreil

c) Dolina Skawy

Jordanów	1400 Zeusch.
Maków	1052 "
Sucha	965 "
"	962 Kreil

d) Dolina Koszarawy

Babiagóra (wieś Zawoja)	5580 Desjardins
"	5542 Kreil
"Granica drzew na Babiejgórze	4299 Zeusch.
Żywiec	1055 Kreil

e) Dolina Wisły

Kraków (ogród botaniczny)	668.94 Kreil
" " "	626 Dove
" " "	626 Steczkowski
" (płaszczyzna Wisły)	565 Sydow

Nowy
Choch
Czarn
Ludzi
"
Leśnic
"
Poro
"
"
"
"
"
Bań
"
Biały
"
Szaf
"
"
"
"
"
Rozt
Jurk
Mors
Kos
Gran
"
Góra:
"
Zielon
Czarn
"

II Tatry

a) Dolina Czarnego Dunajca.

Nowy Targ	1785	Wahlenberg
Chochołów	2357	Zeusch.
Czarny Dunajec	2061.	"
Ludzimierz	1795	"
" (dwór)	1800	Kreil

b) Dolina Białego Dunajca.

Leśnica (Góra Iwan)	3064	Zeusch.
" (" ")	3073	Kreil
Poronin (wieś)	2362	Zeusch.
" (młot)	2347	"
" Góra Kozłowa	3038	"
" " "	3047	Kreil
" Gubałówka góra	3420	"
	3428	Zeusch.
" granica owsa		
Bańkówka (wieś)	2255	"
" "	2265	Kreil
Biały Dunajec (wieś)	2090	Zeusch.
" "	2088	Kreil
Szaflary (dwór)	1917	Zeusch.
" "	1914	Kreil
" (Góra Skała)	2009	Zeusch.
" "	2019	Kreil
" (Janikowa góra)	2427	Zeusch.
" (Ranisbork góra)	2225	"
Roztoka wieś nad Dunajcem	754	"
Jurków (Jurgow) " "	703	"

c) Łańcuch Tatrów

Morskie oko	4329	Zeusch.
Koszysta góra	6274	"
Granica drzew na Koszystej	4644	"
" " " "	4654	Kreil
Góra: Nad Zielonym	6924	Kreil
" " "	6912	Zeusch.
Zielony staw	5079	"
Czarny staw (przy Gąsienicowych stawach	5014	"
" " " "	4909	Kreil

Świnnica góra (nad stawami Gąsienicowemi)	7195 Zeusch.
Pośrednia turnia (" " ")	6639 "
Liliowe przełęcz (" " ")	6074 Kreil
Beskid (" " "	6295 Kreil
Szałas stawów gąsienicowych - .	5111 Zeusch.
" " "	5034 Kreil
Jaworzyna Rusinowa polana . . .	3755 Kreil
" " szałas - -	3745 Zeusch.
Szałas Pańszczycy	4405 "
Żadnia Kopa przed Koszystą - . .	4413 "
" " " " - . . .	4422 Kreil
Średnia Kopa " " " - - . .	4241 "
" " " " " - . .	4226 Zeusch.
Stawki kopa przed Koszystą - . .	3340 "
" " " " - . .	3349 Kreil
Czuba nad Zakosem (góra nad doliną Goryczkową) .	6198 Zeusch.
Pośredni Wirch (góra nad doliną Goryczkową)	5821 "
Hurkocie (w Poroninie ?) - - - -	5480 "
" " "	5489 Kreil
Kondratowa góra -	6275 Zeusch.
" " -	6284 Kreil
Suchy Wirch (koło Kondratowy) (gnejs)	5873 Zeusch.
" " " " "	5882 Kreil
Gewant góra	5896 Zeusch.
" "	5905 Kreil
Góra Kopa nad Magórza Zakopanego . .	5341 Zeusch.
" " " "	5351 Kreil
Źródło Białego Dunajca pod Kalatówką -	3568 Zeusch.
" " " " "	3578 Kreil
Opalone góra nad Zakopanem . .	4284 Zeusch.
Zakopane (dwor, młot) - - - - -	3114 Kreil
" " " - - .	3117 Zeusch.
Nosal góra przy Zakopanem - - . .	3674 Zeusch.
Czerwony wirch Małołączniak - . .	6578 Zeusch.
" " - - .	6587 Kreil
	6696 Zeusch.
Krzesanica czyli żadni Upłaz - - .	6630 Zeusch.
Czerwony Wirch upłaziański - - . .	3892 Zeusch. (?)
" " " (szałas) - - .	6423 Zeusch.
Twardy Upłaz góra - - . .	5669 "
Góra Gładkie Upłaziańskie - - - . .	
	4284 "
Opalone góra . . - - - .	

Kopalnia żelaza na Tomanowej	4043 Zeusch.
Tomanowa polska, wierzch Sucha dolina . . .	6239 "
Hlinik góra -	5977 "
Kopalnia żelaza na Tomanowéj . . .	5101 "
" " " " . . .	5111 Kreil
Szczyt Smreczyński góra	6547 Zeusch.
Czuba Smreczyńska góra	5660 "
Staw Smreczyński	3991 "
Babie nogi (Wysoka góra)	6826 "
Pyszna góra . . - - . . - . .	7126 "
Staw Smreczyński	3991 "
Kopka góra nad Kościeliskiem . . .	4139 "
Kościelisko (dom leśniczy)	2987 "
" " " - . .	3009 Kreil
Kopa nad doliną Trzydniowiańską	5535 Zeusch.
Kopa nad źródliskami (w Kościeliskach) . .	5790 "
Upłaz góra nad doliną Jarząbczą . . .	6292 "
Wyższy staw doliny Jamnickiej . .	5448 "
Hrubywierch nad doliną Chochołowską . .	6881 "
Kopalnia Starej Roboty (w dol. Chochołow.) .	4984 "
Szałas w dolinie Chochołowskiej . . .	3400 "
Zuberec gora (wieś)	2286 Kreil
Podwilk	2100 Zeusch.
Orawka . - . . .	2066 "

Stopy paryskie (toises)

(stopy wiedeńskie)

Pomiary barometryczne Tatrów węgierskich

a) Orawa

Zamek Orawski	2068	Zeusch.
Rzeka Orawa	1496	"
" "	1589	Wahlenb.
" "	1505	Kreil
" "	2006	Kreil
Podwilk	1729	Wahlenb.
"		
Piekielnik	1941	Kreil.
Krywan turocki (w Fatrach)	5447	Wahlenb.
Chocz góra	5049	Wahl.
Zadni Rohacz	6377	Zeusch.
Siwa góra	5622	"

b) Liptów.

Zuberec góra szczyt	5428	"
Djumbjer szczyt	6357	Wahlenb.
" "	6170	Schubert
Przybylina wieś	2318	Wahlenb.
Raczkowa	3762	"
Wołowiec szczyt Raczkowy	6751	"
" Jezioro Raczkowy	5295	"
Rohacz góra	6584	"
Krywan szczyt	7538	Czaplowicz

podług trygonom. pomiar. Greinera 7872 stop wied. (Krywan szczyt)

c) Spiż.

Dolina Koprowy w Beli	3553	Wahlenb.
Jezioro Smreczyny w Beli	5157	"
Fischseegebirge	5550	"
Jaworzyna (zakład hutniczy) — 3012 Wahlenb.	3096	"
Jurgow	2455	Beudant
Kesmark	1902	Wahlenb.
Eisthaler Spitze (Lodowa turnia)	8219	Wahlenb.
	8209	Greiner
	7892	Schubert
I Hochgebirge		
Krywan	7767	Wahlenb.
Iza pohybiu.	6192	"
Minckodorfer thal (Mięguszowska dolina) + Minckodorfer Alpen	4522	"
Poprader Fischsee — 4510 Wahlenb.	4635	"
Wirok[a]-Spitze szczyt — 7800 Wahlenb.	8016	"
" "	7800	Oeynhaus.
Hinczowe pleso (w dolinie Popradu) — 5835 Wahlenb.	5997	Wahl.
Csabi Spitze	8016	"

Hrabusice (Rabsdorf-Kapoſztfalva) 1669 Zejszn.

Kopa przełęcz przy Jaworynie 5379 Wahlenb.
Kesmark 2052 Townsend, 1850 Wahlenb. 1783 Zejszner.

Siodło łączące szczyt Łomnicki z Lodową turnią zwie się Ganek
podług trygonometr. pom. Greinera 8209 stop wiedeń. (Eisthaler Spitze)
(widać ją z galicyjskiej wsi Jaworyny)

Batizowce (Batizfalva)	2205	Wahlenb.
Batyzowski wierch (Botzdorfer Spitze)	7800	"
Hreben góra przy Batizowcach	7800	"
Mięguszowce (Mengsdorf Mengusfalva)	2383	"
Sternberg góra	5889	"
Trichtersee	5269	"

Popradowa płaszczyzna przy połączeniu się z Hinczowem plesem 4400 Wahlenb.

2. Völkerthal.

Völka miasteczko 2062 Wahlenb.
Kohlnischer Kamm grzbiet nad doliną Felki 6600 Wahlenb.

Völkersee (Falkenseespitze) - - . 5135 Wahl. 4997 Wahlenb. (u Zeiszn.) Wyżyna nad jeziorem Völkersee 5459 Wahlenb. (u Zeiszn.)
Langensee im Völkergrund (w dolinie Felki) . 5978 " . 5817 Wahlenb.
Gerlsdorfer Spitze (Gerlachowski wirch szczyt.) . 7502 " . . podług trygom. pomiaru Greinera 8354 stop wiedeń. (najwyższy) . . 7300 Wahlenb. (u Zeisznera)
Schlagendorfer Spitze (Stawkowski wyrch) 7319 " . . . 7200 Wahlenb.
Gross Schlagendorf (nagy Szalok - Stawkowa wieś) 1997 Wahlenb.

3. Lomnitzer Alpen.

Fünfseen - - - - - - . 6290 "
Grünsee Spitze (Spitze über dem Grünensee) 7913 " 7700 Wahlenb.
Lomnitzer Spitze (Łomnicki szczyt) - . 8162 " Podług trygon. pom. Greinera 8304 stop wied. podług Townsend 8100 podług Wahlenb. 7942, podł. Beudant 7480
Hundsdorfer Spitze - - - - - 8016 " . 7800 Wahlenb. Wielka Łomnica wieś (Gross Lomnitz) 2000 Beudant
Kahlbachergraat (grzbiet Łysianek) . - 6777 " 6595 Wahlenb.
Lomnitzer Maierhof . - - - 2751 "

4 Kesmarker Alpen.

Grüne See - - - - - - - - 4827 " 4695 Wahlenb. 4734 Townsend
" " - - - - - - - - 4997 Beudant.
" " Kupferbank - - - - - 8300 Wahl.
Kesmarker Spitze . - - - - - 5702 " 7200 Wahlenb. 7979 Townsend
Rothe See - - - - - - - - 5624 " 5472 "
" " Karfunkelthurm (szczyt) - . . . 7399 - 7200 "
Weise SeeSpitze - szczyt) . . . . 6885 - 6700 Wahlenberg, 6498 Townsend

II Mittelgebirge.

Kesmarker Kosehar . . . . 4150 Wahl. 4038 Wahlenb.
Waisse See - - - - - - - 5044 " 4918 Wahlenb.
" - - - - - - - - 4990 Beud. 4863 Beudant
Sattel (Środło Ganek ?) - - - - 5528 Wahl.
Durlsberg . - - - - - - 5741 " 5586 Wahlenb (u Zeisznera)
" - - - - - - - - 5739 Beud. Równina na górze Durlsberg 4600 Wahlenb.
Fleischbank (Thörichter Gern) (Jagnięcy ?) 6474 Wahl. 6369 Wahlenb.
Die Hinteren Leithen - - - 6355 " . 6184 Wahlenb. vordere Leithen szczyt 5988 Townsend
Stösschen-Gipfel - - - 4698 " 4571 Wahlenb
Drechselhauschen . . . 4727 " . . [illegible]

III Untergebirge

Magórka . (Magora Spiska grzbiet 2693 Wahlenb. 3032 Beudant) 3597 "
Zdjar (Żar przy Jaworzynie) - 3377 " 2510 Wahlenb.
Poprad (miasteczko) 2032 Kreil 1997 Zeiszn.
Ihla Berg - - - - - 5961 Wahlenb.
" Schmecks . . . . 3149 Kreil 3014 Wahlenb. 3064 Zeiszn.
" - - - - - - - 1418 Kreil
Zips - . - - - - - - 2457 "
Pass über den Branisko

Dział wody między Hernadem a Popradem 1860 Wahlenb.
Igło Kopalnie - - - 1556 Zejszn.
" miasteczko - - - 1397 "
Kotterbach - - - 1761 "
Krompach miasteczko - - 1180 "
Lewocza (rynek) - - - 1632 "
Ciurywna wieś - - - 2233 Wahlenb.
Granica gdzie limby rosną - - 5316 Wahlenb.
Ostrągi dochodzą do wysokości - - 4500 "
Rox (Rokusz) miasteczko - - 2270 Townsend
" - - - 2041 Wahlenb.
Czwartek (Donnersmark Csötörtökhely) - . . 1616 Zejszner
Werbowa (Menyhard) miasto - - 1890 "
Zdjar (przełęcz) - - - 3286 Wahlenb.
Żar góra nad Kotterbachem . . . 2309 Zejszn.

Pomiary szczytu Łomnickiego: Dowinson Beyrhausen 8546, Szepeshazy 8324, Rumy 8324, Dowinson Reuss 8316, Greiner 8304, Desjardins 8162, Schubert 7942, Beudant 7678
Pomiary Wielkiego Krywania: Vierthaler Zipser 8219, Kreil 7897, Zeuszner 7888, Oeffeld 7845, Rumy 7818, Steczkowski 7801, Wahlenberg 7747, Schubert 7537, Sydow 7386, Reuss Mittelberg 7320, Hacquet 7300.

a) Pomiary Galicyi: (podług pomiaru barometr. Kreila)

Brody 709.65 Kreil
Klimiec najwyższa góra Łysa 3064 Kreil
Lwów 847.82 Kreil
Stryj 1062. Kreil
Złoczow 770.16 "
Krosno 908.68 "
Łużna 2166 "
Przemyśl 650 "
Rzeszow 592 "
Sanok 979.38 "
Tarnow 654.90 "
Czortkow 715.04
Dolina 1080.36 "
Kałusz 911.[illegible] "
Kołomea 898.66 "
Nadworna 1395 "
Ottynia 789.88. "
Śniatyn 733.8. "
Stanisławow 690.30 "
Trembowla 723.32 "
Ustrzykowce 5244.
Żabie 1923.6.
Zaleszczyki 1042.30
Tłuste 801.6
Kossow 1189.8.
Czerelica 924
Dzymbronia wieś u Czarnej góry stop 2670. Alt
Tomnatyk najwyższy szczyt Czarnej góry 6381 (jest jeszcze wyższy szczyt Czarnej góry Pop Iwan, lecz ten nie mierzony)
Granica lasów na Czarnej górze 4550. Alt

b) Bukowina (pomiary Alta)

Czerniowce 692, Dorna Kandreni 2461, góra Ouszor 5102, góra Łukacz trachitowa koło Dorna Kandreni 5074. Góra Cecyna pod Czerniowcami 1633. Gura Humora 1590. Humora góra 2287, Jakobeny 2793, Meszticaneste góra najwyższa pod Pozoryta 3669, Kimpolung 2280, Kirlibaba 3194, Magura Kalului trachitowa ~~[illegible]~~, 4220 ~~2788~~ Pojana pod Wamą 2879, Muntielung pod Wamą 4439, Pojana negri źródło kwaśne 2821, Pojana Stampi 2795. Pozorita 2398, Putna 1535, Radautz 1251, Seret ~~[illegible]~~ 955. Suczawa 1164, Wama 1864, Watra Dorna 2723 Werboutz 745.

Tatry Góry odgraniczające Galicyję od Węgier (podług mappy Węgier Lipszkiego)

I Wadowicki obwod

Ochodzito 1756 na granicy Węgier i Galicyi w Szląsku

Solowy – na granicy Węgier i Galicyi na drodze od wsi Sol

Magura – 2304 na drodze od wsi Rycerka

Raicza 2811.

~~[illegible]~~
Rycerzowa 2718
Bukowie
Uszuszkowa
Uosnota
Hruba Buczyna
Riczeynka 2642
Zlatopolie
Czerkow
Beszkid
Pilsko 4757
Podpilskom
Beskid 2817 (koło Krzyżowki wsi
Podbabow (koło wsi Weliczy)
Mondralawa
Dlha Buczyna
Babiagora 5320
Czernec
Zwlecz
Bolica 4148
Kehlik (koło wsi Sidzina)
Łysa góra koło Podwilka 2158
Żeleznica na granicy Węgier Wadowickiego i Sandeckiego obwodu

II Sandecki obwod

Flaki koło Sromowie
Pieniny 2957
Wysokie Skałki 3179 (pod wsią Jaworki)
Heliaszowka 3080 (pod wsią Czarna woda)
Muszyna 2362
Zimne (poniżej Powroznika)
Bereśtie 2711 (poniżej Tylicza)
Lackowa 3016 (koło wsi Izby)

III Jasielski obwod

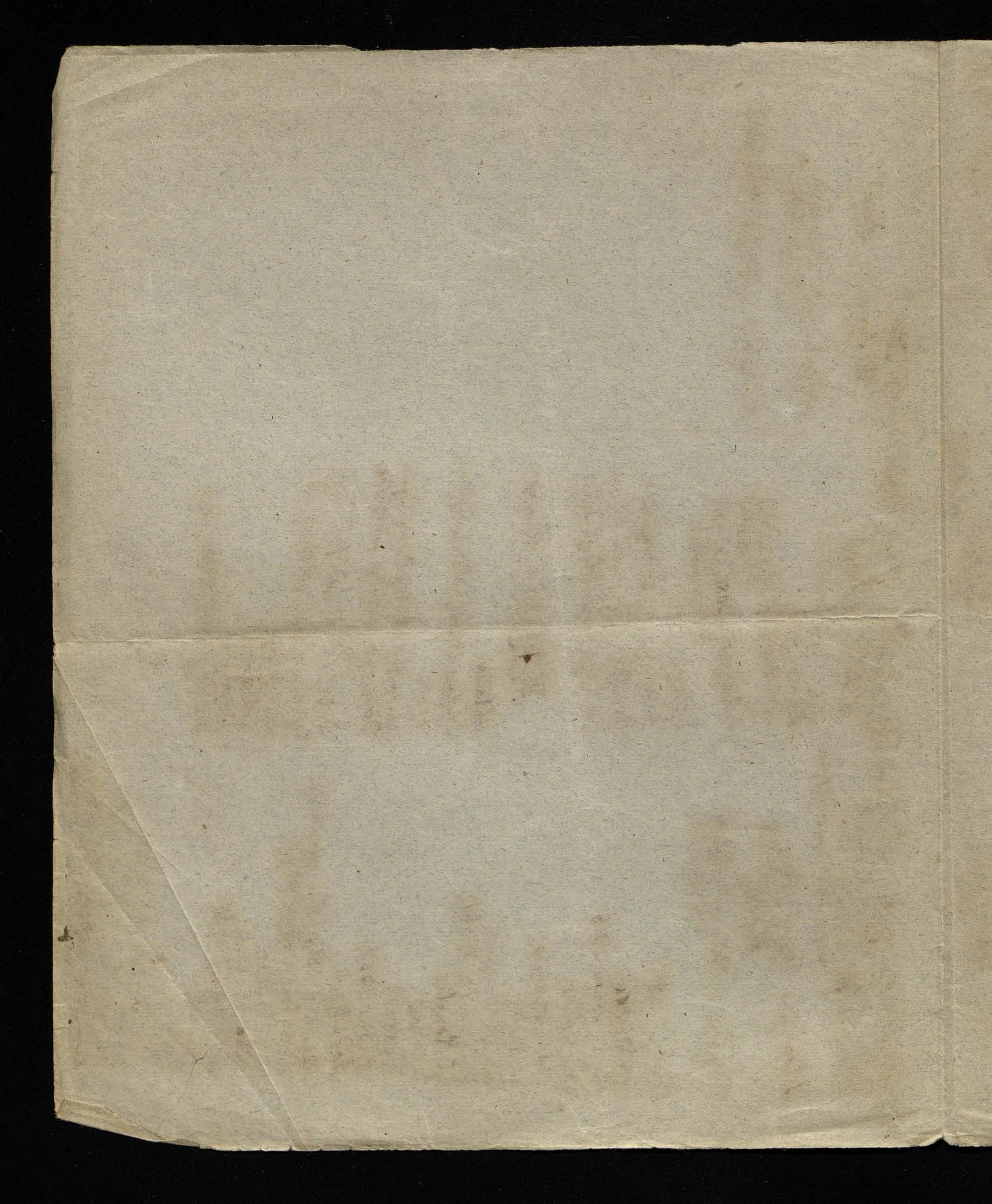
~~[illegible]~~
Busow 3004 } koło wsi Wysowa
Wysowa }
Jaworina 2624 pod wsią Zdynia
Dolyanka na drodze pod wsią Koniecyna
Dubei-Wrch pod wsią Długie
Czeremka 1992 pod wsią Grab
Nad Tysowym
Wielkahora
Jaworiska
Studerywrch koło Baranka

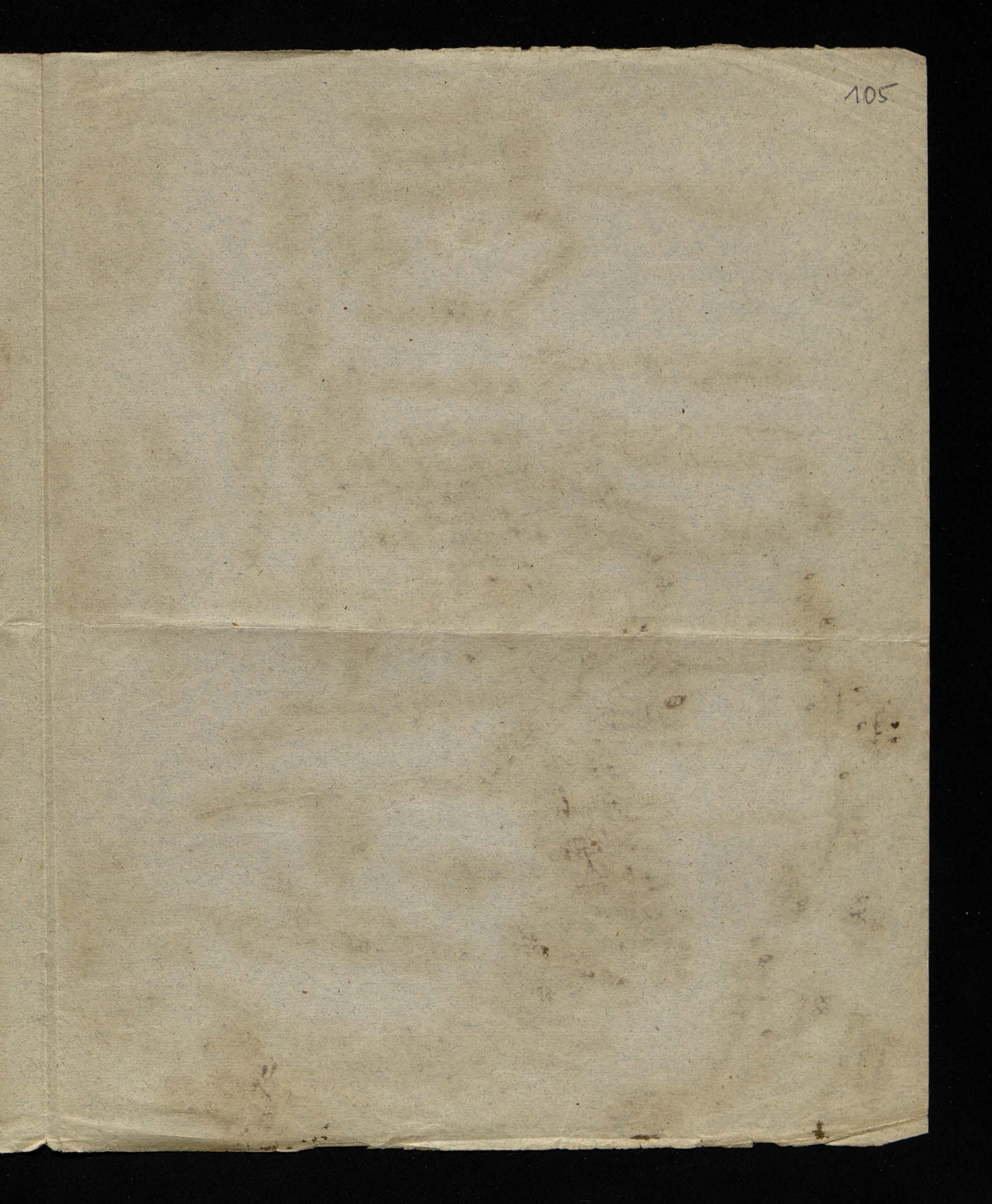
IV Sanocki obwod

Paszuk czyli Danawa koło wsi Dołżyce

Brinzawa pod wsią Ostawice.

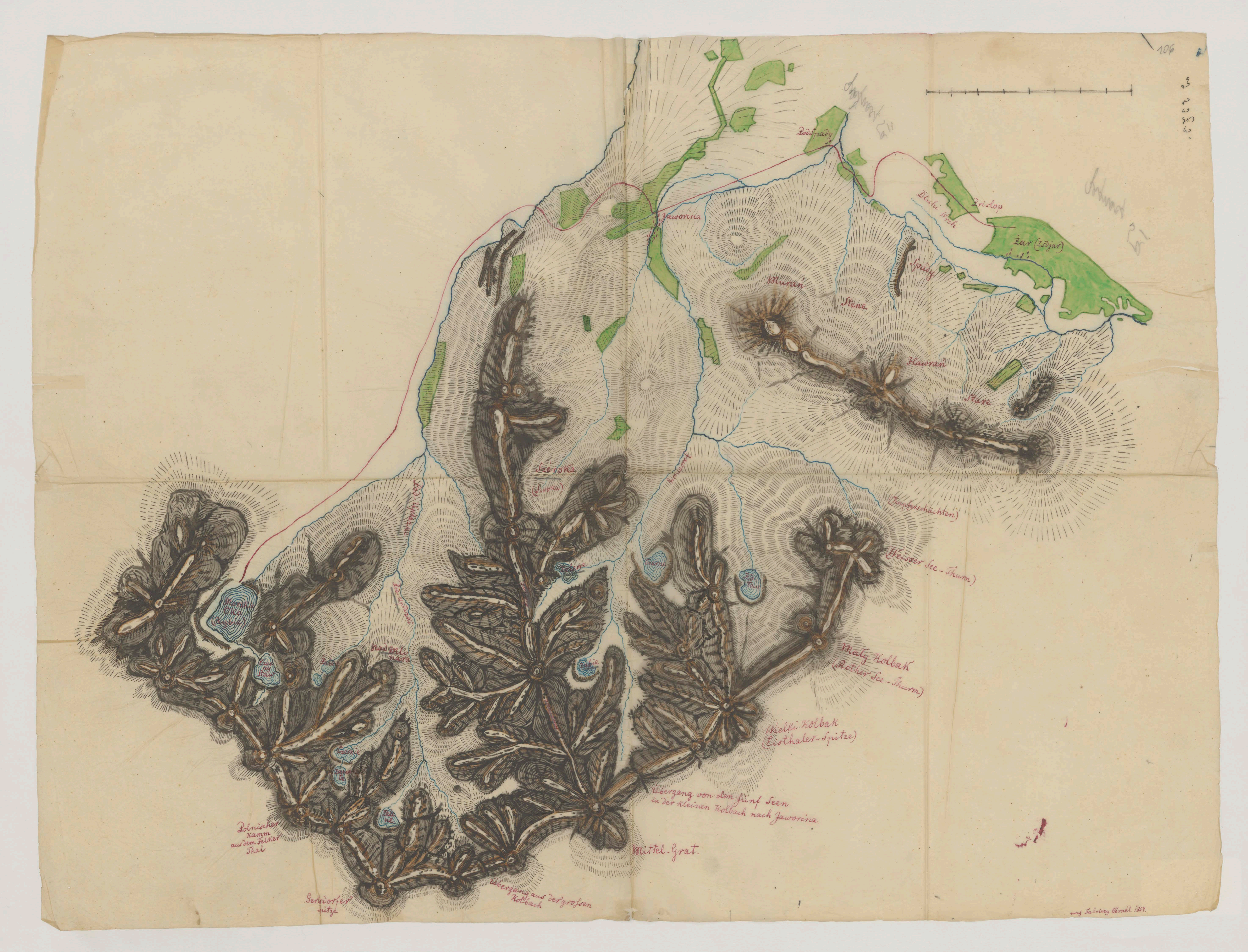
101

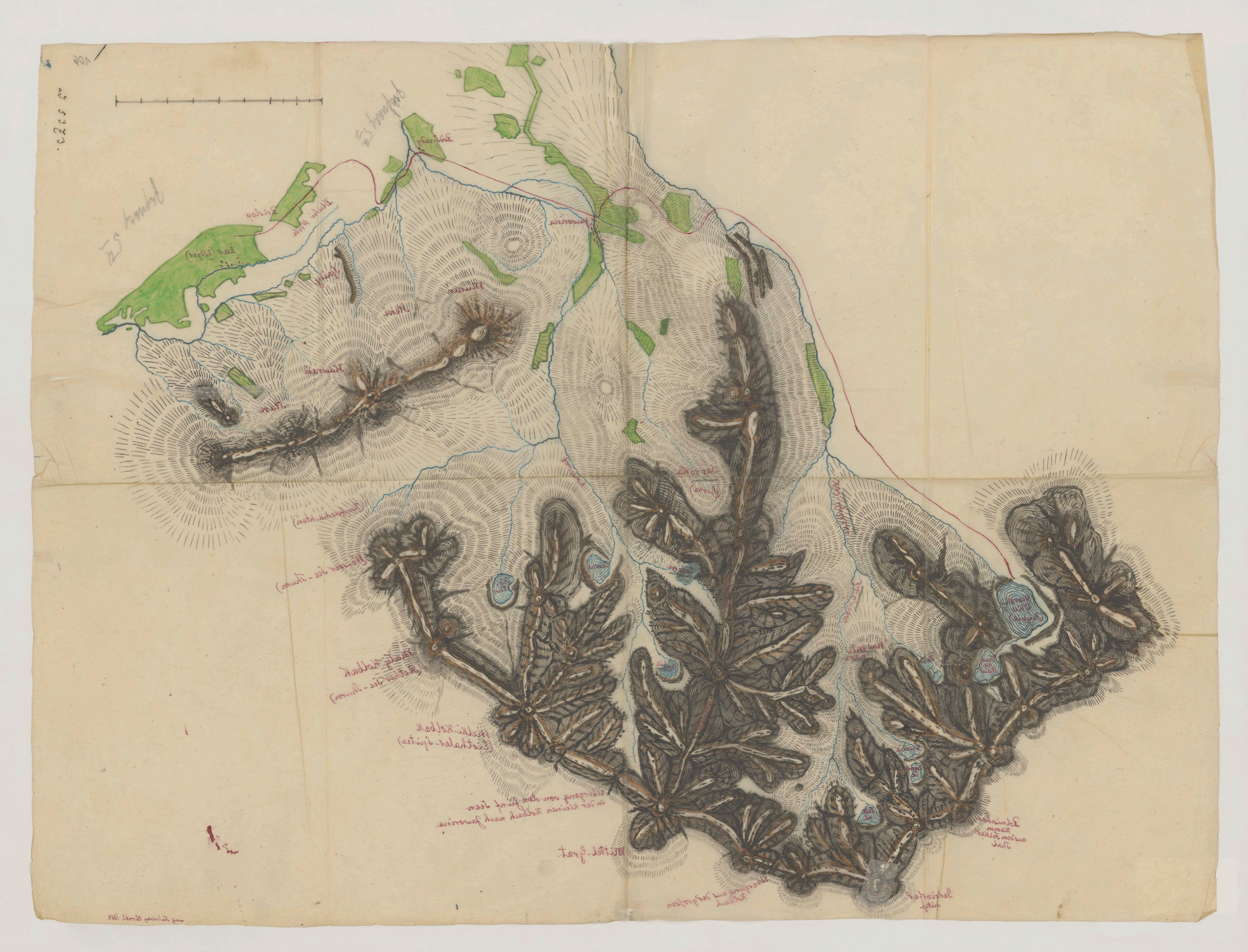

Tatry podług mappy Węgier Lipszkiego

Priekopa H.
Holiza H.
Bielaszkala H.
Sziwy
Redikalno
Banowka
Zeleno
Rohacs H. 6289
Barnowez 6650 Bobrowec
Wolowez
Racskowa 6382
Pisna
Hlina
Czerweni Vrch 6469
Tomanova
Ticha
Halaszoi H. 4500–3000
Waxmund 6639
Przysłop
Skoruszyna 3984
Magura
Farkaska skala
Osobita
Habowka 2175
Zuberecz 2293
Sersztenna 2780 L.
Krowiarki 2421
Witow
Kościelisko
Zakopane
Bory
Czarny Dunajec
Pekelnik
Lodwik
Chotar
Bor 1954
Szaha L.
Bobrowezka L.
Smerecsanska L.
Racskowa L.
Kamenista L.
Bela L.
Zsjar 1438
Sagemuhle
Koprowa
Krivan 7650
Jaworina
Belanszka 2382
Czerwena woda 2689
Osorba 2516
Zahlbach Grat 6595
Kastenberg
Batzdorfer S. 7583
Gerlsdorfer S. 8000
Eisthaler S. 8149
Schlagendorfer S. 6230 (Szalok)
Königsnase 7500–8000
Bierbrun
Lomnicza 8062
Hunsdorfer S. 7583
Kesmarker S. 7350
Smeks 3014
Zöldtoi Szö 7484
Nyereg Szattel 5339
Trichtergorn 6125
Jaworina (Bulgarthum) 2928
Ratzenberg
Höszihen 4531
Vörös toi (Czerwony Wirch) 7260
Fejertoi Sz. 7200
Hinterleithen 6008
Baranyi Sz. 6096
Zlossiva Hegy 6096
Nowa bela
Ujbela 1893
Magura 3500–4200
Zsjar 2441
Imreczini 3494
Mengsdorf 2233
Batzdorf 2205
Felka 2062
Gros Lomnitz 2188
Wallendorf 2213 (Fdeszna)
Forberg 2016
Rokusz 2041
Bela 2800 Einwohner
Kesmark 1983 (4200 Lak.) Einwohner

106
Podspady
Jaworina
Dluchi Wrch
Prislop
Żar
Spady
Stene
Hawraň
Stare
Szeroka
Kupferschächten)
(Weisser See-Thurm)
Maly Kolbak
(Rother See-Thurm)
Wielki Kolbak
(Eisthaler-Spitze)
Übergang von den fünf Seen
in der kleinen Kolbach nach Jaworina.
Mittel-Grat.
Polnischer
Kamm
aus dem Felker
Thal
Gerlsdorfer
spitze
Übergang aus der grossen
Kolbach
rys. Fabriczy Cornél 1854.

107
Ząb
Bańkowka
Kościelisko
Poronin
Bukowina
Białka
Zakopane
Olsza
Mur Zasichle
Brzegi
Poroniec
Łysa
Roztoka
TATRY POLSKIE.
1 Cal wiedeński = 600 Sążniom wiedeńskim
0 5 4 3 2 1 600. 1200. 1800. 2400.
1 Wiener Zoll = 600 Wiener Klafter.

TATRY POLSKIE.

Bukowina

Poronin

Bańkówka

Zakopane

Olcza

Brzegi

Murzasichle

1 cal wiedeński = 600 sążniom wiedeńskim

1 Wiener Zoll = 600 Wiener Klafter.

600 — 1200. — 1800. — 2400.

108
Witów
Dzianisz
Bystre
Zgórzałe
Dunajec
Kościelisko
Lejowy Żołob
Zakopane
Babiańska Góra (Babienogi)
Smreczańska Góra
1. Kominy.
1.a. Hala Ornak.
2. Hruby Wrch.
3. Dziurawa Góra.
4. Zrawda.
4.a. Hala Pyszna.
5. Ornak Góra.
6. Szczyt Staroroboczański.
7. Pyszna.
8. Babiańska Góra.
9. Smreczańska Góra.
9.a. Hala Smreczyna.
9.b. Polska Tomanowa
11. Czerwony Wrch.
11. Małołączniak.
12. Wielka Turnia.
13. Gewant.
14. Świnia Skała.
15. Kopa.
16. Hruby Wrch.
17. Marficzne
18. Kostur.
19. Mnich.
20. Morskie oko.
21. Czarny Staw.
22. Żabie.
23. Gładkie.
24. Wołoszyn.
25. Krzyżne.
26. Wodospad Siklawy

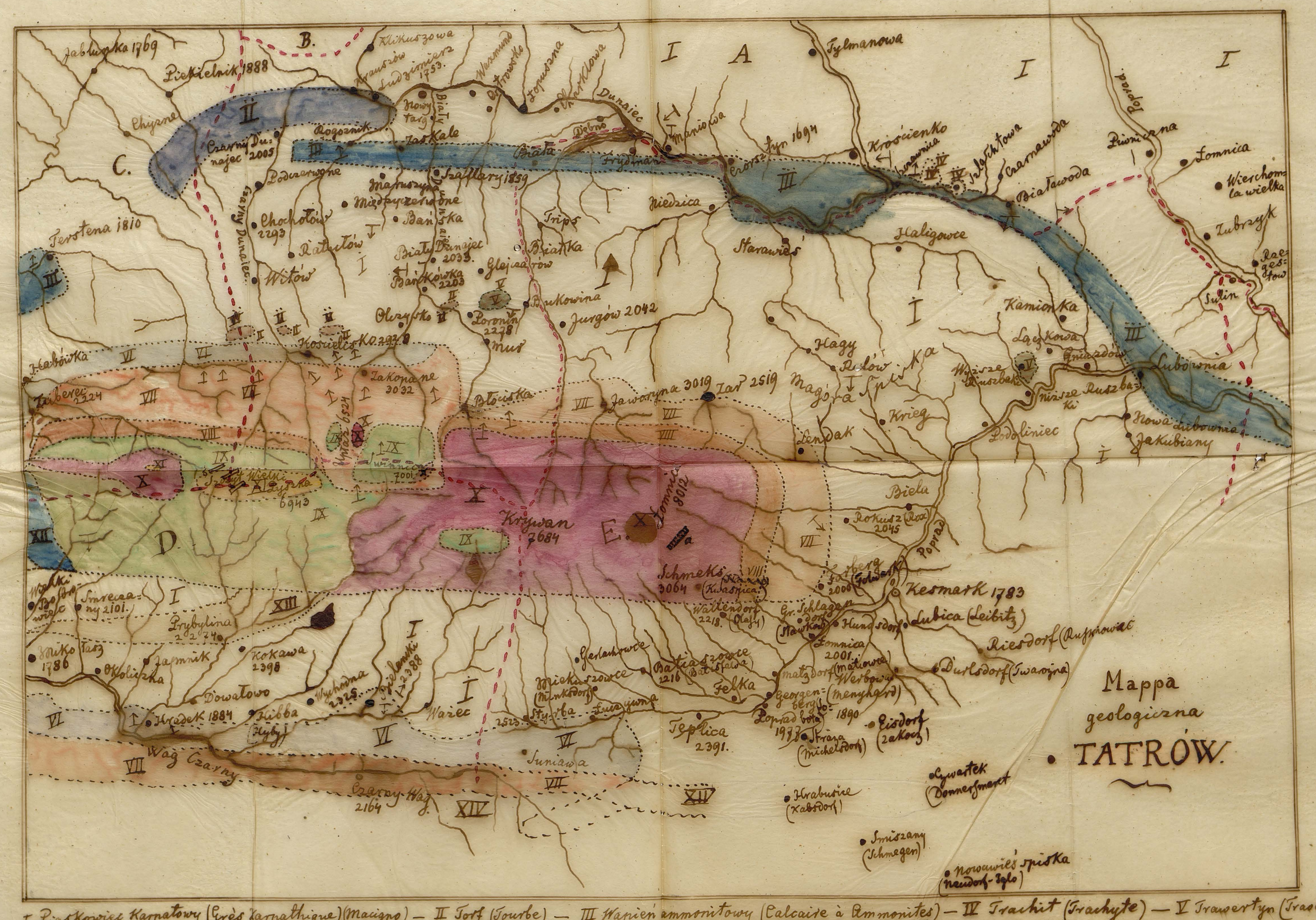
Państwo Rabka
Państwo Poręba
wo Sieniawa
Obidowa
Klikuszowa
Pyzówka
Łassek
Morawczyna
Nissa
Kowaniec
Długopol
Krauszow
Ludzimierz
Nowytarg
Waxmund
Ostrowsko
Mały Rogoźnik
Rogoźnik
Zaskale
Gronków
Maruszyna
Szaflary
Bańska
Łopuszna
Państwo Łopuszna
Biały Dunajec
Gron
Białka
Gliczarów
Komitat Spiski

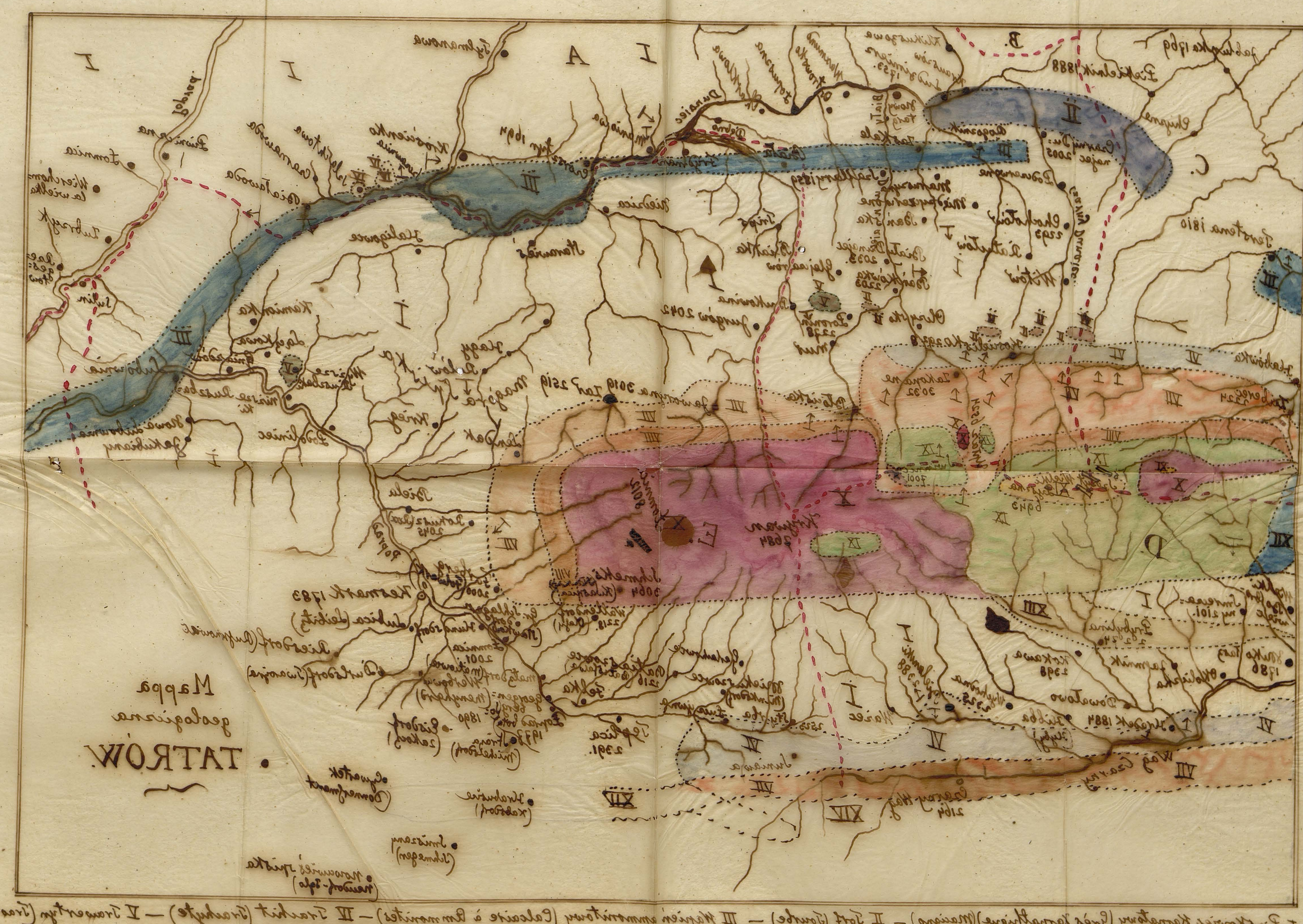

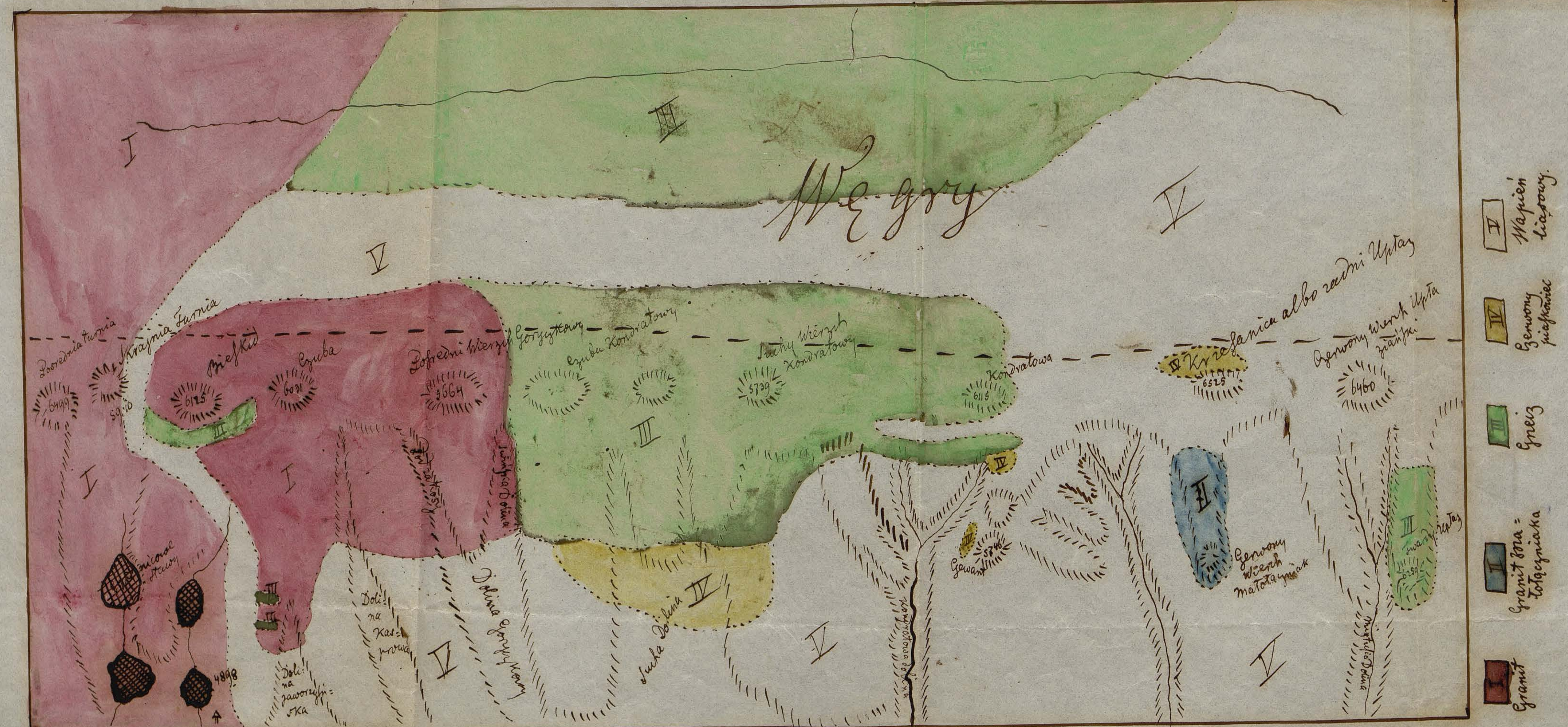
110
Państ
Załuczne
Odrowąż
Pieniążkowice
Piekielnik
Dział
Bory
Klutka
Zakołowski
Wróblówka
Czarny Potok
Czarny Dunajec
Podczerwone
Czarny Dunajec
Starebystre
Miętustwo
Skrzypne
Międzyczerwone
Ratułów
Krowiarki
Dzianisz
(Wójtostwo)

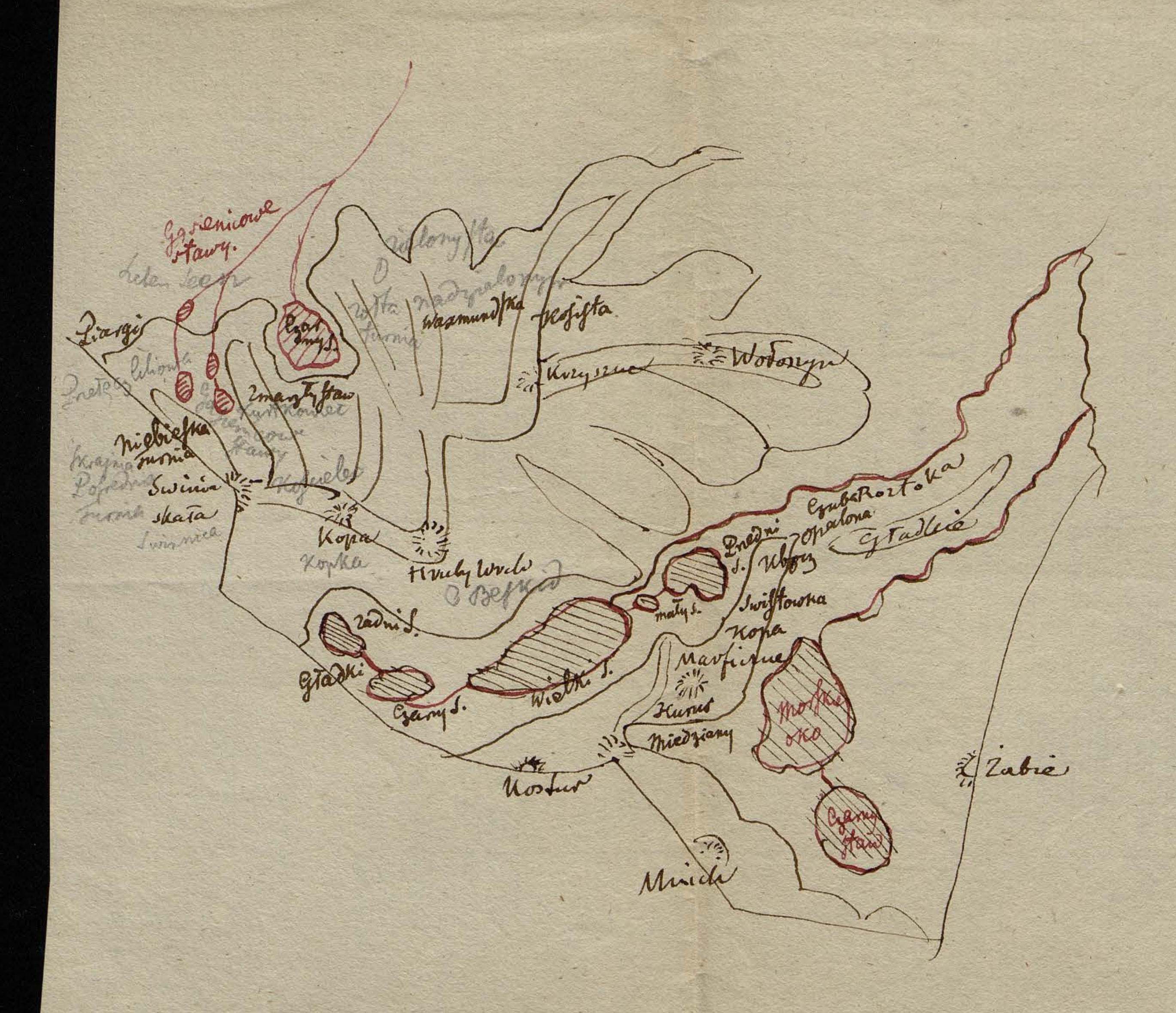
I Piaskowiec Karpatowy (Grès Karpathique) (Macigno) — II Torf (Tourbe) — III Wapień ammonitowy (Calcaire à Ammonites) — IV Trachit (Trachyte) — V Trawertyn (Travertin)
VI Dolomit nummulitowy. — VII Wapień alpejski (Lias) — VIII Piaskowiec czerwony (stanowiący spodek wapienia alpejskiego) — ~~Gneis~~ IX Gneis. — X Granit — XI Łupek talkowy. — XII Mika łupkowa ~~[illegible]~~ (Mica schiste) — XIII Namuł (Alluvion) — XIV Porfir różowy i Migdałowiec. — a ▭ Kopalnie miedzi (Cuivre pyriteux) w granicie.
— b ▭ Kopalnie ~~[illegible]~~ miedzi i srebra (Lanibasef [illegible] na granicy Kościelisk.
A Obwód Sandecki B. Obw. Wadowicki — C. Stolica orawska — D. Stol. liptowska — E Stolica spiska. — F. Stol. sarysska.

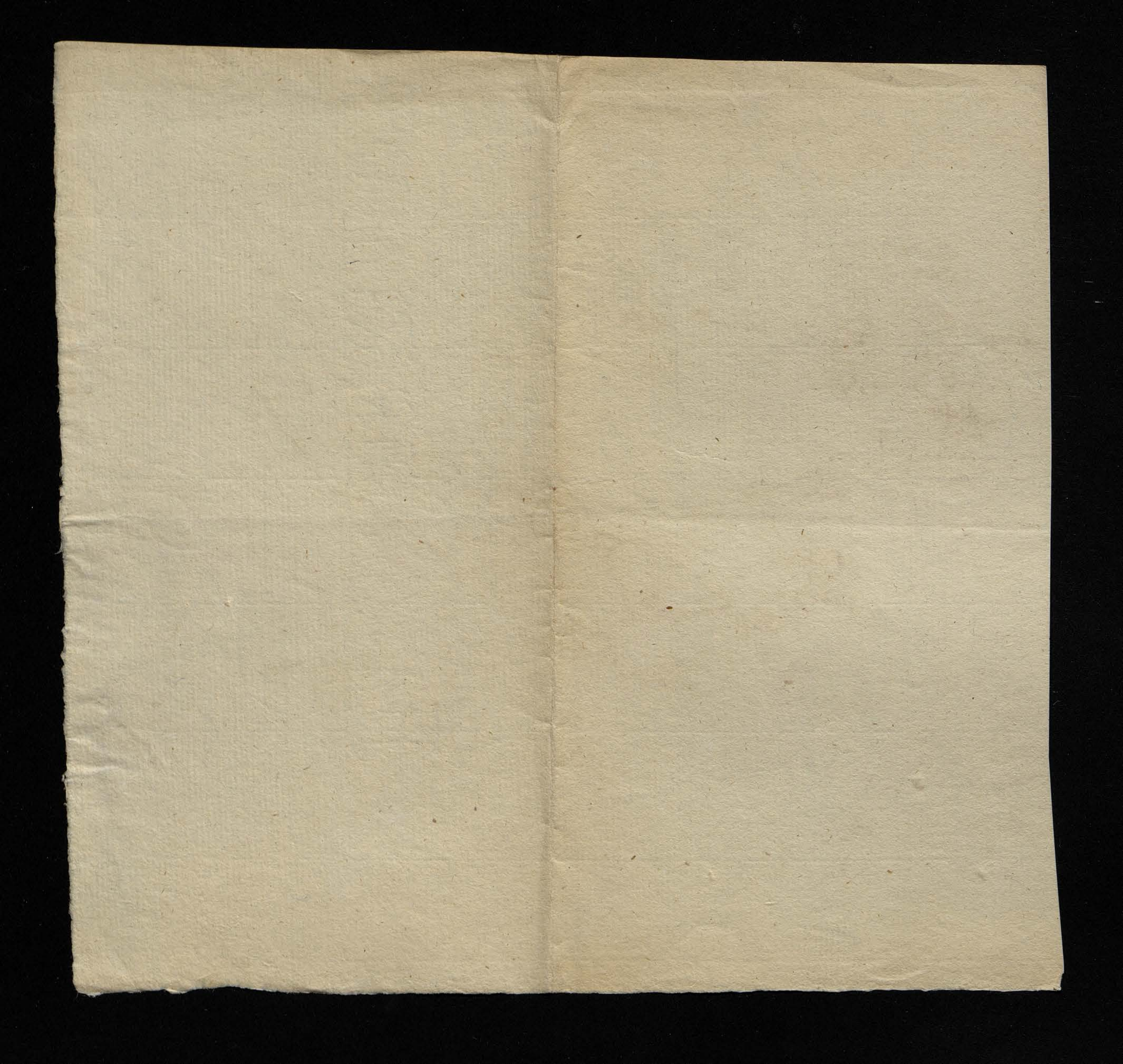

Mappa
geologiczna
TATRÓW

Karta geologiczna Tatrow galicyjskich przez Ludwika Zeisznera.

Gąsienicowe stawy
Waxmundzka
Kosista
Krzyżne
Wołoszyn
Niebieska turnia
Świnica
Kopa
Hruby Wierch
Beskid
Zadni s.
Gładki
Czarny s.
Wielki s.
mały s.
Przedni s.
Roztoka
Opalona
Gładkie
Świstowa
Kopa
Miedziany
Kostur
Morskie oko
Czarny staw
Żabie
Mnich

Gory półnoine niższe

Szepeshnica

o Nowytarg
1735

o Ludzimierz

o Vráblovka

Czarny Dunajec fluv.

o Czarny Dunajec
1959

Rogoźnik bach

Biały Dunajec fluv.

o Biały Dunajec

Biała rzeka

Magura Arva

Arva

Tatra Krywań

rzeka Arwe

Szuchahora
2421

o Chochołow

o Kościelisko

o Zakopane

Jaworina
3014

Kołowa fluss

Kopeschtady

o Białe jezora

Czerwone

Zielone

Zamarte jez.

Rybie jez.

Koprowa dolina

Łomnicki grat

Tomanowa

o Habówka

Osobita

Studenna rzeka

4513.

Choc

Rohacz

Wołowiec

Raczkowa

64

6495

6959

jezioro Kobia

Raczkowa fluv.

Cicha rzeka

Koprowa rzeka

5018

Smereczyny staw.

Koprowe jez. góra

Zielone jez.

Spiż

Liptova.

(podług Wahlenberga)

Z. 1306

Huty: Samokleski i apel
Bojanow rzeszow
Nisko
Weteli

Wasserschaden
Tichow, Bobrka
Złoczów.
Płuhów

Golęsow
Koło Rzochowa

Głogowiec koło Grodziska
srebro

Solenka za Cisną w górach.

Lutiatyńce pod Rohatynem
zielone kamienie
zwiakel
mokrotyn Żółkiew
Żółkiewski

Weigtsdorf koło Bochni.

Lemina Strasz koło Starego
Sambora Lemina Wazrel

Biało Krynica w Złoczowskim koło Olejowa: założei

Petnatycze w Przemyskim

Mirowin rzeszowski granica
gora ruska

w Bochenskim
Steindorf Kamiona

Kolonie
Schönwagner Krukynice
Deutsch Sulicow
Hohenbach Cyssanów
Deutsch Ostrau
Josephsdorf
Anichsheim Rzochowa
(tarnowski)

Dąbrowa
Tannbaum
Gillersdorf
Königsberg
Steinau
Kamien
} koło
Łańcuta
w Rzeszowskim

Golkowitz
Katschan
Ernstdorf Łaśko
Brunndorf Ładzyn
Hutweide Stasto
Podritz
Laufendorf
Hundsdorf Chełmiec
Wachendorf Krosna koło Rybiego
Wüstendorf czyli Josephsdorf Łaśko
Zaunendorf Bircze.

w Sądeckim
Mayersdorf koło Starego
Sącza.

Meeraug

Samnik mons (Swinica skała Świstówka)

Kościelec M.

Goreckowa M.

Czerwony Wierch M.

Smreczyn M.

Pyszna M.

Ornak

Stara robota

Jarzębina M.

Łowka M.

Pisanowa

S. Josefi

S. Michaeli

S. Clemens

Siebenseen

Białka Fl.

Giewandter Ratusz

Kościelisko

Hucisko

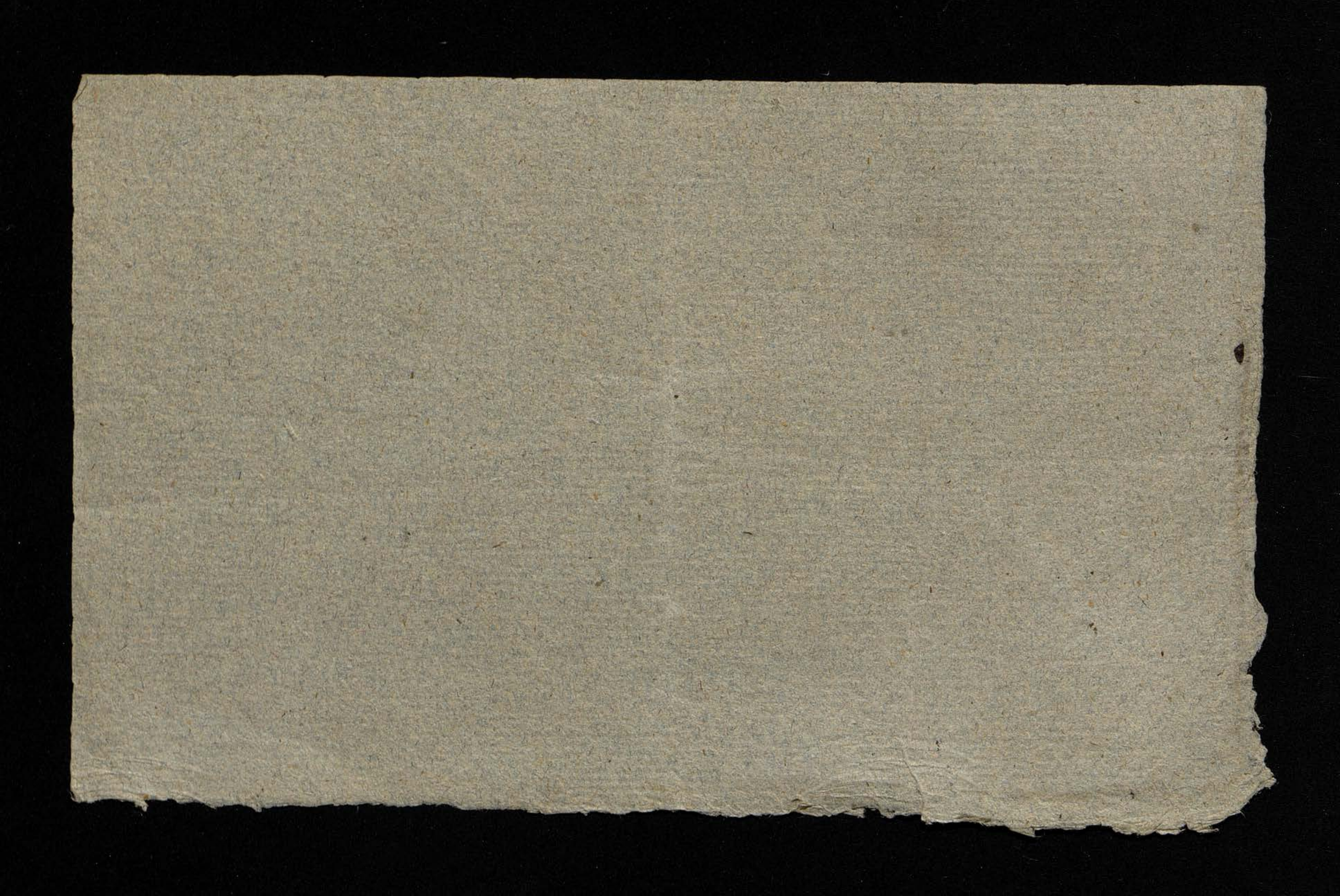
Biały Dunajec

Zakopane

Czarny Dunajec Fl.

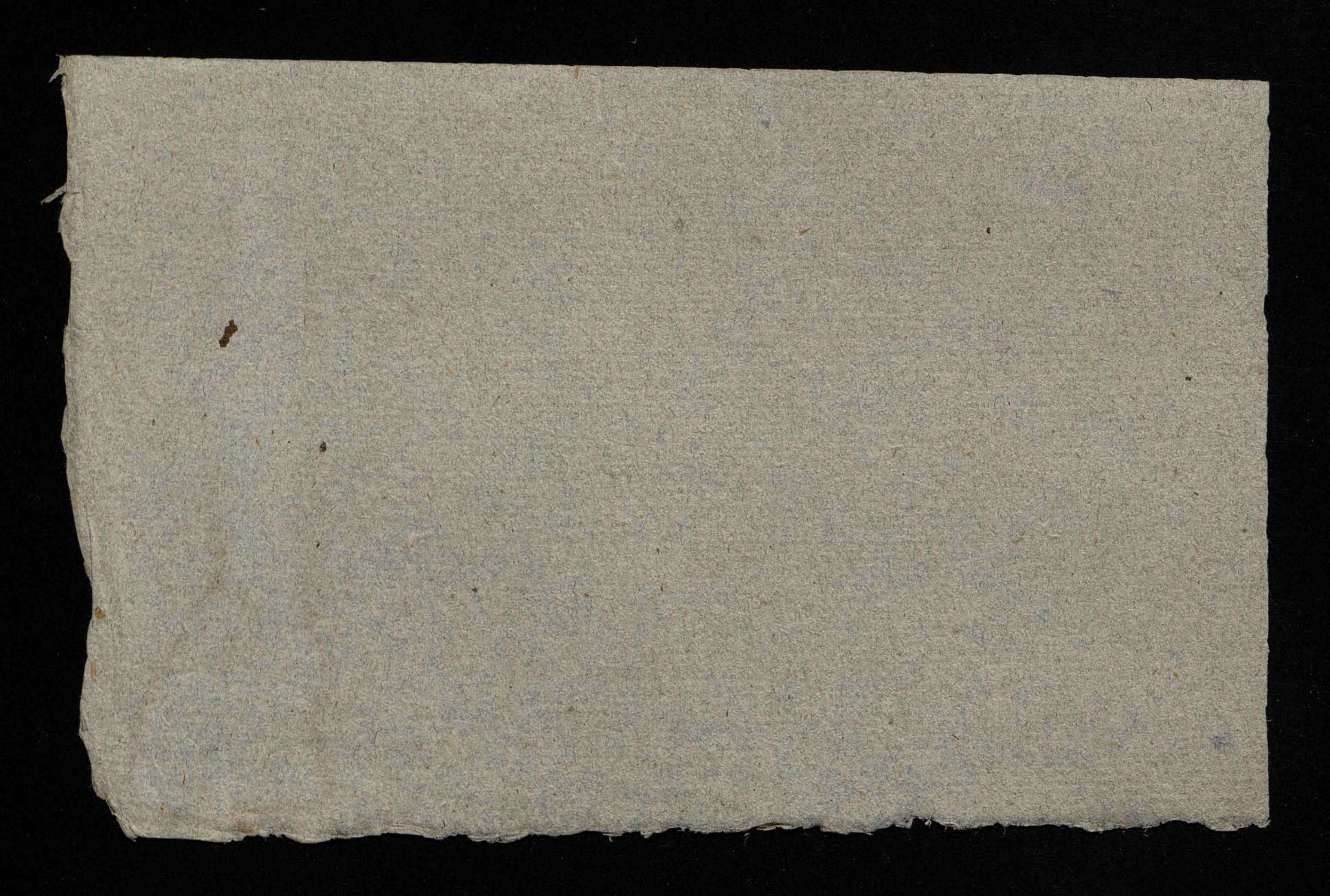
Tatry podług Hacqueta

T. IV

116

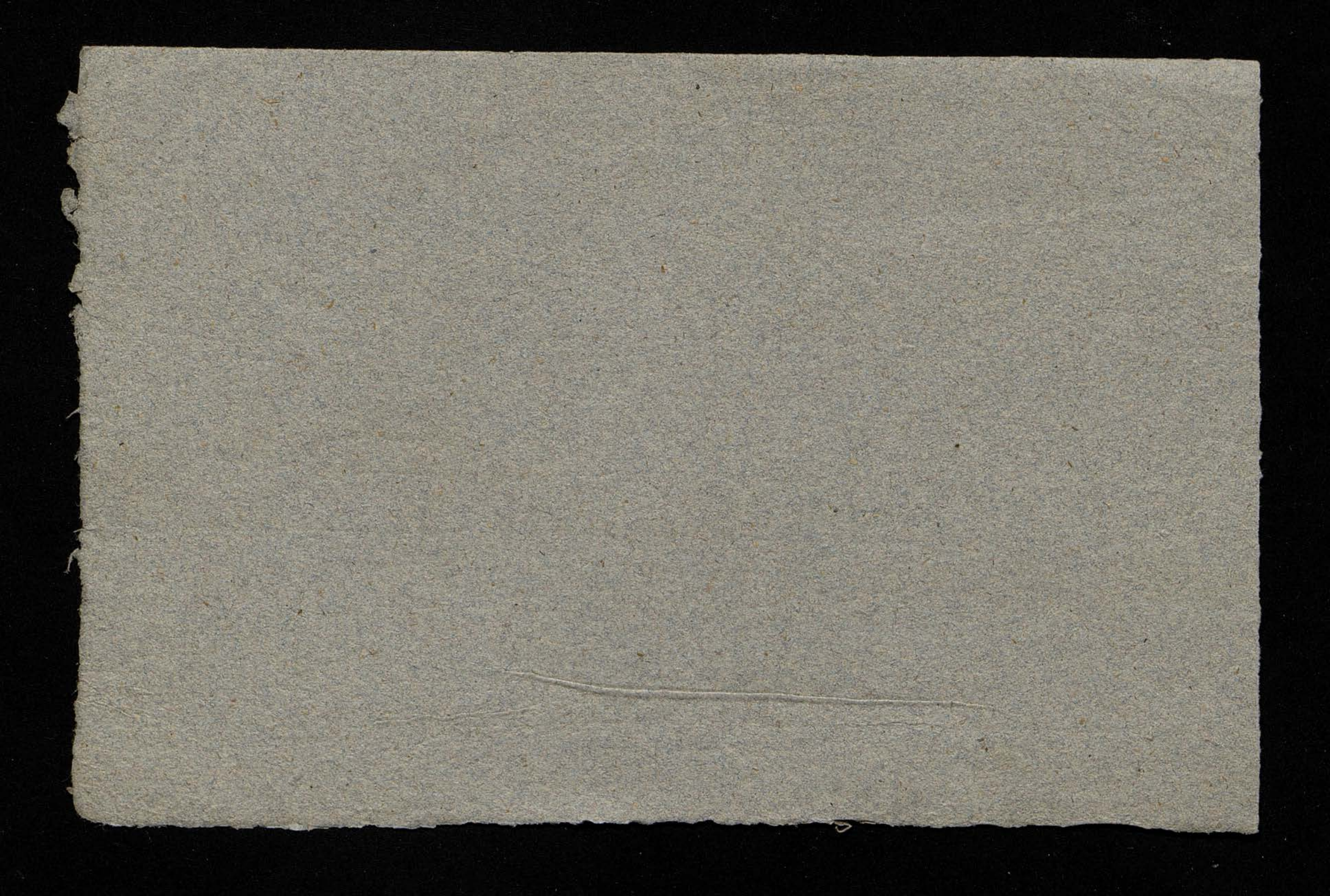
D. Wierchcicha
Kondratowa
Giewont
Giewont wyżni
Mała Łąka
Wielki Upłaz
Tomanowe Polskie
Pyszna
Ornak
Trzydniowiańska dolina
Zarabcze doliny
Hruby
Krywań
Spiglasowy
Miedziane
Rysy
Roztoka
Bielka
Wołoszyn
Jaworzyna
Kopyszta
Dolina Filipki
Koprowa
Magóra
Zakopane
Biały Dunajec
Dolina Białego
D. Strążyska
D. Małołącka
D. Miętusia
D. Kościeliska
Dolina Chochołowska
Regle
Czarny Dunajec
Zakopane
Poronin

Szląsk

Trojaczka
magora
Bukowie
Bruskowa
Podupłaszkiew
Łodbaba
Beszkid
Złato pole
Hruba Brczyna
Długa Brczyna
Żylec
Czernec
Babiagora
Chotar
Bory bagno 317
Sucha hora 403
magora
Farkasna skała
Bobrowec
Jaworzyna
Wołowiec
Rohacz 1068
Łysa
Hlina
Tomanowa
Kirchseegeb
Krziwań 1256
Jaworowa
Raykowa 1072
Chocz 819

Fatry podług Rochel.

Gerlsdorf

Felkthal

Schlagendorf

Eisthal

5 See

Lomnitz

Kolbach

Felker Thal

Großer Kolbach

Klein Kolbach

grüner See

Weiß Wasser

Krivan

Furkod

Basta

Wazeccerthal

Colbathal

Dopsodthal

Gerlsdorf

249

Staralepa

Grosser Kot
Weisch Thal

Mittelgr
Weissgr

Popred
Thal

Gerony
ffa

Kalbar
Thal

Gazaz
Eiff

Rot
J.

Kopa

Jaffa

na Jatki

Zabie

Orzeł

Kotary

Zewrowa
Wanth

Man bezieht die Zeitschrift wöchentlich sechs Nummernweise durch alle soliden Buchhandlungen; oder täglich durch alle löbl. k. k. Postämter des In- und Auslandes, und adressirt letztenfalls Pränumerationen: An die Administration des „Oesterreichischen Morgenblattes" in Prag.

Der Abonnementspreis beträgt ganzjährig 10 fl., halbj. 5 fl., viertelj. 2 fl. 30 kr., monatlich 50 kr.— Einzelne Blätter kosten 6 kr. Für Auswärtige mit täglicher Zusendung durch die k. k. Post: ganzjährig 14 fl., halbjährig 7 fl., vierteljährig 3 fl. 30 kr., monatlich 1 fl. 10 kr.

P. T.

Indem wir uns erlauben, Probenummer und Prospekt der vom 1. März l. J. in's Leben tretenden Zeitschrift:

Oesterreichisches Morgenblatt

für

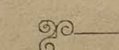
Kunst, Wissenschaft, Literatur und geselliges Leben

zu übersenden, empfehlen wir dieselbe Ihrer Theilnahme und bitten im Falle der Pränumeration von dem untenstehenden Scheine Gebrauch machen zu wollen. Derselbe wird ausgefüllt und mit dem betreffenden Abonnementsbetrage adressirt an:

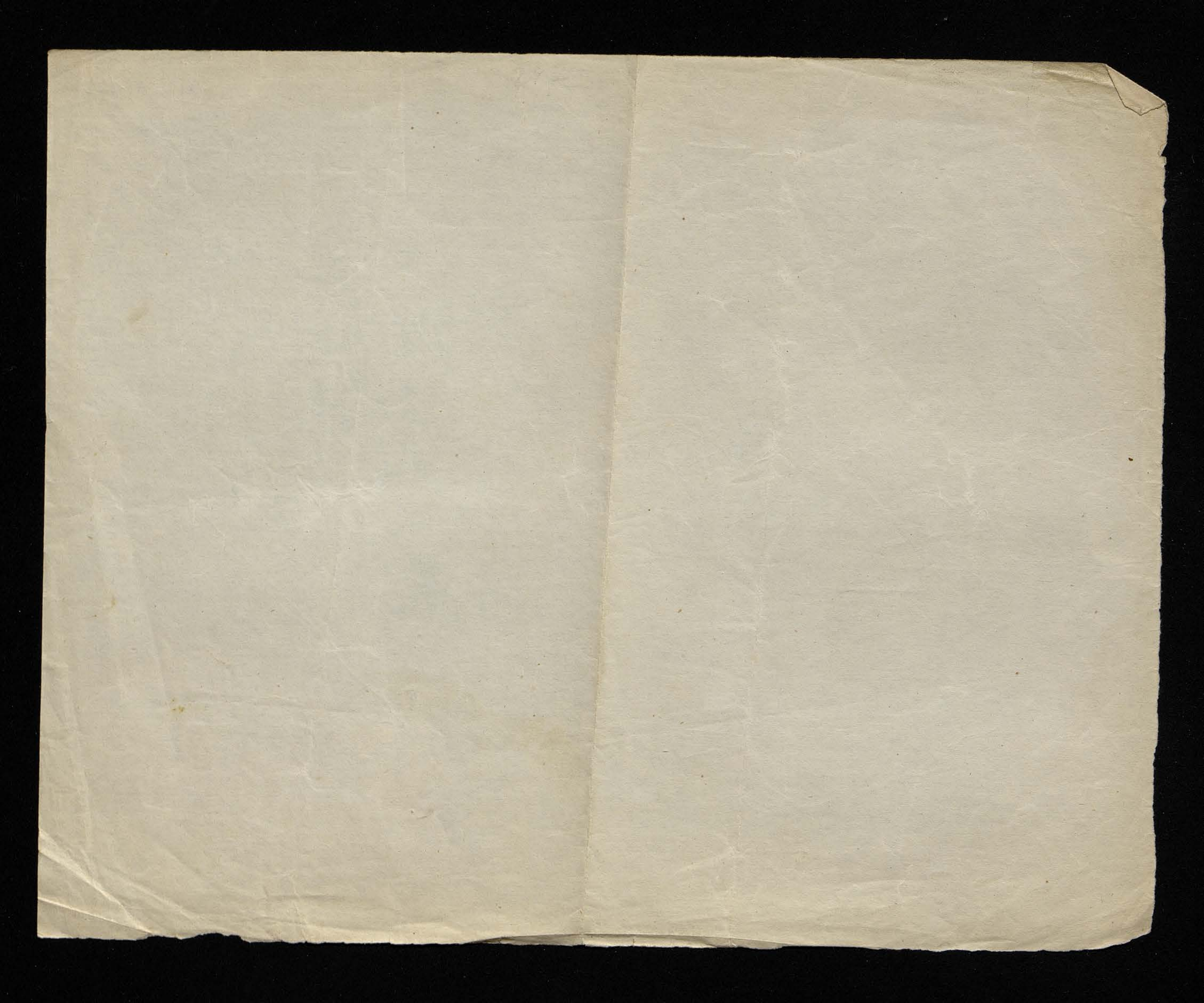
Die Administration des

„Oesterreichischen Morgenblattes"

Prag, Kolowratstraße, 3 Linden.

Bei der

Nowytarg ma 530 domów najwięcej drewnianych 2080 mieszkańców 9 mil od Nowego Sącza w rynku
mały murowany ratusz apteka kościół farny z końcem przeszłego wieku fundowany za miastem drewniany
kościołek S. Anny r. 1219 wystawiony przez zbójców, dość zdrowe mieszkańce żyją z chowu bydła handlu
wozem, rolnictwem dębiankami bydłem przędzą i płótna handlują Gościńców kilka dobrych, oraz żelazem
handlują. — Równina nowotarska ciągnie się przeszło 3 mil ku południowi między Spiż i Orawę leży
na powierzchni Sieckowej Dunajca i wisły bo bardzo szerokie bagno Bory koło Czarnego Dunajca
mając wyniosłości do 2000 stóp z niego płynie jeden strumyk do rzeki Orawy a zatem przez Dunaj do
morza Czarnego drugi do Czarnego Dunajca a zatem do morza baltyckiego mieszkańce wiosek przyległych
gnoją swe pola 2/3 (bagna) Bory torfem. Koło Nowego Targu rozszerza się równina na lewym brzegu
Dunajca 1/4 i 1/2 mili prawie jednaka a gdyby nie lasy to by dolinę od wstępu Dunajca w Spiszka
niegorę aż do bagna Bory można przejrzeć na lewym brzegu wznosi się równina powoli aż
do Babiej góry na prawym brzegu coraz ~~bystrzejsza~~ i gorzystsza i wyższa się staje ~~aż do~~
podnóża alp po prawym brzegu dolina nierównie wolniej się podnosi między Czarnym
a białym Dunajcem leży prawie całkiem zaorane gęsto kupami granitu pokryte polany które
bystro ku obydwom dolinom spadają i które to doliny od strony gór otaczają. Ku p
zniżają się te ~~doliny~~ polany aż do równiny zwolna i dla tego ~~nie~~ mają widok przedgóry
przedalpami. między białym Dunajcem a Białką przerzyna tę równinę wiele mniejszych
ków tworząc mnóstwo wypukłych pagórków mniej więcej spadzistych. Jest tu kilka
przepaści n.p. Niebieska Dolina lewy brzeg po lewej ręce od leśniczowstwa w Bukowinie
Równina ta ku Nowemu targu urodzajna wydaje żyto jęczmień ziemniaki ku górom
mało co owsa i ziemniaków potem len ~~ze~~ Góral troskliwiej uprawia pola niż mieszkańcy
płaszczyzn. Wiele w równinie wsi, dwory, domy. W państwie nowotarskim żyje na 1 mili
3684 dusz. Nowytarg wysoki 1735' (Wahlenberg) a 1828' (Oeffeld) wysokość nad poziom
Dunajca 20' wieś Czarny Dunajec wys: 1959' (Wahlenb) a 2030' (Oeffeld) Średnia
temperatura w Nowym Targu + 3,875° R. stąd rzadkie plony i złe urodzaje drzew owocowych.
Równina nowotarska leży między 50° i 51° półn. szerokości a między 40° i 41° wschodniej d
gości przerzynają Białka, Biały Czarny Dunajec i inne potoki ku wschodowi góry Pieniny k
ku zachodowi S. Krzyż Jordanów, Maków, Babiagóra ku południowi Karpaty 5 mil odległe
je w 15 milowej rozległości od wschodu od Spiskiej Magóry aż ku zachodowi-południowi aż p
górę Chocz.

Tatry zajmują przestrzeń między Orawą i wyższą Wagą, Popradem i wyższym Dunajcem

wszystko gdzie jądro gór od którego ku północno wschodniej stronie i ku zachodowi dwa przedgórza

idą. Podział Tatr: 1) północno-wschodnie przedgórze od złączenia się Popradu z Dunajcem aż do doliny

2) [illegible] wysokie jądro gór aż do źródła strumienia Sucha i wody Habówki płynącej do [illegible]

3) zachodnie przedgórze aż do złączenia się Orawy z Wagą. Środkowe jądro gór dzieli się 1) wschodnie

właściwe Tatry (główny tron całego systemu gór [illegible]) 2) zachodnie czyli Liptowskie alpy

[illegible] pierwszego. Tatry wznoszą się z samej równiny do 7000' przechodzą przeszło 8000' sięg[...]

potem aż ku wysokości średnich alp. Od szczytu Łomnickiego zniżają się powoli ku za=

chodowi. Ponad ogólną wysokość ich grzbietu sterczą mnogie szczyty niewidać nigdzie

zaokrąglenia wszystko ostre nagie puste przerwane śnieg w wązkich smugach aż do

dolin legł. Lasy na dole gór jak pasek ciemno niebieski. Zdaje się jakoby w trzech miejscach

potężny olbrzymi mur tych to gór się rozpadł. Ku zachodowi za Chocem nikną góry w

coraz niewyraźniejszych formach. Koło Nowego targu stoi się bliżej wschodniemu jądrowi

[illegible] tego Chocz i części zachodnia zdają się niższe. Podnoszenie się równiny ku górom

[illegible] znaczne zdaje się że góry nagle olbrzymio z doliny wzrosły. Dalej góry

[illegible] lepiej Chocz i dalsze pasmo gdzie się Orawa z Wagą łączy mniej widać alpy galicyjskie

które się niższe wydają. ~~Kar~~ Tatry są góry pierwotne do których z obu stron napływowe

góry przypierają.

Nowytarg miał sąd własny gdzie 12 przysięgłych sądziło według prawa

magdeburskiego

Rudniki ,, 2 Zeszyt

Szymbark ,, 4 ,,

Podhorce ,, 5

[illegible]towce ,, 5

Olesko 10 Z

Czchów 11 ,,

Biecz 12 ,,

Zarzecze 12 ,,

Tatry tworzą niejako oazę, która co do geologicznego składu i cha:
rakteru niema nic wspólnego z Karpatami. Ograniczona czterema rzekami
tworzą właściwie wyspę górską. Uboga potężnemi lasami uwieńczona
dolina Orawy (arva = po węgier. sierota); posępne liczne doliny Dunajca,
zasiana mnogiemi osadami nizina Popradu, malownicza, obfite:
mi lasami i zielonemi połoninami napełniona dolina Wagu, nale:
żąca do najpiękniejszych i najprzyjemniejszych w Europie: otaczają
zewsząd pasmo pomotanych wysokich grzbietów górskich w długości
20, a szerokości 8 mil, zajmując obszar 75 mil □, którego sam rdzeń
właściwych gór tatrzańskich 19 mil □ wynosi. Widok tych gór jest wspa:
niały, albowiem wznoszą się takowe stromo na północy z dolin na pół:
nocy 1 do 2 mil szerokich, a z południowej strony z nizin do 3 mil sze:
rokich. Wyniosłość ich z dolin potężniejsza jest a niżeli w Alpach,
które z dolin zaledwie 1500 do 2500 stóp się wznoszą: od południa miano:
wicie zdaje się, iż pasmo gór prostopadle z doliny się wznosi, nieza:
słonione wcale przedgórzami, co ułatwia przegląd całego pasma z nizin.
(Ciekawy pogląd na Tatry opisuje dzieło: Schwab Erasmus Dr.: Land und
Leute in Ungarn I Bd. Natur= Cultur= und Reisebilder. Leipzig, Otto
Wigand 1865. 8o str. 560). Od północy rozpoczyna się widok z prawej strony
orawskim szczytem Chocz (5000 stóp); dalej liptowska Raczkowa (6600
stóp), malowniczy Krywan (7200 stóp), śnieżyste szczyty spiskie: Łomnicki
(8390 stóp), Gerlachowski (8350 stóp), Lodowata turnia (8146 stóp), poczem
się znowu zniżają wierzchołki: Magura (3500 stóp) aż do do przesmyku
zdarskiego, którym Popród z Galicyi do Węgier uchodzi. Z doliny i półn:
nego porzecza zasianego ładnemi siołami, dworami i miasteczkami po za
wałem lesistych i skalistych gór wznosi się mur nagich i ostrych poszar:
panych szczytów na kształt zębów ostrej piły, sięgającemi wierzchołkami
do obłoków; w łożyskach ciemnych parowów bieleją smugi śnieżne, spada:
jące na kształt wstęg ku dołowi; częstokroć wszystkie szczyty odziane
są szatą śnieżną, o którą się blask promieni słonecznych rażąco odbija.
Przy zachodzie słońca mianowicie szczyty te z daleka przedstawiają uroczy widok:

na tle ciemnoniebieskiem widnieją turnie oświecone różowo-złoci-
stem światłem, które dziwnym spokojem ~~napełnia~~ ustrasza rozmarzony umysł
ludzki.
Droga z Popradu wygodna wiedzie do takzwanego Szmeksu czyli Szczaw-
nicy Stawkowskiej (3019 stop. nad pow. mor.) Źródła tutejsze mineralne,
przyjemne, przytem czyste balsamiczne powietrze wśród lasu szpilkowego
zjednały miejscu temu w Węgrzech wziętość, tak iż większa część magnateryi
węgierskiej latem tutaj przebywa. Czem jest dla Anglików Dartseling w
indyjskich górach himalajskich; czem dla Królestwa Polskiego i Galicyi
Zakopane, tem jest Szmeks dla Węgrów, tylko nierównie wytworniej
i dogodniej a niżeli Zakopane galicyjskie urządzone. Kąpiele opre-
wane z wszelkim komfortem urządzone, obfitość wybornej źródlanej
wody do picia (sprowadzonej półmilowym kosztownym wodociągiem),
urocze położenie miejsca i piękny rozległy widok z takowego na doliny
sprowadzają w letniej porze mnóstwo gości z Węgier. Podczas bytności
mej w Szmeksie z Dr. Bylickim i Bronisławem Ryzem, był on tak gośćmi
zapełniony, iżeśmy ledwie na pobyt dzienny dostali Tasienkę; wszelakoż
bezinteresowna grzeczność gospodarza i jego żony oraz przykładna chętliwość sług, sowi-
cie nam wszelkie niedogodności wynagradzały. Miejsce to rojące się ży-
ciem w lecie, zaludnione, w zimie zupełnie jest samotne pokryte grubym
całunem śniegu. Szmeks w którym hr. Csaky r. 1797 założył dla siebie
Tasienkę, winien swe dzisiejsze stanowisko Jerzemu Rainerowi, który
wydzierżawiwszy r. 1824 od gminy wsi Stawkowskiej (Schlagendorf) na
dłuższy przeciąg czasu ową okolicę, wystawił odpowiednie kąpielom bu-
dynki.

Jeziora. Właściwością charakterystyczną gór tatrzańskich są jeziora, odzna-
czające się swą powierzchowną objętością, wysokiem położeniem, otoczeniem, głębokością
i mnogością, gdyż na przestrzeni 4milowej znajduje się przeszło 50 jezior

Do ożywienia okolicy koniecznie potrzebną jest woda.
Bez wody – powiada Tschudi – najroskoszniejsza dolina
i najżyzniejsza równina jest w pewnym względzie mart-
wą, bez życia i wdzięków. Potok płynący, jezioro lśniące
swem zwierciadłem, udzielają obfitość nowych barw i
wdzięków krajobrazowi. Z tąd też każdy wędrowiec z zach-
wyceniem spogląda na jezioro gorskie, rzucające ciemnozie-
loną lub niebieską swą powierzchnię, otoczone nagiemi
stromemi szczytami gorskiemi lub też borem drzew szpil-
kowych, urozmaicone po brzegach oderwanemi skałami,
lub żwirem gorskim, pokrytym bujnym porostem mchów.
Powstanie jezior gorskich w ścisłym stoi związku z spodnie- zwichnieniem i
sieniem się pokładów gorskich. W najdawniejszych czasach
na wszystkich punktach ziemi jednaka panowała ciepłota
atmosfery; później ostudziła się temperatura powierzchni
ziemi do stopnia powietrznej atmosfery, przeto też zmniej-
szyła się powierzchnia śniegu na ziemi, a linia śnieżna
posunęła się do znacznych wysokości. W czasie tegoż zmniej-
szania się temperatury usuwały się ku dolinom potężne
lodowce które pierwotnie i całą przestrzeń Tatrów pokry-
wały, przez które to usuwanie się zasypane zostały prze-
paściste otchłanie pomiędzy górami. Z czasem owe potężne
lodowce (Gletscher) zupełnie roztajały, pozostawiwszy
w dolinie po sobie wały z rumowiska i kamieni tak zwane zawały czyli
moreny (Moränen) które z sobą uniosły w dolinach. Obsuwanie
to lodowców postępowało z południa ku północy. – Większa
część jezior gorskich powstała przez usunięcie się na dół
rumowiska (Bergsturz) które zatamowało odpływ wody

zbierającej się z źródeł i opadów atmosferycznych jak n. p. Morskie oko; lub też przez wypłókanie i pogłębienie przez wodę ściekającą. Desor (Der Gebirgsbau der Alpen. Wiesbaden 1865 p. 123) dzieli jeziora górskie na: a) poprzeczne (Cluses, Klusen, Querspaltenthälerseen) b) podłużne (Combes, Comben, Längsspaltenthälerseen) spowodowane pęknięciem skały poprzecznem lub podłużnem i c) nieckowate czyli lejowate (Muldenthalseen) e) jeziora powstałe przez wypłókanie (Erosionsseen); f) jeziora powstałe przez moreny (Moränenseen). W Tatrach Morskie oko, część pięciostawów i Czarnych stawów należą do jezior podłużnych; jezioro w Kościeliskiej dolinie do lejowatych, a pierwszy z Pięciostawów do powstałych przez moreny (lodowe). Jeziora górskie coraz bardziej maleją przez wypłókanie zapor. Jeziora poprzeczne (Klusenseen) tą się odznaczają charakterystyką, iż mają ściany bystro spadające i znaczną głębokość wody. Jeziora lejowate są dość płytkie i mają brzegi jednostajne obrośnięte, błotniste. – Jeziora najwyżej leżące (n. p. Czarny staw) otoczone nagiemi skałami czarnemi, leżą jak trup pokryty całunem lodu. Nie ożywia ich wegetacyja pobrzeżna ani też igrająca rybka. Barwa wody ciemnawo niebieska, ciemnawo zielona lub szarawa. Widok ich wznieca uczucie melancholijne samotności. Jedyny ślad życia okazuje szałas owczarzy w pobliżu zbudowany. Niżej leżące Morskie oko więcej ma życia nad brzegami jego rozwesela oko skąpy porost smereków i limb oraz kosodrzewiny.
Chcąc odpowiedzieć na pytanie, skąd się bierze woda jezior górskich?: trzeba widzieć Tatry na wiosnę: a wtedy każdego wprawi w podziwienie ta obfitość wód powstałych z tajania śniegowi spływających z szumem

lub ściekających jak węż wijący się po żlebach na dół
Źródła bijące u spodu jeziora, strumienie wpadające i uno:
szące z sobą żwir zasypujący powoli głębinę jeziora,
opady atmosferyczne (gdyż w górach deszcz nierównie
obficiej i częściej spada) i mgły drobne osiadające na skałach zasilają jeziora górskie. Nieraz
zlewa się woda z jednego jeziora do kotliny drugiego.
Topnienie śniegu zasila też znacznie jeziora. Jeziora
tatrzańskie leżą od 3000 stop. par. (Białe jezioro)
Zielony staw w dolinie Koszystej 4976 stop par. - do
Morskiego oka 4272 stop par. Tylko szwajcarskie
jeziora niektóre leżą wyżej n. p. Brodlsee 8004
stop. par. (najwyższe) i są nierównie głębsze
Barwa jezior pochodzi od łamania się światła otacza:
jących ścian, od głębokości, temperatury wody i od
barwy skał spoczywających na spodzie. Najczęściej
mają jeziora niebieskawą lub zielonawą barwę. Zaj:
mująca jest nieraz gra kolorów na powierzchni jeziora
które nieraz lśkni się jak złota tafla lub kamień drogi.
Jezior tak głębokich jak Szwajcarskie nie mamy w Galicyi. Tempera:
tura głębin ~~[illegible]~~ wód jezior górskich jest niska + 4°C do + 5°C. przeto
na powierzchni często zamarznięte bo temperatura od spodu ku
wierzchowi się zmniejsza. Zresztą temperatura ta z powodu
gęstości (Dunstigkeit) wody się nie zmniejsza, i jeziora też nigdy
do spodu nie zamarzają tylko na powierzchni. Powierzchnia
zmarzła jeziora wygląda jak zwierciadła najpiękniejszego tafla.
Tajanie jezior odbywa się z łoskotem i pękaniem (mianowicie w
nocy ten łoskot przerażający, bo się lód podczas ~~[illegible]~~ chłodnej nocy
znów ściąga.) Ciekawem zjawiskiem jest parowanie (Verdun:
stung) jezior gdzie z powodu nagłego oziębienia się temperatury
deszcz drobny się tworzy i dokuczliwe zimno panuje. Po dniu
gorącym nad ranem przez odparowanie mgły się tworzą, które
czasem słońce ~~[illegible]~~ rozdziera

Woda jezior przy +4°C. jest najgęstsza i najcięższa w głębi. Ciekawe są w górach organiczne istoty począwszy od smukłej limby do pełzającego porostu i mchu, od kozy dzikiej i orła do pchły śnieżnej.

Jeziora do 5500 stop. par. wysoko położone ożywione są pstrągami i drobnemi rybkami (Ellritzen) - wyżej nie ma już ryb albowiem od 1000' do 2000' woda ma w sobie 1/36 powietrza atmosferycznego a od 7000' z powodu małego ciśnienia tylko 1/1000 powietrza, przeto też ryby w niej żyć nie mogą. Pstrągi (Salmo salvelinus Saibling) ważą do 12 funtów. Łosoś (Salmo salar) jest do połowy mieszkańcem wód słonych i słodkich. W wielkiej głębinie z powodu ciśnienia, gęstości i braku powietrza ryby żyć nie mogą. (Podania o ropuchach z złotemi ziarnkami)

Jeziora tatrzańskie mają odpływy do 3 rzek: 1) do Wagu, 2) do Popradu, 3) do Dunajca.

Płaty śniegu zmarzonego i krupkowatego (firn)

Jeziora tatrzańskie po stronie węgierskiej (Ob. artykuł: Ueber die vorzüglichsten Seen auf den Karpathen, von Jakob Melzer evang. Prediger in Lomnitz - w piśmie: Topographisch - statistisches Archiv des Königreichs Ungarn, herausgegeben von Johann v. Csaplovics. Wien, bei Anton Doll, 1821. 8vo Ier Band, str. 43-61)

1) Przybyliński staw (Pribiliner-See) w liptowskim żupaństwie (na południe od Kościelisk) między szczytami: Tomanowa i Hlina, po większej części w lecie zamarzłe; z niego potężnym wodospadem wypływa potok Bela czyli Liche. Wysok. 1681.

2) Zielony staw pod Krywaniem (Grüne See) w liptow. żup. (na południe Gąsienicowych stawów) między szczytami: Krywań mały i Ostra, z niego podziemnym wyściem wypływa rzeka Wag. Wysok. 1978. Węgiersk: Zöld-tó.

3) Szczyrbskie jezioro (Tschorber-See = Csorbai-tó) w liptow. żup. (na południe Pięcio-stawów), największe na stronie węgierskiej i powierzchnia 16,53 hektarów, leży nad wsią Hochwald. Wysok. 1376.

4) Popradzki staw czyli Małe Rybie (Popper-See, Fisch-See, Rybie pleso-Popradi-tó) na pograniczu liptowsk. i spisk. żup. pod szczytem Wysoka; powierzchn. 6,8 hekt. głębokość 16 metr., ciepłota +11° Cels., żywi dużo pstrągów. Z niego wypływa rzeka Poprad (zwana tu Krupowym potokiem). Jest tu schronisko Majlata. Wysokość 1525. Do tego stawu mają wyście potoki z Smoczego stawu (Drachen See = Sarkany-tó) i Zmarzłego-Stawu (Gefrorner See = Jeges-tó).

5) Wielicki staw (Felkaer See = Felkai-tó) w spiskiem żupaństwie leży w otoczeniu Batyżowieckiej (2552 metr.) (Botzdorfer Spitze) i Gerlachowskiej (Gerlsdorfer Spitze) (2659 metr.) turni, pod Polskim Grzebieniem (Polnischer Kamm = Lengyel nyereg) (2191 metr.); – powierzchnia 4.35 hektarów, głębokość 5.03 metrów; temperatura + 9.4° Cels. – Wysokość 1687. W okolicy ulubione miejsce świstaków i kóz dzikich. – Do tego stawu spływają wody z Długiego Stawu (Langensee – Hosszu-tó) mniejszego mającego temperaturę + 5.6° Cels. – Okolicę powyżej wielickiego stawu zowią Kocioł (mianowicie wbór od Gerlachowskiej turni); ku północy wznoszą się szczyty zwane Granaty (Granatenberg) (2239 metr.)

6) Zielony staw czyli Morskie oko spiskie [przekreślone] (Grüner See oder Meer=auge = Zöld-tó) w spisk. żupaństwie, nad szczytem Jastrzębiej (Karfunkel=thurm = Rubintkorony), z niego wypływa potok Biała woda (Weisswasser = Feher viz) wpadający pod Kezmarkiem do Popradu. Wysokość 1558. Jest tu schronisko węgierskie tatrzańskie.

7) Czerwony staw (Rother See = Vörös-tó) ma ujście do Zielonego stawu i Białej wody, w spisk. żupaństwie. Wysokość 1811 metr. Nad nim leżą: Niebieski stawek (Blauer See), oraz [przekreślone] szczyt Królewski nos (Königsnase).

8) Czarny staw (Schwarzer See = Fekete-tó) ma ujście również do Zielonego stawu i Białej wody w spisk. żupaństwie, leży pod szczytem Jastrzębią (Karfunkelthurm) z którego odstrzelony wielki rubin, który wpadł do Zielonego stawu, z tamtąd wydobyty miał się znajdować w skarbie hrabiów Drugeth de Homona.

9) Biały staw (Weisser See = Feher-tó) mały, ma również ujście do Zielonego stawu i Białej wody w spisk. żupaństwie. Wysokość 1622 metr.; należy do posiadłości miasta Bela. Od północy nad tym stawem wznosi się szczyt zwany Durlsberg 1842 metr. wysoki, z którego Kraków widać. W Białym stawie żyją pstrągi.

10) Kamienny staw (Steinbacher See, Steinbocksee = Köpataki-tó) w spiskiem żupaństwie na północnej stronie Łomnickiego szczytu, na wysokości 1799 metr., głęboki, ma w środku wystającą skałę, żyją w nim pstrągi; ujście ma do Kamiennej wody czyli potoku, który pod Maciejowicami (Matzdorf – Mátéócz) wpada do Popradu. Do Kamiennego stawu ma ujście Lejkowy staw (Trichter-See = Tölcser-tó) powyżej leżący, 1966 metr. wysok., koło którego świstaki (Murmelthiere) przebywają, i Litworowy staw

11) ~~Żabi staw (Krötensee~~, Froschsee = Békás-tó) w spiskiem żupaństwie, na wschód od Morskiego oka czyli Rybiego stawu, od którego przedziela go

fantastyczna i legendowa skała Mnich; leży w najdzikszej głębokiej dolinie po większej części roku zasypanej śniegiem. Tu według podania skryte są największe bogactwa kruszcowe, których i dziś jeszcze niektórzy tatrowierni zagorzalcy poszukują. Ulubione siedlisko kóz dzikich i świstaków. Otaczają ten staw turnie zwane Rysy 2311 metr. wysokie, oraz skała Mnich (Mönch = Baráthegy). Wysokość stawu 1702 metr.; ujście ma do Białki.

12) Kołowy staw (Llocksee, Pflocksee = Kolo) w spiskiem żupaństwie leży pod Wielkim Upłazem, powierzchnia 2.73 hektarów, ujście ma do Białki ku północy. Wysokość 1571 metr. Koło tego stawu rośnie obficie Kozłowiec czyli Omieg (Doronicum scorpioides) ulubiona pasza kóz dzikich.

Oprócz tych stawów jest jeszcze wiele stawów pomniejszych tatrzańskich na węgierskiej stronie, jako to w liptowskiem żupaństwie: Jamnicki, Raczkowy, Koprowe czyli Ciemnosmreczyńskie, Teryańskie (między Krywanem a Hrubym) Jamnicki, Hińczowe pleso, – w Spiskiem żupaństwie: Żabie (w mięguszowieckiej dolinie – Mengsdorfer Thal), Czeski (Böhmischer See = Cseh-tó), Batyżowiecki (Botzdorfersee = Batizfalvi-tó), w pobliżu Gerlachowskiego szczytu; Lodowy Zmarzły (Jeges-tó); Jnst stawów węgierskich (Öt-tó) w dolinie Zimnej wody (Kolbachthal = Tarpatak) z których największe: Biały (Fehér-tó = Weißer See) i Podługowaty (Länglicher See – Hosszu-tó) pod Łomnickim szczytem (Lomniczi csucs, 2635 metr.) oraz jego północną gałęzią tak zwanym Durnym Groniem (Nordtrabant = Eszaki mellékcsucs = 2613 metr.) i Lodową turnią (Eisthalerspitze = Jégvölgycsucs – 2623 metr.); – Stawkowskie trzy stawy (Schlagendorfer Seen) pod Stawkowskim szczytem (Schlagendorfer Spitze = Nagy Szaloki csucs – 2478 metr.); – Zmarzły staw (Eissee = Jeges-tó) w Staro-leśnej dolinie (Alt-Walddorferthal = Ó-Leszna); Nowy staw (Neuer See) powyżej Regli; Zielony staw Jaworzyński w dolinie Jaworowej; Czarny staw Jaworzyński (Jstsee) poniżej Kołowego; Biały, zielony i czarny staw w dolinie Białej Wody (Weisswasserthal) płynącej ku Kezmarkowi; pod Koperszadami węgierskiemi (Kupferschächte)

Jeziora tatrzańskie po stronie galicyjskiej (północnej):

1) Morskie oko, dawniej i teraz u ludu zwane Rybi staw (Grosser Fischsee = Nagy halas-tó) drugie co do wielkości obszaru w Tatrach, ma 33 hektarów czyli 59 morgów; 49,5 metrów czyli 156 stop głębokie; ciepłota wody +8°R.; wysokość 1401 metrów; żyją w nim pstrągi.

2) Czarny staw, dawniej Morskie oko zwany (Die große schwarze See, Meerauge = Tengerszem) ma 21.32 hektarów powierzchni czyli 38½ morgów; 77 metrów czyli 243½ stop. wied. głębokie; ciepłota wody +8.6° Cels.; wysokość 1397.7 metr.; ma ujście do Rybiego stawu. Otaczają go góry od wschodu: Rysy, Żabi szczyt, od południa Mięguszowieckie turnie.

3) Pięcio-stawy leżą stopniowo, tak iż woda z wyższego do niższego spływa:

a) Zadni staw czyli Zmarzły staw albo Zadkol, leży najwyżej pod Zawratem; powierzchnia 6.75 hektarów, 29 metr. głęboki; temperatura +9° Cels.

b) Czarny staw, powierzchnia 13,05 hektarów, 37 metr. głęboki; wysokość 1708 metr.

c) Wielki staw, powierzchnia 34.84 hektarów (62.3 morg.), 78 metr. głęboki (248 stop) – największy w całych Tatrach – ma dopływy z Zadniego i Czarnego stawu. – 1649 metr. wysok.

d) Mały staw, powierzchnia 0,22 hektarów, 2 metry głęboki – uchodzi do Wielkiego

e) Przedni staw, powierzchnia 7.70 hektarów, 30 metr. głęboki; uchodzi do Wielkiego stawu, który wodospadem Siklawy odpływa jako potok Roztoka. Wodospad Siklawy ma 204 stop wysokości. – Wysokość stawu 1667 metrów. Od wschodu otaczają Pięciostawy góry: Opalony, Świstówka; od południa Hruby i Miedziane; od zachodu Zawrat. – Przy Małym stawie jest schronisko Zejsznera.

4) Gąsienicowe stawy:

a) Czarny staw, powierzchnia 22.87 hektarów, 47 metr. głęboki; wysokość (ciepłota +5° Cels.) 1625 metr. – ma wysepkę z kosodrzewiną – zajmuje trzecie miejsce między jeziorami.

b) Dwoisty staw – wysokość 1642 metr.; powierzchnia 3½ morg.

c) Kurtkowiec w Roztoce, powierzchnia 1.74 hektarów, z 2 wysepkami, wysok. 1690 metr.

d) Litworowy lub Sobkowy staw, powierzchnia 0.47 hektar.; wysokość 1616 metr.

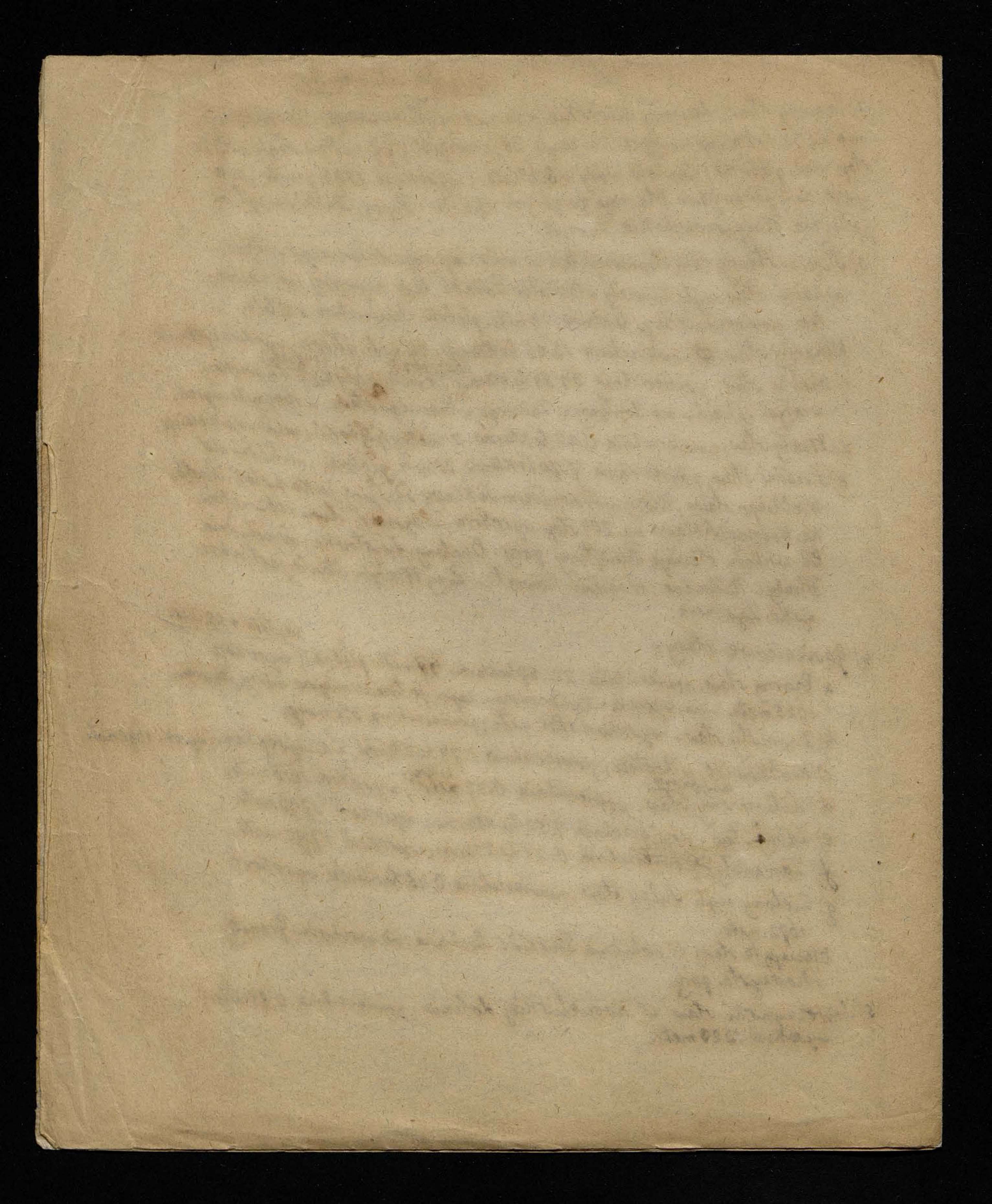
e) Zadni staw, powierzchnia 1.52 hektarów; wysokość 1793 metr.

f) Zamarzły lub Długi, powierzchnia 0.21 hektarów; wysokość 1792 metr.

g) Zielony czyli Suchy staw; powierzchnia 3.45 hektarów; wysokość 1672 metr.

Otaczają te stawy od południa Beskid i Świnnica; od wschodu Granaty i Koszysta, góry.

5) Smreczyński staw w Kościeliskiej dolinie; powierzchnia 0.84 metr.; wysokość 1220 metr.

127

O temperaturze zrodeł tatrowych i pasm przyległych przez Ludwika Zejsznera. Biblioteka Warszawska 1844 T. II maj str 257 – 282

Wapienne alpy tatrowe (w Sandeckim) mają najobfitsze źródła z niektórych skał dobywa się żyła 4-6 stóp szeroka a 1-2 stop głęboka dająca od razu początek znaczniejszym strumieniom spadającym z niezmierną wartkością. nierównie słabsze są źródła wypływające z piaskowca Karpackiego. Wisła koło Podgorza leży 549 stop paryskich nad poziom morza a Wieliczka 707′ leży ona w piaskowcu trzeciorzędowym.

Podgórze leży w 50°3′ szerokości północnej

Nad Rabą w wadowickim są góry Bieskidy koło wioski Lubień 1032 stop nad powierzchnią morza leży góra Strzebel przeszło 1240′ st. nad morzem na niej tryszcze źródło z jednego boku źródło: Rzącą woda a nieco wyżej na Krzynowisku zwane, temperatura średnia ich +8,42°C.

Krzczyzowska góra pod Luboniem taka ma prawie wysokość składa się z piaskowca Karpatowego

Wieś Poronin u stóp Tatrów leży 2203 st. nad poziom morza tu widać obszerne torfy leżące na piaskowcu Karpackim

Przy opuszczonej drodze od wielkiego pieca Zakopanego do Kościelisk prowadzącej jest góra Regiel z dolomitu nummulitowego 2700 st. wysoka

Góry w Zakopanem są z wapienia liasowego przy wielkim piecu Zakopanego po nad piecem wapiennym około 3050 stop. nad poziom morza jest źródło z średnią temperaturą +5,40°C.

Dolina Stronczyska pod góra Giewant – Zabocza dolina naprzeciw pieca wapiennego Zakopanego

Koscielisko nadzwyczaj obfite zródło przy pieću wapiennym wysyła: jące w dwie przeciwne strony potężne strumienie wartko płynące doby: wa się z wapienia liasowego leży na wysokości 2928 st. nad poz. m. ma średnią temperaturę to zródło + 4,26° C. – Zródło czarnego Dunajca jest tylko kanałem podziemnym strumienia którego część płynąc doliną Kościelska wchodzi w bok skalistej góry Pisanej. Przy rozszerzeniu się doliny Kościelskiej leży malowna góra Sa: turnus przeszło 3000 stop nad p. m. wysoka naprzeciw tej góry jest zródło Pod Wrotkami zwane

Zakopane Zródło białego Dunajca dobywa się z pod góry Kalatówka jest ono najcelniejsze w całym wyżej wielkiego pieca Zakopanego jest ono najcelniejsze w całym świecie w przestrzeni bowiem 10 stop szerokiej licznemi zródłami dobywa się i daje początek znacznemu strumieniowi, który spada: jąc rozbija się w pianę w przestrzeni około 150 stop długiej; tem: peratura tego zródła leżącego 3481 stop P. jest średnia + 4,06° C. Zrodło dające początek strumieniowi Olczysko leży na wysokości 3500 st.; pod Grzybowcem u stóp północnych góry Giewant jest znakomite zródło Siklawicy

Płaszczyzna rozpostarta na boku wschodnim przełęczy łączącej góry Tomanowa Polska i Rzędy Upłazianskie zwie się na Rowienkach leży 4800 stop wysoko jest tam zródło obfite. Na drodze do morskiego oka na wysokości około 4000 stop doby: wa się obfite zródło z posrodka gruzu okrywającego granit ma temperaturę + 4,75° C. W dolinie Raczkowej zródło zwane Doszyha na wysokości 3660 st. miało temperaturę + 4,6° C.

Temperatura wód zródlanych zmniejsza się co 500 stop pa: ryskich o 1 stopień podziałki stustopniowej.

Zrodło mineralne. na pochyłości północnej w dolinie Olczys: kiej u wschodnich stóp góry Nosal przy Zakopanem leży zród: ło Jaszczurówka zwane od chowających się w niem lub pod blis: kiemi kamieniami salamander zwyczajnych (Salamandra macu: losa) 2800 stop nad poziom morza. dobywa się z dolomitu num: mulitowego ze wszech stron otaczają tę cieplicę skały z wód osa:

dzone (trawertynu) Woda czysta nie ma żadnej chemicznej domie:
szaniny bez smaku, przezroczysta odpływa znacznie w około
znajduje się w grubej warstwie glon (conferva fluvialis) zie:
lona nitkowata roślina bardzo pospolita w małych strumy:
kach. Ta jedyna w krajach polskich cieplica ma średnią
temperaturę +20,27°C. (Cieplica Trenczyńska ma +37,80°C.)

128

Źródeł mineralnych niema w Tatrach.

Stopień ciepła tych cieplic stoi w związku z działaniami
wulkanicznemi w głębi ziemi ukrytemi i niezawisłemi
bynajmniej od zmian atmosferycznych, zachodzących na
powierzchni.

—

Carte géologique de la chaine du Tatra, et des ~~[illegible]~~ soulèvements parallelles (par Louis Zejszner) et Comp.
Berlin (w składzie geograficznym Szymona Schroppa) ~~[illegible]~~ 1844. Karta owa obejmuje 36°10' do 39° dług. wschodn. a 48°20' do 49°30' szerok. północn.

Widać że przemaga piaskowiec karpatowy w górach, którego warstw kie:,
runek oznaczony pokładami wapienia amonitowego ciągnący się od
Kubina nad Orawą przez Rogoźnik, Szaflary, Czorsztyn, Sieben Linden
Zeben. — Skala karty 1/188000

Rośliny w Tatrach liptowskich Valeriana, Genista cornariensis,
Rheum rhaponticum, Angelica archangelica; Doronicum latifo:
lium, Arabis alpina, Chrisanthemum alpinum, Hieracium
alpestre, Saxifraga, Hypochoeris

Z Krościenka płynie Dunajec pomiędzy górami galicyjskiemi: Korona góra, Grobczycha, Śmichowica, Pieczy, Ligarki; Sokolica, Przechodki —
a pomiędzy górami węgierskiemi: Golica, Lechnica

129

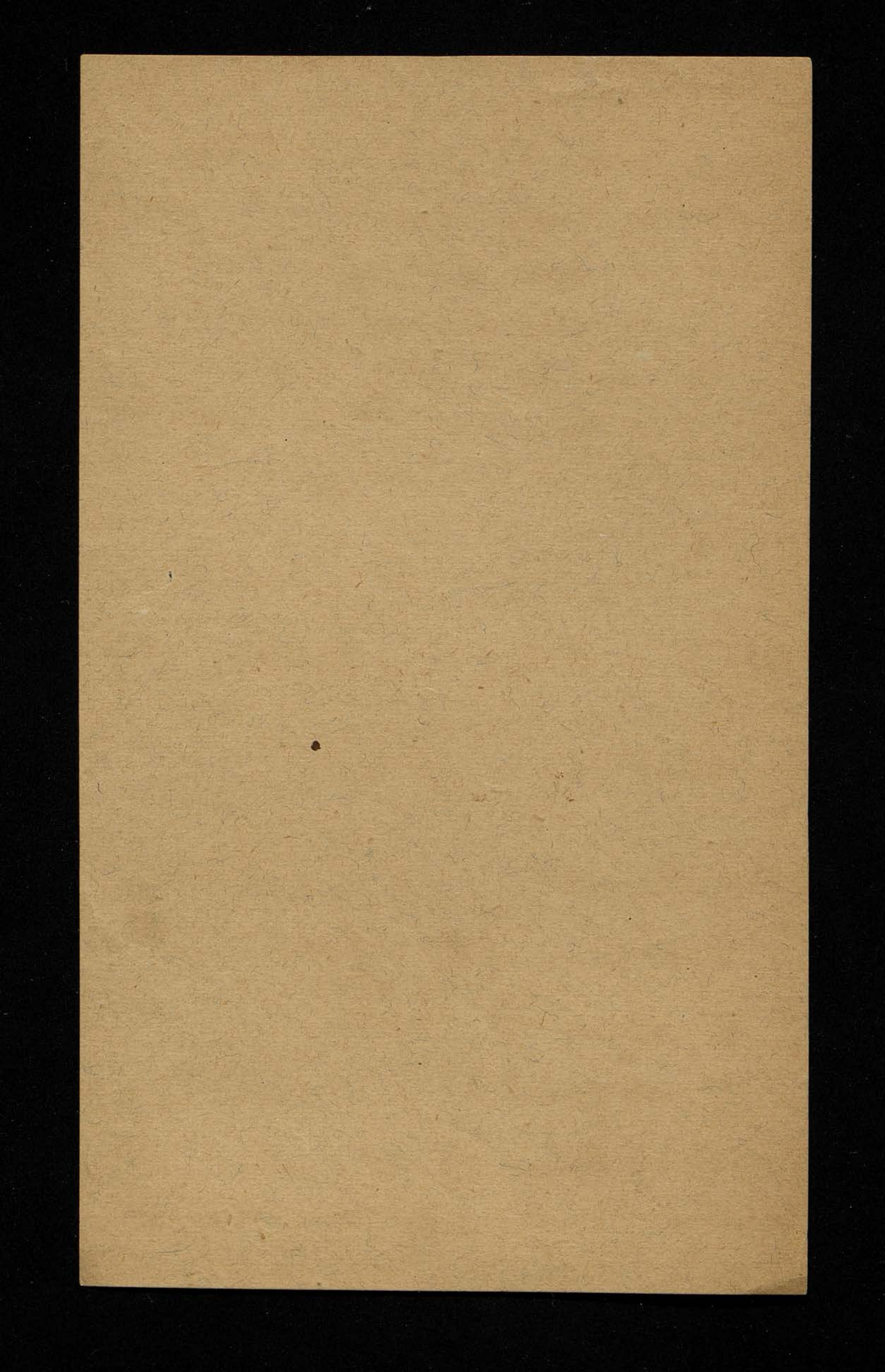
Jezioro Csorba 1880 hotel Szentivanyi w nim restaurator Král z Liptó-Szent-Miklós: Rosół 21 kr. Mięso 35 kr. Pieczeń wołowa 45 kr. Potrawka 30 kr. Pörkölt 30 kr. Baranina 40 kr. Legumina 30 kr. Kawa biała z bułką 36 kr. Kawa czarna 20 kr. Butelka piwa 20 kr. Wino 50 kr. liter Koń na dzień 1 złr. i pocztowe 20 kr.

Jaskinie w Tatrach: 1) w Magórze przy Zakopanem wysoka do 2) Jaskinia alabastrowa koło wsi Zdiar

Karpathenpost (Redacteur Dr. F. Schweiger Advocat / Eigenth: Fh. Paul Sauter Buchdrucker)
I Jahrgang 1880. Kesmark Nr. 1-35.
(Nr. 1 d. 6 Mai 1880)
II Jahrgang 1881 Nr. 1-52.
III Jahrgang 1882 fol. Nr. 1-26 (pół roku)

Karpathenpost Beilage 1881 Nr. 1-22. 4to

Karpathen-Edelweiss. Beiblatt der Karpathen Post 1880. Nr 1-3 (Juli-August).

Wysokości Tatrów według Zeuschnera 1838. 130 3250

Morskie oko granit 4212 stop
Góra Kopysta — 6105 "
Nad Zielonem niedaleko Krzyżnej – 6726
Bieskid nad gąsienicowe-
mi stawami — 6146
Suchy wirch przy Kondrato
wej – gneis 5715 "
tamże Czerwony Wirch
lub Mało Łączniak granit 6423
Zadni Upłaz lub Krzesani
tamże) ca wapień 6516
D° Czerwony Wirch Upła-
ziański wapień 6451
D° Twardy Upłaz gneis 6250
D° Góra gładkie upłazańskie wapień 5516
Tomanowa polska czyli Sucha do-
lina Tomanowa gneis 6071
Hlinnik gr 5819
Dolina Smreczeńska gr 6366
Szczyt Smreczeński gr 6371
Czuba Smreczeńska gr 5507
Źródły między górami Bystrej a
Łysej przy gneis ~~5507~~ 5448
Czarny staw granit 4879
Smreczeński staw granit 3883
Zadnia Kopa przy Poroninie wa-
pień 4294
Średnia Kopa przy Poroninie
wapień 4112.

Stawki przy Poroninie wapień ~~[illegible]~~
Hurkocie krzemień 5332
Kopa Magóry wapień 5197
Źródło biał. Dunajca wap. 3472
Zakopana wapień 3046
Gewand wapień 5737
Kopalnia Tomanowska wap. 4964
Kopka Kościeliska wap. 4046
Kościelisko wap. 2930
Nosal zakopiański dolomit 3575
Góra Żnystop nad doliną Miętusią
dolomit 4101
Dom Skowiry nad Poroniną 2942
Poronin 2266
Góra Kozłowa 2956
Bańkówka 2194
Szaflary wapień 1849.
Góra Skała pod Szaflarami 1955
Góra Janikowa 2352
Ludźmierz piaskowiec 1737
Święty Krzyż 1953
Habówka 1391
Lubień 1044
Myślenice 839
Cygan wierzch nad Łopuszną wa-
pień 3741.

Telgard. Koperszady, Kolba

" Pomiary barometryczne Tatrów"

Wykaz doktorów i profesorów med. w uniwersytecie Krakowskim:

Joannes de Dobra w XV wieku
Martinus Rex de Praemislia 1475 Doctor Astrologiae Prof.
Georgius de Drohobicz w XV w.
Adamus de Bochnia na początku XVI w.
Nicolaus de Wieliczka Cons. Crac. 1518 Med Dr. Bononiensis
Hieronymus Woserbroth de Leopoli
Simon Arenius Sacranus disputavit 5 Julii 1590 Doctor Patavinus
Andreas Grutinius Pilsnensis disp 1593.
Sebast. Petricius Pilsnensis 1594
Laurent Smieszkovic 1629
Zapisy Opactwa tynieckiego na tej wsi r. 1587 lokowali
exekutorowie Piotra z Poznania Prof medyc. przy uniw. Krakow.
w XVI w. summę 1000 złp. Król Kazmierz dla wydziału medyczne
go przy uniwersyt Krakow zapisał 40 grzywien na żupach Wielic:
kich
na Tatrach panuje powszechny wiatr zachodni w Karpa:
tach
Wyniesieni Wisły pod Krakowem według Sydowa wynosi
579 stóp a r. 1833 według doświadczeń Steczkowskiego 563.
stóp par.

Szczyt gora niedaleko wsi Zar są zabytki kopalni złota. Bogaty kupiec krakowski urodzony Hollender zrobił majątek z tutejszych kopalni które się także Szmreczka zowią

Góra Rohatz tu są stare roboty złota i srebra

Gora Kamenista habet semitam qua vici Polonia Zakopany et Witow adeuntur

Tomanowa tu jaskinia gdzie ogromne kości smoków znajdują

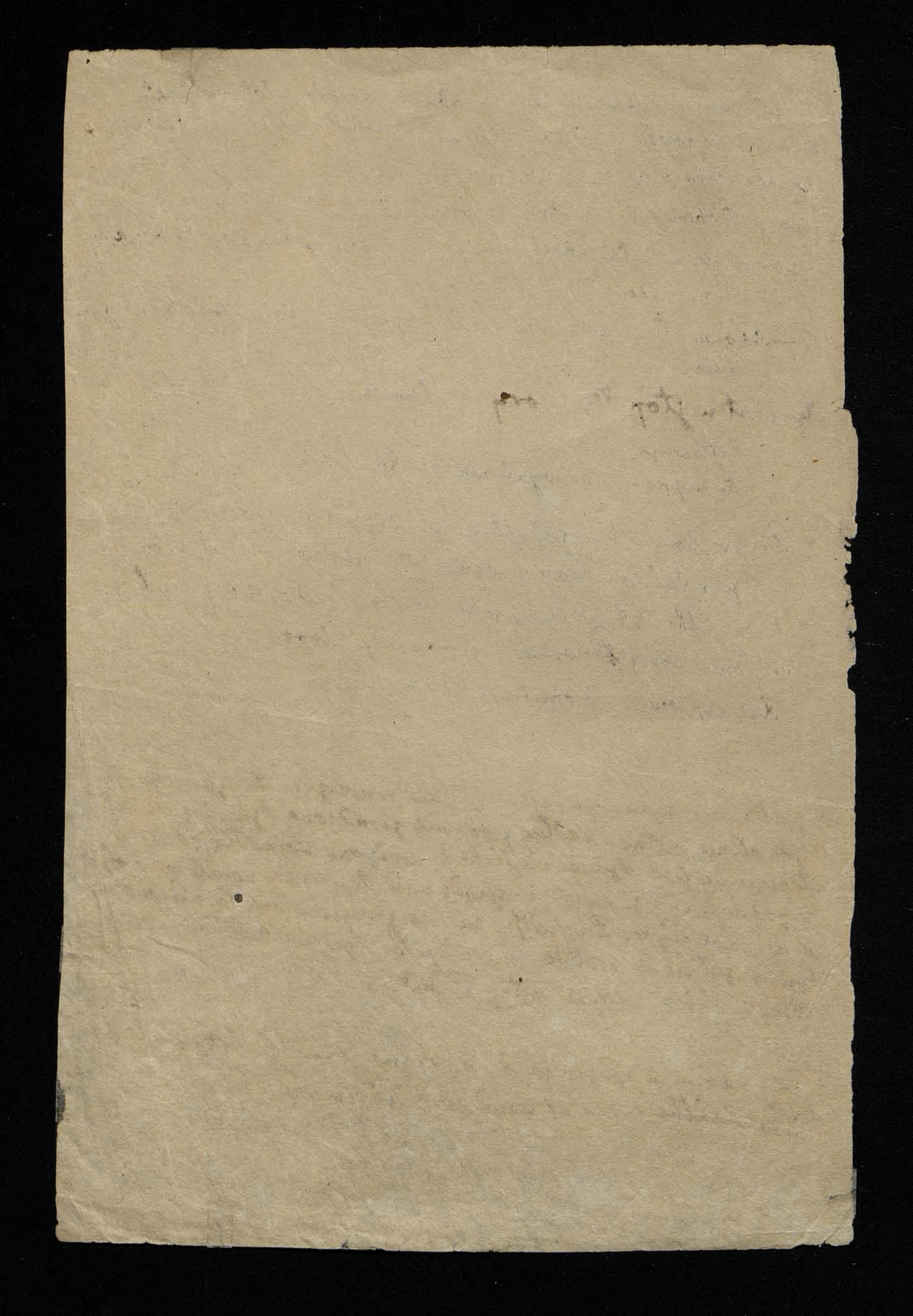
Granat u stóp tej góry 5 stawów tu widać morskie

Ticha tu bagno z kąd wypływa rzeka Bela laftowiszcze

z Przybyliny Terzedeskie per montem Goriczkowam vel per vallem Tomanowam vel per convallem montium Kamenista et Tomanowka versus Zakopany aut Witow vicos Polonicos prowadzi droga z Polski do Liptowsk. Komitatu 2 milliar.

Lepietnica rzeczka wpadająca pod Ludzimierzem do czarnego Dunajca płynie mętno. Według podania zdradzona dziewica chciała utopić w niej swe dziecie nieślubnie urodzone. Poszedłszy jednakże wprzód do spowiedzi kazał jej ksiądz przed utopieniem poratować dziecię w prawe ręczko. Przyszedłszy nad rzeczkę poratowała niewinne dziecię, zatem się jej zrobiło, nie utopiła dziecięcia tylko ręce obmyła i odtąd rzeczka mętno płynie.

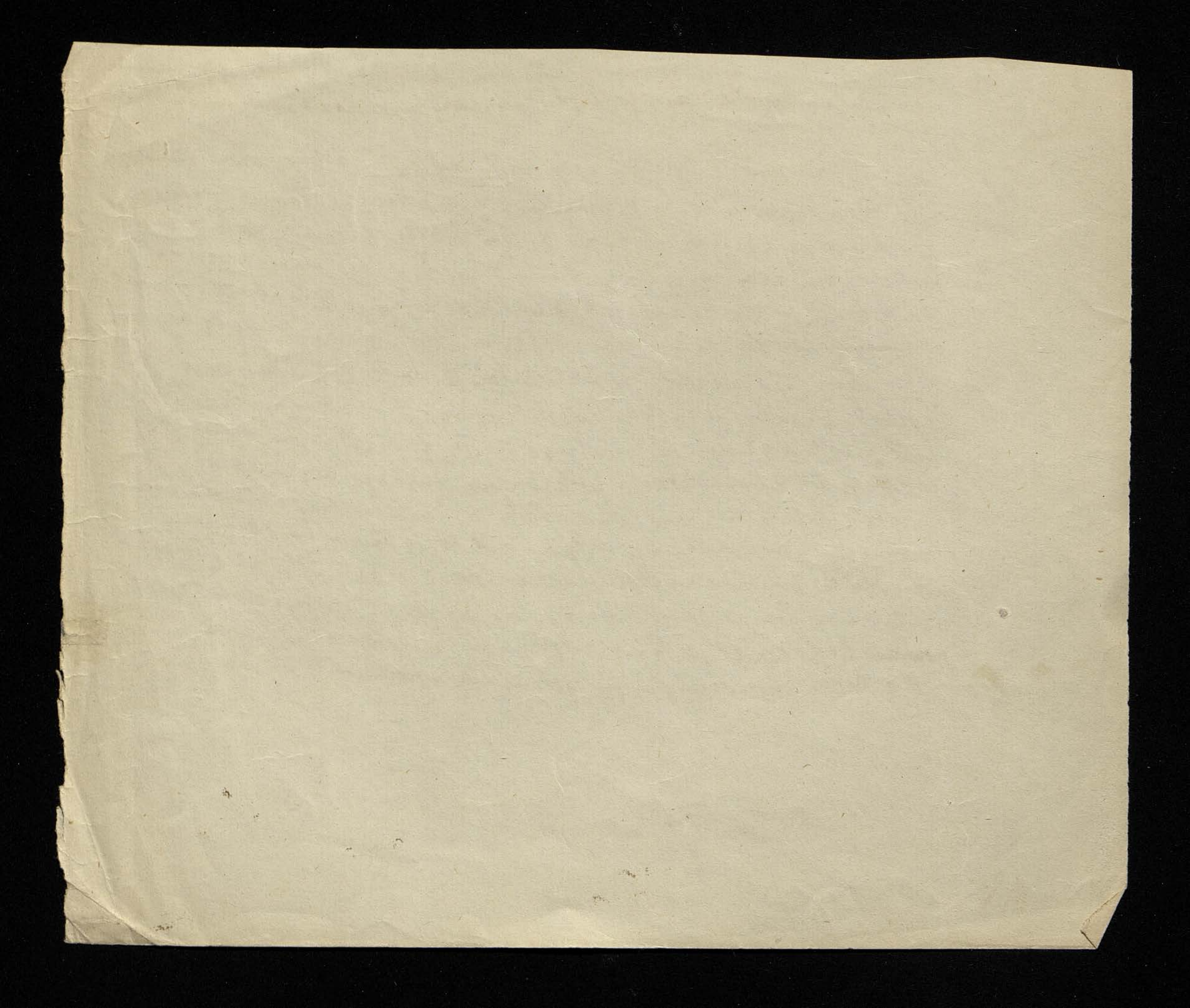
Z Kezmarku 2 godzin jazdy do Schmeks – stąd droga do doliny Kahlbacher Thal i pod górę Kämmchen.

Sromowce niżne tu r. 1852 w Dunajcu znaleziono żelazo tytanowe Sytanan żelaza (w kształcie czarnego piasku) używany do posypania pisma — (Sytan minerał nowszy.)

132

Droga do Karpat: z Nowego Targu na Czarny Dunajec, Chochołów. Za Czarnym Dunajcem są lasy kilkomilowe zwane bory w których kopią piaski i drewno (co za lasy tu były?) na 10 sążni głęboko okazuje się żwir gruby piaskowy. Za lasem Czarnodunajeckim jest źródło z niego płynie woda na zachód do Węgier a z drugiego obok na wschód do Galicyi jest to najwyższy punkt płaszczyzny nowotarskiej. Tamże na księżem polu są ślady dawnej hamerni. — Chochołów lipa ma bardzo grubą — Witów tu nocleg (lub w karczmie na Roztokach) należy się z doliny Kościeliskiej wprost od karczmy Roztoki udać wprost na zachód do pierwszego źródła Czarnego Dunajca dwa razy większego jak w Kościeliskach położonego między Koryciskami i Starą robotą. Tu są turnie Siwa, Stara robota (w niej ślady i lochy kopalni srebra dawne - powieści o duchach zaklętych - dziś kopią tu rudę) — Z tąd się uda podróżny do Mnichów na Chochołowską polanę, montanista na Jarząbek a botanik na Baraniec (tu kosodrzewina, widok na Węgry i Galicyą) Z tąd powraca się do Kościelisk 1/4 mili odległych. W Chochołowie lud najobyczajniejszy jest tu korzeń góralszczyzny szczególniej dla ubioru warto widzieć w niedzielę.

Sławniejsze osoby które zwiedziły Tatry: niemieccy geo=
grafowie Ritter i Sydov, anglik Townson, szwedzki bota=
nik Wahlenberg, francuski Geolog Beudant, niemiecki
Pusch, polski Zeiszner, jezuita Liesganig, radca górni=
czy Haquet, król saski August 1840, Jozef arcyksiążę
austriacki i palatyn 1806, arcyksiążę Ferdynand d'Este
1820-1826, arcyksiążę austriacki Jan Baptysta 1819, arcy=
książe Franciszek Karol 1823, a w XVII wieku Dawid
Fröhlich i Jerzy Bucholz starszy.
Najpiękniejsze widoki na Spižu są z lesistego ciemnego Jodła góry Branisko (Purzelgrund)
z którego widać większą część Spiża z siołami i miasteczkami i Hawrana Skała
(Rabenstein) przy Straczeny, oraz w pobliżu wspaniałe ruiny zamku Spiskiego.
a ku połudn[i]owi tak zwane Niższe Tatry z Królewską hala.
Karpaty dzielące Węgry od Galicyi wznoszą się od 4000-5000
stop na wschodzie i ku zachodowi do 2000 stop się obni=
żają. Główne przejścia przez takowe są wąwozy pod Vereczko
(2533 stop. wied.) pod Uszoka (2539 stop w.) Komarnik pod
Barwinkiem (1482 stop. w.) wysokie. Grzebień porosły lasem
mający goliżny z szarego w żółty wpadającego piaskowca
który nadaje widok ponury. Poszarpane i dzikie łożyska
rzek zasypane są grubem rumowiskiem. Najwyższe szczyty
są: Pietrosz (6378') polana Howirla ruska (6492') Pop
Iwan (6090') Popadia (5490') Bliznica (5904') Stoj (5280')
podczas gdy Gerlachowski najwyższy szczyt w Tatrach podług
pomiarów rady leśniczego Greiner ma 8354' stop. wied. wy=
sokości.

Właściwe ~~[illegible]~~ Tatrom i Karpatom są górskie jeziora czyli takzwane Morskie-oka (Pleso, po węg. Tengeri-szem) czyli lejowate pogłębienia napełnione wodą zbierającą się podziemnemi drogami i przez deszcze (Niederschläge atmosphärischer) – Lodowców (Gletscher) niema: aczkolwiek major Sonnklar w pobliżu jeziora Felka na zachodniej spadzistości Tatrów dostrzegł moreny (Schliffflächen) świadczące o dawnych lodowcach. Toż samo dostrzegł i Zeischner w zakopańskiej dolinie. O jeziorach tatrzańskich wyraził się najlepiej Becker-Warhanek (Vaterlandskunde Wien 1855. I Thl. p. 3.58)

F (Reiseskizzen p. 133)

Spiż wystawiony jest klimatycznie na wiatry: doliną Popradu zawiewa wiatr północny. Północno zachodni wiatr (zwany Schwarzenberger) w zimie sprowadza nieraz mrozy –24° lub –26° R. W lipcu i sierpniu czasami ciepło do +38° R. dochodzi i sprowadza istotną tropikowe upały. Wiatry południowe deszcz przynoszą; największe burze są w marcu i kwietniu. Właściwą jest też nagła zmiana temperatury. W sierpniu 1839 zamarzło w spiskich ~~ta~~ Tatrach 4 ludzi i 15 koni. Zima rozpoczyna się w górach około 20 paździer. i trwa czasem do środka czerwca. Najczęstsze choroby są organów oddechowych (kataralne zapalenia płuc i opłucnej, anginy

Jodła (pinus abies) w ~~[illegible]~~ Karpatach jest rzadkością, Sosna (pinus picea) sięga do 2000'–2500' i miewa wysokość do 70'; wyżej karłowaciejąc aż do 4200' stóp gdzie ledwie 9' wysoką bywa. Kosodrzewina sięga do 5600' lubo David Kunz niedaleko szczytu Łomnickiego dostrzegł kosodrzewinę na wysokości 6810'. Świerk (pinus silvestris) dochodzi do 3200'

Na podhalu wydaje pszenica i jęczmień 2 ziarna, Kartofle 5 razy się reprodukują

górnictwo w Tatrach stoją na przeszkodzie najwięcej długa zima i śniegi – O Rufzbakach jest przysłowie że są z wody zlodowane bo stoją na osadzie trawertynu (Kalksinter)

Skarby w Tatrach. Najciekawszą okolicą dla wszystkich poszukują: cych skarby w Tatrach, jest okolica za Mnichem leżąca z Żabim stawem, Smoczą przepaścią i Smoczym stawem (Drachensee = Sárkány-to) aż do Hińczowego plesa. Jest to zakątek najdzikszy, którego głębokie żleby w lecie śniegi jeszcze pokrywają. Zachodnią ścianę Hińczowego plesa tworzą niedostępne turnie Baszty zwanej także Szatanem (2398 metr.) Z drugiej strony w bok takowego na prawo leży ~~[illegible]~~ pod Wysokim wyrchem (2560 metr.) ciemna przepaść Smocza w której śniegi, według podania pokrywają jamę poprzerzynaną gankami złotemi: w tych Smok (słowacki Szarkan) strzeże skarbów, rzucając na chciwych poszukiwaczy potężnemi odłamami skał. Największe skarby ukryte są koło Żabiego stawu, koło Siedmiu regli i pod Mnichem, który tych skarbów strzeże Podczas niektórych nocy letnich potworna postać zakamieniałego Mni: cha odbywa swą ~~[illegible]~~ wędrówka: głowa jego sięga aż do księżyca w obło: kach, a krok jego stóp przesadza całe doliny; widać na nim 16 szczerb ozna: naczających za karę 16 cięć, które ten wyrodny syn własnemu ojcu miał zadać. W ręce trzyma klucz do skarbów, który niektórym dobrowolnie oddaje; inni zaś mogą go tylko czarodziejską siłą i zaklęciami zmusić do oddania klucza, gdy jest zagniewany. Są dawne rękopisy tajemnie między ludem ukrywane, w których to rękopisach podane są miejsca jakie przebyć trzeba i przygody jakie znieść należy, aby się dostać do tych skarbów. Podług jednego poda: nia był tu niegdyś kościołek i klasztor, z którego gdy mnichów wypędzono (co przypomina historyczny fakt konfiskaty dóbr tatrzańskich i zniesienia klasztoru Cystersów w Ludzimierzu za króla Ludwika), mnichy niemogąc wywieść skarbów ukryli takowe w pieczarze i zamurowali wejście. Ścież: ki długie i kręte prowadzące do tej pieczary zasypać miały z czasem gruzy skał spadające z turni. Dziś chcąc się dostać do tej złotej skarbnicy, trzebaby przeskoczyć niebezpieczny wodospad. Skarbnicę samą w pieczarze sklepionej podpiera 12 Apostołów na kształt słupów. W samej pieczarze ma się znajdować podziemne Morskie oko czyli staw, którego fale z szumem duch podziemny wzburza, aby zgasić pochodnie takowych przybyszów. Przy skale tego Morskiego oka powinien najodważniejszy z przybyszów odczytać modlitwę zaklinającą; a napis na skale powie, w jaki sposób rozhukane i ryczące bałwany spienionego

stawu przebyć można. Zwyciężywszy te okropności i dostawszy się na
brzeg przeciwny, staje się przed Złotą pieczarą i odmawia się na skale dru:
gą modlitwę zaklinającą moc złych duchów. Teraz dopiero można zobaczyć
ściany błyszczące od złota, srebra, dyamentów, karbunkułów, i innych
drogich kamieni; drzewa, owoce wszelkie gatunki zwierząt i ptactwa
ze szczerego złota, siedzące na złotych jajach kokosze w złotym piasku,
po bokach wiszą złote winogrona, obok świeci płynne złoto, a koło
słupa srebrnego czyli Matki drogiego kamienia siedzi podziemny król
Gregorius w złotej koronie błyszczącej drogiemi kamieniami. Tu każdy
przybysz może nabrać tyle skarbów ile unieść może, byle tylko z takom:
stwa niewziął której kokoszy matki z złotych jaj, i byle tylko dziesią:
tą część z zabranych skarbów oddał na kościół i ubogich; w przeciwnym
razie albowiem znalazłby śmierć, a dusza jego byłaby zmuszoną tak
długo błąkać się w tych podziemiach, dopoki by znowu odważny przy:
bysz nie dotarł do tego miejsca, i nie oddał dziesięciny przynależ:
nej kościołowi. Wyniesiona roślina lub zwierzę ze złota, przez całe ży:
cie odważnemu przybyszowi szczęście przynosić będzie. – Jeżeliby
zaś przybysz nie opuścił przed północą tej złotej pieczary, to o samej
północy z grzmotem i hukiem zatrzasną się wrota siedmiu regli
a chciwy śmiałek pozostanie przez długie lata a może i setki lat
tak długo uwięzionym jeńcem, dopoki się znowu nowy odważny przy:
bysz nie pojawi któryby go wybawił. Najcenniejszemi skarbami
jednakże w tej pieczarze jest Krucyfix czyli Krzyż, posągi N. P.
Maryi i 12 Apostołów ze szczerego złota; a ktoby takowe naruszył
z takomstwa, tego dotknie śmierć natychmiast. Jeżeliby zaś które
kolwiek z tych świętości wyniesione zostało: na ten czas grozi
całemu krajowi największe nieszczęście; albowiem kraj zaraz
zubożeje i zamieni się w pustynię. – O Żabim stawie jest po:
danie, iż na dnie jego żyją ropuchy mające w sobie ziarnka złote.

Trakt którędy [Włoszy] idą in Secreto w Góry Krakowskie zwane Tatry

Od miasta granicznego Biały do Kupersadów wzdłuż wody która na Białą ciecze
gdy przyjdziesz na wierzchy zostanie woda w dolinie po lewej a na prawej ręce
szałas ujrzysz na strzelenie do zachodnika. Idź zachodnikiem łąkami ~~do do-~~
~~liny~~ między 2 wierzchy do doliny a tu będą 3 wierzchy turnie wysokie idź tą
doliną z której woda ciecze na Białą i Kesmark a to jest do zielonego Plesa a
gdy przyjdziesz łąkami między 2 wierzchy ku jednemu korytu albo wałowi z tąd
idź chodnikiem aż do Czarnego lasu. W tym lesie jeden potok na krzyż który ciecze
około owego Plesa. Idź że ledy chodnikiem na 2 strzelenia z Chakownice a wychodząc
z lasu wnijdziesz na drugi szałas podle chodnika zwany pod Upłazem nad Jawo-
rowemi sadyj gdy potem wychodzisz z lasa i niedochodząc szałasu ciecze drugi poto-
czek krzyżem od lewej ręki z doliny małej obróć się do tego szałasu na lewą rękę
potoczkiem do góry od doliny, a tak zostawiwszy szałas na prawej przyjdziesz
chodnikiem do Kosodrzewiny gdzie na lewej na 2 strzelenia ujrzysz Kołowe Plesę
Idź Kosodrzewiną wyrąbanym chodnikiem na sam rygiel tam ujrzysz przed sobą
opodal przed doliną na drugiej stronie jeden szałasz, patrz dalej ujrzysz przed sobą
blisko jedną łączkę pole idź przez Kosodrzewinę, aż przyjdziesz między rygiel; zostanie
łączka na lewej a po prawej wyżej ciebie są spady wysokie, z których woda ciecze do Plesa
trzeciego od Polskiego Plesa ten spad dalej w lewą będzie który jest fałszywy tym się
wiele uwodzi którzy nie mają prawdziwego spisania. Na tym spadzie są znaki tych się
masz trzymać t. j. głowa, ~~głow~~ ręka, krzyż 6 gwiazd wyciosanych na gładkiej skale
dobrze nie chybisz. Na drugim spadzie te znaki 3 głowy 3 ręki 3 krzyże 12 gwiazd, słoń-
ce: litery T. M. W. P. Z. Z. Z. G. N. T. W. ale się tego waruj wyjawić każdemu boby
każdy znalazł to miejsce; potem się obróć na dół, idź nad wodą aż ci zostanie po lewej
ręce lasek podle wody opodal znajdziesz ognisko przyprawione kędy my legamy gdy
niepogoda na nas przyjdzie; idź w lewą na 2 strzelenie po prawej ujrzysz przy samym
schodniku jeden świerk na nim wy~~ciosan~~rąbany taki znak: Wu; idź precie
dalej aż na jeden rygiel będzie chodnik ujrzysz między 2 ryglami jedną wymulę
którędy woda schodzi podczas powodzi obróć się w prawo ryglem na górę idź jakoby
na 2 strzelania z procy na prawej ręce idź chodnikiem wyrąbanym w Kosodrzewinie,
a gdy się stanie, idź na zachód na upłazie kamieniem ku jednej skale, która jest jak kopa
siana. Na tej skale znajdziesz wiele znaczków: miarkuj sobie gdy pojedziesz do domu, abyś
trafił; najciężej przyjdzie na 2 miejscach wleźć w górę i ujrzysz dziwnie malutką łączkę
na niej pagórek gdzie cudzoziemcy odpoczywają i pokarmem się posilają w lewą łączki scho-
dzi się ryglów 7 a ty będziesz na boku a między końcem tych ryglów jest żabie jezior-
ko gdzie się rygle w jedno schodzą. Pierwszy rygiel od zielonego Plesa, drugi od Pols-

Kiego Żleba, 3 od małego Kolbaczku, 4 od Wielkiego Kolbachu, 5 od Wołowego Żle-
sza, 6 od Czarnego Żleba, 7 od Jaworowych sadów ujrzysz na wschod jedne wrota
albo fortaczkę wysoką jako dwa słupy a tak spuścić się możesz przykro się widzi ale
dobrze iść nią, bo się zda że nie znidziesz dla tego z tysiąca ludzi ledwo się jeden
obierze tam iść. ale i stary człowiek tam iść może; jest tam wyrąbany chodnik,
to sobie miarkuj, gdy ujrzysz jedną wodę, a to jest żabie jeziorko będziesz nad nim
patrzać i stój u niego; ale tędy wniść do niego nie możesz, ale musisz około pójść
Jest tam blisko wysoka turnia a na niej Mnich jakoby go bardzo misternie wyciesał,
a koło gardła jakoby złota pacęta, a to jest najwyższy znak od Pana Boga posta-
nowiony, słońce skoro wznidzie najpierw Mnicha oświeca. Pod tą turnią wysoką
jest druga turnia wyższa, trzecia jeszcze wyższe, każda opodal od siebie a na jednym
ryglu stoją rzędem jest ta dolina żabiego jeziorka najskrytsza pójdziesz chodnikiem
prosto na dół ku jednej skale na 1 strzelanie polewej, a gdy ku niej przyjdziesz
stań sobie a patrz pilnie ujrzysz przed sobą turnię miarkuj sobie jest jeden
szeroki kamień położony przy skale przez rozpadlinę a na nim głowa czło-
wieza wyrobiona a na drugiej stronie dołu jest most wyrąbany po tym prze-
szedłszy puść się na dół niedaleko rozpadliny, a ta rozpadlina będzie tobie
po prawej, dobrze poznasz którędy tam ludzie chodzili: tam zaś przyj-
dziesz niżej kamienia na dwoje strzelania przez rozpadlinę a tam poznasz
którędy ludzie przechodzili przeszedłszy ujrzysz kamień jeden szeroki
czarny, na którym sobie cudzoziemcy ogień zakładają; pod tym kamie-
niem znajdziesz czekan i gracę złoto jako groch i jako orzechy włoskie
i większe z wierzchu czarna łuszczka a wewnątrz czyste; jeżeli tego
niechcesz brać, idź przeciwko temu turniowi kędy Mnich stoi, ujrzysz
dobrze już cię tak uczyć nie trzeba, a tak idąc prosto ujrzysz lepiej
jako woda spada a dzieli się na 2 części wyższy spad mały niższy zaś
większy a trzeci największy, które spady tak wysokie jako 3 albo
cztery wieże Kieżmarskie. Największy i najśrzedniejszy spad jest jakoby
pod się zawieszysty a przez to zawieszenie idzie u samego spadku pod
tym zawieszeniem jest dziura albo rozpadlina, a ta woda wpada do tego ziem-
ku albo żabiego jeziorka to jakoby koryto podobne siennemu wozowi mało
większe jakoby je naumyślnie ciesał, a około niego skały dziwne jako
piece, a widzi się jakoby miały upaść; między temi skałami jest
wiele dziur małych większych i wielkich a gdy tam przyjdziesz klęknij,
na kolana a podziękuj Panu Bogu iż ci tam dał dojść i pros

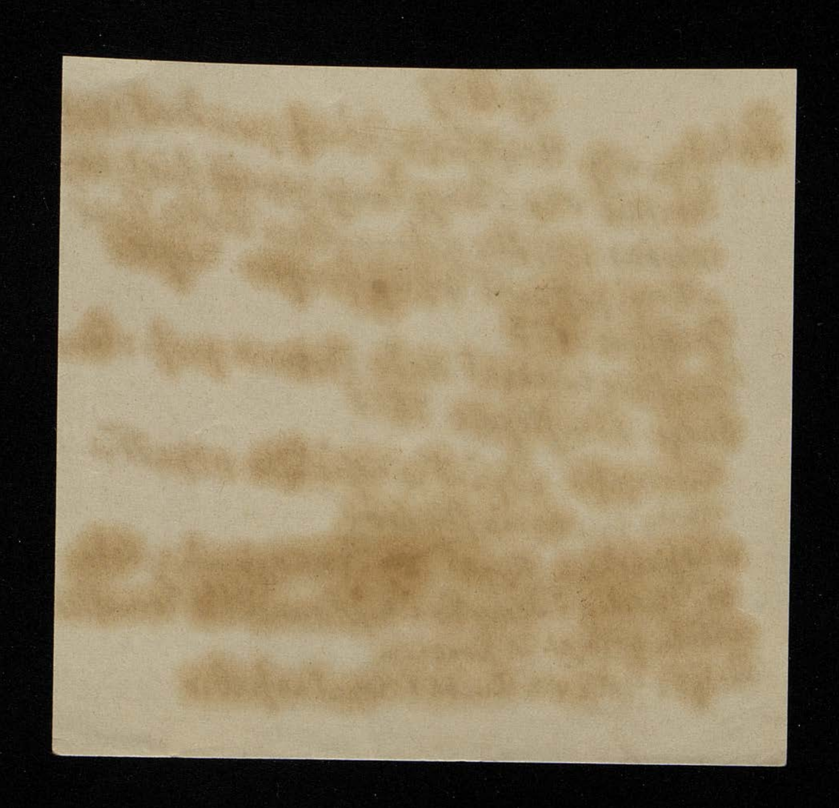
abyć dopomogł w zdrowiu wynieść i używać i chwalić swoje Boskie sprawy i ubo:
gim dobrze czynić, a potym bardzo patrzaj ujrzysz tam jedną dziurę jest na
2 łokcie od ziemie do której najciższej wnijść, znajdziesz Ganek złoty jako Wina
beczka, brunatny jako szkarłat, a gdy odetkniesz mieni się jako miedź najczer:
niejsza ~~[illegible]~~ W tym ganku siedzi drogie Kamienie Carbunculus a ziarna są
jako bób groch i jako laskowe orzechy jako gołębie jaja i jako kokosze
i gęsie a gdy siekierą odetniesz tak się wyłupi Kamień jako orzechy
ale daj pokój Kamieniom byś musiał z nim chodzić do Wenecyi. Na:
bierz raczej złota coć P. Bóg dał: jam tam zostawił gotowego, na
tym przestań. Potym idź pod spad do ziembku, skrzesz tam sobie ognia
potym kołac czekanem albo siekierą: gdzie będzie bębnito, otworz;
albowiem mocno bardzo zaprawiona dziura; wleź tam, najdziesz po
lewej ręce ganek złoty jako piwna beczka nakrapiany drogiemi Ka:
mieniami którego jedno noszenie za 200000, co w nim jako groch, temu
daj pokój, potym patrz po prawej ręce jest tam drugi ganek złoty
jak winna beczka, ten rąb a wynieś co możesz, tam sobie miarkuj
ujrzysz wyżej 12 stopniów wyrąbanych wleź w górę tam słup złoty
stoi jako żywy i w pośrodku tego cmentarzyka od tego słupa albo
mnicha ciągną się promienie i odnogi złota na wszystkie strony
przez te siedm rygle, jako od lasu odrastają młodniki i zaś wychodzą,
tam jest słup srebrny albo znatka drogiego kamienia Karbunkułu
tam siedzi Król Gregorius, będzie świecić koroną swoją która jest ze
złota srebra Karbunkułu szmaragdyamentu, Rubinu, tu ze drogiego
Kamienia masz dosyć, nabierz a Panu Bogu daj chwałę zato żeć dał tako:
we dary. Widzieć dalszy w tej rozpadlinie cmentarz alem ja ku niemu
nie dochodził, tam drugi mnich złoty wielki, a koło niego znajdziesz nakształt
kury, gęsi, kaczki, orły, jastrzębie wszystkie ze złota szczerego ptastwo, przyro:
dzenie siedzących na jajcach złotych reprezentujące a to jest matka między temi
jajcy znajdziesz i wiele jajec z drogiego kamienia, to wiedzieć masz je:
żeli dojdziesz Cmentarza, niebądź takomym abyś znać matki której z
jajec niechciał wziąć nie czyń tego byś zgrzeszył mając dosyć co innego
brać, a ułakomiłbyś się za wielkie dziwy boskie, które Bóg sobie ku czci
i chwale zostawił i stworzył, albobyś z tego miejsca nie wyszedł, albo znowu

nigdybyś nieprzyszedł alboby wpadł w wielkie nieszczęście, ale możesz wziąć z pod matki jajec co, a zostawić nie wszystkie zabrać, a gdy przyjdziesz znowu w Rok to wszystkie zastaniesz, bo ten tam skarb nigdy nieprzebrany. a to pisanie nazad do Żabiego jeziorka przyszedłszy spal, albo je można zachowaj żeby do rąk z tych ludzi nie przychodziło.

(Z rękopismów Króla Stanisława Leszczyńskiego)

rij. 1827

Pałac[?] wg. Arcyksiążę Józef zwiedzał 1806
Morskie oko – drugi tamże (wprzód Suchszka)
zrobiono 1811 dla gubernatora Piotra Goes
– Krzyż postawił biskup Grzegorz Ziegler
d. 29 lipca 1823
Pięciostawy zwiedzał Wade Browne prof. z Cambridge 15 Listopada 1825
Kierczyński adjunt w Kościelisku popadł w manię szukania skarbów
w Kościeliskem kopał P. Prokopowicz z Dubrowy, Kiszely i Dempko z Liptowa. (Otto Verwalter
zakładu górn. w Zakopanem
R. 1784 Gotier z Ruszbach kopał na srebro

Goralia; or Excursions in the Po=
lish mountains, by Sutherland
Edwards. London (Wm H. Allen et
Co. – printed by Woodfall and Kinder)
1863. 8vo (illustrated)

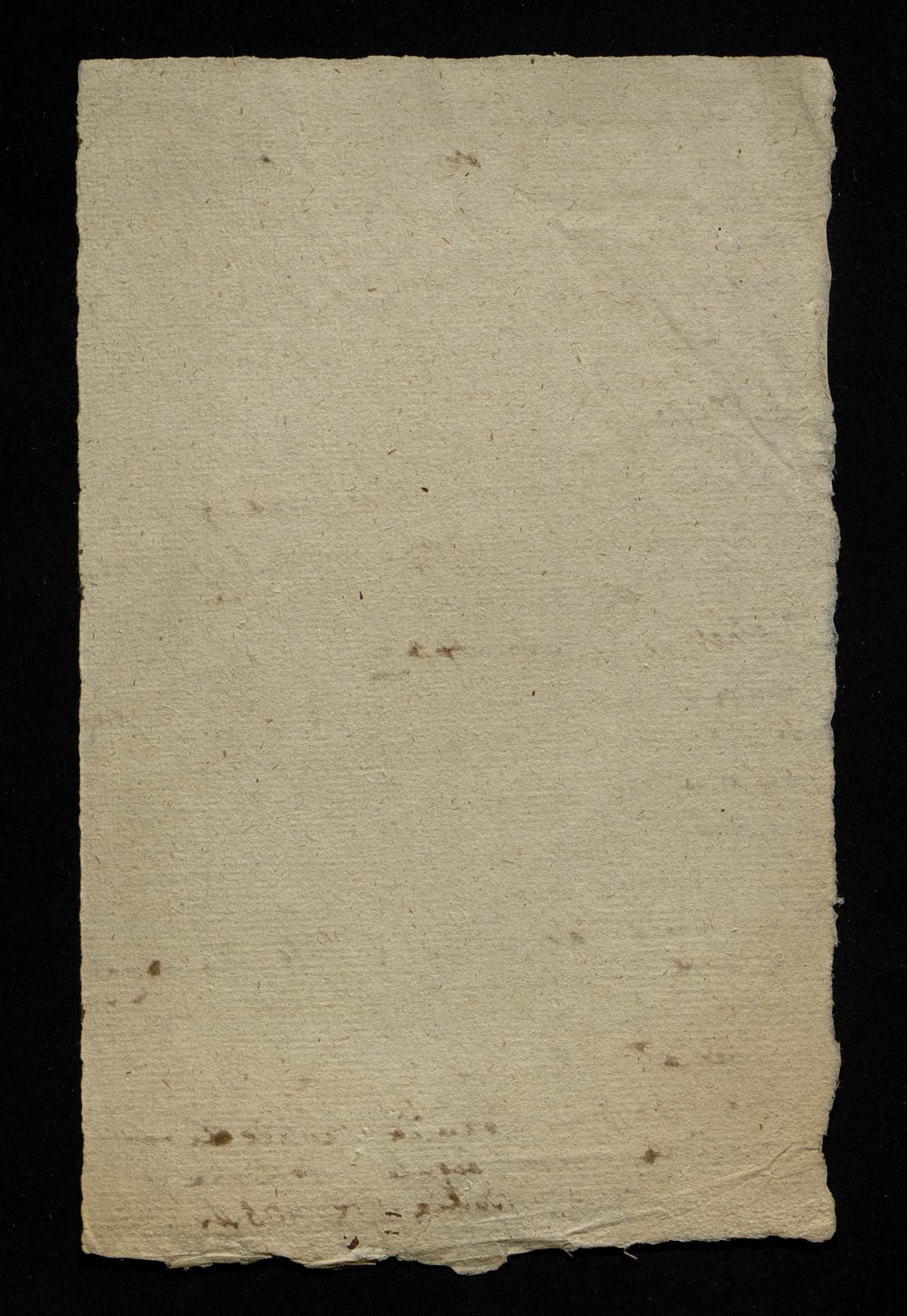
139 Seweryn

w Bieczu umarł brat młodszy Wespazyana Kochowskiego, powracający z węgier w czasie wojny szwedzkiej r. 1657. — a wczesny zgon jego Wespas. Koch. pięciu trenami opłakał. Liryki p. 133. ob. Staroż. pol. Grab. T. I. str. 296.

Wesp. Kochowski zaszczycał się tytułem Podkomorzego i Dziejopisza Królewskiego, iż tego zapewne powodu roskazany sobie miał 1000 złp. od Kr. Jana III. dochód rocznie z żupach Wielickich str. 402.

Ku Oświęcimiu Simon Syrenius urodził się około r. 1540 w mieście Bentkowski. Dr. J. Arnold przywodzi, iż na książce która była jego własnością napisał: Imu Sim. Sireniu cognomine Ścira ni: Nazwiska tego używał także Jan z Oświęcimia (Sacranus) ów była stacinnia we inne miasteczka Oświęcimia z kąd był rodem str. 404.

zwiedzał Sim. Syreniusz we względzie botanicznym Pokucie, okolice Lwowa, Halicza, Sącza, bagata wrosłiacze góry Tatry, Bieszczady, Babią górę. 405 str.

Przypisy.

Wrotka 6ta, Wiersz 1szy. Jego Ces. Mości Arcyksiążę Franciszek Karol będąc w Tatrach zwiedził zachwycającej piękności dolinę Kościeliska zwaną. W niej Czarny Dunajec bierze swe źródła, które do rzadkich przyrody zjawisk należą. Nad jej południową kończyną panuje rozłożysta, prawdziwie pyszna i najwymoślejsza w zachodniém Tatrów ramieniu góra nazwi„skiem Pyszna.

Wiersz 2gi. Kopalnie i wyrobnie rudy żeleziej w Zakopaném przed bytnością Arcyksięcia zupełnie prawie zarzucone były, i aż po nabyciu i objęciu takowych przez rodzinę Homolaczów od r. 1824 podniosły się do dzisiejszego jich stanu.

Wiersz 3ci. Droga, którą teraz przez bezliczne skąd urwiska i zwalone wiatrołomy odwiecznych smereków do Morskiego Oka czyli raczej po góralsku do Rybiego Oka dojechać można, datuje się także od czasów, kiedy je ów Pan zwiedzał.

Wrotka 7ma. Wiersz 2gi. Powyżej zakładów hutniczych w dolinie Zako„pańskiej pochyłości góry wylewa ze swego łona ogromną wody massę, która się źródłem Białego Dunajca nazywa.

Wiersz 3ci. Krywan lub po góralsku Krzywań jest najwyższym wierzchem środkowych Tatrów. U jego podnóża podnoszą się mniejsze góry, między któremi Zakopańska dolina się rozlega.

Wrotka 8ma. Wiersz 4ty. Z łona Magóry, jednej z Tatrzańskich gór wapiennych najlepszą i najbogatszą rudę żelezną wydobywają, wydaje do 70 od sta a nawet rodzime kawałki się znajdują.

(: Licinami Stanisław Staszic w ziemiorodztwie Karpatów nazywa posągi lane. :)

141

Za Nowym Targiem ukazuje się zaraz Karpaty 5 mil do nich z nowego Targu jedzie się doliną przez Szaflary i Poronin Za Poroninem w górzystem położeniu 3 mile od Nowego Targu wieś Bukowina, domy pokryte deszczkami lub gątami u Górali Od Bukowiny do morskiego oka 2 mile góra górzysta jedzie się na końcu w krętą dolinę pomiędzy ogromne skały jodły na nich nie długo trwają bo je wiatr zrywa. Jedzie się potem przez las potem się zwodzi spuszcza na błonie ztamtąd pieszo do Morskiego oka się jedzie. Morskie oko ma do 2000 sążni w obwodzie z 3 stron zaważają go nagie skały spiczaste woda czysta do picia dobra nad morskiem okiem Czarny Staw wyżej lecz mniejszy woda z niego wypływa i wpada w morskie oko Na prawej stronie Jeziora w niedaleko przy nim miejscu skała mnicha wyobraża twarz z długą brodą kaptur ręce z książką wyciągnięte i krzyż u boku zdaje się widzieć Mnich tworzy oddzielną górę. Z lewej strony jeziora krzyż Zyglera. Wystrzał z broni podobny grzmotowi trwa kilka minut potem ustaje.

Ku zachodowi 5 mil od Nowego Targu Kościeliska droga do tej wsi przez równinę przez Wieś Czarny Dunajec środkiem rzeka wypływa ta z tej wsi widok na Karpaty i Babią górę. W Kościeliskach skała mająca postać sowy z prawej strony z lewej strony w odległości staruszek z brodą, są tu różne skały wiszące przedstawiające wieże, zamki ruiny, Dunajec wypływa z ściany skalistej w niej głęboka jaskinia z małym otworem i większej części napełniona wodą.

Dalej tamże ładny widok na górę Babie nogi (?)

Lubień. Obfite źródło zimnej siarczystej wody wytryska z gruntu

zalewu
mokrego (R. 1778 chciano tam wyrabiać siarkę lecz ponieważ dla

wody tego zrobić nie było można więc założono kąpiele) są tu łazienki

do tańcerania, jadania, ogrodowy, Wielki staw użyteczne jest, kąmarze
sala, kaplica, park. Dla żydów osobne łazienki. Źródeł 5 siarczanych

lecz z jednego tylko używają niedaleko bajora ocembrowane

pokryte wyczyszczone dostarcza obficie wody można z niego codziennie

do kotła
200 kąpieli zgot[ować] Łazienki leżą wyżej woda się z źródła pompuje

[illegible] lub zimnej wody, są tu taxe
Każda łazienka ma 2 wanny, są tu parowe i kroplane kąpiele. Woda

jeżli postoi czas niejaki
czysta bez koloru, nierzadkana zaś znajduje mętnieje i tworzy na dnie

schowanego jaja zgniłego
żółtawo białe osade która jest i w rurach. Zapach wody mocno wątrobny

podobny do jaj zgniłych smak słodkawy ściągający. temperatura wody

w lecie +9 R. w zimie źródło nie zamarza. Waga 1,000 podług areometru

żółtawy
Meisnera. W źródle zawsze naspodzie osiada czerwonawy szlam

Porównywając Lubień z innemi siarczystemi źródłami pokazuje się

że wyjąwszy źródła żelazne w Eilsen w hrabstwie Schaumburgskim

leżące Lubień między najpierwsze policzone być może.

za wojewody wołosk. Bogdana
Turcy r. [illegible] zburzyli w Galicji Soroka (?) nad Dniestrem, Brzeżany, Kamieniec,

Przeworsk, Jarosław, okolice Halicza, [illegible], [illegible], Żydaczowa,

Sambora Pro[illegible] Skobucza; Radymna jako możnej twierdzy niemogli zdobyć.

142

Melly Edw: Beiträge zur Siegelkunde des Mittelalters Wien (Volke) 1846 4° I Thl mit 12 Kupfertaf. bevor 3 u Thl.

(Białego Dunajca)

Dolina Bystrzej / Regle:

Od zachodu Krokiew 4,264' lasem pokryty

od wschodu nagi Nosal. 3,745'

Boczan 3,219' (źródło)

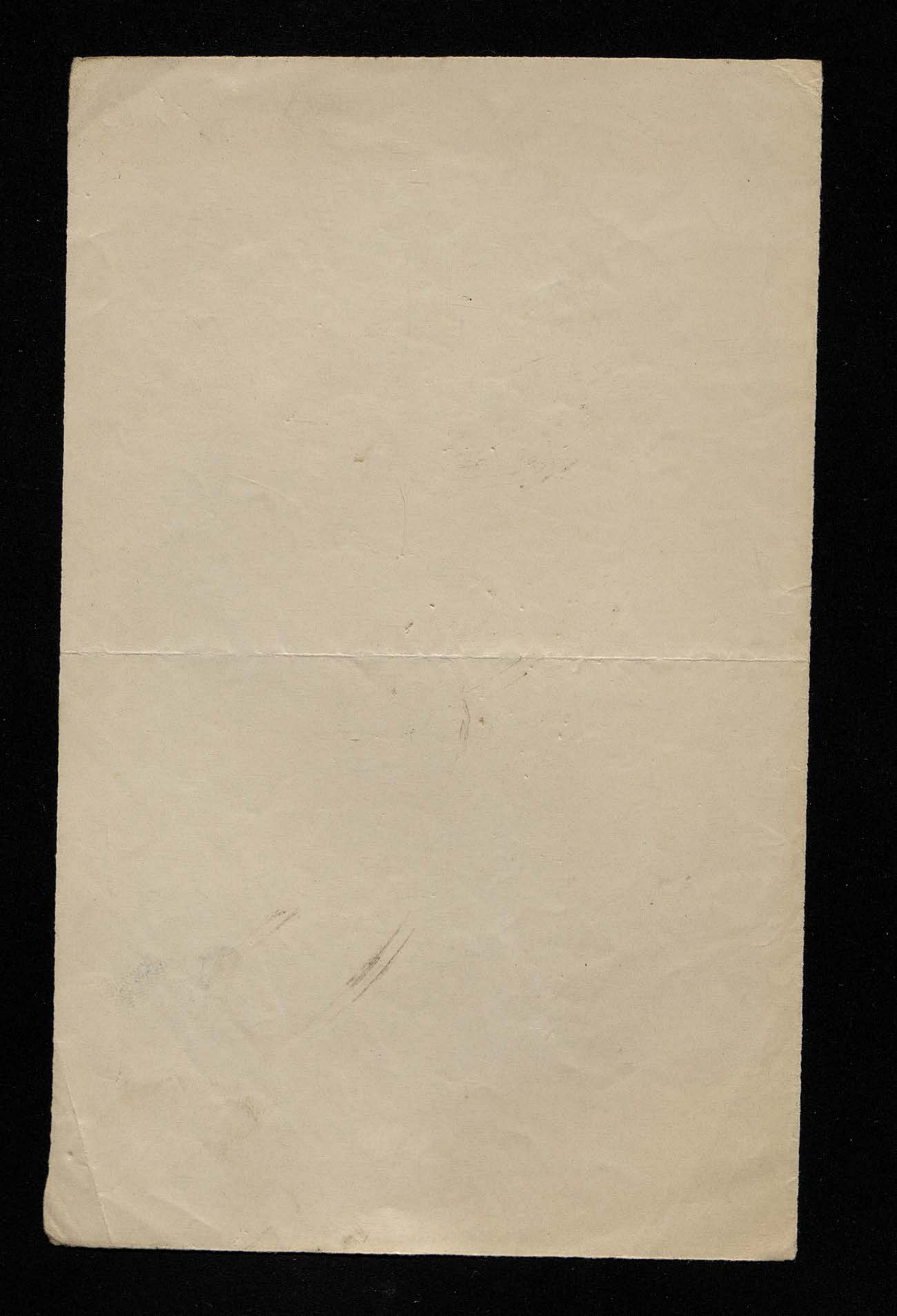
Opaleniec - zwrowe Kopy Krolowej - Kopa Nagórz - hala Krolowa

Od wschodu Wielka Koścista 7,047' Krzyżne 6846' Turnie Buczynowe, granaty 7,101', Czarne ściany lub Kozi Wierch 7,316' Zmarzła Turnia, Świnnica 7395 od zachodu u stop jej Stawy Gąsienicowe, (zaras 4,900')

Stawy Gąsienicowe 1) Sobków 2) powyżej
Sugy 3) Dwoisty 4) Kurtkowiec
5) Zielony f 6) Kościelcowy najwyższy
5,686'
f ma 5 morg 1797 sążni □ zamarznięty
Liliowe pod nią dolina Gąsienicowa
głęboka dolina Wierchcichy
Wierchcicha, Wielka Kopkowa
(Lipstowski)

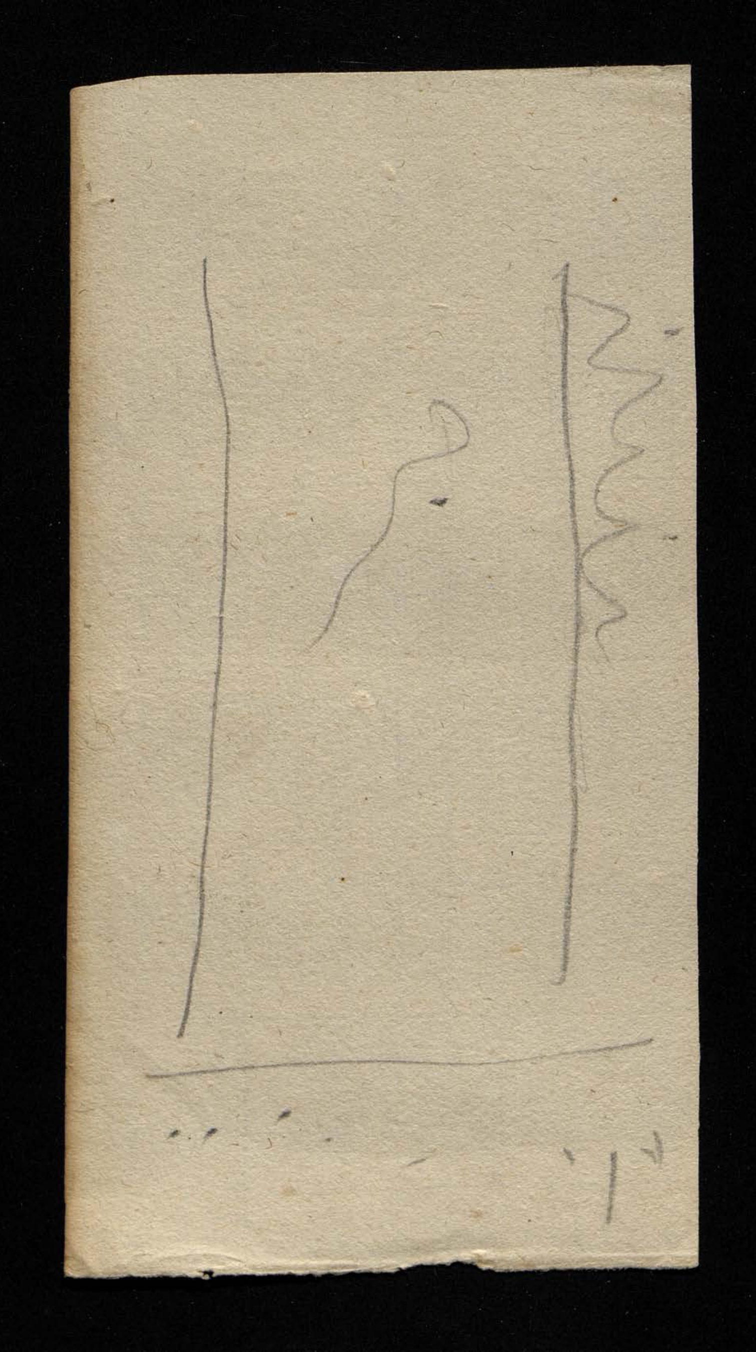
Granica 1824

od wierzchołka Świnia Skała (Świnica) ku po
łudniowi na górę Gładką, na górę Kępa
na górę nad Czarnym stawem (Siedmiostawie) —
ku wschodowi na górę Miedziane
ku południowi nad Mnichem aż na
wierzchołek nad Rybie (Mięguszowiecki)
ku wschodowi aż na górę nad Czarnym
stawem (Rysy) gdzie granica komitatu
Liptowskiego i Spiskiego
ku północy na górę Żabie czyli Żabie
ku wschodowi gdzie ~~Rybi~~ potok z Morskiego
oka (Rybi) wpada do potoku Biała woda
od Rysów ku Polskiemu grzebieniowi
neutralny obszar należący do Węgier
1824 Kamera sprzedała Zakopane-Kościelisko
R. 1834 spór o wyrąbanie 17½ sążni
w lesie Żabie
1858 ugoda Palocsayów z Homolaczami
Górale odesłani do sądów węgierskich

Jaworowa
Kołowa dolina
Piargi ścieżki kłosowa
chodzi

Jaworowa Wanta ([illegible])

O Ziemiorodztwie Gór dawnej Sarmacyi Rozprawa 3cia

O Wołoszni o Sciu Stawach i Czarnem Oku przez

X. Stan. Staszica

Gorale postawa tych ludzi rzęczna i zwinna ubior ich róż-
ny od ubioru Górałow [deleted] w górach Bielawskich [?]: Bieski-
dach. Lecz ubior górali w Tatrach jest bardzo rożny i nie ma
żadnego stosunku z nazwolnych [?] narodow Sławiańskich strojem
lecz ma niektóre podobieństwa z ubiorem górałow wysp
południowych. (Sam góral Tatrów ma wzrost wielki całą po-
stawę umierzoną w dobrym stosunku, powszechnie włos
czarny i naturalnie oprószony; oko żywe i czarne, twarz podłuż-
na w niej rysy znaczące. Na nogach bockory [?] czarnym rzemie-
niem do łydt w plecionki rożnie przepasywane. Nogawice długie
ciasne białe, z wierzchu półkoszule całe czarne słuszczone [?]
wolno leżące u niektórych tak cienkie iż zdaleko ukazują
podobieństwo do glansowanej kitajki. Noszą gębice t.j. Kil-
kanaście sznurków szkiełek rozmaitych, okrągłych; rożnej wiel-
kości i rożnej farby, i czasem mają opustki i gęstych sznu-
pow od góry do dołu natkane także rozmaitemi szkiełkami.
Takie gębice spina pod brodą albo jaki kamień z dziurkami
przez które przeciągane sznurki albo też sprzęga mosiężna
w czworogran zmiennokątny zrobiona. Z pod tej suto kilka
łańcuchow mosiężnych opada mu na piersi. Przy tych wiszą
czasem u dołu kamyki rożnego kształtu rożnej farby i
rozmaitych zabobonnych znaczeń. U innych przy wszech wiszą
pęki [?] rożnych szkiełek błyszczących. Na głowie kapelusz któ-
rego główica niska, na około ma osadzone wielorakie pióra

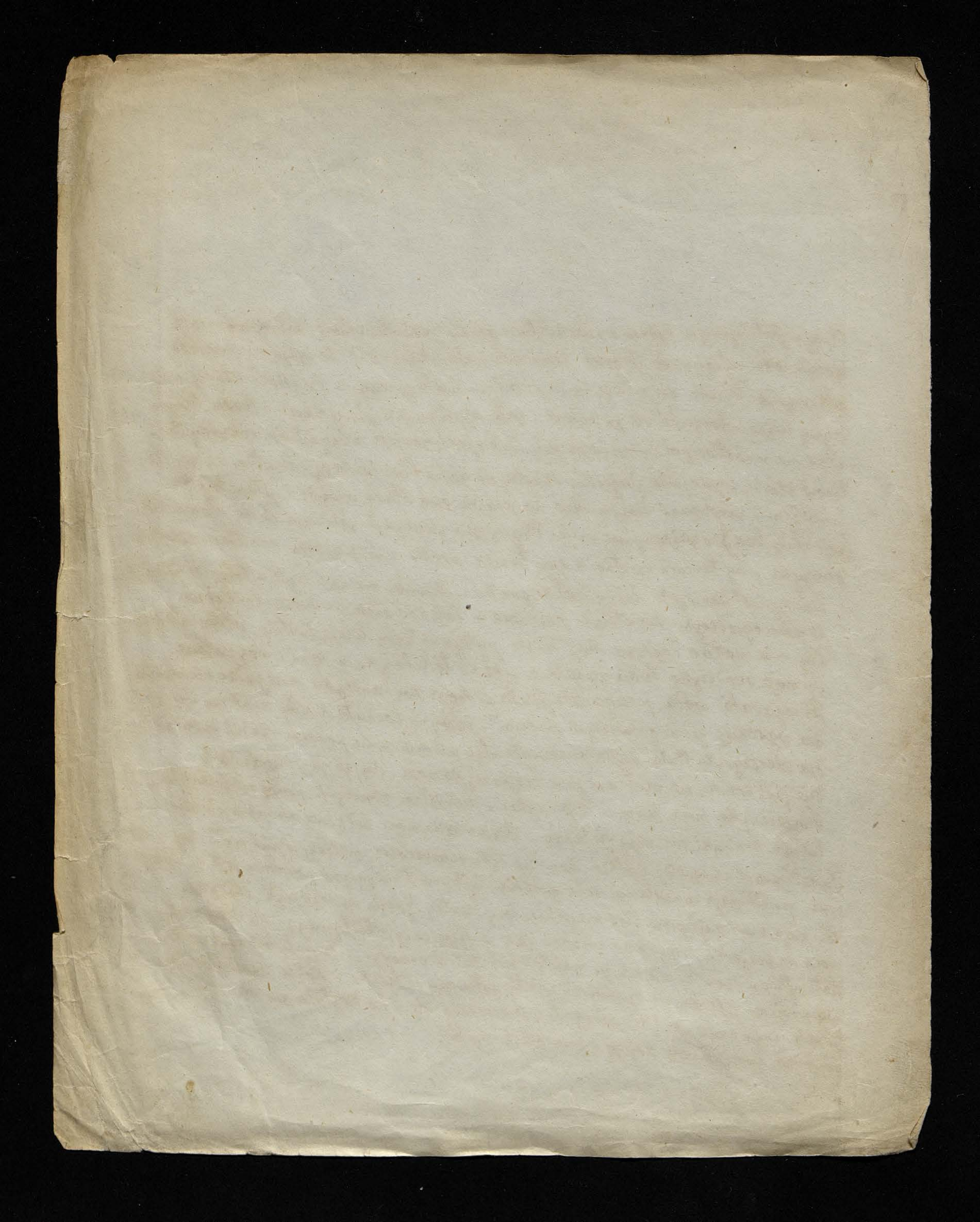
Na początkach Paździerznika około S. Michała kiedy górale na-
dół spędzonych trzody powracają do domów natenczas w
całej pod Tatrami krainie powszechna wesołość zabawy
gry i sielskie śpiewy, na ten czas ich masie gęste: najludniejsze
W tym to czasie tutejszych góralów strojom przypatrzyć się
najlepiej. Gościnność, prostota, w niczem nie posłoniona szczere
otwartość ich zalecają. Ryby w morskim oku podobne do
ryb w Laponii gatunek pstrągów których Linneusz Salmo
alpinus zowie, także i Salmo umbla. Mech czerwony na
kamieniach Byssus pulverulentus sanguinea saxis innascens
Linn. p. 1638. Drzewa: Jarzęby latiowe, jarzęby dzikie
sorbus aucuparia, brzoza czarna (Betula foliis cordatis ob
longis acuminatis serratis Linn) brzoza pozłocista (Betula
foliis crenatis Flor. Lapon) Wierzba karpacka i liściem laurowym
(Salix Carpathica major foliis laureaceis) wierzba okrągłolis-
tna (Salix herbacea Lin) wierzba karlica (Salix carpathica
pumila rotunde-folia repens, inferne subcinerea.) Kosodrzewi-
na karpacka (Pinus Carpathicus) Kedr Karpacki czyli Limba
karpacki Kluk ją zowie ~~Ko.~~ Sosna Syberyjska (Pinus Cemb-
ra) Koło Karpat sadowiły się plemiona narodu Sławian-

Rocznik Tow: Warsz: przyj: Nauk
tom 4.

Najwybitniejszym rysem z charakteru górali jest otwartość, dobroduszność,
gościnność, religijność głęboka, łagodność melancholijna (?) do czego się przyroda
przyczynia. Dziwić się należy iż w pieśniach mało poezyi i rzeźkość której przy:
czyną liczne włóczenie się po świecie; zato w podaniach więcej barw i treści. Każda
wieś ma mnóstwo podań miejscowych. Taką jest powieść o bogactwie rodziny Be=
linów którzy wykopali zbójeckie skarby na górze Raniszberg. Przytem są górale
przesądni i zabobonni; każda wieś ma prawie swą starą wróżkę i płanetnika
(najczęściej baca) co zażegnywać umie. Obyczaje i zwyczaje zbliżają się do słowackich
muzyka przy tańcach smętna a sam taniec prędki z węgierska. niektóre piosnki:

Ładny jest Janiczek, ładny jest do znaku – Mnieby nie żal było z tobą iść do świata.
W moim ogródeczku kwiateczki pachnące – Dalekoś odemnie serce kochające.
Daj mie matko dajcie kiej ludzie pytają – Kiedy lilija kwitnie, wtedy ją targają.
To moje serdeczko takie zażalone – Jako to żelazko w ogniu rozpalone.
Przegadała woda, przegadała skała – Moja kochaneczka przegadać nie chciała.
Na wysokiej jedli gołąbeczek siedział – Żaby cię kochała kieby nikt nie wiedział.
Na wierszyczku stała – Owczka przedawała – Czy przedam czy nie przedam – Ja ich darmo nie dam.
Nie jadł konik, nie jadł ani ja – Frajereczko moja, czyjżeś ja, czyjżeś ja?
Frajereczko moja mam ci coś pytać – Uciekł mi koniczek, pomóż mi go chwytać.
Lisawe koniczki nie dają się łapać – Frajereczko moja będziesz na mnie płakać.

Pieśni górali najczęściej krótkie, dwu lub czterowierszowe, melodyi w nich mało, naj:
częściej przedłużają co naśladuje echo górskie. Instrument muzyczny podobnie jak u Szko:
tów koza czyli gajdy ma głos krzykliwy lecz smętny. Górale są rozwiązli; chodzenie
nocą do frajerki przez okno podobne jak w Szwajcaryi (Kiltgang) i na Węgrzech.
Potomstwo u dziewki nie raz za majątek lub statek uchodzi. – Najulubieńsza potra=
wą zbójców jest baran oprawiony zabity gotowany w mleku w kotle szałasowem.
Górale mają mają wielki pociąg do prawowania się i do kształcenia się czego
dowodem znaczna ilość księży z góralskich synów.

Złoty dzwonek

Pewien juhas znalazł na polanie klucz niem otworzył drzwi jaskini w pobliżu. Środek błyszczał przepychem drogich kamieni; siedziała ~~król~~ panna przy stole aż do wybawienia zoczywszy go kazał mu wybrać jeden z 3 darów: skopiec złotych pieniędzy, lub dzwonek złoty lub samą pannę. Juhas wybrał dzwonek. Panna w gniewie przeklęła go że ją nie wybrał boby był ją wybawił. Wśród grzmotu zapadły się sklepienia jaskini, a przemoc wyrzuciła go ~~obudziwszy~~ ocknąwszy się leżąc znalazł dzwonek złoty koło siebie – (Ma być ten dzwonek w posiadaniu familij)

Dziwożona

Juhas spotkał piękną dziewicę na polanie – ta obiecała być jego byle ją 3 razy pocałował o północy w podtrz. sprata tem miejscu: Pierwszego dnia pocałował uczuł ogień Drugiego dnia siedziała tam ropucha z ognistemi oczami tę niechciał pocałować lecz uciekł – trzeciego dnia siedziała ropucha – uciekł i oszalał (bo niechciał pocałować

Czechy

Do juhasa do koliby wstąpiło 3 nieznanych prosili go by się pozwolił ogrzać dał im żentycy w czerpaku rano już ich niebyło – a pastuch znalazł w czerpaku duży kawał złota
Co roku się zjawiali Czechy kopiąc skarby

Mnich

burzył w nocy co górnicy w dzień zrobili na Szpiglanem

Król Wężów

Juhas widział leżącą koronę małą złotą z świecącym kamieniem na polanie wziął ją ledwie uszedł kilka kroków aż tu za nim goni furczyąca chmura wężów (bo król gdy pije u zródła składa koronę) rzucił koronę juhas i tym się uratował.

Czernice

Gdy P. Bóg świat stworzył prosił go djabeł aby mu pozwolił co stworzyć. Bóg mu pozwolił i stworzył djabeł czernice w które napełnił trucizną (bo czart zawsze chytry i szkodliwy) aby ludziom szkodził y. Dowiedziawszy się o tem P. Bóg zamienił tę truciznę w nieszkodliwą słodycz i na każdej jagodzie czarny krzyżyk zrobił dla znaku.

Dziwożony

Odmieniają położnicom dziecko takie dziecko trza włożyć do pieca rozpalonego a gdy zacznie krzyczeć przyleci Dziwożona i przyniesie prawdziwe

pectus, mag er sich auch noch so genau über den Gegenstand ergehen, giebt nur eine unklare Idee von dem Inhalt und Werthe eines Werkes. Die H. Firmin Didot haben mich daher in den Stand gesetzt, Ihnen diejenigen Werke, zu deren Anschaffung Sie geneigt wären, vor dem Ankauf zur Einsicht vorzulegen. Dieselben müssen jedoch bei event. Rücksendung in sauberem Zustande und nicht aufgeschnitten sein.

Belieben Sie also in Folge dessen den hierbei gefügten Katalog gefälligst zu durchlaufen, eine Auswahl zu treffen und die Bücher zu verlangen.

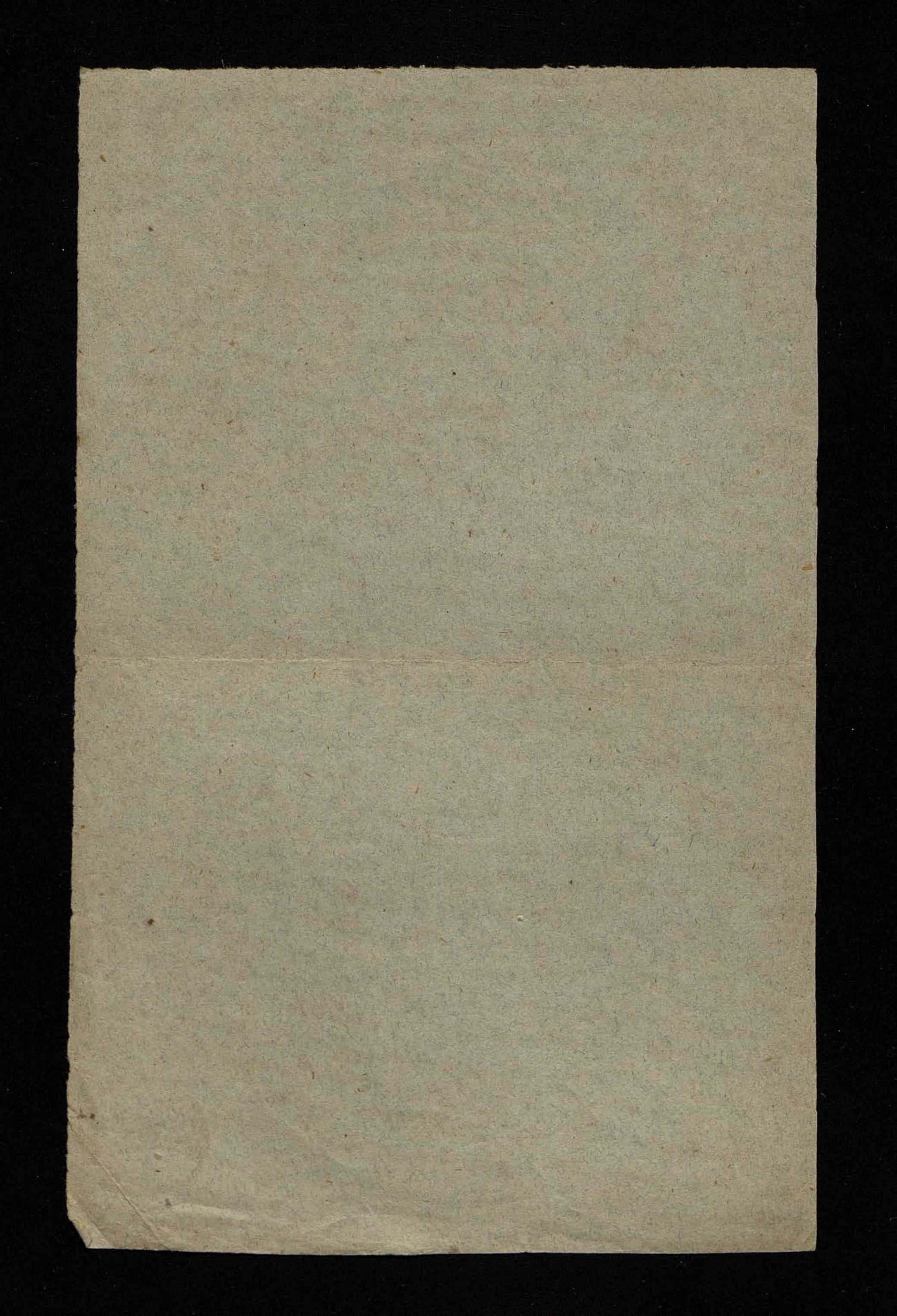
Die gewünschten Werke sollen Ihnen alsdann sogleich oder wenn ich sie nicht auf dem Lager habe, innerhalb vierzehn Tagen übersandt werden.

Es ist mir ferner möglich gemacht, Ihnen die Anschaffung der grossen Sammlungen und theuren Werke, welche in diesem Katalog aufgeführt sind, zu erleichtern. Oeffentliche und Privat-Bibliotheken wünschen häufig ein Exemplar

148

Tatry (w Sandeck) Łodanica: Dziwożony podobnie jak juhasy trud-
nią się pasieniem i strzeżeniem kóz dzikich które doją i które się
od nich doić jedynie dają lecz ich przy tej robocie ludzkie oko nie
widzi; przeto też czychają na zgubę strzelców polujących na dzi-
kie kozy. Pewnego razu przyszły dwie dziwożony do wsi i pukały
do drzwi kobiety znającej się na babieniu sławnej prosząc aby po-
śpieszyła do położnicy. Kobieta zmiękczona ich prośbami poszła za
niemi i przybyła przed pieczarę. Idąc długo chodnikiem przybyła
do pysznej świetlicy gdzie na kosztownym łożu leżała położnica.
Gdy dziecię odebrano wyprowadziły babę dziwożony nazad z
pieczary; przy wychodzie wsypały jej do zapaski węgli kupę
Kobieta idąc do domu wyrzucała po drodze owe węgle nic ich
nie ceniąc. Przybywszy do domu resztę węgli wsypała do ognia
na piecu które się wtedy w złoto zamieniły. Wyszła i chciała
wyrzucone pozbierać węgle, lecz nie było i śladu. — Kradną dziwo-
żony dzieci i dziewice. Dziwożony skaczą po turniach, kąpią się
w stawach; lot ich sprawia szum w górach; Jak w Tatrach są to dusze
strzelców który za śmiałość przez dziwożony wtrąceni życie
postradali. Węże ~~D~~ mają swego króla; jest on biały i ma na głowie
złotą koronę z świecącemi kamieniami. — Słodyczka ma moc cudowną
jedzą ją kozy (korzeń kozioroszcowy) i żują dziwożony, strzelec który
ją żuje nie dostanie znużenia i zawrotu. — Kosodrzewina jest to
drewo pełzące tak nisko za karę iż Chrystus na krzyżu z tego
drewa był przybity. — Ślady dziwożon widać często na trawie
wydeptanej i wyschłej. — Pewny pasterz znalazł na polanie złoty
klucz idąc ku do koliby spotkał czarne drzwi w skale które owym
złotym kluczem próbując otworzył; tu znalazł wielką wspaniałość
wyszła do niego piękna dziewica która pytała go co chce za poda-
runek: Garnek złota, lub dzwonek złoty do owiec lub ją samą. Pasz-
terz wierny swej dziewicy obrał dzwonek, dała mu dziewica z płaczem
a wtedy powstał szum i grzmot jakby się waliło tak iż pasterz om-
dlał, gdy po chwili otworzył oczy znalazł się leżącym na polanie
obok niego dzwonek złoty, żałował że nie obrał dziewicy, bo to była
zaklęta królewna którą mógł tym sposobem wybawić. — Mnich ojca
zabił, ciął go 16 razy która liczba na nim wyryta. — Złota kokosz — 12
Apostołów — Piłat błądzi w górach.

228

Góralskie: grule = ziemniaki
sztrudaj! (przy tańcu)

A kanyż to idzieß góralu kierpcarzu?
A co ci do tego lachu podkowcarzu.

Elfy bawią się zlatują igrają pierzeją przy miesiącu; czasem pastuchom zbłąka się owca daremnie szukają po nocy aż tu ni ztąd ni zowąd owca przed nimi stoi – często biednemu podrzucą srebrniaka – nie sąto duchy złe byle im na złość nie robić.

W Wiśniczu kamień w lesie co djabeł chciał go na zamek rzucić (skała)

P. Jezus szedł z S. Piotrem wysłał go w góry po chleb, był przednowek ledwie S. Piotr uprosił bochenek chytry schował bochenek i że nie przyniósł odrzekł. Gdy dalej szli za plecami ugryzł S. Piotr kawałek a gdy go chciał połknąć obejrzał się ~~S. Piotr~~ P. Jezus i zapytał. S. Piotr wypluł kąsek tak mu zrobił aż ostatni kawałek wypluł wtedy począł go karcić P. Jezus że jemu niedał i jemu nic z tego z tych pogryzków na pamiątkę grzyby stworzył. S. Piotr obaczył się w skrusze.

P. P.

Die unterzeichnete Buchhandlung beehrt sich hieneben zur gefälligen Einsicht zu überreichen:

1 Album poétique, Blüthen aus den Werken der neueren und neuesten Französischen Dichter. Für den höheren Schul-Unterricht und die häusliche Fortbildung. Herausgegeben von **G. Ebener,** Institutsvorsteher in Hannover. **Preis 25 Ngr.**

Erfolgt gratis, wo die Einführung beschlossen wird.

Diese sehr sorgfältig zusammengestellte Anthologie, die mit besonderer Rücksicht auf den Schul-Unterricht ausgewählt, und desshalb **mit sachlichen Noten, kurzen Biographien, einer französischen Verslehre, einer Uebersicht der poetischen Nationalliteratur Frankreichs und einem besonders geordneten Inhaltsverzeichnisse** versehen wurde, Nichts enthält, was gegen Sitte, Religion und Staat verstösst, wird sich gewiss überall dort Eingang und Anerkennung verschaffen, wo die Poesie als ein wesentliches Mittel für das höhere Sprachstudium erkannt wird. Da die chronologische Reihenfolge so viel wie möglich bei den Dichtern eingehalten ist, so gewährt sie zugleich einen gewählten Ueberblick über die bessere neuere und neueste poetische Nationalliteratur Frankreichs, und wird eine gefällige Einsicht in das Buch Jeden von der Zweckmässigkeit in der ganzen Anlage, seiner Correctheit, dem sauberen Druck und der grossen Billigkeit

Wiersze wpisane na Bukowinie pod Tatrami.

Kto tu obraz swych myśli malować się silił:
Ten zbyt sobie podchlebia, a drugich omyli:
Ja tu więcéj nie spoznał dzisiaj tylko troje:
Moc Boga! Wdzięk Natury! i [illegible] mnoży roje!

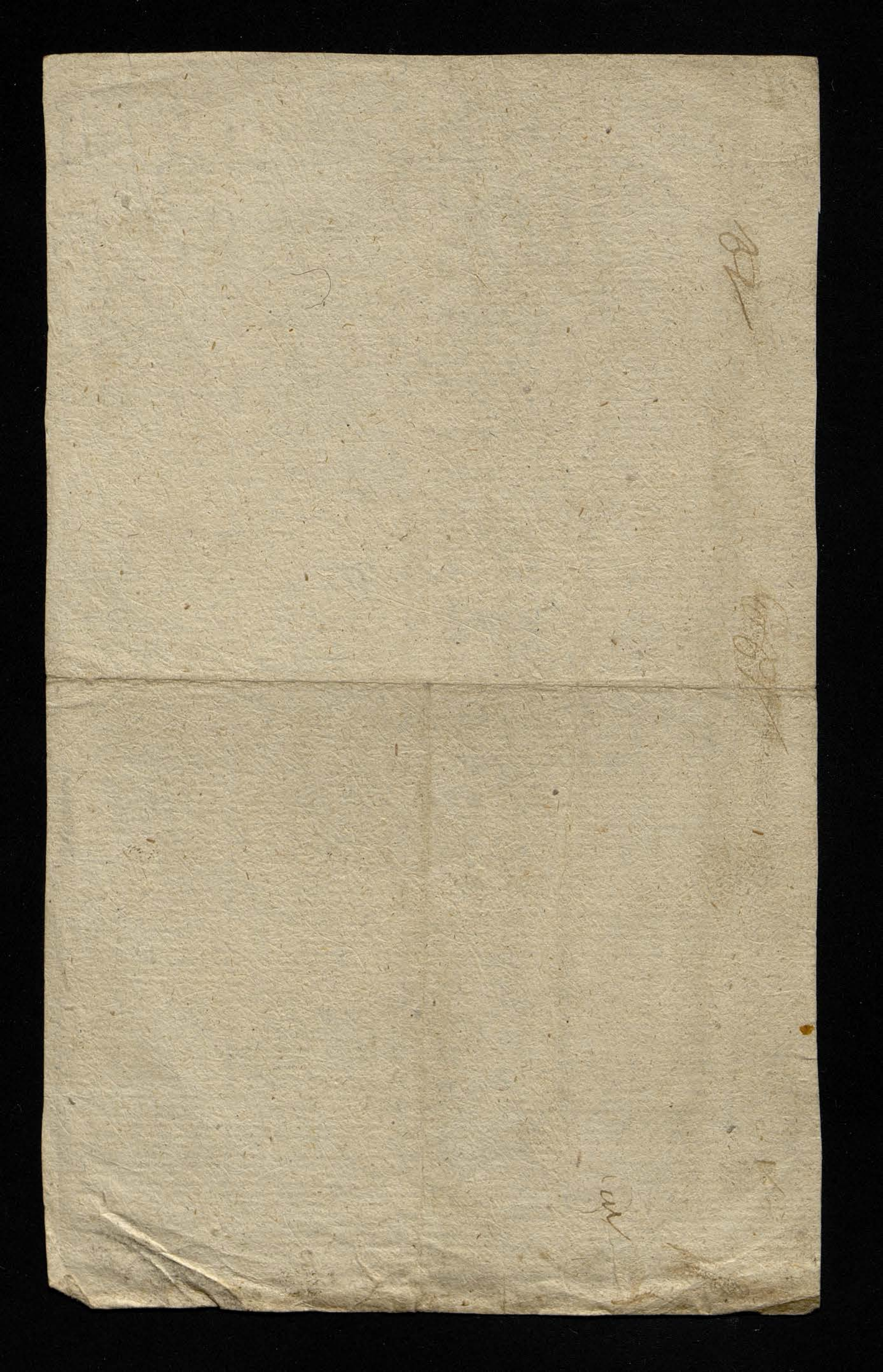
Dnia 29 Lipca 1824 Żeromski:

Kto chce znaleść Wdzięku wzory w utworach Natury
Jeźli Go nie przeraża nie podbudza trwoga
Niech wstąpi na szczyt Tatrów niebosiężnej góry...
Tu Człowiek bliższy Niebios! a myśl bliższa Boga!...
a Polak co niósł pogrom na sąsiedzkie kraje,
w Pomnikach przodków ślady swej chwały poznaje.

28 Lipca 1824 Franciszek Jaszowski
Obywatel Królestwa Polsk:

To obszerne jezioro, te ogromne skały,
Stwarzają widok piękny, a razem wspaniały!...
Próżno się Człowiek z swych wynalazków chlubi:
I myśl natęża i sam siebie gubi...
Nie - Nic On podobnego udziałać nie może
Coś Ty tu stworzył o Boże!...

N: N.

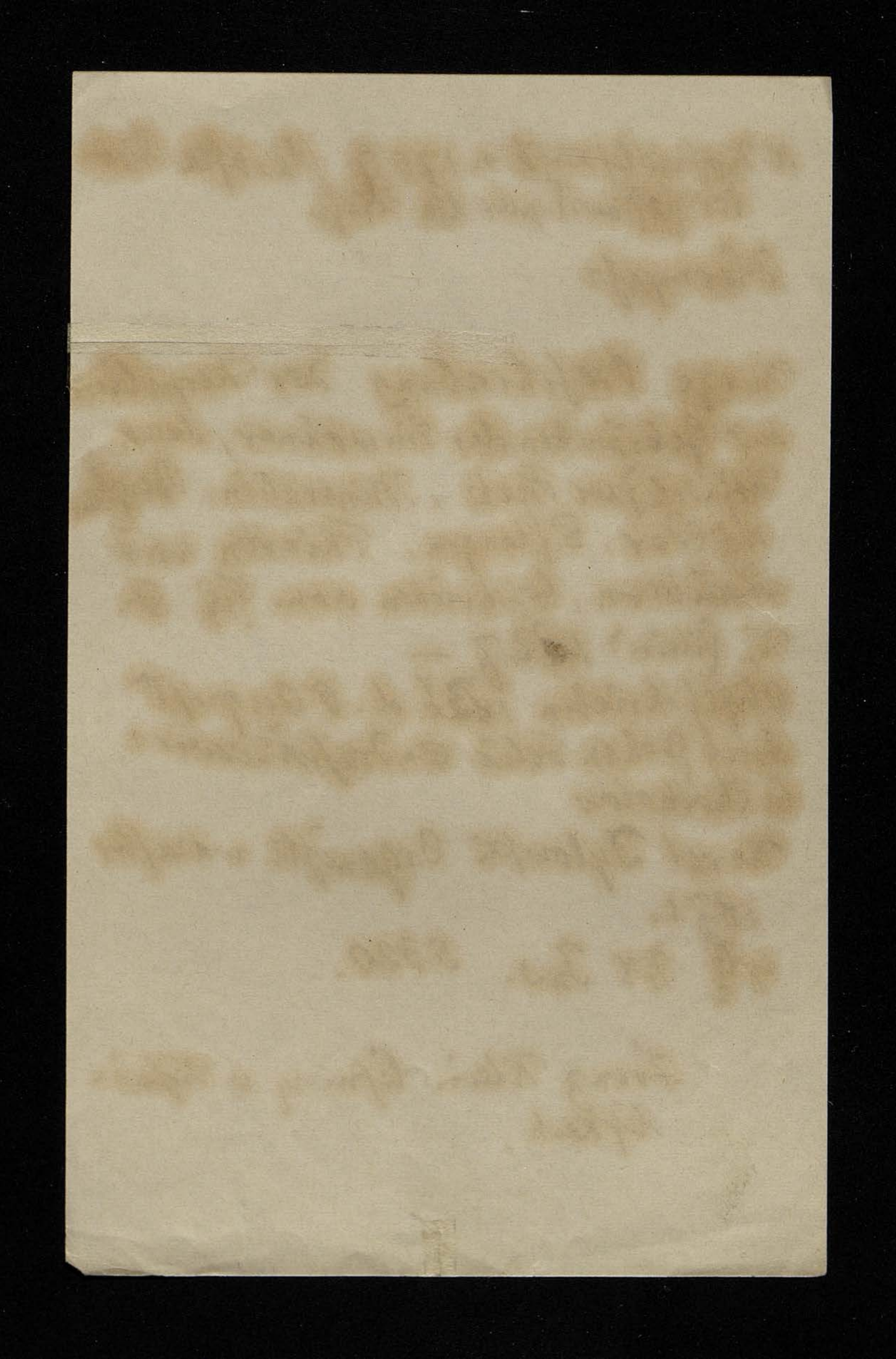

W Kościeliskach r. 1757 starosta Rytter postawił piec dla żelaza

Harnyasz

Kurze Beschreibung der Karpathen aus Gebräuchen der Einwohner, Seen, Koscielisker Thale, Mineralien, Bergbau, Wälder, Pflanzen, Thieren und Räubern, beschrieben vom Hh F. K. (Klein) 1827 –
Abgeschrieben 1836 d. 8 August durch Johan Felix Andruszkiewicz in Chocholow
Karol Dylowski Organista z Szafler 1871.
4to Nr Inw. 5320.

Franz Klein leśniczy w Kościeliskach.

Dolina Szklar p. Wysłuckiego [Księga Świata Poczet II 1859 Zeszyt 2gi Rok I

152

Fajans Maxymil: Wizerunki polskie zeszytów XV. 1859 (po 3 w zeszycie)

Radziejowice p. Jul. Bartoszewicza Księga Świata 1859 Poczet II Rok I. zeszyt III tamże wspomnienie Tatrów, z notat podróżnych Oskara Flatt. (zeszyt III i IV)

Jezuici w ~~Kaliszu~~ Bibl. Warsz 1857. T. I i II. 1859 T. II maj str 559-571.

Wycieczka w góry Pokucia (Gazeta codzien na 1858)

W Wigierskim jeziorze: Sieja (od 2–3 funtów prostego) Salmo Wartmanni vel lavaretus (tylko) przez Kamedułów zarybione – sielawa Salmo maraenula – stynka (Osmerus eperlanus)

Galeria Królów polskich zara Felixa Ł: werskiego. Zeszyt I 1858: Bolesław Chrobry, Kazmierz Wiel. Ludwik, Jadwiga, Stefan Batory, Jan Kazmierz. (podług Bacciarellego wszystkie)

Album Lubelskie

Zesz. VII 1) Kościół paraf. w Chodlu 2) i 3) Zamek k str. 4) Zamek

153

Die Diatomeen der hohen Tatra bearbeitet von J. Schumann. Herausgegeben von der k. k. zoologisch-botanischen Gesellschaft in Wien. Wien (W. Braumüller) ~~186~~ 1867 pp. 102. 2. 24 ~~tabl.~~ lithogr.

Die Diatomeen der hohen
Tatra bearbeitet von J.
Schumann. Herausgegeben
von der K.K. zoologisch botan-
ischen Gesellschaft in Wien.
Wien (W. Braumüller) 18..
1867 pp. 102 ... 4 Taf. [illegible]

von F. Kanitz

154

Die hohe Tatra und ihre Anwohner

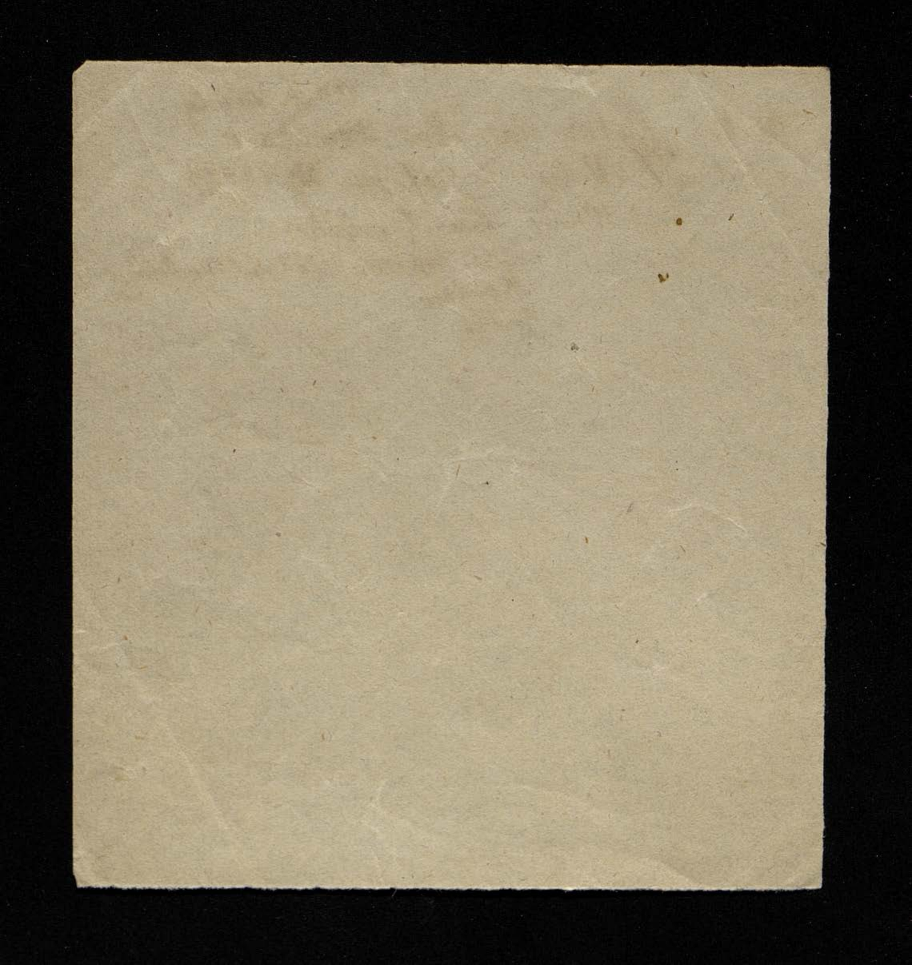
Globus 1865 / VII Bd. 2 Lief. pp. ~~33~~ 33–43.

mit Illustr. Lomnitzer Spitze

oberes Koprowa Thal mit dem Mönch

Slovaken

Goralen.

Karte der Hohen Tatra. Im Auftrage des Ungarischen Karpathenvereines von Karl Kolbenheyer. Bielitz Eduard H Klimeks Litograph. Anstalt. Kesmark 1876.

155

156

Spór o Morskie Oko.

Przy dzisiejszem ogólnem zainteresowaniu się tokiem sprawy o Morskie Oko i Czarny staw w Tatrach polskich, które Węgrzy do Królestwa swego wcielić usiłują, przy wzrastającej ciekawości, jaki obrót sprawa ta wziąć może, nie od rzeczy będzie przypomnieć, iż to nie pierwszy raz wcale Węgrzy z podobnemi roszczeniami występują. Urocze okolice tych górskich jezior, mianowicie Rybiego stawu, dziś niewłaściwie u nas „Morskiem Okiem“ zwanego, leżącego na wysokości 1401 metrów nad powierzchnią morską, zajmującego obszar 33 hektarów, a którego głębokość do 50 metrów dochodzi, oraz położonego ponad nim na wysokości 1594 metrów Czarnego stawu, dawniej pod nazwą „Morskiego Oka“ znanego, zajmującego przeszło 21 hektarów obszaru i do 77

metrów głębokiego, wabiły oddawna i nęcą dotąd corocznie licznych miłośników przyrody, zwłaszcza, iż jeziora te najokazalsze i największe w całem pasmie tatrzańskiem, odznaczają się cudnemi górskiemi widokami, osobliwszem położeniem i niezwyczajnemi pięknościami wspaniałego otoczenia, na których nawet — podług orzeczenia znawców — jeziorom w Alpach szwajcar. zbywa. To też słusznie turyści węgierscy, docierając do tego kresu swych wycieczek, nadali okolicy galicyjskiego „Morskiego Oka" szczytne nazwisko: „perły gór tatrzańskich," co znowu zrodziło w nich niepohamowaną żądzę posiadania takowej.

Już wkrótce po zajęciu Galicyi przez Austryę, wystąpiło dnia 21 września 1793 roku żupaństwo spiskie z roszczeniem, jakoby cała nowotarska dolina oraz państwo muszyńskie w sądeckim obwodzie niegdyś do korony węgierskiej należały i domagając się zwrotu, nieprawnie przez Polskę zagrabionych posiadłości, popierało to twierdzenie urojonemi tylko, przez komisarza J. Török spisanemi domysłami. Odparł wtedy te błahe roszczenia c. k. Fiskus galicyjski, przekonawszy komisyę graniczną niezbitemi historycznemi dokumentami, iż okolica zakwestyonowana od czasów najdawniejszych do Polski należała i że roku 1204 Teodor czyli Czader z rodziny Gryfitów, późniejszy wojewoda krakowski, otrzymał od księcia polskiego pozwolenie do osadzania w posiadłościach swych między rzekami Białym i Czarnym Dunajcem w nowotarskiej dolinie kolonistów na prawie

niemieckiem. Posiadłościami temi uposażył on później w r. 1232 założony klasztor Cystersów w Ludzimierzu, który z powodu napadów rozbójniczych do Czyrzyca przeniesiono. Bolesław Wstydliwy, potwierdzając r. 1255 nadania tegoż klasztoru, udzielił mu prócz tego wolność polowania i rybołowstwa w górach, zwanych Tatry. Co do Muszyny zaś przytoczył c. k. Fiskus dokument, dowodzący, iż Wisson, scholastyk krakowski, dobra te jeszcze przed r. 1288 biskupom krakowskim odstąpił. W ten sposób na razie r. 1793 oddalone zostały pograniczne węgierskie zachcianki. (Ob. *Schedius L. Zeitschrift von und für Ungern. Pesth 1803, IV Band, 2 Heft*, str. 110).

Po konfiskacie dóbr podtatrzańskich klasztoru czyrzyckiego w r. 1380 przez Ludwika króla polskiego, utworzono z takowych starostwo Nowotarskie, dawane przez panującego monarchę w zarząd oddzielnym starostom, z których ostatnim podczas zajęcia Galicyi przez Austryą był Franciszek Rychter, podstoli krakowski. Do starostwa Nowotarskiego należały także wsie Bukowina, Groń, Brzegi i Białka, których granice szły od Węgier wzdłuż rzeki Białki aż do ujścia w nią potoka Białejwody, odtąd zaś szczytami gór zwanych nad Żabiem, Rysy, Mięguszowskie turnie, otaczających od wschodu i południa jeziora Morskie oko i Czarny staw, położone po polskiej stronie. Najwidoczniej dowodzą to przywileje królewskie, mianowicie przywilej Władysława IV z d. 20 czerwca 1637 r. Wojciechowi Nowobilskiemu

na sołtystwo nowo-lokowane we wsi Białce, w którym król nadaje także prawo korzystania z pastwisk czyli polan zwanych: Brzegi, Góra Kiczora, Wołoszyńskie i koło Rybiego stawu, począwszy od potoków Białki, Komarnikowego i Leśnicy. Są to te same polany, oznaczone w galicyjskim katastrze numerami 2336 do 2341, do których sobie obecnie zarząd dóbr Jaworzyna w Węgrzech prawo rości. Powyższe nadanie potwierdził znowu król Jan Kazimierz d. 8 stycznia 1661 r., i król Michał d. 11 listopada 1669 r., przydawszy jeszcze do tego polany zwane Ryniarz i Lichwierzówka. — Podobny przywilej nadał król Michał dnia 11 listopada 1669 r. Krzysztofowi i Andrzejowi Grońskim, przyznający im posiadanie sołtystwa we wsi Groń z pastwiskami zwanemi Wierzch Leśnica, Karpencina i Jaworzyna węgierska, począwszy od rzek Leśnicy i Białej, które to polany już dziad ich od króla Stefana Batorego otrzymał. Potwierdził następnie to nadanie król Jan III dnia 3 marca 1676 r., przydając jeszcze polanę Głodówka zwaną. — We wsi Brzegach nadał August II dnia 12 sierpnia 1698 r. Wojciechowi i Błażejowi Bigosom polany zwane Wierzch Poroniec, graniczące z pastwiskami sołtysów Białodunajeckich i Nowobilskich. — Tenże August II potwierdził d. 12 sierpnia 1698 r. Wawrzyńcowi i Michałowi Kurtkom ze wsi Bukowiny posiadanie polany Głodówka, sięgającej aż do rzeki Poronin i drugiej polany Rusinowskiej

w górach tatrzańskich wykarczowanej. (Ob. Księgi relacyj grodu krakows. Tomy 62, 102 i 125).

Że Morskie oko i Czarny staw nie po węgierskiej stronie, lecz w Galicyi leżą, okazuje to dobitnie mapa z r. 1794 p. t.: *Tatra versus septemtrionem Taf. II.*, umieszczona w czwartym tomie dzieła Balt. Hacqueta: *Neueste physikalisch-politische Reisen in den Jahren 1794 und 95 durch die Deutschen und Sarmatischen oder Nordlichen Karpathen. Nürnberg, 1796.* Na owej mapie tego uczonego przyrodnika i profesora uniwersytetu lwowskiego, który kosztem rządowym dla zbadania kraju podróżował, oznaczoną jest granica Węgier, to jest żupaństwa spiskiego i liptowskiego, idąca od połączenia potoku Białej wody z Białką, szczytami gór po nad Morskiem okiem i Czarnym stawem, które do Galicyi należą. Takąż granicę przedstawiają chorograficzne mapy Galicyi J. Lieganiga z r. 1790 i 1824; Grossa, dyrektora drogowego z r. 1816 i dokładna, obszerna administracyjna karta Galicyi K. Kummersberga z roku 1855, wykonana podług urzędowych pomiarów katastralnych *(Blatt 35)*. Podobnież nie zaliczają jeszcze do Węgier tych jezior galicyjskich większe mapy królestwa węgierskiego: J. Lipszkiego z r. 1806, poprawiona następnie przez L. Schediusa 1833 i 1847, i atlas Węgier D. Görega z r. 1810. Prócz tego autorowie, opisujący Tatry w niemieckim języku, jakoto: Buchholz r. 1786, Chr. Genersich 1807, J. Melczer 1821, C. Szepeshazy i J. C. Thiele 1825, A. Wilhelm 1829, A. Sydow

1830, C. Korzistka 1864, wyraźnie nadmieniają, iż Morskie oko i Czarny staw leżą na „polskiej stronie“, to jest w Galicyi.

Dopiero po sprzedaży w r. 1858 przez p. Klementynę Homolaczową, właścicielkę dóbr Zakopane, sukcesorom barona Palotsaja parcel leśnych i pastwiskowych za Białką, na wschodniej stronie Morskiego oka leżących, na których prawo paszenia bydła przysłużało, według dawnych przywilejów, także sołtysom nowobilskim, odezwała się na nowo ze strony węgierskiej chętka aneksyi Morskiego oka i Czarnego stawu, tej „perły gór tarzańskich“. Poparła ten zamiar wydana r. 1876 kosztem węgierskiego Towarzystwa tatrzańskiego w Bielsku mapa Tatrów *(Karte der Hohen Tatra)* przez prof. K. Kolbenheyera narysowana. Na niej ochrzczono już Czarny staw węgierską nazwą: Tengerszem *(Meerauge)*, a Morskie oko, przez którego środek granicę węgierską wzdłuż biegu Białki poprowadzono, przezwano: Halas-to *(Fischsee)*.

Niepospolicie też każdego, z galicyjskiej strony zwiedzającego Tatry, zadziwić musi zakaz przystępu do Czarnego stawu i wschodniego brzegu Morskiego oka, wydany przez węgierski zarząd dóbr Jaworzyny, który nawet dla wzbronienia odwiedzin, wszelkie tamże prowadzące ścieżki za Białką, strażnikami i żandarmami — jak to nam dzienniki donosiły — obstawił. Jest to może jedyny przykład w cywilizowanych krajach Europy, bo w Szwajcaryi, w Tyrolu, w Styryi, nawet

w samych północnych Węgrzech — jakeśmy to naocznie w Sławkowskich Szczawach (Szmeksie) widzieli — nikomu dotąd przez myśl nie przeszło, wzbronić wolnego chodzenia po górach dzikich, które tylko co roku setki ciekawych turystów zwiedzają, a żądanie, aby dla uzyskania od węgierskiego zarządu wolnej przepustki do galicyjskiego Czarnego stawu odbywać przeszło czteromilową podróż tam i napowrót do Jaworzyny, poczytywać wypada za czystą kapryśną chimerę, zwłaszcza iż żaden z turystów polskich, zwiedzających owe strony, nie miał i nie ma wcale zamiaru polować na niewinne dzikie kozy i świstaki, które, dzięki ustawom sejmu galicyjskiego, przez zabronienie polowania na takowe, w tym zakątku od kilku lat się rozmnożyły, a o które to polowanie zarządowi dóbr Jaworzyny węgierskiej w całej sprawie głównie chodzi.

Żegota Pauli.

„CZAS“ Nr 214, z dnia 20 Września 1891 r.

W Krakowie, Nakładem drukarni „Czasu“ Fr. Kluczyckiego i Sp.
pod zarządem Józefa Łakocińskiego.

Spiz (podług dzieła: Belius Matthias: Hungariae antiquae et novae Prodromus. Norimbergae 1723. fol.)
Podział Spiża: A) Liberae regiae civitates: Leutschovia (Lötse Lewocza) Kesmark (Kesmarek) z kościołem S. Krzyża, w którym groby Hier. Łaskiego, Łazarzi Schwendy i Stefana Tököly. B) Arces: Scepusiensis (Zipserhaus, Spiski zamek) Kesmark, Lublovia (Lubowna), Podolinum, Dunavetz. C) Tredecim oppida ditionis polonicae, item Lublyo et Gnezna. D) Tres Processus.

I Processus primus (magnus): (Egy Jaresa)

Menguszfalva (Mingsdorff – Menkusowcze) – Stola (Stellen – Stolna) z ruinami opactwa benedyktyńsk. S. Jana Chrzcic. – Batiszfalva (Botzdorf – Batyszowce) z zamkiem familii Mariassy – Gerlachfalva (Gerlsdorf – Gerlachowcze), tu dystylowano olejek karpacki z kosodrzewiny. – Nagy Szalok (Großschlagedorf – Wielki Sławków) familii Csáky de Kereszt-szeg; w pobliżu: Schmeks (Sławkowskie Szczawy – Smokowiec) sławne źródło mineralne. – Müllenbach. – Uj Leszna (Neuwalddorf – Nowa Leszna). – Ó Leszna (Altwalddorf – Stara Leszna) – Kakas Lomnitz (Nagy Lomnitz – Groß Lomnitz – Wielka Łomnicza) dawniej miasteczko. – Hunsdorf (Hunnisvilla) – Kis Szalok (Klein Schlagendorf – Mały Sławków) – Forberg (Forwerck – Folwark) – Rokusz (Roks – Rakusy) – Landok, był tu klasztor Norbertanów czyli Bożogrobców i zrujnowany. – Zsjar (Morgenöthe – Żar) zamieszkałe przez Górali polskich. – Viborna (Bierbrunn) z źródłem mineralnym. – Tótfalva (Tothfalu, Windschendorff, Windischdorf – Słowieńska wieś) tu mieli dworki Matyaszowscy, Grodkowscy, Svabyowie. – Krigh (Krig). – Bussótz (Bauschendorf) z mogiłą. – Sztraska (Neere, Strażka) z zamkiem Horvathów, z których Jerzy Stansith de Gradecz założył tu sławne szkoły. – Keresztfalva (Krentz – Kryżowa wieś) tu mieszkają i Polacy. – Hodermark (Hundertmorgen, Hundertmark) wieś ruska. – Szent Gyórgy (Jurskie). – Nagy-Lomnicz (Wielka Łomnica). – Kolatsko (Klotsch) – Kis-Lomnicz (Mała Łomnica). – Maldur (Malter). – Toportz (Toporzec). – Richwald. – Haligótz z dużą jaskinią. – Folwark – Lipnik – Lesnicze – Lechnitz (Roth Kloster – Czerwony Klasztor – Vallis S. Antonii), tu był klasztor Kamedułów. – Ó-Falu (Altdorf – Stara wieś) miasteczko. – Mátyásfalva (Matzau, Matiassowcze). – Hanusfalva

(Hanschau, - Hanusowcze) należało do Miechowitów; - Hagy (Hagesdorf) - Relyo (Relowa) z hutą szklaną - Nagy Fránko (Gross Franckenau - Franckowa) - Kis Franko (Klein Franckenau - Franckowka) - Gyurkou (Jurgo - Jurgow) - Csernagóra - Repiszko - Lapsanka (Labsanka) - Trips (Tripsch) - Oszturnya (Aosthorn - Osturna) - Katzwink - Jezersko - Giebely (Gibety) - Felsö Laps (Ober Lapsch) - Alsö Laps (Nieder Lapsch) - Durstin - Krempach (Krempak) - Uj Bela (Neu Behl) - Fridman - Nedecz (Netedorf, Niedzica) z zamkiem Dunajeca.

II. Processus secundus.

Felsö ~~[illegible]~~ Sunyava (Ober-Schönau, Horna Sunyava) - Alsö Sunyava (Nieder-Schönau, Nizna Sunyava) - Lutsivna (Leutsburg - Łuczywna) - Kravian (Kuhschwantz) - Kubach (Kubassy) - Vikartocz (Weigsdorff) - Hranovitza (Gränitz) miasteczko - Csevnik (Szczawnik) zamek, dawniej opactwo Cystersów - Vidernik - Tamasfalva (Thomasdorf, Tomaszowa) - Letanfalva (Lettensdorf, Letanowcze) był tu klasztor Kartuzów S. Johannis Bapt. de Lëtsánkö sive Lapidis Refugii r. 1543 zburzony. - Arnutfalva. - Dravetz (Rutz) - Kuntscheibchen (Hraditzko) - Torisa. - Burgerhoff (Dworetz) - Zavada (Tschernoblat) - Küpperschrn (Uloza) - Roskocz - Koncsan - Dolyan - Koltsva - Görgö (Gargow) - Buglótz - Haraszt - Körtvëlyes (Hrussovitza) - Odorocz (Odorin) - Markusfalva (Marcksdorff, Markusowcze) - Csepanfalva (Csepensdorff, Scepanowcze) - Leskovan - Teplitzke - Zavadka - Mattheócz (Matzdorf, Maciejowice) - Poracs - Zamnik - Wagendrüssel miasteczko - Janocz (Hansdorff, Villa Johannis) - Garótz (Gansdorff) - Primotz - Farkasfalva (Farksdorff, Farkasowcze) - Svabotz (Svabsdorff) - Hozeletz (Hofiltz) - Teplitze miasteczko.

III, Processus tertius.

Schwedler miasteczko – Schomolnok (Schmölnitz) miasteczko z wodami cementowemi. – Stoos miasteczko. – Folkmar. – Zekelfalva (Zecklsdorff, Zaklowcze). – Margetfalva (Margeczan). – Sachorótz. – Alsó Slovenka. – Felsö Slovenka. – Richno. – Hrzsotz. – Kaliva. – Vojkotz z zrodłem Kwasznem. – Klukno – Krompach miasteczko – Velbach ~~[illegible]~~ (Eylenbach) miasteczko – Kattuny – Vitkocz – Petrocz – Crantz. – Pongratzfalva. – Ordzovany. – Kolbach. – Almas (Jablonowa). – Lutska. – Nemesany. – Pavlany. – Podprotsz. – Felsö Répas. – Alsó Repas. – Olsavitza. – Brutocz. – Felsö Szalók (Wisny Sławkow). – Polyanka. – Korotnok (Koritnya) ~~[illegible]~~ u spodu gory Branisko. – Harakotz. – Kolonocz (Kolynowcze)

Kojsó (Kochenseifen).

IV. Tredecim Oppida ditionis Polonicae et arces:

a) Lublyo (Lublyan, Lublau, Lubownia) podanie o duchu Kasparka w r. 1818. – b) Podolinum (Pudlein, Podoliniec) – c) Gnesna (Kniesen, Gniazdo) z wsiami: Felsö-Rusbach (Ober Rauschenbach, Druzbaki wyznie) z zrodłem mineralnym ciepłym i drugim kwasnej wody, wydającej gazy zabijające, Also-Rusbach (Unter-Rauschenbach), Jakobsau (Jakubiany), Jarabin (Jarembina), Kamienka, Hopgarten, Laupnik, Forbs, Latzkova.

Oppida XIII: 1) Bela nad rzeczką Marseiffen. 2) Laibitzium (Lébitz Laibitz, Lubitza) – 3) Menhardi villa (Menhardsdorff, Werbowo) – 4) Popradum (Deutschendorff) – 5) Michaelis villa (Michelsdorff, Strasa) – 6) Iglovia (Neocomium, Neudorff, Nowa wes) słynne z muzyki – 7) Ruszkonótz (Risdorff, Russkinowce) – 8) Olaszyum (Villa Italica, Wallendorff, Włosky) – 9) Fülcka (Fülck, Welka) – 10) Varalljium (Szepes Varallia, Kirchdorff, Podhrad) – 11) Matthaei villa (Mathaeocz, Matzdorff, Matejowcze) – 12) Mons S. Georgii (Georgenberg, Szombathely, Spiska Sobota) – 13) Durandi villa (Durlsdorff, Twarozna)

Sedes Decem Lanceatorum.

1) Abrahamsfalva (Abrahamsdorff, Abrahamowcze). – 2) Lenkótz (Ladensdorff) – 3) Likkótz (Likensdorff) – 4) Csentsitz (Tschenkensdorff) – 5) Machalfalva (Machlsdorff) – 6) Komarócz (Svaby) z źródłem kwaśnym. – 7) Horka. – 8) Szent Andras z źródłem kwaśnym. – 9) Kiszocz z źródłem kwaśnym. – 10) Hozeletz 11) Janótz. – 12) Philitz. – 13) Bethlehemfalva gniazdo Turzonów. 14) Hadusfalva (Hadrsdorff, Hadussowetz).

Decem Lanceati, (Szlachta zagonowa) główniejsze familie: Aszelly, Bencik, Budahazy, Faigel, Görgey, Hadbeny, Horvath Gecsek, Kurtha, Nemesany, Okolitsany, Szent Andrasy, Szent Ivany, Vitalis, Zaborsky.

Comites supremi Scepusienses: Od r. 1393 Johannes de Zapolya Emericus, Stephanus, Georgius +1524 Zapolya, Johannes Zapolya 1516 – Hieronimus Lasky 1533 – Alexius Turzo 1536 +1544, Johannes Turzo +1558, Alexius II Turzo +1594, Christophorus Turzo, Stanislaus Turzo +1623, Stanislaus Turzo, Adamus Turzo, Ladislaus Chaky de Keresztszegh perpetuus Comes Scepusiensis +1655 (odtąd ciągle następują Csaky)

Nagrobki Turzonów w Lewoczy: Joannes Turzo de Bethlehemfalva +1508; Alexius I +1543; Johannes II + 1558, aet. 66; Alexius II +1594 d. 5 Mart.; Christophorus +1614 d. 7 April. aet. 31; Stanislaus +1625 d. 1 Maji, aet. 49.

W Katedrze Spiskiej piękny grobowiec Stefana Zapolii +1489. VIII Kal. Januar.

Mappa: Terrae seu Comitatus Scepusiensis Tabula autore Lauto Kray de Rokus, edidit Mathias Bel. fol. (Tatry niedbale i liho rysowane, bez jezior)

Spiż od najdawniejszych czasów, aż do wieku XVI. podzie=
lony był na 8 okręgów duchownych, które się zwały Fra=
ternitates plebanorum. Do tych należały następujące parafie:
I) Fraternitas Viginti quatuor regalium plebanorum Terrae Scepusiensis (już r. 1223 utworzone i w r. 1298 w Czwartku odnowione)
do której należało 21 miast królewskich (z liczby 24) i 3 wsie:
1) Lewocza m. (Lewcz, Leutschau, Löcse, Leutschovia) parafia eryg.
r. 1200 czyli raczej 1245. – 2) Włochy m. (Wlachy, Wlaska, Wallendorf, Villa latina,
Olaszi, Olaszinum, Villa Italica) er. 1235. 3) Podgrodzie m. (Podhrad, Kirch=
dorf, Krichdrauf, Szepes-Váralya, Varalia, Suburbium) XVI.
er. 1174. 4) Nowa wieś, m. XVI (Spiska Nowa wes, Neudorf,
Iglo, Neocomium, Neoforum, Nova villa, Iglovia) istn. w
XIII wieku. 5) Libica m. XVI. (Laibicz, Lubica, Leubicz, Leibitz,
Leibicium) istn. przed 1248. 6) Biała m. XVI (Bela) er. 1072.
7) Wierzbow m. XVI (Menhardsdorf, Mennersdorf, Menhard, Menyhártfalva,
Menhardi villa, ~~[illegible]~~, Menhardinum, Werbowo)
istn. 1222. 8) Poprad m. XVI (Deutschendorf, Villa Teutonica=
lis, Popradinum) er. 1245. 9) Sobota m. XVI. (Georgenberg, Zur=
genberg, Szombathely, Szepesszombat, Mons Sancti Georgii, Georgio-Montium, Spis=
ka Sobota) er. 1245. 10) Wielka m. XVI. (Fölk, Völk, Felka,
Filcavia, Welka) er. 1245. 11) Zakocz XXIV. w. (Eisdorf, ~~[illegible]~~ Isacivilla,
Zsakocz, Sakotz) er. 1245. 12) Twarożna m. XVI. (Durandsdorf,
Durlsdorf, Thurlsdorf, Durandi villa, Durand) ist. 1226. 13) Hra=
buszyce XXIV. m. (Kapsdorf, Compositi villa, Káposztfalva, Hrabussice) (Lapis refugii)
dawn. erekc. 14) Czwartek XXIV. m. (Donnersmarkt, Quintoforum,

Fanum (seu Villa) S. Ladislai, Csötertekhely, Čtvrtek, Sztwartek) er. 1245. 15) Eliaszowce XXIV. w. (Sperndorf, Baerensdorf, Kepersdorf, Villa Sperarum, Villa Ursi, Illyésfalva, Eliassowce) dziś filia. 16) Harykocz w. (Pulom, Palmsdorf, Halmsdorf, Villa Palmarum, Harikocz, Harichocz) istn. paraf. 1248, nowszej er. 17) Odoryn XXIV. w. (Dirn, Odorinum, Odorin) istn. 1248 (1292. 18) Mühlenbach XXIV. w. (Mollynpach, Möllenbach, Limbach, Müllenbach, Mühlenbacium) er. 1245. 19) Ruskinowice w. XVI (Rewsdorf, Rikedorf, Rusquinocz, Villa Rusquini, Ruszquinium, Ruskinowce) istn. 1248 er. 1264. 20) Welbach XXIV w. (Eulenbach, Villa Noctuarum, Noctuae, Felbach, Velbach) istn. 1200. 21) Kuryman XXIV. w. (Kirn, Villa Quirini, de Sancto Quirino, Cyrene, Kuriman) ist. 1248, dziś filia do Harikocz. 22) Wielka Łomnica w. (Gross Lomnicz, Mega Lomnicium, Kakas-Lomnicz) ist. 1248, dziś filia do Hunsdorf. 23) Hunsdorf w. (Villa Canis, Hunnisvilla, Hunfalva, Villa Eulom) er. 1247. 24) Szwabowce w. (Schwabsdorf, Villa Suevi, Svabocz) er. 1248.

II) Fraternitas Superioris fluvii Hernad: 1) Tomaszowa XXIV. w. (Thomsdorf, Villa Thomae Tamásfalva) dziś filia do Lethanfalva. 2) Markuszowce w. (Markedorf, Villa Marci, Markusfalva) istn. 1280, z filią Hrost w. (Haraszt, de Rubo vel Dumeto). 3) Andrásfalva w. (Fanum S. Andreae) dziś filia do Hnilcz-Nagy. 4) Smiszany w. (Schmögen, Villa Somogi, Somegi, Schmegna, Szmizsan) istn. w XV w. 5) Widernik w. (Vidernik) ist. w XV. w. 6) Farkasfalva (Farkedorf, Villa Farkasii) dziś filia do Abrahamfalva. 7) Wagendrüssel m. (Wogendrossel, Wagendrössel, Vagendriszel) dziś podobno w dyecezyi Rożnawskiej. 8) Leton w. (Lothon, Lethansdorf, Letendorf, Lethanfalva) ist. w XV w. 9) Granica ~~[illegible]~~ w. (Granicz, Grenicz, Grenica, Hranow-

nica) ist. w XV w. 10) Szczawnik w. (Schebnik, Schewnik, Schavnik, Stiavnik, de Candelis) opactwo Cystersów fund. 1216, supr. 1526. 11) Abrahamowce, w. (Abrahamsdorf, Villa Abrahae, Abrahamfalva) istn. 1383. 12) Bethlenfalva w. (Bethlehemfalva, Bettelsdorf) dziś filia do Kaposztafalva. 13) Poracz w. (Porach, Porats, Porács) dziś filia do Haraszt. 14) Zawadka w. (Zavádka) dziś filia do Markusfalva. 15) Pikocz w. (Pickfalva) dziś filia do Abrahamfalva.

III) Fraternitas inferioris fluvii Hernad (Towar. Hornat) 1) Brutocz w (Stentzelhaus, Sanctus Laurentius) ist. w XV w. 2) Ragyolcz w. (Radioltz) dziś niema kościoła. 3) Bijacowce w. (Betania, Mindszent) er. 1502. 4) Polanka w. (Polyanocz, Polyanka) ist. 1397. 5) Repas górny w. (Superius Repas, Felsö-Répas) istn. 1307. 6) Jamnik w. (Jemnik) dziś filia do Odorin. 7) Harakocz w. (Harendorf, Harikócz) dziś filia do Polyanocz). 8) Richno w. (Reichenau) dziś filia do Klukno. 9) Domaniowce w. (Doman, Damansdorf, Domanyfalva, Domanyocz, Domanowce) dziś filia do Görgö. 10) Harbow w. (Garga, Gorg, Görgö, Harkow) er. w XIII w. 11) Hruszowica w. (Grewsiha, Grausch, Birndorf, Körtvélyes, Hrussow) istn. 1346. 12) Olszawica w. (Olyssavica, Olsavicza) dziś filia do Brutocz. 13) Namessan w. (Nameszke, Nemessany) dziś w parafii Mindszent, bez kościoła. 14) Sigra w. (Zsegra) er. 1245. 15) Korotnok w. dziś filia do Polyanócz. 16) Danissocz XXIV. w. (Densdorf, Deinsdorf, Villa Dionysii, Dienesfalva) dziś filia do Odorin. 17) Słotwina w. (Szlatzvina, Slatvina) istn. w XV w. 18) Stawkow wyższy w. (Ober-Schlagendorf, Superius Salokinum, Felsö-Szalok) istn. w XV w. 19) Kluknawa miasteczko w. (Kluknó, Klukenau) ist. w XV w. 20) Drawlc w. (Autz, Draveez) dziś filia do Quintoforum. 21) Olézno w. (Altznau) dziś w parafii Velbach, bez kościoła. 22) Kalatsko w. (Klotsch, Koltz, Kolcsva, Kolcza)

dziś filia do Görgö. 23) Folkmar w. (Volkmarinum) dziś bez kościoła. 24) Longraczfalva w. (Longráczfalu) dziś filia do Mindszent.

IV) Fraternitas superioris fluvii Poprad: 1) Sławków w. XXIV. (Gross Schlagendorf, Schlackendorf, Nagy-Szalok, Mega-Salocium) er. 1245. 2) Batiszfalu w. (Villa Botisi, Botzdorf, Batisfalva) ist. 1300. W tej parafii jest wieś mała Stola gdzie był klasztor Benedyktynów f. 1313 przez Eberharda de Monte S. Georgii. 3) Szczyrba (Hochwald) w. dziś w Żupaństwie Liptowskiem (Csorba, Tschyrba, Strba) istn. 1222. 4) Łuczywna w. (Lautschburg, Lucina, Lucsivna) istn. w XV w. 5) Tepliczka w. (Teplica, Teplics) istn. 1398. 6) Kubach w. (Kybach, Kobach Kubacium) istn. w XV w. 7) Gerlachowce w. (Gerlsdorf, Villa Gerlaci, Gerlachfalva) dziś filia do Batiszfalu. 8) Krawiany w. (Kuhschwanz, Kravena, Kravanium, Kravjan) dziś filia do Kubach. 9) Ganowiec w. (Gansdorf, Johansdorf, Ganocinum, Gánocz) er. 1308. 10) Minguszowce w. (Mengsdorf, Mengusfalva) dziś filia do Batiszfalu. 11) Hozelec w. (Sulta, Oseletzinum, Hoszulecz, Hozelecz) dziś bez kościoła w parafii Ganocz. 12) Maciejowice m. XVI (Mathesdorf, Matzdorf, Villa Matthaei, Matheusdorf, Matejocz, Mathalocz) er. 1231. 13) Suniawa w. (Sonava, Schönau, Sunyava) dziś filia do Lucsivna. 14) Straszki m. XVI. (Michelsdorf, Villa Michaelis, Sztrazsa) dziś filia do Popradu, miasteczko liche. 15) Ważec w. dziś w Żupaństwie Liptowskim (Wazsecium, Vazsecz) dziś filia do Csorba. 16) Leśna w. (Waldorf, Palaeo-Sylva, O-Leszna) dziś filia do Mühlenbach.

V.) Fraternitas inferioris fluvii Poprad: 1) Késmark m. (Kaisersmark, Caseoforum, Caesareoforum, Tyropolis) istn. 1348. 2) Łomnica wielka w. (Holló-Lomnicz) istn. w XVI w. 3) Łomnica mała w.

(Kis-Lomnicz, Klein-Lomnicz) dziś niema kościoła. 4) Bus-
socz w. (Bauschendorf) istn. w XV w. 5) Landek w. (Landok) istn.
1313. Tu był klasztor Miechowitów Bożogrobców r. 1313 z Komlos
przeniesiony, supprym. 1593. 6) Toporzec w. (Topprecz, Topporcz)
istn. 1292. 7) Tóthfalu w. (Tótfalium, Winschendorf, Windschen-
dorf) [Słowiańska wieś] istn. 1424. 8) Wyborna w. (Viborna, Bierbrunn) dziś filia
do Tóthfalu. 9) Strażka w. (Neere, Nehre, Sztrazska) dziś filia [Tu był klasztor Krzyżaków fund. 1261.]
do Késmark. 10) Keresztfalva w. (Kreutz, Crucisvilla, Szent-
Kereszt) dziś filia do Kesmark. 11) Rakusy w. (Röx, Rox,
Rokesi villa, Roksz, Rakusz) dziś filia do Kezmark. 12)
Kryg w. (Kreigh, Krieg, Kreyga, Krig) dziś filia do Tóthfalu.
13) Maldur w. (Meltewer, Meltern, Molter) dziś w parafii Top-
porcz, niema kościoła. 14) Hodermark w. (Hundertmark, Hun-
dertmorgen) dziś w parafii Majerka, niema kościoła. 15) Jurs-
kie w. (Villa Sancti Georgii, Szent-György, Jurszke) dziś filia
do Holló-Lomnicz. 16) Zdiar [illegible] w. (Morgenröthe, Zdjar)
eryg. 1693.

VI) Fraternitas fluvii Dunawec (Dunajec): 1) Labs w.
(Lapsch, Lapis, Lapsa, Laposch, [alias Labs]) istn. 1274. 2) Frydman w.
(Friedmann, Fridman) er. 1073. 3) Kaczwink w. (Katzwinkel)
istn. 1278. 4) Hanuszowce w. (Johannisvilla, Hanusdorf, Han-
schau, Hanesau, Hanusfalva) ist. 1236. 5) Krempak w. (Krum-
pach, Dunawec-Krempach) istn. 1278. 6) Lesnica w. (Lechnica
Lechnicz) er. 1278. Tu był klasztor Kartuzów (Rubrum claustrum,
Vallis S. Antonii) fund. 1320 per Magistrum Kakas (Kokosz, Gallus)
filium Comitis antiqui Ricolphi, supr. 1567, od r. 1705 oddany Kamedu-
łom. 7) Leśnica w. (Losznice, Lesnicz) ist. w XV w. 8) Matyszowce
w. (Matzau, Villa Matthiae, Matéfalu, Mátyásfalva, Matis-
sowce) istn. w XV w. 9) Niedzica w. (Nedecz, Netzdorf, Nedeczke,
Dunawecz) istn. 1278 (Dunajowiec). 10) Rychwald w. (Reichwald,
Richwald) istn. 1400. 11) Starawieś w. (Altdorf, Antiqua Villa, O-Falu) er. 1200.

Do tej parafii należy wieś: Kahlenberg. 12) Nysitz w. (Niedzica, Sub-Arx) dziś filia do Nedetz. 13) Nowa Bela w. (Nova Bela, Új-Bela) istn. 1278.

VII) Fraternitas Liblaviensis: 1) Lubownia m. XVI. (Liblo, Libelau, Lublovia, Lubló) er. 1222. 2) Gniazdy m. XVI. (Kniesen, Gniesen, Gnesna, Gnezda, Gniazdo) ist. 1212. 3) Hopgard w. (Hopgarten, Hofgarten, Holbard) er. 1315. 4) Lubownia nowa w. (Neu Liblau, Nova-Liblo, Lubló novum) er. 1308. 5) Drużbaki górne i dolne w. (Rauschenbach, Rusbacium, Ruzsbach) istn. 1303. 6) Podoliniec m. XVI. (Pudlein, Podolinum) er. 1295.

(Gründner) VIII) Fraternitas Montana seu de Viridi Campo: 1) Hnilec m. (Golnicium, Göllnitz, Hnilecz, Gölniczbanya) ist. w XV. w. 2) Jekelfalva w. (Jekelsdorf, Villa Jaklonis, Jaklotz) dziś nie ma kościoła. 3) Krompach m. (Krompacium) dziś w dyec. Rożnawskiej. 4) Remete w. (Einsiedel, Villa Eremitae, Eremus, Mniszek) dziś w dyecez. Rożnawskiej. 5) Schwedler m. (Schwaedler, Villa Zuadlerii, Schwedlerinum, Švedler) dziś w dyec. Rożnawskiej. 6) Smolnik m. (Schmöllnitz, Szomolnok, Szomolnokinum) dziś w dyec. Rożnawskiej. 7) Stósz m. (Stooszinum) dziś w dyecezyi Rożnawskiej. 8) Slowénka w. (Villa Abakuk, Habakukfalva, Slowenky) dziś w dyec. Rożnawsk.

Okrąg VIII którego mieszkańców zowią Gründner, podobno przyłączono do nowoutworzonego biskupstwa Rożnowskiego (Rosenau) (Gründnerboden czyli Oberungarischer Bergdistrickt

Posiadłości polskie zwali Niemcy: Verpfändete XIII Zipser-Staedte samt den Königlichen Burgherrschaften Lublau, Pudlein und Kniesen.

Branisko sławny górski lesisty, borem porosły przesmyk ze Spiża do żupaństwa saroskiego, zowie się niemiecku: Purzelgrund.

(Anno 1000) „Tribus vero post coronationis suae mensibus elapsis, accedens ad ipsum (t. j. do Stefana I. Króla węgier.) Lambertus praesul civitatis Cracoviae licentiam petiit atque de corroboratione pacis et amicitiae ad memoriam reducit; cum quo sine mora praesulem Strigoniae, Astricum, et principem militiae, Albam (to jest Abba czyli Apa z rodu Ed, mąż Sarolty siostry Stefana I, zwany też Samuelem) nomine, ad avunculum suum Meschonem (?) ducem Poloniae transmisit, ut cum magnatibus suis in terminis Poloniae et Ungariae conveniret. Qui congregato omni exercitu suo, ad regem ante Strigonium venit, ibique in terminis Poloniae et Ungariae tentoria sua fixit; nam termini Poloniae ad litus Danubii ad civitatem Strigoniensem terminabantur, dein in Agriensem civitatem ibant, demum in fluvium qui Tizia nominatur, cedentes, regyrabant iuxta fluvium, qui Cepla nuncupatur (t. j. rzeka Topla), usque ad castrum Galis, ibique inter Ungaros, Ruthenos et Polonos finem dabant."

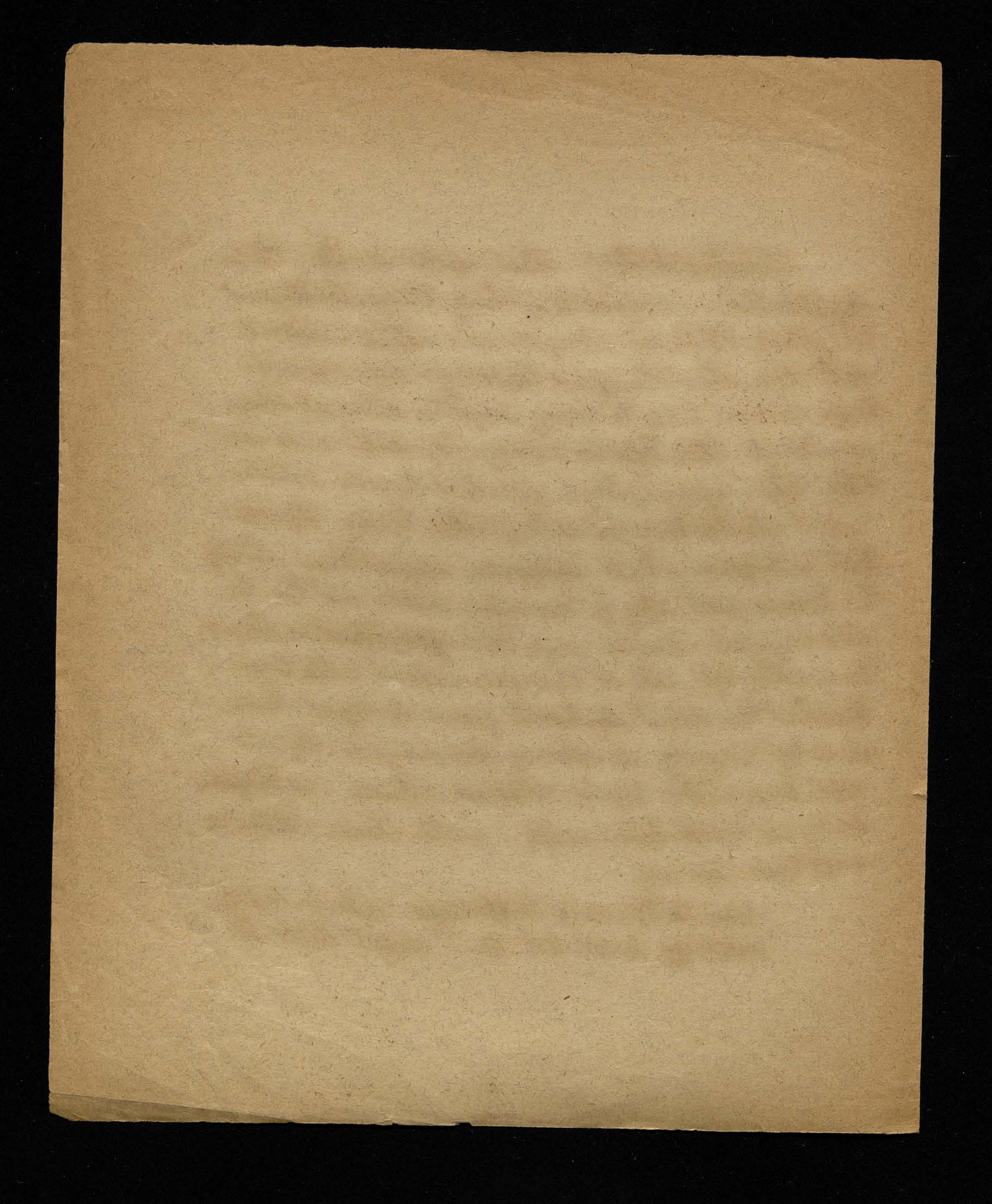
/: Cronica Ungarorum iuncta et mixta cum Cronicis Polonorum et Vita Sancti Stephani – z rękopisu pergaminowego bibl. Zamojskich, z XIV wieku – w Bielowski Aug. Monumenta Poloniae historica. Lwów 1864. str. 504-505. – (Kownacki Hippol.): Kronika węgierska na początku wieku XII. Warszawa 1823. – Endlicher Steph. Lad.: Rerum hungaricarum monumenta Arpadiana. Pars I. Sangalli 1848. który autorstwo przypisuje Hartwikowi bisk. regensburg około r. 1095. – Pertz SS. XI. p. 232. :/ – pisana równoczesnie z Marcinem Gallem. :/

„Iste Boleslaus filiam suam, de Ruthena genitam, Juditam Colomani regis Hungarorum filio, matrimonialiter copulavit. Cui, nomine dotis, castellaniam de Spis, quoad viveret, possidendam assignavit. Quem Colomanidem, una cum rege Hungariae, Haliciensibus in regem praefecerant, ipsum coronari facientes. Cujus coronatione rex Boleslaus, prout erat credulus, per regem Hungariae dolose circumventus, castellaniam de Spis (dedit) et loco ejusdem castellaniam Premisliensem nomine dotalitii filiae suae recepit. Haec autem dolositas fuit origo dissensionum inter Polonos et Hungaros, prout in sequentibus patebit. Et sic castellania de Spis a Polonis alienata, per Hungaros usque ad praesens fraudulenter detenta occupatur."

/: Boguphali II. episcopi Posniensis Chronicon Poloniae - w Bielowski Aug.: Monumenta Poloniae historica Tom II. Lwów 1872, str. 508 - Sommersberg Silesiacarum rerum Scriptores Lipsiae 1730. Tom II. - Boguphali II. ep. Posn. Chronicon ed. J. A. Załuski. Varsaviae 1752.

(Bolesław chrobry) .. zebrał wojsko niemałe, z którem ciągnął do Sasi .... zwojował Majdeburg, Misyę albo Myszno, Mekielburg, Holtensch i drugich wiele małych i wielkich miast, które potym Henrykus Bawarczyk cesarz oprawił i drugie zbudował. Także te krainy wszystkie natenczas Polacy popustoszyli, które Polakom Niemcy zodejmowali, aż do rzeki Elby i Sali i wyspy Cymbryki, gdzie dziś duńskie królestwo... Wypędził z tamtąd Niemców na trzydzieści tysięcy, które osadzał na Podgórzu, w Rusi, podgórami węgierskiemi i indziej. Acz Kromer pisał, żeby je Kazimierz wielki miał tam dopiero przywieść z Niemiec, uczyć Polski gospodarstwa, ale już tam przedtem byli, niźli się Kazimierz urodził. A dla tegoje Bolesław tam osadził, aby bronili granic od Węgier i Rusi; ale że był lud gruby, nie waleczny, obrócono je do rolej a do krów, bo sery dobre czynią, zwłaszcza w Spiszu i na Podgórzu, drudzy zaś kądziel dobrze przędą i przetoż płócien z Podgórza u nas bywa najwięcej."

|: Kronika Marcina Bielskiego, wydanie K. J. Turowskiego. Sanok 1856. Tom I. Księga I, str. 85-86.

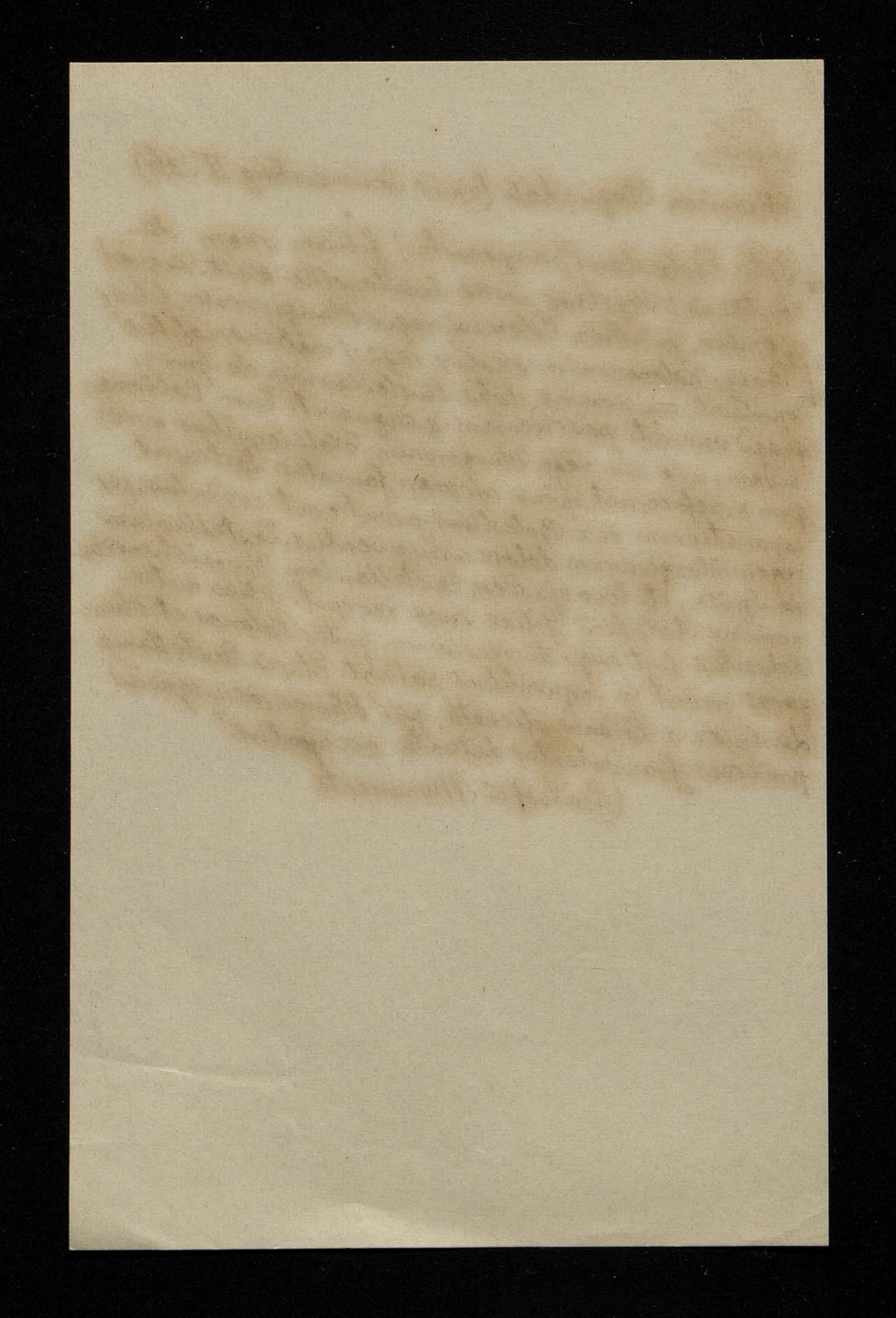

Spiš.

Chronicon Boguphali (apud Sommersberg II. 36)

"Iste Boleslaus /: Krzywousty:/ filiam suam de Ruthenā /: Zbysława córka Światopełka Wielk. Księcia:/ genitam, Juditham Colomani regis Hungarorum filio, /: Borys Kolomanowicz około r. 1072:/ matrimonialiter copulavit, cui nomine dotis Castellaniam de Spisz, quoad viveret, possidendam assignavit. Eum Colloma=nidem, una cum rege Hungarorum Haliciensibus in re=gem praefecerunt, ipsum coronari facientes. Post cujus coronationem rex Boleslaus, prout erat credulus, per regem Hungarorum dolose circumventus, Castellaniam de Spisz, et loco ejusdem Castellaniam Premisliensem nomine dotalicii filiae suae recepit. Haec autem dolositas fuit origo dissensionum inter Polonos et Hun=garos, prout in sequentibus patebit. Et sic Castellania de Spisz a Polonis alienata, per Hungaros usque ad praesens fraudulenter detenta occupatur."

(Bielowski: Monumenta

Niemcy na Spiszu. Najdawniejsze kolonie takowych, sięgają – podług niepewnego zdania historyków węgierskich – r. 1143, współcześnie z kolonizacyą górniczych miast węgierskich południowo zachodnich. Koloniści owi niemieccy pochodzili z Saksonii, Frankonii, Turyngii, Górnego i Dolnego Renu, Lotaryngii i Flandryi. – Po napadzie Mongołów r. 1242 zaludnił się ten kraj nowo przybytymi z Niemiec kolonistami za Beli IV. – Koloniści ci dla obrony własnej potworzyli korporacyje miejskie i otrzymawszy już poprzednio przywilej autonomiczny Andrzeja II r. 1224 podlegali władzy osobnego ~~[illegible]~~ niemieckiego hrabiego komitatowego, który miał swą siedzibę na Spiskim zamku. Mieli oni zagwarantowany język niemiecki, własne prawa niemieckie, wolny obiór sędziów i własną cywilną władzę urzędową. – Stefan V. r. 1288 połączył miasta spiskie w jeden związek (Universitas), wyłączył takowe z pod sądownictwa żupana komitatowego i powierzył sądownictwo osobnemu narodowemu spiskiemu hrabiemu, którego sobie miasta spiskie związkowe z pomiędzy siebie obierały. Miast tych należących do związku spiskiego było 24. Gniazdy i Lubowla nienależały do związku spiskiego, ponieważ, aż do r. 1301 d. 13 Grudnia (w Pradze), w którym to roku Wacław król czeski i polski oba te miasta od ziemi (Kasztelanii) sandeckiej oderwał i Jordanowi Görgey (de Gargo) hrabiemu ~~Lacyi~~ Saskiej na Spiszu, darował (Ob. Nagy Emeric.: Codex diplomaticus Hungariaus Andegavensis. Budae 1878. I. Monumenta Hungariae historica, pag. 19) – miasta te do Kasztelanii sandeckiej i Polski należały. Ów saski hrabia na Spiszu miał swą stolicę w Lewoczy. Zygmunt Luksemburczyk potrzebując pieniędzy r. 1412 zastawił Władysławowi Jagielle 13 miast spiskich oraz 2 miasta starościńskie Gniazdy i Podoliniec za 37000 groszy praskich (780000 złr. wal. austr.). Przy Koronie węgierskiej pozostało tylko 11 miast, które z wyjątkiem Lewoczy i Kezmarku zupełnie podupadły, iż się z nich 9 niemal wsiom równały. Przyczynami tego upadku za rządów austryackich były wojny, spustoszenia (podczas rewolucyj: Boczkaja, Bethlena, Rakoczych, Tökelego), przechody wojsk, kontrybucyje i prześladowania religijne, z których dopiero r. 1848 ich oswobodził. Miasta spiskie zastawione Polsce pozostawały w stanie kwitnącym, wolne od ~~spustoszeń~~ wojennych, i lepiej się miały od owych 9 miast niezastawionych węgierskich. Spisz od czasów Macieja Korwina, który ~~takowy~~ nadał Emerykowi Zapolii,

(właściwie osadził ich Bolesław Chrobry i utworzył tamże Kasztelanią spiską podlegającą dyecezyi Krakowskiej – Dopiero r. 1108 Bolesław Krzywousty wydawszy swą córkę Judytę za Kolomana II króla węgierskiego dał jej w dożywocie Kasztelanią spiską, którą r. 1131 Król Stefan II zagrabił i do Węgier przyłączył.)

dzierżyli Zapoliowie, Łascy, Turzonowie i hr. Csaky.

Bardosy (Schmauck): Supplementum
ad Car. Wagner Analecta Scepusiae.
Leutschoviae 1802. 4to

Schwartz G.: Flores sparsi ad tabulas
pignori relictarum XIII civitatum saxo-
nicarum terrae Scepusiensis. Rintelii 1765.

Spiż. O nadaniu Spiża jako ~~[illegible]~~ posag Judycie
wspomina Boguchwał (ap. Sommersberg Script. rer.
Siles. II. Bielowski: Monumenta II. 456). – Röpel
Gesch. Pol. I p. 289–290 ogłasza to miejsce jako
wtręt poprawniejszego kompilatora. – Długosz,
Miechowita, Kromer są za wiarogodnością tego
miejsca. – Bardosy (p. 32. 59) tłomaczy tak to
miejsce, iż królewicz węgierski zapisał jako
wiano swej żonie Judycie całą Nowotarszczyznę
za Tatrami i marzy że tam był węgierski Comi-
tatus Ovariensis (?) t. j. Staremiasto, [illegible]
(pomieszał tu widocznie: Ujvariensis.
– A. 1198 Król Emeryk nadał arcybiskupowi Stry-
gońskiemu (Gran) daninę w Kraju Zips i w Pres-
burgu; zdaje się iż na mocy tej darowizny urwali
arcybiskupi kawał dyecezyi Krakowskiej. Spiż
już w XII wieku miał kolonie niemieckie – te
pomnożyła Gertruda księżniczka z domu Andechs-Meran
żona Andrzeja II. Kolonowie używają narzecza śląskiego
czyli turyngsko-saskiego (mitteldeutsch). – Po spusto-
szeniu mongolsko-tatarskiem r. 1240 – w skutek
głodu r. 1259 wiele kolonistów niemieckich osiadło w Węgrzech.

Ob. kroniki bawarskich klasztorów Scheftlarn i Weihenstephan

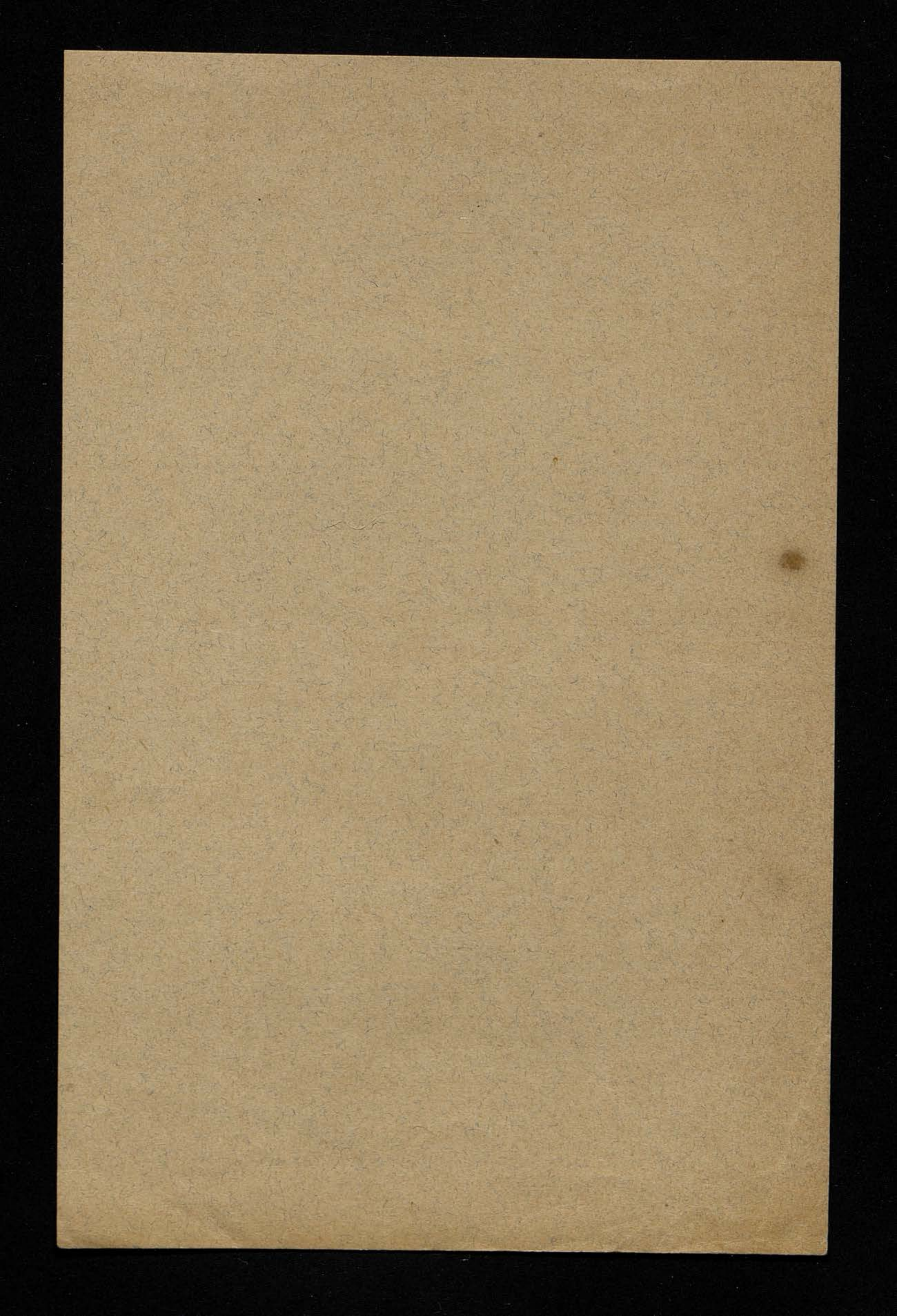
annales Scheftlar. minores (Monumenta Germ. XVII. p. 344): „A.D. fames valida fuit et multitudo hominum" in Ungariam profecta est." — Chronic. weihensteph. (Petz Script. rer. a. II. 403) „Hoc anno fuit maxima fames et homines de „diversis terris exulaverunt, euntes ad partes Hungariae." — Okolice nowotarskie po napadzie Tatarów zaludnił powtórnie kolonistami niemieckimi Henryk brodaty i Bolesław wstydliwy, Leszek czarny. —

170

1417 fer. 2a post f. S. Petri ad Vincula – Laudanez capit bieiensis

Déduction sur l'hypotheque de Zips. 1773. 4o str. 52. K. 1 (errata)

1209 Andreas rex Adolpho Praeposito Scepus. terram in Scepus supra Poprad
1243 Bela hospitibus in villa Blasi de Forneva. II Calend. Junii
1243 Bela nobilibus de Scepus. VII Idus Junii
1256 Bela Comiti Jordano filio Arnoldi de Scepus terram circa Poprad major Lompnicha
1263 Bela metas villa Ursi
1264 Bella Botis filio Comitis Marci silvam Chetene X. Calend. Augusti
1278 Ladislaus de villa Thomasi
1273 Ladislaus Latina Villo (Olassi)
1285 Ricolfus de Lumnicz – Matheocz

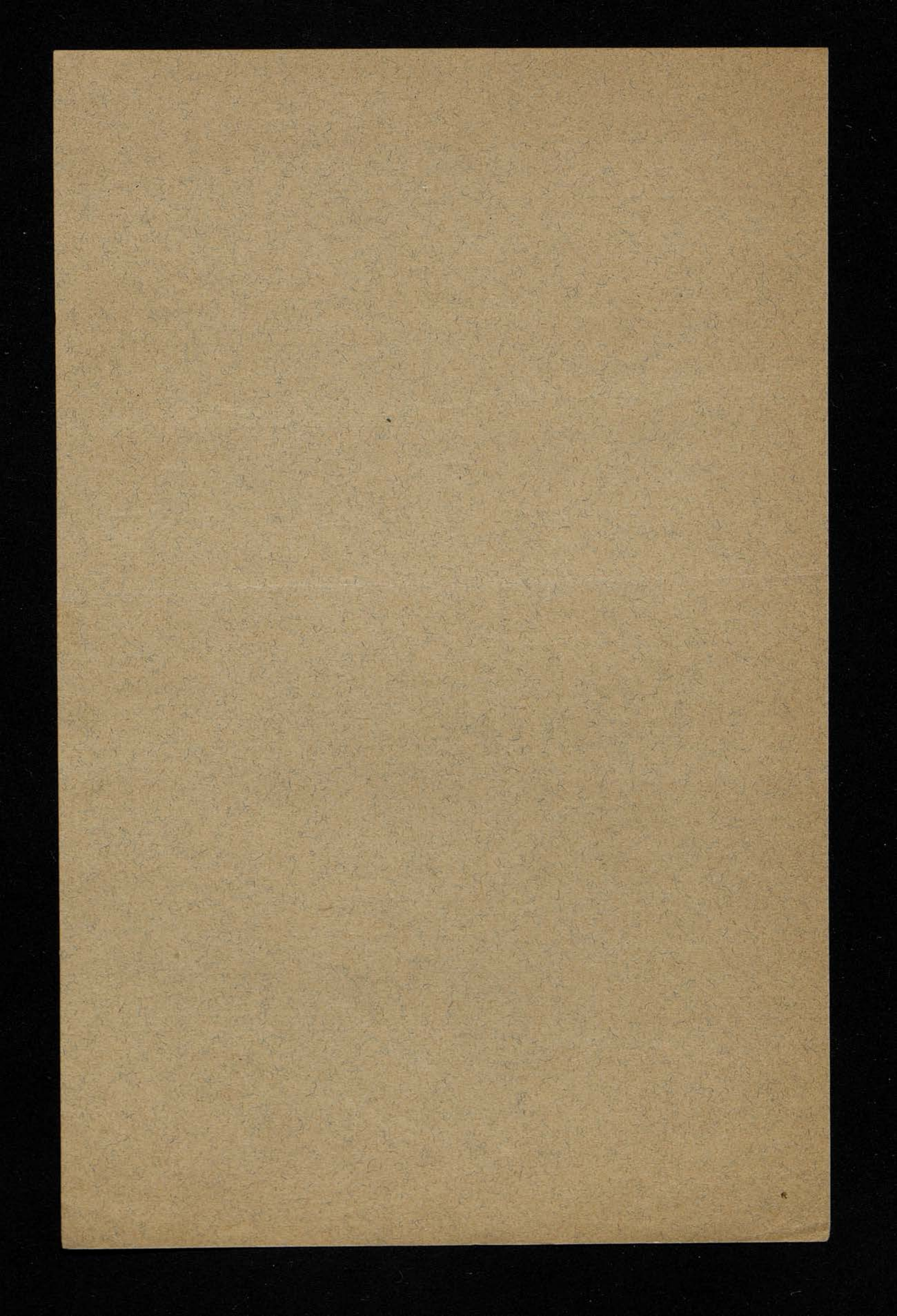
171

E Tabulario Collegii Tyrnaviensis Soc. Jes.
p. 445

castrum nostrum Liblo alias Lublyan
et oppidum Podolinitz cum totalibus ac villis – oppidis ac villis
in terra Scepusiensi Strigoniensis dioeceses
Gnezna Bela Leibitz Menhardzdorff, Teutschendorff, Michelsdorff, Neudorff, Rissdorff, Walsdorff, Fulka, Kirchdorff, Mattisdorf, Georgenberg, Durandorff
cum orphis pro 37 millibus sexagenarum latorum gros. prag.

per 2 consules de Leutscha et de Cassovia in Lublam
aut ad castrum Dunavecz et Czornstein
obstagium – Et nos Joannes
Episcopus – Zagrabiae, octava die
OO SS. 1412

148,000 flor Rhenens
lub. 80640
Philippus Drugeth de Homonna – 5 Zapolya
– Hieron. Laski – 8 Turzonowie; po nich Csaky 5

172

Spiż

Przywilej zastawy Spiża: Sigismundus Romanorum rex Zagrabiae, Octava die Omnium Sanctorum 1412 pag. 445–448 w dziele Topographia magni ~~H~~ regni Hungariae olim a Michaele Bonbardio S. J. conscripta. Viennae Austriae 1750 fol.

./.

toż samo pag. 106–108 w dziele: Belius Matthias: Hungariae antiquae et novae Prodromus cum Specimine. Norimbergae 1723. fol. (gdzie jest opis Komitatu Spiskiego).
Bel utrzymuje iż Summa zastawy 37,000 Kop szerokich groszy praskich, co czyni 88000 florenow austr (rachując kopę po 68 szerokich groszy, a grosz szeroki po 4 denary czyli po 7 babek — rachując zaś grosz szeroki po 3½ denarow, czyni 777000 flor. austr.

Mathias de Mechovia Chronica Polonorum fol. 282

(1412) „Et quum (Vladislaus Rex) esset in Russia venientes ad eum in die S. Hedvigis, Sigismundi Romanorum „et Hungariae Regis legati, Joannes Strigoniensis Archi-„episcopus et Michael Kochmeister Novae Marchiae Ad-„vocatus precati sunt, ut ad prosequutionem imperialis „fastigii Sigismundo Quadraginta millia latorum gros-„sorum Pragensium mutuaret, quae..... Magister et „Ordo Prussiae Regi Poloniae dare tenebatur, offerentes „in summa praedicta terrae Scepusiensis obligationem. Rex „autem Wladislaus.... praefata 40000 Sexagenarum „latorum grossorum mutuavit, et terram Scepusiensem, „octo scilicet oppida seu villagia, ac duo castra sub „forma Riczolt in pignus accepit, ut si uno anno „mutuum non solveretur, sequenti anno duplicaretur, „tertio triplicaretur et sic in immensum cresceret foenus; „Michaelique Kochmeister demandavit, ut praefatam „pecuniam manibus regis Sigismundi consignaret."

Prilusius Jacobus: Statuta ac privilegia Regni Poloniae. Cracoviae 1553. fol. pag. 797.

De XIII. Civitatibus Scepusii..... Kazimirus tertius Rex Poloniae (?)..... Regi Hungariae magnam pecuniae vim mutuo dedit: in qua etiam Scepusii 13 Civitates Jure obligationis ac hypothecae in possessionem accepit. Et quia ad

„tempus praestitutum aes ei restitutum non est,
„aliaeque conditiones contractus et Inscriptionum in
„Thesauro Regio repositarum expletae non sunt,
„Scepusium ipsum poenis ac vadiis in ipsis Literis
„obligationum contentis et interpositis tantum im=
„mersum illigatumque habet, ut si redimendum esset,
„unius Regni pecuniae ad illud eliberandum vix
„sufficerent; propter quas obligationis conditiones
„et nodos, non tantum usus fructus qui ex obli=
„gatione possessori venit, verum etiam ipse fundus
„qui aequivalenti summa ab emptore acquiritur,
„Regis et Regni Poloniae proprius esse censetur."

Zbiór papierów do Interessu Starostwa Spiskiego należących a. 1412-1773.

Tom I ppg. 427

1459-1462 Predaus de Dmoszyce capit. Scepus.

1539 Petrus Comita Marschalcus capit. Crac. et Scepus

1555 Joannes Bonar castel. Chelmen. Capit Scepus.

1611 miasta XIII Spiskie płacity 3094 Czerw zł.

1745 Andreas Moszczeński Administrator Król.

1746 Augustus III consorti suae Mariae Josephae 100000 flp. ratione dotis et 100,000 ratione dotalitii super bonis Capitaneatus Scepus. post mortem Theodori Lubomirski palat Crac. inscribit

In Comitiis Posonii 1467 articulo 43 statutum ut liceat oppignorata Polonis oppida redimere - item Decreto Posonii 1554 idem Ferdinandus Imperator. - Idem Posonii a. 1608 Additamentum No III Articuli XII - item in Comitiis Poson. 1618 Art X - Item in Comitiis Soproni 1622 Art II Cond. 15 et Art OLXI - Item in Com. Sopron. 1625 Art 38 - In comit. Poson 1630 Art 26 - Item in Com. Poson. 1635 Art 67 - In Com Poson. 1638 Art 1. - In Comit. 1646 Art 72 - In Comit. Poson. 1649 Art. 28 - Item Com. Poson 1655 Art 82 - Item 1659 - Item 1681

1522 Zygmunt I nadaje Piotrowi Kmicie Administracyą Starostwa Spisk. z roczną pensyą 200 czerw zł.

1533 nadane Janowi Bonar Kasztel. chełmsk.

1564 Mikołajowi Maciejowskiemu

1576 Kasprowi Maciejowskiemu Król Stefan który za zezwoleniem Zygmunta III cedował 1591 Sebastianowi Lubomirskiemu ten cedował 1605 synowi Stanisławowi

1700 d. 23 Aug. Varsaviae – Augustus II permittit ut Stanislaus Lubomirski Supr. Reg. Marschalcus Capitaneatum Scepus. filio suo primogenito Theodoro cedere possit.

Nicolaus Maciejowski capit. Scepus. 1566 – Joannes Maciejowski Succamerar. Sandomir. in Capit. Scepus. 1577 – Gaspar Maciejowski Stabuli Regni Praef. in Capit. Scepus. 1591.

Redukcyja 37 lat. gros. prag. kop na pos(i)odma zem. zł. facit * 240,500 – druga redukcya * 266,666

1772 d. 22 Octobr. z Kirchdorfu J. Gordon List do Podkomorzego Koron. – że Czaki pro 5 Novembris, Rychtarzom i po 3 z każdego XIII miast kazał do Iglo dla złożenia homagium – i jego wezwał czy chce oponować nowejosi

Dominia pro 10 Novembr. – Garnizonowi wolno wyjść, Krajowy mają zostać – Generał Wallis –

Wezwał Graffa XIII miast, aby obwołał aby Rychtarze i po 3 z każdego miasta przybyli do Iglo na d. 3 Novembr. dla złożenia homagium. Graf odrzekł iż przysięgą związany nie może bez pozwolenia Starosty uczynić. Wezwał Czaki i Gordona oświadczył iż ma od Cesarzowej rozkaz inkorporacyi i pytał czy chce opponować czy też dobrowolnie ustąpić. Odrzekłem iż niemam sił sprzeciwiania się zwłaszcza że miał rozkaz użyć rygoru w razie oporu – niemający polecenia od Króla więc donosi jako starościc. Ekonomie mają zaraz odebrać Törek i Łysza. Co do Garnizonu zluzowania ma Komendę Wallis generał

Deduction sur l'hypotheque de Zips. 1773. 4o Ar 52 i K. 1 (Errata)

Andreas de Mosczenno Comes Mosczeński Castellanus Vladislav. Capit. Dobrzyn. et Zaslen. Administrator Capitaneatus Scepus. Reginae Polon. Mariae Josephae Capitaneae Scepus. 1756.

Kopia zastawy druk. w Mathias Bellius. Hungar. ant. et nov. prodrom. Normb. 1723 p. 106 bez źródła – Rousset: Supplement au Corps diplomatique de Dumont. Amsterdam 1739 T. I. Par. II p. 331 Nr. 185 (z Registratury ces. w Wiedniu) – Pray. Annales Reg. Hung. Vindob. 1763. P. II p. 237 (z Mscr. Codex juris Civilis z r. 1544 w bibl. wiedeń). – Flores sparsi ad tabulas pignori relictarum XIII civitatum Saxonicarum terrae Scepusiensis.. Godefr. Schwartz (prof. theol. Uniw. w Rinteln w Westfalii.) Rintelii 1765. 4o (z Mscp Rechs-Püchle z r. 1545)

1271 Stephanus V. hospitibus Saxonis de Scepus. Octav. Calend. Septembr. (przybyli za Beli IV.)

XIII miast (zamek i miasto Lubowla, Podoliniec, fotecą Gniazda i 16 wsi są częścią ~~starostwa~~ kasztelanii sandeckiej – z tych wsi Jakubiany, Gronostawa, Jarzębina, Hopgard, Kacze, Julin, Miedzibrodzie, Wyżny Krempak, Niżny Krempak, Kamionka, Litmanowa, Nowa Lubowla należą do Lubowli – Forbas, Lackowa, Wyżny Drużbak, Niżny Drużbak należą do Podoleńca. We wsiach tych niema Niemców tylko Polacy.

1108 Bolesław III Krzywousty córce Judycie dał Castellaniam de Spisz (Bogufał Sommersb. II p. 36)

Libica, Wierzbów (Nenhardsdorf), Twarożna (Durlsdorf) Poprud (Deutschedorf), Straszki (Mihelsdorf), Felka, Włochy (Wallensdorf), Podgrodzie (Kirchendorf) Nowawies (Newdorf Iglo), Ruskinowice (Rewsdorf) Maciejowice (Mathesdorf), Sobota (Jurgenberg), Bela są to nazwy polskie dawniejsze od niemieckich mówiące za Polską.

N° I Akt zast. 1442 wyd z r. 1412

N° III Ferdynand III cesarz pisze do Jana Kazimierza że chce wykupić Spiż z powodu nalegań stanów aby opuszczył postow. – Vienna d. ultim. Augusti 1654.

1442 Elżbieta de Luxenberg wdowa po Albercie II matka Ładysława Posthumus proponowała Warneńczykowi aby miał tylko regencyą Węgier w czasie małoletności i w zamian za to Spisz na wieczności Polakom oddawała (Długosz Lib XI col. 770 – Bonfin Dec. III lib V. p. 315 ed. Colon. 1690 – Callimach apud Cromer col. 664.

1474 Fer. 4a ante fest Cathed. B. Petri in Antiqua villa Mathias rex .... Inscriptiones tredecem civitatum omni ex parte ratae sint. (Somersb. II Mantiss. p. 83)

1682 Kanclerz Jan Wołowski na żądania odrzekł iż Nawi Król Korwin domagał się zwrotu lecz Kazimierz Jagiellończyk odrzekł iż zaszło przedawnienie (1479) – udano się do Syxta IV, ten kazał Doktorom w Wrocławiu orzec w tej sprawie – po 4 z każdej strony orzekli że zaszła preskrypcya.

1589 Traktat bendziński o Lubowli

1771 dopiero Austryacy odezwali się o Spiż – r. 1769 wojsko cesarskie zajęło XIII miast w celu obrony od Konfederatów. Bierzyński Konfederat dla kontrybucyi zajął Lubowlę lecz gdy go Moskale dobywali, zajęli Austryacy Lubowlę – r. 1770 zajęli Austryacy od Czorsztyna nowotarską dolinę, pisano o to do Kaunitza – pomimo zajęcia wojsko nie mieszało się do administracyi

Podług Werbőcza praescriptio super bonis regalibus 100 annos ecclesiarum 40, nobilium 30, civium 12 annorum completur

Podług ewaluacyi Łojka = 37000 Kop. czyli 37000 grzywien srebra czystego, 1 marka = 20 flor. niemieck czyli quatr vingt flor. pol. – na złoto rachując = 3080 1/3 grzywien złota czyli 206,360 à 209,440 dukatów.

37000 Kop.
× 20 flor
740,000 flor. austr.
czyli 2,960,000 złp.

1435 Sabbato post fest. b. Francisci. Metae civitatis Bela
Incipiendo in loco Kalenberg [illegible] Rokusferuegh, - in fine
Kalenberg per rivulum in vallem - locus Molestat
- Legerstat - rivulusn Lipseyffen - Mithelstem vegh,
- in valle circa rivulum Lypseiffen - versus Alpes
- ad grandem planitiem Vagitenau - altera planities
Komperschecht - ad nigram Sylvam - ad manum
dextram per cacumen montis - ad rivulum Veysenseyffen -
transeundo ad fluviolum Beelbach - ad vallem Czue=
chengrondt - ad rivulum Thiffenseiffen - ad fluvium
Poprad et penes illum ascendendo ubi rivulus Schwartz
bach cadit in Poprad - villae collaterales: Landek, Bir=
bon, Neurerum - (Sub Judice Elia de villa Palmarum)

A. 1543. 1a Meta incipit circa rivulum Schwartzbach alias Feke=
teviz prope locum ubi in eum cadit rivulus Kromp=
seiffen alias Sarpatheka - circa viam quae tendit ex
oppido Bela ad montes niveos in summitate Montis
Kalenbergh usque ad viam Sclavonicam alias Windi-
scherwegh - a fine montis Kalenbergh versus Alpes trans-
eundo rivulum Rothseiffen alias Verrespatak ad viam
quae tendit a villa Rokusz ad viam Landek - ad locum
Möllenstat - ad torrentem Liebseyffen alias Edesviz, ulte=
rius ad manum dextram procedendo per campum Legerstat
ad fontes lutosos - versus Alpes per Sylvam ad fornacem
calcis in radice montis nivei - ad vallem Loch. Dictus
torrens Liebseyffen dividit metas civium de Keszmark
et civium de Bela

1666 d. 30 Septembr. Cracoviae - Joannes Casimirus opido Beela forum
septimanale quolibet die dominico et 3 nundinas in anno confert

1574 fer. 3a post fest. S. Mathiae Apost. in Convocatione Coronationis Cracoviae – Henricus rex ad intercessionem Nicolai Maciejowski palat. lublin. Joannis Maciejowski succamerarii Sandomir. Capitanei Scepus pro Stephano Comite de Iglo et Consule XIII Oppidorum Scepus. jura, privilegia, libertates per Reges Hungar. et Polon. data confirmat

Tożsamo Sigismundus I Cracoviae fer. 6a ante Dominicam Reminiscere 1539 ad petit. Petri Kmita palat et Capit. Crac. Marschalci capit. Scepus.

1544 ejus Officiales Stephanus Ozelina et Jacobus Lonicki

Toż Stephanus rex Varsaviae in conv. gener. d. 31 Januar. 1578

Sigismundus III Varsaviae in conv. gen. d. 27 Maji 1590.

Vladislaus IV Cracoviae in convoc. d. 13 Mart. 1633

Joannes Casimirus. Varsaviae d. 3 Mart. 1649

Augustus III Varsaviae d. 19 Novembri 1754.

Góra Tymnicz koło Lubowli i koło Gniazd między Gniazdami a Kołaczkowem między Neo-Lublo nad Popradem

Tom III Komisoia pograniczna z r. 1755. Fasoie pojedynczych XIII miast (1412–1749)

Tom IV Akt gornicze – Olbora dla Krola od miedzi w Iglo w r. 1747 wyrobiono 3000 centn Szlnisskupfr z którego blachy robiono – w Lublo 159 ~~cent.~~ cent. miedzi (r. 1739 – 1753)

Tom V Garnisons Tabellen

jest tu ~~[illegible]~~ in fol. tuszem obraz: Prospetto del Castello di Lubowna nello stesso modo disegnato che attualmente si ritrova – disegnato da Franc. Placidi Archit. di S. Maestà – i plan in fol. Pianta del Castello – i widok in fol. Przebudowania (do którego nie przyszło, miał być rozszerzony) i plan

(1750)

177

1512 Andreas de Koscielec Koscielecki Thesaurarius Regni Polon. Capitan. Scepusien. Oswiecim. Junioladislav. Bidgost. Zupparius et Procurator generalis Cracov.

1750 W miescie Iglo było 17 gwarectw kopiących na miedz Olbora (wynosiła tego roku 265 Cetn. 46½ funt. miedzi (Wolborze oddawano 16ty centnar miedzi) Gespleisstes Kupfer – Cetnar po 37 Rthlr.

1746 d. 1 Junii objęła Maria Josefa Krolowa pol. Starostwo spiskie

1750 Radca gorniczy z Wieliczki Sala de Grossa kazał Plademu zrobić plan na Łazienki w Druzbaku nakształt Teplitz

1753 stało w Lubowli 40 wojaków

1759 stało w Lubowli: 1 Leitnant 1 Sierzant 3 Kapral 2 ~~Obl.~~ paukerow 2 pfeifrów, 2 tamborów i 28 szeregowych – Leitnantem był Stefan Toth

Tom VI Komissia z r. 1747
Carl Frantz Sala von Grossa K. poln. Komerzienrath
1747 Soltystwa Obgart, Litmanowa, Jakubiany, Kamien, Druzbak i Krempak (za przywilejami)
papiernia w Popradzie

Tom VII Akta za administracji barona Gartenberg Vice-ober Bergwerkodirektor, generał Administra der Starostey Zips de A. 1758

1759 d. 3 Januar. Henryk hr. z Ocieszyna Brühl starosta spiski, piaseczyński, płoński, bolimowski jenerał artylerji kor. mianuje barona Piotra Mikołaja Gartenberga administratorem na Spiżu

1746 Maria Józefa Królowa mianuje Andrzeja Mrozińskiego starostę brzesk. kujawsk. podkomorzego nadw. jeneralnym administratorem na Spiżu.

Tom VIII Rewizye z r. 1751. (Pars I

Civitas Iglo – 1412 Sigismundus rex granities inter Iglo et Marcusfalva.

Libicza 1394 Hildebrand comes Saxonum granities inter Libicza et Kesmark

Bela 1246 Bela rex donat sylvam Leonardo.

Varalya. 1511 Vladislaus Hung rex libertatem in sylva Branisko

Olasi 1412 Sigismundus rex limites

Menhard 1580 Sigismundi regis Polon: sylvae

Poprad 1256

Mathaei villa 1308

Felka 1306

Mihaelis villa 1407

Lubowla 1492

Gniazda 1287 Mysen

Podoliniec Cunegundis 1289

Jakubiany villae desertae iterum erectio per Petrum Kmita Capit Sczepus 1492.

Kamionka. Erectio sultetiae 1329

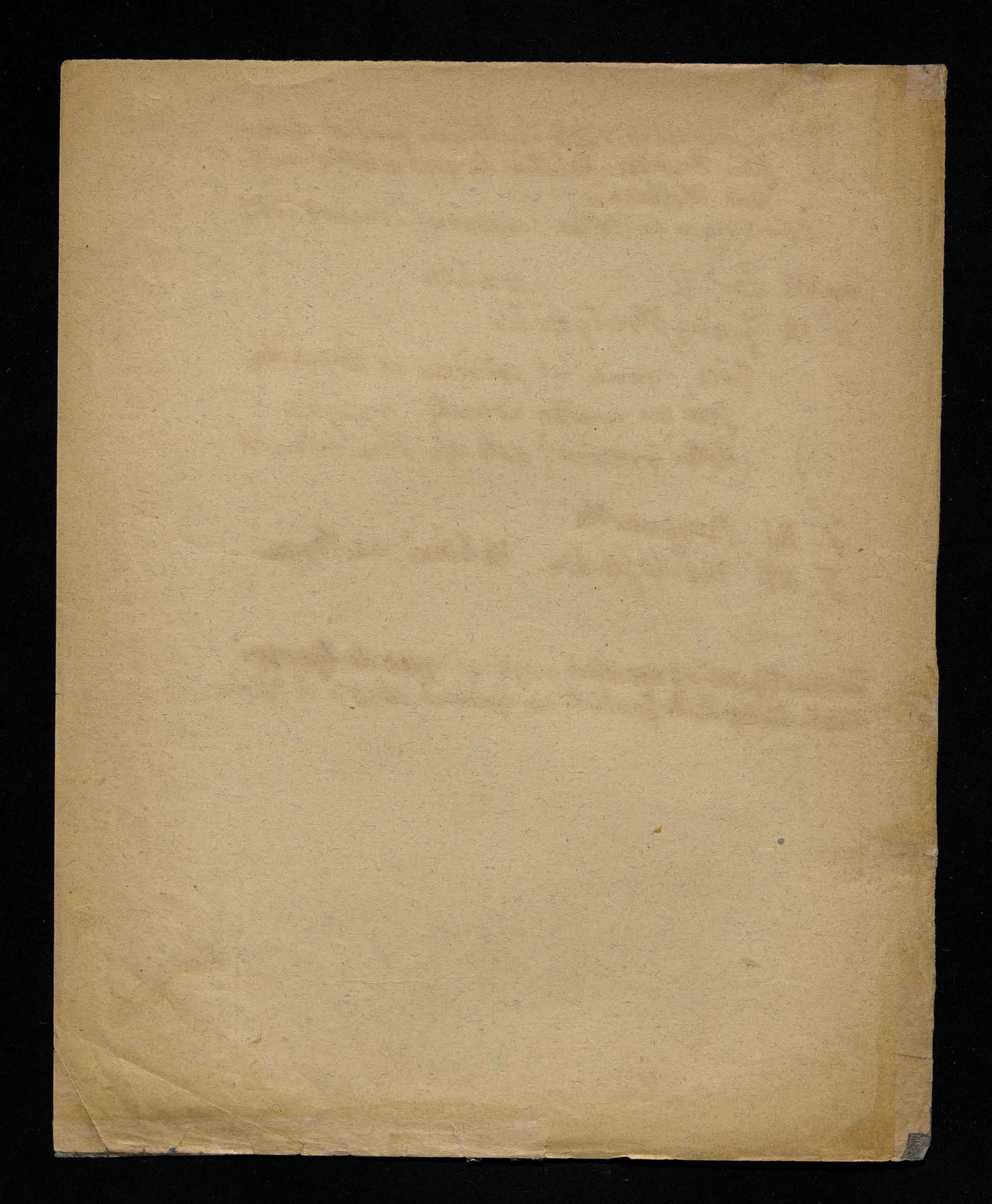
Jarzębina sulltetiam Vilhelmus Comes de Scepus donat Mathiae

Neo Lublo villa 1308 Sculteciam fundat Joannes filius Omodei Palatini de genere Aba cuidam Helbrando.
Privilegium Scultetiae inferioris Druzbak 1303.

Tom VIII Pars II Religionssachen
" IX Gränzstreitigkeiten
Góra Tymniaj na potudniu za Popradem skąd ma zródło Lomnitz rzeczka (dotąd granica) koło wsi Hundertmark

T. XI Bergwerke
T. XII Kirchesachen Kalwini Luterani

Dekanat Spiski o 7 kościołach przyłączył dopiero do dyecezyi krak. biskup Piotr Gembicki na synodzie 1643 d. 11 Octobr.

Pamiętnik Warszawski Rok 1819 (Tom XV) Październik. p. 127–136. O ziemi Spiskiej
Pieczęć Królewska i 12 innych

179

Nos Sigismundus Dei gratia ac Hungariae Bohemiae Rex . . nos a Serenissimo Principe d. . . . . Praelatos ac Barones ipsius, in . . . assecurare cupientes . . . ipsum volentes reddere certiorem . . . terras videlicet castrum Lublio alias Lublau cum oppido et oppidum Podoliritz cum fortalitio ac villis ad ea spectantibus nec non oppidis et civitatibus infrascriptis in terra nostra Scepusiensi dioecesis Strigoniensis situatis videlicet
(Gnezna) (Leubicz) (meynhardsdorf)
Gnizna, Bela, Laubicz, Mephardsdorf,
(Durlsdorf, Deutschendorf) (methelsdorf)
Georgenberg, Deutschendorf, Michelsdorf,
(Kirchendorf)
Filka, Wallendorf, Kirchauff, ~~[illegible]~~
(newdorf) (Rewsdorf) (mathesdorf) (Jurgenberg)
Neudorf, Rissdorf, Matzdorf, Durlsdorf
. . . ~~molendinis et emolumentis~~ piscaturis, piscibus, lacubus . . . molendinis et emolumentis, quercetis, pinetis, virgultis, gaysmetis, aucupationibus . . . attinentiis et appendiciis universis . . . reservantes, obligavimus ac in vadium posuimus et obligamus . . . specialiter accedente, ita quod omnibus utilitatibus . . . Poloniae suique successores . . . tamdiu quousque sibi et suis successoribus . . . per nos et successores nostros praedicta triginta septem millia sexagenarum latorum grossorum Bohemicalis ./.

monetae boni et iusti ponderis, aut valoris
eorundem in auro vel argento fuerint effectua:
liter persoluta .... recuperarit aut requierit
.... In casu autem quo ipsas acquirere ....
successoribus in eisdem obligare. Si autem hoc
facere .... extunc ad omnia damna ... aut
praeeminentiae fuerint et bona .... contra:
dictione nostra et nostrorum .... omnibus in
praemissis fuerit ... per duos nostros notabiles
consules ... unum videlicet de Leutscha .....
in Lublau dirigere .... infra duos menses ....
ponderis in auro puro .... Dunawecz .. Praela:
torum et Baronum eius, quos ad id duxerint
deputare, numerari et numerata sub salvo
securo et sufficienti conductu nostro suc:
cessorum Praelatorum ... Czorsztyn ....
in castro Dunaiowiecz praedicto quatuor potiores
Poloni .... et redemptione pignorum praedictorum
facienda permaneant ... quod praesentes obligan:
tur in Regno Poloniae ubicunque extiterint ....
quod venire non possent, qua impeditione non
obstante, alii loco impeditorum ... in eodem
castro Dunawecz reponantur ... Lublau .... occasio:
ne obstante. Harum ... Joannes de Pelsöcz Ma:
gister Tavernicorum ... Ladislaus de Ujlak .... Johan:
nes Banus de Maroth, Petrus de Pereni Comes Viverien.
Emericus de Pereni secretarius et Cancellarius Regiae ma:
iestatis, Mathaeus de Mutoiz (Palotz Palócz) Comes Borsoniensis (Borsodiensis), Vladislaus
de Pelsucz filius Comitis Emerici Vayvoda(ae), Joannes de
Bozenna (Homonna), Benedictus Czudar de Makowitz .... Zagarbiae
(z rękopisów Biblioteki Willanowskiej)

Po śmierci Zawiszy Czarnego pozostali jego synowie Marcin i Jan Czarny Zawiszycowie posiadali dobra w Węgrzech. Mianowicie Marcin posiadał miasto Sobinów z którego, mając uraz do Zbigniewa Oleśnickiego biskupa krak. trzymającego od r. 1440 w zastawie miasta spiskie, posiadłości biskupa polskie i spiskie najeżdżał. Przyczyną zatargów było, iż Mikołaj Komorowski któremu Zbigniew Oleśnicki rządy Spiża powierzył uganiając za przeciwnikami Władysława Warneńczyka, zwłaszcza za Iskrą r. 1442, gdy wyruszał z Podolenca pod Preszów, napadł na miasto Sobinów, gdzie 12 ludzi zabił, oraz 300 koni i broń uzbrojenia zabrał, lubo sam później w niewolę Iskry popadł. Marcin Zawiszyc mszcząc się o to na biskupie, chował u siebie w zamku rożnowskim otwartych nieprzyjaciół biskupa Jana i Jakuba Krzyżanowskich, którzy Radłów posiadłość biskupią spalili, bydła ludziom z wsi biskupich Biesiadki, Ruda, Zawada, Kurów zagrabili i do Rożnowa zajęli, dziesięciny biskupie zabrali i na poddanych biskupa pojmanych okup nakładali. Pomagali do tych najazdów z Rożnowa Jan Wielopolski z Mikołajem Wieloglowskim. Sam zaś Marcin Zawiszyc zajął niektóre posiadłości spiskie pomimo obrony Jana z Oleśnicy wojewody sandomirskiego.

Wytoczył biskup r. 1443 o te najazdy skargę przed sąd królewski. Sąd ten w Krakowie (sabbato in octava S. Venceslai) 1443 złożony z Jana z Czyżowa kasztelana krak. namiestnika król. Jana z Tęczyna wojewody krak. Jana z Koniecpola kanclerza kor. Przedbora z Koniecpola sandomir. Krzesława z Kurozwęk wislick. Piotra z Kurowa sandeck. Grzegorza z Brzenic radomsk. kasztelanów oraz Piotra z Cikowic podsędka krak. skazał Marcina Zawiszyca (który się wyprzysiągł iż pożoga Radłowa stała się bez jego przyczyny pod zakładem 5000 grzywien) na wynagrodzenie szkód poczynionych biskupowi, na zwrócenie zajętych miejsc spiskich, na oddalenie z Rożnowa wszelkich nieprzyjaciół biskupa, oraz na karę królewską siedmdziesiąt i na karę grodzką piętnaście za nieposłuszeństwo urzędowi (Libri Coll. qu. castri cracov. de 1443 Tom XV. – Wypisy moje pag. 431. i 462.) – Jan Krzyżanowski zaś jako najezdca wywołany został z kraju i gdy mimo tego najazdów nie poprzestał, obstąpił go Jan Oleśnicki wojewoda sandom. r. 1448 w Krzyżanowicach w dworze i pojmanego oddał urzędowi grodzkiemu. – Dopiero r. 1450 po śmierci Marcina zapłacili brat jego Jan i Zawisza biskupowi wynagrodzenie za zagrabione konie na Spiżu i za bydło zajęte we wsiach klucza uszewskiego (Wypisy p. 468)

R. 1447 Jan i Stanisław Masłomięccy dziedzice Czarnego Potoka robią zajazd na starostwo spiskie opanowali zamek Lubowlę i Podoliniec. Pozywa ich o to biskup do króla (Inscript p 47)

R. 1463 Blisko 2000 Węgrów pod dowodztwem Thalaphusa, Corbel, Perena Basztyan i Zelenki zebrało się koło Nay mark i chcieli Zieloną górę na Spiżu ufortyfikować i wpaść na Węgry T. IV p. 20.

Joannes V biskup Wrocławski z domu Turzo około 1508 reduxit oppidum Kanth ad mensam episcopalem więc były Kęty w dyecezyi Wrocławskiej T. IV p. 74.

Nowytarg z tąd rodem r. 1602 Joachim Luzensky z ojca Samuela i Matki Jadwigi ~~de~~ Lasintora de Mattiasfalva był najprzod Kapelanem u Kardynała Pazmana potem biskupem Agrii i Waradynu + 1681 Brania jego zostali baronami

Tatry (Tatur, Tatra) są zupełnie innemi górami od Karpat czyli Bieskidów

Poprad wypływa z ~~[illegible]~~ ztrony od granic Liptowskich Tater ma o piątą część większą rozległość niż Dunajec wychodzący z północnych granic Tatrów Orawskich dla tego też Dunajec wpada do niego, nie zaś Poprad do Dunajca

Komissia graniczna Węgiersko-galicyjska odbyła się r. 1794 w Lubowni.

Bardossy powiada że naród Syrrów mieszkał koło Szczyrzyca a naród Karpów w Karpatach

Wisłok wypływa z węgierskich Karpat zwanych Fritschke jest tam (Grbingo pass) wądoł sławny wiodący do Galicyi zwany Passus Fritskenóis r. 1312 zwany był ~~[illegible]~~ antiqua porta

Przesmyk prowadzący z Skolego do Węger r. 1248 zwany był Magna Porta Galiciae dziś zaś Ökörmező-ensis in Marmatiam passus

Wirzchomla (po słowacku Wirżhulma welika i mała) zwie się po węgiersku Nagy et Kis-Veresalma. Miejsce lesiste zwane Veresalma darował r. 1248 Król Bela Detrykowi filio Mohol

Jordanów założone od familij Jordanów która najprzód około r. 1256 na Spiżu i w Węgrzech miała swe posiadłości. Jordan syn Arnolda hrabiego de Scepus za wierne usługi i za osadzenie ziemi Scepus rożnemi ludźmi dostał od Króla Beli 1256 las królewski koło Popradu między górą Scymina (dziś Timnitz) i alpes Thorchal (Tatry po węgiersku Tarczal od nagich wierzchołków zwane, albo Tatar) Karpaty Beskidy zwaną po węgiersku Havas albo Tatrak vel Havasok.

Przywilej węgierski Króla Beli z r. 1248 wspomina że Magister Laurentius pomagając Rastysławowi dzielnie sub castro Iroslo (Jarosław) z Królem Danielem walczył (Katona T. VI p. 83.)

Koło Sącza (circa Castrum Zandech) napadł przeszło 1000 Tatarów Magister Georgius (wysłany od Króla Władysława IV węgierskiego na pomoc Leszkowi Królowi) i tam wodza ich zabił (Przywilej z r. 1288) Wojował on także przeciw Konradowi, za te usługi r. 1287 dostał od Leszka wieś Wełogłowy

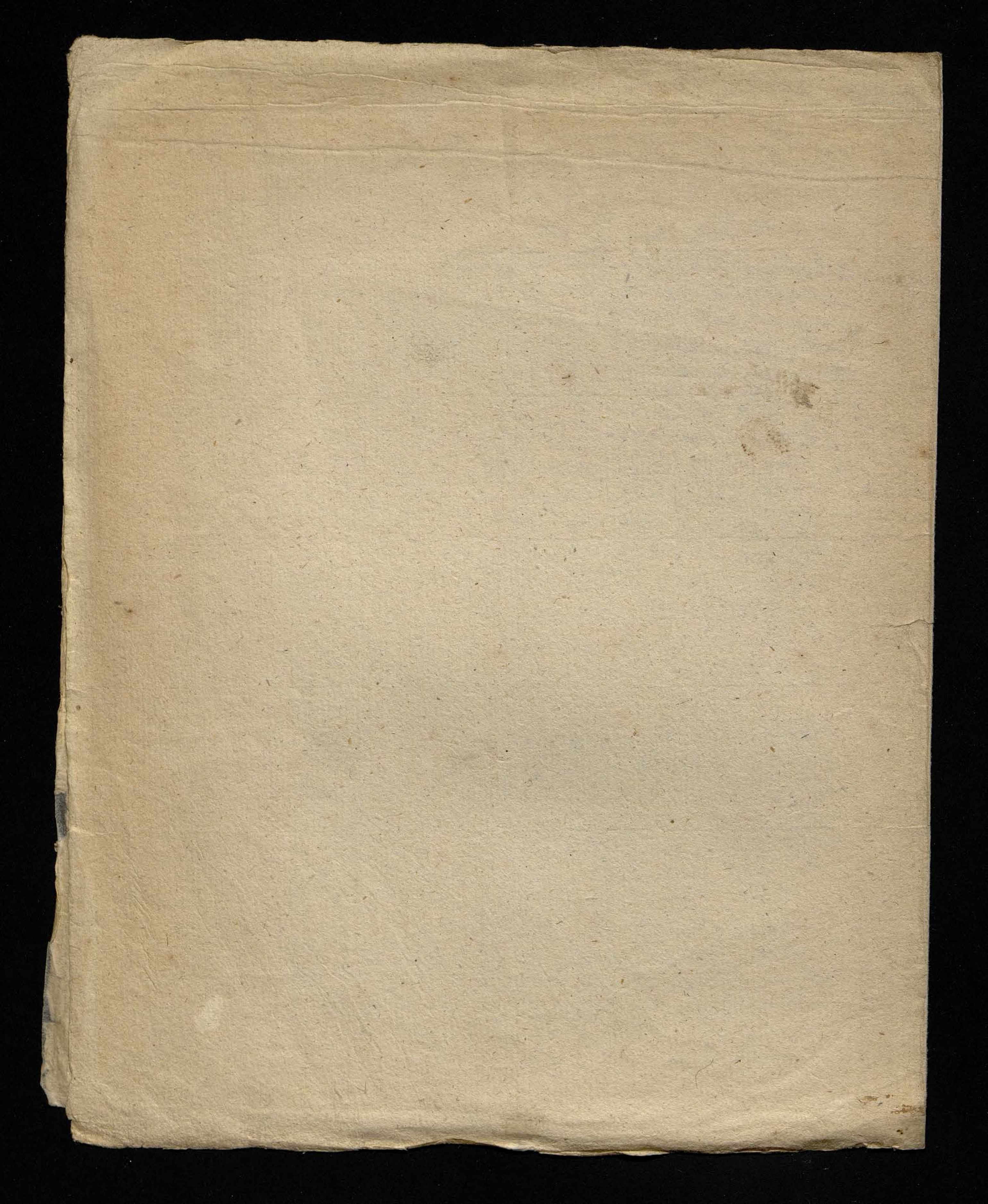
Turocz pisarz węgierski powiada że r. 1071 Król Salamon, Xiąże Geyza z bratem Władysławem z wielkim wojskiem przeszedłszy góry Karpackie (Cuni montes per portam Mezes) koło miasta Dobuka (Dubiecko?) zbili nieprzyjaciół Kumanów (Cuni), którym xiąże ruski Ozul (Izasław) pomagał.

<u>Muszyna</u>. R. 1337 Karol Król węgierski nadał Władysławowi synowi Rykolfa las na granicy polskiej zwany Mussina potaka sew leżący nad rzeczką Mussina patak w Komitacie Saros w Węgrech.

R. 840 Wisła bardzo wylała głód i powietrze (Prokosz) r. 985 głód powietrze, r. 987 głód r. 1003 morowa zaraza i r. 1007 morowa zaraza wiele miast i wsi zniszczyła, r. 1186 powietrze na Rusi; r. 1282 i 1283 głod wielki

Listy Smery lekarza nadwornego Włodzimierza I na miedzianych płytach pisane według Wilh. Richter: Geschichte d. Medizin in Russland T. I Moskwa 1813 St. 165 Diese Platten lagen bis zum J. 1564 in der Kirche des Peremislavischen Klosters nicht weit vom Altar. Sambora der Diacon Andreas Kolodzinski übersetzte sie ins Russische u. Benedictus Wissowatius im J. 1677 aus dem Polnischen ins Lateinische.

R. 1348 była w Polsce czarna śmierć czarna zaraza t. j. bolączki. wrzody, ból głowy, krwią plucie, ból piersi chory umierał 3go dnia myślano że żydy truły studnie dla tego ich zabijano, przyszła ze wschodu wyniszczyła wsie, była w Krakowie

Na Spiżu zaczął się już r. 1524 Luteranizm krzewić. R. 1529
za Starostwa Piotra Kmity rozsiewał już Wawrzyniec
Serpilius (Quendel) rodem z Beli, uczeń Uniwersytetu Witten-
bergskiego (Leucorea) krzewił naukę Lutra w Beli; Salomon Regne-
rus w Lubicy, Bartłomiej Bogner w Nowejwsi (Zsyl), Damian
Graff w Podgrodziu i Jerzy Antoni Philadelphus w
Sobocie. Tolerancya Starostów: Jana Maciejowskiego który
r. 1579 chciał pastorów wyrugować z Lubowli, Druzbaków i
Podolińca, Kaspra Maciejowskiego, który r. 1587 Sebastianowi
Lubomirskiemu starostwo za 24,000 złotych odstąpił; protekcya
Jana Bonara z Balic 1559 i Mikołaja Maciejowskiego r.
1565 dodała tym większej otuchy, tak iż z końcem XVI wieku było (na
całym Spiżu 85 zborów. — Pomimo prześladowania Luteranów
w posiadłościach cesarskich, r. 1543/4 Jan Horvath z Łomnicy
prałat proboszcz Kapituły Spiskiej przyjął otwarcie Luteranizm
i żonę pojął Agnieszkę Jost z Lewoczy. Za jego przykładem
poszedł Franciszek Thurzo biskup nitrzański, który się r. 1556
ożenił. Naprożno wzywał Marcin Petheö proboszcz Kapituły Spis-
kiej r. 1604 polskie władze aby kościoły katolickie w trzynas-
tu miastach Luteranom odebrano; które znowu posłów Mar-
cina Piler grafa saskiego, Andrzeja Bajer i Jana Dirner do Krakowa
do Zygmunta III i do Sebast. Lubomirskiego do Nawojowej wysłały
aby nakaz wstrzymano. — Popierali otwarcie Luteranizm Jerzy Turzo
namiestnik Królestwa węgiersk. (1610) palatyn i jego brat Krzysztof na-
dertszpan hrabstwa Spiskiego i Saroskiego

Po Lubomirskich objęła starostwo spiskie Krolowa Maria Józefa r. 1745 i rządziła takowem przez swego administratora Andrzeja Mosczeńskiego starostę brzesko-kujawskiego.
Od r. 1745 - 1757 po śmierci Krolowej objął starostwo Henryk hr. Brühl a po nim syn Karol Adolf Brühl d. 2 Czerwca 1764 - lecz r. 1765 w lutym musiał starostwo zpuścić Kazimierzowi Poniatowskiemu bratu Królewskiemu.
Gdy rząd austriacki r. 1772 zajął Spiż zostali administratorami rządowemi Paweł Tirsta i Antoni Klobussitzky

Pierwszym Seniorem luterskim na Spiżu był od r. 1528 Jerzy Molter z Lewoczy pleban lewocki + 1558.

Luteranami byli Alexy Thurzo de Bethlemfalva 1536 - 1543, palatyni Michael Mérey 1563 - 1572, Emeryk Czobor 1572 - 1582

Historia ecclesiae evangelicae Augustanae confessioni addictorum in Hungaria universe; praecipue vero in Tredecim oppidis Scepusii. Halberstadt, sumtibus Caroli Brüggemanni 1830. 8vo ppg. XVI. 304. 1.

R. 1687 d. 15 Marca Komisarz krolewski Antoni Caraffa kazał w Preszowie ściąć 4 Luteranów - a d. 22 Marca 1687 kazał 5 ściąć - zaś 9 Maja 1687 kazał 9 ściąć.

Spiż

184

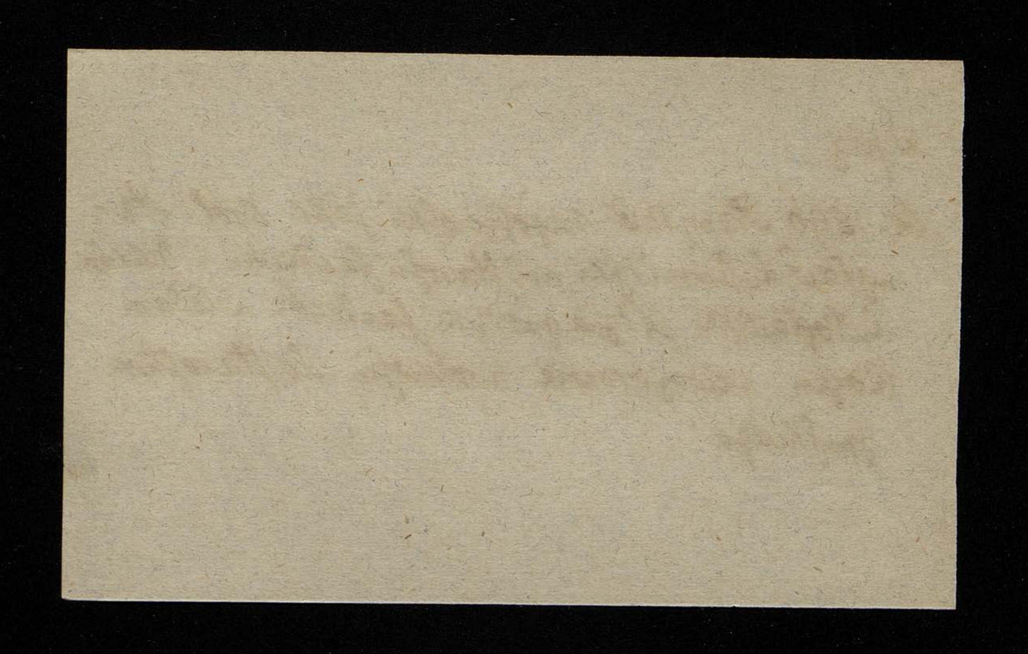
Marcin Kromer kanonik krak. i warmij. uskarżał się d. 17 lipca 1559 przed cesarzem Maxymilianem, iż żołnierze cesarscy bezprawnie w 13 miastach spiskich polskich leże zajmują i przechody czynią – już poprzednio nadaremnie król wyznaczył komisarzy pogranicznych dla rozpoznania krzywd do miasteczka Podegrodzia (Varallya), lecz cesarscy się nie stawili.

Mickiewicz : Hist. populaire
de la Pologne
Paris 1867
8vo

Spiż

185

R. 1596 Stanisław Niegoszowski sekr. król. Stanisław Lubomirski podstarości sandecki i Marcin Lutosławski sędzia grodzki sandeck. i Adam Rożen rewizorowie królewscy do starostwa spiskiego.

Pułkownik polski Chorągwi Król. Bryon francuz z Lersem 186

nepadaja wsi Spiskie rabuja chca pojmać Jenego Lubomirskieg

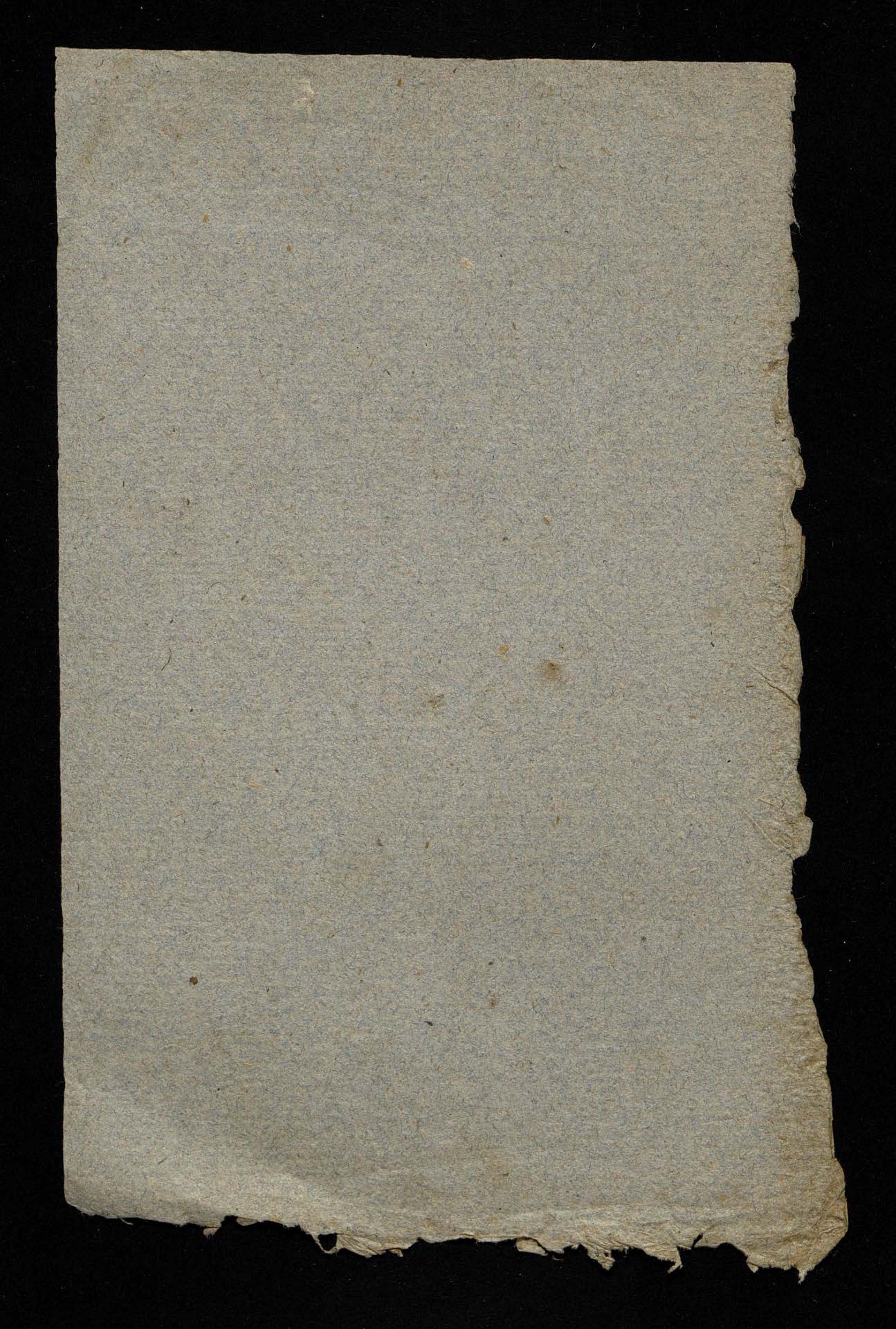
1665 który bawił w Lubowni

-t. 136.
" 67.
" 171.
" 130
68.

" 105
rica brakk jedna
Karta dopisana
na Konen.

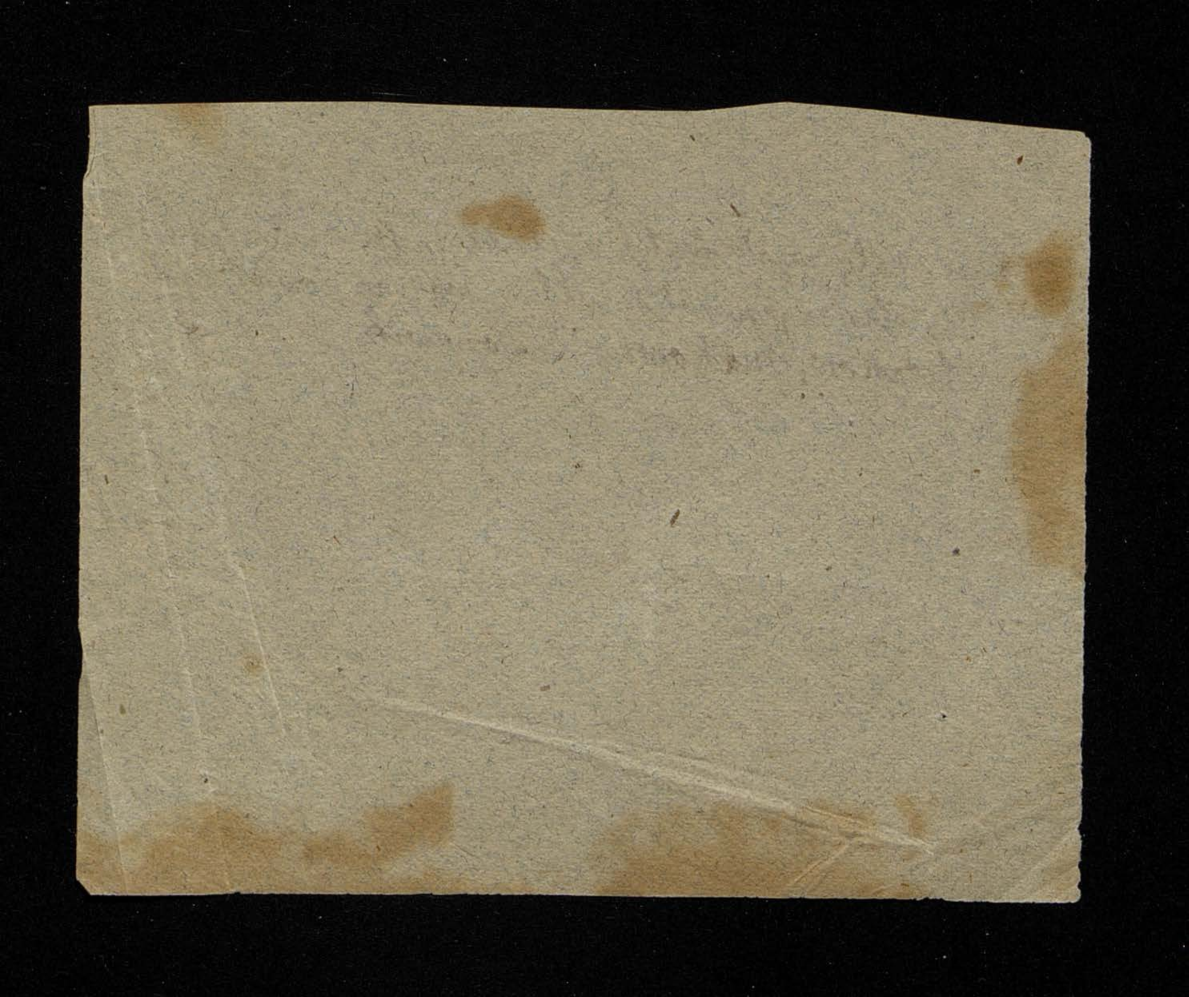
Stefan Tekelly ur. 1623 + 1670 syn jego
comes Scepus
Emeryk ur. 1657 + 1705 żona Helena
de Zrinio — r. 1680 z Turkami wpadł do Spiża
zajął Keżmark F
jego siostra Maria wdowa po Stefanie
Nadasd była za Tarnowskim

F r. 1682 złupił Bielsko r. 1684 jenerał
Karaffa zajął dla Cesarza na powrót
Keżmark po pokoju Karłowickim uszedł
do Konstantynopola i 13 Sept. 1705
umarł koło Nicomedyi w Małej Azyi
pochowany w Nikomedyi w kościele
Ormianów mając lat 47.
żona wzięta r. 1688 w Munkaczu zawie
ziona do ~~[illegible]~~ Wiednia
pojechała do męża r. 1691 i + 1703
koło Konstantynopola 18 Febr. 1703.
mając lat 60.

188

1682 Tekeli zajął Leutch i zamek spiski i wiele palił
lecz cesarski jenerał Schultz r. 1684 na powrót zajął
Stropkow, Makowicę i Donawitz.
feldmarszałek porucznik hr. Schultz

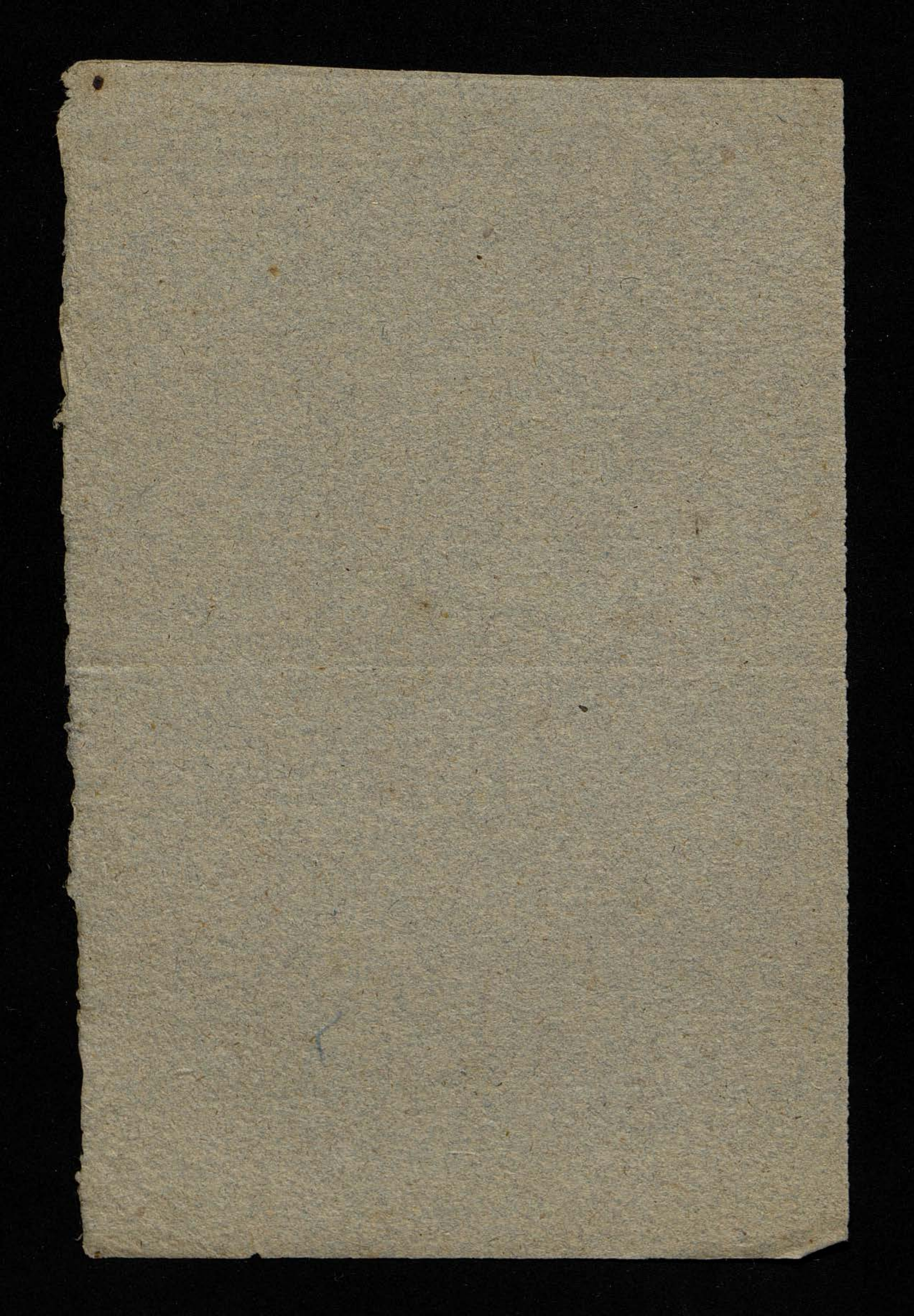

R. 1706 wysłano na Teodora Lubomirskiego Kozaków
ci d. 31 Styczna 1706 w Starym Sądczu napadli
na ludzi spiskich; zginęło w tej potyczce
20 ludzi spiskich a 8 Kozaków.

1706 d. 1 Augusti Sasi oblęgali Lubowlę
wojskami królewskiemi saskiemi dowodził
Jakób Rybinski ten d. 15 August. spalił
zamek Lubowelski i Gniazdę i w okolicach
Szlachtowej i Szczawnicy była batalia

R. 1734 Drosskale którymi dowodzili Kominek i
Darowski zdobyli zamek lubowelski

R. 1710 powietrze grassuje na Spiżu – Ziarzy z Podolenca
uciekli przed powietrzem do Szczawnic.

[illegible]

Spiż

R. 1709 w Grudniu Golz i Gordon zajśli miasta Spiskie i rozbroili 8 rot Starosty Lubomirskiego – pod pretextem iż Karol XII uszedłszy z Benderu miał bawić na Spiżu

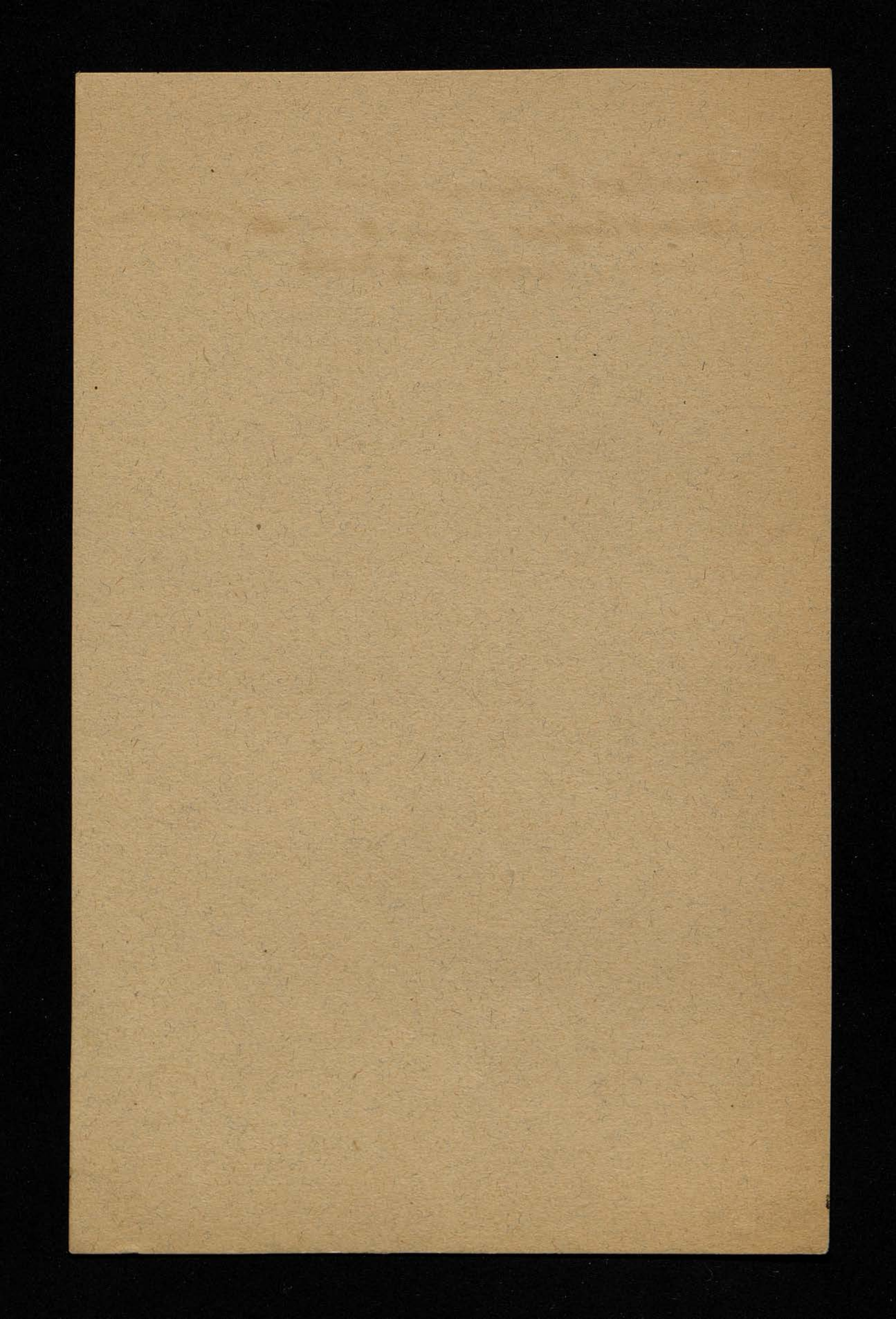
191

1758

d. 26 Julii (Administracya starostwa Spiskiego przez Henryka Brühla generała artyl. koron. ministra Krol. staroste Spiskiego oddana z zupełną juryzdykacyą Adamowi Łasockiemu podczaszemu Sochaczewskiemu.
(Kurier Polski No. 30)

dschaftlichen und Handlungs=
üche. Frankfurt und Leipzig.

1764 Starostwo Spiskie na sejmie Koronacyjnym odebrano Brylowi i nadano Poniatowskiemu podkomorzemu Koron. bratu Króla.

Podział Spiża r. 1775.

I Processus primus (Bezirk): 1 Miasto królewskie wolne Käsmark (Kaisersmark, Kesmarek) 1 Miasteczko uprzywilejowane: Ó-Falu (Altdorf, Starawieś) i 53 wsi parafialnych. Batisfalva (Bothsdorf) było opactwo Benedyktynów - Hundertmarg (Ruski farny kośc.) - Forberk (Vorwerk) - Frankowa (Frankenau) - Gerlsdorf, Hannsfalva, - Hagsdorf, Hágby - Hunsdorf (Hunis villa) tu było opactwo - Haligotz Polomnitz - Jeszersżko - Klotsch, Kolatschko, - Kreutz, Kereszfalu - Krüg - Krempach - Lomnitz - Lapsch - Lipnik (paraf. ruska) - Lendok tu było opactwo Cystersów - Lechnitz - Walldorf (Leszna) - Lesznitz (Lesznicza) - Malter (Maldur) - Müllenbach - Mengsdorf - Netzdorf (Nedlicza) - Ostrow (Osturnya) - Repisko - Rokus - Reichwald - Slawkow (Kis-Szalok, Klein Schlagendorf - Szakotz - Stola - Neeren, (Strużka, ~~Ne~~ Neer) - Toportz - Windischdorf (Totfalu) - Tribś (Treibis) - Wiborna - Zdyar.

II Processus secundus: 1 miasto król. wolne Lewocza (Lötse Leutschau), 1 miasteczko: Donnersmark (Quintoforum, Fanum S. Ladislai) i 50 wsi - Arnoldsfalva (Emaus) - Cséptánfalva (Stefensdorf) - Danisotz (Diersdorf) - Dómanfalva (Damansdorf) - Dolyan (Dolan) - Dravetz (Antz) między opactwo) - Dvoretz (Bürgerhof) - Farkasfalva (Farksdorf, Farkaszowce) Ganocz (Gansdorf Ganowetz) - ~~Gebel~~ Gebelfalva (Brügelsdorf) - Granitz (Gränitz, Hranowitz) - Görgö (Gorg) Harikotz (Halmsdorf) - Hoszeletz (Hositz) - Harasht (Hrost) - Hradisko (Kundschei-ben) - Kapsdorf (Kaposztfalu, Hrabuszhicze tu był Lapis refugii 1245 - Zamnik - Körtvélyes (Birndorf, Hruszkowicza) - Kalcsova (Koltz) - Kuhschwanz (Krawian) - Illésfalu (Kepersdorf) Kurimán (Kirn) - Lengvard (Lingwart, Letzier) - Lieszkowan (Haseldorf) - Létanfalu (Letendorf) Lucsivna (Lautsburg) - Markusfalva (Marxdorf Markuszowce) - Primocz - Roskocz - Schmegen (Schmitschan) - Svabotz (Schwabsdorf, Szwabowce) - Tschawnik opactwo Cystersów de Lapide refugii - Sunyava (Schönau, Szunjawa) - Teplitz (Teplitze) - Tamasfalu (Thomasdorf, Tomaszowa) - Teplitschka (Teplitschen) - Ulosza (Kupern) - Widernik (Winderik) - Vikartocz (Weigsdorf) - Vilkotz (Kuntzendorf) - Wagendrüssel - Zavad (Zawada) - Zoracs, Zavadka, Toriszka (wsie ruskie)

III) Processus tertius (Smrybngirk): 3 miasteczka: 46 wsi

1. Gölnitz miasteczko niemcy mowią innym językiem jak spizanie z XVI miast.
2. Remethe Einsiedel miasteczko z farą
3. Stosz miasteczko, z farą.

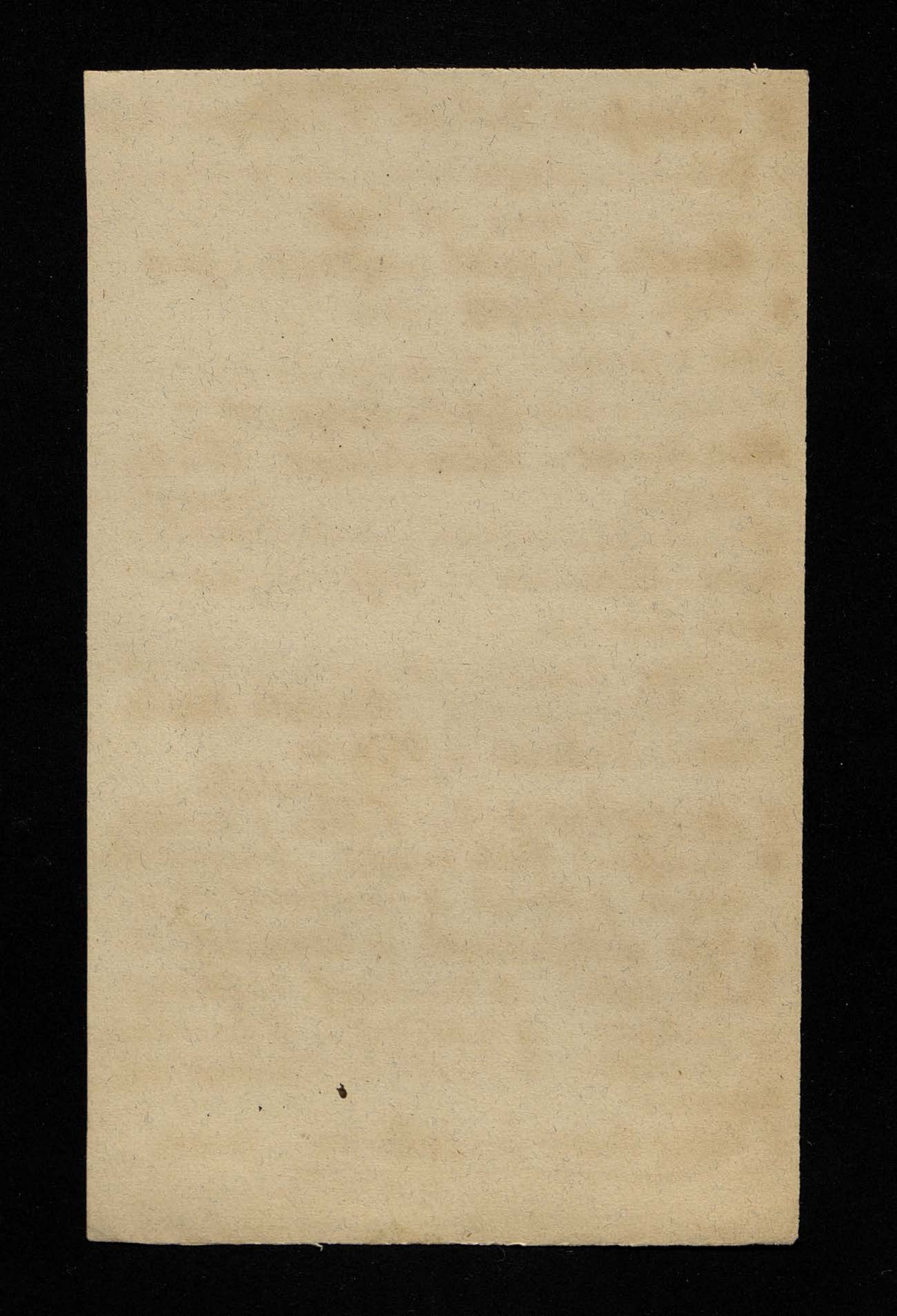
Wsie z farami: Klukenau (Glukno) – Krombach – Mindszent – Polyanka – Felső-Repas – Felső-Szalok – Vellbach – Zsegre

Wsie z parafiami ruskiemi: Heltzmanotz (Hansdorf) – Kojso – Olsavicza, – Alsó – Repas – Felső-Szlovinka

Prócz tego: Schwedler – Schmölnitz (Szomolnok) bito miedziane pieniądze – Baldotz (Baldowcz) – Dubrava – Olsavka.

IV Sechszehnstädte (XVI Zipser Kronstädte): 1. Lublau 2 Pudlein. 3. Kniesen. 4. Bela. 5 Leibitz – 6 Menhardsdorf (Werbowo) 7. Poprad. 8. Michelsdorf (Strasa) 9. Iglo. 10 Russkinotz. 11 Wallendorf. 12. Fülk (Welka) 13 Kirchdorf. Zipserhaus, Spiski zamek. 14 Matzdorf. 15 Georgenberg (Spiska sobota). 16 Durlsdorf (Durandi villa – Twarożna)

V. Sedes decem lanceatorum 14 wsi

195

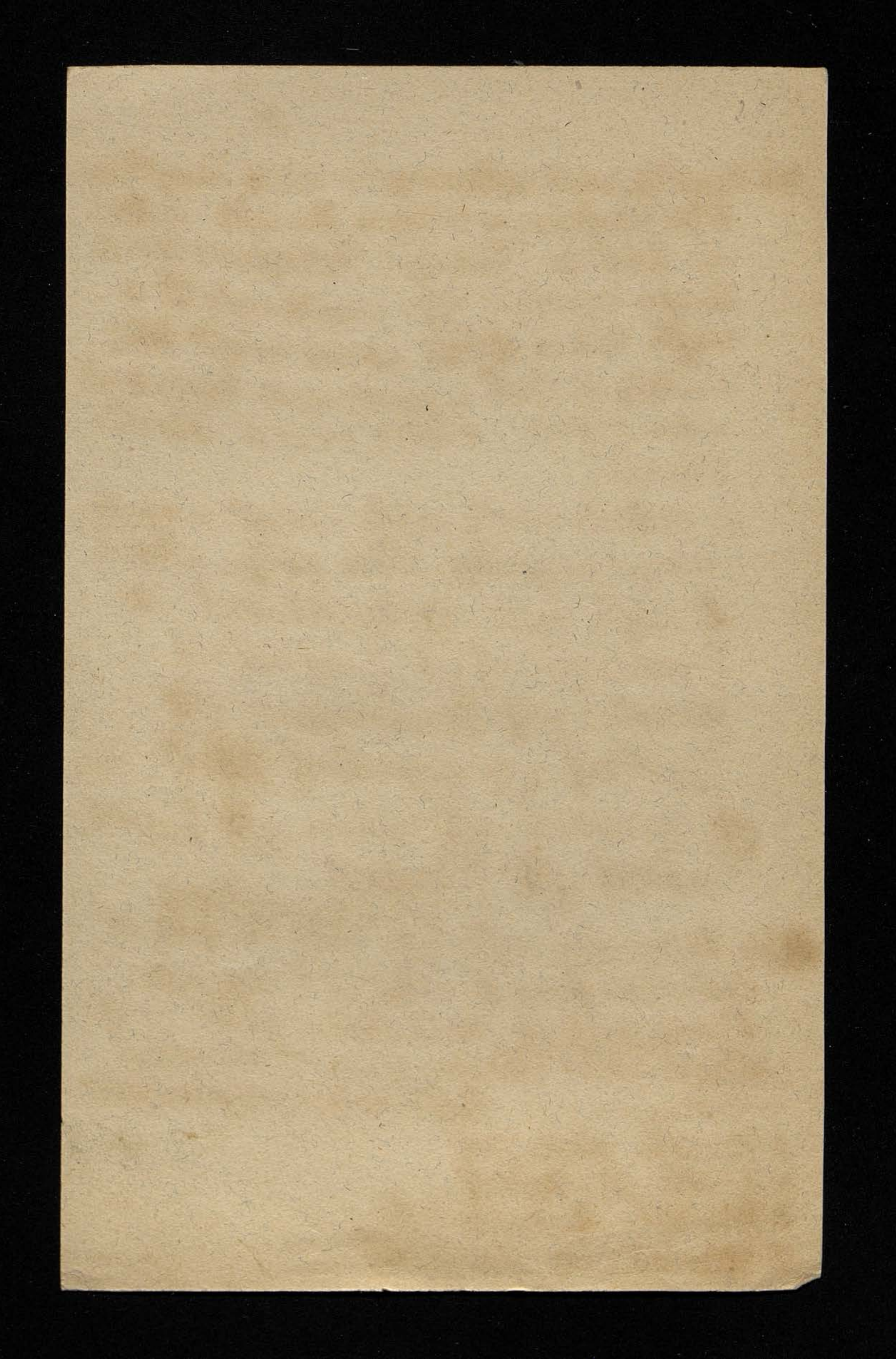
XIII miast spizkich zastawionych r. 1412 z starostwem lubowniemskiem (w którym 3 miasta: Lubownia, Podoliniec i Gniazdy), Cesarzowa Maria Teressa zajawszy r. 1772 przyłączyła te 3 miasta tak iż dostały nazwę miast XVI. i nadała im herb w górnej części 3 góry a nad niemi słońce, w dolnej 2 rzeki (Poprad i Hernad)

R. 1418 otrzymała reszta z miast niezastawionych przywileje które potym utraciły

Ta reszta była: 14) Mühlenbach 15) Grosschlagendorf (16) Grosseisdorf. (Zakotz). 17) Donnersmark. 18) Kapsdorf. 19) Spernsdorf. 20) St. Kirn 21) Deinsdorf. 22) Zindirn. 23) Grossthomsdorf. 24) Eilenbach.

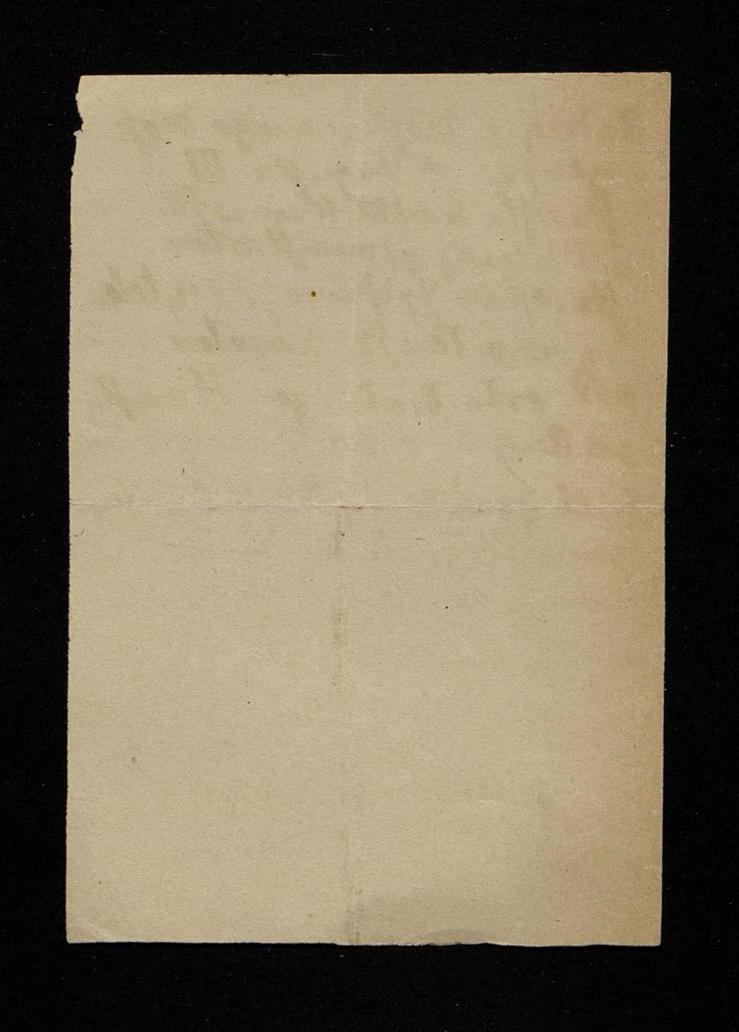
Sedes decem Lanceatorium (Sitz der X Lanzenträger) mieli siedzibę w Bethlehemfalwa gdzie był ich Vicegespan. (Słowacy zwali ich Mala Stolice) są to 14 wsi

1) (Od r. 1802 połączone) Abrahamówce (Abrahamfalva) Abrahamsdorf
2) Bethlehemfalva, Bethlsdorf (sama zagonowa szlachta)
3) Leukotz, Ladendorf
4) Likötz, Lückendorf
5) Csentsitz, Tschenkendorf. +
6) Machalfalva, Machldorf.

196

Andrzej z Mosciczennego Mosz-
czenski za Augusta III
starosta brzesko kujawski
odkrolowej administrator
starostwa spiskiego, Kasztelan
inowroclawski kawaler
ord orla biał. za Stanisła
wa Aug wojewoda inowroclawsk.
+ 18 grudn. 1783 w Krakow.
dziedzic Chmielnika ~~majac~~
skonczywszy 74 lat

Spór o granicę polsko-węgierską. – R. 1793 d. 21 Września wytoczyło Żupaństwo Spiskie przeciw ces. galicyjskiemu Fiskusowi proceś o granicę Państwa. Przed Komissią graniczną galicyjsko węgierska przedłożono wtedy z strony węgierskiej:

a) Mappę granic przez B. Seger c. k. połkownika sporządzoną, z której dowodzono, iż Żupaństwo Spiskie od Orawskiego przedzielone zostało nienaturalnym klinowatym kawałkiem ziemi galicyjskiej (Nowotarską doliną), i że naturalne granice Węgier powinny iść wzdłuż Karpat, a nie Tatrów co się zresztą z politycznemi względami zgadza. (To nie dowód prawny.)

b) Raport Józefa de Török c. k. Komisarza granicznego z d. 15 Października 1769, z którego miało się okazywać, iż całe Starostwo Nowotargskie z 39 wsiami i Klucz (Państwo) Muszyna z 20 wsiami właściwie do Węgier należały. (Tu urojenie.)

c) Dyplomatyczne dowody, iż Starostwo Nowotargskie należało do Węgier były następujące:

1) R. 1320 protoplasta rodziny Berzewiczych, Magister Kokos sprzedaje bratu swemu Janowi swój las po obu stronach rzeki Bela, więc pomiędzy rzekami Belą i Leśnicą.

2) Rodzina Łaskich dostała zamek Dunajec (Niedzicę) w darowiznie od Królów węgierskich, pod warunkiem, iż takowy tylko Węgrom odprzedać może. Prawem zastawu przeszedł ten zamek na Jerzego Horvátha de Palotsa; a Polacy posiadali tu tylko niektóre grunta za czynszem. R. 1585 w Komisyi przeprowadzonej przeciw Grzegorzowi Horváthowi de Gradetz, udowodniono iż lasy pomiędzy rzekami Bela i Leśnica należały do zamku Dunajeckiego.

3) R. 1587 spiski wicežupan zrobił ugodę pomiędzy obiema rodzinami, mocą której ugody wszystkie grunta leżące na równinie ku Ujbela przypadły Horváthowi Stanchich.

4) R. 1589 odstąpił Olbracht Łaski Jerzemu Palotsay swe posiadłości za zezwoleniem Rudolfa II., pomiędzy któremi posiadłościamy wymienione są:

Biała Woda, Pod Czerwonim seu Czerwone, Bukownika, Za Białom i Jawornika. – Miejsca te leżące dziś w Galicyi – dowodził Török – powinny należeć do Węgier, bo Czerwone wierzch tatrzański leży za rzeką Leśnicą, a Jawornika jeszcze dziś zowie się Węgierską Jaworzynką. (Dowodzenie mylne, bo miejsca te leżały w Węgrzech właściwie, a nie w Galicyi).

5) R. 1625 Mikołaj Komorowski odebrał Palotsajom te miejscowości; kazał je powrócić Ferdynand II – lecz nie notunacowo nowo tego, bo miejscowości te pozostały przy starostwie nowotargskiem. (Widać z tego że Palotsaje uwiedzeni podobieństwem nazw, zgodnych z nazwami miejscowości węgierskich, chcieli te polskie posiadłości sobie przywłaszczyć bezprawnie.)

6) Magister Kokarch Berzewitzi zakładając klasztor w Leśnicy (Czerwony-Klasztor) nadał takowemu rybołowstwo w Dunajcu. (Tylko po stronie węgierskiej, bo po stronie polskiej nadali toż rybołowstwo dopiero królowie polscy.)

C.k. Fiskus galicyjski odpierając te roszczenia udowodnił odwieczne posiadanie Nowotargskiego państwa przez Polskę następnemi dokumentami.

a) R. 1204 Theodorus Czader z rodziny Gryfitów wojewoda krak. otrzymał pozwolenie w posiadłościach swoich między rzekami Ostrowno, Dunajec biały i Czarny, Rogoźnik i t.d. osadzać niemieckich kolonistów.

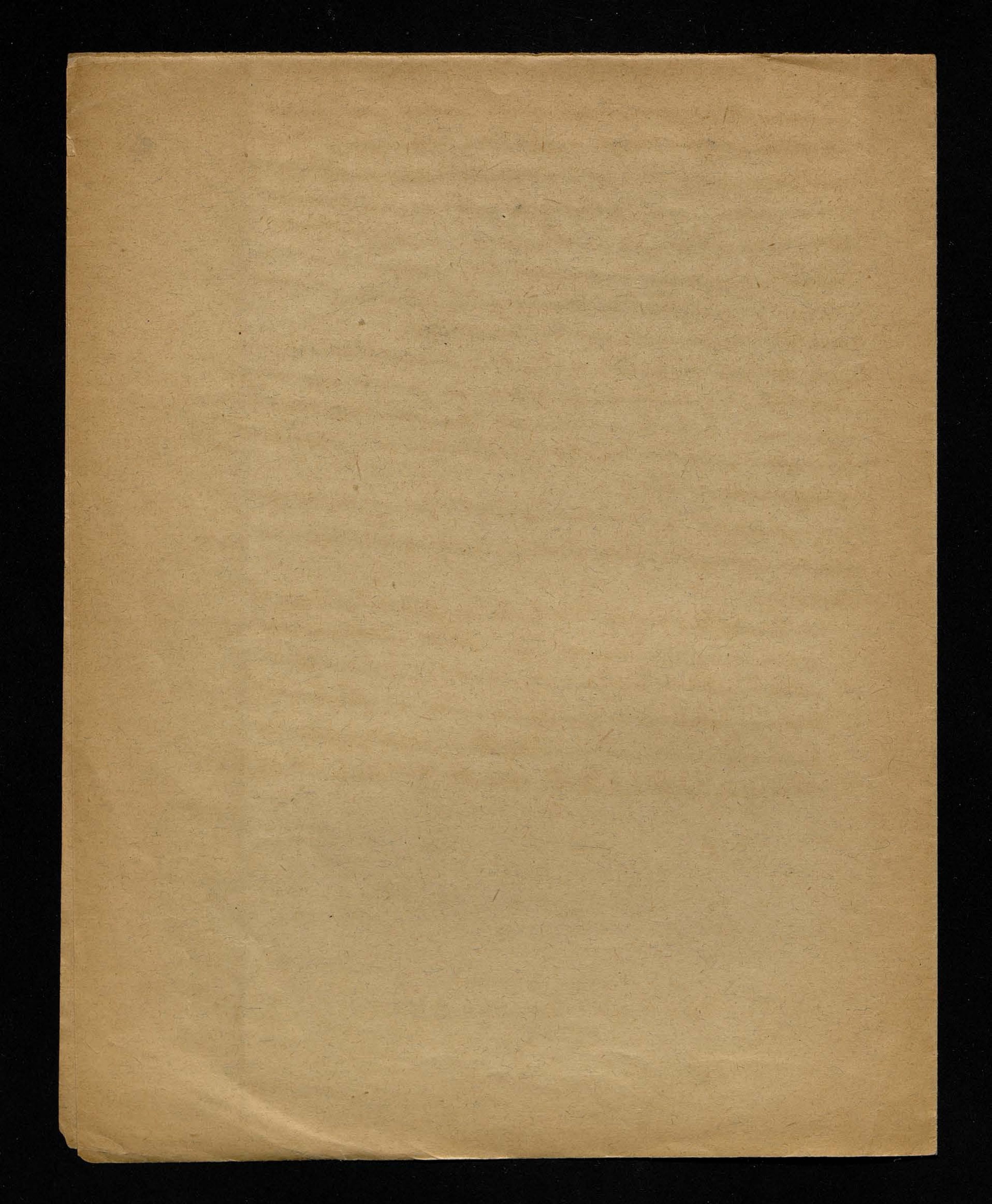
b) R. 1232 założył tenże Teodor klasztor Cystersów w Ludzimierzu, który uposażył powyższemi dobrami i koloniami. Klasztor ten dla napadów zbójeckich przeniesiony został do Szczyrzyca.

c) R. 1254 potwierdził Bolesław wstydliwy te posiadłości, mianowicie Długie pole, Ludzimierz, Dębno nad rzekami Dunajec czarny i Biały, Rogoźnik wielki i mały, Lipnica i t.d.

d) R. 1255 Bolesław wstydliwy nadał temuż klasztorowi prawo połowania i rybołowstwa w górach Tatry.

e) Klucz czyli Państwo Muszynę nadał w XIII wieku Wisso kanonik i scholastyk krakowski biskupstwu krakowskiemu. W ugodzie pomiędzy Maciejem Korwinem a Władysławem r. 1474 wyrażono: Castrum Muszyna episcopo Cracov. restituatur. (Somersberg Mantissa pag. 83).

A ponieważ Węgrzy dopominali się aby Beskid góra była granicą Królestwa Węgierskiego, wyjaśnił c. k. Fiskus galicyjski, iż łańcuch gór powszechny od Szląska przez Babią górę aż do Marmaroszu, który Węgrzy zowią Beskidem i jako ścisłą granicę od Polski żądają, składa się z następujących pasm górskich:
a) Białe Góry, pomiędzy Żupaństwami Trenczyńskim i Orawskim a galicyjskim cyrkułem Myślenickim, aż do Szląska, zwłaszcza Babia Góra na granicy Żupaństwa Orawskiego.
b) Góry dzielące Żupaństwa Liptowskie, Thuroczskie, Spiskie i Saroskie, od cyrkułów Sandeckiego, Spiża, Jasielskiego, Sanockiego zowią się Krępak czyli Krapak. Mianowicie zaś góry odgraniczające Żupaństwa Spiskie i Liptowskie od cyrkułu Sandeckiego zowią się Tatry.
c) Góry rozciągające się od okolic Samborskiego obwodu, ku południowi i ziemi Siedmiogrodzkiej zowią się Beskied czyli Bieszczady.
(Ob. Kurzer Auszug aus den Acten der Galizisch-Ungarischen Gränzberichtigungs-Commission, insoferne dieselbe Zipsen betreffen – pag. 110–113 w piśmie: Zeitschrift von und für Ungern zur Beförderung der vaterländischen Geschichte, Erdkunde und Literatur; herausgegeben von Ludwig v. Schedius. Pesth 1803. 8vo IVer Band, 2es Heft.)

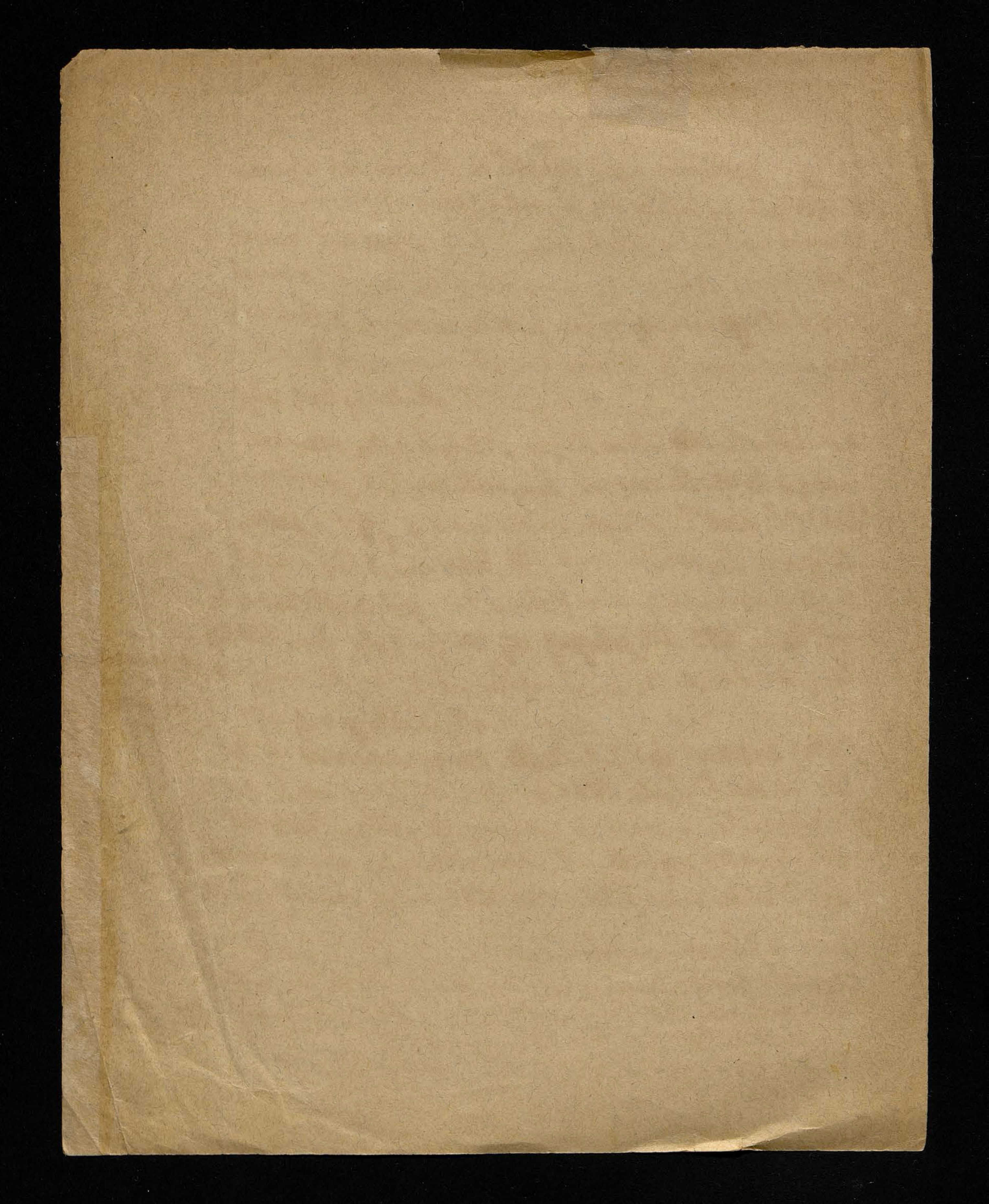
Tatry. Jaskinie pod miastem Bela na Spiżu

R. 1881 leśniczy Juliusz Husz, odkrył otwór do takowych. Leżą one w wapieniu za miasteczkiem Bela w parowie rzeczki Bela przytykającej do drogi prowadzącej na Zdjar. Wierzch góry, u którego podnóża są owe jaskinie, zowie się Kobili vrch (dziś przechrzczony na Kobolds-berg). Tu zbudowano hotel z łazienkami, willami, kręgielnią. Same jaskinie stalaktytowe mają dwa chodniki 134 metrów długie, w których kilka stawków wodnych do 20 metr szerokich. Temperatura w tych jaskiniach (od +11°C. do +5°C.) okazała średnią miarę + 7.7°C. – Jaskinie te leżą na wysokości 950 m. (Ob. Weber Samuel: Die neuentdeckte Tropfsteinhöhle in der Hohen Tatra /: Zeitschrift: Aus allen Welttheilen 1882. XIII Jahrgang, pag. 302 :/ – Weber Sam: Beschreibung des Szepes-Bélaer Tropfsteinhöhle / Szepes-Béla. 1883. – 8° / sammt einigen Ausflügen in der östlichen Tatra.

Kolbenheyer Karl: Die Bélaer Tropfsteinhöhle p. 1-13 und 1 Karte /: Programm des K. K. Staats-Obergymnasiums in Bielitz für das Schuljahr 1885/86. Bielitz (Druck von Eduard Klimek) :/ – toż w Jahrbuch des Ungr. Karpathen-Vereines 1856 Band XII pag. 235 – C. Fruwirth: Eine neu erschlossene Höhle in der Tatra. Wien 1884 (Verlag von C. Fruwirth)

Jaskinie lodowe pod Dobszyną

Mikulik Josef: Döbschau eine monographische Skizze, mit einem Anhang: Die Döbschauer Eishöhle (mit 5 Illustrationen). 1875. Kaschau. 8vo 50 Kr.

Drawecz (Daróćz – Autz) wieś 58 domów, tu mieszkali sokolni-
cy królewscy. – R. 1282 Król Ładysław nadał Eliaszowi synowi
Jordana sędziemu Niemców (Comes Saxonum). – Był tu Klasztor i szpi-
tal Krzyżaków Św. Antoniego około r. 1288 założony przez Magistra
Kokos syna Rykolfa (przodka Berzeviczych), który według tra-
dycyi, podług wyroku z r. 1307 (?) za zabójstwo popełnione na Chyde-
ryku (synie hr. Arnolda) proboszczu Klasztoru Bożogrobców w
Komlos, obowiązany był za karę wystawić 6 klasztorów: w Darocz,
Lechnicy (Czerwony Klasztor), Hunsdorf (Villa Canis), Straszka
(Eur), Krompach (koło Richnau) i Heinburg (w sarosskiem zu-
państwie). Ostatnim przeorem Klasztoru w Darocz był r. 1538
Jan, za którego rządów dobra rozdrapano.

Letanowce (Lethanfalva – Lettensdorf)
Harnutowce (Arnótfalva – Heymuth)
Rosenberg (Német Lipse – Rozsahegy)

Lewocza (mila od Darocz) ma 849 domow i 6603 mieszkańców.
Kościoł farny S. Jakóba major, długi 49 metr. w średniej nawie, ma
13 okien, wielki ołtarz 19 m. wysoki, przed r. 1515 rzeźbiony od Mistrza
Pawła z Lewoczy, na ścianie nawy pobocznej od północy koło
zakrystyi ciekawe malowidła ścienne przedstawiające 7 uczynków
dobroczynnych, 7 grzechów śmiertelnych, dzieje z legendy o S. Dorocie.
Koło wielkiego ołtarza od strony ewangelii misterne tabernakulum w
kształcie wieży gotyckiej z XV wieku 11 m. wysokie. Chrzcielnica spiżowa
z XIV w., ławki z r. 1494, nagrobki Jerzego Ulebach (Eulenbach) † 1392 (któ-
ry dobudował kaplicę S. Jerzego) i Turzonow (w kaplicy): Jana II † 1508; Alexego
† 1543; Jana V. † 1558; Alexego II † 1594; Stanisława III † 1625; Krzysztofa
III † 1614. – Kościoł pojezuicki gimnazyalny; Kościoł Franciszkanów;
ratusz; Kamienice Thurzonów – Pomnik Honwedów r. 1887 w Brackendorf
odlany na pamiątkę bitwy na początku Lutego 1849 na górze Branyiszko.
– Kaplica na górze P. Maryi fund. r. 1247, zbudow. 1766, sławne odpusty d. 2 lipca
do obrazu cudownego. Okopy miejskie zamienione na ogrody; w jednem z nich

ogrodzie Probstnera na drzwiach wyobrażona kobieta w bieli wska-
zująca na dziurkę od klucza. ~~[illegible]~~ Ma to być kochanka Stefana An-
drassego jenerała wojsk Rakoczego, która r. 1710 d. 13 lutego zdradziwie
tędy wojsko cesarskie na zajęcie miasta wpuściła. (Ob. Századok
1872, str. 616)

Harchow (Görgö - Gorg) wieś mająca 151 domów, 753 mieszkań-
ców słowackich z kościołem i dworem familii Görgey, która tu ma bogate
archiwum. - Król Ładysław IV r. 1278 nadał tę wieś hr. Eliaszowi sy-
nowi Jordana. - Ztąd jedzie się przez wioski Koncsan, Dólyan,
Kolcso - Nemesan - do karczmy Klinek, gdzie się opuszcza gości-
niec krajowy, a drogą wiejską tak zwaną Łaźicą, do Spiskiej Kapi-
tuły (Szepeshely - Zipser Kapitel), zostawiając na boku wieś Jablo-
now (Almas - Apfelsdorf) biskupią.

Podhrad (Szepesváralja - Kirchdrauf niegdyś może Kirchdorf)
miasteczko w dolinie ma 541 domów, 3226 mieszkańców, sławne targi ty-
godniowe co czwartku. Kamienice z XV i XVI w. - na placu figura kamienna
Matki Boskiej postawiona przez Teodora Lubomirskiego, starostę
spiskiego. - Klasztor Braci Miłosierdzia fund. 1652 przez Stanisława
Herakliusza Lubomirskiego ma kościół zbudowany r. 1736 - Kościół
parafialny stary, Zbór ewangelików i Synagoga, Ratusz.

Hotkocz folwark mający 12 domów i 130 mieszkańców, darowa-
ne r. 1638, z 123 wioskami i z zamkiem Spiskim przez króla Ferdynanda
III hrabiemu Stefanowi Csaky. Dwór czyli tak zwany Kasztel, par-
terowy ma stare urządzenie, dawne meble, zbiór portretów familijnych
między któremi portret Mateusza Csak z Trenczyna, portret Ladis-
lai de Chák nadżupana gömerskiego i zwoleńskiego z r. 1650 na którym
w tyle malarz umieścił widok dawnego zamku spiskiego. - Park fran-
cuski dawny z staremi drzewami, kaplicą św Kosmasa i Damiana, z gro-
bami familii Csaky, pustelnią i bażantarnią. - W pobliżu ciekawa
skała wapienna Drevenik z jaskinią.

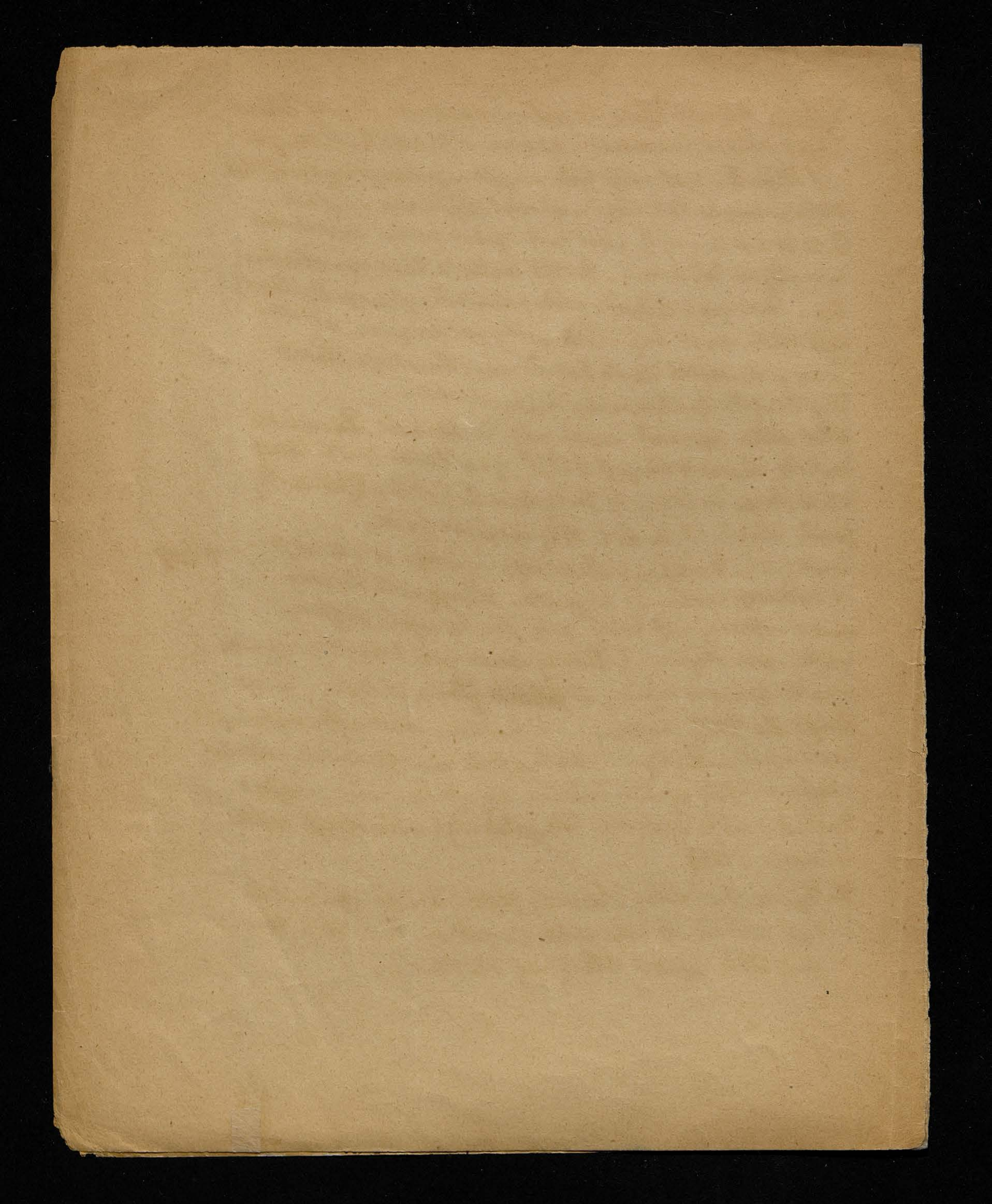
Zsegra wieś o 32 domach i 272 mieszkańcach. Kościół parafialny zbudow.
r. 1275 ma na ścianach ciekawe malowidła SS. Stefana, Ładysława i Aposto-
łów, niedawno przez proboszcza po zdjęciu wapna odkryte.
Lewocza. Ob: Monumenta Hungariae archeologica Volumen III Pars II Budapest 1878
(Lőcsenek régiségei irta Henszelman Imre) - (Merklas): Die Stadtpfarrkirche
Sct. Jakobi Mej. in Leutschau. Leutschau 1862.

Spiski Zamek (Arx Scepus – Szepesvár – Zipser Haus – Zipser Schloss) murowany z kamieni w XI lub XII wieku. Już król Stefan II r. 1120 swego brata przyrodniego Borysa (późniejszego księcia przemysko-halickiego) mianował kasztelanem spiskim. – R. 1220 Król Andrzej II nadał Spiż synowi swemu Kolomanowi (byłemu Księciu halickiemu) – R. 1308 Mateusz Csak (syn Piotra) hrabia z Trenczyna i Wojewoda (wódz pretendenta czeskiego Wacława) zajął Spiski zamek lecz r. 1312 pobity pod Rozgonem nad rzeką Tarczą przez wojska Karola Roberta neapolitańskiego, któremi Filip Drugeth de Homonna (z Salerno) dowodził.

W XVI wieku posiadali Zapoliowie, Turzonowie. Po śmierci Michała Thurzo (+ 11 August. 1636) otrzymał darem Spiski Zamek r. 1638 Stefan hr. Csaky od Ferdynanda III Króla – Ostatnim z tej familii Albin hr. Csaky od r. 1867 nadżupan Spiski.

Zamek Spiski składał się z właściwego wyższego zamku na skale – z niższego – z środkowego zamku – i z przygródka. a) Przygródek otoczony murami – obszerny miał 4 wieże, przez jedną był wjazd (od strony miasta) – oraz stajnie. b) Niższy zamek miał bramę z przygródka oraz drugą bramę wjezdną od ~~[illegible]~~ strony Hotkocz – Ta część służyła dla straży zamkowej. – c) Środkowy zamek (u stop wysokiego) mieścił arsenał. – d) Wysoki zamek na skale mieścił dużą salę (palatium) – Kaplicę S. Elżbiety w środku dziedzińca, dalej cysternę i wieżę okrągłą o 4 piętrach w środku dziedzińca. Sala (palatium) i wieża okrągła zostały zbudowane r. 1249.

Ob. Opis zamku i plan: Hradszky Joseph: Wanderungen durch die Zips. Jahrbuch des Ungarischen Karpathen-Vereines. X Jahrgang 1883. Kesmark 1883. 8°. pag. 33. 124. 217.

Nagrobek w Lewoczy w Kościele S. Jakuba, w Kaplicy S. Jerzego: Płyta kamienna na niej tarcza herbowa ukośnie postawiona z herbem [herb]; nad herbem hełm a na nim orzeł. Napis gotycki z 4 stron: anno. dni. mill°. c.c.c.[xcij. in octava corporis. xpi ob[iit. georgius. vle[bach. fudator. hui. capelle. orate. p. eo. (T.j. z r. 1392 Jerzego Vlebach – miał to być xiądz - co mylne, może z Velbach ?) – Drugi nagrobek tamże ma herb [herb] (Ob: Ein Grabstein der St. Georgscapelle in Leutschau – w Mittheilungen 1864. IX Bd. Kleinere Beiträge pag. V fig. 1.)

Stare obrazy na Spiżu. W kościele katol. w Popradzie: P. Maryja (w półfigurze) z Dzieciątkiem Jezus na tle złotem wzorzystem na kredowym gruncie i na tablicy drewnianej płótnem powleczonej. Do koła aureoli Maryi napis gotycki: Ave regina celorum mater regis angelorum, – do koła aureoli dziecięcia Jezus napis: ego sum alpha et o. Na ramie gotyckiej złoconej napis: nicolaus de leuczia anno d. 1484 hs.... Koloryt i układ piękny, aniołki trzymają płaszcz Maryi. Wysokość 2'1" Szerokość 1'7". – Ołtarze szafiaste z malowidłami gotyckiemi są w Georgenberg, Müklenbach, Kakas-Lomnicz, Lewoczy. – W Kaplicy S. Ładysława w Donnersmarkt jest piękny obraz gotycki: Zaśnięcie P. Maryi; lecz zniszczony. – Stare obrazy są w Kezmarku, Felka, Matzdorf – W zamkowej kaplicy w Hodkocz jest stary obraz 3 świętych, ma on pochodzić z kaplicy zamku Spiskiego.

Piękne tabernaculum (Sakramentshäuschen) jest w Kościele S. Idziego w Bardyjowie (filia Cystersów z Koprzywnicy.)

Die Stadtpfarrkirche S. Jacobi Maj. in der Königl. Frei-
stadt Leutschau. (Eigenthum der Kirche). Druck von Johann
Werthmüller & Sohn 1862 Leutschau. 8° ppg. 52. 5. (Autor
na końcu: Vent. Merklas. – Na końcu wezwanie do składek
na reparacyją organów podpisane przez Paul Hill Leutschauer Pfarr)
Kościół w Lewoczy istniał już r. 1200. Po napadzie Tatarów w r. 1241
mieszkańcy schronili się na górę w lesie koło Hrabuszic (Kapsdorf –
Lapis refugii) wrócili potem, r. 1245 odbudowali zniszczone miasto i kościół
około 1249, lecz dzisiejszy kościół z XIV wieku. Kronikę Lewoczy pisał
Konrad Sperrogel radca od r. 1515 – 1537. Kościół 129' długi i 82'4"
szeroki; wysokość środkowej nawy 60'6". Kaplica S. Jerzego na pół-
nocnej stronie ma nagrobek fundatora Jerzego von Ulebach z r. 1392.
Zewnątrz kościół otynkowany. – Ławki radzieckie drewniane mają
widoki miast z mozaiki drewnianej z XVI w. – Duże i piękne organy
o 27 rejestrach robił r. 1615 Jan Hummel z Krakowa który r. 1628 przy
ustawianiu takowych spadłszy się zabił, dokończyli takowej roboty Matkowski
i Andrzej Hertel z Krakowa. Kosztowały 13000 dukatów. – 4 Rzeźbione
nagrobki Turzonów z marmuru wyjęto z środka kościoła przy restau-
racji w r. 1754 i ustawiono przy ścianie gdzie Krzcielnica. Opiewały one na-
pisy: a) Hic situs... Joannes Thurzo de Bethlehemfalva +1508 5 filiorum parens
Stanislai ep. Olomucen. Joannis ep. Wratisl. Georgii Praefecti rei metallicae,
Alexii Locumtenentis et Joannis Comitis Scepus. b) Hic jacet Joannes
Thurzo de Betlehemfalva Comes Scepusiensis celebr. + 29 Martii 1558
aet. 66 an. c) Hic jacet Christophorus Thurzo de Betlehemfalva Comes
Scepus. et Saros. Liber Baro, Eques auratus S. Caes. Maj. Cubicularius + anno
aetat. 31. d) Stanislaus Thurzo de Betlehemfalva Regni Hung. Palatinus
Judex Cumanorum, Comes Scepus. Locumtenens et consiliarius intimus Ferdinandi
II Rom. Imperat. + 1 Maji 1625 Aet. 49. i prócz tego ej tablica z napisem
Comes Alexius Thurzo de Betlehemfalva Judex Curiae Hung. Regni Locumtenens
Regis Ferdinandi + 1543 ipso die Conversionis S. Pauli; Aetatis 53, conjunx
Magdalena Zekely ab Ormosd posuit. – W Kaplicy gdzie Krzcielnica jest
nowy ołtarz a w nim stary obraz S. Elżbiety Królowej Węgierskiej na złotym gruncie
z r. 1494 – inne ołtarze nowsze.

Kollegiata spiska. – W Podegrodziu (Szepes-vàrallya-
Kirchdorf) jednem z XVI-tu miast spiskich w dolinie po=
łożonem, wznoszą się od wschodu na stromej górze wspa=
niałe ruiny zamku spiskiego (Szepesvár – Zipserhaus)
siedziba hrabiów Spiża, Zapolyów i Turzonów. Począ=
tek sięga zbyt odległych czasów. W zachodniej stro=
nie miasta leży Kollegiata spiska pod tytułem
S. Marcina. Przodowa część, nawa główna, dwie wieże i drzwi
główne zbudowane są w stylu romańskim. Wieże mają
dwułukowate romańskie okna z podporą w środku
wierzchnich zakończone ośmiokątną piramidą szczytową
mają gzems barocco z końca XVI wieku. Chór główny i prez=
byterium w pięknym stylu gotyckiem z sklepieniem ła=
kiemże. Od południowej strony przytyka do nawy duża
gotycka kaplica Bożego Ciała, oświecona gotyckiemi
łukowatemi oknami. Wnętrze kaplicy tej podobnej do
osobnego kościoła ma śmiałe gotyckie sklepienie spo=
czywające na ściennych pilastrach w których się pod gotyc
kiemi baldaszkami w niszach mieszczą posągi. Okna
mają kamienną oprawę gotycką, a zewnątrz zdobią gotyc=
kie iglice filary. Kaplica ta z ciosu. Wielki ołtarz bogaty
w rzezby poświęcony S. Marcinowi. Po bokach są stalla ka=
nicze gotyckie duże z dekoracyjami rzezbione r. 1478 przez
Tomasza z Kezmarku. W kaplicy Bożegociała jest piękny
gotycki obraz szafiasty z rzezbą Koronacyi Matki bos=
kiej, przypominający swym kształtem ołtarz P. Maryi
w Krakowie. Procz tego znajduje się jeszcze w kościele
parę ołtarzy szafiastych gotyckich, oraz nagrobki
hrabiów Zapolya, Thurzo, Rakoczy, Erdödy. Kollegiata

owa ma w skarbcu swym starożytne paramenta, Kielichy, pastorał i posągi srebrne Apostołów, P. Maryi, S. Marcina. Najciekawszym pomnikiem tego Kościoła jest malowidło ścienne (al fresco) nad północnemi drzwiami poboczn=nemi w nawie Kościoła. Jest ono 14 stóp 6 cali długie a 6 stóp i 3 cale wysokie. W szarém tle w którém białe okno siedzi na złotym tronie Bogarodzica w ciemnoniebies=kim płaszczu i ciemnoróżowej sukni (zasianemi wzorami o 3 kropkach białych) trzymając dziecinę Jezusa w białej su=kience. Z jednego boku, klęczy Król w zielonej tunicel (z bia=łemi wzorami kropkowanemi) i w czerwonym płaszczu (z żółtemi wzorami kropkowanemi); za nim giermek czy kasz=telan w czerwonej sukni i niebieskim płaszczu z żółtem paskiem trzymając miecz z białym rzemieniem. Z drugiej strony klęczy biskup w białej infule z żółtemi galonami i wstęgami w płaszczu (ornacie) ciemnem czerwonem i w sukni szarej; za nim proboszcz w brunatnym ubiorze. Za giermkiem: tar=cza w kole z literami C. F. A. – Za proboszczem kapelusz prałacki w kole z literami H. P. Napis gotycki w czar=nych minuskułach głosi iż obraz ten przedstawia Tomasza arcybiskupa Strygońskiego (1305-1320) i że Henryk proboszcz (kanclerz arcybiskupa Tomasza, od r. 1319 proboszcz spiski, od r. 1322 biskup weszprymski i kanclerz Królowej) kazał go r. 1317 pomalować. Oraz na tablicy białej czarno napisany ułomek hymnu do P. Maryi. Z drugiej strony przedstawio=ny jest Karol Robert król węgierski oraz Franco castella=nus scepusiensis et vicecomes (podobno z Saxończyków spis=kich, który jako stronnik domu Andegaweńskiego dopo=mógł do zwycięstwa pod Rozgony (w komit. abaujvar.) nad Maciejem z Trenczyna i synami palatyna Omodeusza.) Supraport żółty obsiany czarnemi nitkami powojowemi (stru=kmi) z czerwonemi listkami, ramy mają biały i czarny deseń. Aureole żółte. Malowidło to ala tempera nie tyle pod względem sztuki ile pod względem starożytności ciekawe i ważne. —

Frank Thomas Semsey

Było ono pokryte wapnem przez obielenie, które ostatniemi czasy dopiero odczyszczono. Kościół Kollegiaty spiskiej założył r. 1189 Król Bela III w kształcie romańskiej bazyliki o 3 nawach. Pierwszym proboszczem był Adolf z Meranu ochmistrz Królowej Gertrudy żony Andrzeja II. Po zniszczeniu mongolskiem w r. 1241, odrestaurował go około r. 1250 Maciej proboszcz. Chór i prezbiterium gotyckie zaczął stawiać r. 1462 proboszcz Jan Stock, co następca jego Kaspar Back z Berent r. 1478 dokończył. Kaplicę Bożego Ciała wystawił (zostanem rzeźb. gotyck. (1492–1497)) hrabia Stefan Zapolia palatin spiski (jest w niej jego nagrobek † 1498 z żoną Jadwigą xiężniczką cieszyńską. Synowie jego Jan (Król) i Jerzy powzięli jej zapisy. Ob: Kolegiata w Szepesvarallya (z widokiem od strony południowej - w tygodniku illustr. „Budapesti Viszhang 1856 redakcyi Virgil v. Szilágyi. Nr. 36 (w temże piśmie Nr. 38 widok Kościoła gotyckiego w Czwartku i Widok miasta Kezmarku) — Die Zipser Kathedralkirche bei Kirchdrauf in Ungarn von Wenzel Merklas (w Mittheilungen der k. k. Central-Commission Wien 1861. Bd. VI Nr. 8 mit 15 Holzschnitten u. i litogr. Tafel: Widok od południa p. 200–211 (fig i jest plan) — Ein Wandgemälde der Zipser Domkirche von Wenzel Merklas (w Mittheilungen 1863. Band VIII. Nr. 8 p. 226–231 z i drzeworytem na str. 227.)

Od r. 1776 utworzono przy tej Kollegiacie biskupstwo spiskie.

204

Illustrowane pisma Vasárnapi Ujság 1856 i Magyarország és Erdély Képekben (redak. Imre Vahot i F. v. Kubinyi 1856 [: Węgry i Siedmiogród w obrazach :]

Kezmark Zamek tutejszy z kaplicą, grobami odrestaurował r. 1628 Stefan Tököly. Kościół parafialny gotycki stawiany r. 1444–1486 przez hr. Zapolię ma piękny kamienny wystawnik sakramentowy, ołtarz szafiasty z malowidłami na złotym gruncie, rzeźby i statuy † Widok miasta Kezmarku jest w tygodniku „Budapesti Viszhang 1856 Nr. 38"

† między innemi kolosalny Krucyfix z XV wieku rzeźby przypominającej Stosa.

Rzeźby gotyckie na Spiżu przypominające Vita Stossa: W spiskiej Kollegiacie 3 ołtarze; w Georgenberg 6 ołtarzy; w Lehre 3 ołtarze bardzo piękne; w Ober-Repas piękne posągi S. Mikołaja i P. Maryi.

Lewocza. – Gotycki kościół parafialny S. Jakuba katolicki zaczęto stawiać r. 1245 po napadzie tatarskim. Ma on 3 nawy; sklepienie środkowej nawy pojedyncze gotyckie żebrowane spoczywa na 6 parach filarów kamiennych czworograniastych; kapiteliki u wierzchu filarów gdzie się zaczyna żebrowanie sklepienia przyozdobione są fantastycznemi maszkarami kwiatami i postaciami zwierząt z których jedno mające głowę ludzką przedstawia Tatara jak widać z umieszczonej nad nim trupiej główki dziecięcia. Piękne i duże okna gotyckie kamienne w nawie pobocznej i prezbiterium mają ładne rozety (Masswerk). Nad głównemi drzwiami dostawiono nowszemi czasy wieżę. Od północnej strony przytyka do pobocznej nawy dostawiona kaplica „Capella leprosorum" dziś użyta na zakrystyję wystawiona około r. 1380 przez Jerzego plebana. Przedsionek przedziela ją od kaplicy S. Jerzego. Na południowej stronie jest również przedsionek i piętro (emporę) (z gotyckiem gwiaździstem sklepieniem ozdobionem herbem Władysława II Jagiełłowicza z r. 1490. Kościół ten spalił się r. 1849. (Ob: Die katholische Pfarrkirche St. Jakob zu Leutschau in Oberungarn, aufgenommen und beschrieben von Wenzel Merklas in Leutschau – w piśmie Mittheilungen 1858 Bd. III Nr 3 pag. 64–72 z 18 drzeworyt. z których fig. 1 plan kościoła; fig. 2 przekrój; fig 3.4.5.6. kapitele ~~?~~ filarów z maskami; fig. 12.13. rozety w oknach; fig. 14 zwornik z głową Chrystusa – oraz Tabl. litogr. na której a) Widok zewnętrzny kościoła od południa; b) Widok wewnętrzny.). 1) Wielki ołtarz (S. Jakuba mają) szafiasty gotycki 60' wysoki roboty Wita Stosa przedstawia w środku ~~rzeźbioną~~ Królowę niebios z dzieciątkiem Jezus nadzwyczaj delikatnie rzeźbioną, po bokach jej stoją S. Jan ewang. i S. Jakub apost. F na odrzwiach (skrzydłach) wewnątrz w płaskorzeźbie 4 sceny: Divisio Apostolorum, Decolatio S. Jacobi Apost. Visio S. Johannis evang. in Pathmos, Martyrium S. Joannis (Jan w oleju). W predeli rzeźba: Wieczerza Pańska w ozdobie z winnych latorośli i ptaszków. Wierzch ołtarza z gotyckich iglic, w środku (których) na podstawkach pod baldaszkami 10 posągów apostołów. Ołtarz sięga aż do sklepienia. Na nim herby królów Władysława II i Ludwika II (1490–1526).

F figury te do 4' wysokie

F Skrzydła do otwierania zewnątrz mają po 4 sceny z życia Chrystusa malowane

Zewnątrz na drzwiach i ścianach pobocznych ołtarza jest 8 tablic malowanych z scenami z [illegible] Chrystusa Bożki. Malowidło szczególniej wyborne. Ołtarz ten może robił Wit Stoss przed r. 1500 nim się oddalił do Norymbergi. Kronika niemiecka miasta Lewoczy przez Kaspra Hain w XVII w. spisana (Druk. w Wagner: Analecta II) wspomina iż r. 1508 wykończono i zawieszono pokrywy: „das grosse Altar zu Leutsch mit den Tafeln zugerichtet" za staraniem dozorcy kościoła Melchiora mosiężnika. Ołtarz ten jest arcydziełem rzeźby i malarstwa (Sztychowany ten ołtarz w Mittheilungen 1860. V Bd. Taf. VIII.) — 2) Drugi duży piękny ołtarz szafiasty P. Maryi śnieżnej. W środku Królowa Niebios z Dzieciątkiem Jezus. Na odrzwiach zewnątrz i wewnątrz 12 tablic z malowanemi scenami z żywota P. Maryi na złotym gruncie. (Między innemi obraz Trzech Królów podobny do Krakowskiego na zamku: Maria trzyma na łonie dzieciątko Jezus przednią Klgory najstarszy z Królów podając złotą skrzyneczkę, Drugi Król bez brody w męskim wieku z włosami blond trzyma złote naczynie. Trzeci brunatny ubrany z wschodnia. S. Józef za Marią wygląda. Wiele ruiny) Nad ołtarzem gotycki szczyt z iglicami i posągami. Na predeli zwoje roślinne z herbami Polski i Lewoczy. 3) Trzeci ołtarz gotycki (Pasyja) W środku stoi Zbawiciel pokazujący rany po bokach P. Maria i S. Jan Ewang. rzeźbione Na wewnętrznej pokrywach 4 tablice (malowane na złotym tle) z świętemi: SS. Sebastian i Krzysztof, — SS. Jan Chrzciciel i S. Jakób większy — SS. Katarzyna i Barbara — SS. Dorota i Małgorzata. Na zewnętrznych 4 obrazy: Zwiastowanie, Nawiedzenie, Narodzenie Pańskie i 3 Króle. Nad ołtarzem gotycki szczyt między posągami S. Florian i S. Jędrzej. Na predeli herby Króla Macieja i jego żony Beatryki (1474–1490) — Czwarty ołtarz gotycki szafiasty SS. Piotra i Pawła ma w środku 2 posągi SS. Piotra i Pawła Zewnątrz i wewnątrz na pokrywach drzwiach 12 scen malowanych z życia S. Piotra i Pawła. Szczyt ołtarza gotycki z posągami. Na predeli do połciała Chrystus, Matka Boska i Św. Jan ewang. (Sztychowany ten ołtarz w Mittheilungen 1860. V Bd. Taf. IX.) — Piąty ołtarz S. Katarzyny W środku w niszy posąg S. Katarzyny; po bokach malowane postacie SS.

Kościół ten r. 1547 przeszedł w ręce ewangelików

Małgorzaty i Barbary. Na drzwiach 4 tablice malowane z sce=
nami z żywota S. Katarzyny. Na Podstawie ołtarza 3 obrazy na
złotym tle: S. Trojca, N. Panna i Sen Jakuba. Wierzch gotycki
z rzeźbami i malowidłami z monogramem ✡ — Szósty ołtarz
gotycki S. Mikołaja szafiasty: W środku rzeźbione S. Mikołaj
i po bokach S. Jan Jałmużnik i Św. Benedykt. Na drzwiach we wnątrz
4 sceny malowane z życia S. Jana Jałmużnika i S. Leopolda; ze=
wnątrz 4 sceny z męki Chrystusa. Rok 1501. Wierzch ołtarza z
nowszych czasów. — Siodmy ołtarz w nawie południowej po=
bocznej ołtarz S. Jana Chrzc. gotycki z 8 obrazami i [illegible] 1520. — [illegible]

p Ołtarz ten fundował Jan Henckel r. 1520.

Szafa z ołtarza gotyckiego: w środku rzeźbione posągi S. Szcze=
pana lewity, S. Elżbiety i S. Floriana. Na drzwiach zewnątrz
i wewnątrz 8 tablic z scenami życia tych świętych i rok 1493
— Z nowszych ołtarzy ołtarz familii Csaky ma piękną grupę
Narodzenie Pańskie dawną rzeźbioną. Pod organami bogate
rzeźbione stalla gotyckie z XVw. z daszkami rzeźbionemi w iglice
(Jedna drzeworyt. w Mittheilungen 1860 V Bd. pag. 291.) — Od stro=
ny ewangielii przy wielkim ołtarzu piękne gotyckie tabernaku=
lum (Sakramentshäuschen) z marmuru w kształcie monstran=
cyi rzeźbione z łukami iglicami, wieżyczkami gotyckiemi i
posągami (Sztychow. w Mittheilungen 1860 V Bd. Taf. IX B.)
— Ołtarz gotycki S. Jana fundacyi Jana Henckel 1520 ma
szafę z posągami S. Jana Chrzciciela, S. Jana ewang. Na drzwiach
wewnątrz płaskorzeźby S. Jana Jałmużnika i S. Chryzostoma.
Zewnątrz 8 tablic z scenami z żywota tych świętych. — Ka=
zalnica robiona przez rycerza Krzysztofa Collmitz z Ołomuń=
ca 1620 spoczywa na posągu Mojżesza ma na daszku kilka
pięknych statuetek. Organy duże na boku r. 1623 kosztowały
13000 dukatów. Najstarszy nagrobek plebana Georgius de
Vlebach z r. 1392 w Kaplicy S. Jerzego. 3 nagrobki z czerwonego
marmuru leżących rycerzy bez napisów wyjęte przedstawiają
Turzonow. Na filarze po lewej stronie pojedynczy nagrobek Hieron=

ma Thurzo biskupa nitrzańskiego z posągiem płaskorzeźbionym. Prócz tego jest tu dużo nagrobków z kamienia, marmuru, drzewa oraz herby rzeźbione i złocone Thurzonów. (Ob: Die mittelalterlichen Kunstwerke der Jakobskirche in Leutschau von Wenzel Merklas – w Mittheilungen 1860. V Bd. No 10 pag. 277 – 293 z i drzeworyt. Ławki gotyckiej pag. 291. i dwoma tabl. sztych przedstawiającemi Taf. VIII. Wielki ołtarz gotycki i Tab. IX A) Ołtarz S. Piotra i Pawła gotycki B) Tabernaculum.) – Niemniej ciekawe są starożytne malowidła ścienne w tym kościele wydobyte ostatniemi czasy z pod wapna. Na północnej ścianie bocznej nawy po nad drzwiami zakrystyi widać jeszcze 7 uczynków miłosierdzia, 7 grzechów głównych z gotyckiemi napisami rymowanemi niemieckiemi n. p. „Ach du nacter kranker man – Durch Got zo czeich dy cleydir an." i t. p. obrazy te ciekawe pod względem strojów i układu z środka XIV w. – Inne obrazy z XV w. przedstawiają sceny z życia św. Barbary 16 scen; figury mają ciekawe stroje i trzewiki z długiemi dziubami (Ob: Die Wandgemälde der St. Jakobskirche zu Leutschau von Wenzel Merklas. – w Mittheilungen 1862. VII Bd. Nr 11 pag 301 – 306 gdzie są 2 wizerunki drzeworyt. fig 1: Pokrycie ubogich i fig. 2. Gniewność oraz Nr 12 pag. 325 – 329 gdzie jest fig: 3 Scena z żywota S. Barbary, fig. 4.5.6 głowy trzy; fig. 7 giermek w spiczastej czapce.) – Również w prezbiterium koło wielkiego ołtarza koło bocznego tabernakulum są obrazy ścienne przedstawiające Narodzenie P. Jezusa, Ukrzyżowanie i t. d. Aureole są złote na gruncie gipsowem ze wzorami. – Krzcielnica spiżowa gotycka ma wizerunki ukrzyżowanego P. Maryi i poniżej apostołów i Królów w arkadach z początku XIV w. (podobna lecz mniejsza w Iglo i w Wallendorf) – Nad ławkami radzieckiemi w chórze jest Kobierzec starożytny przedstawiający haftowaną scenę polowania z sokołami. Kobierzec ten 12'10" długi a 4'4" wysoki haftowany na osnowie konopnych nici wełną w XV wieku (Ob: Der alte Teppich in der St. Jakobskirche zu Leutschau von Wenzel Merklas – w Mittheilungen 1863 Bd. VIII. Nr. 10 pag. 290 – 292 z drzeworyt. kobierca na str. 290 fig. 1)

Tabernakulum 32 stop wysokie na 5 kondygnacyj z sztuki czyli marmuru białego, drzwiczki rzeźbione z drzewa, późniejsza gotyka lekka z wielką elegancyą pierwotnie pomalowane z statuetkami, baldachimami – dziś koloru marmurowego

Obraz rok 1861 i r. 1863 p. 207 gdzie opis nowo odkrytego ściennego malowidła 3 apostołów, Narodzenie Chrystusa i Chrystus na krzyżu (za tabernakulum na ścianie)

Ławki kościelne z r. 1494 z mozaiką drzewianą bardzo piękne są one w wydaniu autograf. profes. Schmidt. oddane

r. 1863 w prof. Schmidt. Autograf. litograf. w Wiedniu przekroje przez uczniów Akademii wied.

<u>Czwartek</u> (Donnersmark – Quintoforum – Villa S. Ladislai – Csötörtökhely) miasteczko ma kościół farny S. Ładysława leżący na wzgórzu, w nim prezbyterium sklepione z XIII wieku, nawa dobudowana później. Do cmentarza przytyka klasztor Franciszkanów z XVII wieku fundacyi hrab. Franciszka Csaky z r. 1668. Do południowej ściany kościoła parafialnego założonego r. 1245 przytyka piękny kościołek gotycki Wniebowzięcia P. Maryi należących do najozdobniejszych płodów architektury gotyckiej. Górna część mająca ładne sklepienie łukowate oświecona 5 dużemi oknami gotyckiemi z rozetami. Ozdoby gotyckie ścian zewnątrz i wewnątrz pilastry, iglice, rozety wyrabiane bardzo pięknie z ciosu. Wchód do kościoła z boku od kościoła parafialnego. Pod kościołem górnym jest kościół dolny (Krypta) z sklepieniem gotyckiem do którego podziemny ganek prowadzi z klasztoru. Według podania kościołek ten miała wystawić Izabella Jagiellonka żona króla Jana Zapolii – lecz jest on dawniejszy z XV wieku. Koloryt ciosu ciemno brunatny czyni miłe wrażenie. Na zwornika w górnym kościele jest lew czeski. W ołtarzu obraz Zaśnięcia P. Maryi staroniemieckiej szkoły. Kaplica ta należy do Franciszkanów: dziś stoi pustkowiem. Kościół w Czwartku obwarował r. 1455 Jan Jiskra partyzant króla Władysława Pogrobowca. – Z Czwartku pochodzą hrabiowie Henkel von Donnersmark gałąź Turzonów. Kościół farny był w XVI wieku w ręku Lutrów przez cesarza Leopolda I oddany katolikom. (Ob: Die Marien-Kapelle zu Donnersmark in Ungarn; aufgenommen und beschrieben von Wenzel Merklas – w Mittheilungen 1860. V Bd. Nr. 6 pag. 174–178 z 7 drzeworyt: fig 1 plan kościoła dolnego fig. 5 plan kościoła górnego. fig. 2.3.4.6.7. szczegóły gzymsów i z tablicą litograf. Taf. V na której 1) widok zewnętrzny kościoła 2) widok okien i przecięcie wewnątrz 3) plan słupa. – Inny widok kaplicy czyli kościołka tego drzeworyt. w piśmie tygodniowym ilustr. „Budapesti Viszhang 1856 Nr. 38."

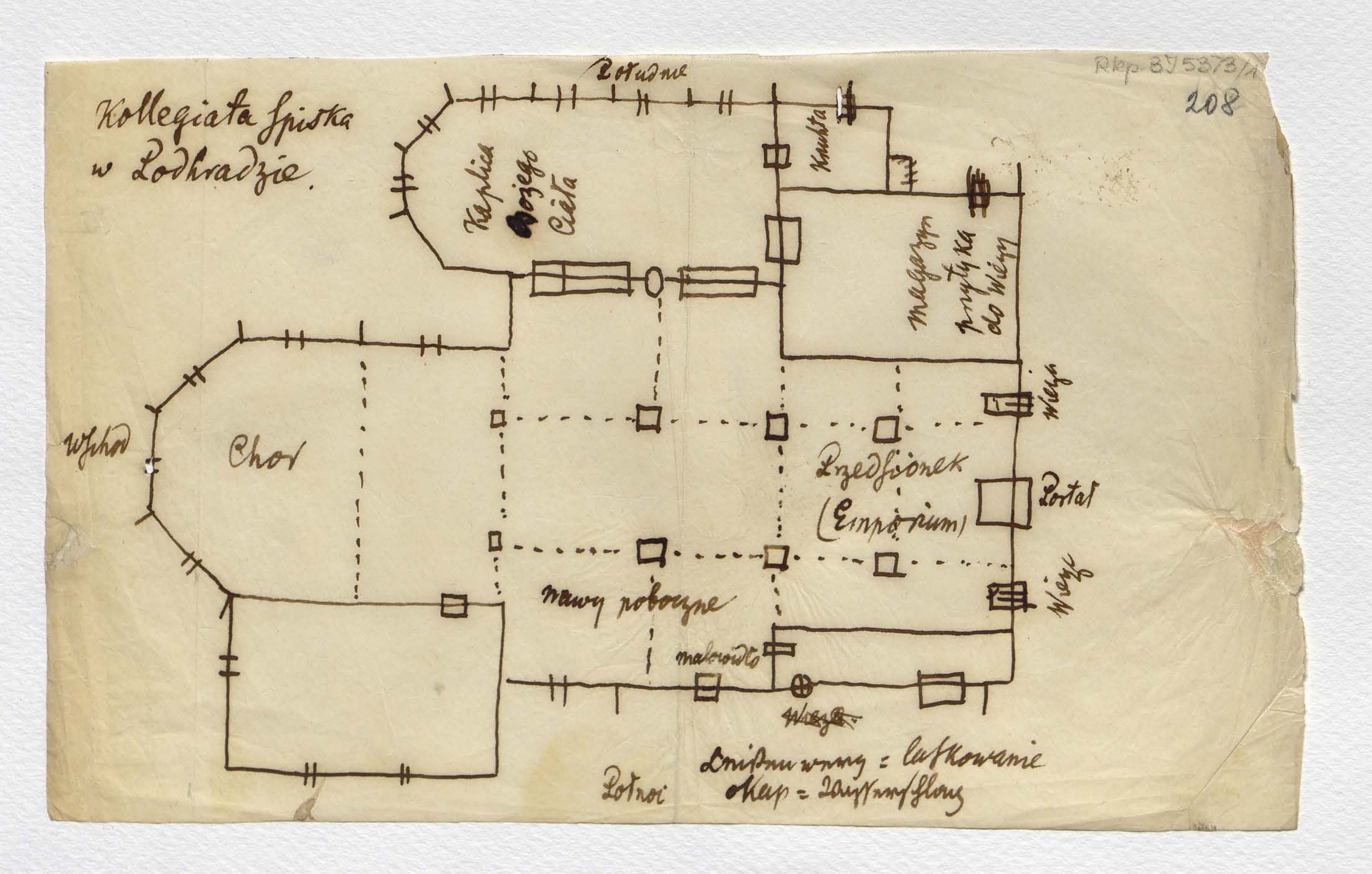
<u>Iglo</u> w kościele P. Maryi jest gotycka srebrna monstrancyja – oraz emaliowany gotycki kielich srebrny pozłacany, ważący 5½ grzywny, na którym Krucyfix z Chrystusem piękne dzieło złotnictwa (Opis w Mittheilungen 1861. VI Bd. Nr. 6 pag. 162–163)

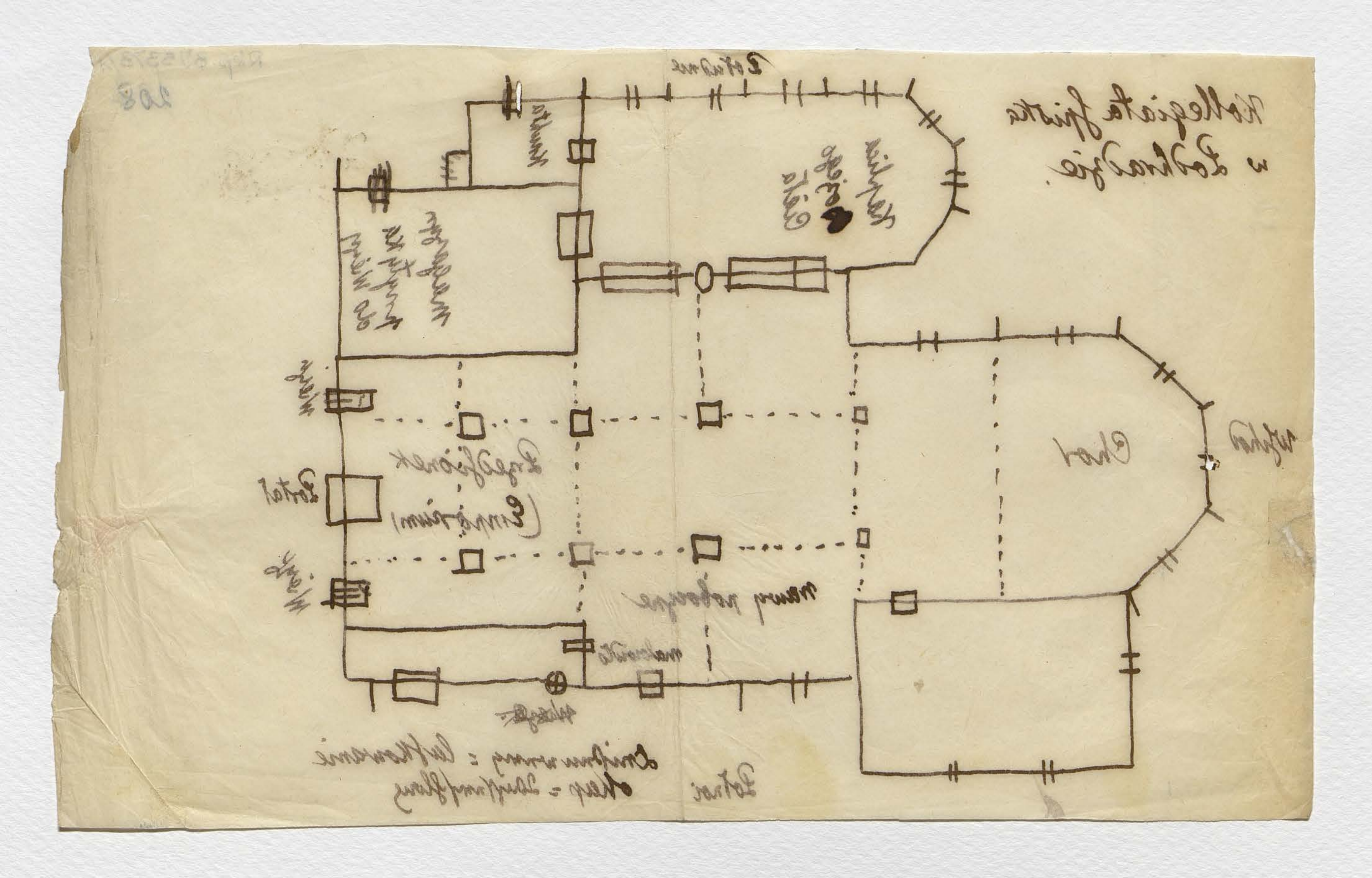
~~[struck]~~ Proboszcz tutejszy Jerzy Moller czyli Müller zostawszy Lutrem za-
prowadził w kościele farnym protestantyzm w r. 1544, po jego śmierci w r.
1558 został pastorem Wawrzyniec Quendel czyli Serpilius. Dopiero r. 1674
za staraniem Jezuitów odebrali Katolicy napowrót ten kościół z rąk protes-
tantów. Tegoż r. 1544 wygnano Franciszkanów, a kościół Bernardynów
obrócono na zbór Słowaków Lutrów lecz dopiero r. 1671 oddano go Jezuitom
R. 1747 spaliło się w Lewoczy 275 domów i kościół farny, poczem kościół
zrestaurowano i wewnątrz pobielono. R. 1825 zburzono dawną wieżę i
1857 nową postawiono. R. 1849 d. 8 Marca zgorzał dach kościoła.

Kościół P. Maryi na górze P. Maryi przy Lewoczy założony r. 1247,
odbudowany około r. 1470 i r. 1698 oraz 1819 (przez proboszczy, ma cudowny
posąg P. Maryi do którego d. 2 Lipca (Nawiedzenia P. Maryi) processie
liczne i odpust

Andenken an die 300 jährige Jubelfeier der evangelischen Ge-
meine in der K. Freistadt Leutschau. Herausgegeben zum Besten
des hiesigen Prediger- Lehrer- und Wittwen - Pensionfond's. Leutschau
gedruckt bei Johann Werthmüller 1844. 8vo str. 158 i 66.
Obejmuje pag 1-132 historię reformacyi na Spiżu i w Lewoczy - dalej kazania.
Kościół luterski w Lewoczy wystawiony 1713 z drzewa, r. 1837 wymurowany

Nauczycielem szkoły miejskiej w Lewoczy i rektorem 1520 - 1521 przez
rok Leonhard Koxe Anglik.
Gimnazyum Pijarów w Podolińcu założone r. 1642 przez Lubomirskich
zniesione po r. 1848
Jezuici osiedli 1604 Jezuici którym r. 1671 Leopold I cesarz darował klasz-
tor Franciszkanów, od r. 1694 Collegium, po ich supressyi od r. 1773 osiedli
znowu w nim Franciszkanie.

Kollegiata Spiska
w Podhradzie.
Południe
Kaplica
Bożego
Ciała
Kruchta
Magazyn
przytyka
do wieży
Wschód
Chór
Przedsionek
(Emporium)
Wieża
Portal
Wieża
nawy poboczne
malowidło
Północ
= laskowanie
okap =

Malowidło ścienne nad północną bramą w Kollegiacie Spiskiej z r. 1307

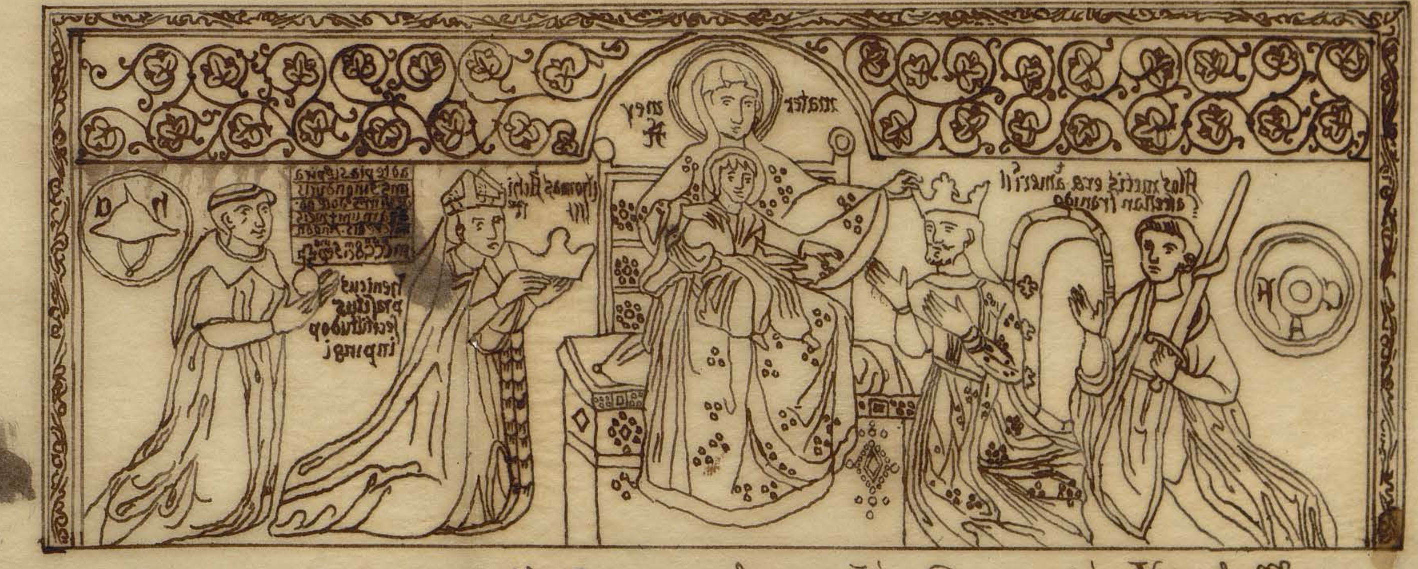
Napisy: Flos juventutis erat.....
Castellanus Franco

Mater Jesu
Christi.

Thomas Archi
episcopus

Ad te pia suspira
mus. Si non ducis
deviamus. Ergo doce quid
agamus. Mihi et meis
miserearis. Anno domini
MCCC decimo septimo

Henricus
praepositus
fecit istud opus
impingi.

Malowidło ścienne nad północną bramą w Kollegiacie Spiskiej z r. 1317

Niemcy na Spiżu należą do ~~...~~ narzecza
średnioniemieckiego (mitteldeutsch)
są jednego z Sasami siedmiogrodzkiemi pocho-
dzenia – według badań pochodzą (z nad Renu) (z okolic Akwis-
granu i Siebengebirge nad Renem – są to tak zwani
Theutonici Flandrenses – wspólność pochodzenia
tego widać i w najdawniejszych koloniach gali-
cyjskich. Na Węgrzech jest 26,000 Krickehäuern
Gründörflern, Handerbürgern) 50,000 Zipser
6000 Metzenseifenern, 5000 Deutschpilsnern Niemców.
Niemcy węgierskich miast górniczych tworzą dziś
sporadycznie rozrzucone niemieckie osady – dawniej
zaś tworzyły jeden komplex (?) – Dialekt spiski –
Spiż – dawniej der Zips – podług Korabinskyego był
„to stare pograniczne miejsce (Grenzplatz) gdzie Polacy
„i Węgrzy mieli wspólne pastwiska, role i t. d. aż do
„czasów Karola I, w których Polacy prawa swe
„Węgrom ustąpili." – Na Spiżu osiedli Niemcy przed napa-
dem tatarskim, zaprowadzili górnictwo. Najpiękniej mówią
w Lewoczy (in der Leutsch) i w Kesmarku (Késenmark)
– dalej w Neudorf (Iglo), Rochus, Waldorf (Leszna), Matsdorf,
Felk, Georgenberg (Szombathely), Mihelsdorf (Strásza), Deut-
schendorf (Poprad), Bauschendorf (Bussócz), Hollomnitz
(Hollolomnitz – Holumz), Hopfgart (Hongaard)

Powszechne jest zdanie uczonych iż Niemcy do Spiża i Siedmiogrodu za czasów Geyzy II. około r. 1141 (1143) przybyli (Czoernig Ethnograph. II. 211. 224). – Kopalnie i gwarectwa czyli towarzystwa górnicze uratowały Niemców spiskich od wynarodowienia się. Dyrektor K. J. Schröer: Versuch einer Darstellung der deutschen Mundarten des ungrischen Berglandes mit Sprachproben und Erläuterungen (w Sitzungsberichte der philosophisch historischen Classe der kais. Akademie der Wissenschaften. Wien. Jahrgang 1863. Bd. XLIV p. 293–436. z próbami języka – Band XLV. 1864. p. 181–258 (Die Laute der deutschen Mundarten des ungrischen Berglandes)
mniema iż wskutek wylewów morskich i krucyat w XII i w XIII wieku nastała chętka do emigrowania. Wyszła ona najprzód od Flandrów i Holandczyków, popchnęła dalej okolice nadreńskie aż do Kolonii, Akwizgranu, do gór Siebengebirge i Hundsrück; nawała ta kolonizacyjna rozlała się z nad Renu w kraje sławian do Górnej Saxonii, Łużacyi, Szląska, Polski, górnych Węgier i Siedmiogrodu. W Węgrzech zwano tych kolonistów Flandrenses i Teutonici. – mowa Niemców na Spiżu wskazuje za jej źródło okolice pomiędzy Kolonią a Akwizgranem aż do obwodów niderlandskich (walonskich) – Ob. Korabinsky Geographisch-historisches Lexikon von Ungern. Preßburg 1786. – na Spiżu: Dörfseifen (Visfalu), Liebseifen (Édesviz) Krumbseifen (Sárpataka), Kockenseifen (Koiścho)
[: sife = [illegible] – Stolln ([illegible] Schürfung) – Schacht ([illegible] Schürfung) – Schicht ([illegible]) – Urbum (Zins) – brindza (słowo wołoskie) – Drumel (Drümel Kaszputz [illegible] – podwika) – Garbt ([illegible])

Deutsch-Praben (Német-Prona; Nemecke Prawno), Krickerhäu (Handlowa), Beneschhäu (Slaw: Majzel), Käserhäu (Jassenove) Glaserhäu (Sklens), Hanneschhäu (Honcsay-Lutska), Neuhäu (Uj Lehota, Prochetzhäu (Prochot), Schmidshäu (Tuzsina) Frexelhäu (Jano Lehota), Deutsch Pilsen (Börzsöny) Lorenzen (Vámos Mikola)

gewein = weinen
lan = Lehm (Tan)

Beitrag zu einem Wörterbuche der deutschen Mundarten des ungrischen Berglandes (Sitzungsber. der phil. Class. Bd. XXV. XXVII. XXXI (1859)

Soóvár.

212

Warzelnia soli w Soóbánya 1879

1 Pfannzüg? 3 Sudkessel 2 Hütten

Product 6,103,400 K. Sudsalz – Werth 598.133.20 fl.

7800 " Kernsalz " 510.90 fl.

Arbeiter 83 Männer 8 Kinder = 91.

Opalgrube Königl. Dubnik – Vörösvágás

verpachtet für 13,282.50 fl.

Kopalnie żelaza, miedzi srebra w MarkSdorf

Markusfalu

Krompach: Eisenwerk 1 Hochofen 2 Cupolöfen

4 Rostöfen – giserna, blachownia

miedz

Arcyksięcia Albrechta

Gross-Zbuletz bei Iglo – Margiczan (Margitfalu)

Von Hanfstaengl's Nachfolger Berlin, *W*, (Friedrichsstr. 173) erbitte fest resp. baar:

Kaulbach-Gallerie.

Facsimilef. à **Bl.** 36 Mk. ord.
Gross Folio à **Bl.** 9 Mk. ord.
Cabinetf. à **Bl.** 1 Mk. ord.

$33^1/_3$% Rabatt u. 13/12.

Facs.	gr. F.	Cab.	
			Tell (Baumgarten auf der Flucht).
			Tell's Flucht.
			Don Carlos.
			Wallenstein.
			Elisabeth und Maria Stuart.
			Maria Stuart's Abschied.
			Braut von Messina.
			Jungfrau von Orleans.
			Romeo und Julia.
			Tod der Elisabeth (Tannhäuser).
			Lohengrin's Abschied.
			Isolde an Tristan's Leiche.
			Mutterliebe.
			Unter der Linden.

No. 1—12 in eleg. Enveloppe mit Titelbl. 8 ℳ 75 ₰ netto.
Elegante Enveloppe für Cabinetformat mit Titel Kaulbach-Gallerie. 1 ℳ 25 ₰ no.
Elegante Enveloppe mit Titel **Kaulbach,** Schiller-Gallerie. 1 ℳ 25 ₰ netto.
Elegante Mappe für gross Folioformat mit Titel Kaulbach-Gallerie. 12 ℳ netto.

Ort: Firma:

Lehrbrief

Soeben erschien in 2. A

Richar

für Gesang mit Pianofortel

Rienz

1. Gesang der Friedensboten.
2. Gebet.
3. Cavatine.
4. Schlachthymne.

Der fliegende Hol

5. Lied des Steuermann's.
6. Spinnerlied.
7. Ballade.
8. Lied des Matrosen.

17. Schlaf ein, h
18. Die Rose.

Preis **Band 1.** (8°.
Preis **Band 2.** (8°.

Richar

(

für Pian

Ein Band (8°.) i

Von obigen Preisen be

213

Chyzer Kornel: Die namhaften Kurorte und Heilquellen Ungarns. Stuttgart (Enke) 1887. 8° mit 30 phototyp. und 1 Karte.

Szontágh Nicolaus v. Dr: Illustrirter Führer in die Tatrabäder und die hohe Tatra. Iglo 1885. 8° mit 19. Illustrat. 2 fl

Tátrafüred = Alt-Schmecks (4 źródła kwaśne
Uj-Tátrafüred = Neu-Schmecks - założone 1876
Alsó-Tátrafüred = Unter-Schmecks

Polhora na Orawie kąpiele solne
Korytnica w Liptowskiem 2½ mili od Rosenbergu - Cieplice kwaśne +10°C.
Lubownia na Spiżu - kąpiele (kwaśne)
Czemete (mile od Preszowa) szczawy
Szulin w Saryskiem - szczawy bez kąpieli
Bardyjow
Rank-Herlein w Komitacie Abauj-Torna wiercono od 1870-1875 = 400 metrów. szczawy
Lucski w Liptowskiem pod Chocem - kąpiele gorące
Ganócz - na Spiżu terma, szczawy - r. 1877 wywiercone
Śmierdzonka siarczane źródło
Leibitz (Késfürdo) siarczane
Baldocz szczawy (źródło Deaka)
Park Husza w Popradzie leży 675 metr. nad pow. morza ma 120 pokoi - klimatyczne
Lucsivna (na Spiżu) (zimna woda) 769 metr nad pow. morz - klimatyczne

Felka w ogrodzie aptekarza Scherfla botaniczny
zbiór Karpacki i kąpiele stawowe

Felsö-Ruzsbach cieplice +24.2°C.

Sivabrada (Sibig)

Tátraháza ½ mili od Kieżmarku ma 30 pokoi
i 5 łazienek klimatyczny hotel

Spisz ma nadzwyczaj wiele źródeł mineralnych
a) W okolicach Hernadu są kąpiele mało urządzone: Primocz, Szwabocz, Ganodorf, Hozelecz, Filicz i t. d.
b) pod Tatrami: Szmeks, Lubownia, Drużbaki
c) Na północy: Koło Podhradu, Siva Brada (Sibrai viz, Schibraer Wasser), Baldocz.

Abhandlung über Mineralquellen im allgemeinen wissenschaftlicher Beziehung u. Beschreibung aller in der österreichischen Monarchie bekannten Bäder u. Gesundbrunnen von E. J. Koch. Wien gedr. b. Ant. Pichler Witwe 1843. 8o. D. XIV. 66.

Źródła mineralne na Spiżu: 1) Nowa Lubownia koło miasta nad Popradem ma łazienki (kräftig salinisch eisenhaltig) woda podobna do Pyrmonckiej i Spaa, robi osad czerwony, dobra w chorobach organów trawienia (als Magenschwäche, Magenkrampf, Säureerzeugung, Verschleimung des Magens) przy katarach uporczywych piersiowych, astma śluzowe, krwiotokach macicy, braku regularności, bladnicy, chronicznych uśpieniach nerwów, hipochondryi, histeryi, kurczach, porażeniach. (Ob. C. Kroczkiewicz: Physische Beschreibung des Neu-Lublauer salinisch-eisenhaltigen Mineral-Sauerbrunnens) 2) Rużbach na wzgórzu mile od wsi wypływa z kotła 1½ sążnia głębokiego z trawertynu źródło z szumem i parą. Woda czysta ma nieco szczypiący słony smak i własność inkrustowania przy gotowaniu robi się mętna. Podług Engla ma w sobie dużo kwasu węglowego (schwefelsauren Kalk, kohlensaures Natron, Kalk u. Eisen u. viel Kohlensäure) Używana gotowana do kompieli w reumatyzmach, dnie, anchylosach, zatwardzeniach gruczołów i wyrzutach skórnych. 3) Bela tuż pod miastem ładny zakład kąpielowy r. 1817 założony (kalk u. eisenhältige Schwefelquellen) na choroby jak w Rużbachach. 4) Schmecks (Mühlenbacher oder Schlagendorfer Mineralquellen) czyli Kwaśnica u stóp ~~Karpat~~ Tatrów, główne źródło w granice, woda biała czysta ma perły, kwaskowata i słonawa tworzy osad czerwonawy podług Kitaibel'a (Hydrographia Hungariae edit J. Schuster Pestini 1829. 2 Tom (obacz też Die berühmtesten u. besuchtesten Bäder von Ungarn, ihre Eigenschaften, Heilkräfte u. Gebrauchsweise. Wien 1837.) rozbioru chemicznego ma mało części stałych (jako to kohlensaurer Kalkerde, kohlensaures Natron u. Chlornatrium) ale za to dużo gazu ~~węglowego~~ kwasu węglowego jest najmocniejszym kwaśnym źródłem w Węgrzech, pomaga w chronicznym katarze płuc, piasku i kamieniu, hipochondryi, histeryi. (Ob. Neues Archiv für Geschichte Literatur u. Kunst 1830 jest opis) 5) Leutsov (Lewocza) źródło (ma mało Schwefelwasserstoffgas u. Kohlensäure, Kalk- Bittererde- u. Kieselerde, Koch- u. Glaubersalz nebst Extractivstoff zusammen 2 Gran in 16 Unzen Wasser)

(S. v. Hambach: notitia indolis et usus scaturiginum Ruszbachensium 1778 — Leipzig 1835)

6) Siwa Brada niedaleko Spiskiej Kapituły zrodło stałe kwaśne ma nieco wapna. 7) Swaty Andrej na drodze z Lewoczy do Łopradu ma mocne kwaśne zeleziste zrodło. 8) Baldócz czyli Baldowitz ką piek siarczana. 9) Dubrawa pół mili od pocztowej stacji Korotnak ma obfite zrodło kwaśne 10) Ganócz (Gambdorf) koło Łopradu ma kwaśną wodę (kalk [illegible], [illegible]) 11) Smierdzonka koło Czerwonego klasztoru zimne zrodło siarczyste 12) Majerka koło Czerwonego Klasztoru zimne zrodło siarczyste i drugie kwaśne. 13) Rokosz czyli Rokusz i Schmöks woda kwaśna z siarką. 14) Szlatwina woda kwaśna działa dioretycznie. 15) Leibicza zrodło siarczyste i zeleziste. — Kwaśne wody w Kisócz, Komarócz, Landok, Maldur, Neuhof, Olysavicza, Svabócz, Toporcz, Kisócz, Körtvelyes (Hruszow), Kreigh, ~~Kam~~ Köves falva (Kamionka) Filicz, Wyborna.

w Galicyi
miechury koło Lwonicznej nad Łopradem
Sulince d.
Kosscienczyczy d.
Jastrzębnik
Szczawnik
Solotwina
Hanczowa
Wierzchowina
Tylicz
Wysowa
ma temperaturę + 9° R. + 12° R.

II) w Liptowie: 1) Luczka ponadże i tanie woda kwaśnowata zeleziste ma temperaturę + 25° ([illegible]) [illegible], [illegible] oxidul, [illegible] kalk - u. [illegible], Chlornatrium tworzy osad ochrowaty, bieliznę brunatną robi, dobra na kąpiel działa mocno na skórę, w katarach chronicznych, ~~blednicy~~ części płciowych, blednicy. 2) Szlecs nad Wagą kwaśna ([illegible]) są kąpiele 3) Magyarfalva kwaśna woda zeleziste przy cierpieniach uryny do picia 4) Nagy-Selymecz ma 3 kwaśne wody. 5) H. Iwany zbyt mocne zrodła kwaśne tak że zwierzęta od gazu kwasu węglowego giną, skuteczne 6) Sztankowa koło Wagi bagno z zrodła kwaśnego. 7) Benedekfalva woda kwaśna — Zrodła w Dusnicza, Varallya, Zsjar, Tepla, Malusina, Szmrecsany i Rosenberg.

III) W Saryskiej Stolicy: 1) Bardiow ½ mili od miasta (ob: St. Ed. de Keler: De aqua minerali r. l. et civitatis Bartfa. Viennae 1839 dissert) ma nieco jodyny 2) Czigelka ~~woda~~ mająca brom kwaśna, 3) Gabolto także 4) Niklova, Dubova, Radoma, Bujar, Hrabske, Gerlacho, Hanusfalva, Singler, Szulin, Sznako, Petrova.

wody tej stolicy dobre bo mają jod i brom

Druzbaki w cieplicach lubelskich r. 1638 restaurował
zdrowie Kasztelan Krak. hetman w. Koron.

215

Drużbaki (Felső-Ruszbach) (Ober und Unter Rauschenbach) mają
niegdyś sławne cieplice kwaśnej wody, o temperaturze +24.2 C° które
w XVII wieku Innocenty Petrycy, a w w XVIII wieku Dr Hambacher
(Notitia indolis et usus medici scaturiginum Drusbacensium 1778.
8vo) opisali. Woda ma zapach siarczany, do picia niezdatna używana
tylko na kąpiele. Źródło wypływa na wzgórzu trawertynowem
w Górnych Drużbakach, tworząc kotlinę do 10 sążni kwadratowych
obszerną, w której się znajduje zbiornik źródła do 1½ sążni głęboki,
mający kształt basenu kamiennego, bo woda wapnista tworzy zewsząd
osad kamienno-wapnisty (trawertynowy). Przyłożywszy ucho do zie=
mi słychać w głębi hurkot i bełkotanie wody, zkąd może nazwa miejsco=
wa powstała. Woda z tego źródła używana do kąpieli*) bardzo jest skutecz=
ną w chorobach dnawych i artrytycznych. Podobna woda mineralna znaj=
duje się jeszcze na Spiżu w miejscowości Ganocz (Gansdorf, Ganowce)
pół mili od miasta Popradu, gdzie wskutek wiercenia r. 1877 dokopano się
do ciepłej szczawy wapnistej. Kąpiele w Drużbakach górnych zupełnie
podupadły, lubo r. 1750 ówczesny zarząd Starostwa spiskiego, chciał przy źródłach
Drużbackich urządzić wspaniałe łazienki na kształt Cieplic czeskich i
radca górniczy Sala de Grossa polecił budowniczemu królewskiemu Fran=
ciszkowi Placidi wygotować plany na takowe; zawichrzenia krajowe
stanęły jednak wykonaniu na przeszkodzie. Niedaleko tych źródeł w dolinie
jest tak zwane źródło zabijające (dolina), z którego się rano i wieczór taka obfita (mofette)
ilość gazów wodorodowych wydobywa, iż od nich giną zwierzęta i ptactwo je=
żeli się zbliżą; a nawet jak mówią znalazła tu śmierć jedna zakonnica
Klasztoru starosądeckiego, która niebacznie wieczorem tu nogi swe moczyła.
W Górnym Drużbaku stoi spustoszały gmach mennicy, w którym przed r. 1769
baron Piotr Mikołaj Gartenberg administrator starostwa spiskiego bił
polskie pieniądze. W dolnych Drużbakach była duża papiernia Wata=
wowskiego. Widok z wzgórz Drużbackich mianowicie pod wieczór jest
uroczy: od wschodu widać zamek Lubowelski otoczony ciemnym borem,
od zachodu Tatry, i Królewska hola w niższych Tatrach, od południa
dolina Popradu zasiana miasteczkami schludnemi i siołami.

*) Przez gotowa= nie nabiera woda

Lubownia miasto na Spiżu zamieszkałe po większej części przez Polaków. Murowane domy mają sklepione podsienia (Lauben). Zamek, mający kilka kondygnacji, po większej części w ruinie, jest w nim kaplica S. Michała. U podnoża leżą ruskie wsie: Jarabina, Kamionka, Lackowa, Litmanowa, oraz Forbs i Hobgarten. W Nowej Lubowni są sławne szczawy i pięknie urządzony zakład kąpielowy.

Sóvar (Salzburg - Castrum Salis) pół mili od miasta Preszowa. Zamek tutejszy istniał już w XIII wieku. Król Bela nadał ten zamek z źródłem solnym dworzaninowi swemu Wilhelmowi a po jego śmierci braciom Hermanowi i Bogamirowi Chiekarey przybyłym z Polski. R. 1285 Król Władysław Kumańczyk zaś nadał synowi hrabiego Jerzego Mitzban który przybrał nazwę rodową Sós de Sovár. Rodzina ta posiadała Sóvar aż do końca XVI wieku, poczem rząd takowy zajął. Warzelnia soli zowie się tu Só-Bánya. Surowicę dobywają z szybu 81 sążni wiedeń. głębokiego, napełniają takową 6 rezerwoarów (zbiorników), z których co 12 godzin surowica napełnia panwie z blachy żelaznej do 10 sążni długie. Rocznie produkują tu 101000 centnarów warzonki. Pierwotnie kopano tu sól twardą, lecz woda zalała te kopalnie.

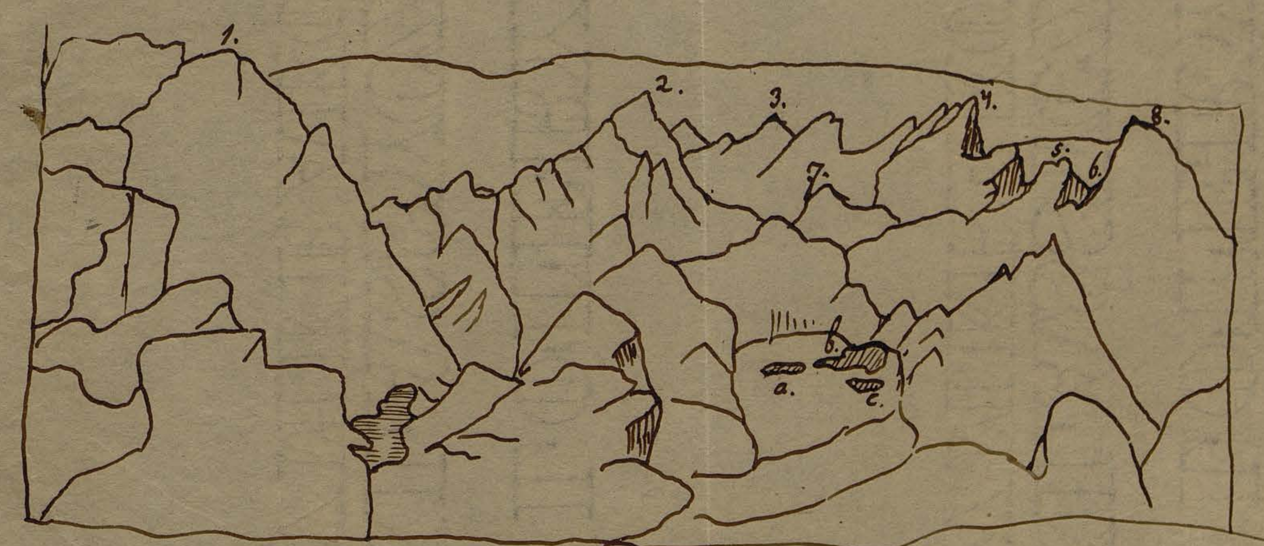
Czerwenica wieś w saroskiem żupaństwie, w kluczu kameralnym Peklin, tu dobywają opal szlachetny.

Kozy dzikie. Podczas gdy Sejmy galicyjskie wszelkich dokładają starań, aby resztki tych niewinnych zwierząt z Galicyjskiej strony w Tatrach od zagłady ochronić, uwzięli się węgierscy Magnaci dla płochej zabawy wytępić takowe. Pismo Pannonia (r. 1878 Nr. 105) donosi, iż z końcem Sierpnia 1878 węgierscy Nimrodzi pod dowództwem deputowanego Edwarda Zsédenyi, jakoto: hrab. Török, pp. G. Salamon, Gustaw Görgey, dep. Tomcsányi i inni, wybrawszy się na dzikie kozy z Szmeksu na wierzchach doliny Kolbachu, zapolowali na 32 dzikich kóz, które w stadach po 2 do 3 sztuk, a nawet w jednem do 21 sztuk żerowały: mgła jednakże uratowała te zwierzęta od strzałów; d. 20 Sierpnia podobne polowanie urządzili Dr. Szontagh i Baron Géza Salamon na cześć jenerała hr. Török, który w towarzystwie hrabia:nek Szirmay i Berchtold z posiadłości swej Nagy-Kázmér, konno wy:brał się do Szmeksu. Pod Połoskim grzbietem (Polnisch-Kamm) prze:leciały 2 stada kóz dzikich, złożone z 13 i 11 sztuk, tuż koło strzel:ców w odległości 100 kroków; wszelakoż i w tym razie chybi:ły strzały puszczone z rąk niewprawnych: widocznie „człowiek strzela, a P. Bóg kule nosi"!!! — D. 29 Sierpnia zapolował Salamon znowu z podgonką na kozy dzikie, spłoszono 54 sztuk, z których tylko 1 zabito.

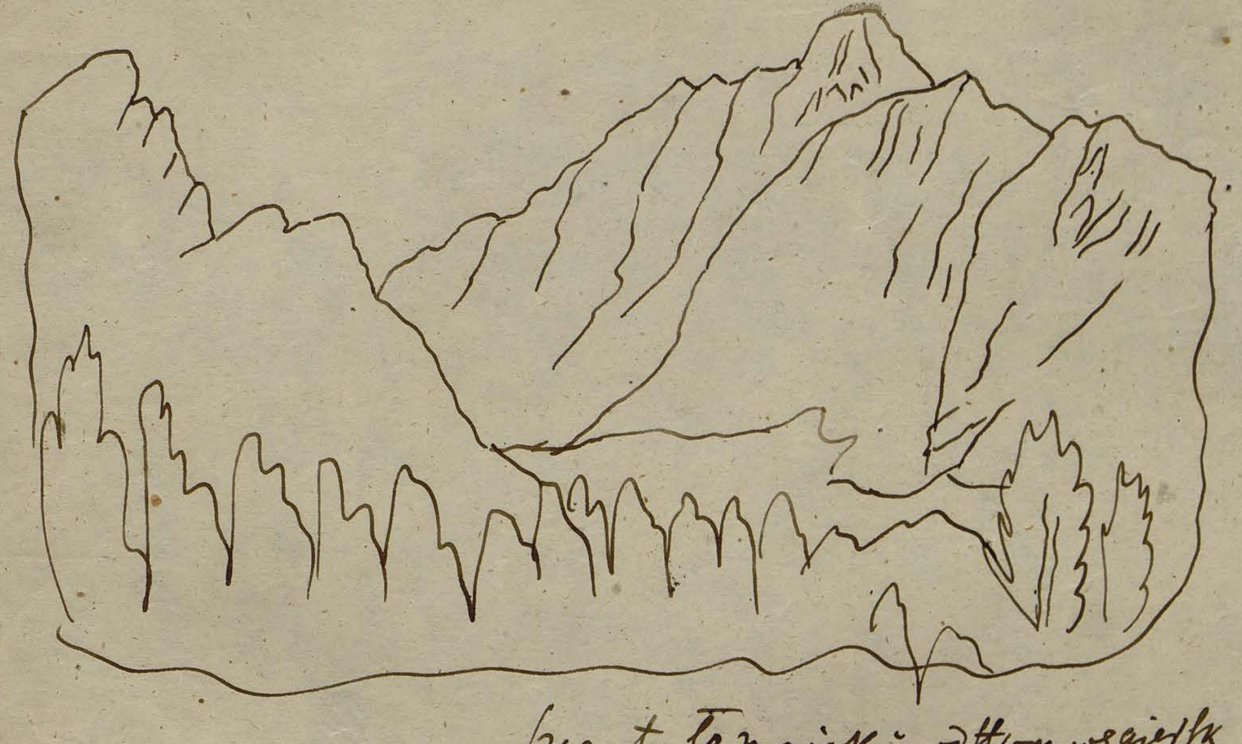
Koszyce. Piękne tabernaculum w Kościele Katedralnym robił mistrz Chrom, obrazy do wielkiego ołtarza szafiastego malował Wohlgemuth. — Prezbyterium Kościoła Dominikanów, który według podania założył Św. Jacek, nosi widoczne ślady XIII wieku, jak widać z ozdób na głowicach. — W prezbyterium Kościoła Norbertanów jest nagrobek Franciszka Rako:czego Księcia siedmiogrodzkiego (+6 Lipca 1636 mając lat 31) z tablicą herbo:wą rzeźbioną z drzewa z ozdobami srebrnemi. — W Muzeum jest wiele pa:miątek Jerzego Rakoczego i jego żony Zuzanny Lorantfy (z r. 1638). — W skarbcu Kościoła Katedralnego jest mały gotycki kielich z XIII wieku znaleziony w zeszłym wieku pod drzewem w lesie wsi Nagy-Ladna; prócz tego inne 4 kielichy gotyckie z ozdobami emaliowanemi, filigranowemi, sadzo:ne drogiemi kamieniami, ornaty złotogłowowe haftowane i t.p.

Podoliniec miasto. Klasztor Piarów fundowany przez Lubomirskich jeszcze za życia S. Józefa Kalasantego – którego oryginalne listy przechowuje dotąd archiwum klasztorne – ma kościół z 2 wieżami krytemi miedzią i pozłacanemi baniami. Krużganki czworoboczne zabudowania klasztornego mają malowane sklepienia z scenami dziejów zakonnych. Tu wiszą także portrety sławnych Piarów, pomiędzy któremi napotykamy wizerunki Wiśniowskiego i Konarskiego. Był tu dawniej nowicyat, do gimnazyum tutejszego przed r. 1848 chodziło przeszło 500 uczniów. Zabudowania klasztorne mają po rogach 4 baszty czworokątne. W wschodniej mieści się bogata biblioteka klasztorna. R. 1781 przyłączono ten klasztor do prowincyi pijarskiej węgierskiej, i wtedy opuścili go Polacy. Z wyjściem Polaków podupadły szkoły. W kościele w wielkim ołtarzu piękny obraz S. Stanisława wskrzeszającego Piotrowina, malowany przez polskiego malarza. Przy kościele naprzeciw klasztoru stoi gmach gimnazyalny mający 8 sal obszernych, z których jedna sala magna czyli Auditorium służyła za Aulę. Miasto niewielkie ma na sposób węgierski jedną główną szeroką ulicę i 2 poboczne oraz ratusz i kościół farny. Miasto otoczone było murem, dziś zrujnowanym. Zamek trzech piętrowy zbudowany przez św. Kunegundę, dziś niemal w gruzach. Miasto otrzymało przywilej wolnego miasta królewskiego od króla Zygmunta Luksenburczyka r. 1412; Władysław Warneńczyk nadał mu prawo składowe; i aż do r. 1848 był tu centralny punkt spławiania win węgierskich, podobnie jak w Lubowni. Życie było tu tanie; studenci płacili na początku tego wieku 4 do 10 złr. za stancyą a za wikt 30 do 50 złr. rocznie. Przedmieście nad Popradem ma piękne położenie. Ćwierć mili za miastem jest kościółek S. Anny sławny z odpustów, przy niej źródło uzdrawiające na miejscu gdzie często sławnego rozbójnika Korybuta (?). Całe miasto a nawet i kobiety używały także języka łacińskiego i polskiego.

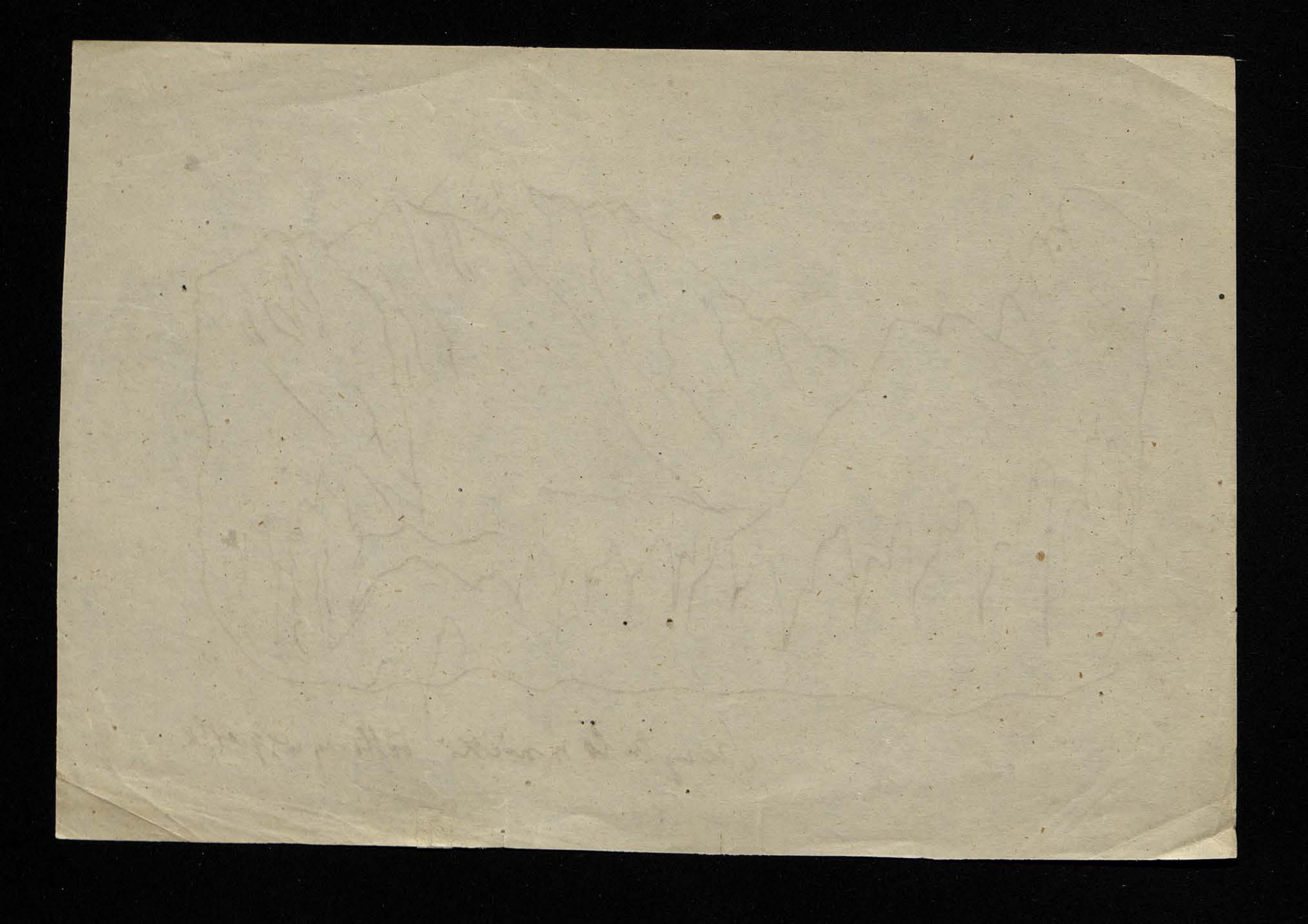
Widok z Szczytu Łomnickiego na północno-wschodni łańcuch Tatrów

1. Szczyt (Kup) Łomnicy 2. Karfunkelthurm (Rubintorony) 3. Schlachtbänke. 4. Żółta turnia
5 Eisernes Thor 6. Drechslerhäuschen. 7. Papirusowa turnia. 8. Hundsdorfer Spitze
a. Czerwony staw. b. Biały staw c. Zielony staw

Szczyt Łomnicki od strony węgiersk.

Widok na Tatry z Spiskiej Jaworyny

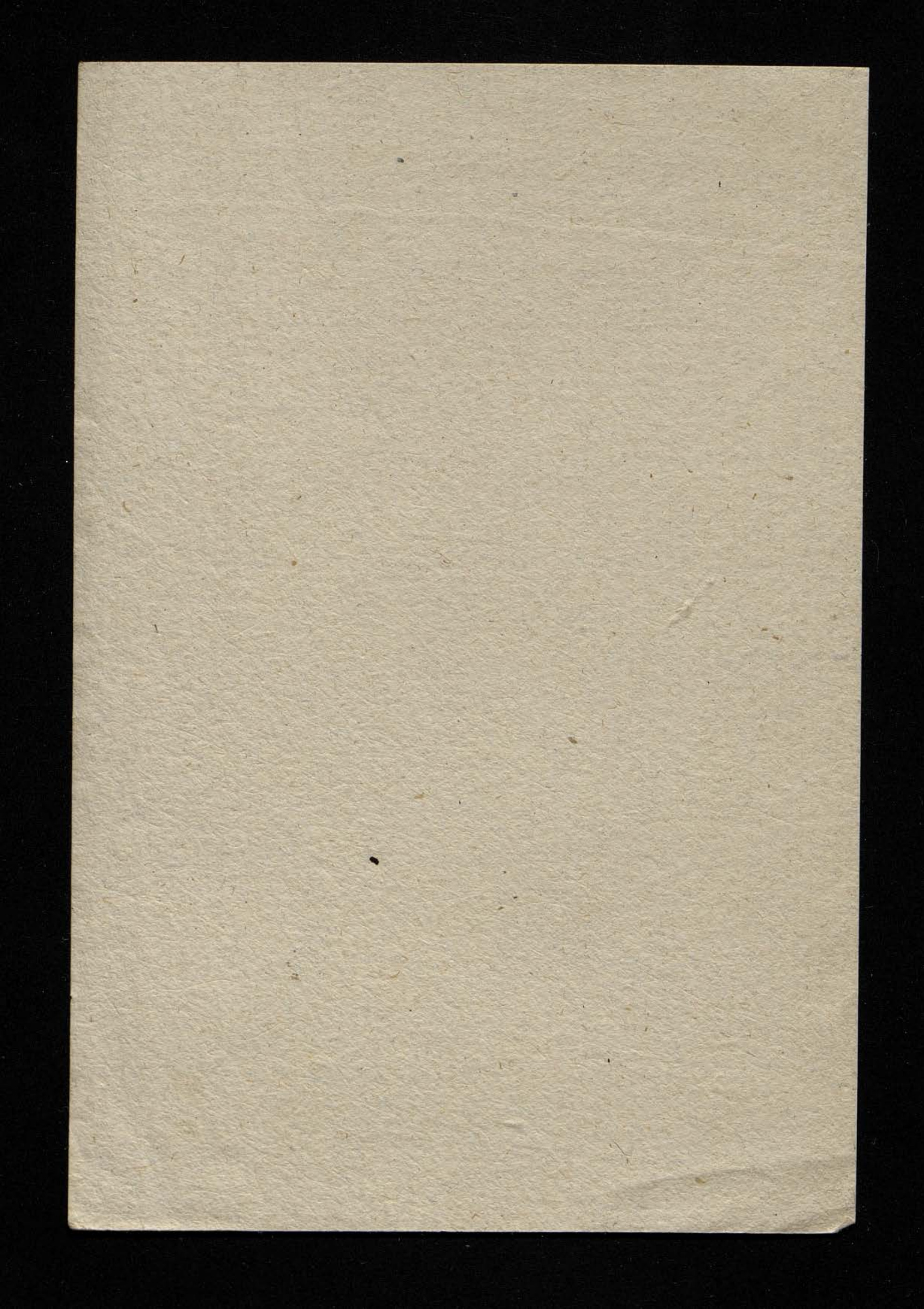
Herr ....

hiermit pränumerire auf .... Exemplare,

Thot, Schulwandkarte von Ungarn, Pränumerationspreis 2 fl. 24 kr.

Ort: Name:

Supplementum Analectorum Terrae Scepusiensis autore Joanne Bárdosy regii majoris Gymnasii Leutschoviensis Directore. Leutschoviae 1802. 4to.

Rawa mazow. Z zamku na wzgórzu usypanem rzeką Rawką oblanem pozostała wieża w ośmiąt zbudowana (na 6 piątr) służyć dla więźniów stanu. Rozebrany za rządów pruskich

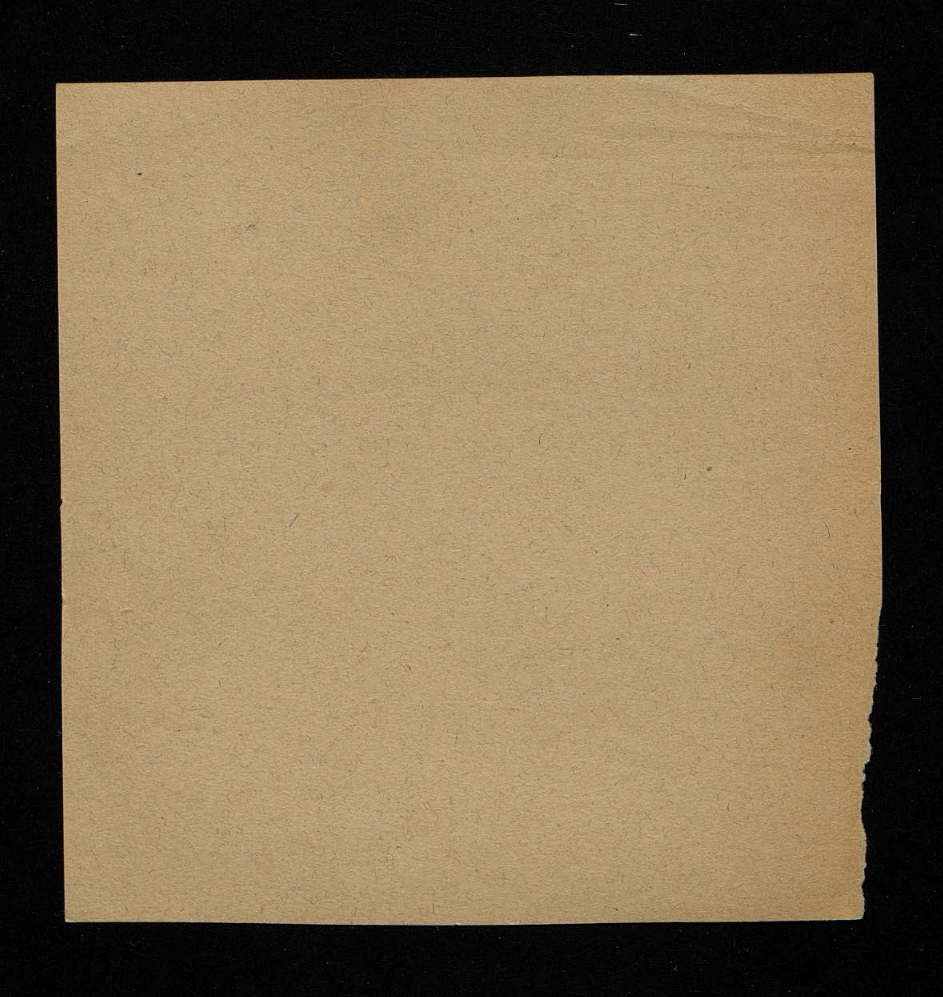
Spiż słowacki p. Zejsznera Bibl warsz.
1855 Tom III p. 197. 457
Wikartowce źródła Hernadu
Hrazowmica - Kubach - Krawiany - Szczawnik - Wernar - Hozelec - Kiszowce - Andrazowce - Horka Słowinka - (martwica Kalktuff) - Hnilec (Göllnitz) Kobalt
Helcmanowce - Smolnik
Spiż od spiża rudy niemcy z gór Herczyńskich (Harcu) - Remete (Mniszek)
Hüttengrund (Dolina Hutnego)
Zakarowce - Jaklowce - Kolinowce (koło Wallendorfu) - Huta Stefana wytapia srebrnicę (panabaz fahlerz) lub miedziankę (Kupferkies Chalkopirit) - Folkmar - Margeczan - Hamas

Poprad miasto 1,997
Kolbachergrat 6,595
Iglo 1,397
Kesmark 2,052
Lewocza 1,632
Lucsywna 2,233
Schmeks 3,064

(Mittlerer Grath)
Pośredni wirch mały i wielki Kolbach
(ku Łomnicy)

223

Hradszky Joseph: Wanderungen durch die Zips. Das Zipser Haus und dessen Umgebung. Igló 1884. 8° str. 153, z planem zamku i 2 widokami (Odbitka z 10 i 11 rocznika: Jahrbuch des Ungarischen Karpathen-Vereines)

Wycieczka w Tatry.

I Alpy liptowskie.

Ostatnie pasma Karpat w Zwoleńskiej stolicy są tak zwane Stare-Hory pomiędzy 2-5° szerok. na wschód a 50-54° na północ długości, przez nie przebywa się do stolicy liptowskiej. Góra Sturecz tworząca trachitowe pasmo łączy się z alpami liptowskiemi czyli Fatrą. Alpy litowskie składają się z wapienia mają kształty malownicze poprzerzynane górskiemi strumieniami. Piękny gościniec kunsztowny przerzyna górę Sturecz spuszczając się do wsi Rewucza. Nazwiska szczytów: Kryżna, Sucha, Czarni Kameń, Rakitowa Hora, Hola, Smrekowica, Syprun, Fatra, Kopa, Magóra, Hałupy stawianie z okrągłych pni jodłowych bez kominów tylko z dymnikiem przypominają w Liptowie górali podobnie jak i dachy gontowe. Koło Rozenbergu są góry z piaskowca i wapienia, tu kopano czarnobrunatny marmor z białemi i czarnemi żyłami w dolinie Na-Feałki. W Rozembergu urodził się historyk Palma: domów tu 360 a ludności 2700; leży przy ujściu Rewuczy do Wagu. Od Rozenberga idzie malownicza droga nad Wagiem z niej widać w dali Tatry malowniczo. Od wsi Dechtar gdzie urocza dolina szeroka widać już dobrze Tatry podobnie jak i z miasta Swaty Mikulasz widać szczyty ~~[illegible]~~ na których opierają się mgły właśnie jakby ich atmosfera niemogła unieść; raptem zrywa ich wicher z gór i dalej płyną po niebie. Z tego miasta widać jak przeszło 30 szczytów poważnie na dół spoglądają i surowo. Pomiędzy Wagiem Dunajcem, i Popradem i Hernadem rozciągają się Tatry mające jądro z granitu i gnejsu szerokie od 1-3 mil a długie do 10 mil w paśmie, na przestrzeni 20 mil □.

Pasmo Tatrów dzielą Węgry na 3 oddziały: 1) Spiska Ma-
gura obok Kezmarku 2) Spiskie Wirchy poczynające się od
Swatého Mikołasza i Krywanu; szczyt ich najwyższy na
Spiżu zwie się Łomnica i wielki Kolbach (Jégvölgyi – Eisthaler
Spitze) 3) Liptowska Magóra której południowe odnogi
Fatra zowią; te otaczają dolinę Swatého Mikułasza od
północy i zachodu.
Liptowska Magóra leży na północ od Św. Mikołasza
składa się z granitu, szczyty jej do 5000 stóp sięgają. Naj-
znaczniejsze szczyty: Holica (węg. Kopasz, Kahlenberg)
Wysoka (węg. Magas) 7800', Siwa (Ösz), Rohacz,
Hlina (Agyagos), Ticha (Csöndes). W tych alpach dużo
jezior górskich i wodospadów, ledwie parę niebezpiecznych
ścieżek prowadzi pomiędzy te szczyty do Galicyi. Do Magóry
przytyka od południa Fatra wyższa niż 5000', i Chocz
podobny do wozu (Kocs) do którego zaprzęgnięte 2 Konie. Fatry
pasmo tworzy granicę między liptowską a orawską stolicą.
Piaskowiec, i wapień tworzą pokłady owych gór. Liptow-
skie Tatry biegną od Fatry ku wschodowi po lewej stronie
rzeki Wag i tworzą dolinę nad Wagą, najwyższe szczyty ich
są: Połednica (Déli tetö) 5700' Orel (Sas) 5400', Czerto-
wa skala (Ördög-szikla) z Kilkoma odnogami sięgającemi
aż do zwoleńskiej stolicy pomiędzy działem wodnym rzeki Granem a
Wagiem. Te tworzą granicę pomiędzy stolicą gömörską i
łączą się z Kralową holą (Királyhegye) tak zwaną od
miejsca łowów Króla Macieja Korwina. Tu sławna jaskinia
stalaktytowa w Demanowie 3/4 mil od Świętego Mikołasza.
W paśmie Karpat liptowskich w okolicy bogatej w podobne
stalaktytowe pieczary jakiemi są: Czerna Jeskinia naj
ciekawsza, mająca 2 wchody trudne bo się trzeba głęboko spuszczać
w ciemności. ~~[illegible]~~ Słup stalaktytowy lodowy ma tu 2 sążni wyso-
kości i pół sążnia grubości unosi się na posadce lodowej, tworzą-
cej miejscami wzniosłości lodowe. Sople w jaskini czyste białe

pokrywają ściany tej jaskini która ma obszerne sale, ka:
plice z wysokiemi nader sklepieniami. Wszędzie ciekawe skalak:
tyty czyste i białe, miejscami tworzą kościół gotycki z lużne:
mi smukłemi filarami spoczywającemi na podstawach; te
słupy unoszą sklepienie, dalej tworzą gradusy łonięce:
wszystko wygląda jak z wielką sztuką wykute; miejsca:
mi sople mające kształt piszczałek składających organy
pomiędzy któremi spadająca i ciekająca woda tworzy muzy:
kę kościelną. Na prawo i na lewo poboczne jaskinie i chodniki
drogi ich Bóg wie jak daleko sięgają. Idąc przeszło godzinę
w tej jaskini podziemnej przybywa się do miejsca zwane:
go górą czyli ~~[illegible]~~ Kötej (powsz.) gdzie skalakty:
ty jeszcze nie ukończone na pół miękkie w miejscu głębokiem
niewystawionym nad przeciąg powietrza. Temperatura do:
chodzi punktu mroznego. Ciekawy obraz wiekowej pracy
silnej przyrody łagodnie tu pracującej, która kroplami tworzy
cierpliwie wielkie i podziwiające dzieła w owym dzikim i samot:
nym warsztacie. Miasteczko Swięty Mikułasz ma ładne domki,
kościół z r. 1464 i piękny dom komitatowy z r. 1780. Dolina
Wagu ma bogate pastwiska, roślinność alpejska, góry pokryte
jodłami. Piaskowiec tworzy tu pokłady kostkowate w górach.
Rzeka Wag wypływa z góry Ostroi i Mały Krywań z zielo=
go stawu (Zöld tóbal) spadek ma możny z głośnym szumem

II Tatry spiskie.

Szczyty Tatr najczyściej widać w czerwcu i lipcu tylko po dolinach
mgły wtedy widać. Miesiąc Sierpień jest najwłaściwszy do zwiedze:
nia Tatrów, bo wtedy widać ich w całej okazałości. Szczyty Tatrów
poczynają się najwyższe nad miastem Swięty Mikułasz; tu widać
szczyt Wielki Krywań 7800' wysoki w wschodnio północnej stro:
nie. Z gościnca liptowskiego przedstawiają się podróżnemu w
prześlicznej panoramie pasmo Tatrów; z każdego punktu inny
coraz rozmaitszy zajmujący widok! Z miasteczka Hibbe (Geib) i
wsi Wychodna widać całe pasmo, ustępują przedgórza, widać całe pasmo

chaotyczne. W najpiękniejszym kształcie pokazuje się Tatry z wsi Ważec i Czorba czyli Stirba bezleśne, gołe – olbrzymi pomnik natury. Tu wznosi się pionowo ostry grzbiet szary ubarwiony od promieni słońca na tle niebieskiem, szczyty cienkości iglastej giną w przestworzu niebios. U stóp owych iglic leżą odwieczne śniegi i lody topniejące i grające tęczową barwą w atmosferze. Tatry liptowskie i spiskie leżą pomiędzy 49°5' – 49°26' północnej szerokości i 37°10' do 38° południowej szerokości stopni geograficznych. Ze wsi Ważec następujący przedstawia się widok: Na przeciwko Krywań na pograniczu Liptowa i Spiża; Po lewej stronie widać Wielki Krywań (7800') dalej Wysoka (Magashegy) 7200' składająca się z potarganych szczytów; w tyle wznosi się szczyt Baszta pod którym w kotlinie leży jezioro zwane styrbskie (csorbaj to = potargane jezioro) czyli rybie (halas-to) jezioro to ze wszystkich tatrzańskich jest najgłębsze obwód jego wynosi przeszło 400 kroków; w jego wodzie mieszkają rożne ryby łososie, pstrągi; stąd bierze początek Poprad z którego ryby do jeziora się dostają. Rzeka wypływa wodospadami stąd też mniemanie że ikra ryb z jeziora dostaje się do Popradu i tam się zarybia a nie jakoby ryby z Popradu do jeziora wędrowały co niepodobne dla wysokości (lubo rozwiązania tej zagadki w powolnem wyżłobieniu szukać trzeba). Od wsi Ważec poczyna się piękna dzika górska dolina ważecka którą z jednej strony Mały Krywan a z drugiej Wielki Krywań ogranicza: w tyle tej doliny wystaje nagi szczyt Ostry. W dolinie ważeckiej leży Zelene pleso (Zöld-to) z którego woda w 3 dużych wodospadach wypływa tworząca huczący potok górski w wąskiej ważeckiej dolinie. Najznaczniejszy wodospad wysoki 10 sążni. Ten wodospad daje początek Białemu Wagowi rzece (Fehér Vág) z którym łączy się Czarny Wag (Fekete Vág) (wypływający z pod Królewskiej hory) pod wsią Ważec i tworzy rzekę Wag. Potok ten miejscami ginie pod skałami i po 100 krokach przedarłszy się znów na jaw wypływa. Droga prowadząca z Wielkiego Krywanu jest przykra i stroma jednak najwygodniejsza z innych Karpackich. W dolinie ważeckiej mającej wzniesienie z rumowiska granitowego rosną gęste lasy smerekowe i bujne polany, kosodrzewiną zakończone. Szczyty spiskie wznoszą się przeszło 5700 stóp, a przy-

Wag rzeka

Dolina wajecka.

roda alpejska rozpoczyna się już w nich od 1900 stop nad powierzchnią
morza wzniosłości. Głownym reprezentantem tego pasu alpejskiego
jest Kosodrewina (Pinus pumilo) Valeriana, Genista cornaniensis,
Rheum rhaponticum, Angelica archangelica, Doronicum latifo=
lium, Arabis alpina, Chrysanthemum alpinum, Hieracium al=
pestre, Saxifraga, Hypochoeris i t. d. Te rośliny rosną w dolinach
nad potokami i na wysokich polanach. Im wyżej tym liczniej wystę=
pują powyższe alpejskie rośliny pomiędzy mchami. Za 3800' wyso=
kości jest granica gdzie kosodrewina rośnie a dalej nie sięga, tylko
kilka karłowatych roślinek tuli się dalej do gołych skał. Flora tat=
rzańska jest tylko całemu pasmu i przedgórzom właściwa. — Głów=
ne jądro Tatrów tworzy granit w nim najwyższe szczyty. Granit
ten ma barwę szarawą składa się z małych kryształków feldspa=
tu różnej barwy. Drugi pokład tworzy odwieczny wapień tu
i owdzie przez potoki gorskie i wpływ wody dobrze odsłoniony (granit?)
Nad Wagiem wapień ten ma barwę białego lub czarnego marmuru
miejscami. Wapień ten tworzy pasmo górzyste w Liptowskiej, Sza=
ryskiej, Templińskiej stolicy. W nim znajdują kwarcowe kryształy,
topazy, jaspisy, i granaty. Dalej składają się szczyty z porfiru i syenitu
w nich żyły mineralne się znajdują. W dolinie wajeckiej w odległości
4 godzin są zarzucone szyby mineralne pod śniegowemi i lodowemi
płaty; w nich dawniej złota szukano, wspomina je Bel math.
(Prodromus reg. hung.) że były otwarte za Krola Miksa II w Krainie
Kosodrewinej; Kopalnie te należały pozniej do rodziny Szmereczányi
lecz dla trudnej roboty nie wypłacały się, i przetoż je zarzucono. Poz=
niej znów probowano dobywać minerałów, widać jeszcze dotąd hałdy
rozrzucone. Pod Krywaniem dobywano antimonium białawo siwy
srebrzysty podług Bela ~~[illegible]~~ (Nov. Not. Hung. II p. 541) w
sztolni Teresy pod szczytem Krywańskim w żyle grubej na 4 palce
koloru srebrzysto szarego. Na Krywaniu często widać na jawie
żyły złota i antymonu. Obok wielkiego Zielonego Plesa (jeziora)
są góry złote (Aranyhegy) w okolicach Kezmarku i Lajbitzy
w których kopano za Krola Matyasza i Zygmunta: jednak szuka=
nego i spodziewanego złota w nich nie znaleziono. Lubo te góry nie za=
wierają skarbów metalowych dla chciwych tego kruszcu; wszelakoż
zawierają skarby dla badacza przyrody którymi się więcej cieszy
niż mierną ilością kruszcu wydobytego.

Wycieczka na szczyt Łomnicki.

Lubo za jeden dzień można z Schmeks zwiedzić szczyt Łomnicki
wszelako lepiej wyprawić się konno z Schmeks przez Kämmchen
(Kis gerinczen = mały grzbiet) do wody wyptywającej drogą.
Tu ustaje droga a wędrowa prowadzą przewodnicy. Górski potok,
sptywający z szumem przez urwiska granitowe z Pięciu Stawów
(Öt tóból) i zwie się Kohlbach czyli Kahlbach przetoż. Dolinę
tę dziką ukraszają zielone polany i miejscowe zarosłe moczary.
Postępując doliną wchodzi się w jej głąb. Dolinę zamyka szczytska:
listy utworzony z tak zwanej skały ogniowej. Tu panuje cisza nie:
przerwana, tu ustaje wszelkie życie, szumiący Kalbach przerywa ją
jedynie. – Tu się zwykle nocuje przy ogniu obok skały poczernionej
dymem. – Nazajutrz rano o 5 godzinie idzie się bujną doliną
Kolbahu (tarpataki) ranek chłodny, pogodny. Same rośliny poka:
zują iż się znajduje na kilka tysięcy stóp wysokości. Lasy ustały a
na ich miejsce rośnie kosodrzewina z rzadka jednak nader gęsto
poplątana i pełzająca. Przeprawa przez te drzewiny trudna. Świeże
zielone polany tu i owdzie się pojawiają. Rośliny są właściwe al:
pejskie najznakomitsze gatunki są: Vaccinium myrtillus,
Erica vulgaris ~~...~~ rosnące gęsto u podnóż: Mak alpejski, Sene:
cio alpinus, Gnaphalium sylvaticum et carpathicum, Arnica doronis,
Gentiana frigida, Ranunculus glacialis, Ranunculus aconiti=
folius, a wyżej jeszcze: Svertia perennis, Saxifraga muscoides,
Myosotis alpina, Sedum atratum, Rhodiola rosea wonna i
najwspanialsze mchy i porosty. – Droga na szczyt Łomnicki więcej
przykra a niżeli niebezpieczna. Począwszy od Ognistej skałki
(Tűzkötől) idzie się 3½ godziny drapiąc się na szczyt. Osoby cier:
piące na zawrót głowy nie mogą iść tą drogą. W połowie drogi do
szczytu ~~...~~ w dolinie Kalbachu wznosi się skalista ściana
zwana Grat (Gerincz) którą przebyć trzeba jest to najtrudniej:
sza przeprawa; dalej idzie się ~~...~~ przez małe schody (lépcsőke)
(szorzék) i wielkie schody (Nagy lépcső) aż do tak zwanego
Siodła (Nyereghez) które leży na trzeciej części wzniosłości

Na siodle jest małe źródełko dobywające się z pomiędzy skał, zimne
orzeźwiające. Widok ztąd piękny przed sobą widzi się dziki i po:
szarpany Królewski nos (Kiralyorr + Königsnase) pod którym
ucho Schmeks (Tatrafüred) spoczywa. Obok Schmeksu widać
Löffelkraut i Kastenberg, jakoteż szczyt Batyszowski
(Botzdorfer Spitze) otaczający ową dziką dolinę, oraz widzi
się dolinę Felki (Jégvölgyet = Felkerthal = Śnieżna dolina)
Tu jest są stawy Lodowy i Felecki (Eissee = Felkersee)
Staw felecki uchodzi wodospadem prostopadle z góry.
Granaty tu znajdywane
są miękkie i niezdatne do szlifowania. W dolinie feleckiej
rośnie mnóstwo Cochlearia officinalis dla czego też ta
dolina dostała nazwę Löffelkraut. Zdala widać równiny
Spiskie zasiane miastami i bielejącemi wieżami: w tyle widać za
sobą chaotyczne przepaści; tu się sam wędrowiec zdziwi jak
mógł pokonać te trudy. Zdaje się że się na podróżnego zwalić się chciał,
cały olbrzym góry nagiej bez wegietacyi ledwie miejscami
mchem puchowatym okrytem. Szczyty iglaste szare do wież
podobne. – Potem przybywa się do ogromnej skały która chce zato
mować jedyną ścieżkę: Przez tę skałę nad przepaścią
jest nader przykra przeprawa zwie się ona Kopa (Kupot) a
z niej wchodzi się na szczyt Łomnicki 8913 stop. Droga na Ognista
górę (Tüzkötöl) trwa stąd półczwarty godziny. Szczyt Łomnicki często
mgłami pokryty stał czysty. Widok z niego wspaniały zwłaszcza jeżeli u spodu
mgły niema. Często stojąc na szczycie powstają zewsząd mgły gęste deszcz
błyskawice, grzmoty; lubo za mgłami słońce świeci. Wiatr szczyszczący pognał
mgły w doliny a szczyty pokryty się śniegiem. – Szczyt Łomnicki nagi skała
da się z granitu został poszarpany wpływami atmosferycznemi. Na szczycie
ma płaszczyznę owalną mierzącą 24 sążni □ i znak tryangulacyjny na
którego drzewach różne nazwiska wyrznięte. Jest to najwyższy punkt na
który się człowiek wznieść może. Pomimo trudności wiele go co roku zwie
dza byli na nim naturaliści Lichterer, Asboth, Fischer, Buchholz,
Fichtel, Rochel, amerykanin Dacamera, hiszpan Gimbernat, francuz
Beudant, Anglicy Townson Robert, Hunter, Arnold, Hambrough
i t. p. familia Berzewiczych dostała w XIII wieku od królów posiadłości pod

Tatrami i nosi przeto w sobie szczyt Łomnicki. – Widać stąd szereg szczytów przedzielonych siodłami i głębokiemi dolinami. Na północ widać dział wodny Dunajca na południe stolice spiskie, gömörskie, szaroskiej góry zamykają widnokrąg. Na wschód i zachód szczyty z różnemi kształtami. Od zachodniej strony rozszerza się głęboka dolina Kahlbach (Tarpatak) na której wyższym końcu są 5 stawów z których Kahlbach wypływa wspaniale z szumem ginąc potem pod ziemią i pojawiając się znów dalej. Smuga wody w postaci węża widoczna przeszywająca wszystko wało dolinę, echo tylko donosi szum potoku Kahlbachu. W okolicy 5 stawów wieczny śnieg napełniający wszystkie szczyty i ziębiący atmosferę. Za szczytami wznosi się Königsnase. Na południe błyszczy drzemiący las ponury i zielony gdzie są kąpiele Schmeks i kilka domów. Od Królewskiego nosa na prawo i na zachód ciągną się szczyty Löffelkrant, Kastenberg do których się dotyczą szczyt Gerlachowski dalej Polskie siodło i Czeski szczyt (Csech üles). Od zachodu w końcu daleko skrzywiony Krywań zamyka całą grupę. Bliżej przypiera szczyt Morskiego oka które jest największem jeziorem zwie się (Tengerszem = Morskie oko czyli Zielone jezioro – Zöld tó) To jezioro otaczają strome szczyty Farbę swą zieloną ma od [nici] Conferva fontinalis Lin. Na brzegach leżą urwiska skał granitowych które pozlatywały nawet do jeziora i zostały jego głębiny. Spiskie kroniki wspominają oberwiska takowe d. 6 August 1662 które sprawiły wylewy wielkie na polskiej i węgierskiej stronie przyczem najpotężniejsze jodły zostały zabrane i wsie całe zalane. Okolica zielonego stawu jest ponętną okolicą dla szukających skarbów w Tatrach. Pomiędzy morskiem okiem a szczytem Łomnickim wznosi się lodowa turnia (Jég völgy csucsa Eisthaler Spitze) najwyższa z tąd na prawo Javorina na pograniczu Galicyi dzika. Na północ widać daleko w Galicyję Czarny Dunajec wsie na Nowotarskiej Dolinie Nowytarg Jordanów, Sącz nowy i Kraków przez perspektywę. Na wschód jest najbliższy szczyt Karfunkelthurm (Rubin torony) tak zwany od szukających złota że w ścianie był wielki rubin który w nocy świecił i Czarny i zielony staw oświecał. Ten rubin z skałą urwaną miał wpaść do Czarnego stawu, to podaje Klein że ten Rubin był własnością Homonajów z Drugethów od których po wygaśnięciu ~~dostał~~ familii dostał się cesarzowi do Wiednia. Dalej widać szczyt: ~~[illegible]~~ Mnich (Barát) smutny który strzeże pogrzebanych w jeziorze skarbów. W wnętrznościach zaś są drogie kamienie. Pod Karfunkelthurm wznoszą się Jatki (Mészárszék Fleischbank) z kilkoma wodospadami składające się z wapieni. Górą ciągną się Katzengebirge. Do szczytu Łomnickiemu przypiera Eisenthor, dalej żółta turnia, Drechslerhäuschen Sattel, Hundsdorfer Spitze, Papirusowa turnia. Pod nogami Łomnicy na północ widać Trzy stawy noszące nazwę Czerwonego, białego i zielonego stawu. Zejście z Łomnicy trudniejsze, z szczytu w południe ze szczytu można być w wieczór o 9 godzinie w domu.

Tatry orawskie na Węgrzech

Od doliny Jaworyny na granicy galicyjskiej ciągnie się w hrabstwo orawskie koniec zachodni Tatrów od wschodu; naprzeciw Żuberca ginie ostatni granit stanowiący właściwy grzbiet Tatrów z niem styka się inne pasmo idące z północnego wschodu ku południowemu zachodowi zwane holami Liptowskiemi. Prawie w połowie tego pasma wznosi się skalista góra Chocz 4937 stop par. wysoka (podług Wahlenberga 4913 stop. par.) złożona z wapienia. Właściwy grzbiet Tatrów ciągnie się od granicy galicyjskiej granicą pomiędzy hrabstwem orawskiem a liptowskiem na zachód. – Ostatnią doliną w zachodnich Tatrach jest dolina Rohaczów którą od doliny Chochołowskiej (w Galicyi) od wschodu dzieli potężne ~~grzbiet~~ pasmo piaskowca wyparłego na wierzch przez granit. Najwyższy szczyt tego grzbietu orawskiego (który rzeka Studenna oddziela od Tatrów) jest góra Osobita mająca szczyt trójkątny widzialny od Poronina mianowicie jadąc z Zakopanego do Kościeliska. Dolina Rohaczów podobna jest do doliny Białki tylko wyskakujące skały porosłe są gęstym lasem jest nierównie dziksza; botu nie ma szałasów. Najcelniejszy widok tej doliny jest blisko jej początku z boku wschodniego niedaleko Galicyi. Pod potężnemi szczytami Rohaczów z których najwyższy ma 6205 stop par. (a podług Wahlenberga 6407 stop par.) są cztery stawy rozłożone jakby na czterech wielkich progach, jeden wyżej od drugiego; najwyższy staw leży nad granicą drzew 5224 stop par. wysoko. Wypływająca z tych stawów rzeczka Studenna płynie szumiącą doliną Rohaczów na zachód. Nad rozległą wsią Żuberec (leżącą 2224 stop. par. wysoko) ~~od~~ ciągnie się potężny grzbiet od boku Rohaczów, najwyższy jego szczyt nosi nazwę Siwa turnia, (u Sydowa: Biela Skala) składa się z wapienia i jest 5470 stop par. wysoki. Z górą tą kończy się właściwe pasmo Tatrów a rozpoczyna się pasmo hol liptowskich którego najwyższem szczytem jest góra Chocz na granicy hrabstwa liptowskiego pół mili od wsi Leszczyny na południe takowej. Hole liptowskie wzniosły się pierwej z powierzchni ziemi a niżeli wyższe Tatry, bo warstwy wapienne tego pasma spoczywającego na granicie nachylają się ku północnemu zachodowi; a grzbiety wznoszą się do 4000 stop parysk. wysokości. – Zachodnie więc pasmo tatrańskie ciągnące się od wschodu na zachód i zwane Rohaczami, rozpoczyna się na granicy galicyjskiej od góry Wołowiec

i Kończy się górą Siwa turnia koło wsi Żuberec. Same Tatry od Beskidów oddziela równina wysoka pokryta czarnemi torfowiskami zwanemi Bory; z tych torfowisk wysokich około 1800 stóp par. i biorących początek pod Ludzimierzem wypływają strumyki płynące na zachód do Czarnej Orawy i na wschód do Dunajca. Środkiem tych moczar biegnie granica galicyjska gdzie jest przy Komorek (trzyzatka) w Piekielniku w bagnach koło Piekielnika ma źródło Czarna Orawa

Orawa jest w ogóle krajem ubogim tylko w południowych stronach ludność zamożniejsza; mieszkańcy trudnią się uprawą lnu a miejscami obchodzą nawet strony galicyjskie jak sklarze. Północna część leżąca na południowym stoku Babiejgóry ma mieszkańców mówiących jeszcze po polsku podobnych do Górali beskidowych lubo we wsiach ich domy porządniejsze czasem o piętrze z ganKiem. Koło Polhory jest ludność mówiąca częścią po polsku częścią po słowacku (są tu źródła słone) toż samo w Chyżnem, Hucie i Borowej mieszkańcy koło Rohaczów podobni do górali podhalskich mówią po polsku; od wsi Żuberec poczynają się Słowacy i od miasteczka Terstenna czyli Trzcianna. We wsi Borowo jest jeszcze ludność mieszana; we wsi Leszczyny są Słowacy którzy mają zbór ewangelicki. Miasteczka Żubrohlawa, Slannica, Trzcianna, Twardoszyn, Namiesto, Orawa, Kubin, Rapsza, Weliczna mają mieszkańców słowackich

Tatry w żupaństwie liptowskiem od północy począwszy
od miejsca gdzie się granice Orawska, Liptowska i Polska
stykają mają nazwy: Chotsch wielki (z wierzchołka widać
Kraków w pogodę; gdy zamglony mówią: Chotsch piwo wary-
i nastąpi deszcz) — Chotsch mały — Spusstiak (należy do
Likawy) — Proszeczka — Holicza (nad wsią Kwaczan) —
Trnowecz weliky i mały — Sywy — Luzno (tu kopano
na srebro) — Stit (nad wsią Żar — tu kupiec krakowski
Holland kopał na złoto) zwany także Szmreczka, w pobliżu
jeziorko morskie oko. — Rohatsch (kopano tu na złoto i srebro
w miejscu stare roboty.) — Repa (tędy ścieszka do Polski)
Bistro czyli Weliky Zawrat (sławny pobytem kóz dzikich
i świstaków) pod nim 2 doliny: Jetkowo i Ratschkowo na
której rosną limby; z dolin tych wypływają rzeki Bribilina
i Bela. — Kamenista (na granicy Polski) przez nią idzie ścieszka
z Węgier do Zakopanego i Witowa; z niej potok zwany Ka-
menista wpada do Beli. — Tomanowa na granicy Polski, z
śladami kopalni; z strony polskiej jest jaskinia w której
znajdują kości smoków. — Tomankowa mniejsza. — Krizno
— Jaworowe z bujnemi ziołami i źródłem kwaśnem — Ko-
prawa welka, z pobytem dzikich kóz — Granat, pobyt kóz
dzikich i ptaków zwanych Morske Lastowicze; z polskiej stro-
ny leżą pod nim 5 stawów bez ryb. — Ticha z małem jezior-
kiem z którego wypływa rzeka Bela. — Hruby za Kry-
wanem na granicy Spiża, pod nim jezioro z którego wypływa
potok wpadający do Beli. — Krywań wielki od północy niedostępny,
metalurgowie zowią go górą złotą dla żył złota; w pobliżu jest
szczyt zwany Hrad, oraz las zwany Konradowa i słone bagno
zwane Trasowiza Gaidossova. — Krywanik czyli Krywan
mały, ma jezioro zielone z którego wypływa Ważecz. — Ostry
w pobliżu Krywanika. — Młynicza sławna pobytem świstaków,

ztąd wypływa potok wpadający do Popradu. – Kupferschacht; tu mieli Templariusze z Stoły klasztornowe kopalnie; W jeziorze otoczonym lasami Corbskiemi miano widywać potwór (Hydranthropos). – Basta, tu rosną limby – Hlenska śniegiem pokryta – Visoka gdzie kopano antymon; tu gnieżdżą się świstaki; potok z tej góry wpada do jeziora: Ribie Pleso (Lacus Piscarius) w którem żyją pstrągi (Truta aurata), jezioro to ma do 400 stop (passus) obwodu, głębokość nieznana. (pag. 519) – Zawrat przytyka do Wysoki; potok z niego wpada do jeziora Ribie Pleso. – Loch nad Ribom, ostatni szczyt ku Spiżowi, z żyłami antymonu i jeziorem pod nim. – Wogóle oddzielają Liptowskie żupaństwo od Polski Tatry z szczytami: Zawrat, Wisoka, Hlenska, Bassta, Młynicza, Pieczky, Turkot, Ostry, Krywan wielki i mały, Hruby, Granat, Jaworowe Thomanowa, Hlina Thomanowka, Kamenista, Bistro i Repa. (Ob. Bel Matthias: Notitia Hungariae novae historico-geographica Tomus II. Viennae Austriae 1736. fol. pag. 511 – 520)

230

Z listu p. prof. Kucharskiego z Wiednia 19 lutego 1828.

Pierwszym z Wiednia stanowiskiem w Węgrzech był Preszpurk. Wię-
łem tu znajomość z p. prof. Palkowiczem dowiedziałem się niejed-
ną rzecz od niego, tyczącą się mej podróży w tym kraju. Stąd miałem
jechać do Lešita a po uczynieniu znajomości z p. Kollarem przejez-
dzać Węgry. Radzono mi bym się w czas słotny ~~[illegible]~~ zimowy do Kar-
pat udał. Wyjechałem więc z Preszburka do Trnawy.
Widziałem się tu z Xiędz. Plachtowiczem wydawcą niektórych po-
wieści słowackich a mającego w rękopiśmie kilka romanow i drama-
tycznych kawałków przełożonych z niemieckiego lub węgierski: Mię-
dzy niemi znajduje się przełożony na słowackie Lafontena „Klu-
tummnuss." Uwiadomił mię o śmierci 1827 Xiędz Wojciecha Szymkowa
który w rękopiśmie metryczne poema zostawił: „o czterech ostatnich
rzeczach" i prozodyję słowacką wierszem pisaną. X. Samuel
Sluvek w Węgierskiej wsi (Magyarfalva Ungereyden) niedale-
ko miasteczka Malacky przełożył na ten dyalekt równie kilku
dramatycznych kawałków Kotzebuego. Zachęciłem tamtejszego dru-
karza Jelinka do wydania wspomnionych pism. Z Trnawy uda-
łem się do wsi Madunic odwiedziłem tu poetę sławnego słowackiego
X. Holego widziałem w jego rękach przełożenie Virgila Eneidy
całe: pierwsze 6 pieśni oryginalnej Epopei „Swatopluk." Bawiłem
u niego kilka dni i miałem najlepszą sposobność mówienia z nim
po słowacku i o rzeczach słowackich. W Weselem odwiedziłem baro-
na Mednańskiego dostałem od niego pieśni słowackich kilka
z nótami. Udałem się do Nitry. Przyjął mię tu bardzo gościnnie pra-
Teol: Kanonik tutejszej Kapituły Habel obdarzył mię Xiążkami
słowackiemi od siebie i innych wydanych. Darmom w archiwie
starych papierów szukał wszystko się w późniejszych czasach spaliło

Z Nitry udałem się do Kościelnych Morawców (Egyházas Maróth)
Tu jest tablic wygotowanych od niego pism Społeczności Bańskeho
okolj wiedeńska cenzura niedozwoliła drukować. Historyczny jednak
Kawałek o Słowianach wschodnich z Łomonosowa wyjęty ma być prze:
pracowany a wydany. W tych stronach się zwłaszcza język słowacki
pierwotności swojej rozeznawa mnogim własnościom niemogłem się na:
dziwić. Grunt wielmi důležitý dla gramatyki słowiańskiego. Ma:
teria języka prawie polska, forma gdy nie czeska lub morawska
tedy ruska. Sposób wymawiania niektórych zgłosek im tylko
właściwy. Nawróciłem się w lewo na Batowce (Bath, [illegible]
gdziem u pastora Kuzmy nocował. Przyjechałem do Sztawnice już
Karpatach leżących gdziem miał sposobność spisać niektóre piękne
pieśni gminne słowackie. Poznałem się z Seberinim tutejszym pastorem
od którego m się rozne rzeczy słowackie dowiedział. Obiecował mi
swoje pisma. Pracuje usilnie dawaniem ćwiczeń kazatelskich
po czesku będącym kaznodziejom ewangelickim. Ze Szczawnicy obróci:
łem się na północ dalej w głąb Karpat na Bańską Bystrzycę i na Ro:
żenberk w Stolicy Liptowskiej znalazłem tu znowu inny język.
Słowa i wyrazy ani polskie ani czeskie ale mimo tego mnogim Słowa:
kom nieznane. Dziwno że na pierwszy wrażenie podobieństwo języ:
ka tutejszych okolic z językiem Serbów łużyckich. Dalej ku Stolicy
Orawskiej już na samej Orawie słyszeć można wyrazy czeskie
polskie, prawdziwie słowackie, tak że świadomemu tych języków
snadno jest zgadnąć, że język słowacki tych stron niepowstał ger
dnie z zetknięcia się języka czeskiego z polskim; jest to język
pierwotny, słowacki język prawie starej Chrobacyi wielkiej ber
rozdzielny od języka Staro Słowiańskiego Cyrylla i Methoda. Ze
Stolicy Orawskiej obróciłem się do Beskid gór stanowiących gran
cę między Galicyją a Panoniją, ominąłem drugą mieszaninę
Słowackiego dyalektu z polskim lub raczej z mazurskim, jakim mó:
wią Górale polscy starałem się z drugiej strony Beskid już w obrę:
bie Galicyi poznać Górali polskich jednie w tych stronach zamiesz:

kaczych i ich języka. Dziwno, nie tylko Rossyanie lecz i tutejsi Góra=
le nazywają obywatelów polskich na równinie Lachy. Drugie że
Rusini ~~kraju~~ w Galicyi lud polski zwią Mazury. Górale polscy,
mówią też dyalektem Mazurskim wyjąwszy niektóre im właś=
ciwe wyrazy. A więc nie trzeba tylko Mazurów w Mazowszu
(Masovia) starém którego główne miasto Warszawa była patrzyć.
Mazurskim dyalektem jak mi wiadomo mówi i lud prosty
we wielkiej Polszcze. Zostawiam dalsze uwagi gdy ci bowiem
ogromne Mayzory w Indyi wschodnich Państwo smiać się bę=
dziesz. Od wsi Kamesznicy gdziem odwiedził hrabiego Załeckie=
go t.j. od miejsca zetknięcia się 3 granic Morawskiej czyli raczej
Szląska cieszyńskiego, Węgierskiej i Galicyjskiej czyli Lachskiej
jechałem Karpatami stroną jednak Galicyjską przez rozliczne
wsie od Gorali polskich osiadłe aż do Starej wsi za Nowym Tar=
giem (: Neumarkt:) nad Popradem gdziem znów granicę węgier=
ską wjechał i przybyłem do Kesmarku stolicy Spiskiej. Cało
północna połowa Szpiża obsadzona jest od Lachów, u których
jeśli jak się niektórzy domyślają mnoga języków znajomość
mnogości światła (wzdelanie) dowodzi, mnogo zaiste nalazłem
światła. Neboť mluwí mezi sebau polsku, modlí się z księgi czeskich
kazanie słyszy słowackie; na weseli zwau se lěż po słowensku,
Chtělem się przeświadczyć, czy rozumią modlitebne książki czeskie
które używają; i dowiedli mi że niesą papansky. Pomyślałem sobie
co to? Sielski lud polski może rozumieć książki czeskie a Słowacy
ano i uczeni pisma nemohau? W południej mianowicie części Spiża
zaczyna się twardy dyalekt polsko-słowacki. Twardy mówię bo miast=
to czeskiego ť lub polskiego ć używają c, miasto ď lub dź twar=
dego dz i.t.d. Na Spiszu biorą także początek swoj osady Rusniaków
ciągnące się potem gęściej ku wschodowi; ale język wytworzył się zde
jeden polsko-słowacki; a pod Rusniakiem nie się tu niezrozumi jak
wyznawcę cerkwi słowiańskiej według obrządku wschodniego se

zachodniej wschodniej pogańskiego, są to tak zwani Unici, nabożeństwo
odprawiają w staro słowiańskim języku. Kazanie u nich rzadko
bywają zależą od kaznodziei, który jeśli jest rodem z tych stron
mówi do ludu z polska po słowacku, lecz jeśli rodem z Marmaros:
kiej stolicy gdzie już mówią po rusku musi ze słowaczeni Rusini
słychać kazanie kaznodziei ruskiego. Z Kiesmarku gdziem profe
sorów Sławkowskiego i Benedyktiho odwiedził spuściłem się na Lewoczę
do Koszyc. Tutejsi akademicy nic mi nie umieli powiedzieć o Sotakach;
lecz słysząc o nich nieco od pastora Szandora w Lewoczy udałem się do
Preszowa i odwiedziłem tu biskupa unickiego Tarkowicza. Poważne-
go tego starca uśmieszny ma podróż uciechą napełniła, pytał się o
X. Dobrowskiego. Z Bardiowa jechałem Karpatami w Węgrzech na
Humenne, Ungwar, Munkacz aż za Huszt w stolicy Marmaroskiej
i odkryłem nareszcie hanc terram incognitam Szafaryka. W Ung-
warze znalazłem uczonego i zacnego proboszcza unickiego Duckaja, któ-
ry zamyśla pobudzony odemnie cobyśmy tylko w względem słowiańskim
o Rusniakach węgierskich chcieli wiedzieć. Sam spisałem com mógł. Słowa-
ky ku pt. pod pod Tatrami Niemcy Spiscy Windy nazywają Niem-
kynia jedna gdym do niej po słowacku mówił odpowiedziała „nichts win-
disch" Koniecznem dosyć dokładn[illegible] [illegible]czytem coś o Sotacy a gdzie świad
czytem się jakie dziwne a niepodobne dotąd więcej o nich bajali.
Udzieliłem o nich artykuł Kollarowi. Co się tyczy języka rusnackiego ten
Mieszkańcy na granicy Galicyi
samej Marmaroskiej stolicy gest trogi.
nazywają ginś
są nazwani Rusjane, ty, którzy żyją w głębi kraju
Na całym przeciągu mej podróży nie wielem znalazł literatury
słowackiej. – Wszędzie gdzie tylko pilniej pieśni ludu śledziłem się dla Ko-
a rękopismów zbierałem wspólnie tym pilniej pieśni ludu śledziłem się dla Ko-
wenskiej a zpytował, obszernie podróż moja ważna jest względem gazyko
pytnym a nas odpisany. Stare Rusiniaków mianowicie opłakany. Rzeczy słowian
piemcy zniemczyć, a Węgry zwęgrzyć się starają. W Lewoczy mówiono mi
wyraźnie „die schlawakischen Bauern soll man vertilgen" Przy pa
rowie przepatrywałem z Marmaroszy w Saroskim potoku ułomki biblii
pol. Królewny Zofii z 15 wieku. Niema ani psalmów ani nowego zakona
są wyrwane jak widać. Inne książki wszystkie są uszkodzone. Przyjecha
łem nakoniec do Peszthu do nieocenionego Kollara com tam robił w
innym liście Ci donoszę. .

Pest. Presb. i Museum. R 1828 Peszt

Schmecks Szczawnica, Tawkowskie
Schlagendorf

Star. Spisz

Lubica Leibitz

Nowa Wieś, Igló, Neudorf

Podgrodzie, Podhrad, Varallya
Kirchdrauf

Włochy, Wlachy, Wlaszki, Olasinum, Villa italica, Szepes-Olaszi Wallendorf

Biała Bela

Sobota Spiska, Mons S. Georgii, Szepes-Szombat

Felka, Velka, Wielka

Poprad Deutschendorf

Wierzbów, Vrbow, Vrbowo, Menhard, Menhardsdorf

Twarożna, Durand, Durlsdorf
Villa Durandi

Maciejowce, Matzdorf, Matejocz

Strażki, Strażce Nehrsdorf

Ruszkinowce, Ripsdorf

Lubowna Lublau
Gniazda, Kniesen
Podoliniec Pudlein
b) wsie
Hobgart, Ihrzigerwtra
Nowa Lubowla
Jakubiczany
Kamionka (Kamien 1590)
Jarzębina
Litmanowa
Krępak wyżni Ruruzins
Gronaftów Granaftow
Krępak niżny
Pilchow
Kacze
Julin
Druzbaki wyżne i niżne
Kruftfenbuchof
Forbaty Forbatz.

Łą...
c) ...
w D...
Ka...
Lit...
niż...
L...
Sz...
Mu...
Mu...
For...
+ ...

Łaskowa 233

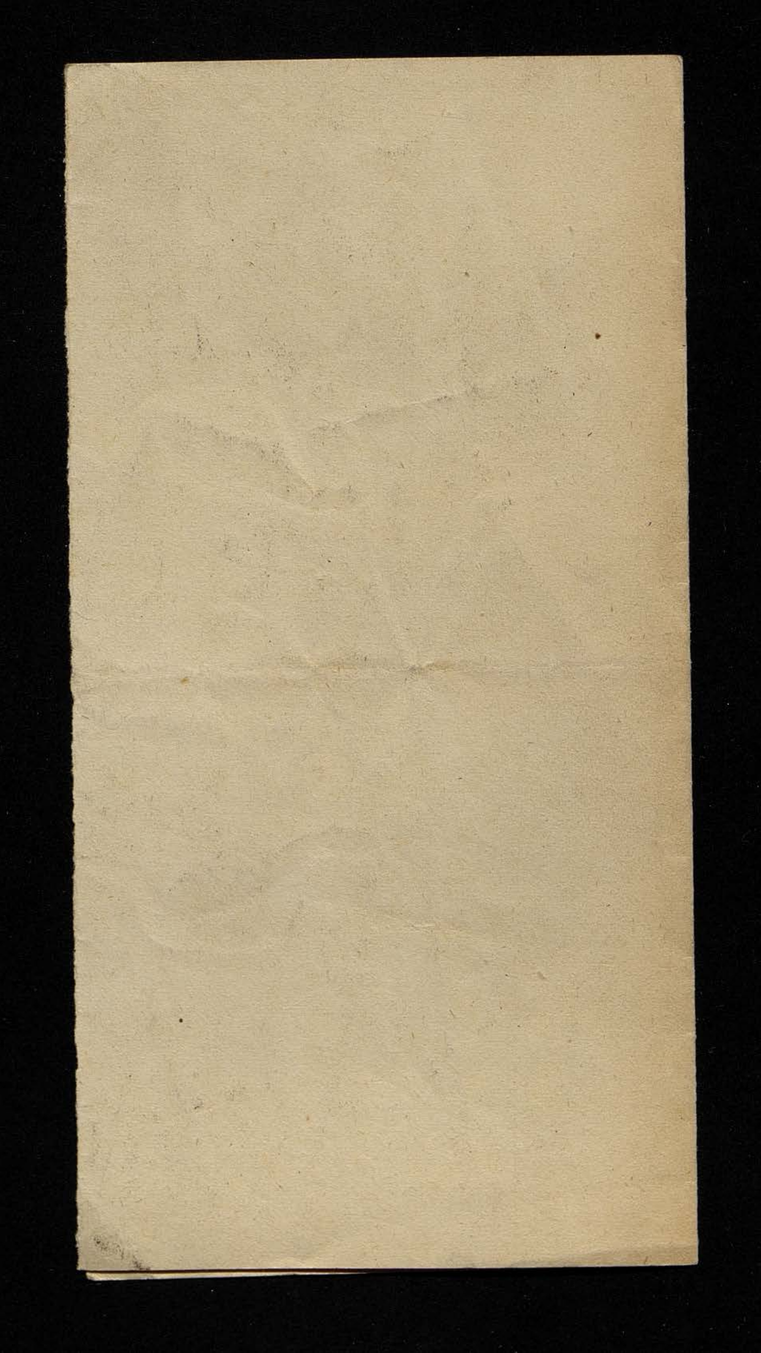
c) sołtystwa:
w Hobgarcie, Jakubianych, Kamionce, Jarzębinie, Litmanowie i Drużbaki niżne

Lustracya 1764

Szczawnica z sołtystwem 1670

Miedzius, Miedzuś
Międzywsie 1664

Torosiewicz Teodor
+ 2 marca 1876

Poprad ist floßbar von Lublau u. v. Pudlein
wino na niej z Wegier spławiaja

234

235

Belovo na wschod jeziora Czorbskiego zaraz za Popradem rzeką.

Erscheinen mit

Erden.

Ihnen dieselben
illige ich Ihnen

aumann.

in Dresden

11/10):

etrachtungen.
nmen des Ver=

Czombor Martinus: Europica varietas. Cassoviae 1620. (Autor rodem z Szepsi koło Koszyc opisuje tu swą podróż przez Preszow, Bardiow do Warszawy, Gdańska, i morzem do Hollandyi, Anglii i Francyi, skąd po dwóletnim pobycie wrócił z Strazburga przez Niemcy i Kraków do ojczyzny. Ciekawe są tu szczegóły do handlu win węgierskich w Krakowie.)

Dolina Tarczy czyli Tarcsy szetti ważną jest pod względem starożytności znajdywanych. Koło wsi Sebes przed 60 laty znaleziono koła bronzowe rzymskiej Bigi i inne ciekawe przedmioty, przechowywane w zbiorze starożytności p. Gabriela Fehérváry w Koszycach. We wsi Osztropataka znaleziono r. 1790 grób pogański w którym były różne złote ozdoby i czasza srebrna najlepszego wyrobu greckiego znajdująca się w Wiedniu w cesar. Kabinecie starożytności i monet (Ob. Arneth: Antike Gold= und Silbermonumente des K.K. Münz= und Antikencabinets. Wien 1850. fol.); niedaleko tego grobu odkryto znowu r. 1865 drugi mieszczący w sobie rożne ozdoby ze złota ważące 8 f dukatów a między niemi rzymską fibulę i monetę żony cesarza Deciusa Trajana (...) oraz ozdobki (...) pozłacane z srebrnej blachy z wizerunkami sfinxów i popiersi kobiecych wyzłacanych wygniatane. Prócz tego między temi miejscami znajdują liczne monety rzymskie widać iż tędy szedł później gościniec handlowy rzymski ku północy i że tu kupowano sławne opale. (Ob. (Die mittelalterliche Baukunst in Ungarn von Dr. Em. Henszlmann w Oesterreichische Revue III Jahrg. 1865. Wien. VII Band p. 149-150.)

Żupaństwo Abaujvar ma i Król. wolne miasto Koszyce 12 miasteczek, 237 wsi i 37 folwarków (puszta), oraz 165,000 ludności (między tymi 80,000 Madiarów)

Taberna Kulum kamienne ma 53 stóp wys. o Kości drzwiczki ślusarskiej roboty (cięższe od Lewoczy)

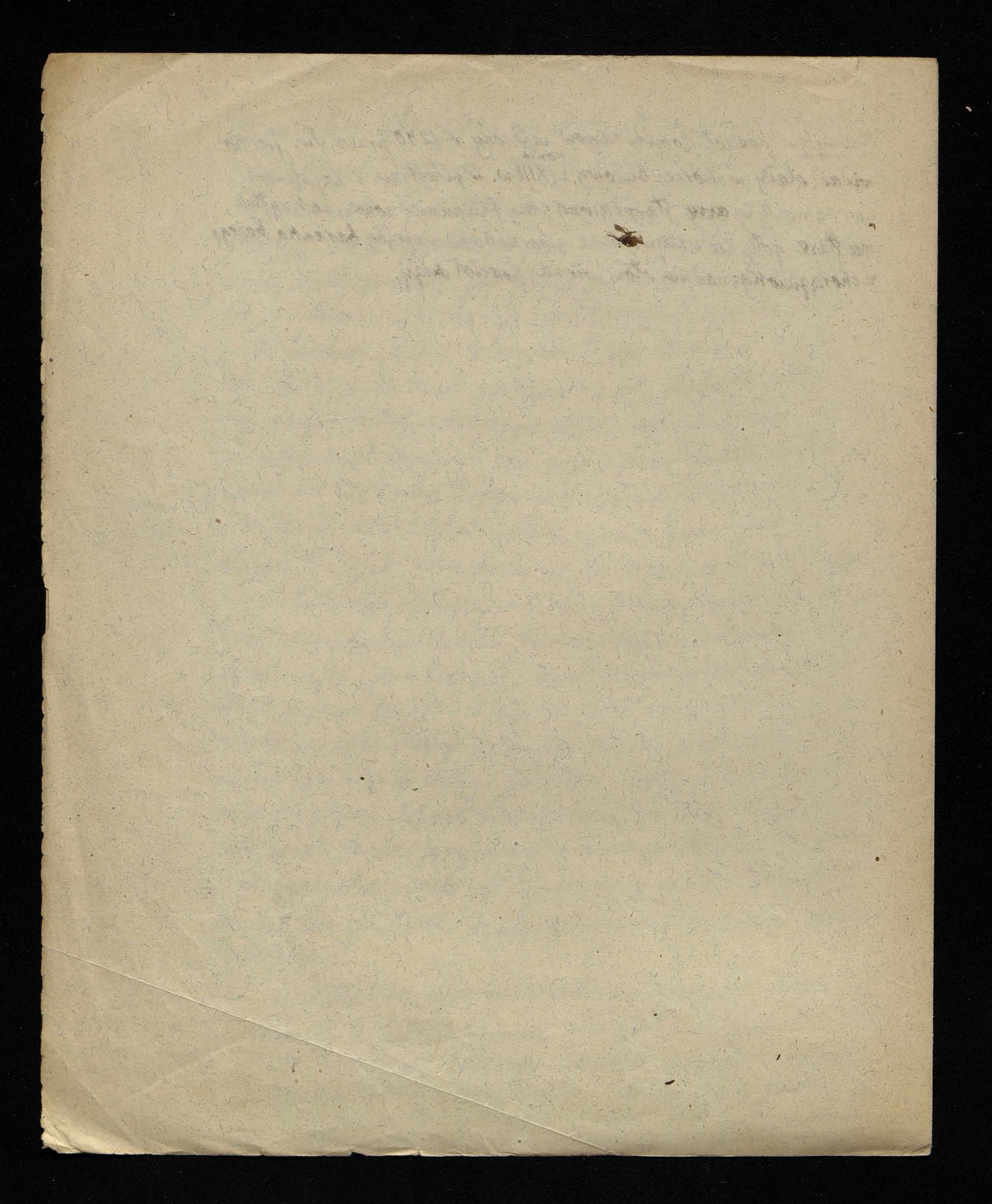
Koszyce miasto zyskało wiele przez zniesienie fortyfikacyj; ma fizyognomię wielkiego miasta jest stolicą górnych Węgier. R. 1235 po bitwie z Tatarami nad rzeką Sajo wzniósł je Bela IV. Był tu centralny punkt handlowy z Polską. Władysław IV obwarował miasto r. 1290. Wojewoda Omodé partyzant Karola Roberta został tu ubity, potem Mateusz z Trenczyna z rodu Chák zajął miasto lecz w bitwie pod Rozgony r. 1312 został przez Karola pobity. Ludwik I r. 1374 odbył tu sejm polski gdzie przyjęto sukcesyą córek jego. R. 1324 Elżbieta polska czwarta żona Karola I założyła tu Kościół, który dokończył Król Maciej; w XVI wieku był w ręku Luteranów, odebrany im r. 1604. Polacy, Zapolia, Boczkaj, Tekeli, r. 1619 Gabriel Bethlen, Rakoczy kusili się o takowe. Przepływa miasto potok Csermel. Kościół katedralny gotycki 30 sążni długi, 15 sążni szeroki i 15 sążni wysoki, ma 17 ołtarzy po części rokoko; zewnątrz okazuje piękny styl gotycki; dwoje sztucznych schodów prowadzi do kaplicy S. Jana Nep. – Kaplica S. Michała w stylu romańsko gotyckim, Kościół Franciszkanów fund. 1283 – miasto bogate

W Koszycach miasto Lewocza miało Kaufhaus (fondaco)

Koło kąpieli Banko są ruiny zamku Kassavar – wieś Miszloka – Lengyelfalva – Koło wsi Ujvar ruiny zamku który Król Samuel Aba zbudował – Szalancz ruiny zamku – Jasso opactwo Norbertanów

(24) Das Aba-Ujvarer Komitat im Königreiche Ungarn von G. R. Wimmer. Wien (Verl. v. Dr. F. Müller) 1841. 4to str. 41 mappa i litografie: 1) Kaschau 2) Szalancz (ruiny). 3) Jaszo. 4) Die St. Michaels Kapelle in Kaschau – Prämonstratenser-Stift in Kaschau – Ruinen des Schlosses Füzer – Domkirche in Kaschau 5) Kostiumy. (Weidmann: malerisches Oesterreich III Bd. Hft. 21–31.)

Koszyce. Kościół Dominikanów założony r. 1240 przez Św. Jacka widać ślady w chórze budowy z (końca XIII w. w pilastrach i kapitelach z ornamentyką starodawną; lecz sklepienie nowe, zakrystia ma stare gotyckie sklepienie z zwornikiem z rzeźbą baranka bożego z chorągiewką; nad nią stoi wieża, kościół duży.

Comitatus Threncsinensis

Arces (ad Vagum): Övár, Strecson, Bisztricsa, Lithava, Illava, Lednicze, Threncsin, Bicsa, Budetin, Broszlanko, Beczko, Hricso, Kaszaver

Oppida: Zolna, Buchova, Rajecz

Comitatus Thurocziensis.

Arces: Zklabina, Blatnicza, Znio

Praepositura: Thurocziensis (Praemonstrat.)

Oppida: Varallya sub arce Znio, Szucsan, Mosoch, S. Martinus

Comitatus Liptoviensis

Arces: Lykava, Lipto-Ujvar

Oppida: Rosomberga, Teuto-Lipca, S. Joannes, S. Nicolaus.

Aurifodinae: Bocsa

Comitatus Arvensis

Arx: Arva

Comitatus Scepusiensis

Arces: Dunavecz, Lublyo, Palocsa, Kesmark, Podolincz, Scepus

Comitatus Sarosiensis

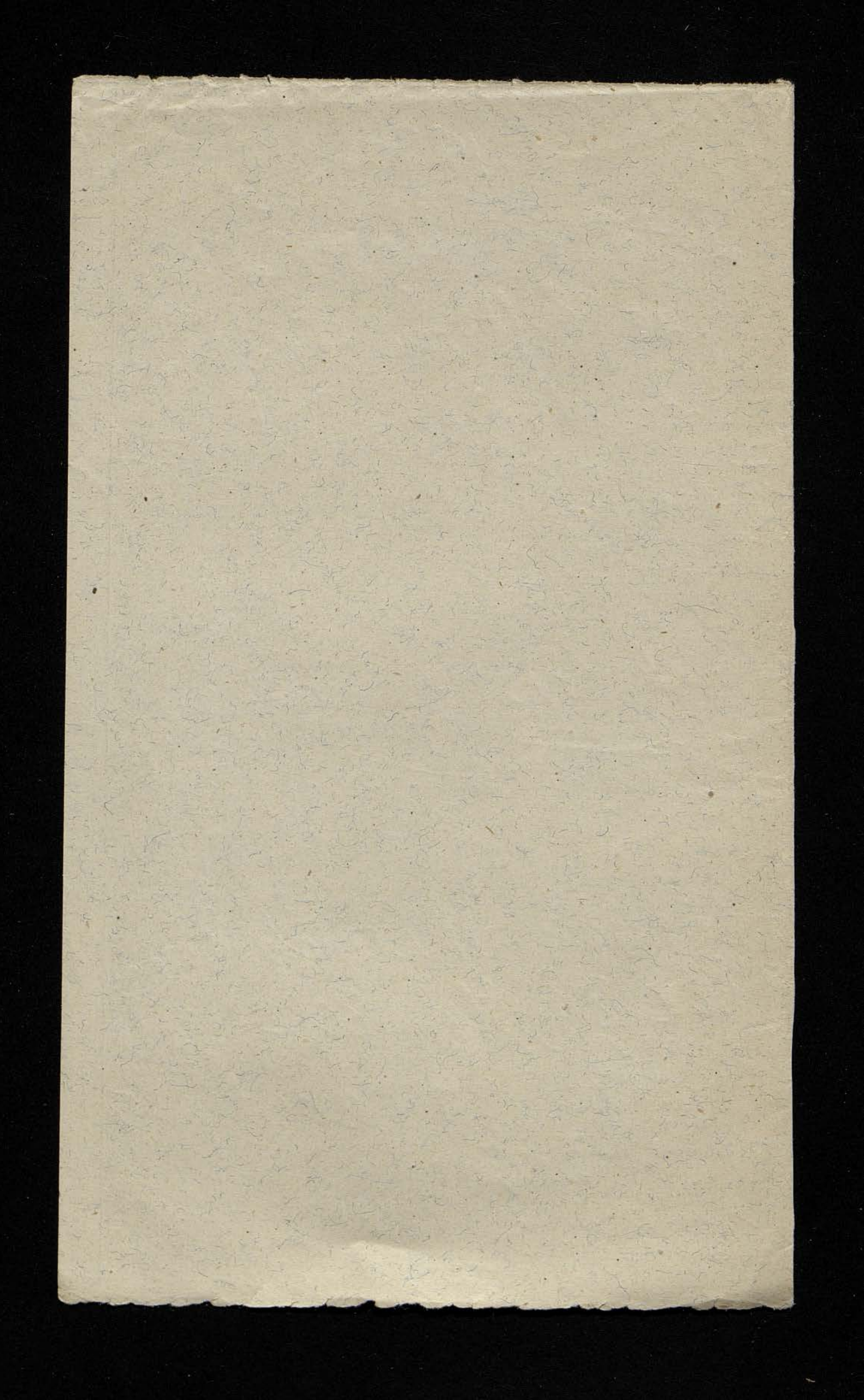
Arces: Szeberinum, Kapi, Makowicza, Sztropko, Saros.

Detricus Bebek de Pelsöcz Palatinus Hungariae
1392 – 1400.
Emericus Bubek Judex Curiae Regni 1391.

239

1876.

Letopis, Slovensky, pre historiu, topografiu, archeologiu a etnografiu. Redaktor a vydavatel Franko V. Sasinek byv. r. profesor bohoslovia atd. Ročník I. Sošit 2. V Skalici, Škarnicl Kom. lex 8° str. 89–176 Ročne 4 sešity za 3 zł

Koszyce Kościół S. Elżbiety budował francuzki architekt Willard Honnecourt ten sam który budował kościoły w Brem we Francyi i w Trier (podobne)

rozpoczął budowač około r. 1230 kosztem Św. Elżbiety siostry Beli IV. Część przednia dawniejsza, prezbyterium późniejsze; główne rzeźbione części wykonał budowniczy Stefan Crom – główne zbudowane kosztem Elżbiety Łokietkówny żony Króla Karola Roberta Andegaweńskiego. Najpiękniejszą ozdobą jest wchod od północy mający piękne rzeźby: Sąd ostateczny, Zdjęcie z Krzyża i Św. Elżbietę węgier. i statuetty królów świętych – Wchod główny od zachodu z podwój na galeryą. Wchod od południa ma piękne rzeźby. Wewnątrz zasługują na uwagę: Tabernaculum – Podwójne schody prowadzące do kaplicy nad wchodem połudnowym gdzie z razem wychodzące osoby po 6 stopni brazy się spotykają

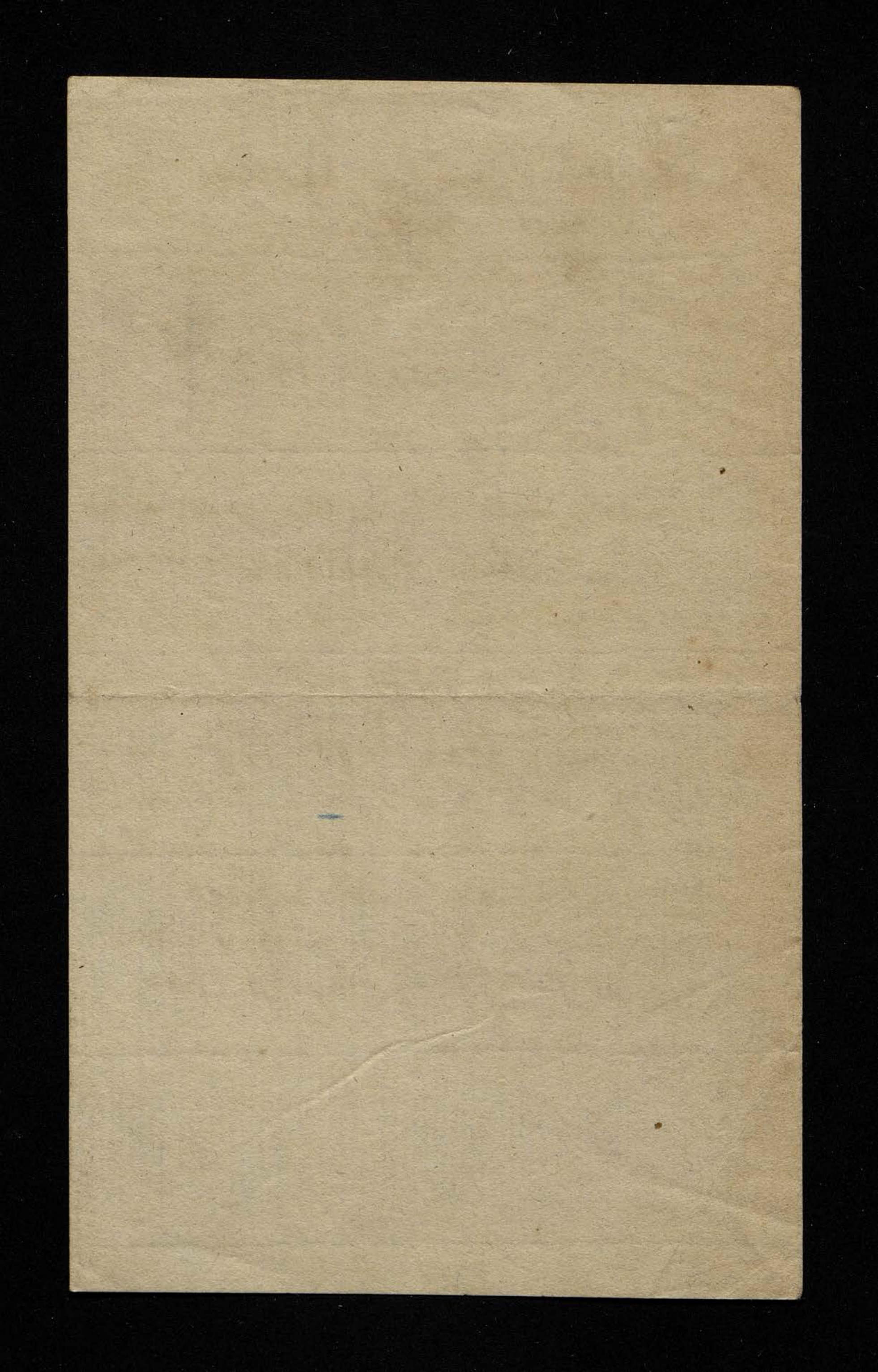
Kościół ten ma tak piękne portały i galeryje jakich niema Paryż, Mediolan, Strasburg, Bruxella, Ulm.

Przez miasto Koszyce płynie potok Čsermelly tworząc wyspę

Der Elisabeth-Dom zu Kaschau
von K. Weiss Mittheilungen der
K.K. Central-Commission zur Erforschung
und Erhaltung der Baudenkmale
II Band Jahrgang 1857.
Nº 9 September p. 236-245

Henszlmann Imre Dr.: Kassa városának
ó német stylü templomai rajzolá
és magyarázá ... Pesten, Landerer
és Heckenast 1846.

Kościoł zbudowany około 1265 - 1271 przez
Koloniстów z Turyngii co mylne - lecz najpraw
dopodobniej zbudowany r. 1324 przez Elżbie
tę żonę Karola Roberta króla węgiersk.
ukończono około 1497 — od 1554-1603
był w posiadaniu Lutrów, oraz 1620-1687

Lewocza 1) Ecclesia b. Jacobi in Lewtscha parochialis. 2) Capella S. Georgii mart. 3) Ecclesia S. Nicolai et Catharinae hospitalensis 1405. 4) Ecclesia S. Elisabethae extra muros.

Miasta spiskie czyli plebanie v. 1248.

1) Varalja (Suburbium) 2) Felbach (Eulenbach) 3) Odorin. 4) Igló (Nova villa) 5) Marikocz (Villa Palmarum) 6) Ilyésfalva (Villa Ursi) 7) Kurimjan (Villa S. Quirini) 8) Csötörtökhely (Quintoforum, Villa S. Ladislai) 9) Káposztafalva (Villa compositi) 10) Svabócz (Villa Svevi) 11) Poprad (Teutscherdorf) 12) Felka 13) Szepesszombat (sobota?). 14) Millenbach. 15) Lomnicz. 16) Hunfalva (Villa Pulom). 17) Bela. 18) Leibitz. 19) Villa Durandi. 20) Villa Rusquini. 21) Löcse (Leutschau). 22) Olaszi (Villa latina) 23) Menyhártfalva 24)

Mgr. Nicolaus de Elkusch Sacr. Canon. Dr. cantor S. Floriani plebanus in Elkusch + 1447.

Pyzowsky Joannes Decr. Dr. Archidiaconus Crac. + 1476.

Nicolai Wigandi decani ecclesiae Premisliensis Sermones seu posticillae dominicales. fol. 2 XV w. Mssp. w Sefrae

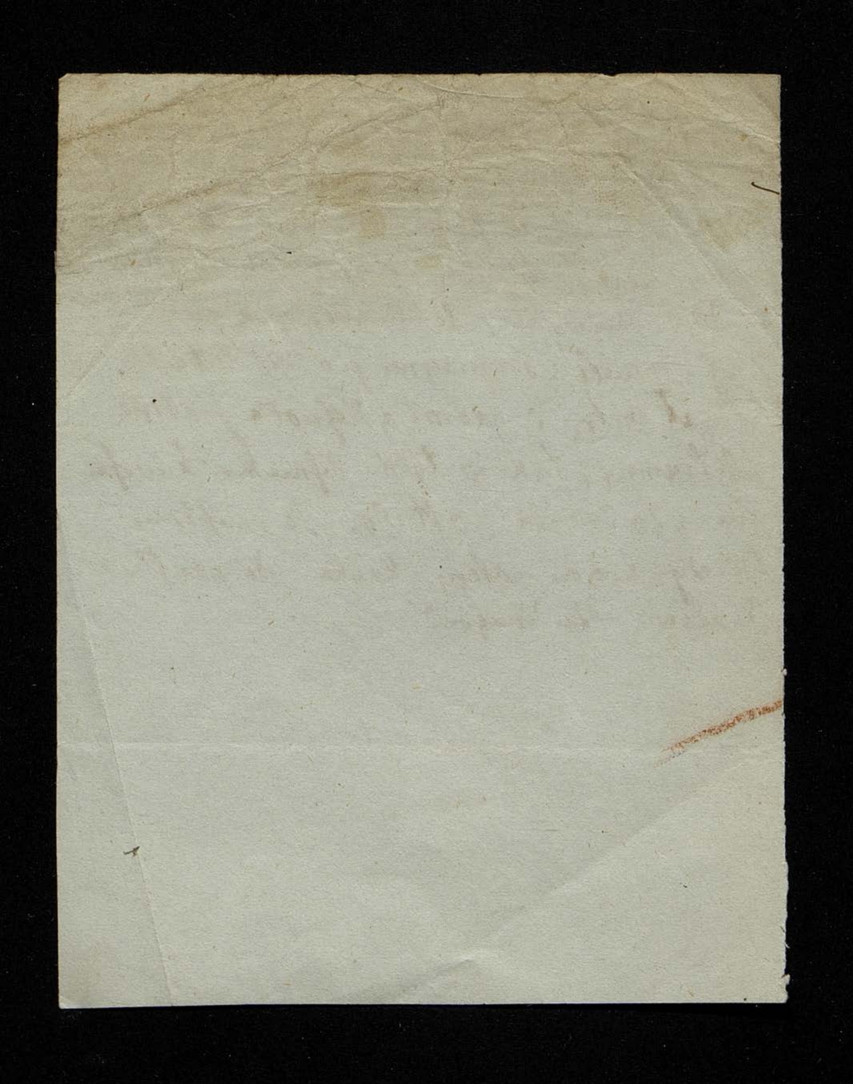
Henszlmann Imre: Löcsenek Régiségei. Budapest 1878. 4º (A Magyarországi Régészeti Emlékek. III köt. II. részeben)

Myskovszky Viktor. Bartfa Középkori müemlékei. A városház s a varos erödítményeinek müregészeti leirata. (Monumenta Hung. Archeologica IV. Köt. 2 resze. Franklin-társ. 4to. 132 l.

Dobšinsky Pavol. Prostonárodnie slovenske povesti usporiadal a vydava P. D. Turócz-Szent-Marton, Részvény-nyomda. 1881. 8º. 96 l. 30 kr.

Schmeks 243
hrab. Csaky postawił
drewniane domki
Dom zajezny w guście
szwajcarskim jest nim
sala do tanców i kawiar
nia - VI a VI mieszkania
dla gości - Łazienki
Nowe budynki Tudzież
z. Schmeks leży pod
szczytem Krolewskim i pod
Szczytem Schlagendorf
Widok na kroj Krolewski
na Szczyt Stawkowski
na równinę Popradu
Dokoła lasy jodłowe
smerekowe (Holstrum)
i z rzadka Pinus strobus
Szczyty z granitu
Między kapielami najpięk-
niejsze i najdziksze - naj
tańsze, najzdrowsze i najbliższe

Szkalka opactwo benedyktynów w trenczyńskiém
żupaństwie, tu jest jaskinia w której żył Benedykt
z Dalmacji z mistrzem swym Świradem Zoerardem
Zoerard udał się do Nitry na górę Zobor gdzie
+ 1010 Benedykta utopili zbójcy w rzece
Wag Maciej z Trenczyna po 300 latach
złupił Nitrę i zabrał z Kościoła srebrne
ich trumny, tak że tylko [illegible]
nic z Zoerarda zostało. Po zniesieniu
Benedyktynów należy Skalka do państwa
Opatowa [illegible]

Memoria, Episcopatus Nitriensis ejusque praesulum cum ichnographicis tabellis exhibentibus priorem, ac modernam faciem castri, et civitatis Nitriensis 8° ptr. I 467)

Posonii 1835

do historji [illegible]

e

Falkenstein, ~~Thaddäus~~ Karl,

Thaddeus Kosciusko, v. Karl Falkenstein. 8vo Leipzig. 1834.

Scibor z Sciborzyc herbu Ostoja bawił na dworze Zygmunta Luxemburczyka króla węgiersk. z którym (r. 1387) był na wyprawie przeciw Turkom, gdzie Dunaj w zbroi zupełnej przepłynął. Do r. 1409 był gubernatorem Siedmiogrodu. Zebrawszy znaczny majątek zakupił znaczne posiadłości, tak iż go zwano Panem całego Wagu (porzeczą nad rzeką Wagą), gdzie wystawił zamek Beczko na pamiątkę swego błazna. Synowi swemu przez rok cały wyprawiał ucztę weselną. Drugim synem czyli może krewnym tegoż Scibora był Scibor z małych Sobowic (Stiborius de Stiborich et de Minori Sobovich) Baccalaureus in Decretis, który r. 1410 został biskupem Jagierskim (Agriensis) potwierdzonym w Rzymie d. 13 Sierpnia 1410. R. 1411 Zygmunt król węgier. chcąc zadosyć uczynić przymierzowi zawartemu z Krzyżakami wysłał Scibora wojewodę siedmiogrodz=kiego do niszczenia Polski; który przez Polaków pod Bardiowem został pobity i odparty. Kromer powiada (Lib. XVII podr. 1411) iż w wojsku polskiem „Stiborius Agri=ensis episcopus, ejusque frater exules Hungari," ... byli; za coby zaś byli wygnani, niewiedzieć. Po zawarciu pokoju przez Zygmunta z Polską, wrócił Scibor biskup jagierski do Węgier r. 1412 gdzie jeszcze (jak widać z dyplomatów) żył jeszcze 1418, 1420 i umarł około 1422. Po nim został biskupem Jagru Tomasz III r. 1423

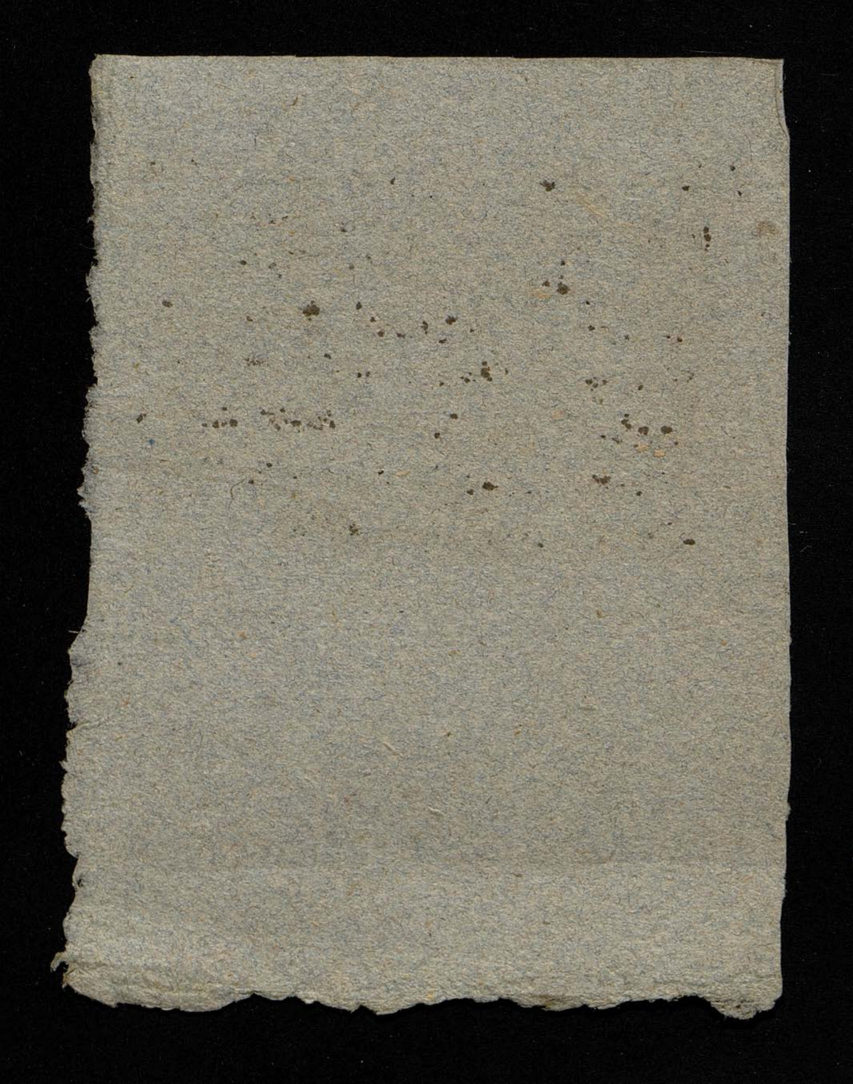
(Schmitth Nicolaus S. J. Episcopi Agrienses fide diplomatum concinnati. Tyrnaviae 1768. 8º. Tom. I. p. 389 – 407)

Jan Albert pobity od Węgrów r. 1491 w Preszowie
Kazmierz Jagiellończyk r. 1471 pod Nitrą pobity
od Macieja Korwina

Thomas Bakacs ab Erdöd tit. S. Martini in monti:
bus S. R. E. presbyter Cardinalis archiep. Strigoniensis,
Patriarcha Constantinopolitanus, creatus a. 1497 lega:
tus de latere d. 15 Julii ~~[illegible]~~ + 1521 in Junio.

247

Scibor z Sciborzyc (Czibor Wayda) (herbu Ostoja) wojewoda siedmiogrodzki dziedzic zamku Betzko (Bolondots) koło Trenczyna zostawił tylko córkę Katarzynę która r. 1437 była za Pawłem Banfy de Alsó-Lindva (Lindenbach) koniuszym w. Korony węgier. (agazonum regalium magister)

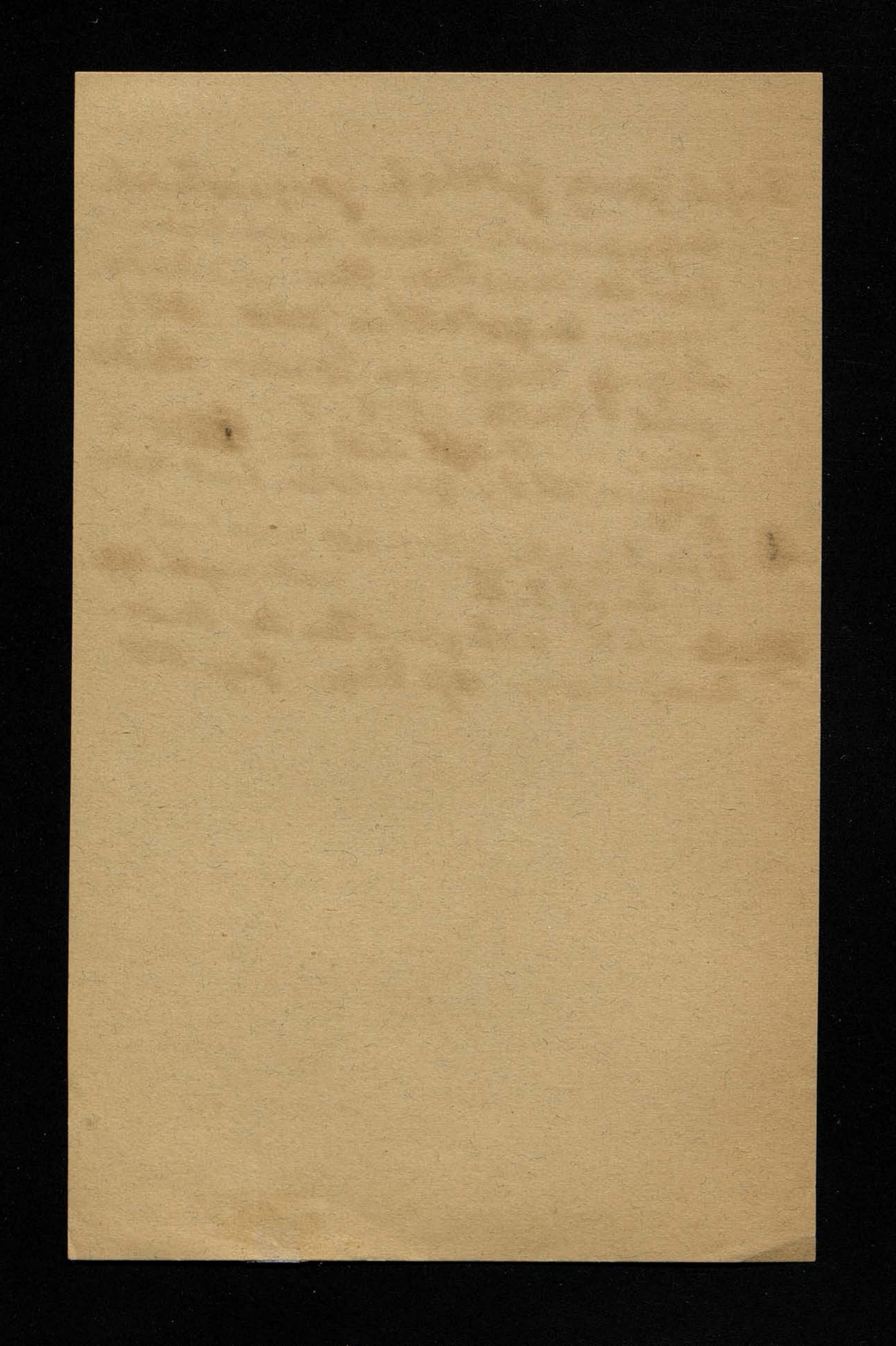
O Ziemiorodztwie gór dawney Sarmacyi a poźniey Polski.
Pierwsza rozprawa o równinach tey krainy o paśmie Łysogór; o częś-
ciu Bieszkidów i Bielaw p. Staszica Stanisł: czytana 13 Grudnia
1805 na posiedzeniu towarz: Warsz: przyjaciół Nauk.

Pasmo Karpat między Siedmiogrodziem i Multanami zwie
się Lipskie i Fogaraskie w Pokuciu: Bieszczady gdzie
Dunajec, Biała i Raba Bieskidy, od Morawy Bielawskie
część największa od niepamiętnych czasów nosi imie Krapak
lub Krzpak. Tatry zwią się od przechodów Tatarskich Cały
Cała Polska była dawniey morzem świadczą to jeziora słone
w nich morskie ryby niezgruntowane n.p. Gopło głębiny
Znajdują kości przed potopowe Mamutów Żubrów,
Niedźwiedzi, Łosiów, Ludzi, i Kotwicę znaleziono, drzewa
z bursztynami, rozrzucone bryły granitu, porfiru. Drzewa
bursztynowe są sczerniałe, zwęglone, skuto olejem przesiąk-
łe czasem po 50 stop długie zdają się być rodzaju Limusów
Lin. położenie ich pospolicie wierzchem na północ zachód; więc
pęd wód musiał mieć kierunek od południo wschodu na północ;
przy drzewach tych znajduje się Honigstein Płazy które
w ziemi znajdują morskie są: madrepora arenaria, verrucosa
Labyrinthiformes Linn. fungites ananas, astroites Linn.
Millepora cellulosa, lichenoides Linn. Madrepora turbinata
flexuosa, stellaris, organum Tubipora serpens Linn. W
okolicy Marienwerder wzgórza samych Belemnitów w okoli
cy Wielunia rogi Ammona do 3 stop średnicy mające Ortocera
tyty, Numulary, Nerita catena, Nerita albumen, ostrea fa
colea Lin. Chiton squamosus, venus petulca Lin. Venus Js-
landica, bulla lignaria, Nerita glaucina Linn, Anomia, Echi-
natum, Buccinum undatum Lin. Chama trapezia Linn.

W Jeziorach Sfagnum robią dna przez co się unią śiały.
W Olkuszu znajduje się Zwyssnifer podług Emerlinga.
Koło Tęczyna znajdują się rogi Ammona wielkie. Koło
Krakowa znajdują wiele Kości Mamuta w Wieliczce słonia
ząb. Nad Sanem dobywają Kości Nosorożców w Przemyślu
kopiąc posadę na Kościoł wydobyto łeb nosorożca który w
Kościele tamtecznym jest. W okolicach Lwowa wykopano
piszczele nieznajomych zwierząt znajdowały się dawniej
w Kościele Sgo Krzyża. Na brzegach Dniestru wydobywano
łby Turów; w wzgorkach nad Stryjem niedaleko Podkorzec
znajdowano rogi Jelenie nad rzeką Tarnawą co do Dniestru
wpływa w okolicach Dunajowców także i zęby słonia
w tej okolicy wykopują. W bliskości Delatyna w Szlirfrotsh
znajdują piętna nieznanych roślin. Kości człowieka nie
ma w tych krajach gdzie były: Paleotery, Megatery, Wielko
słonie Tury, mamuty, długoszczękie – Nosorożce. Europę
całą posiadają 3 rzesze: Słowianie, Teutony i Gaulo
łaciny. Rozprawa o Górach Bieszkidach i Krywanie
w Tatrach Na pobrzeżach czarnego Dunajca znajduje
się Monasterz W okolicach Nowego Targu drzewo kopalne
zwęglone (Xilanthrax Valery) w bagnach. W skałach
Karpackich śmietanka góralska (Bergmilch-[illegible])
Koło Krywania porzucone kopalne złota Zioła na Babiej
Górze: Poa distichia, Ranunculus, Aconitifolius, Auricomus, Andrasace
villosa, Veronica bellidioides, Soldanella alpina, Campanula lilifolia
Atragene alpina, Gentiana tenella, punctata, Cacalia tomentosa, Ane
mone alba, Alsina, Linum hirsutum, Illecebrum, Epilobium alpi=
num, Achillea clavene, Therium alpinum, Saxifraga Aizoon,
cotyledon, Betonica Alopecuros, Moehringea muscosa, Senecio tenui
folius, Miosotis scorpioides, Cacalia albifrons, Tussilago alpina,
Chrysanthemum alpinum, Alchemilla, Rhodiola rosacea.
(Rocznik. Towarz. Warsz. t. 6)

2480a

Zipser Georg Gottlieb: Geognostisch bergmännische Reise durch einen Theil der Karpathen, Ober- und Nieder-Ungarn angestellt im Jahre 1821. Leipzig, Verlag von Johann Ambrosius Barth. 1824. 8.
I Theil, str XIV. 386 Tabl. II – IV. VI–X.
właściwie tabl. 8 (sztych i Kolor. brak tablic: II. V.
II Theil (bez tytułu) str. 1–400 (Końca brak) i tablic (2) I–II
nauki przyrod. 1995.
Mialovich K.. Wieliczka (Plan der Reise-touren) Krakau 1875. litogr. Geogr. 830.

Narody które różnemi czasy osiadały w Królestwie węgierskiem po zajęciu takowego przez Magyarów czyli Węgrów (Hungurów) których uczeni węgierscy poczytują za gałąź Hunnów która pierwotnie wyszła z Mongolii, należąc do rozległego plemienia uralskich Czudów czyli Finnów osiadła po między morzem czarnem a kaspijskiem w krainie ograniczonej Kaukazem i Uralem gdzie założyli państwo Madszar. (obok pobratymców swych Bolgarów). Około r. 734 opuścili zaś swą siedzibę i r. 894 zajęli pod wodzem Arpadem środkową część wielkomorawskiego państwa w dawnej Panonii. Później osiedli: Z pochodzenia azyjatyckiego:

1) Kumani, (Chuni, Hunni, Cumani, Paloczi, Uzi) osiedli r. 895, później r. 1089 pod nazwą Połowców (Kun-Uzok) jeszcze r. 1124 i 1238 pod nazwą Kumanów w Węgrzech. (byli to podobno Tatarzy)

2) Pieczyngi (Bessenyök, Bisseni, Bessi, Patzinaci) r. 944, 950, 1005, 1073 1075 służyli w wojsku nadwornem (tavernici) i przybyli z Bulgaryi.

3) Jazygowie (Jászók czyli Łucznicy, sagittarii, Pharetrarii Balistarii, Philistaei, Ismaelitae, Saraceni) wojsko nadworne złożone z ludzi różnych narodów 1323.

4) Szeklery (Siculi) rodzaj granicznego wojska osadzonego w pewnych obwodach (Szekely) pokolenia węgierskiego 1289.

5) Chazary (Kozar) przybyli z magyarami 894.

6) Izmaelici czyli Tatarzy (Bulgari, Baskiri, Chwalissi, Besermeni, Tatari) od najdawniejszych czasów, wyznania mohamedańskiego. r. 920. ~~1000~~ – 1038 trudnili się handlem

7) Nogajcy mongolscy (Neugerii, Tartari) r. 1242 i 1284. więźnie tatarscy

8) Turcy (Osmani) r. ~~1520~~. 1526 – 1699 byli w posiadaniu Węgier

9) Ormianie 1281. byli już w XIII wieku w Gran, lecz główniej osady w Siedmiogrodzie od r. 1660 (Örmenyek) pamiątka ich w nazwie Ürmeny

10) Żydzi byli już 1098 przybywszy z Czech; 1222, 1251 otrzymali przywilej królewski, 1396.

11) Cygani (Zingari, Zingani, Pharaonitae) 1417 przybyli

Pochodzenia europejskiego:

1.) Włochy (Latini) w XIII wieku, trudnili się chodowaniem wina i bydła.

2) Frankowie, Walloni (Galli, Gallici) osiadali 1052–1317

3) Grecy (Graeci)

4) Wołochy (Rumuni, Valachi, Blachi) 1223

5) Rusini (Rutheni, Oroszog)

6) Morawianie (Bracia czescy) 1425

7) Serbowie (Razi, Uskoki, Wlachy) 1389, 1404, 1412 za cesarza Zygmunta – r. 1433 z Jerzym Brankowiczem – r. 1439, 1459, 1481, 1538, 1689 z Jerzym Brakowiczem i Arsenim Czernojewiczem

8) Uskoki (Bośniacy) 1522

9) Morlachy 1597

10) Niemcy z Bawaryi, Alemanii, Flandryi, Saxonii, Frankonii

Narody pochodzenia azyjatyckiego przybywały w całych plemionach (oddziałach) do kraju gdzie zająwszy całe rozległe obwody żyły z początku koczowniczo ~~pod~~ namiotami w pustaciach i z czasem pomiędzy Węgrami utracili najczęściej swą mowę i narodowość. — Narody pochodzenia europejskiego przybywały sporadycznie jako osady częstokroć sprowadzeni lub zachęceni przywilejami i korzyściami innemi, zakładali miasta, miasteczka, wsie i inne posiadłości trudnili się górnictwem rolnictwem, rękodziełami i dochowały w późne czasy swą mowę, prawa municypalne i narodowość.

Osady niemieckie w Węgrzech. Już za czasów S. Szczepana Króla przybyli Koloniści niemieccy [sprowadzeni przez Królową Gizelę z Bawaryi] do Węgier i osiedli w Szathmar-Nemethi, albowiem Andrzej II w przywileju z r. 1230 (Fejer T. III Par II pag. 211) mowi: fidelibus hospitibus nostris Teutonicis de Zattmar-Némethi... qui se dicebant in fide dominae reginae Keyslae (Gizela) in Ungariam convenisse. (może z Bawaryi?) — Około r. 1000 św. Stefan w przywileju dla Nitry wspomina już vicum cum hospitibus — R. 1052 osiedli Walloni z Lüttich (Flandrenses) w Kat, Andorna k. Koło Jagru. — Około r. 1160 osadził Geysa Kolonistów z Flandryi koło Hermanstatu; r. 1178 osiedli Sasi w Klauzenburgu; r. 1203 w Braszowie (Kronstadt) Sasi (hospites Saxones) — r. 1212 przybyli z Krzyżakami Sasi do Siedmiogrodu — R. 1243 Król Bela IV Hospitibus de Latina Villa (Wallendorf-Olasy) nadaje przywilej a Krol Ladysław prawa Saxonów Spiskich —

R. 1142 za Geyzy II osiedli górnicy Sascy w Nagybanya i około 1222. — Po napadzie mongolskim najwięcej osad niemieckich

Szczególniejsze osady niemieckie 1) Hienzen czyli Heinzen w Komitacie eisenburskim i oedenburgskim potomkowie Kolonistów bawarsko-austriackich osiedli przed r. 1260. 2) Heidebauern w wieselburgskim Komitacie potomkowie Kolonistów allemańsko szwabskich osiedli w najdawniejszych czasach mają przywileje z r. 1620. 3) Gründner osadnicy 6 miast spiskich Schmölnitz, Stoss, Schwedler, Remete, Göllnitz, i Wagendrüssel są potomki turyngskich osadników przed 1332 mowią gorno niemieckim narzeczem. 4) Metzenseifer osiedli przed 1376. turyngscy osadnicy 5) Tobschauer w gömorskim Komitacie z Turyngii mówią srednio gorno-niemieckim narzeczem, osiedli około 1326 7) Deutsch-Pilsner w Börsony w hontskiem Komitacie osiedli przed 1324 gorno niemieckiego pozątku. 8) Krikehayer osiedli 1310-1340 w Krikehay (Handlowa) koło Kremnitz mowią narzeczem srednio-gorno niemieckim potomkowie górników niemieckich w nitrzańskiem Komitacie (Graeges hay) (Zgrundnerbürnu) 9) Habaner (menonici-Wiedertäufer) r. 1548 i 1622 osiedli.

Osady dólno niemieckie

Galiciae ac Lodomeriae cum Regno Hungariae nexus. pag. III – LXXIV in: Fejér Georg: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus et ac civilis. Budae 1834. Tomi IX Volumen IV.)

Węgrzy są gałęzią wielkiego plemienia scytyjskiego, które zamieszkiwało wyżyny Azyi środkowej pomiędzy Altajem i morzem Kaspijskiem i którego pojedyńcze odnogi pod nazwą Hunów, Partów, Chazarów (Kozarów), Awarów (Obrów), Kumanów, Uzów, Bessów (Bissenów – Pieczeniegów), Połowców (Palocow – Fahlen), Szeklerów, Jaszów (Jazygów) w Europie nad morzem Czarnem począwszy od pierwszych wieków Chrześciaństwa się pojawiały. Dzisiejsi Węgrzy, których mowa*) pokrewną jest mowie Finnów (mianowicie Uralskich Wogułów i Ostjaków) przekroczywszy Wołgę i Dniepr, osiedli pierwotnie r. 884 między Bugiem i Seretem koło ujść Dunaju w krainie którą przezwali Etelköz. Wezwani przez cesarza Arnolfa r. 892 na pomoc przeciwko Świętopełkowi, który słowiańskie wielko-morawskie państwo zamierzał utworzyć, zajęli r. 894 cały kraj między Karpatami a morzem adryjatyckiem, pomiędzy górą Kahlenberg koło Wiednia i szczytami gór wołoskich. „Zajęcie kraju tego przez Węgrów" – powiada Palacky – „było najdotkliwszym ciosem i największem „nieszczęściem jakie Sławian w ciągu tysiąca lat dotknąć mogło: „Węgrzy albowiem wcisnąwszy się jako klin w samo serce właśnie „co wytwarzającego się państwa olbrzymiego słowiańskiego, zniszczyli na wieki nadzieje Sławian." – Anonim Notarius króla Beli (żyjący około r. 1180: Gesta Hungarorum edit. Schwandtner: Scriptores rer. Hung. Viennae 1748 Tom I et Endlicher: Monumenta rerum Hung. Arpadiana. Viennae 1827) powiada, iż Węgrzy liczący million ludności podzieleni na 7 gałęzi i 108 rodów, mając 216,000 uzbrojonych mężów pod dowództwem Almosa około r. 894 wyruszywszy w pochód, przeszli najprzód Kijów i Księstwo Kijowskie, „in ductu Kyeuiensium venerunt

*) należąca do scytyjskiej czyli uralsko-altajskiej gałęzi dzielącej się na odnogi: a) mongolską, b) turecko-tatarską, c) finską, d) węgierską

pasmo = pászma (węg.) – πάσμα (greck.)

„usque ad civitatem Lodomer (Włodzimierz); dux vero Lodomerien=
„sis et sui primates obviam Almo duci... processerunt et civitatem
„Lodomeriam ultro ei aperuerunt et dux Almus cum omnibus suis
„in eodem loco per tres hebdomadas mansit..... quarta hebdoma=
„da cum suis in Galiciam venit... Galiciae Dux.... aperta porta
„civitatis Galiciae, quasi dominum suum proprium hospitio rece=
„pit. Dum vero Dux Almus requiei locum per mensem unum in
„Galicia habuisset, tum Dux Galiciae caeterique consocii sui...
„Almum Ducem et suos nobiles rogare coeperat, ut ultra Houos
„versus occidentem in terram Pannoniae descenderent.. Dux vero
„Almus et sui primates acquiescentes consiliis Ruthenorum, pa=
„cem firmissimam cum eis fecerunt. Tunc Dux Galiciae duo millia
„sagittariorum et tria millia rusticorum anteire praecepit; qui
„eis per sylvam Houos (hwozd, gwozd = las, z tąd Gwoździec) viam
„praeepararent usque ad confinia Hungariae..." Węgrzy przeszli
Karpaty i stanęli najprzód pomiędzy rzeką Latorczą a bagniskiem
Szörnye w okolicach dzisiejszego Munkaczu, i poraziwszy
wodza Laborcz, zdobyli grody Ungh i Zemplin, usadowili się
w równinie pomiędzy rzekami Bodrog i Cissą. Z tąd r. 895 roz=
szerzyli się aż do Nitry, z której książe Świętopełk umknąć mu=
siał. Następnie r. 899 zajął Arpad zachodnią część, gdzie dziś Buda
i Veszprim.

R. 1092 Ładysław Św. Król Węgierski podbił Ruś (Ruthenos) za to
że Kumanów popierali. (Thuroczi P. II cap. 58)

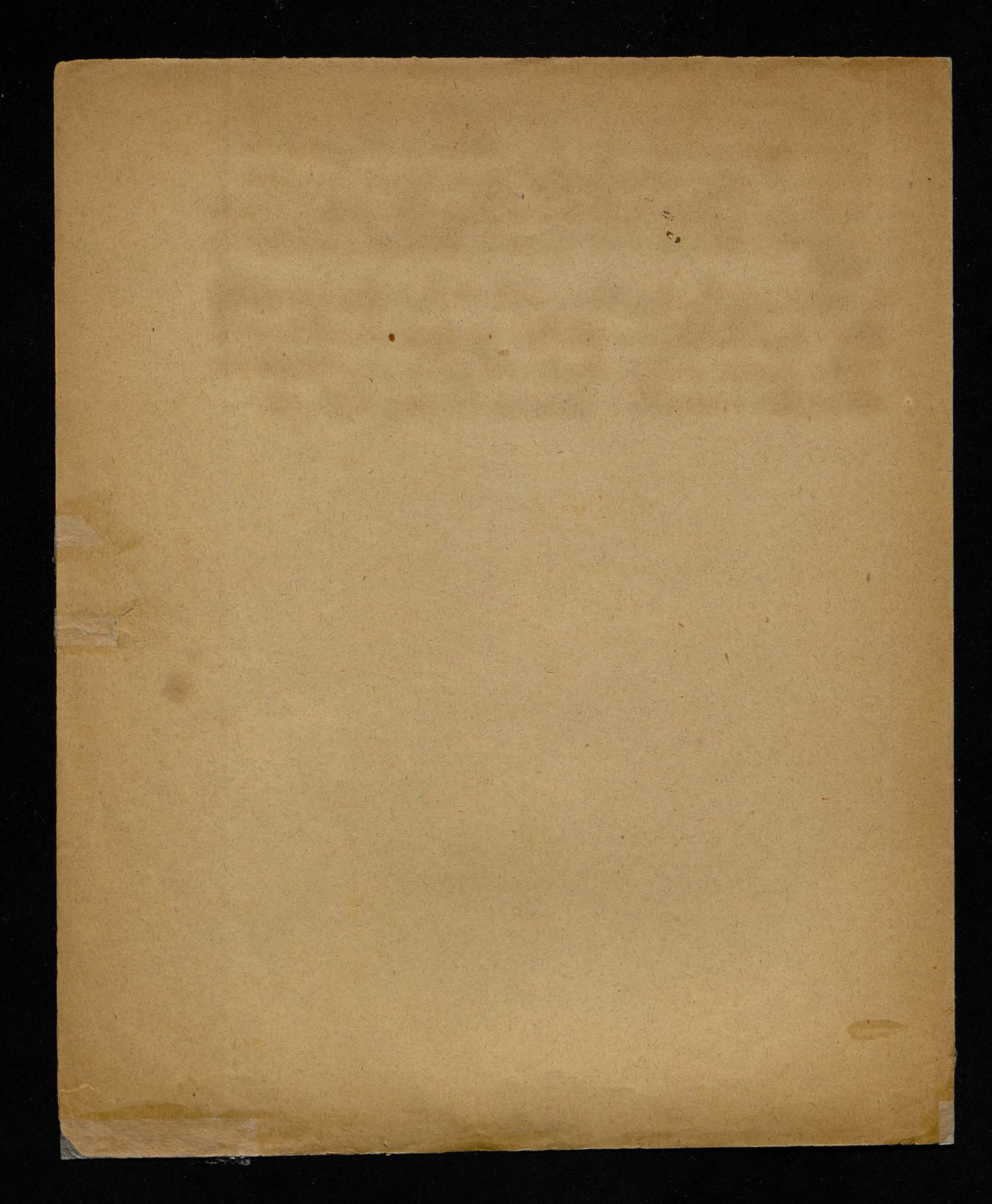
R. 1189 d. 2 Maii, zaczął w przywilejach Bela III używać tytułu
Króla GaliCyi: Bela rex Ungar. Dalmat. Croat. Ramae et Galiciae.
(Fejer pag. XIII)

R. 1206 Andrzej II Król zaczął używać także tytułu Króla Lodo=
meryi: Andreas Hungariae, Dalmat. Croat. Ramae, Serviae,
Galliciae, Lodomeriaeque rex Fejer pag. XVIII et Cod. dipl. Tom III. Vol.
I pag. 31)

R. 1217 Colomannus (syn Andrzeja II) rex Galatiae - do r. 1225.

A. 1235 „Daniel Romanovicz per Izaslaum Ducem auxilio Polowczorum Galliciae Dominio excussus, in Hungaria exul, Belae IV. quum coronatus fuit, equum summa cum reverentia duxit" (Chronicon Thurócii ed. Schwandtner 1746. P. II cap. 74) „vasallicio obsequio duxit." (Chronicon Budense ed. Podhradszky 1838)

A. 1338 circa festum Apostolorum Petri et Pauli, Dominus Lotka (Lew?) Dux Ruthenorum venit ad Wyssegrad cum electo populo militum suorum, ad Regem Carolum Hungariae, promittens ei omnis amicitiae incrementum." (Chronicon Thuroczy P. III c. 98)

Saroskie Żupaństwo obejmuje 68 mil □ geogr. ma 3 Królewskie
wolne miasta: Eperies, Bardyjow i Sabinow (Zeben); 12 uprzy=
wilejowanych miasteczek: Berzewicze, Felsö=Swidnik, Gabolto, Ha=
nusfalva, Héthars (Siebenlinden), Keczer=Kosztolan, Kurima, La=
bcsa, Sáros, Sebes, Somos i Zboro; 357 wsi, 24 przysiołków
(Prädien), i 13 starych zamków i ruin (z których i zamieszkały:
Henig (Castrum Ujvár), Kapivár, Keczer=Lipócz, Köszeg, Szinye=
Lipócz, Makowicza, Medjes, Palócsa, Saros, Sóvar, Tarkö, Várallya
(Podhrazik), Varatska; i góra (wąwóz Bergpass) Branyisko (Purzel=
grund) – ma ludności 192,736 Słowaków, Rusinow, Szotaków, Niem=
cow (w miastach), nieco Węgrów; Rusinow jest 65,842, a Luteranów 17,894,
Żydów 7000, Cyganow nieco. – Opale znajdują w górach trachitowych Dub=
nik i Libanka, przy wsi Czerwenica, odtąd dalej w różnych kształtach
jako Opal mieniący, Opaljaspis, woskowej, wątrobianej barwy, menilit;
chalcedony, obsidian, porfir, karniole, kryształy górne, rogowce wodo=
linie Tarcsy. – Główna rzeka Tarcza czyli Torisza wpada pod Koszy=
cami do Hernadu (Kunert); Toplya (Tapoly, Tepel) wpada do Ondawy.
Jaskinie: małe w gorze Carna Hora nad wsią Poloma; – najciekawsze
we wsi O-Ruzsin, między wsią Wielka-Ladna w ~~dolinie~~ wąwozie potoka Ruz=
sinek ~~[illegible]~~ przy ujściu do Hernadu, 2 mil od wsi O-Ruzsin, otwór
jednej pieczary ma 12 sążni szerokości, a 3 sążnie wysokości, ma 70 sążni
długości rownej poziomej, pokryta stalaktytami. Obok tego druga pieczara
ma wchod z stop szeroki na dół idący, długa 25 sążni; tu jest tak zwane Kamien=
ne mleko; pieczarę tę zowią Ślimak albo Ślimacznica; w pobliżu jest trze=
cia pieczara 25 sążni długa, i czwarta 14 sążni długa.
Zrodła mineralne w tem żupaństwie najliczniejsze: Bardiów ma 4 zrodła,
Lipocz 14 zródeł, Sebes (węgierski Irchl), Czemete, Kis (mały) Saros, gora

Willetz, Szawnyik, Zeben, Pechy-Nejdorf mają łazienki; prócz tego źródła: Borkut, Somosujfalu, Hoszszulet (Langenau), Dubowa, Znako, Kende, Bajor, Bujak, Iszepp, Szulin, Scawnica (Koło Sowaru), Gabolto, Maltzo, Gerlacho, Hanusfalva, Czigelka (jodowe) i wiele innych, razem 60 źródeł mineralnych.

Owoce prześliczne: trześnie z Kende, śliwki w Margony, jabłka Sebes, Budamer, brzoskwinie w (Szinye, Jernye

Miasta: Eperies: (Fragopolis, Preszow) Węgrzy wyprowadzają nazwę od eper (poziomek) które tu król Bela sieję zbierał. R. 1687 jenerał Caraffa kazał tu 30 z szlachty i mieszczan ściąć (Laniena Fragopolitana) dotąd jeszcze miecz w ratuszu. Kościół farny S. Mikołaja duży gotycki z 3 nawami, filarami kamiennemi, ławkami starémi — Sukiennice (Kaufhaus) — Klasztor Franciszkanów fundacyi hr. Klobusickich — W ratuszu miecz z r. 1687, na rzemyku wiszący zardzewiały klucz gęsi. (Żona jednego rajcy czarownica z drugiemi w postaci gęsi, na górze Willetz rzucił na nich pasterz kijem, trafił jedną, która uderzona upuściła z skrzydła pęk kluczy, nazajutrz zaniósł do Preszowa, rajca poznał że to jego żony którą nazajutrz zranioną poznano) — Góra Kalwaryi z 12 kaplicami, kościołem, sławne odpusty d. 3 Maja i 13 Sierpnia, kaplice różnych fundatorów, katakomby, pomniki, cmentarz. Wsie przytykające do Kalwaryi mają ludność która roznosi w dzbankach wodę kwaśną z przyległych źródeł Borkut, Czemete, Mały Saros. — Willetz kąpiele, z tąd piękny widok na ruiny Saros na wierzchołki trachitowe Ör, na Simonka, na równinę Kende i na skaliste wierzchołki Rank (granica zemplińska i abaujwar.) — Czemete Zemplata ma źródło mineralne kwaśno siarczane, łazienki, echo powtarza tu 5 sylab. — Sovar wieś z warzelnią soli, pół mili stąd ruiny zamku który r. 1547 Jerzy Werneker zburzył, warzonkę czerpią z 81 sążni głębokiego szybu, r. 1780 wodą zalanego (Leopoldsschacht), co 5 minut konie wyciągają bulgę z 5 wiadrami — Sobinów (Zeben) ma klasztor Piarów — duża ulica tworzy miasto w której środku stoi stary kościół parafialny gotycki z XV wieku, stare ołtarze z dawnemi rzeźbami drewnianemi i piękne tabernaculum (Sakramentshäuschen) podobne do Koszyckiego, z r. 1484; Zamek

czyli raczej pałac dawny z ogrodem hrabiego Haller; ćwierć mili ztąd
Magyar Izsák dwa źródła jodowe solne z kąpielami. — Abos przy
ujściu Swinki do Hernadu, sławne odpusty pod górą Harp — Budamer
ma 2 kasztele — Kende z źródłem żelezistem — Keczer Lipocz wieś
z ruinami zamku na zachodniej pochyłości trachitowego pasma Sowarsk-
kiego, w pobliżu we wsi Czerwenica (Vörös Vagas) w trachitowych
gorach Dubnik i Libanka są kopalnie opalowe (Iris-Opal) do 34
łotów — Kelemes, wieś z kilkoma kasztelami, wiele żydów, synagoga
kąpiele — Kőszegh ruiny zamku [illegible] niskie w romantycznej dzikiej
okolicy. — Zeben (Sobinow, Cibinium miasto królewskie zbudowane
przez Sabinę córkę Beli IV, r. 140[illegible] ufortyfikowane, klasztor Piarów,
kościół farny piękny gotycki; w pobliżu kąpiele siarczyste Swablowka —
— Berzewicze miasteczko z 2 kasztelami i lasem modrzewiowym —
Hethars (Siebenlinden) miasteczko ma stary mały kościołek z wie-
loma staremi pomnikami. — Palocsa miasteczko i zamek na skale
mieszkalny — Henig (Hanigowce; Castrum Ujvar ciekawe ruiny na
skale, milę na wschód od Lechy-Ujfalu i Zeben — Tarcza (Torissa)
gniazdo wygasłej rodziny Tarczaj, zamek obronny r. 1813 woda zburzyła
— Tarkeő (Kamienica) ruiny duże zamku na skale hr. Dessewffy —
Wielki Saryssz (Nagy Sáros) z ruinami dużego zamku, skąd widok
na 30 wsi i miasteczek; w zamku który r. 1613 Jerzy Hufnagel sztycho-
wał z widokiem miasta, został r. 1701 d. 10 Kwietnia Franciszek Rako-
czy II przez pułkownika Solari pojmany, zbudowany zamek 1350 —
Szinye Lipocz wieś na granicy i drodze do Lewoczy w romantycznem
skalistem ustroniu ma kąpiele, 14 źródeł mineralnych silne kwaśne żelaziste
i siarczane; w stawie wytryska 4 źródek kwaśnych, ruiny zamku Templa-
ryuszów, jaskinie tutaj i w Renczisó — Szinye ma stary kościół z XIII
wieku — Bardyjów była tu drukarnia r. 1579 — Makowica zamek
Ostrogskich, niedaleko figura z napisem: Illustrissimus Princeps Dominus
D. Janussius Dux in Ostrog, Comes de Tarnow, Palatinus Wolhyniae et
cum Susanna Seredi consorte sua hoc opus renovari curavit A. D. 1590
die 19 Julii, a z herbem Kaspra Seredi.

Hanusfalva miasteczko, pół mili z tąd ruiny zamku Medgyes i we wsi Komlos-Keresztes ruiny opactwa Krzyżaków (Miechowitów) – Kapi mila od Preszowa ruiny zamku – Margony w pięknej okolicy.

(Nr 15) Das Saroser Komitat in Ober-Ungarn von Ernst Theodor Krieger. Wien 1841 (Verlag der Kunsthandlung H. F. Müller) 4to ppg. 43.

Ob: Weidmann: Malerisches Oesterreich. Wien (H. F. Müller) 1840–1842. 4to
I Band (Heft 1–10)
II " (" 11–20)
III " (" 21–31.)

ryciny: 1) Mapa 2) Eperies 3) Saros (miasto z widokiem ruin) ~~Bad~~ 4) Das Bartfelder Bad. 5) Rathaus u. die Pfarrkirche zu Bartfeld – Die griechisch-unirte Kirche in Eperies – Die Ruine des Schlosses Kapivar – Kathol. Pfarrkirche zu Eperies. 6) Trachten von Eperies (z wiejemen) und von Soovar – podług rysunku J. Alt.

Archiv des Königreichs Ungarn von Johann von Csaplovics. Wien 1821. Band I p. 320 opis Soovaru.

Szepeshazy und Thiele: Merkwürdigkeiten des Königreichs Ungarn. Kaschau 1825. 2 Bde.

Rusini w Węgrzech.

Zdaje się iż Rusini, których także Rusniakami (po węgiersku Oroszok) zowią, i którzy do jednego szczepu z południowemi Rusinami w Galicyi i Rossyi należą osiedli w Węgrzech jeszcze przed przyjściem Madziarów; acz kolwiek najdawniejszy kronikarz węgierski Anonimus regis Belae notarius twierdzi, iż Rusini razem z Madziarami do Węgier przybyli („Multi de Ruthenis „Almo duci adhaerentes secum in Pannoniam venerunt, „quorum posteritas usque in hodiernum diem per „diversa loca in Hungaria habitat." – Gesta Hungarorum §. 10 pag. 12 ap. Endlicher Monumenta Arpadiana S. Galli 1849). Tenże kronikarz twierdzi, że książę Zoltan osadził Rusinów na pograniczu Niemiec, gdzie w komitacie wizelburgskiem zbudowali zamek Oroszvar (Karlburg) „Dux Zulta fixit metas regni Hungariae ~~et~~. ex parte Theutonicorum usque ad pontem Gunzil (Czillendorf nad Leytha) et in eisdem partibus dedit „castrum construere Ruthenis, qui cum Almo duce avo „suo in Pannoniam venerant, et in eodem confinio ultra „~~[illegible]~~ lutum Musun (Hansag) collocavit etiam Bissenos" (t.j. Pieczyngów) (pag. 53) – Około r. 1110 miał Koloman

król węgierski wezwać z Włodzimierza (Lodomeria) i Halicza nowych osadników ruskich, których osadził w mieście Orossfalva (dziś Nagy=Oroszi) w neogradskiem komitacie. (Istvanfy Histor. Lib. XVI.) Z tegoż czasu zdają się też pochodzić ruskie kolonie: Oroszlámos, Nagy= i Kis=Oroszi w torontalskiem, Oroszi w sümeghskim, Oroszi w weszprimskiem, Oroszlo w Baranyeńskim komitacie. – Podług Chronica Hungarorum ed. Varsav. za czasów Stefana Św. około r. 1000 miasteczko Sóovar (castrum Salis) było granicą pomiędzy posiadłościami polskiemi, ruskiemi i madziarskiemi. Że Rusini przed XIII wiekiem w Węgrzech mieszkali świadczy przywilej z r. 1254 wspominający mogiły ruskie (sepulchra Ruthenorum) nad rzeką Laborczą w zemplińskiem. (Szirmay: Not. topograph. com. Zemplin.) – Pomiędzy Rusinami węgierskiemi krąży podanie, iż Król Andrzej I ukrywał się pomiędzy Rusinami w Komitatach Ungh i Bereh (około r. 1046–1061) i dotąd pokazują 2 mogiły (carski hribki) gdzie jego dwaj synowie mają być pochowani. – Mylne jest przeto podanie jakoby książę Teodor Koriatowicz*) Rusinów dopiero w XIV wieku w Węgrzech osadził. Tyle w tem tylko prawdy, iż książę Teodor Koriatowicz r. 1354 zawarł w Bractewiu układ z Ludwikiem królem węgierskim polskim, mocą którego ustąpił swego prawa do Podola Ludwikowi, który mu za to Munkacz odstąpił; albowiem czuł się zbyt słabym aby odzyskać odebrane mu Podole (Engel: Geschichte von Halicz und Wladimir. Wien 1792. II Bd. p. 54) Z Koriatowiczem przybyło wiele ruskich bojarów do Węgrzech. Dyplomata węgierskie wspominają jeszcze r.

*) Według zapiski dochowanej w archiwum Mukaczewskiego monasteru Kniaź Teodor Koryatowicz wprzód wojewoda nowgorodski, odstąpiwszy Podole stryjowi swemu Olgerdowi, udał się r. 1339 do Węgier, gdzie mu Król Karol I nadał księstwo Mukaczowskie w Beregskiej stolicy sięgające od Uga do Husta i Maramoroszu. Tu zbudował Teodor r. 1339 zamek Mukaczowski, a r. 1360 d. 8 Marca monaster Św. Mikołaja, gdzie był wyrzeźbiony herb jego: rycerz zabijający kopią smoka.

1415 „familiaris condam Theodori ducis Podoliae, possessionem Csetfalva depraedans" i r. 1416 „Ondrej Pan de Kaffa dworzanin Koriatowicza posiadający Fekete-Ardó w Komitacie Ugocsa. – Według podania założył Koryatowicz Komloska (w Komit. Abanj) Behero (w Kom. Sáros) Kościoł w Hegyallya i cerkiew w Makowitzy (Kom. Sáros) – Na Spiżu byli już Rusini w XV wieku albowiem na belce w cerkwi Porats był ruski napis z r. 1420. – Najmożniejsza z familii ruskich w Węgrzech byli Csudar de Olnod (Onód) którzy w XV wieku posiedali Makowicę, Sztropko i Tokaj i którzy r. 1470 wymarli. W Komitacie marmaroskim posiadali Rusini tak zwane wsie wołoskie (villae olahales) a w bereghskim mieli 10 wsi r. 1496 mieli osobnych sędziów (Kniaziów) którzy własnego obierali Wojewodę. (Karol Meszáros: A magyarországi oroszok t. j. Węgierscy Rusini. Pesth 1850 bey Gustaw Emich pag. 149 – 166). – Jeszcze r. 1628 osadził dziedzic Jan Bajori w Zedlicze koło Orosz-Peklin (czyli Herdegenshay) kolonię Rusinów z Polski (w Komit. saros.); a nawet w r. 1711 są ślady osiadania Rusinów polskich w Komitacie Ungh.

Prócz Rusinów były także i polskie osady w Węgrzech. Polski element przeważał w Zeben (Sabinowie); w Starej-Lubowni r. 1603 miewał proboszcz Bartłomiej Grochowski polskie kazania, a w Podolińcu r. 1645 Piarzy. R. 1641 wydał profesor szkoły w Podolińcu Jakób Nigrini prawo magdeburskie w języku polskiem. W Bardiowie oddał jągierski kanonik Stefan Kolosváry r. 1672 polskim katolikom tkaczom zabudowania zboru protestantów. – W XIV wieku założył polak Kazmierz wieś Kazmér (w zemplin.) i był ojcem szlacheckiej rodziny Kazmér która 1690 wymarła; a Adamus Polonus założył Adamfölde (wieś w Saroskiem)

Niektóre ruskie osady na Węgrzech nosiły dawniej niemieckie nazwiska: Szulin (Sulm) Hodermark (Hundertmarkt) Osturnia (Osthorn) Kojsso (Kochenseiffen) Helczmanowcz (Hannsdorff) Luko (Dornau) Resso (Grünwald) Malyzo (Malzau) Falucska (Bagnerhay)

Gałęzią Rusinów w Węgrzech są tak zwani Sotacy potomkowie narodu Satagrów, który Jornandes wspomina (podług Szafarzyka). W zesztym wieku używała jeszcze tak zwana Sotakeria 70 gmin.

Rusini zajmują w północnych Węgrzech około 340 mil □ od źródeł Popradu aż do góry Supanic w marmaroskim komitacie czyli od Tatrów aż do góry Pietrosz. Mieszkają zaś w stolicach albo żupaństwach (Komitatach): 1) Spiskiem (rozrzuceni) 2) Szaryszskiem (rozrzuceni) 3) Gemerskiem (kolonie) 4) Abaujwarskiem (kolonie) 5) Zemneńskiem (Zemplin) (przeważnie) 6) Użhorodskim (Unghvar) 7) Bereżsko-Ugoczskiem (prawie cały) 8) Marmaroszskiem (cały) 10) Sabolczskiem (rozrzuceni) 11) Satmarskiem rozrzuceni; – prócz tego mają Rusini w stolicach Czanadskiej i Biharskiej 3 parafie (należące do Wielko-Waradskiej (Tasińskiej) dyecezyi) liczące do 5000 dusz – oraz w stolicy Baczskiej (Województwie Serbskiej) 2 parafie (Kerestur i Kucur, kolonie z końca XVIII wieku z Zemneńskiej stolicy sprowadzone) liczące do 7600 dusz (należące do Krizewackiej greko-unickiej dyecezyi). – W całem Królestwie Węgierskiem r. 1871 liczono Rusinów: a) w Mukaczewskiej grecko-katolickiej dyecezyi 317625 dusz (399 parafii, 456 cerkwi, 376 duchownych, 5 monasterów – po utworzeniu nowej dyecezyi unickiej Samosz-Ujwarskiej w Siedmiogrodzie do której d. 7 Septembra 1856 przydzielono 94 parafii wołoskich*) z 105114 duszami, wyłączonych z dyecezyi Mukaczowskiej) W R. 1872 liczyła dyecezyja Mukaczowska 376 parafii (z 1069 wsiami) i 421775 dusz. – b) w Priaszowskiej dyecezyi utworzonej r. 1818 liczono w 1870 r. 187 parafij z 303 cerkwiami (1228 wsi) 2 monasterami 207 duchownych, ~~154025~~ 146275 dusz. c) w Wielko-Waradskiej dyecezyi: 3 parafie (utworzone r. 1740–1752) liczące 5000 dusz. – d) w Kryżewackiej dyecezyi 2 parafie, liczące 7660 dusz. = W całych Węgrzech 476560 Rusinów unitów. (W Galicyi: 1) w lwowskiej archidyecezyi 1,492686 Rusinów Unitów. 2) w Przemyskiej dyecezyi 842144 Rusinów Unitów). – Na Bukowinie Rusini dis-uniccy należeli do eparchii bukowinskiej, która r. 1873 wyniesiona na stopień arcybiskupstwa i metropolii bukowinskiej i dalmatyńskiej (gdzie mu podlegają 2 biskupi).

*)

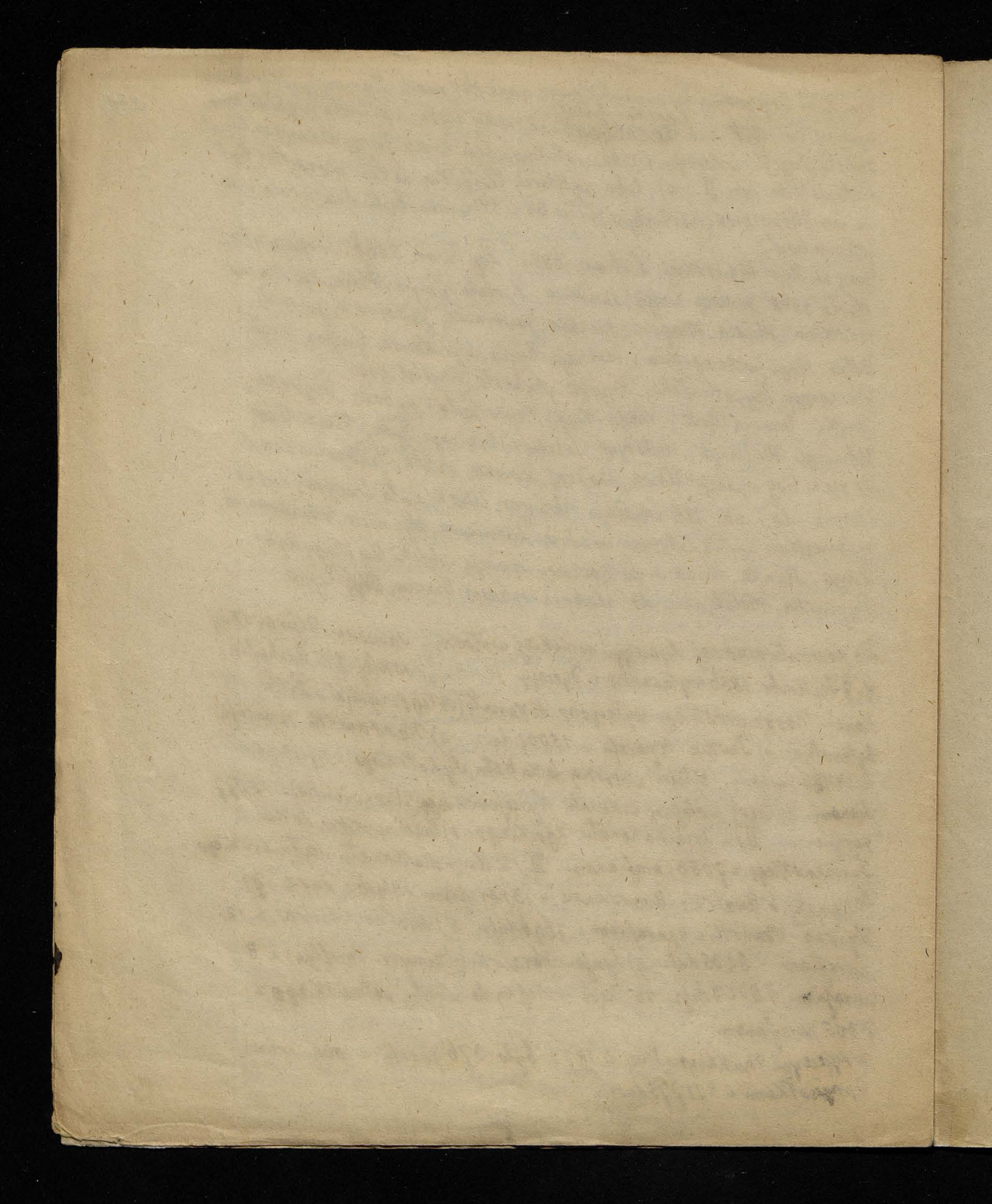
Na Rusi węgierskiej był niegdyś sławny monaster ruski Zanow (podług niektórych we wsi Łuh (Łonka-Széles) nad rzeką Usta (czyli Uhla) w górach koło Sehota (Szigeth) w którym r. 1262 został mnichem książę Juryj Lwowicz (Ipat. Lietopis. Poln. Sobr. II. 210); lubo niektórzy twierdzą że ten monaster był we wsi Hruszewo (Körtvélyes) gdzie też w XVI wieku była drukarnia i do 300 mnichów.

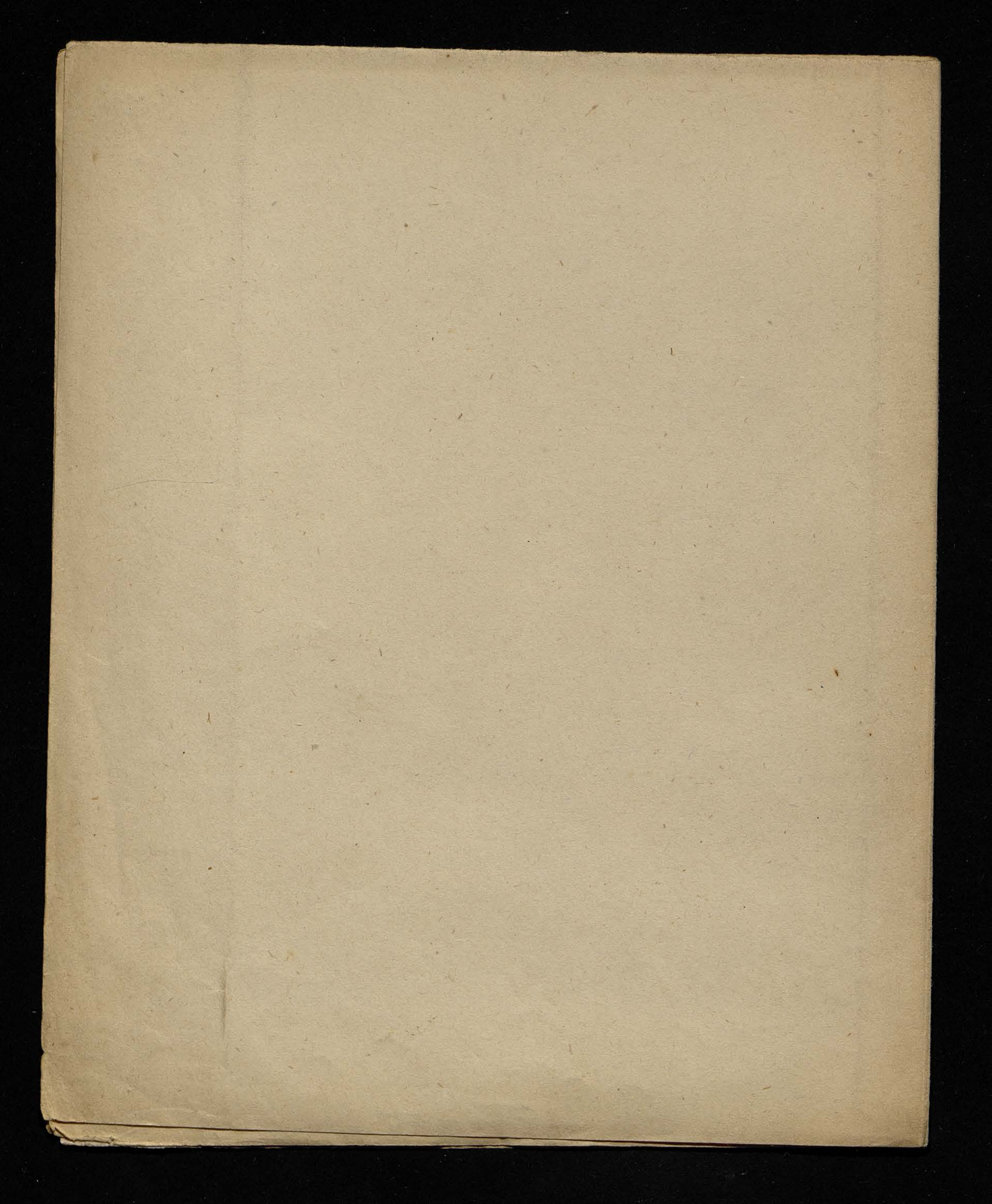
Góry na Rusi Węgierskiej: Pietrosz 6882' Pop Iwan 5396' Trojaga 4632' Warło 3348' Jasena 2298', Swidowa, Turbata Tympa, Homet (w Marmaroskiem); Husla, Magura, Kiczera, Jawornica, Jawornik, Jaseń, Ostra, Stogi (w Beregskiem), Czornaja Rypa, Wyszkowski Gorgan, Megły, Ginczowyj, Szyroki Pohar, Popadia, Wyhorla (Vihorlet) 4000'

Rzeki: Orawica (Arva), Waga (Waag), Tepla (Topla), Laborec, Czyroka, Uh czyli Uż (Ungh), Latoryca, Talabor, Czernaja Tysa, Biłaja Tysa. Do rzeki Cisy wpadają: Udwa, Bodrog, Rowna, Tekta, Szabow (w Zemplińskiem) - do rzeki Uh wpadają: Użyca, Użok, Luta, Turyca, Turia (w Beregskiem) — Do Latorycy wpadają: Żdeniawa, Wyznica, Hrabownica, Pinja, Stanka, Wicza — do Borżowy wpadają: Weliki Ag (Nagy Agh), Rypinska, Holatyna — do Talabora wpadają: Czerna Rypa.

Do nowoutworzonej dyecezyi unickiej wołoskiej, Samosz-Ujwarskiej d. 7 Septembr. 1856 wyłączono z dyecezyi Mukaczowskiej: I) Z Archidiakonatu Maramoroskiego wyłączono dekanaty (Błagoczynija - Protopresbyterstwa): 1) Iszkie 14 parafii z 15007 dusz. 2) Kassowski 16 parafii z 14483 parafian. 3) Część wołoską dekanatu Syhotskiego z 9740 parafianami. 4) Część wołoską dekanatu Wyszejewskiego (Visoviensis) z 13077 parafianami. II) Z Archidiakonatu Ugockiego: 5) Część wołoską dekanatu Turczenskiego z 7686 parafianami. III) Z Archidiakonatu Satmarskiego: Dekanaty: 6) Awatskie (Avasiensis) z 13 parafiami i 14162 dusz. 7) Wyższo-Bańskie z 4 parafiami i 7696 dusz. 8) Wielko-Bański z 12 parafiami i 8235 dusz. 9) Synje-Weraloki (Szinyér-Varallya) z 8 parafiami i 8023 dusz 10) Część wołoska dekanatu Satmarskiego z 7005 parafianami.

W dyecezyi Mukaczowskiej r. 1872 było 376 parafii, z 1069 wsiami i przysiółkami i 421775 dusz.

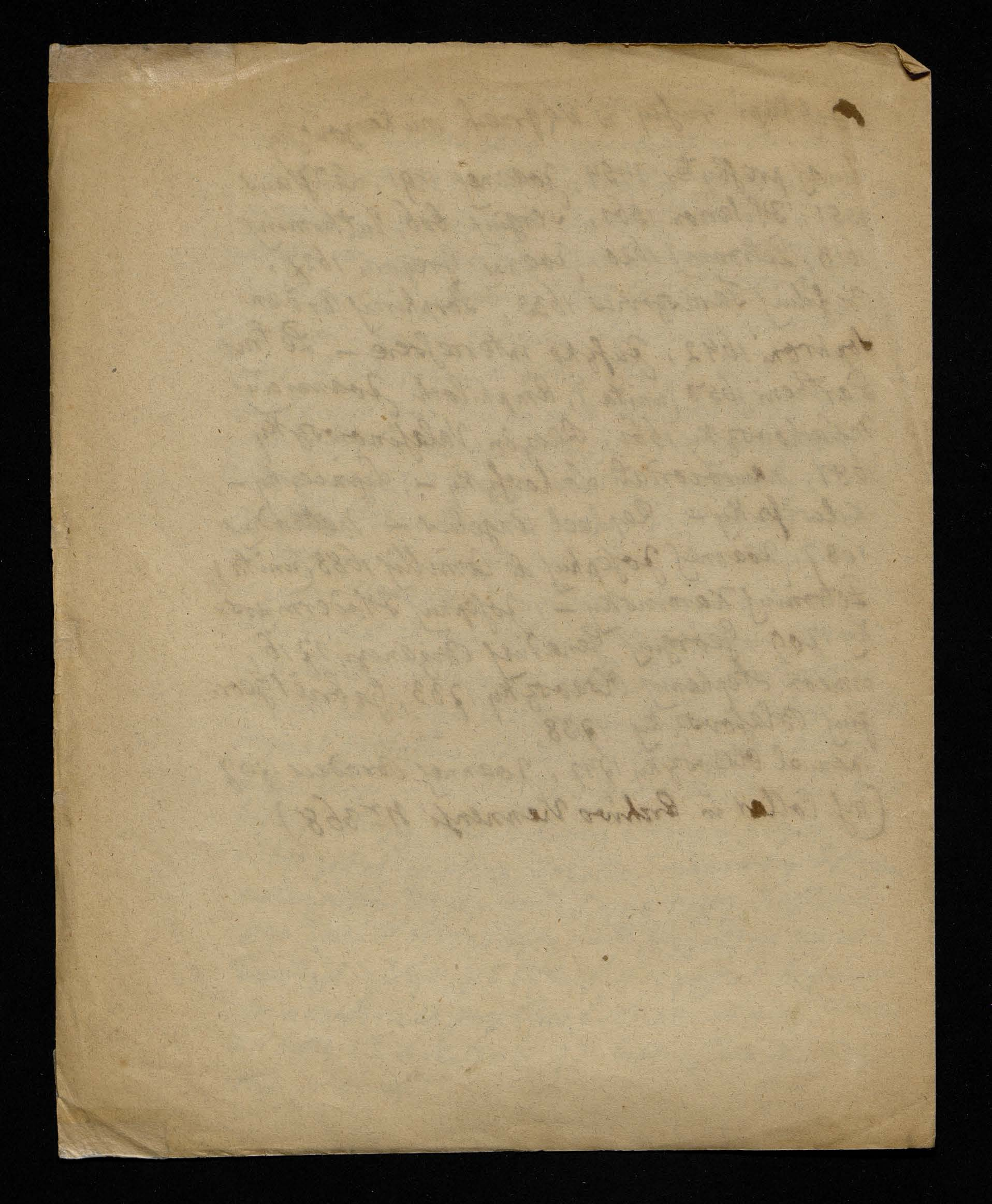

Rusini (Rutheni - Oroszok) od niepamiętnych czasów mieszkają w północnych Węgrzech. Nowe ruskie osady podług powieści Anonymus Regis Belae Notarius edit. Endlicher (cap X p. 111: „Tunc hi septem duces „Cumanorum cum uxoribus et filiis suis nec non cum „magna multitudine in Pannoniam venire concesse= „runt. Similiter et multi de Ruthenis Almo Duci „adhaerentes secum in Pannoniam venerunt, quorum „posteritas, usque in hodiernum diem per diversa loca „in Hungaria habitat.") przybyli Rusini do Pannonii z 7 książętami Kumanów. W skutek nowych kolonizacyj za księcia Toxus i za Przedstawy żony Kolomanna rozszerzyły się osady ruskie głębiej w kraj poza Cisę aż ku Wacowu a nawet za Dunaj aż do zachodniej gra= nicy Węgier: co potwierdzają nazwy miejsc: Orosz, Kis-Orosz, Nagy-Orosz, Orosz-Gadna, Oroszvár (Karl= burg w Wieselburgskim Żupaństwie). - R. 1360 Teodor Koriatovics dux de Munkacz (Datum in Munkach, d. 8 mensis Martii A. D. 1360) funduje na górze Czernek pod Munkaczem ~~[illegible]~~ monaster Bazylianów pod tytułem S. Mikołaja, któremu nadał wsie Bobovische (Bobovics) i Ławka (w Beregsk. Komitacie) (Ob: Fejer: Cod. dipl. IX. 3 p. 196 № XCIII - Basilovits: Brevis notitia fundationis Theodori Koriatovics. Cassoviae 1799. I p. 11. + Schmitth: Episcop. Agriens. I p. 303) - Koriatovics po ustąpieniu Wołochów do Multan r. 1359 zaludnił ruskiemi osadami pustą Marmaryję.

Akta patriarchatu carogrodzkiego wspominają r. 1390 Balicę i Dragosza jako wojewodów w Marmaroszu. — R. 1458 jako namiestnik biskupstwa mukaczowskiego wspomniany jest Łukasz świaszczennik (presbyter) — a r. 1491 pierwszy raz wspomniany Jan biskup ruski w Mukaczowie (episcopus Ruthenorum) — po nim r. 1551 Ladislaus = 1501 Hilarion — po nim Ladislaus Szent-Miklossy 1568 i.t.d. R. 1641 dyzunicki biskup Bazyli Tarasowicz chciał przyjąć unię, lecz go za to Jerzy Rakoczy w więzieniu osadził, z którego go puścił 1642 + w Augustie 1648; po nim został biskupem Parthenius Petrowicz Ratoziński (Petrus Partheni) który d. 24 Aprila 1649 w Unghwarze przyjął unię z Kościołem Rzymskim co papież Alexander VII potwierdził 1655. Umarł po r. 1670; lecz miał za życia dysunitę Antybiskupa Joannicusa Zeikan którego popierała Zofia Batorówna wdowa po Jerzym Rakoczym II; ten żył jeszcze r. 1684 trzymał probostwo w Miszkolcze i odbudował Klasztor w Munkaczu. — R. 1689 Jan Józef de Camillis Grek biskup Sebasty jako misjonarz z Rzymu przybyły r. 1690 został od cesarza Leopolda I mianowany biskupem mukaczowskim, ten zaprowadził unię + 1704. Następca jego Józef Hodermarszky unita, lecz go Rzym nie potwierdził, złożył 1715 biskupstwo i został hegumenem monasteru na górze Cser Csernek — Papież Klemens XIV bullą z d. 19 Septembr. 1771 biskupstwo mukaczowskie potwierdził

Biskupi ruscy w Węgrzech mukaczowscy

Lucas presbyter 1454, Joannes 1491, Ladislaus 1551, Hilarion 1561, Sergius 1606, Euthimius 1618, Petronius 1620, Joannes Gregorii 1627, Basilius Taraszovics 1635, Porphirius Ardan Sophroni 1642, Juszko intercessore – Petrus Partheni 1650 (unita), Amphilochi Joannicius Malachovszky 1661, Paczin Valasinowszky 1681, Maurocordati Lochovszky –, Lipniczky –, Kulevszky –, Raphael Angelus –, Methodius 1687, Joannes Josephus de Camillis 1688 (unita), Petronius Kaminsky –, Josephus Hodermarszky 1709, Georgius Genadius Bizanczy 1716, Simeon Stephanus Olsavszky 1733, Gabriel Georgius Blasovszky 1738,
Manuel Olsavszky 1747, Joannes Bradacs 1767
(Ms. Collar in Archivo Viennensi Nr. 368)

261

Rys historyczny o ~~...~~ Hucułach napisał Sofron Witwicki duszpasterz obrządku grecko-katol. w Żabiu. Lwów nakładem i drukiem M. F. Poremby 1863. – 8º. str. 134. 1.
Z kartą obecnej siedziby Hucułów przez Franciszka Zajączkowskiego litogr.

~~...~~ (Jest ich 120,000 od Kirlibaby aż do Rosulny i Rafajłowa od Kimpolung mołdawski, Wiżnicy Kutty, Kosów, Pistyn, Nadworna, Sołotwina aż do Porohow na południe do źródeł Czarnej i Białej Tyssy aż do Szyget. – W środku Czarno Hora z 3 szczytami Howyrla, Pip Iwan, Pohane Misce. – Czarnohora wysok. 6488 stóp wied. główne miejsce Żabie 1200 tys. No 4800 mieszkańców Hucułów 114 wsi 6 miasteczek (z tych 9 wsi na Węgrzech) w Bukowinie 32 wsi, w Kołomyjskim 35 wsi i 2 miasteczka w Stanisławow. 38 wsi i 4 miasteczka, na Węgrzech 9 wsi: Jasienie, Bordan, Wowcze, Łuhy, Polany, Bania-niska, Rachiw, Bitsyj, Byczkiw)

nafta: ropa Kipiączka, i dehot'
nafta w Prokurawie, Żabie
~~...~~ ~~...~~ Gorn, = Głupi wirch. Grün Horn ner Gletscher w Szwajcarji

Dobryn, Albin, Łosiun

Burkut na połoninie Łukawec (w bliskości Far:
    taku Rabiniec   4 zrodła

Zrodło prawzyste w Dowhopolu

Hlib i Borys d. 24 lipca

I. Włodzimierz d. 15 Lipca.   (Krótki Kożuszek)

poroszrycia, taszka, sardak, keptar, gugla
biała (bez rękawów z kapturem)

guziki = bontyi (w włosach upiększenia)
peremitka.
garda = kolia z cwanzygierów
Kriś

grun = wierzchołek

Owidowe ozero i hora obok Tudowa i Rożna
    wielkiego za Kutami.

Chid połonyński 8–10 dni na wiosnę

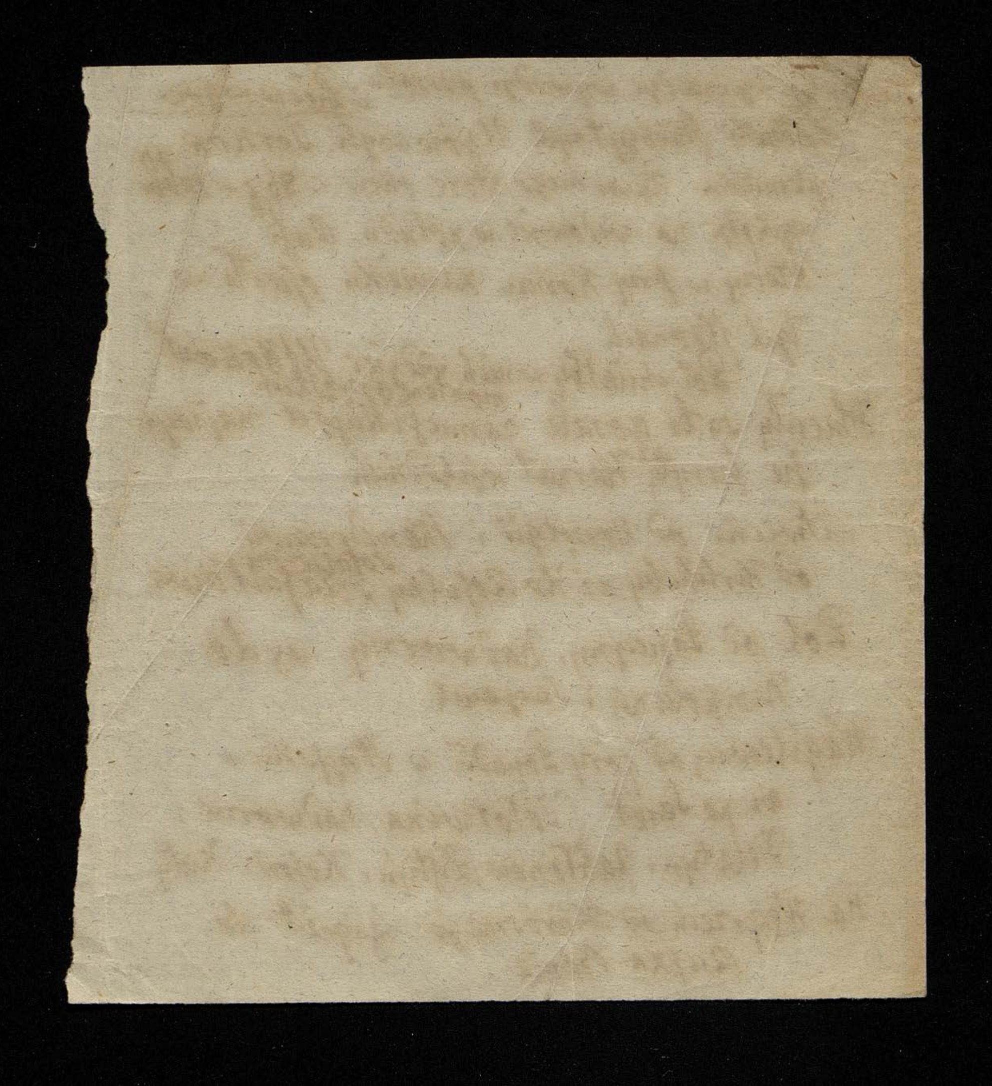
Trombeta

Rachmański welykden między wielką
    nocą a świątkami)

Wł. 50. W.

Huculy wyprowadza wywodzi ponoże o Pieczenigów
Potomki starożytnych Uzów czyli Torków
plemienia tureckiego które około r. 867 – 1070
wychodzi na widownię w połudn. Rusi
którzy w przy końcu XI wieku osiedli w
tych stronach
Pol chciałby w nich widzieć Uskoków
Huculy są to gorale monteneg zamieszkujące wszystkich najwyż
sze szczyty Karpat wschodnich
Witwicki od Norwegii i Skandynawii
od Kirlibaby aż do Rosulny Sołotwiny i Rafałowa
Pol od Łapczyny, Nadworny aż do
Kimpolung i Suczawy
Wagilewicz od góry Łopadii w Stryjskiem
aż po Seret (Sołotwina, Nadworna,
Delatyn, Jabłonów, Pistyn, Kosów, Kuty
na Węgrzech ~~od~~ Körösmező, Szigiet do
Ruska Bania.

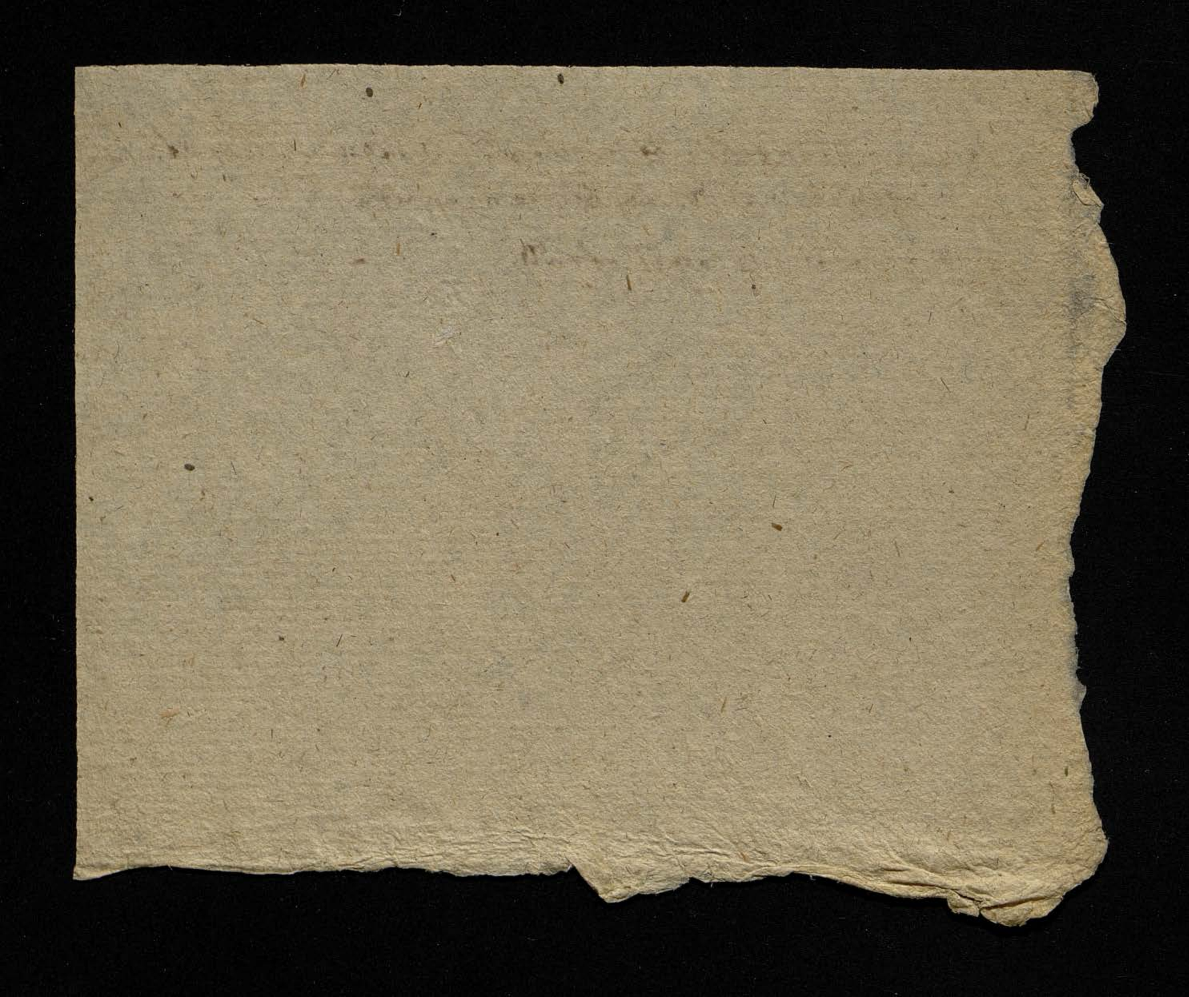
262

263

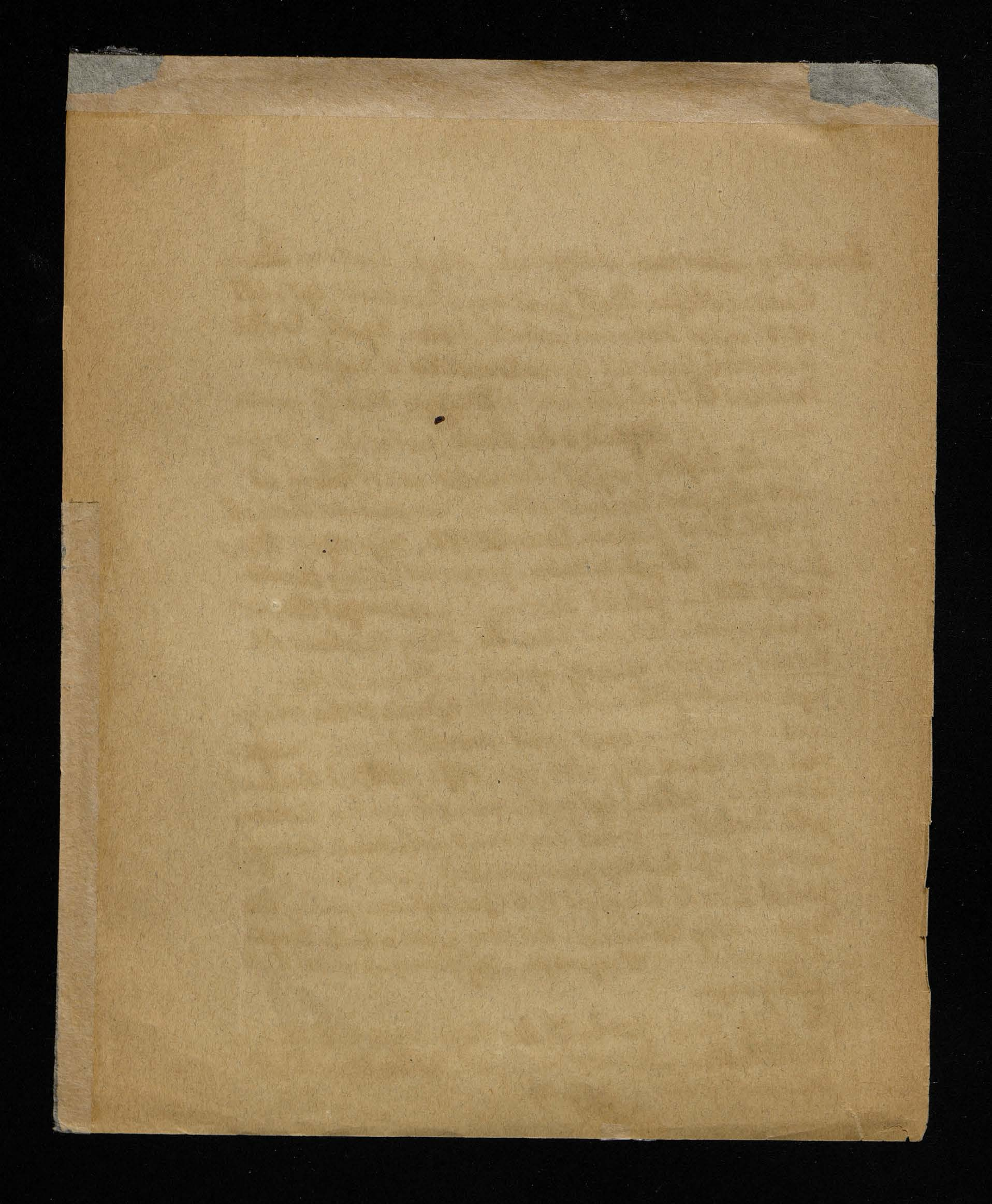
Balsam Karpacki albo Węgierski (Balsamum carpathicum v. hungaricum.) (Ob. Terpentyna Karpacka)

ob. Enc. powsz. T. III. Zesz. I. str. 59.

Pomiędzy pisarzami w Węgrzech, celują, z zakonu Paulinów: 1) Stefan Batt (urodzony w Krakowie, żył około 1523) wydał Rosarium coeleste, i oraz Żywoty Świętych w wierszach łacińskich. (był zakonnikiem w Klasztorze Paulinów [illegible] Szent-Lörinc.) 2) Magyar Walenty paulin wydał r. 1507 Legendę o Św. Pawle, po łacinie. 3) Kaspar z Pesztu (Pesthi) wydał: Sermones exhortatorii ad viros religiosos. Cracoviae 1531 – i Compendium Directorii in visitatione fratrum. Cracoviae 1532. 3) Grzegorz Bánfi paulin, pisał podimieniem: Gregorius Coelius Pannonius (+ 1545). – Gabriel Pécsvaradi prowincyał Bernardynów wydał r. 1514 opis Ziemi Św., który Nicolaus de Farnad plagiator za swój ogłosił. – Stefan Verböci (uczeń uniwersytetu Krak.) wydał na żądanie Króla Władysława: Tripartitum opus juris consuetudinarii Hungariae 1514 – Viennae 1517, 1545, 1561, 1572, 1581 (ed. Sambucus = Zsámboki). Verböczy był gorliwym partyzantem Królewny pols. Izabelli: – Janus Pannonius (właściwie Cesinge) ur. 1434 + 1472 biskup pięciokościelski, poeta łaciński. – Jakób Piso de Meggyes (+ 1527 w Presburgu) poeta i historyk. – Filip Callimaco z Toskany pisał w duchu Tacyta stylem wytwornym, klasycznym, więcej pięknym a niżeli ściśle historycznym.

(Ob: Toldy Franz: Geschichte der Ungrischen Literatur im Mittelalter, übersetzt von Moritz Kolbenheyer. Pest, Heckenast G. 1865. 8o ppg. 292.)

Henryk IV Cesarz potwierdzając na prośbę Gebearda biskupa pragskiego, dawne granice dyecezyi pragskiej przywilejem danym na sejmie w Moguncyi roku 1086. III Kalendas Maii, Indictione 9a tak opisuje granice tejże dyecezyi ku wschodowi i potudniu. „Termini autem eius..hii sunt.... Inde ad Orientem hos fluvios habet terminos: Bug scilicet et Ztir cum Cracoua civitate, provinciaque cui Vag nomen est, cum omnibus regionibus ad praedictam urbem pertinentibus, quae Cracoua est. Inde Ungarorum limitibus additis usque ad montes quibus nomen est Tritri (Tatry?) dilatata procedit. Deinde in ea parte quae meridiem respicit, addita regione Moravia usque ad fluvium cui nomen est Wag, et ad mediam silvam cui nomen est Mudre (Matra ~~...~~ a podług Szafaryka i Załuskiego, = Modor nad Dunajem podług Dudika) et eiusdem eadem parrochia tendit, qua Bavaria limitatur."

Przywilej ten dochował się tylko w Kosmasa Kronice czeskiej II. 37 (edit. Freher, Dobner, Dobrowski, Koepke in Pertz Scriptores). Henryk III potwierdza tu granice biskupstwa praskiego założonego r. 973 przez cesarza Ottona I.

Pękalski Piotr X. Żywot Świętego Wojciecha biskupa i męczennika, Kraków 1858.

p. 24 „Na początku 995 r. udał się Węgier dla opowiadania Krajowcom świętej Ewangelii.

Hartwici Vita Stephani Regis Ungariae apud Pertz Scriptores Tom XI. pag. 231.

pisze że Gejzie we śnie ukazał się słusznej urody młodzieniec i powiedział mu że przybędzie do niego missionarz aby go dobrze przyjął. — W parę dni przybył Wojciech stawiano wiele Kościołów — Wojciech ochrzcił syna Gejzy dał mu imię Stefan.

Przy schyłku 995 roku udał się Wojciech z Węgier do Rzymu.

Długosz I p. 115 i 116 pisze pod r. 994 że się Wojciech udał do Węgier i r. 995 przez Kraków do Polski wrócił.

Cronica Ungarorum pisana w 2ej połowie XII wieku wyda: na najprzód przez Kownackiego (Kronika Węgierska. Warszawa 1823. 8.) następnie przez Stef. Ladisl. Endlichera Rerum Hungaricarum monumenta Arpadiana. Pars I. Sangalli 1848.) w końcu przez Stanisława Pilata (w Aug. Bielowskiego Monumenta Poloniae historica. ~~Lwów~~ Tom I Lwów 1864) mówiąc o zjeździe Mieczysława I z Stefanem Królem węgiers. (pag. 48 edit Kownack. — pag. 505 edit. Bielowsk.) pisze: „Qui (Mesko Dux Poloniae) congregato omni exercitu suo, ad regem (Stephanum) ante Strigonium venit, ibique in terminis Poloniae et Ungariae tentoria sua fixit; nam termini Polonorum ad litus Danubii ad civitatem Strigoniensem terminabantur, dein in Agriensem civitatem ibant, demum in fluvium qui Tizia nominatur, cedentes, regyrabant iuxta fluvium, qui Cepla nuncupatur, usque ad castrum Galis, ibique inter Ungaros, Ruthenos et Polonos finem dabant.”

266

Koloman król węg. 1095-1114

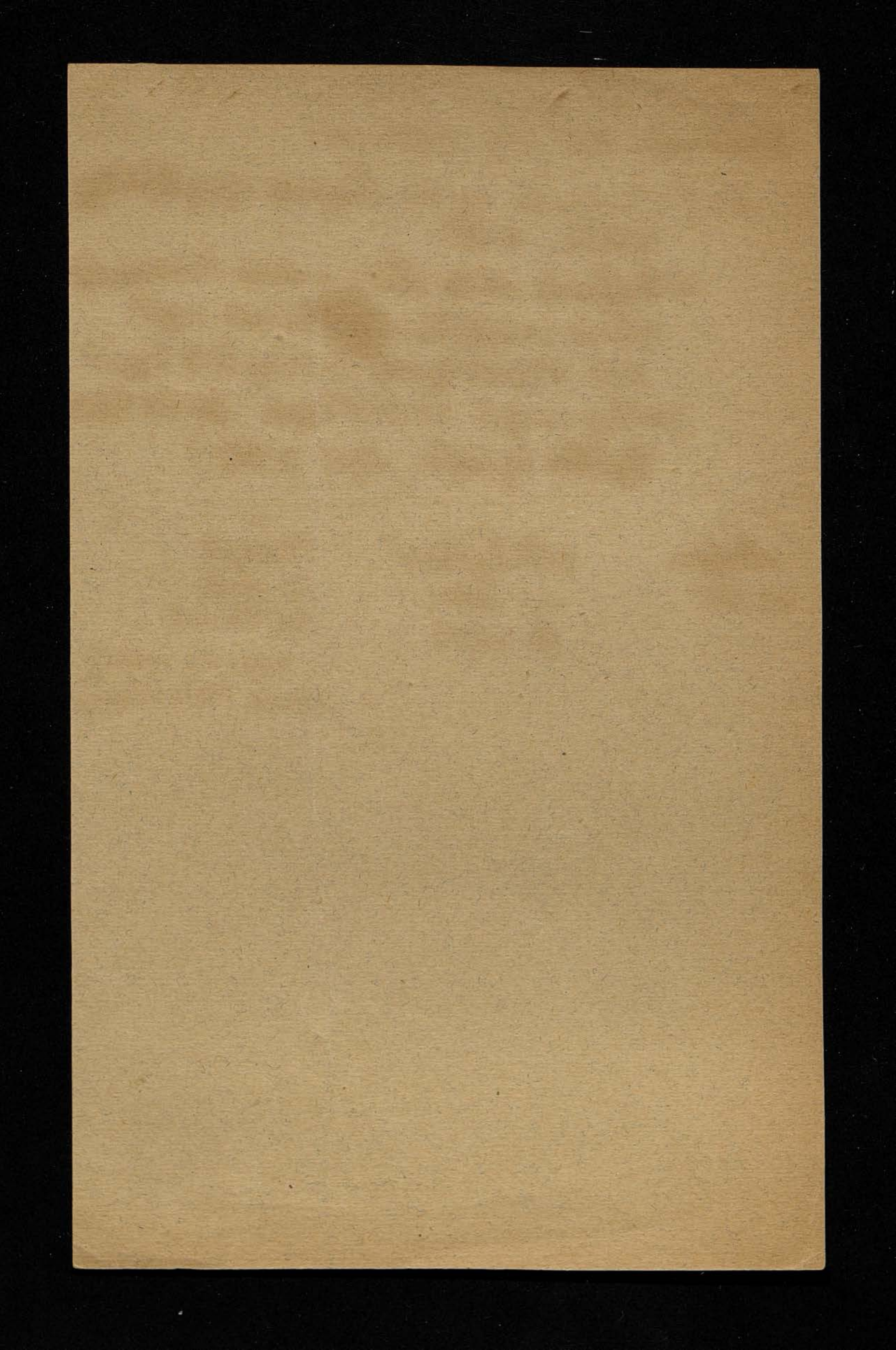
Ż: 1) Buzylla córka Rogera sycylijskiego Księcia. + 1112.

2) Eufemia córka Włodzimierza Monomacha Księcia perejasław. ~~[illegible]~~ Kijow. zaśl. 1112 rozwiedziona 1113 (+ 1139 d. 4 Kwiet. (podług innych Przedsława córka Świętopełka Kijowsk. zaśl. 1104)

Stefan
ur. 1101

Władysław
ur. 1101.
+ 1112

Borys
ur. 1113.
(Bartłomiej)
ż. krewna greckiego cesarza Kalojohannesa

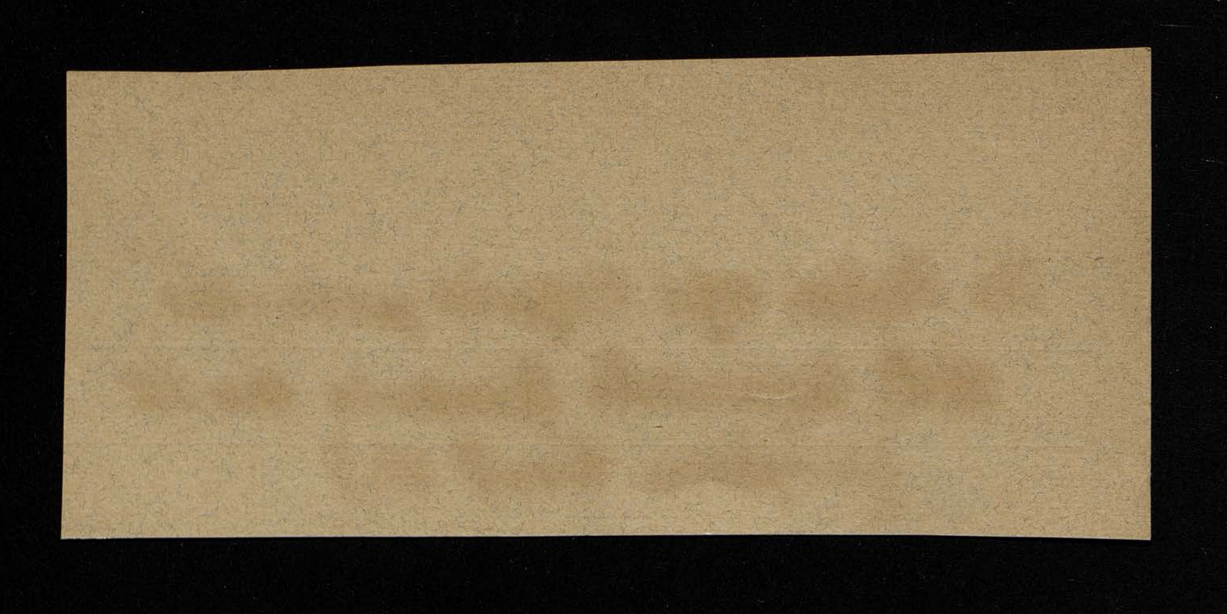

267

Vita Stephani regis Ungariae p. 222–242

Pertz Monumenta Germaniae Tom IX

(Scriptorum Tomus XI.)

J. Paul Tomasek

R. 1141 za króla Geizy II osiadło w Węgrzech i Siedmiogro-
dzie wiele kolonistów z Flandryi, gdzie ich powódź morska
która pomiędzy Grevelingen a ujściem Renu brzegi przeła-
mała i kraj zatopiła, z ojczyzny wypłoszyła. Za Andrzeja
II i Beli IV osiadło na Spiżu wiele niemieckich kolonistów
z górnej i niższej Saxonii. Ci Niemcy mieli wolności: Opła-
cali rocznie 300 grzyw. srebra jako czynsz z gruntu; obo-
wiązani byli na każdą wojnę wystać 50 uzbrojonych; wolni
byli od wszelkich podatków i danin; obierali co roku sobie właści-
wego Landgrafa saskiego, który z hrabią zamku spiskiego
sądził podług prawa saskiego; uwolnieni byli od wszelkiej
innej jurysdykcyi; obierali sobie proboszczów z którymi
układali się o dziesięcinę. — R. 1241 wpadli Mongole pod
Batu-Chanem przez Karpaty do Węgier, zniszczyli żupaństwa
Beregh, Unghwar, Zemplin, Abanj i w liczbie 450,000 dążyli
ku Pesztowi, nad rzeką Sajo niedaleko Onod porazili Belę
IV. Niemcy ze Spiża schronili się z swemi dobytkami na górę
Lethonkö (Lettensdorfer Felsen, Schauberg, Lapis refugii) gdzie
3 lata siedzieli ukryci.) Dopiero r. 1245 osiedli na nowo w Lewoczy
i 1261 w górnych Koszycach.
Już około r. 1248 wspomniany jest związek 24 miast królews-
kich spiskich do których prócz wolnych miast królewskich: Kez-
marku i Lewoczy, należały: a) 13 miast spiskich r. 1412 zasta-
wionych przez króla Zygmunta Luxemburczyka Władysławowi
Jagielle za 37,000 kop (3,700000 szerokich groszy praskich = 155,400
(~~155,400~~) dukatów węgiersk.) te były: Bela, Leibitz, Poprad (Deutschen-
dorf) Iglo (Neudorf, Neocomium), Olaszi (Wallendorf, Villa Italica vel Latinorum)
Felka, Varalja (Kirchdrauf, Suburbium), Szepes-Szombat (Georgenberg), Menhard,

Durand, Duszquinocz (Rifsdorf, Villa Rufquini), Strasza (Michelsdorf), Matthaeocz (Matzdorf) — b) z 11 miast królewskich które należały do zamku Spiskiego i które dostały się rodzinie Zapolya potem Thurzo w końcu Csaky, które utraciwszy przywileje zeszły do rzędu wsi: Nagy Szalok (Gross-Schlagendorf, Schlackendorf) Welbach (Eulenbach, Villa Noctuarum), Zsakocz (Eisdorf, Isaci villa), Kaposztafalva (Kapsdorf, Compositi villa), Csötörtökhely (Donnersmarkt, Quintoforum, Fanum S. Ladislai), Szmizsan (Schmögen), Illésfalva (Isperndorf, Bärensdorf, Villa Sperarium, Villa Ursi), Harichocz (Palmsdorf, Villa Palmarum), Odorin (Dirn), Kurimau (Kirn, Villa Quirini) — Prócz tego były też miasteczkami królewskiemi dawniej: Schwabsdorf (Villa Suevi), Gross Lomnitz, (mega-Lomnicz), Hunsdorf (Villa Canis, Hunnisvilla), Dánisocz (Densdorf)

Kronikę miasta Lewoczy pisali: Konrad Spervogel od 1516–1537 później Hain Kasper 1658–1664

Około r. 1529 wrzała wojna między Janem Zapolya a Królem Ferdynandem którego jenerał Katzianer

R. 1544 zaprowadził Luteranizm w Lewoczy proboszcz Jerzy Moller czyli Müller; r. 1546 rodem z Beli pastor Lorenz Quendel (Serpilius) w Leibitz, r. 1548 w Neudorf, Wallendorf, Poprad, później w parę lat: Kirchdrauf, Georgenberg, Felka — i prawie cały Spisz. R. 1545 Jan Horvat z Lomnicy proboszcz Spiski prałat został Luteranem. — R. 1544 najdawniejszy klasztor Franciszkanów w Lewoczy po wydaleniu Franciszkanów został kościołem szpitalnym.

R. 1602–1604 jenerał cesarski Belgioso z Jezuitami odebrał kościół w Koszycach Luteranom, na Spiszu jego Walloni i Hajducy grassowali z powodu Bocskaja

Krantz, Maldur, Hundertmorgen, Szent György (Jurske), Hanesan (Hannsfalva), Matzdau (Matyasfalva), Reichwald, Altendorf — Göllnitz, Jeckelsdorf, Einsiedel, Schwedler, Habakukfalva (Slowenky) — Farksdorf

R. 1615 w Gniazdach zamknięto Luteranom Kościół i wygnano pastora Wacława Spiśko
R. 1670 był na Spiżu jenerał Spork i Heister
R. 1682 Tökely na Spižu, r. 1703 Rakoczy

Kaschauer Chronik. Ausführliche Geschichte der Königlichen Freistadt Kaschau seit ihrem Ursprunge des 7 Jahrhunderts Kaiser Heraclius Zeitepoche (610–641) bis zum Programme der feierlichen Begrüssung der ersten Locomotive im Kaschauer Bahnhofe, von Dr. J. Plath Bürger, G.=R. Mit 2 Lithographien. Kaschau gedruckt in C. Werfer's K. K. privileg. akadem. Buchdruckerei 1860. 8° str. 320.

Główniejsze dziejowe epoki Spiża:

1241 Napad Mongołów na Węgry; bitwa nad rzeką Sajo pod Batu-Chanem
1261 drugi napad Tatarów pod Nogajem i Telebugą.
" Założenie Górnych Koszyc miasta
1312 Trzy partye: 1) Wacława Króla Czeskiego którego wodzem Matthaeus Comes de Trenczyn z rodziny Chak zdobywa zamek Sarosz przegrywa bitwę w dolinie Rozgon nad rzeką Tarczą niedaleko Koszyc d. 15 Czerwca w której padł Spiski Comes Jordanus syn hrab. Eliasza de Görgey zwolennik Mateusza palatyna; 2) Ottona, którego wodzem Kopasz palatinus. 3) Karola Roberta którego wodzem Omode palatinus z rodziny Aba.
1361 Król Ludwik w Koszycach, r. 1371 obrany królem polskim, żyje najwięcej w Dios=Gyor w żupanstwie Borsodskiem gdzie piękna okolica, r. 1374 daje sławny przywilej Polsce w Koszycach.
1383 w Koszycach obrana Jadwiga Królową polską.
1411 Zawarcie pokoju między Węgrami a Polską w Starejwsi
1412 Władysław Jagiełło zjeżdża do Węgier, gdzie poluje – Zastawa Spiża
1440 Elżbieta córka Zygmunta Króla węg. powierza obronę Węgier czeskim partyzantom: Janowi Giskrze Sarosz, Koszyce – Aksamitowi Spiż – Telefusowi Orawę i Liptów

1458 Król Maciej Korwin. + 1490
1471 Królewicz Kazmierz obrany królem węgier. – Spiski hrabia Emeryk Zapolya stronnik Macieja Korwina
1490 Królewicz Władysław obrany królem węgier. Współzawodnik Królewicz Jan Albert oblega Koszyce. – Stefan Zapolya stronnikiem ~~Króla~~ Władysława – traci bitwę pod Koszycami Królewicz Jan Albert i rejteruje do ~~[illegible]~~ Preszowa.
1492 Król Władysław z Janem Albertem umawia się w Lewoczy
1526 Jan Zapolia obrany królem węgier. przeciwnik jego Ferdynand Król węgier.
1530 Mikołaj Kostka stronnik Jana Zapolii zdobywa Dunajec, pobił go jednak Seredy Kasper
1536 cesarski generał Leonard Colonna w górnych Węgrzech i Kazjaner
1541 syn Jana Zapolii Jan Zygmunt + 1571
1551 Izabella opuszcza Koszyce
1553 Luteranie zajmują kościół w Koszycach r. 1603 na nowo odebrany
1564 Lazar Schwendy z Alzacji jenerał Maxymiliana na Spiżu po nim od r. 1568 Jan Rueber, dalej Teuffenbach, Basta
1604 nowy pretendent Bocskaj Stefan (+1606) pobił cesarskiego jenerała hr. Jana Jakuba Barbiano Belgioso z Medjolanu który z żoną zamknął się w Spiskim zamku
1613 nowy pretendent Gabriel Bethlen + 1629 po nim Jerzy Rakoczy
1670 Rozruchy młodego Rakoczego (jego partyi Kuruców) jenerałowie cesarscy Jan Spork, Gottfried Heister, Karol Strassoldo, Antoni Caraffa prześladują Luteranów
1678 pretendent Emeryk Tökölyi + 1705 w Nikomedji
1684 wojsko Jana Sobieskiego pod Zeben, Keszmarkiem i pod Koszycami
1701 nowy pretendent Franciszek Rakoczy II na zamku Saros pojmany od jenerała hr. Solari, lecz uciekł z więzienia do Polski – wpada do Węgier z wojskiem 1705, r. 1709 osadził Kesmarkt, Spiż, Lewoczę, Preszów, Koszyce lecz r. 1711 uszedł do Polski + 1735 w Rodosto
1738 nowy pretendent Józef Rakoczy za pomocą Osmana Paszy (hr. Bonneval) + 1738 w Czernawoda w Bułgarji.
1820 skasowano na Węgrzech Deres.
1831 w Terebes ognisko powstania chłopów z powodu cholery na Spiżu powiesił sąd doraźny 42 chłopów.
Vörösmarti: Szózat

Karl Szabo Kl. Werke; Kárpátalji felföld. p. 258

"Es ist als ob man aller historischen Kritik mit Füssen träte, wenn
" man aus dieser Compilation (Kronika polsko-węgierska) als Quelle
" beweisen will, dass Polen unter dem heil. Stephan bei Gran
" seine äussersten Grenzen hatte."

N. z Garbowa herbu Sulima (podług Prohaski)

Jan Farurej chorąży miecznik ziemi Krak. 1437.

- Piotr
- Zawisza Garbowski
- Stefan

Zawisza Czarny z Garbowa + 1428
Ż. Barbara (bratanica Piotra Wysza biskupa Krak.) ~~[illegible]~~

- Marcin 1446 zginął pod Warną (Bielowski Monum. II. 936.)
- Stanisław zginął pod Warną
- Jan
  - Barbara za Stanisławem [illegible] 1466
- Zawisza

Piotr Kruczek z Garbowa + przed 1431

- Elżbieta za Jakóbem (z Tassowa.) Staszowskim ze Staszkówki

([illegible])

Wiadomość o utopieniu Andrzeja królewicza węgiers:
kiego (syna Stefana V.) zaczerpnął Długosz z rocznika
Traski (tak zwanego: Annales Polonorum – w Kodexie
Szamotulskim) gdzie pod r. 1290 wyrażono: „Eodem anno
„rex Ungarie circa Chrober submergitur, et gwerre magne
„in terra facte sunt." (Monumenta Poloniae historica Tom
II pag. 852, gdzie w nocie Bielowski tegoż utopionego na
domysł zowie Władysław mylnie) – ~~Temi~~ temiż samemi słowy
przytacza ten fakt rocznik Sandziwoja z Czechla pod
r. 1290. (Monum. Polon. II p. 879.) – i temiż samemi słowy
rocznik Małopolski (Monum. Polon. II p. 184) –
Sam cud o wskrzeszeniu królewicza Andrzeja wyjął Dłu:
gosz z mniejszej legendy o S. Kunegundzie (Vita felicis
Kinge ducisse Cracoviensis) spisanej około r. 1329 przez
jakiegoś Franciszkana, wydrukowanej podług rękopisu
z r. 1401 w Monumenta Poloniae historica 1884 Tom IV
pag. 662-744. (Ob: Vita et miracula Sanctae Kyngae Du:
cissae Cracoviensis wydał Dr. Wojciech Kętrzyński. Odbitka
z IV Tomu dzieła: Monumenta Poloniae historica str.
662 - 744. Lwów z drukarni Zakładu narodowego im. Osso:
lińskich 1884. 8vo str. 84.) gdzie to miejsce str. 44. rozdz.
XX Miraculum luculentum. Dum autem fratres (fratrueles)
duo felicis domine, filii regis Stephani - per.. mestruus morsum
agnoscitur... in Nida fluvio inter Visliciam et Corczyn submergitur

(1290)... in Sandecz in vigilia beatae Elizabeth (d. 18 No-
vembris) adductus...

|: Text oddrukowany tu podług rękopisu (którego mniemanym autorem Stanisław Franciszkan) pergam. bibliotek.
Zamojskich: Vita S. Cunegundis et S. Salomeae. fol
kart 95 (pisany r. 1401 był dawniej w bibliotece Klasztoru
S. Jędrzeja w Krakowie, Załuskich, [illegible] Czackiego, Czar-
toryskich) - podług rękopisu papier. bibl. Jagiellońskiej
8vo (pisany w XVI wieku - bez cudów - pochodzący z biblioteki
parafialnej w nowem mieście Korczynie) - i podług
rękopisu: Processus novus particularis in causa bea-
tificationis seu canonisationis servae Dei Cune-
gundis ducissae et reginae Poloniae (pisany za czasów
Jana Małachowskiego bisk. krak. in fol. na papierze
satu k. 28-60 Vita servae Dei Cunegundis per religio-
sum patrem Franciscanum Theologum in pergameno...
scripta... i k. 174-256. Vita beatae Cunegundis
ducissae regni Poloniae filiae Belae Hungariae
regis edita a Johanne Dlugosch seniore canonico
Cracoviensi etc. Liber Johannis Dlugosch senioris
canonici Cracoviensis, quem pro memoriali sempiter-
no legavit et legat sacro sanctimonialium cenobio
ordinis Sanctae Clarae in Antiqua Sandecz, in quo cor-
pus sacrum praefatae beatae Kunegundis requiescit
Anno Domini MCCCCLXXIV decima octava die mensis
Maij. - oddruk w Acta Sanctorum Julii Tomus
V. Editio novissima. Parisiis et Romae 1868 str. 661-783.

Katona:

„Non ex illimibus hisce fontibus, sed ex Dlugosso, turbido sane multumque corrupto rivo, hauserunt, quicumque Ladislaum IV. fraternae caedis auctorem adhuc fecerunt. Ad invidiam miserandi huius regis nomini conflandam non satis Dlugossio fuit comminisci, legatum apostolicae sedis a Ladislao, Ladislaum a regni proceribus in carceres coniectum fuisse, nisi parricidam etiam regem nostrum, adeoque nullo non scelere contaminatum, faceret. Sed iuvat eum fabulantem audire, ut quantum e suo cerebro veteribus auctoribus assuerit, facilius discernere, quantamque Ladislao calumniam impegerit, ipsi lectores, me non monente, certius intelligere possint." (pag. 1024)

(dalej ustęp z Długosza Hist. Polon. Ed. Lips. Libr VII. col. 856)

„Quam bella haec narratio! quam ad fidem instructa! sed tamen, ut involutam veritatem aut falsitatem in lucem educamus, ex chronologia lumen accendamus." (pag. 1026)

Andrzej brat króla Władysława, któremu zaręczona była Klemencya córka Rudolfa Habsburskiego, zmarł r. 1278 – jak wnioskuje Katona z listu tegoż Rudolfa (drukowanego apud Hergott. Vol. III Tom II – Hansiz: Germ. Sacr. T. II) gdzie pisze: licet dilectus nobis quondam N. illustris filiae nostrae sponsus, ut dicitur, cursu, proh dolor! nimis praepeti vitam transiverit brevis vitae... Długosz zaś pisze że Andrzeja utopiono r. 1290.

„Quare, quae Dlugossus de hoc Andrea submerso narrat, iure fabulis, quibus auctor ille scatet, accenseri potest." (pag. 761.)

O utopieniu Andrzeja piszą: Compilatio chronologica rerum Boicarum, apud Oefel T. II pag. 339 „1290 Rex Ungariae occisus est, cui Iuno successit, comes de Ast (Andrzej Wenecyanin?). Item frater regis Ungariae submersus est; et sic praevaluit iste comes de Ast." – dalej: Australis historiae pars plenior, apud Freher Tom I pag. 480 „Ladislaus rex Ungariae a quodam Comano occisus est: et quidam, qui dicebat, se fratrem suum esse, et potenter volebat regnare, submersus est." –

Z tego wnioskuje Katona, iż Andrzej po zabiciu Króla Ładysława utopiony został, i że był samozwańcem jak się okazuje z prywileju Andrzeja Weneckiego ap. Wagner Dipl. Saros. pag. 304. „Quum nos... in solium... regni Hungariae fuissemus sublimati, et quidam, qui se ducem Andream nominabat... contra nostram regiam procedere niteretur maiestatem...

Co Długosz o poznaniu Andrzeja przez Kunegundę pisze, sprzeciwia się podług Katony chronologii: albowiem Kunegunda urodzona 1224, od r. 1239 bawiła w Polsce: a Andrzej urodził się dopiero po r. 1262; więc nie mogła go znać osobiście.

„Hoc ipsum ego pronuncio Dlugossum ad aliquam verisimilitudinem suae narrationi conciliandam commentatum esse." (pag. 1026)

– „Quid igitur, an omnis haec narratio commentitia? Non omnis; nam aliquod eius fundamentum vidimus in documentis supra recitatis, quae quum brevia Dlugosso viderentur, ea dilataturus, veritatem adiunctis perperam et cum invidia Ladislai regis assutis corrupit." (pag. 1028)

Elżbieta Łokietkówna Krol. węg. 2193

+ 1381 d. 29 Grudn. pochowana w

Budzie w Klasztorze Klarysek (mając 80 lat)

który r. 1334 fundowała – (r. 1541 klasztor przeniesiony ad Posonium.

Wolphardus Alamannus dowodził oddziałem niemieckim wojska węgierskiego w wyprawie neapolitańskiej przeciw Joannie Neapolitańskiej ~~1348~~ 1350 1350 i bronił Neapolu. r. 1348, z bratem swym Condradem dostał w nagrodę od Ludwika zamki Owar cum districtu Muson. (byli to Australes, wojsko posiłkowe.)

d. 3/VIII. r. 13~~48~~50 poddała się Aversa.

Niepodobna aby Król Ludwik po zawarciu pokoju pod Bełzem od 1 Kwietnia w 6 dniach był w Munkaczu

Karol Robert urodz 1299 + d. 16. Julii 1342

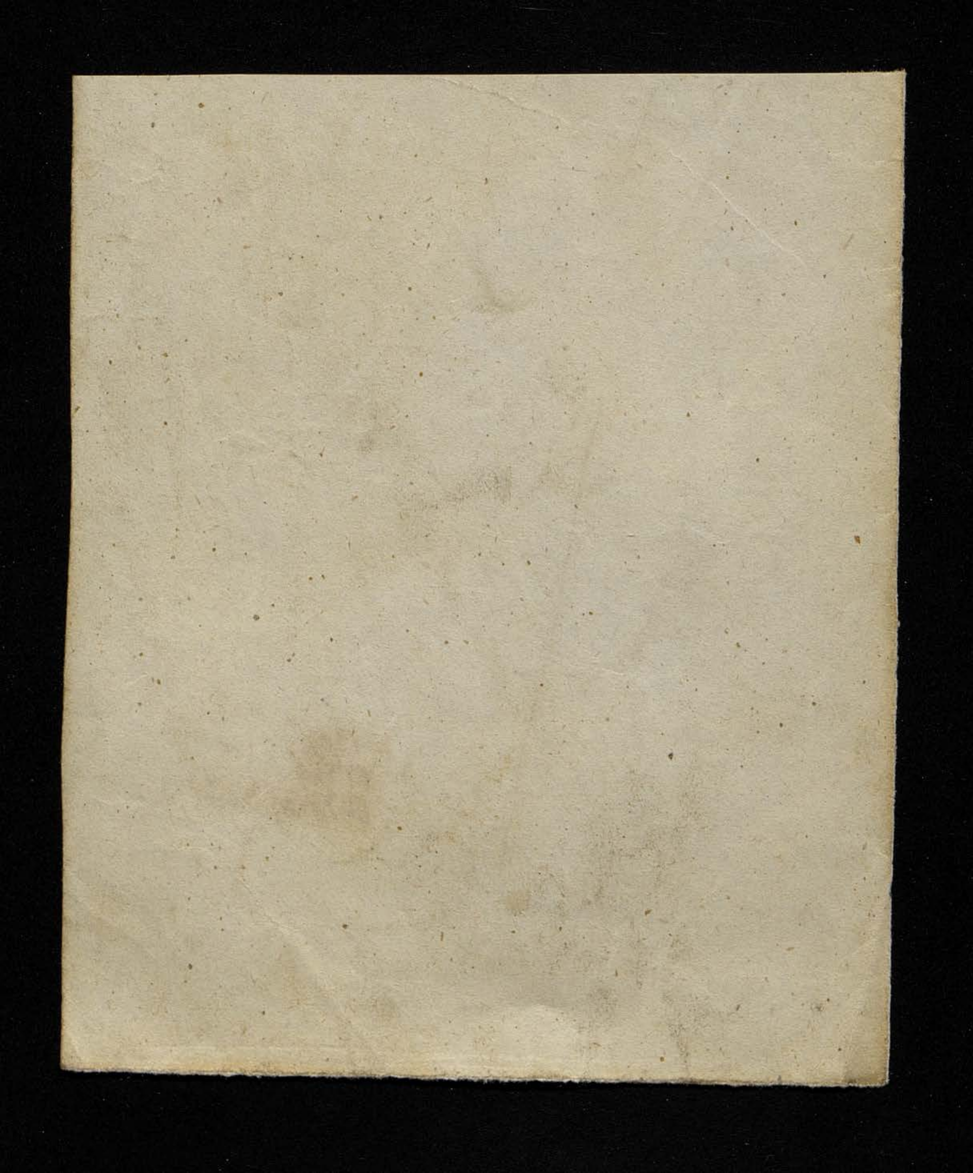
275

pochowany 3 na Koniach Krolewskich w zbrojach Króla na pogrzebie (Turocz Chron L. II cap 99)

1) Katarzyna zaśl. 1308 + 1313
2) Maria + 3a die post fest. S. Luciae in Temeswar 1317 (córka Kazmierza)
3) Beatryks (córka Henryka VII cesarza zaśl. 1318 + ~~1318~~ + 1319
4) Elisabeth zaśl. 1320 + 1380

z niej Karol ur. 1321 + 1321
Ladislaus ur. 1324 + 1329
Ludovicus ur. 1326 III Nonas Martii
Andreas ur. 1332

Boleslaus dux Tostensis archiep. Strigon (Caroli cognatus) ab a. 1321 + 1328 pag 270 Catona Stirpis mixtae T. II. Budae 1890.

Ludwik ur. 1326, otrzymał sukcesyą do Korony pol. 1339 — Król węg. 1342 — Król pol. 1370 w listop + 11 Wrześn. 1382 w Tyrnawie

Jadwiga ur. 1372
zaśl. Wilhelmowi ambitiosus
1375 — Koron. Król. pol.
1384 d. 15 Paźdz.
zaśl. Jagielle 17 Lut. 1386

1333
6
1327

1333
7
1326

Andrzej ur. 1327 zaśl. 1333 Johanne
Koron. Król neapolit 1343. + 1345 d. 18 Sept
w Awersa.
Johanna ur. 1327

NOS I

Decanus Collegii Profes

C. R. UNIVERSIT

hac tabula profitemur testatumque esse v

Dominum *Michaelem Gota*

oriundum

in

C. R. UNIVERSITA

Facultatis

rite relatum esse. Ejus rei in fidem nomi

D. Cracoviae die mensis

już r. 1350 pod nazwą Schönberg, w XV i XVI wieku należała do rodziny Gładyszów którzy także zameczek ...z rowany wystawili.

Drugraez w Szlązku rotoplasta Bogoria książę szląski syn naturalny Króla weg. Samuela Aba, że miał dobra nad granicą zwany Pan z Granicze osiedli w Węgrzech i od Andrzeja II otrzymali St Miklos i zostali Comites de Lipto

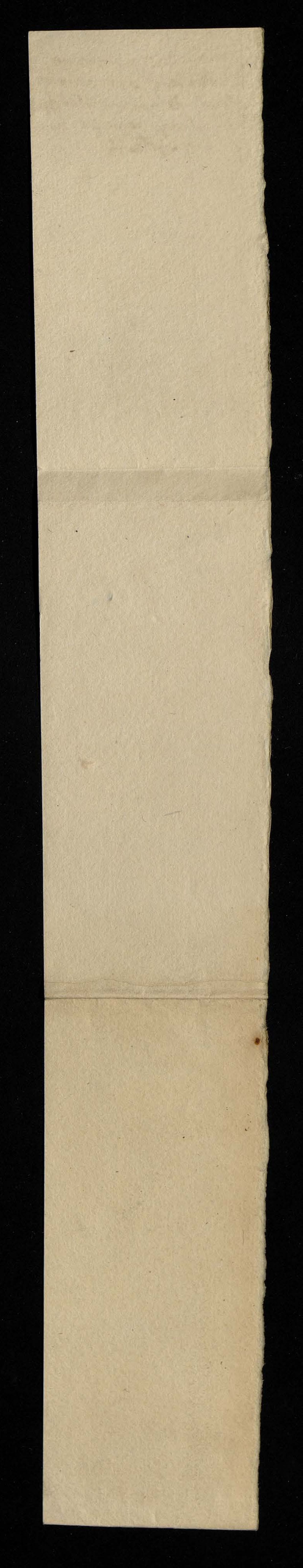
Serényi z Polski r. 965 Temnovitus ochrzczony z Mieczysławem w Gnieźnie otrzymał nazwę Serenus - z Bolesławem II uszedł do Węgier syn jego zwał się ~~....~~ Władysław zwał się Serényi -

Luzsenszky bardzo nowe - odznaczony r. 1583 jego polski potwierdził iż pochodzą od Gładysza z Ryglic w XVI w. osiedli w górnych Węgrzech

Mednyanszky baronowie przybyli z Andrzejem II z Polski ~~.......~~ Lubagowi Katnoky z Polski

Czartoryscy należą do tej familii książęcych wersji ... którzy dostali indygenat

Saksen-Coburg-Gotha
Auersberg
Czartoryski
Khevenhüller
Kinsky
Lamberg
Liechtenstein
Lobkowitz
Metternich
Odescalchi
Schwarzenberg
Thurn-Taxis
Trauttmansdorf
Windischgrätz
Sułkowski
Batthyany
Eszterhazy
Palffy.

278

Ludwik Ruś 1351 wojna
Układ z Kazimierzem 1352
pisał się rex Galiciae et Lodomeriae
1354 z Podola wygnał Tatarów
1370 broni Rusi od Litwinów
1377 Władysława Opolczyka robi Rusi gubernatorem

(x) Volumina in 40 Partes
3 Vol Indices et 5 Suplem

Ludwik Król po śmierci Kazmierza W. uważał Galicyję za prowincyję węgierską. R. 1377 wysłał jako Gubernatora Władysława Xięcia Opolskiego – a jak Jan de Kükülló pisze „ad regendum ipsum Regnum (Galiciae) Wajwodas seu Capitaneos praefecit: Petrum Banum, Emericum episcopum Agriensem, Georgium Zudar, fratres ejus, Emericum Bubeck, Joannem de Kapol."
ustanowił Judicem provincialem Russiae ac Castellanos
Friese Metropolitaine II. p. 22.

– po śmierci Ludwika 1382 Lubart xiążę Łucki zajął Ruś
Maria córka Ludwika 1385 daje przywileje na Rusi
dopiero związek z Węgrami ustał Rusi r. 1390.
~~[illegible]~~ Jadwiga dopiero 1390 odebrała Lwów Przemyśl, Trębowlę od Bubeka
(Długosz L. X col. 126)
Jadwiga r. 1393 pisała się Haeres Russiae
Zygmunt r. 1411 zawiera z Jagełłą pragmatyczną sankcyę co do Rusi
Król Maciej i jego następcy używali tytułu Rex Galiciae

Po śmierci króla Ludwika następcy jego używali tytułu: rex Galiciae et Lodomeriae.

Przy koronacji r. 1572 niósł chorągiew Galicyi Simon Forgach
" r. 1608 " " " Jerzy Zichy
" 1572 " " Lodomeryi Michał Warday
1608 " " Stefan Palfi

na nich herb Galicyi: 2 korony złote w polu czerwonem z literą G.
" " " Lodomeryi: 2 fasciae tessellis rubeis et candidis transversis distinctas cum litera L. (Palma §. 1)

R. 1673 domagał się Leopold I oddania 13 miast spiskich – Olszowski się sprzeciwił

Manifestem z d. 13 Sept. 1772 zajęła Maria Teresa Galicyę
Ob. Praevia explicatio jurium – Vorläufige Ausführung der Rechte – Exposé preliminaire des droits.

R. 1776 nową konwencyą zwrócono Kazmierz

pierwszym Gubernatorem Galicyi był Andrzej Hadik – a Bukowiny Jan B. Spleny

Józef Izdenczi ułożył projekt jak przyłączyć Galicyę do Węgier, 3 komitaty: Halicz, Lwów, Betz utworzyć, resztę przyłączyć do komitatów: Trenczyn, Orawa, Liptow, Spiż, ~~[illegible]~~ Beregh, Marmaros

Galicya obejmowała xięstwa Halicz, Betz, Przemyśl, Lwów, Sanok,
Lodomeria " " Włodzimierz, Łuck, Chełm, Ostrog. (Wołyń)

Freiburg (Baden), im Oktober 1878.

P. P.

Wie im vorigen Jahre, so senden wir Ihnen auch jetzt wieder ein

„Verzeichniss von älteren Werken meist theologischen und historischen Inhaltes“.

und offeriren Ihnen diese Artikel mit 50% **gegen feste Bestellung** in Rechnung 1878 oder baar.

Wir stellen Ihnen Exemplare des Verzeichnisses behufs Vertheilung bis zu 25 Exemplaren **gratis** zur Verfügung. Bei grösserem Bedarf berechnen wir per Hundert 50 Pfennige.

Eine öffentliche Preisherabsetzung darf jedoch Ihrerseits nicht stattfinden.

Hochachtungsvoll

Herder'sche Verlagshandlung.

Ladislaus filius Emerici Bubek vajvoda 1402
Emericus Bubek prior Auranae 1402

Olavus pseudoprinceps Danus 1402

Wiganda Kroniki koniec 1394

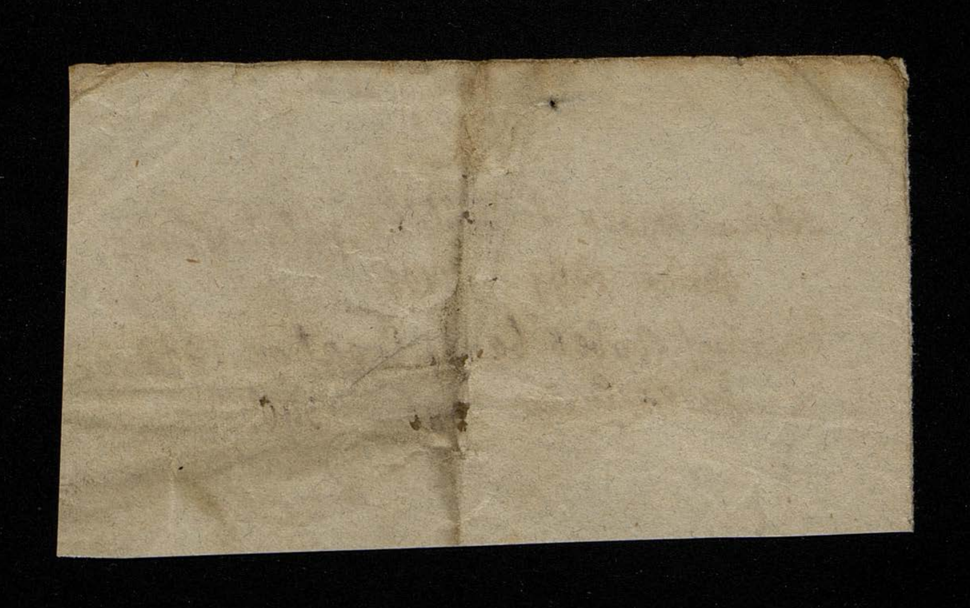
— 1390
1385 (Emericus Bubek capitaneus regni totius Russiae

palect Hungarus
Ladislaus dux Opoliae 1368
Emericus 1373
Nicolaus Gara 1376.

Vaivoda Transylvaniae
Emericus 1369.

282

Detricus Bubek de Pelsőtz palat. Hun-
garíae 1397 – 1401
Emericus Bubek banus Croatiae 1383,
judex Curiae 1386 – 1390.

283

Böhmer Fontes, 4, 82 Heinrich von Diessenhoffen Chronica

Toldy: Johannes de Kikellew.

Johann sekretarz króla Ludwika archidiakon von Kikellew (Küküllö) w Siedmiogrodzie jego kronikę wcielił Johann von Thurocz do swojej kroniki Węgier jako trzecią część ob. o Rusi Pars III cap. 28 i 29)

Rękopis w Dubnicy komitacie Trenczyńskim hr. Illésházy (spuścizna po Turzonach) pisany na papierze około 1476 (1458) obejmuje kronikę Szymona Keza (kapelana Władysława IV Kumana) i Thurocza oraz Jana de Küküllö sięga do r. 1479

Böhmer Joh. Fried.: Fontes rerum germanicarum. Stuttgart 1843–1853. 8o. I. II. III Bd. Hist. 4742.

...ł
...rok, drukarz, nakładca,
...voluminów, stronnic, kart,
...nów. — Rytownik.
...a . . . . . .

...mądrego Salomona
...tatnich śmiertel=
...naleziona, Jaśnie
...C Pani Helena
...ot-Tołubowa Łow:
...dkomorzyna Ziemi
...towa Woysk Litews:
...chmiańska, Sannicka
...pogrzebu swoiego
...oroioskim Wielebnych
...z Xiędza Idziego
...Scholarum Piarum
...ty Łowickiey Kazno:
...oiatu ogłoszona.
...Października.
...J.K.M. Scholarum Piarum
...owczemu W.X. Lit.

Liczba		
w Katalogu		Szafy
Inwentarza	Materyi	
	Hist.	4612. brosz.

Rodzaj oprawy	Otrzymano w roku 187	
	kupnem od	obowiązkowo
	zmianą z	darem

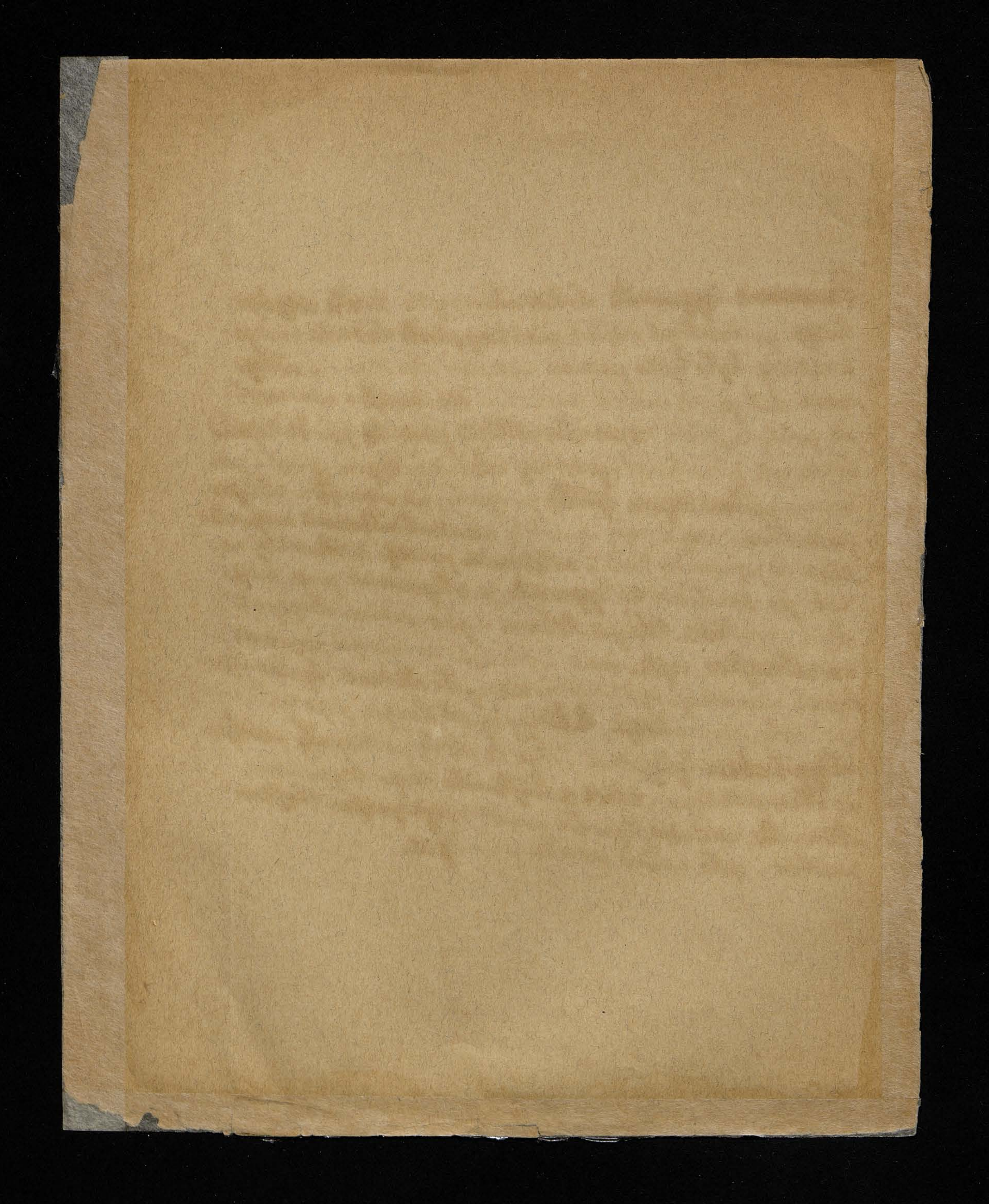
Wartość egzemplarza		za		Cena księgarska dzieła	
zł.	ct.	zł.	ct.	zł.	ct.

Scibor (herbu Ostoja (✠) z głową psa w czasie nad hetmem) przybył z Zygmuntem margrabią brandeburg. do Węgier. Według dyplomatów r. 1389 był Stiborius comes Posoniensis oraz Piotr i Andrzej ~~Bo~~ bracia – Zygmunt Król węg. nadaje dobra Stiborio, Nicolao Wydgowski et Andreae de Lodczeschye fratribus carnalibus w Węgrzech. Z tych Styborius r. 1397 został Wajwoda Transilvaniae – dostał znaczne dobra nad Wagą – umarł r. 1415 r. 1410 był Wajwoda Transilvaniae – fundował klasztor Paulinów koło zamku Bolondocz, i klasztor Kanoników regularnych w Ujhely r. 1423, i szpital w Szakolc 1431 – Krewnym jego był Styborius baccalaureus in decretis r. 1413 biskup Agryjski. – Scibor wojewoda siedmiogrodzk. z żony Dóbrochny zostawił syna Scibora +1434 pana zamku Bolundocz czyli Betzko nad Wagą: ten miał jedną tylko corkę Katarynę która poszła za Pawła Banfi de Alsó Lindva

R. 1435 Nicolayko de Stiboritz ~~[illegible]~~ prowadził z Królem Zygmuntem węgier. proces o ~~[illegible]~~ spadkosi Scibora.

(Ob: Collectanea genealogico-historica illus:
trium Hungariae familiarum quae jam
interciderunt ex MS eruit Carolus Wagner
Budae typ. Univ. 1778 fol. Decas I str. 128
i 2 tabl. + sztych. pieczęci: — Są tu familie:
~~Bodes, Obetkor,~~
Banfi de Alsó-Lindva, de Bathor, Be=
bek de Pelsöcz, de Chetnek, de Hedervara,
de Kanisa, Olah, de Stiborich (p. 98 — 102)
de Ujlak, de Zrin.

Panowanie Zygmunta Luksemburczyka Króla węgiers=
kiego, po świetnych rządach wielkiego Króla Ludwika andega=
weńskiego było tylko pasmem nieszczęść dla Węgier i od tego
czasu datuje się upadek Królestwa. Na zewnątrz nieszczęśli=
wa polityka, która się pamiętną porażką pod Nikopolis
odznaczyła gdzie kwiat rycerskiej młodzieży Węgier zginął i pro=
wincye poddane Węgrom przepadły; na wewnątrz złe gos=
podarstwo i srogie rządy wywołały nieukontentowanie magnatów,
które się pojmaniem Króla i osłabieniem powagi Królewskiej za=
kończyło. Niestałość Kr. Zygmunta, protegowanie przez niego
obcych wyrzutków, których dobrami i godnościami obsypywał,
marnotrawstwo, zastawianie wielu dóbr koronnych, zaprowa=
dzenie niemieckiej wojskowości, nieczyste stosunki dyplomatycz=
ne, częsty wyjazd z kraju, lubieżny żywot drugiej jego małżonki,
intrygi hrabiów Cylejskich i.t.p. do reszty podkopały politycz=
ne stanowisko Węgier, które przedstawiało obraz bezprawia,
stronnictw, zwichnięcie stosunków pomiędzy pojedynczemi klasami
państwa – zgoła upadek moralny w polityce.

286

384

384

pod rokiem

1393

Częstochowa (Czanstochowa,)

Krowodrza (Kawodrza) Krowodrza

Grabowa (Grabowka) Grabowka

Szarlyeowka (Szarleyka) Szarlejka

Elgotha (Lyota) Lgota

in Zakrzow angulus Janiska (Jamniska) = Lamiska
(pod Kłobuckiem

in Welun monast. S. Pauli

Derszinky (villa regia) (Dzietrznki)

Trambaczow - - - (Trębaczow)

Januszowa

Niviska

Scithi - - - (Sczyty)

Sokolnyky

22
12
244
264

Gniewosz z Dalewic

Rzyszcz Cod. dipl. T. I pod
r. 1399.

Herman I — N

żona córka Stefana bośniackiego, siostra żony cyg. [illegible]

Herman II
ban Kroacyi i Sławonii
żona hrab. Elżbieta inna Schaumburg wdowa

Wilhelm
żona Anna córka Kazim.
2) za hr. Dek

Anna
za Wład.
Jagieł

3 synów i 3 córk.

Fryderyk — N za Hen rykiem książęciem Goryzy — N za Mikołajem Gara młod. sym palat. węg. — Barbara za Zygmun tem węgier. zaśl. 1401

(którego matka bośniaczka) Helena

Anleitung zur Erforschung und Beschreibung der kirchlichen Kunstdenkmäler von P(ater) Fl.(orian) Wimmer von Kremsmünster) Linz 1863 mit 1 lithogr. Taf. (Eigenthum des Linzer Diözesan-Kunstvereines)

N
Gy
matk
był
córk
des
pó
za
pala
zab

N
p
S
(Fu

Herman Cilly

N. za Mikołajem
Gara

matka tego Gara
była Helena
córka serbskiego
despoty Łazarza

za Gara Mikołajem
palatinem
zabił ym

Maria żona Zygmunta węg
+17 maja 1392 pochow w Wielkim
Waradynie (Długosz pisze dobrze mylnie
Lib X a. 1395 że umarła 1395 d. 17
maja – lecz Samo i Anonim gnezn.
II p. 154)
podług Suroczа + 1372 Aschbach I p. 83

Stefan
(Twartko Król bośniacki + 16 Febr
1392 Rasciyi i Primorii
Król od 1389

nst:
3
er

2528 [4/7] 62

2526 [14/6]

An der ersten reise do gelobet uns unser bruder Konig von Ungern das 222 2 das erbeteil Lelzel Urk. 174 Nr. CXXIV. E. Windek p. 1081

Als ma zalte 87 dreizehnhundert drei und newnzig jare do santen wir nach dem Konige von Ungan unserem bruder. Eberhard Windeck (c. V. p. 1079 (apud Mencken) [Leben Sigismunds]

Orlanka = 1 zł. 4 gr.

altyn = 3 kop = 6 gr. (z tur. altyn = złoty)

Denar = szto 18 na 1 grosz Kazim. W. (czyli dziś 2 gr.)

Grosz turonski tournois srebrny 1 zł. 12 gr.

" szeroki pragski 16 denar = 1 zł. 10 gr.

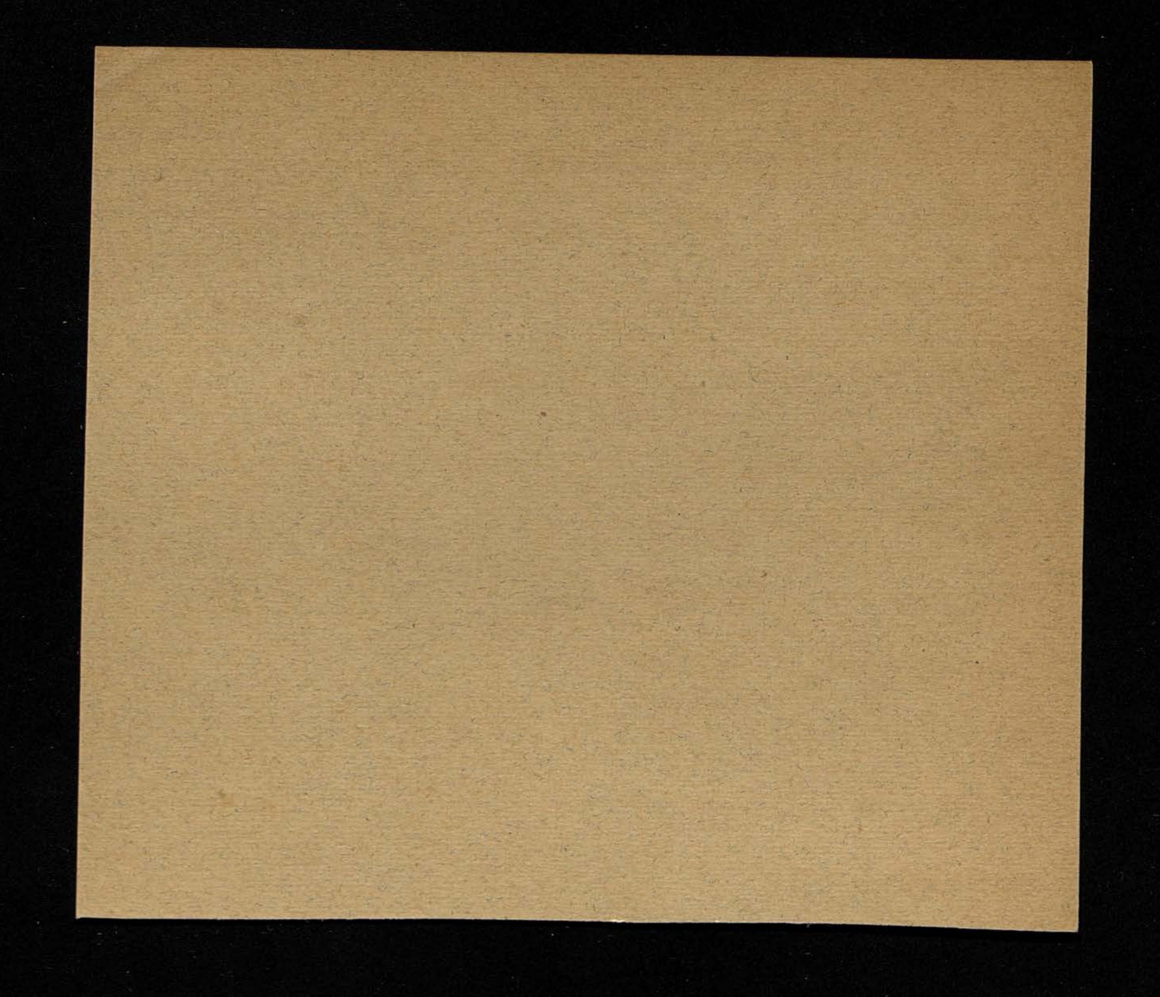
" " pragski 12 " 1 zł.

Grzywna mała dawniej 48 gr. srebr. potem miedzian

Kleppa moneta gremiasta

288

Bubek István Nádor 1401.
Czobor Imre és Janos 1475–1506.
Czudar Peter 1370
Hollós (Corvinus) Janos
Csákk Miklós
Konth Miklos
Rozgonyi Janos 1466
Bolondoczi Stibor
Zápolya János
Bakács Tamas 1497–1521
Kelemföld

289

<u>Berzewitzi</u> Stephanus poseł do Jagiełły na Łysejgorze R. 1419 (Dlug. XI. p. 402)

Philippi Callimachi De rebus gestis a Vladislao Polonorum atque Hungarorum Rege, Libri tres (editi opera Michaelis Bruti) Cracoviae, in officina Lazari ~~[illegible]~~ 1582. 4º

ded. Andreae Zborovio [illegible] Aulae Praefecto. Mich. Brutus.. Cracoviae 1582 V. Idus Febr.
(s. 9 tu szczegóły o familii Zborowskich)
Philippi Callimachi vitae brevis descriptio (p. 288–289)

pag. 284—354.

Rerum Hungaricarum Scriptores varii. Francofurti apud haeredes Andreae Wecheli 1600. fol.

1433 in profesto S. Mariae Joannes Zerdus cum Hussitis Keßmark devastavit

1453 Captores sub ductu Petri Axamit montem circa Kubisdorf incastrant, eundemque viridem montem aut Thabor cognominaverunt

1494 circa Conductum Paschae Władysław Król węgier. i Jan Albert Król pol. byli w Lewoczy.

Palatini

1373 Emericus Comes Palatinus et Iudex Cumanorum (po Władysławie Opolskim

1392 Detrius Bebek de Pelsöcz

1400 Nicolaus Marczalthövy

1402 Nicolaus de Gara.

1407 Dominicus Bebek de Pelsöcz

291

Budae

1442 (fer. 2a prox. post fest. S. Michaelis
(d. 1 Octobr.) Vladislaus rex Hungariae
nobili Michaeli de Lasotkij familiari suo
pro fidelibus servitiis in regno Hungariae
resistendo hostibus item pro damnis quas
suscepit circa civitatem Agriensem in
rebus suis dum nostri felicem cum
~~hostes~~ hostibus habuerunt conflictum
200 marcas in oppido Szrem inscribit
(Rzyszczewski Codex I p. 326)

Rządy osieroconego państwa węgierskiego po smutnej porażce warneńskiej (r. 1444) i na Kosowem polu (r. 1448) podczas małoletności Władysława Pogrobowca przyszłego następcy tronu powierzono walecznemu Janowi Huniadowi; zawiści niechętnego Jana Iskry który trzymał w swojej mocy zamki w północnych Węgrzech i który do ciągłych niesnasek z Huniadem od dworu rakuskiego był podbechtywany sprowadziła wiele nieszczęści na kraj i w otwartą anarchią się wreszcie wyrodziła w której granice polskie a mianowicie Spiż wiele ucierpiały. Po stoczonej walce pod Drzynowem d. 5 września r. 1449 w której szwagier Huniada Szekely od wojsk Iskry zginął, wyprawił król polski Kazimierz z sejmu Korczyńskiego r. 1449 w listopadzie Jana Zagorzeńskiego marszałka nadwornego Królowej i Jana Długosza kanonika krakowskiego znanego historyka w poselstwie do Węgier aby między zwaśnionemi stronami pokój uczynili; co się im też powiodło wszelakoż nie na długo, rozgorzał na nowo bój zacięty który się skończył porażką Huniada pod zamkiem Łuczeniec d. 7 września 1451,*) i nowemi układami [illegible]. Podczas tych zawichrzeń jeden z dawniejszych [illegible] Iskry Piotr Aksamit mający do 5000 zbrojnych opanował zamek Spiski, a obiecując jezdnemu po czerwonemu złotemu, pieszemu zaś połowę na tydzień żołdu, zgromadził przeszło 13000 ludzi z którymi napadał miasta spiskie węgierskie i polskie szerząc swe grabiące zagony aż ku Polsce. Dla poskromienia tego łupiestwa wysłano w jesieni 1453 Władysława Huniada syna namiestnika królewskiego z wojskiem który wprawdzie dobył zamku spiskiego lecz się to na niewiele przydało, bo śmiały i przezorny Axamit umknął w góry tatrzańskie i gród Pławnicki zdobyciem opanował z którego [illegible] dla zimy więcej się nie kuszono.
Podobnież dokuczał miastom polskim spiskim Jan Berczal z Dobry który r. 1451 Kezmark trzymał.

—

*) W bitwie tej którą współczesny poeta niemiecki Michał Beheim opisał, dowodził między innemi w wojsku węgierskim Polak zwany Brzecław który świadom sprawy rycerskiej Huniada ostrzegał aby sobie siły nieprzyjacielskiej tak lekce nie ważył.

R. 1457 d. 23 listopada zmarł nagle w Pradze siedmnasto-letni król węgierski Władysław V pogrobowiec w chwili właśnie gdy oczekiwał przyjazdu swej narzeczonej królewny Magdaleny z Francyi. Obrali Węgry na królestwo w następnym roku Macieja Korwina drugiego syna sławnego Jana Huniada. Drugie wszelakoż nieprzyjazne Korwinowi stronnictwo na którego czele stał Iskra zamyślało na tron węgierski powołać znowu króla polskiego. Jakoż zaraz r. 1458 udał się Iskra do Polski i radził Kazimierzowi IV aby pośpieszył objąć koronę węgierską która na niego podług prawa spada wraz z koroną czeską jako na małżonka Elżbiety siostry króla Władysława V pogrobowca a córki Albrechta króla rzymskiego węgiersk. i czeskiego (ostatniej dziedziczki tych koron z rodu luxembursko-habsburskiego którą Kazimierz IV jeszcze r. 1453 za zezwoleniem brata opiekuna Ulryka hrabi Cylijskiego, oraz stanów węgierskich w małżeństwo pojął i dotąd przyrzeczonego posagu w sumie 100000 czerw. zł. nie otrzymał. Mimo podobnego zachęty również ze strony Karola króla francuskiego i margrabi Misnijskiego szwagra króla polskiego (który miał starszą siostrę królowej polskiej za żonę) wzdragał się król wejść w podobne zamiary i niemoż-liwości swej przyczyną na wojnę z Krzyżakami która był zajęty składał. Obiecał Iskra (znając wielu żołdowników czeskich w wojsku krzyżackiem) przywieść do skutku pokój między Polską a Krzyżakami, jakoż r. 1458 za wdaniem się Iskry nastąpiło zawieszenie broni i traktowanie o pokój.

Podczas gdy Iskra w Polsce i Prusiech bawił stronnicy Macieja Korwina napadli partyzantów Iskry, pobili Mikołaja Komorowskiego i w pierwszy dzień Zielonych Świątek 1458 uderzyli pod miasteczkiem Potok (Saroš-Patak) na wojsko Talafusa Jana, które porazili, przyczem do 600 samych Polaków zginęło.

Za namową Iskry gotował się król Kazmierz na wiosnę do wyprawy węgierskiej. D. 19 marca 1459 pisał Maciej Korwin między innemi do czeskiego króla Jerzego Podiebradzkiego: „Dochodzą nas wieści że i król polski w jakimś zdradliwym „zamiarze rości sobie prawo do naszej węgierskiej korony i po-„dobnoś przeciwko nam nieprzyjacielsko chce wystąpić. Przetoż [

[upraszamy W. Miłości usilnie, abyście nam „na nasz koszt co najśpieszniej wyprawili „500 jezdców dobornych, wyćwiczonych, „dobrze uzbrojonych i wiernych."

Tymczasem za powodem węgierskich panów Mikołaja [: Stefana Zapolskiego] Ujlaki czyli Fryształckiego i Władysława Gary obrano cesarza rzymskiego Fryderyka IV rakuskiego królem węgierskim, co też króla Kazmierza od pochodu do Węgier wstrzymało – lubo niepotrzebnie bo Fryderyk wkrótce dobrowolnie 1461 ustąpił korony Maciejowi. Przy pomocy [illegible] swego krewnego Michała Silagyi podbił Maciej Korwin resztę północnych Węgier. Sam tylko Axamit w zamku Ptewnickim, Berczal, Pongracz i Piotr Komorowski opierali mu się długo, który to ostatni dopiero 1474 poddał się Maciejowi Korwinowi.

czyli Buda-Eörs

293

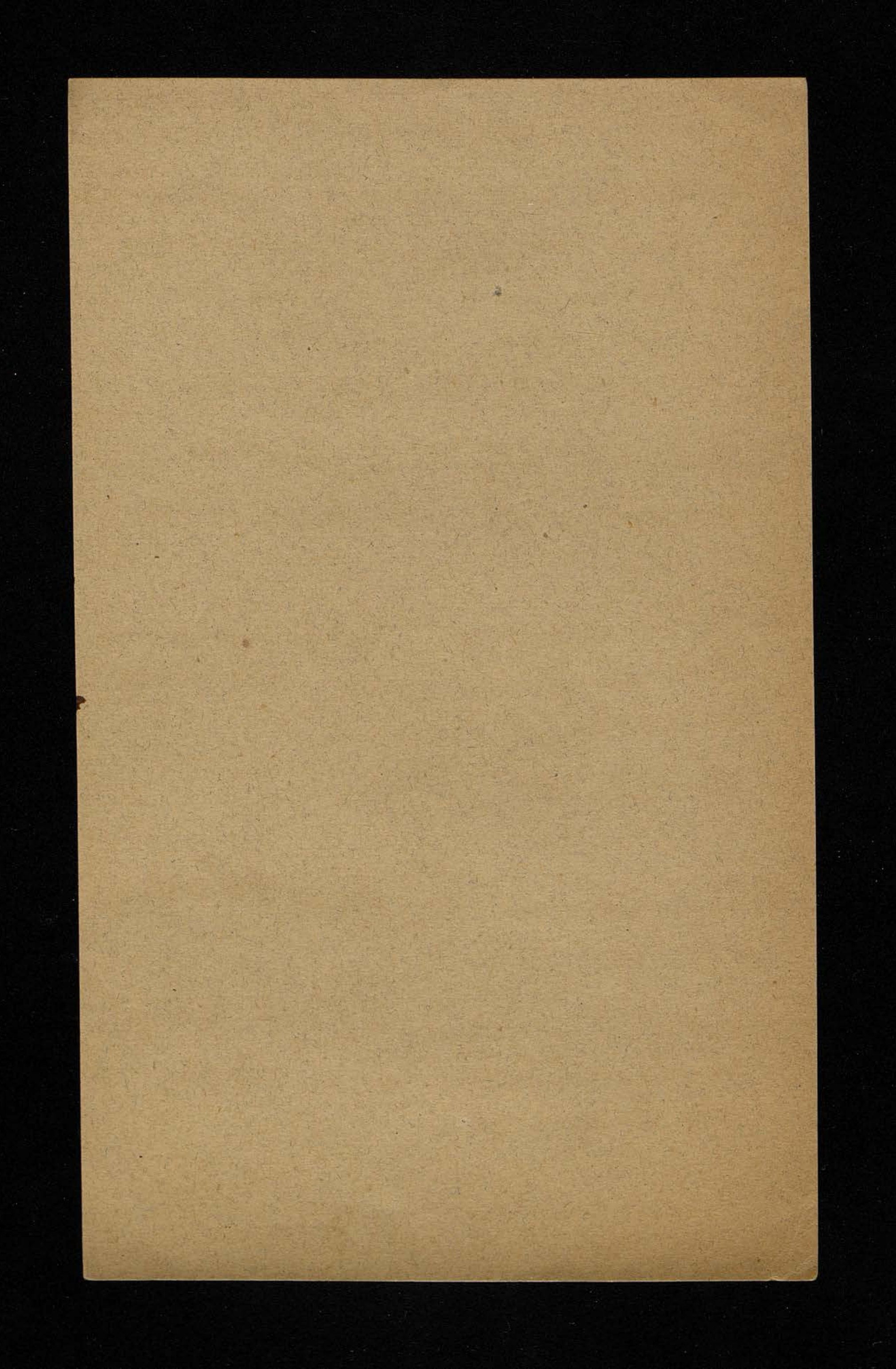
Buda-Örs (wieś w Komitacie Pest-Pilis obwód Buda (Ofen) ~~2650~~ do 4000 katolickich mieszkańców (poczta Ofen) mila od Budy
(Bel: Notitia. T. III p. 509.)

R. 1463-1463 było tu probostwo praepositura de Evrs prope Budam

ob. Theiner Augustinus: Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia Romae 1860. fol. Tomus II
pag. 598. 602

Statilius orator Ludovici Regis Hungariae ad Venetos 1521.

Joannes Statilius prepositus Eurisiensis secretarius et orator Ludovici Ungariae regis ad regem Poloniae 1525.

D:21 Sept 1471 Kazmierz z Krakowa wysłał list do Macieja zowiąc go uzurpatorem

294

D:2 Oktobr. młody Kazmierz wyjechał z Krakowa bawił w Stropkowie u Mikoł. Lereny

d 29 Oktobr. w Saros

8 Novembr w Hatvan

przez Gran cofnął się ku Nitrze w Nitrze przyjmował go sławny Jan de Cesinge (Janus) biskup pisarz kościelski; gdy Król Maciej nadciągnął uciekł do Komorowskiego w Nowy który Richava, Rosenberg, Hradek i Brewe trzymał, a z tąd do Polski uszedł

Maciej w zimie poodbierał zamki przez Polaków trzymane

Pokoj przez Stanisława Wątropkę Kasztelana sandeck. 1472 w Peszcie rozpoczęty a w Sromowcach zawarty zakończył tę niesnaski lecz r. 1474 na nowo się rozpoczęły niesnaski Maciej wpadł do Polski do Dukli aż 21 lutego 1474 zawarto pokoj w Starej wsi

Maciej krol uszedł do Brewny zajął zamki Rosenberg, Hradek, Ovar, i Szent-Miklos a zapłaciwszy 8000 dukatów zrobił ze mu Komorowski Brewny ustąpił 1474 (w marcu)

Engel III Thl. I Abth.

Kvaleth III Bd.

Fessler. V Theil I Bd.

Ladislau V 1445 – ~~1452~~ † 1457.
Mathias Corvinus 1458 † 1490

Huss. 20
Ar – Pinl
1459
220 Jobagion.
mani

1484
24
14.6.0
14 81
9

1471
1460
– 11

Weissenburg

295

W bitwie pod Mohaczem 1526 pojmany od Turków Jan Pilecki i Jan Maciejowski cubiculi regii ministri (króla Ludwika uszli z niewoli (Broderitsius apud Bonfin

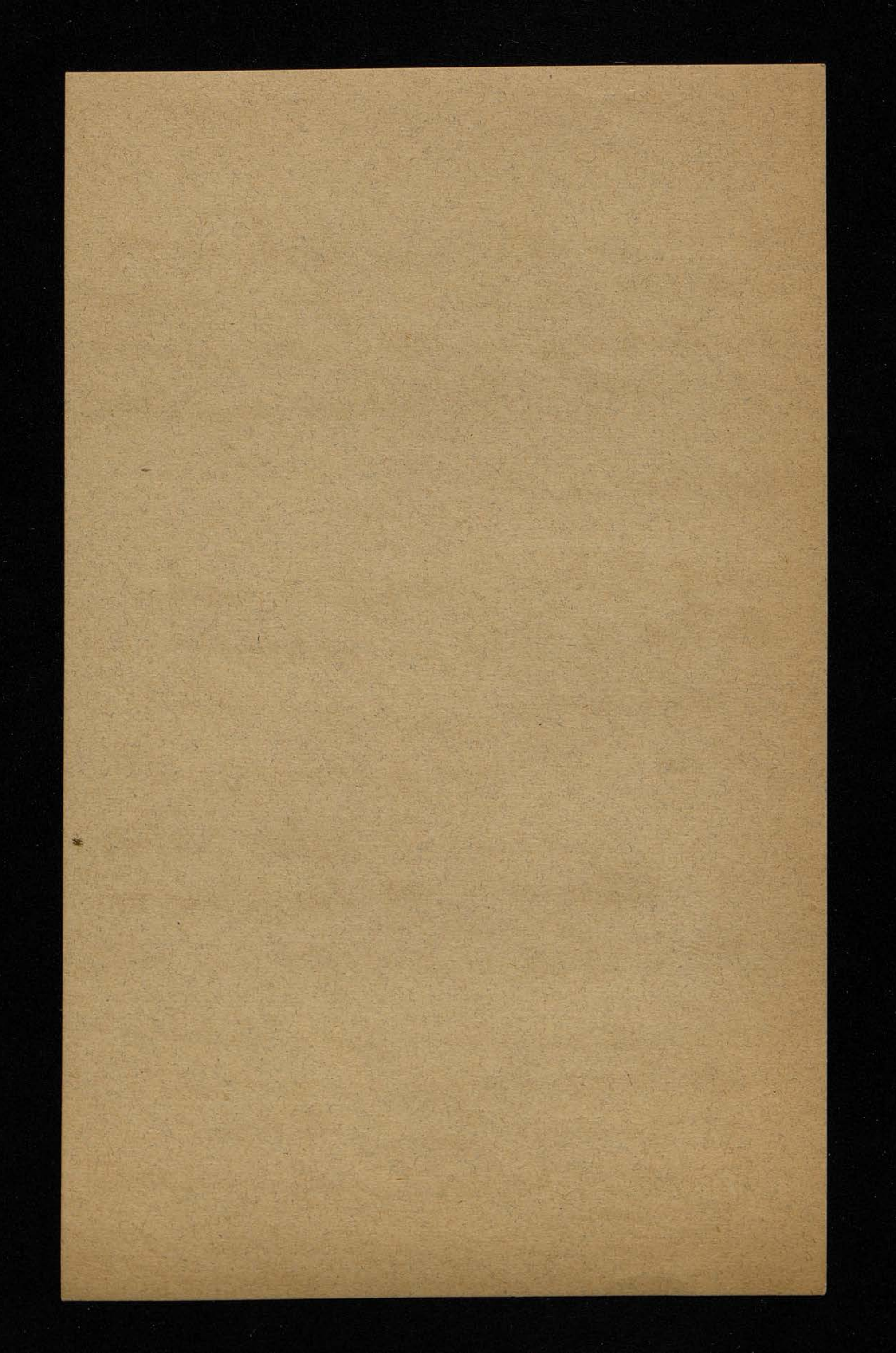
Schwandtner Tom II

Joannes Statilius praepositus veteris Budae, a 1526 per Joannem Zapoliā factus episcopus Albae Juliae (Bonfin) posłuje do Wenecyi 1521

Joannes Statilius episcopus, Albae Juliae sive Albensis sive Transilvaniae electus 1528, vivit 1549 + circa 1551.

1525 in Aprili Cracoviam missus a Ludovico rege Hungariae ad foedus percutiendum cum Sigismundo Joannes Statilius praepositus Eurisiensis secretarius et orator regis Ludovici.

Szeredai Anton: Series antiquorum et recentiorum episcoporum Transsylvaniae. Albae Carolinae 1790. 4to

296

Diarium europaeum

Hist 5615.

Vorbeczi Stefan ur. 1476 + 1541 turecki sędzia w Budzie: Tripartitum opus juris consuetudinarii regni Hungariae. Bartphae 1643. Leutschoviae 1660

(aż do r. 1848 od 1514 w użyciu)

Histor. polska . 462 –

———— 827

———— 1921

———— 1935.

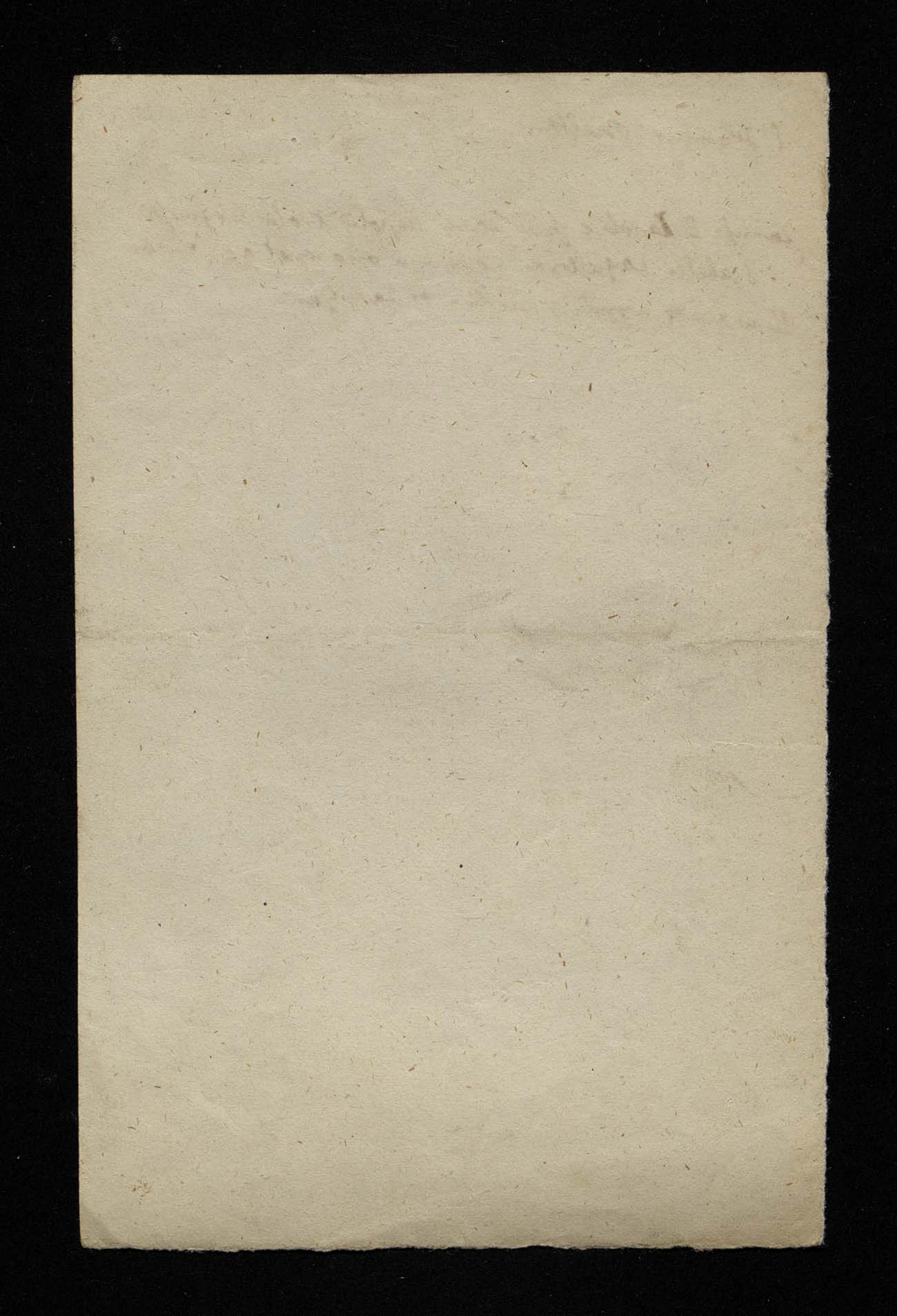
Sztuki piękne – 48. – (10)

– 168.

– 32

cf. Hammer. Bielski

Janusz II Zapolija syn Jana Zapolij króla Węgiersk. i Izabelli Jagiellonki po śmierci ojca wziął go Soliman II w opiekę wyzuty z państwa od Rakuszan.

materyjały do historyi węg. 298

Ladislaus Szalay: Siedmiogród i Turczyzna listy 1567–1578 Protocollum Batho ranum Koncepta listów Stefana i Kryształa Batorych – Pesth bei Lauffer et Stolp 1861.

Historya Węgier Tom II [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

Pisma Veranczya (w Monumentach akademii węgierskiej

Król Jan i Dyplomacyja (w Buda pesti Szemle)

Pisma Jana Kemény i Mikołaja Bethlen (Magyar történelmi emlékek

T. I. obejmuje epokę odrębną

w Torkie.

Gigli G.

Lezioni di lingua toscana. In Venezia. 1751. in-8°. *amp.*

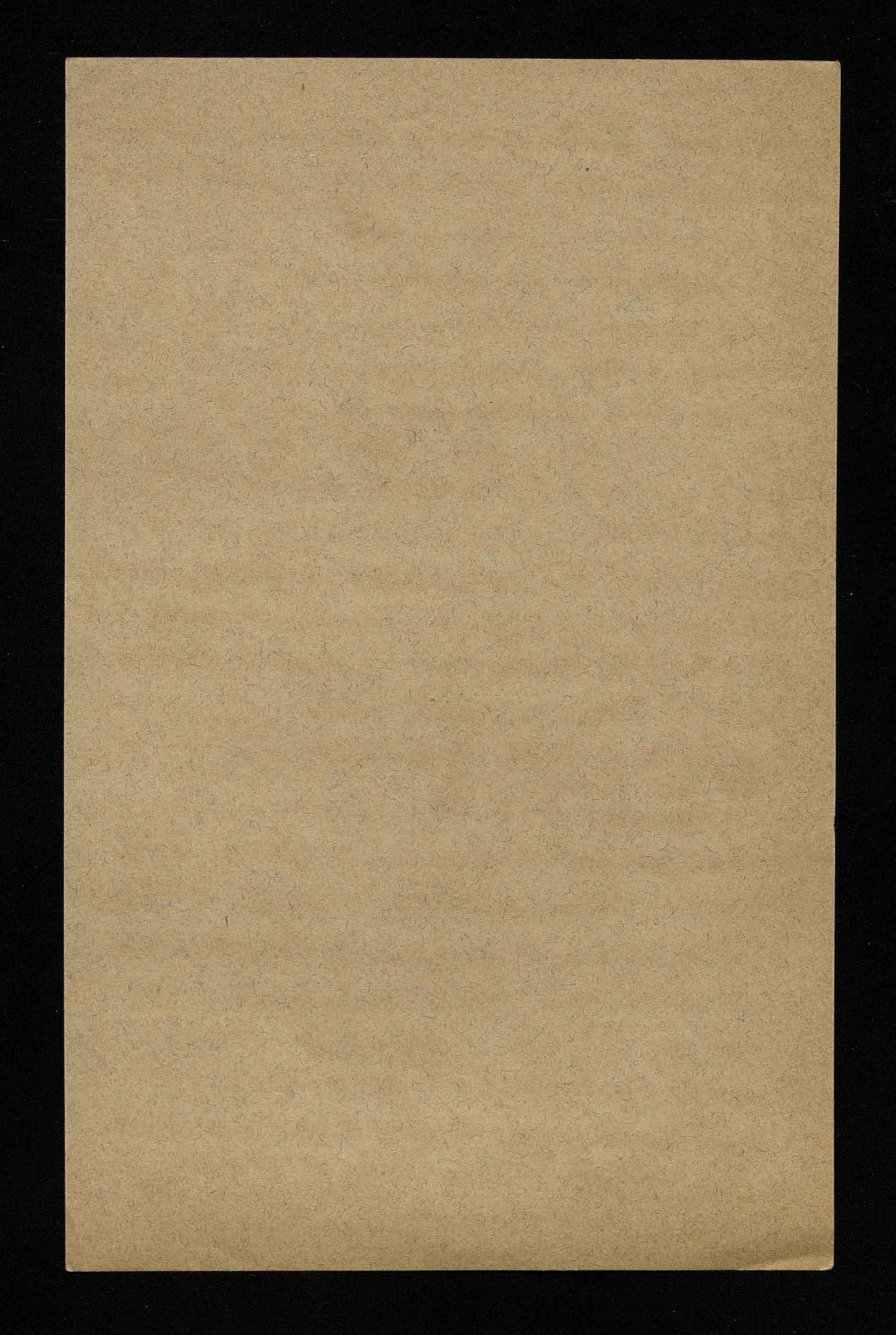
(f. 2.)

Kovacius Piotr rodem z Zdakowa, kształcił się w Akademii Krak. gdzie r. 1567 został Baccal. Art. a r. 1572 Dr Philos., r. 1581 za wdaniem się Króla pozwolono mu wyjechać do Włoch na 3 lata na naukę lekarską. Później był Professorem Akad. Krak. † 1588. Papież chwali jego naukę astronomiczną, którą się przyczynił do poprawy kalendarza. Kalendarze jego układu były sławne, tłomaczono je na język niemiecki w Wrocławiu i na węgierski.

1) Kalendariom és az Egeknek 's Tsillagoknak forgásából az Időnek naponként való ítélete 1584 Esztendőre. Nyomtatta Otmar Bálint). Nagyszombat, 1584.
– – toż na r. 1579. Nagyszombat (tłomaczył Pecsi Lukacs. 8o
– – Prognostyk na r. 1582. Galgocz.

Szinnyei József: Bibliotheca hungarica 1878.
Magyar Könyvesház avagy a' Magyar Könyveknek kinyomtatások ideje szerént való rövid emlitesök. irá Sandor István. Győrött, Streibig Josef Betuivel 1803. 8o str. 285

Bibliografia węgierska od r. 1533 w Krakowie
Listy S. Pawła tłomacz Benedykt Komjati aż do r. 1800
Bibliograf obca. 438.
w Bardyjowie druk Krzysztof Sovari Sos 1597
w Lewoczy 1630 druk Joannus Betulens

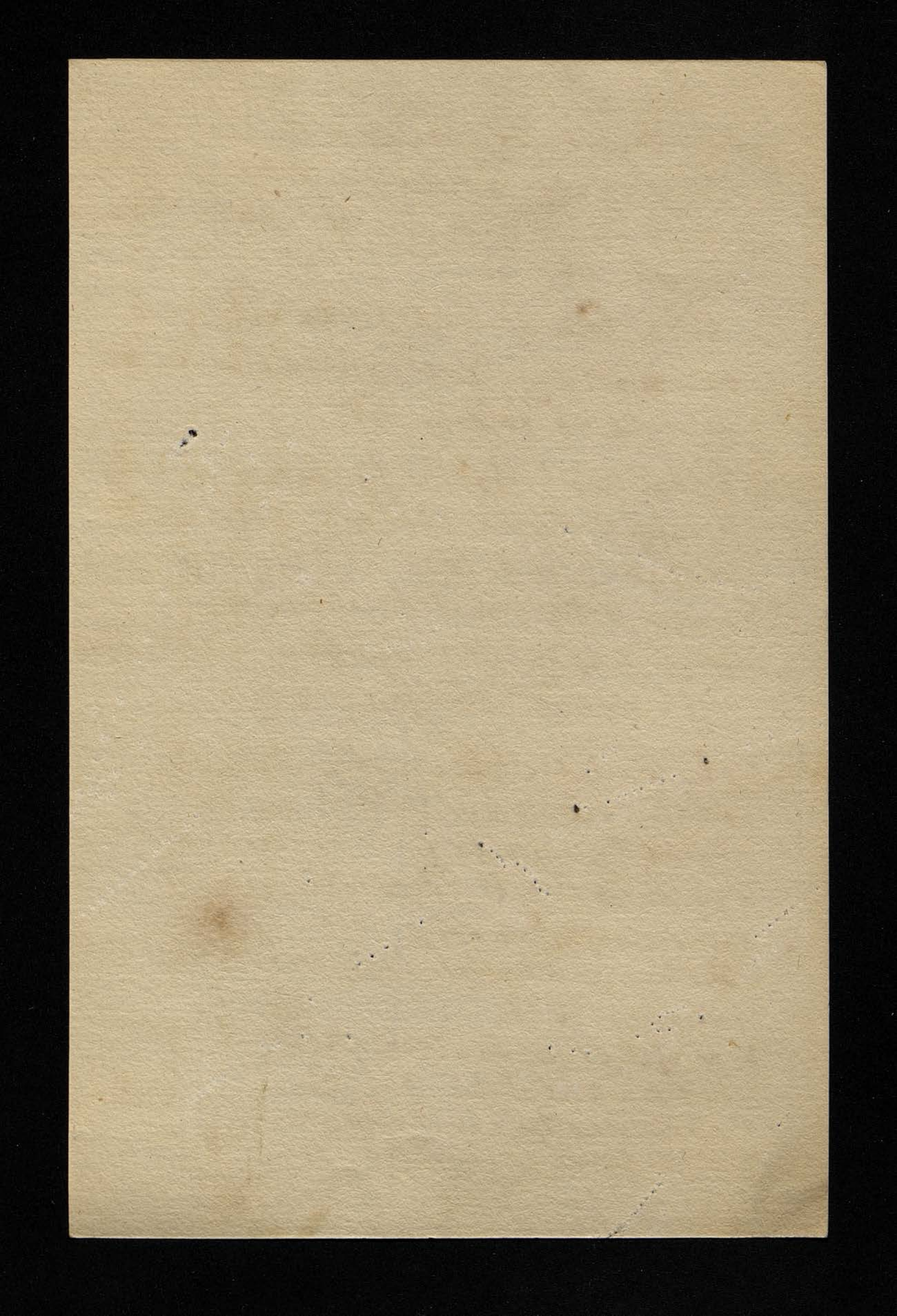
300

Gyulai Paulus: 1) Commentariorum rerum a Stephano rege adversus Magnum Moscoviae Ducem gestarum A. 1580. Claudiopoli 1581. 4°

2) Epistola ad Georgium Sibricum dum capitaneus Varadensis creatus fuisset, scripta ex Polonia 1585

|: Gyulai Paweł kształcił się kosztem Kaspra Bekiesza w Padwie, Bononii, Stefan Batory wziął go z sobą do Polski na sekretarza, po śmierci Króla wrócił do Siedmiogrodu gdzie jako Kanclerz Apafiego został zabity: był wyznania Kalwińskiego :|

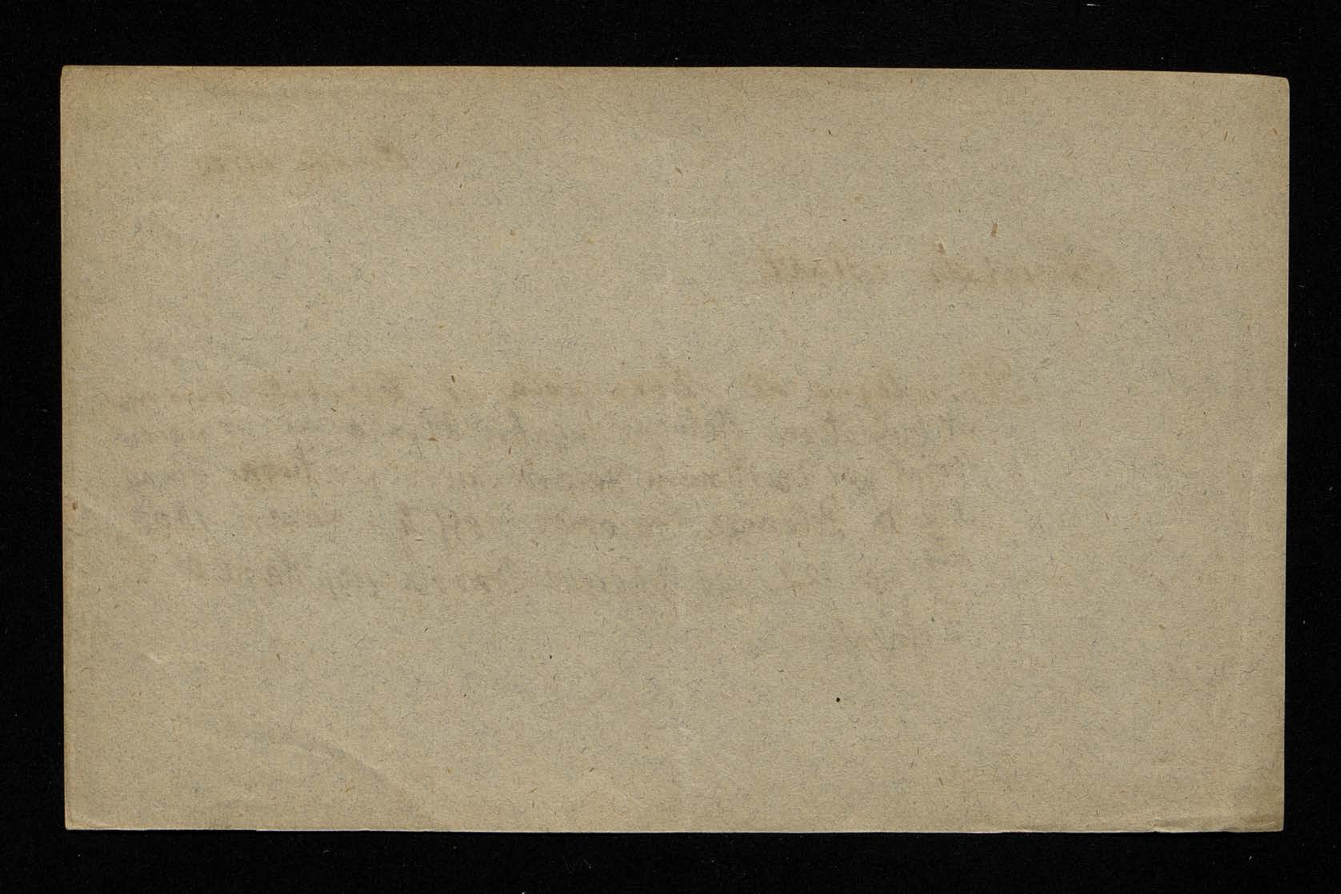
Szekély (Siculus) Stefan urodz w Bentzéd pomiędzy Szeklerami (Kalwin) wydał:
1) Keresztyénségnek fundamentomáról tanusag (Fundamenta Christianitatis pro Schola Szikszaiensis. Cracoviae 1538
2) Tłomaczenie hymnow Łacińskich na węgierskie Cracoviae 1538
3) Keresztyénség Fundamentuma, 1544. 8°
4) Hit Fundamentuma. 1546. 8°
5) Tłomaczenie Psalmow po węgiersku. Crac. 1548.
6) Kronika świata po węgiersku. Crac. 1548. 4°

Cracov. 1603.

Feierdi Mart.

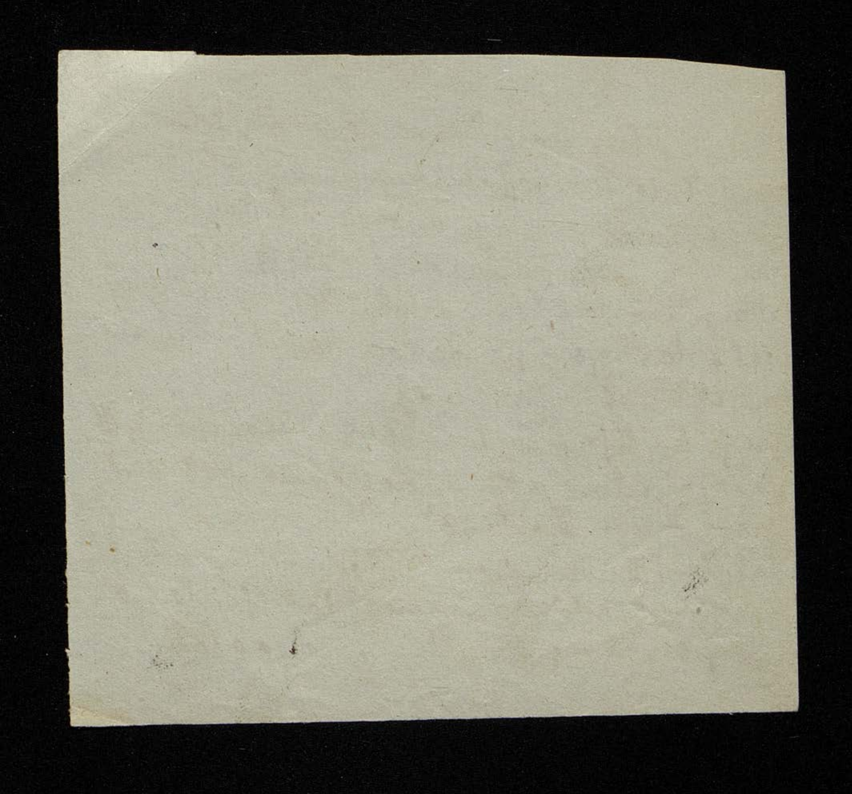
Dialogus de horrenda et terribili ruina et desolatione statuque lugubri Hungariae, ex Sacris Script. per Martinum Feierdi Sacerd. peditum Hung. S. R. M. Poloniae. Cracoviae, in off. typ. Lazari 1603. 4to pp. 122. ded. Andreae Bobola capitaneo Lipnensi.

R. 1657 cesarz Leopold chcąc dopomódz Polsce wysłał do Jerzego II Rakocego w poselstwie Jerzego Szelepcsenyi biskupa nitrzańskiego kanclerza król. aby Rakocego wstrzymał od wtargnięcia do Polski. Przybył biskup 25 Febr. 1657 do Stryja gdzie Rakocy bawił, lecz nic nie wskórał (Kazius)

Tenże sam biskup wysłany wprzód 1648 od Ferdynanda III do Polski ratione castri Lublo (Comitia 1648 Ferdinandi III Dec. III art. 28)

Ladislaus III Adamus comes Erdödy biskup nitrzański posłował około 1736 posłował do Polski do Króla Fryderyka Augusta polsk. podobno o Spiż.

303

Jacobus de Clusa seu de Paradiso ord. Carthus. De arte bene moriendi. Mscpt

304

Munkacz bisk. grecko-kat. nowo urządzone 1771 i 1856 obejmuje 410 □ mil – dusz 360447 – dekanatów 44, farnych cerkwi 372, filii 989; kooperatorów 3 – Księży świeck. 439, klasztornych 40. Klasztorów Bazylianów 9 w nich 40 mnichów – Seminarium i liceum stolica w Unghwar – biskup Bazyli Popowics

Eperies bisk. greck. unit. utworzone 1816 – dusz 160,000 – dekanatów 17 parafii 187, kapelanij 3, i lokalny kapelan – Księży świeck. 193, klasztorów bazyl. 2 w nich 7 księży i 2 laików – biskup Józef Gaganecz.

Fol.

BUCH-KUNST-MUSIKALIEN
und
LANDKARTENHANDLUNG.

Deutsche,
polnische und französische
LESEBIBLIOTHEK.

D.

zur

Babai Franc: Archiepiscopi Strigoniensis Tyrnavia 1776. 8º maj Ibfgyd

70 kr.

305

Wallishauser (Nr. 16)

Wien

Lig III d. 3 Czerw 1616

306

Collectanea genealogico-historica illustrium Hungariae familiarum quae jam interciderunt ... ex MS. potissimum eruit... Carolus Wagner.... Posonii Pestini et Lipsiae (J. M. Landerer) 1802. 8º

Decas I (1802) str 164 i 1 tabl. herb. (10 familii między temi VI p. 56-69 Bebek de Pelsöcz i p. 124 de Stiborich

" II (1802) str. 188 i 1 tabl. " (10 fam.

" III (1802) str. 145 i 1 tabl. (10 fam.

" IV (1802) str. 112 i 1 tabl. 10 fam.)

Detricus Bubek był palatinus Hungariae 1397-1401 (miał to być syn Macieja) zostawił syna Dominika

Bela IV nadał dobra rozległe Bebekom

Georgius (filius Dominici) Bebek comes Liptoviensis

Joannes
Stiborius
epifc agrien
1410

w rzeczypospolitej w koronie trzymajacy 2 ryby

glowa psia

Stiboi de Stiboricz
wajvoda Transil 1395

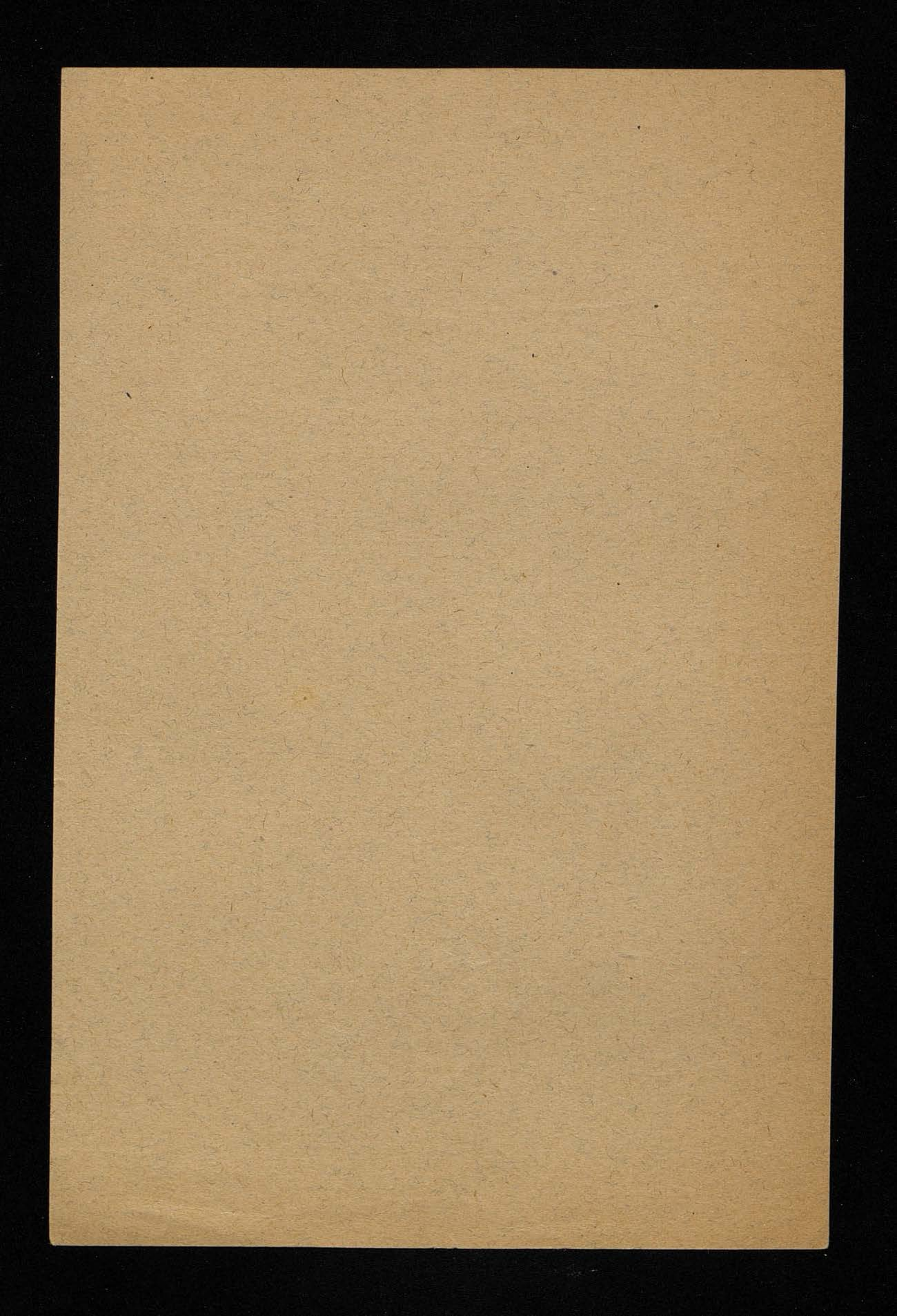
w Węgrzech:

R. 1389 było 3 braci (Stiborius comes Posonien-
sis - Petrus - Andreas.
2 typ: Andreas Podrzesje de Stiborzicz capi-
taneus Trenchin dominus castri Ukronycz
(Ugrocz)
Stiborius Vajvoda Transilvanius creatus 1397
miał całe Poważe 1410 - żył jeszcze 1423.
Stiborius II Baccal. in Decretis episc Agriensis
1413. (syn Stibora I)
Stiborius III (dziedzic Poważa (z żony Dobrochny +1434
zostawił córkę Katarzynę wydaną za
Pawła Banfi de Also Liadva
r. 1435 Nicolayko de Stiboritz Polonus
rościł prawo do spadku po Stiborze III.

307

Saros zamek na górze wyglądający jak miasto ufortyfikowane, otoczone basztami, z winnicą pod górą zamkową. – U stop zamku za rzeką: pałacyk (Katztel) z 2 basztami. Widok rytowany in folio z wyjazdem pana polującego z sokołami rysowany: Communicavit Georgius Houfnaglius A° 1617 jest w Braun Georgius et Hogenberg Franciscus: Theatrum urbium praecipuarum mundi Coloniae Agrippinae 1617. fol. Tom VI Nr 38.

Scipio de Campo Piotr

Zamek Torna dziś potężne ruiny na wysokiej górze nad miastem (w Komitacie Torna) (Torna vara) gniazdo Bebeków, czyli Bubeków którzy posiadali zamki: Krasznahorka, Pelsöcz, Szadvar. Z tych Maciej Bebek kwitnął za Beli IV synowie jego: Filip Dětryk – Jerzy 1360–1369. R. 1440 Imre na Pelsöczu Bebek – Stefan 1450 – ~~Władysław~~ Jan 1498 Franciszek

po nich w XVII w. Majoczy, Andrassy, Keglevich.

Tarko gniazdo (Tarczay rodziny przodek ich Rikolfus 1312

Tarczay ~~[illegible]~~ Tamas ostatnia ~~[illegible]~~ na początku XVI w. wniosła w familię Drugeth w Hethars nagrobek w zbroi z proporcem za niotki i herb Niedźwiedź stojący między 2 drzewami: Hic sepultus est generosus ac strenuus miles dominus Thomas Tarczai Anno 1493 – pod zamkiem w dolinie stary dwór piątrowy.

Fryczowce zamek stary z 2 basztami nalo-
widła al sgrafitto czyli fresci
stare wizerunki Węgrów: Michael
Sorger aedificavit Anno 1630

Comes Stanislaus Thurzo palat. Regni
Hung. Judex Cumanorum, Comes Sce-
pus. locumtenens per Hungariam.
+ 1 Maji 1625 aet. 49.
w zbroi z gołą głową na kobiercu u nóg
lew

Mathaeus Bebek

Detricus

Benedictus

Dominicus

Georgius. comes Liptov. 1358 - Banus Dalmat. Croat. Capit. Russiae comes Saros. - po smierci żony ~~Emericus~~ Detricus zostal Krzyżakiem s. Joannis Prior Auranae comes de Dubizza, popierał stronę Władysława syna Carola de Durazzo) przeciw Krolowi Zygmuntowi

Stephanus. comes Liptov. 1360 - 1369 Iudex Curiae Regni

Anna consors Nicolai Forgach de Gymes 1333

Dominicus episcopus Csanadiens 1362 - 1370

Detricus Banus Dalmat. Croat. Sclavonia ~~100~~ palatinus Hungar. 1397 - 1401.

Georgius 1376

Ladislaus 1390

Franciscus

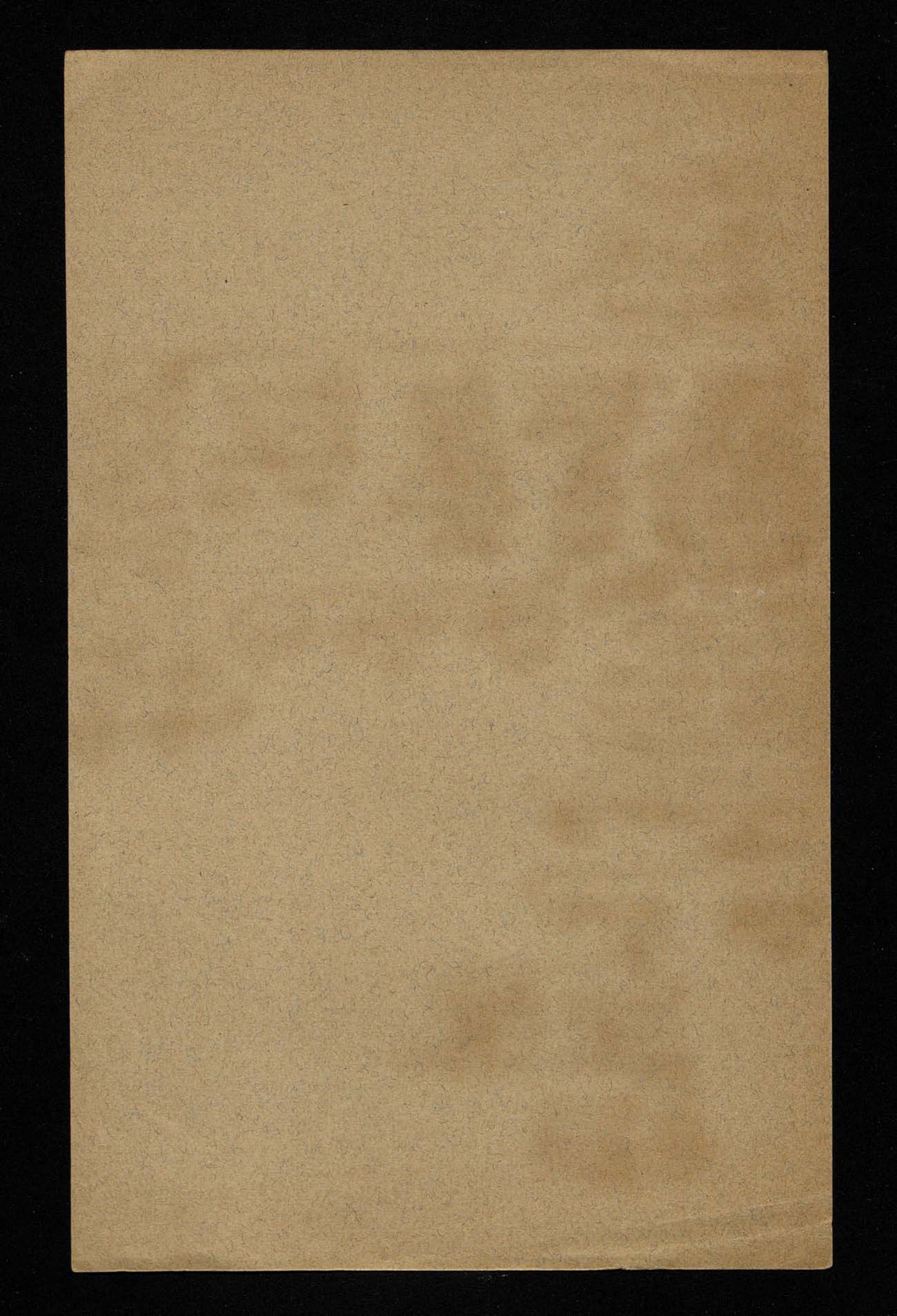
Nicolaus - Petrus

Andreas 1404

Ladislaus 1417

Emericus +1448 comes Fran: sil: Cons: Veronica filia Mathaei de Palocz Palatini

Ladislaus +1448 comes Gömer

Hethars (Siberlinden) w Koszele jest nagrobek przedstawiający rycerza z chorągwią w górę z aniołków i herb: Niedźwiedź wspinający się między 2 drzewami: Hic sepultus est/ generosus ac strenuus miles dominus/ Thomas Tarczai/ Anno Millesimo CCCC nonagesimo tercio. = (1493)

Ten Tarczay Thamas r. 1434 wpadł do Polski i złupił Żmigród

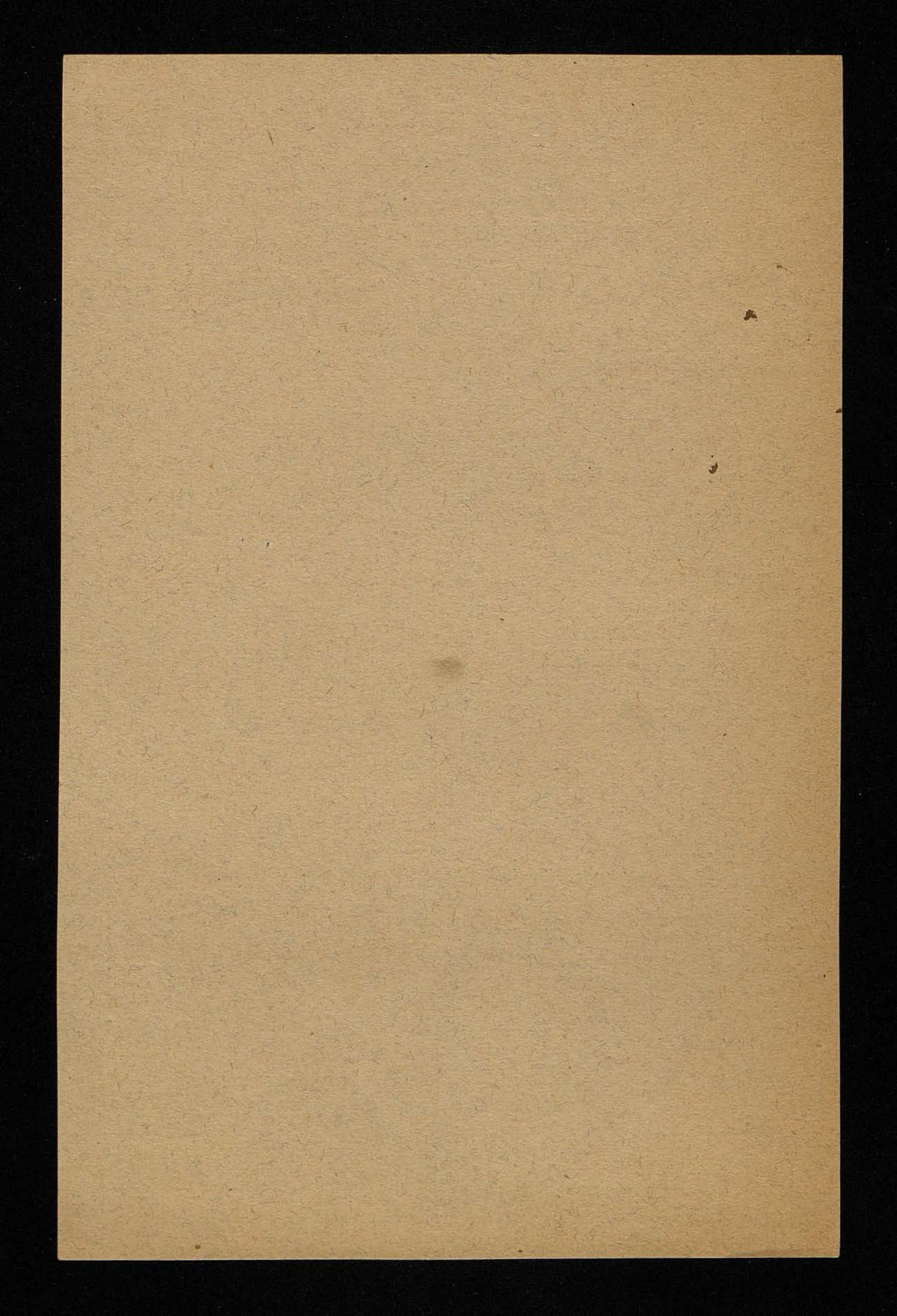
są zabytki tamże jego syna Mikołaja

Tarkö zamek (Kamenica) niż – Tarczay Anna była za Jerzym Drugeth za czasów Izabelli Zapolyowej

założył Rudolf II syn Rykolfa Jerzego który przybrał nazwę Tarczay 1312

Zboro ruiny zamku zamek Seredych

Mako czyli Makowicza należał zamek do Rozgonów po nich 1522 do Tarczajów w Zborowie pomnik Seredych w polu.

311

General Richard Guyon de Grey baron de Lamplun 1849 komendant 4^{go} Korpusu.

Petöfy Sandor † 31 Lipca 1849 w bitwie pod Segesvár

Vojk Olah Hunyadi szlachcic siedmiogrodzki
Żona: Elzbieta Morsinai

Jan Hunyadi gubernator Węgier + 1456
Ż. Elzbieta Szilagyi + 1480

- Ladislaus + 1457
- Mathias Król + 1490
  Ż: 1) Katarzyna (córka Króla czesk. Jerzego Podiebradzkiego) + 1464
  2) Beatrix (córka Ferdynanda Króla Neapolu) + 1508

  Johannes Corvinus (syn nieślubny urodzony z Szlązaczki) + 1504
  Ż: Beatrix Frangepan.
  - Krzysztof.
  - Elzbieta.

Maria
za: Manzila (syn wojewody wołoskiego Dan

- Stanczul.
- Stojan.
  - Nicolaus Olah arcybiskup ostrihomski (Granu)

N. córka
Mąż N. Székely de Szentgyörgy

- Jan ban Slawonii
- Tomasz prior de Aurana.

Jan

P. P.

Soeben erschien:

Die siebente Auflage

(61—70000)

von

H. Lange's

Volksschul-Atlas

über alle Theile der Erde.

Zweiunddreissig Karten in Farbendruck.

Steif cartonnirt.

Preis $7^1/_2$ Sgr. = **27** kr. südd. W.

Hochachtend

George Westermann.

Von **George Westermann** in Braunschweig erbitte **baar**:

Neuer Volksschul-Atlas über alle Theile der Erde. 32 Karten in Farbendruck von **Dr. H. Lange. 7. Auflage.** Preis $7^1/_2$ Sgr. = **27** kr. südd. W.

Einzelne Exemplare in Rechnung mit $33^1/_3$ % Rab.
Kleine Partien Baar mit $33^1/_3$ %,
25 Exemplare Baar mit $33^1/_3$ % und 2 Freiexpl.,
50 Exemplare Baar mit $33^1/_3$ % und 4 Freiexpl.,
100 Exemplare Baar mit $33^1/_3$ % und 10 Freiexpl.,
oder 100 Exemplare Baar mit 40% ohne Freiexpl.
Prospecte zu sorgfältiger Verbreitung.
Kleine Placate für Buchbinder und sonstige Wiederverkäufer.

(Gebundene Exemplare nur durch Herrn Fr. Volckmar.)

Jan Hunyadi + 11 Augusta 1456 mając 56 lat

313

Elżbieta

Ladislaus Huniad
+ 17 marca 1457 ścięty
mając lat 24

Mathias Huniad
ur. 27 marca
1443. + 1490.
d. 6 Kwietnia
Ż. Beatryka
córka Ferdynanda
Króla Neapol.
zaśl. 1477.

Jan
Korwin
1490

Werböczy Stefan autor Tripartitum syn Jana i Apolonii Deák ur. w Werböczy w Komit Ugocsa r. 1460 | Kształcił się w Akad. w Budzie, w Wiedniu + 1542

Dzieło p. t. ....

Maria + 17 maja 1392

egzemplarz jest czysty mając 72 lat

tomów Elżbieta pochowana w Jadrze woluminów

pożyczyłem z Biblioteki c. k. Uniwersytetu, zwrócę je w tygodni biorąc **odpowiedzialność** za uszkodzenia lub dopiski.

Kraków dnia 187

Ulica Elżbieta Dom Łokietkówna Piętro

Godność + 1381 Imię mając Nazwisko 80 lat

pochowana w Starej Budzie

Data	Nazwisko pożyczającego: w Klasztorze Matki Bożej
	Nazwisko ręczyciela:

Tytuł dzieła.

Comes Leustachius de genere Rathold.

Dèsev (Dezvö – Dèsiderius) 1288
Rolandus

Benedictus

(Kapolya) Johannes de Kapla Vayvoda 1385 Russiae et Judex Curiae 1393.
Dèsev
Tomas archiepiscopus strigoniensis + 1376.

Lorand
Leustach
Peter

Ladislaus
Elisabeth uxor Danielis Pérenyi 1449.

Georgius 1449. (Zapolya?)

Ladislaus

Dąmroka (córka Świętopełka księcia pomorskiego) † ~~20~~ 25 Maja 1223 w klasztorze Żukowie jako zakonnica.

Bolesław pobożny z żony Jolanty (Joheleth) miał córkę Annę ur. 1276 (zakonnicę w klasztorze Owińsku 1280 ?)

Przemysław I miał córkę Annę ksienię w Owińsku

Salomea (córka Ziemowita mazowieckiego) ~~[illegible]~~ klaryska † 1301

Jolanta (córka Henryka księcia lignick.) ksieni klarysek w Skale r. 1332 – 1346

Jolanta (córka Kazimierza księcia cieszyńsk.) ksieni klarysek w Skale 1361 (czyli 1316)

315

Alexius Fuszo + 5
Martius 1594
z dzieci

Arnold 1312

Eliaș

Ladislaus

Benedykt wice gespan Spiski 1450

Ladislaus 1525

młodsza gałąź 316

Jerzy Görgey
z Zuzanna Perczian

Herman

Artur
ur. 1819
z Adela
d'Aubain

~~Geza~~ Stefan
ur. 1821

Görgey de Görgö
& Toppore(z)

Jordan 1250

Jan
1263

Detrich
de [illegible]
[illegible]
Svábz

Elias
1278 dostał
Görgo od
Władysława
V

Jordan II
+ 1312 w bitwie [illegible]
pod Rozgon[illegible]

Arnold 1312

317

Neusohl katol. Obergymnas. upraznisto prof. [illegible]-[illegible] slowack. mowy

Čulen Martin Director d. Neusohler Obergym od 1867 do Leutschau.

Wilhelm Pauliny Tóth

Andreas Truchly Redacteur der belletrist. Zeitsch. Orol

Ferienčik Nicolaus Red. d. Hlasnik

Gross-Revuca evls. Obergymnas. est. 1862. ⎫
Turoc-Sankt-Martin. evang. Unter Gymnasium od 1866 ⎬ 1874
Turoc-Znicov kath. Untergymnas od 1869 ⎭

Trefort Unterrichts-Minister dnia 6 April 1875 Matica slovenska [illegible]

Nazwiska obce zmadiaryzowane.

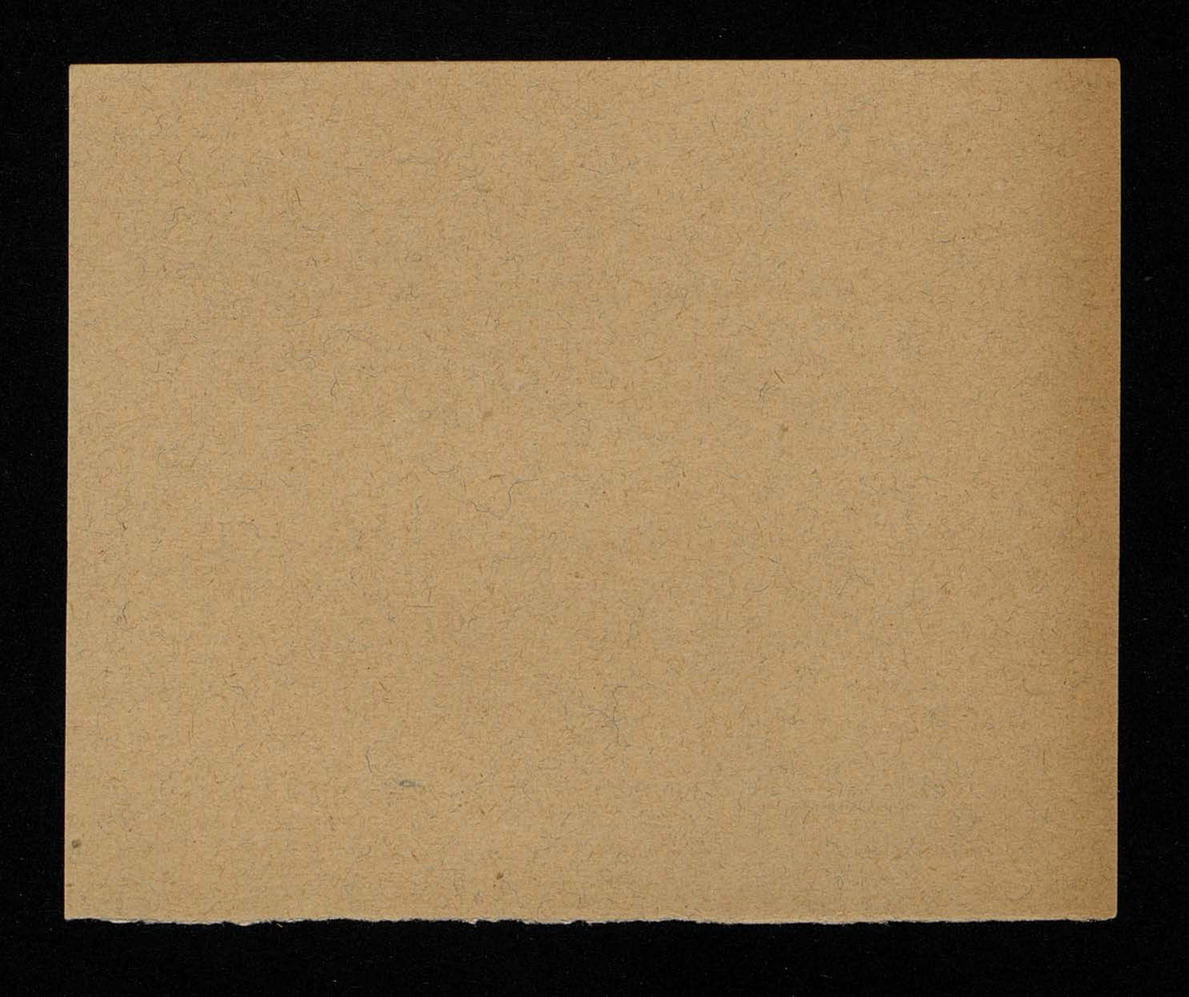
Hundsdorfer - Hunfalvy
Petrovič - Petöfi
Pfannschmidt - Zsedényi
Schödel - Toldy
Frankl - Fraknói
Halbschuh - Irányi
Bloch - Ballaghy
Weinberger - Vámbéry
Wagner - Kerékgyártó
Hausmann Házmán
Polak - Légrády
Fromm - Szende
Bartel - Bartal
Lövy - Lévay
Schröck - Somhegyi
Zima - Télfy
Helfer - Helfy
Frommer - Áldor
Beermann - Szederkényi

Töpfner - Edényi
Jakubovič - Kemény
Hoffmann - Reményi
Koppel - Harkányi
Ullman - Szitányi
Schmidt - Szikray
Klein - Kilényi
Winkler - Radványi
Drechsler - Zádory
Abeles - Ábrányi
Rosenzweig - Rózsahegyi
Gampert - Gyöngyösi
Rosenthal - Rózsavölgyi
Oesterreicher - Keleti
Kalivoda - Gyulay
Wolf - Farkas

318

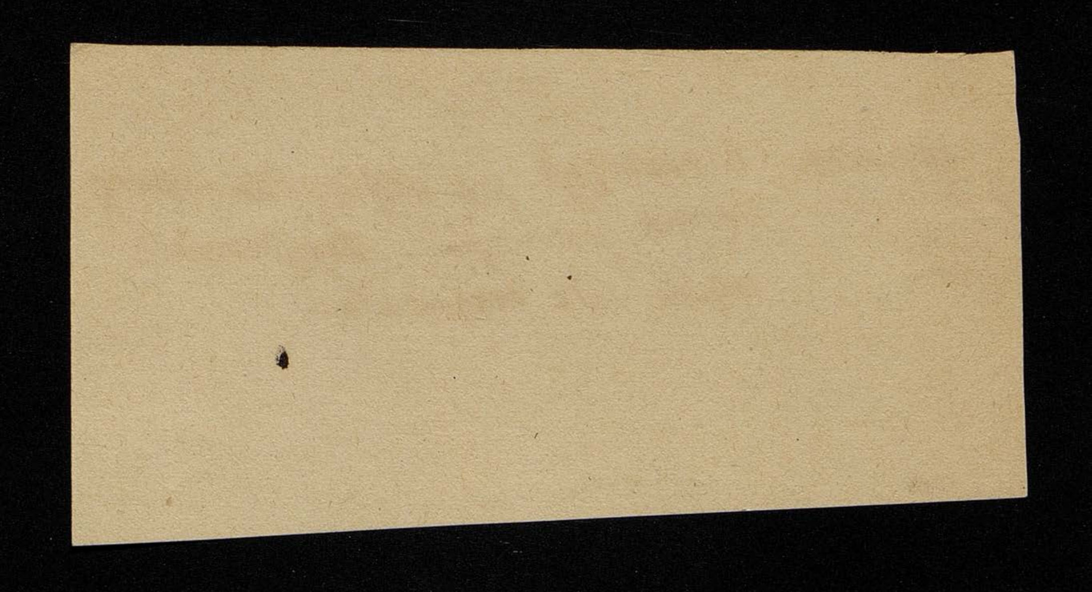
Vincentius Bunyitay
Assessor Consistorialis et
Bibliothecarius Dioeces

Magno Varadini
Nagy-Várad.

319

Kaprinai tłomaczył po węgiersku Fredrę norma principiis. (Peristromata regum vide fragmenta)

Drukarnie węgierskie.

Buda 1473 Andreas Hess: Chronica Hungarorum fol. (~~[illegible]~~ dedyk. Ladislas Gereb)

(Senj)
Signio (Zeng) 1507 po kroacku.

Zagrabiae (Agram) 1527

Szeben (Cibinii) 1529

Rieka (Fiume) 1531 po kroacku.

Brasso (Corona) 1535. Wagner Valentinus.

Klausenburg
Kolosvar (Colosvarini) 1550. Caspar Helt
v. Claudiopoli

Debrecini 1562

Albae Juliae 1567 Raphael Hofhalter

N. Varad 1568.

Eperies 1573 (Taurisk.)

Nedelisce 1573 po kroacku.

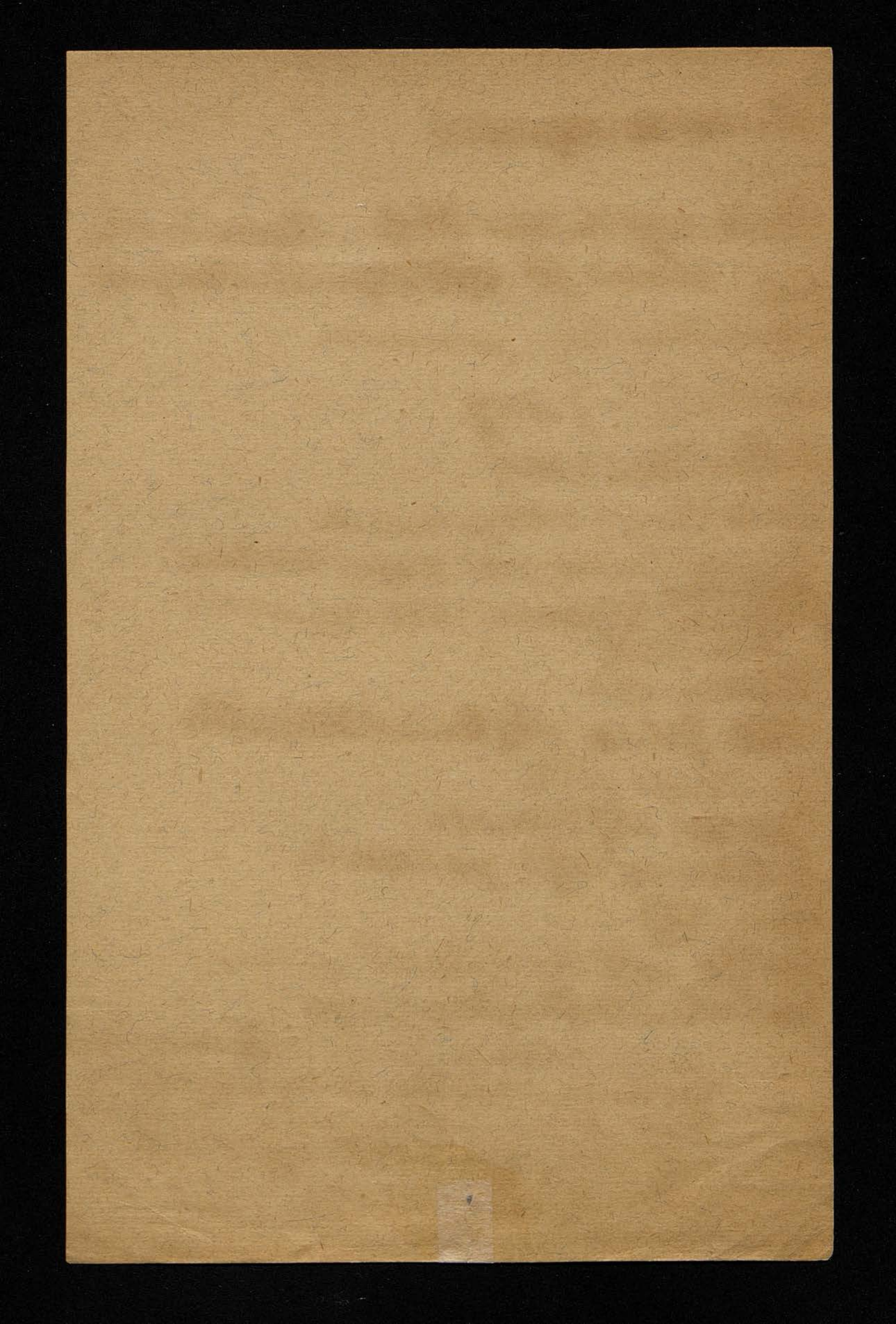
Papa 1577.

Bartfa 1578 David Gutgesell (po łacinie)

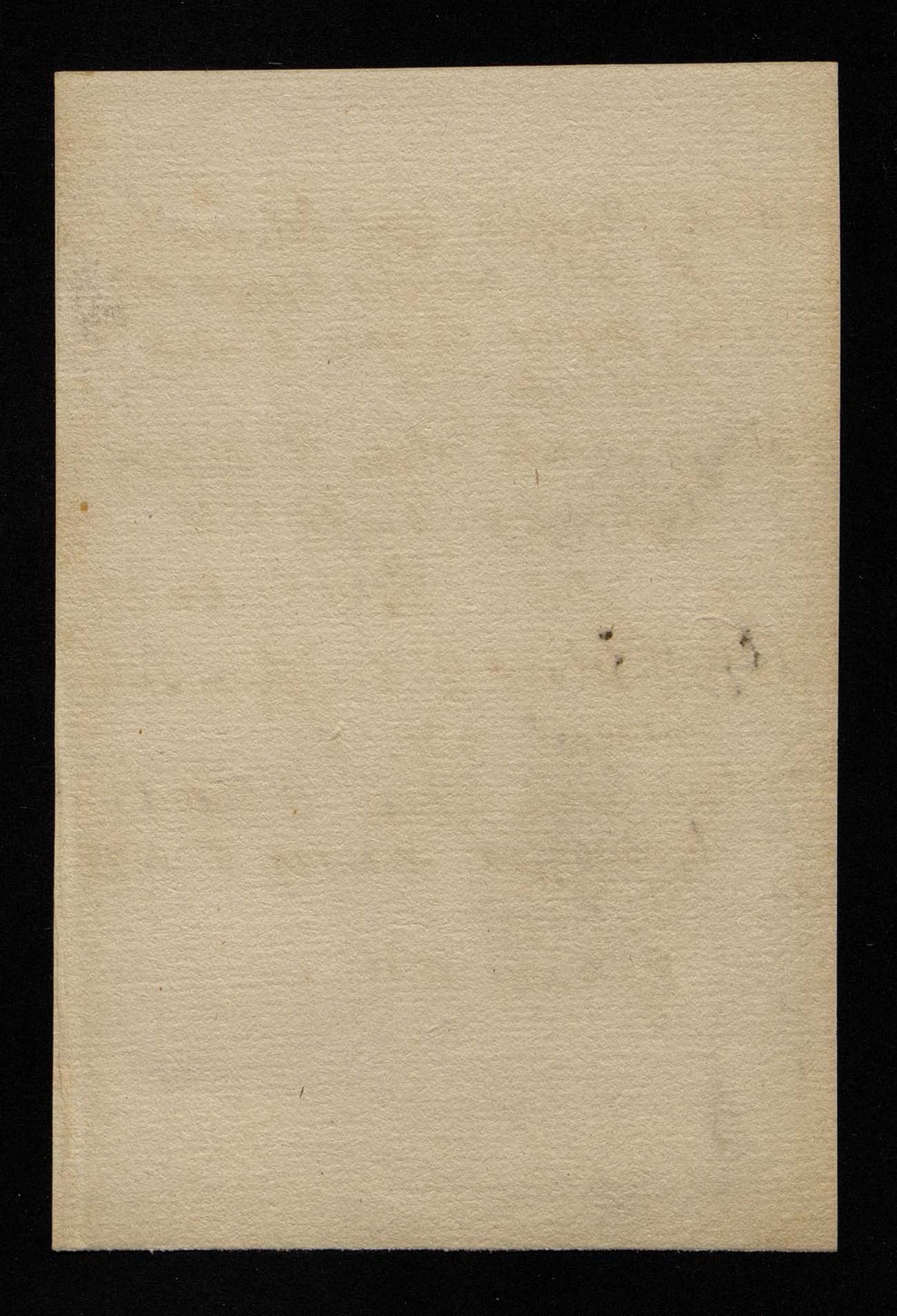
Novisolium (Besztercebanya) 1578

Judicium Ecclesiarum Polonicarum de causa Francisci Davidis, in quaestione de vera hominis Jesu Christi filii Dei viventis invocatione. Claudiopoli in off. relictae Casparis Helti 1579. 4º K. 28.

N. Szombat ~~[illegible]~~ (Tirnaviae) 1579.

Komjáti Benedek Szent Pal Lewelei
8º 1533 pierwsza Ksiązka węg.
Farkas Andras: Chronica de introduct
Scythanum 1538.
Bentzedi Szekely Istvan A' Keresz
tyensegnek Tanusag 1538
〃 〃 Isteneş Enekek 8º
Galszethi Istvan A' Kereſztyeni Tudo.
manyrol. 1538. 8º
Bentzedi Szekely Istvan A Keresz-
tyensegnek Tanusag 8º 1544
II Kiadas
III Kiadas 1546.

322

Hofhalter ~~Rudolf~~ Rafael Skrzetuski otworzył r. 1565 w Debreczynie drukarnię, syn jego Rudolf drukował tamże 1577-1587

Várad, Hofhalter Rafał 1567

Gyula-Fejérvár w Siedmiogrodzie Rafael Hofhalter 1567. (Albae)

Hoffhalter Rudolf 1573-1574 w Alsó-Lindva

tenże 1574 w Nedelicz (Zala-varmegye)

Balik Gospodarski Opera Lib. 9. 15.

(Skrzetuski) Raphael Hoffhalter r. 1565–1566 drukował w Debreczynie

(Skrzetuski) Raphael Hoffhalter r. 1567 osiadł w Gyula-Fejérvár (Alba Julia – Weissenburg) w Siedmiogrodzie jako nadworny drukarz Jana Zapolii II; umarł tamże r. 1568, bo w tym roku wdowa po nim dalej prowadzi drukarnię. – (syn zaś Rudolf Hoffhalter drukował 1585 Varadini i 1586 Debrecini oraz 1577.

Békes de Korniat S. R. M. (Janusza II Zapolii) supremus cubicularius; r. 1567 pojmuje za żonę Annę córkę Wolffganga de Herinna.

W Bardyjowie (Bartphae) zaczął drukować r. 1578 Dawid Guttgesel, po łacinie i po niemiecku.

Gyulai Paulus: Commentarius rerum a Stephano Rege adversus Magnum Moschorum Ducem gestarum Anno 1580. Claudiopoli in off. relictae Casparis Helti 1581. 4to K. 12. (A–C) (r. 1881 reprodukowano w 6 fotograf. exemplarzach) ded. Wolffgango (Farkas) Kovacsoczi .... Paulus Giulanus.

Decani Joannes: Ode congratulatoria Stephano Bathori de victoria relata de Moschis. Coronae, praelo Honteriano, 1580.

Chiakor Georgius: Epistola generosi d. Georgii Chiakor Secretarii Ungari De morbo et obitu serenissimi Magni Stephani Regis Poloniae, ad Magnif. Wolfgangum Kowaciovium Supremum Regni Transylvaniae Cancellarium; cum eiusdem Examine: quae ex Ungarico in Latinum sermonem quam fidelissime sunt conversa. Claudiopoli (1587) 4to K. 12 (Sign A–C.)): List datowany: Grodnae XIX Kalendas Januarii 1586:)

Muraltus Johannes Medicus: Apologia contra Simonium Lucensem. Impressum Claudiopoli 1589. 4o K. 12.

(Bauman). Simon Petrus Budowinski eques polonus, Magister equorum domandorum apud Bethlen Gabor Principem Transylvaniae in Alba Julia 1630, mathematicus insignis.

Kowalski Joachimus: Genealogia Tabacae genuinis Philotabacusis gratiae ergo in aspectum, lucemque dispa-ribus modis prolata et apparatu mollis Thaliae vestita: quam scripto prodidit Joachimus Kowalski P. C. Tyrnaviae, typis academicis per Philippum Jacobum Mayr 1651. 4o. K. 6.

Klesch Dániel (Comes XIII Oppidorum): Salutatio, qua ill. Princeps ac d. d. Stanislaus Heraclius Comes in Wissnitz et Jaroslaw Lubomiersky S. R. J. Princeps, Subdapifer Regni Poloniae, arcisque Lublyo et XIII in Scepusio Supr. Regni Hung. Comitatu oppidorum Capitaneus supremus... majorum more humillime exceptus fuit in arce Lublyo d. 21 Aug. 1671 a Seniore, Oratore, Comite et Judicibus XIII Oppid. Cassoviae, typis Erici Erich 1671. 4o. K. 2.

Bayer Johannes: Heraclius Africanus... Stanislao Heraclio Lubomirszky praesentatus nomine XIII Oppidanorum Pastorum. Leutschoviae 1673. fol.

Joanelli Joanes Petrus Liber Baro de Telvana pochowany u Jezuitów w Koszycach 1698.

De Kamellis Jo. Josif: Katechisis dija naouki Oungroruskim ludem zlozennij, ot prevelebnjeis. gdina Jo. Josifa DeKamelis Chio. Eppa Sebas. Moukačo: i Prot: namjest: nika Aplskogo nad ljudmi vostoči v Kroljestvie Oungorskom i jego predjelach, Presvje. Czezar. i Krole. Majestatou Sovjenika. V Ternavje (Tirnau), tipom Akadem. od jmene Andreja Goermanna 1698. 8vo K. 412 (literami cyrylskiemi wydał Kornicky Janos)

Bukvar jazyka slavenska, pisanij cztenia ucititsja chotjasztim w poleznoje rukowoženije. W Tirnawie typ. Akad. 1699 u Joanna Andr. German. 8vo K. 20.

(Lubomirski Stanislaus): Adverbia moralia sive de virtute et fortuna libellus. Claudiopoli, apud viduam Andreae Lengyel 1701. 12mo K. 70

" " De vanitate consiliorum liber unus, authore S. L. Tyrnaviae typis Academicis, per Joannem Andream Hoermann 1701. 12o K. 139.

Opalenii Lucae: De officiis libri tres. Tyrnaviae typis Academicis, per Joannem Andream Hoermann 1703. 8vo K. 400.

Pawlowski Daniel: Locutio Dei ad cor religiosi. Tyrnaviae, typ. Acad. Soc. Jes. 1703. 12o K. 188 i index.
– item Tyrnaviae typ. Acad. 1709. 12o K. 184.

Regi Magyar Könyvtár II-dik Kötet az 1473-tól 1711-ig megjelent nem Magyar nyelvű hazai nyomtatványok Könyvészeti Kezikönyve, írta Szabó Karoly. Kiadja a M. Tud. Akadémia. Budapest, Akadémia, 1885. 8o maj str. XI. 754. 4 fl. 50 kr.

Cronica Hungarorum. Budae 1473. fol. K. 67. (Colophon:) Finita Budae A. D. 1473 in vigilia Penthecostes per Andream Hess. (wydat Geréb Ladislaus praepositus Budensis, cancellarius Regis Matthiae. – Exempl. w Peszcie Muzeum – Wiedniu – Pradze – Lipsku.)

Applausus salutatorius gratulatorio-votivus, quem ill. d. Josepho Bernardino Comiti de Zebrzydowice Zebrzydowski Praelato Cracovien. Abbati et Praesuli Andreovien. Secr. Regni Pol. Praeposito infulato S. Stephani de Koe ad Tibiscum, nec non ecclesiarum Scepusiensium Igloviensis, Varallyensis et Olassiensis Administratori perpetuo ac Principis Lubomirii Supr. R. Pol. Mareschalli delegato Commissario.... in actu oratorio poetico-musico sacrum esse voluerunt Parnassi Igloviensis Cives et Alumni, mense Septembri 1701. Leutschoviae typis Brewerianis. fol. K. 4.

Ritter Paulus eques: Stemmatographia sive Armorum Illiricorum delineatio, descriptio et restitutio (Viennae 1701). 4º K. 89.

–(2ª ed.): Stemmatographiae Illiricanae Liber I Editio nova auctior. Zagrabiae 1702. 4to 16 ark.

Magna Hungariae Domina cum suo Mancipio sive Modus tradendi se in mancipium Deiparae Virgini, desumptus potissimum ex opusculo P. Francisci Stanislai Phaeniciij Soc. Jes. Tyrnaviae, typ. Acad. per Joan. Andream Hörmann 1702. 12º K. 120.

325

1550. Iztárai Mihály: Comoedia lepidissima de matrimonio sacerdotum. – A papok házassságáról. Cracoba nyomtatott Kerekotzi Ferencz által 1550. 8r.

W. Fipzerowa wdowa po
jenerale

[illegible]

326

Orthographia vngarica Azaz igaz iraz Modiarol valo tudomañ Magiar ñelvenn irattatott. Mostan pedig vionnan meg igazijtatott es ki niomtatott. Cracoviae apud viduam Hierony. Viet. 1549

(Krotka ~~gramatyka~~ ortografia węgierska dla Węgrów - rodzaj Elementarza

przedrukowane pag. 129 - 170 w dziele: Magyar Régiségek és ritkaságok. Kiadta Kazinczy Ferencz. Pesten 1808. 8ᵒ.

autorem tej ortografii jest podobno ~~Ragályi Tamas~~ Batizy Andras

tytuł cały: Ortografia ungarica azaz Igaz irás' modjáról való Tudomány magyar nyelven. Krakkó. 1549. 8ᵒ.

1538 Krakko. Chronica de Introductione Sytharum in Hungariam et Judaeorum de Aegypto. 8o. Ir. Farkas András.

-- ott. A' Keresztyénségnek fundamentomáról való Tanúság. Ir. Bentzédi Székely István.

327

Księgarz Michał Maggyar w Peszcie wydaje: Biografie sławnych mężów węgierskich wydaje Arpad Kereggyarto. Peszt 185 7. 8° ft. 288. I Oddział Epoka do 1600 Zeszyt I – 3. ft. 288.

Józef hrabia Teleki: Czasy Huniadow w Węgrzech. Peszth. Emich Gustaw: Tom XII. 1857. ft. 499. 8° Dokumenta i portrety faxymile

Toldy Franciszek wydał Kronikę węgierską miasta Saros-Patak od r. 1523 – 1615 Peszth 1857. 8° ft. 47.

Scheda d'

Il sottoscritt

Sezione letterario-artis

doppie colonne, al pre

acquistare

Copie dell' **opera**

le dispense all' atto de

Źródła do historyi Węgier znajdują się w zbiorach: Sambucus (Zsemboki), Bongars, Schwandtner (z Bélem 1746), Kovachich Martin Georg (Rerum Hungaricarum Scriptores. Budae 1798. 2 Vol.), Engel Christ. (Samlung kleiner noch ungedruckter Stücke. Budae 1805 – Monumenta Ungarica), Pray, Katona, Endlicher, Toldy, Podhradszky, Horanyi

Legendy świętych: 1) Legenda S. Stefana Króla: Vita Stephani Regis – spisana na rozkaz Króla Kolomana przez Hartwika (Hartwicha biskupa regensburskiego) około r. (1106–1114) 1200. Ed. Bollan: dist. 20 Aug., Schwandtner I p. 414, Endlicher Monumenta, Podhradczky Vita S. Stephani Budae 1836, Pertz Mon. Germ. Scriptores XI p. 224. (Znane Długoszowi) – z niej powstała: Legenda major et minor.

2) Vita S. Emerici (pisane przez Hartwika około r. 1109) Ed. Schwandtner I. 429; Endlicher Mon. p. 193.

3) Vita S. Gerhardi (z XI wieku). Ed. Bolland d. 25 Sept. ed Stilting; Endlicher Monum. p. 205. (znana i Długoszowi)

4) Legenda S. Ladislai (pisana po r. 1192). Ed. Bolland. d. 27 Junii; Endlicher Monum. p. 235.

5) Legenda S. Zoerardi et Benedicti (pisana przez Maurycego biskupa pięciokościelsk. około 1036–1070 r.) Ed. Bolland. Acta Julii Tom IV. pag 336; Endlicher Monum. p. 134.

6) Legenda S. Margaretae (pisał ją około r. 1340 Garinus) Ed. Bolland. d. 28 Januar. T. II p. 900; po węgiersku: Toldy (Schödel) Fr.: Magyar Szentek élete. 1864 (zbiór legend o świętych węgierskich)

7) Simonis de Kéza: Gesta Hungarorum (pisane r. 1272–1290) był kapelanem nadwornym Króla Ladysława Kumana. Ed. Horanyi, Viennae et Budae 1782, Podhradczky, Budae 1833, Endlicher Monumenta. St Gallen 1849.

8) Anonymi Belae regis Notarii: Gesta Hungarorum (pisane przez P. notariusza r. 1278–1282 – podług niektórych autorem Guido de Columna.) Ed. Schwandtner Script. I p. 1.; Endlicher Viennae 1827; Endlicher Monumenta p. 1.

9) Chronicon polono-ungaricum (pisana przy końcu XII wieku – właściwie kompilacya z Hartwika i Anonyma Notariusza); Ed. Warszawa 1823 (przez Lelewela); Endlicher Monum. p. 64-88; Bielowski: Monum. Poloniae I p. 487.

10) Chronicon Budense (pisane około r. 1342 przez Franciszkana w Budzie, wydana w Budzie 1473 w drukarni Andrzeja Hess przez Geréb, z dodatkami; znanych jest tylko 7 exemplarzy tego druku) Ed. Podhradczky Joseph 1838. – Tłomaczenie niemieckie przez Henryka von Muglen Ed. M. G. Kovachich (Sammlung kleiner, noch ungedruckter Stücke. Ofen 1805 p. 1-94 z przedmową J. Chr. Engla)

11) Chronicon Johannis de Thuróczi (Turóci) protonotarii regis Mathiae (pisana r. 1464, z korzystaniem z notat Jana dziekana z Küküllö za czasów króla Ludwika żyjącego – Rękopis z miniaturemi z r. 1358 w cesarskiej bibliotece wiedeńskiej N^{ro} 405 = Ungarische Bilderchronik) ed. 1a Venetiis s. a. (ante 1485); ed. 2a Brunnae. 3a ed: Augustae Vindelicorum ~~[illegible]~~ 1488; – Bongars: Scriptores 1600; Schwandtner I pag. 39; Toldy: Marci Chronica. Budae 1867. 4o

12) Chronicon Posoniense (z XV wieku – skrócenie z Chronicon Budense). Ed. Toldy 1852; Ed. Knauz: Analecta 1861.

13) Thomae Archidiaconi Spalatensis Historia Salonitarum Pontificum atque Spalatensium (pisana około r. 1240). Ed. Lucius: Scriptores de regno Dalmatiae, Amstelodami 1666; Schwandtner: Scriptores Viennae 1748 Tomus III.

Z Byzantyńskich pisarzy: Leonis philosophi Tactica, Konstantinos Porphyrogenitus, Kinnamos Joannes, Niketas Choniates, Georgius Amartolos (t. j. mnich grzeszny pisał kronikę od stworzenia świata do r. 842 z kontynuatorami do r. 1143). Ed. Muralt: Chronika. Petersb. 1859. – Teophanes; Kedrenos

Obacz: Marczali Heinrich: Ungarns Geschichtsquellen im Zeitalter der Arpaden. Berlin 1882. 8o str. 163. – Jest to naśladowanie niemieckie Wattenbach: Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. 4te Auflage. Berlin 1877-1878. 2 Bde (13 mar.) – Lorenz Ottokar: Deutschlands Geschichtsquellen seit der Mitte des XIII Jahrhunderts. 2e Aufl. 1876-1877. 2 Bde (13 mark) – Palacky: Würdigung der alten böhm. Geschichtsschreiber. Prag 1830. – F

– Zeissberg: Polnische Geschichtsschreibung des Mittelalters. Leipzig 1873.

Legendę o S. Małgorzacie redagował Berthold Bosanyi w Budzie (lecz tej nieznamy dziś) około r. 1276

Biskup Hartvik na rozkaz króla Kolomana opisał Żywot św. Stefana (najlepsza edycyja Podhraczkyego w Ofen 1836)

Chronicon Posoniense (z którego Turocz wypisywał) wydał z rękopisu XV wieku Toldy w Ofen 1852.

Cronica Hungarorum. Budae 1473 per Andream Hess. fol. k. 73 (znana w 7 exemplarzach) 2a ed. Podhraczky 1838 z notami

Constitutiones incliti regni Ungariae (prawo Króla Macieja Korwina z r. 1486) s. l. et a. fol. (w Ofen druk.?) 2a ed. Lipsiae 1488. 3a s. l. et a.

Kronika Jana Turocz sięga do 1488.

Mathie regis Hung. leges in dieta... Bude habita condite s. l. et a. 4o 2) Ed. Lipsiae 1488. 8o 3) Ed: Constitutiones inclitì regni Ungarie (z drzeworytem na tyt.) s. l. et a. 8o

Historia Władysława przez Kallimacha wyd. w Augsburgu 1519 potem w różnych zbiorach i w nowszym Schwandtner I Tom. – Tegoż Atila. Hagenoe 1531 i w dodatkach przy edycyi Bonfina – Wyciąg z biografii Grzegorza z Sanoka w Új Magyar Muzeum 1860 przez Toldi

Fuchs Friedrich: Die Centralkarpathen mit den nächsten Voralpen Pest (Heckenast) 1864. 2 f. 50 kr Ow.

Geschichte der Ungrischen Literatur im Mittelalter von Dr. Franz Toldy Königl. Ung. Rathe, ord. Mitglied der Ungr. Akademie der Wiss. Präfect der Kön. Ungr. Universitäts-Bibliothek, Prof. der Ungr. Literatur, corr. Mitglied der Kais. Akademie der Wiss. u. vieler in- und ausl. gelehrten Gesellschaften.

Aus dem Ungrischen übersetzt von Moritz Kolbenheyer. Pesth Verlag von Gustav Heckenast 1865. 8º XII. 292 (sięga do r. 1526.)

Toldy: Geschichte der ungar. Dichtung von den ältesten Zeiten bis auf Alexander Kisfaludy übersetzt von Gustav Steinacker. Mit dem Bildnisse des Verfassers in Stahlstich 2 f. 50 kr.

Odo de Diogilo Francuz r. 1147 bawił w Węgrzech z Królem francuskim Ludwikiem VII i opisał przypadki Borysa w obozie (Ob. Ed. Migne: Patrologia Latina)

Monumenta Hungariae historica – Magyar történelmi emlékek. Kiadja à Magyar tudományos akademia. Pest 1860. I Osztaly. 8° a 3 f. 15 kr.

(Pierwszy oddział) (Diplomataria)
1. Elsö (I) osztaly: Okmanytarak I. Brüsszeli M. Okm. 1. (Nr 2510)
(Drugi oddział) (Scriptores)
2. Második osztaly Irok I Szerémi György Emlékirata
3 " " " II Verancsics Munkai 1.
4 " " " III " " 2.
5 Elsö osztaly Okmanytarak II Brusszeli M. Okm. 2.
6 " " " III " " " 3.
7 " " " IV " " " 4.
8 Masodik " Irok IV Verancsics Munkai 3
9 " " " V " " 4
10 Elsö " Okmanytarak V Londini M. Okmanyt.
11 Második " Irok VI Verancsics Munkai 5.
12 Elsö " Okmanytarak VI Arpadkori uj Okmanytar 1.
1
" " " " " "
13 Második " Irok IX Verancsics Munkai 6. (jeszcze 7 i 8)
~~VIII~~ " " ~~7.~~
" ~~Brutus Magyar Históriaja 2.~~
+ 14 Elsö " Okmanytarak VII Arpadkori uj Okmanytar 2
15 " " " VIII " " " 3
16 " " " IX " " " 4 (jeszcze 5) roku 1863

12 Zeshyyt.

Magyar törtenelmi tar. Pest 1855 - 1858. -1874 (Köt. 1-19)

I 1. A paloc kronika orosz es lengyel

2. Budai Regestak

5 Ket magyar köriratu pecset 1500

II Okmanyi (dyplomata) 1102-1702

III Adalek a magyar pecsetek

IV 1. Liptoi regestrum 1391.

3. Budai Regestak az Anjouk ~~[illegible]~~ koraban

5. Romai magyar regestak

V Kronika

Hunyadiak Kora magyarorszagon, irta gr. Teleki Josef

I-V VI.1. X-XII dyplomata. Pest 1852-1857

Dalszy ciąg Monumenta Hungariae od r. 1863

Első osztaly: Okmanytarak. X Kötet: Arpadkori uj Okman. 5.

Második " Irok. VII " Illeshazy. Miko Ferenc

" " " VIII " Gyulafi Lestar. Szamosközi

" " " —

" " " X " Verancsics munkai 7.

" " " XI " Apor minden munkai

" " " XII, XIII, XIV " Brutus magyar Historiaja

" " " XV " Tököli Imre naploja

25 sz. " " " 1866 XVI Forgács Ferenc Commentariusai (1540-1572 rotuirie)

" " " " XVII " Decsi Janos Commentariusai (1592-1598 ...)

" " " " XVIII " Tököli Imre naploja

Török magyar-kori történelmi emlékek.

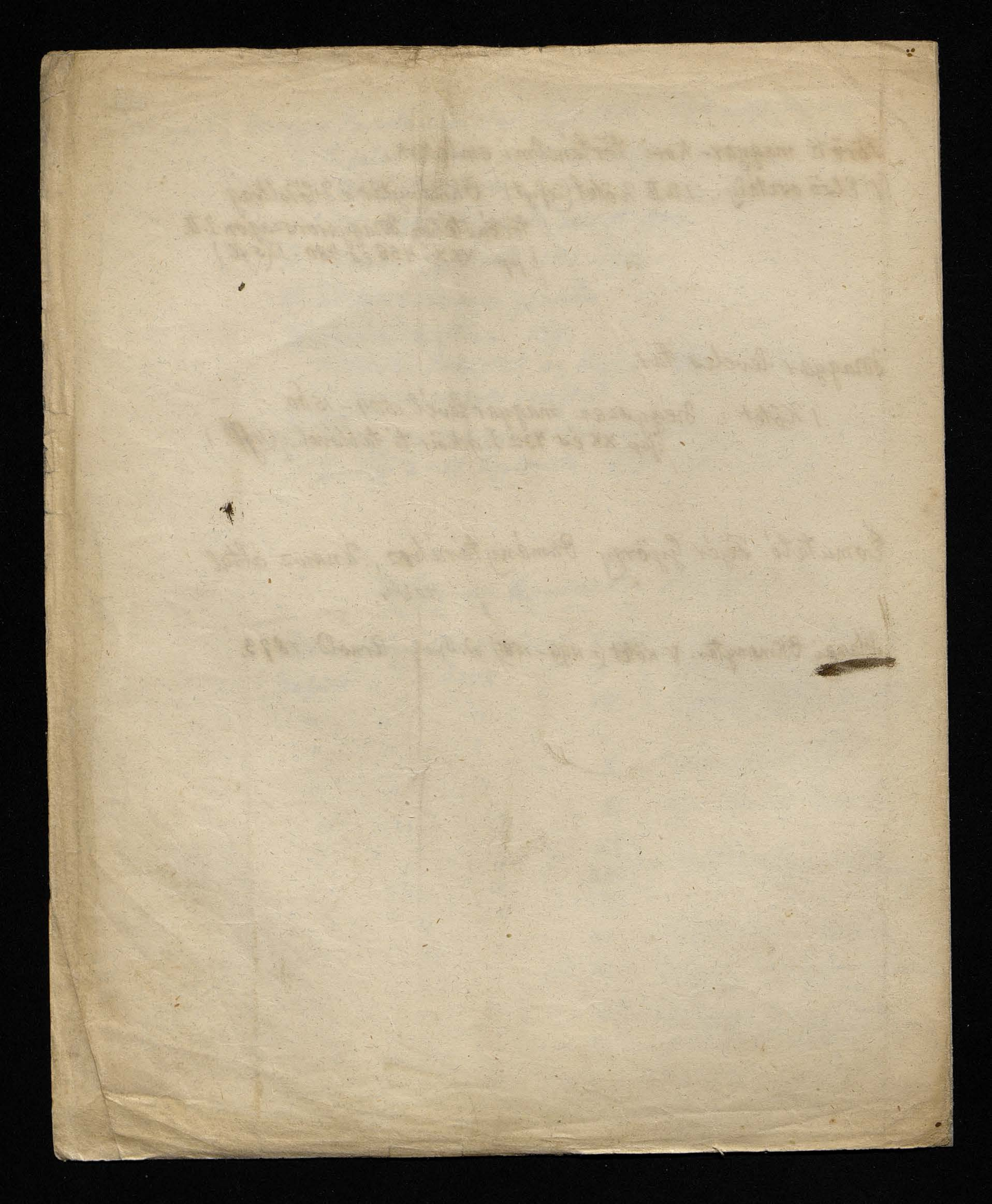
(1) Elsö osztály. 1 & II Kötet (Zefyt) Okmánytár a Hódoltság történetéhez Magyarországon I. II. /: pp. XXX. 458 és 480. :/ (5 fl)

Magyar leveles tár.

1 Kötet: Négyszáz magyar levél 1504–1560 /: pp XX és 432 I. 9 Köir-ti táblával. :/ (4 fl.)

Évmutató Fejér György Okmánytárához, Knauz által. 40 kr.

Hazai Okmanytár. V kötet (r. 1199–1581) ed. Ipolyi Arnold. 1873.

Monumenta Hungariae historica.

I) Scriptores.

Georgii Sirmiensis Capellani Ludovici II et Joannis Hungariae Regum Memorabilia sui temporis 1484-1543 ed. G. Wenzel. Pestini 1857. 4 Mk

Antonii Verantii Archiep. Strigon. Opera et epistolae 1538-1573 ed. Lad. Szalay et G. Wenzel. Pestini 1857-1875. Vol. 12. 52 Mk

Joannis Michaelis Bruti: Ungaricarum rerum libri 1490-1552 ed. Fr. Toldy. Pestini 1863-1867. Vol. 3. 14 Mk

Francisci Forgachii: Rerum Hungaricarum sui temporis Commentarii 1540-1572, ed. Fidelis Majer Pestini 1866. 6 Mk.

Joannis Decii Barovii: Commentariorum de rebus Ungaricis libri 1592-1598 ed. Fr. Toldy. Pestini 1866. 4 Mk.

II) Diplomataria.

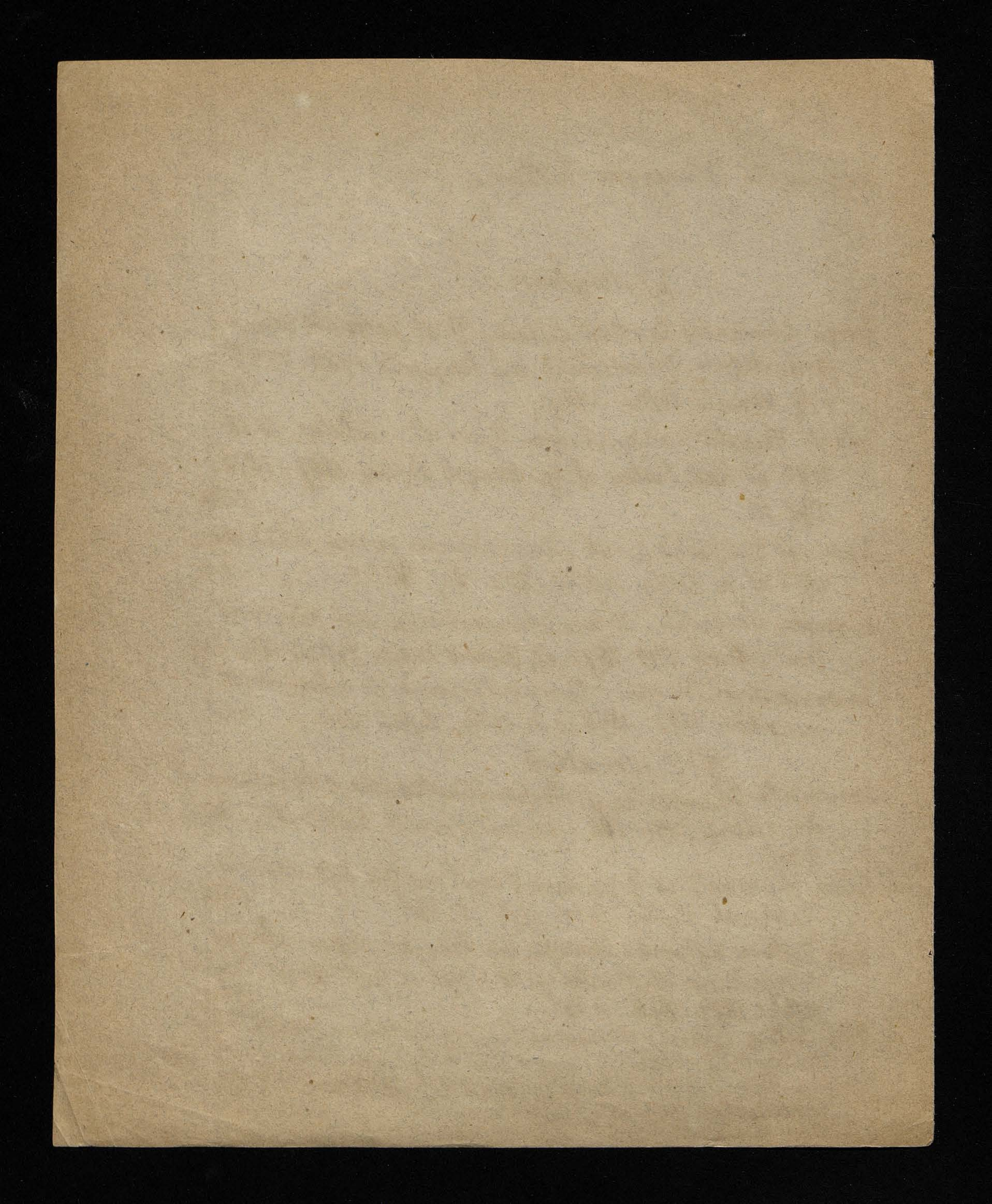
Documenta Hungariae historiam illustrantia e tabulario Bruxellensi 1441-1652, ed. Mich. Horvath. Pestini 1857-1859 4 Vol.

Codex diplomaticus Arpadianus continuatus 890-1301 ed. G. Wenzel. Pestini 1860-1874. 12 Vol. 56 Mk

Acta Extera historiam Hungariae tempore regum stirpis Andegavensis illustrantia 1268-1396 ed. Gust. Wenzel. Budapestini 1874-1876. 3 Vol. 24 Mk.

Acta Extera historiam Hungariae tempore Mathiae a Hunyad illustrantia 1458-1466 ed. Joh. Nagy et Albert d. B. Nyary. Budapestini 1876. 3 Vol 12 Mk

Nicolai Olah archiep. Strig. Codex epistolaris 1526-1538 recensuit Dr. Arnoldus Ipolyi 1876. 8°. pp. 39 et 639 6 Mk.

Monumenta Hungariae historica. – Magyar történelmi emlékek. Kiadja à Magyar tudományos akademia. Pest 1857 – 1878. 8vo maj. 70 Tomi in 71 Volum. 230 Mark – dawniej (340 Mark)

Series I (Elsö osztaly): Diplomataria (Okmanytárak).

Tom. I – IV Documenta Hung. historiam illustrantia (1441 – 1652) e tabulario regi Bruxellensi edid. Mich. Horvath. Pest 1857 – 1859. 4 Vol. (15 Mark)
T. I r. 1441 – 1538
II " 1538 – 1553
III " 1553 – 1608
IV " 1608 – 1652
|: obejmuje 490 łaciń. niemiec. hiszpan. francusk. dokumentów :|

Tom. V. Documenta (annorum 1521 – 1717) e tabulariis et bibliotheeis Londinensibus edid. E. Simonyi. Pest. 1859. |: 60 dokumentów po łaciń. i po angiel. :| (4 Mark) (Ser. Nr. 1.5.) (r. 1521 – 1717)

Tom. VI – XIII. XVII. XVIII. XX. XXII. (Ser. Nr.) Codex diplomaticus Arpadianus continuatus (an. 890 – 1301) Edid. Gust. Wenzel. Pest 1860 – 1874. 12 Vol. (50 Mark)
|: Kilka tysięcy dokumentów łaciń. jako suplement do Cod. dipl. G. Fejér'a :| Ser. Nr.
T. I (r. 1001 – 1235) – T. II (r. 1234 – 1260) – T. III (r. 1261 – 1272)
T. IV (r. 1272 – 1290) – T. V. (r 1290 – 1301) – T. VI (r. 890 – 1235)
T. VII. (r. 1235 – 1260 – T. VIII (r. 1261 – 1272) – T. IX. (r. 1272 – 1290)
T. X (r. 1290 – 1300) – T. XI (r. 1000 – 1270) – T. XII (1270 – 1301)

Tom XIV. XV. Alvinczi Peter Okmanytara. Erdely… 1685 – 1686 – ed. Szilágyi Sándor. 2 Vol

Tom XIX Pázmány Péter Levelezése. – ed. Frankl Vilmos. 1 Vol. (r. 1605 – 1625) r. 1873 1 Vol.

Tom XXI Okmánytár I. Rakoczy György. Svédes Franczia. ed. Szilági Sandor. 1873

Tom XXIII. Okmánytár II. Rakoczy György diplomacziai (r. 1648 – 1660) ed. Szilagyi Szandor. r. 1874.

Series II (Második osztály: Irók) Scriptores

Tom I. Szerémi György. II Lajos és Janos hazi kaplanja Emlé-
Kirata Magyarország Romlasarol (1484-1543) ed. Wenzel
Gusztav. 1857

Tom II-VI. IX. X. XIX. XX. XXV. XXVI. Verancsics Antal Mun-
Kai. ed. Szalay Laszlo (1-7) és Wenzel Gusztav (8-12). 1857-
1873. 11 Vol.
T. III (r. 1553-1554). - T. IV. (1555-1557) - Tom V (r. 1567-
1568) - T. IV. (r. 1555-1557) - T. V. (1567-1568) -
T. VI (r. 1538-1549) - T. VII (r. 1549-1558) - Tom VIII (r.
1559-1562). - T. IX (r. 1563-1569). - Tom X (r. 1569-1371)
T. XI (r. 1572-1573

Tom VII. Gr. Illeshazy István nádor Följegyzesei (r. 1592-1603)
és Hidvégi Mikó Ferenc Históriaja (1594-1615). Bi-
ro Samuel (r. 1598-1601) ed. Kazinczy Gabor. 1863.

Tom VIII Rozsnyai Dávid Történeti Maradványai. ed.
Szilagyi Sandor. 1868.

Tom. XI Altorjaj B. Apor Peter Munkai. ed. Kazinczy
Gabor. 1863. (do Siedniogrodu)

Tom XII. XIII. XIV. Brutus Janos Mihaly: Magyar
historiaja. ed. Toldy Ferencz. 1863.
T. I (r. 1490-1552). - T. II (1537) - T. III (r. 1537-1552)

Tom XVI. Ghymesi Forgach Ferencz (r. 1540-1572) ed. Toldy
Ferencz. 1866.

Tom XVII Decsi Janos (r. 1592-1598) ed. Toldy Ferencz. 1866

Tom XVIII. Kesmarki Tököly Imre Naplója (1676-1678) ed. Torma Karoly. 1866

Tom XXIII " " " " (1689-1694) ed. Thaly Kalman. 1868.

Tom XXIV " " " " (2 Tom) " " - 1873

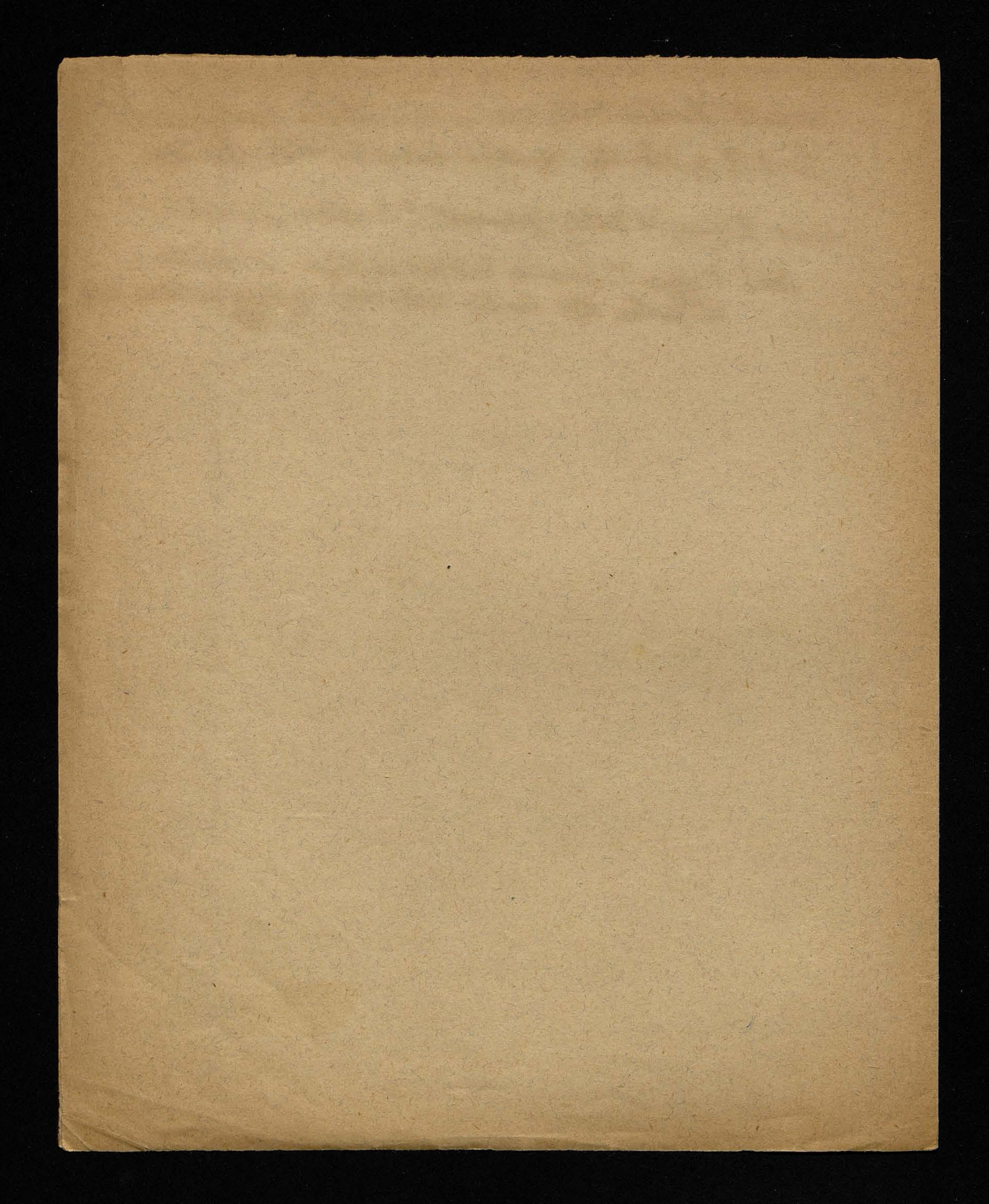
Tom XV " " " " (1693-1694) ed. Nagy Ivan. 1863.

Tom XXVII. Bartfai Követek, Teleki Mihaly, Papai Janos (1663-1712)
ed. Thaly Kalman. 1875.

Tom XXII. Kritobulosz (byzanti). II Mehemet. ed Szabo Karolytol.
1874.

Series III. (Harmadik Osztály) Monumenta comitialia. Országgyulések)
Tom I. II (a. 1526–1537. 1537–1545) ed. Fraknói Vilmostól. 1874–1875.

Series IV (Negyedik Osztály) Monument. Acta extera. (Diplomaczia)
Tom I Magyar Diplomacziai Emlékek az Anjou-korból. ed. Wenzel Gusztav. 1874. Tom I (v. 1268–1341) (o Lotse p. 321. 348. 357. 361. 367. 373.)

Magyarország Családai Czimerekkel es Nemzékrendi Táblákkai, irta Nagy Iván. (Kiadja Friebeisz István.) Pest 1857 – 1868. 8vo 13 Tomów. (60 złr. w. a.)

Tom		Rok	Wydawca			Str.	Litery
I Tom (Kötet)		1857	(wydaw. Friebeisz István)			str. VI. 311	(A – Ben) –
II	"	" 1858	"	"	"	str. 282	(Beo – Bu) –
III	"	" 1858	—		—	str. 420. VIII.	(C – D.) –
IV	"	" 1858	(" Ráth Mór.)			str. 504. VIII.	(E – G.) –
V	"	" 1859	"	"	"	str. 375. VIII.	(H – J.) –
VI	"	" 1860	"	"	"	str. 568. X.	(K.) –
VII	"	" 1860	"	"	"	str. 610. XII. 1.	(L – M) –
VIII	"	" 1861	"	"	"	str. 340.	(N – O.) –
IX	"	" 1862	"	"	"	str. 852. 1.	(P – R) –
X	"	" 1863	"	"	"	str. 943. 1.	(S. –) –
XI	"	" 1865	"	"	"	str. 441.	(T – U) –
XII	"	" 1865	"	"	"	str. 525. 1. 2.	(V – Z) –
(XIII) Pótlék Kötet. (Tom dodatkowy)		1868	"	"	"	str. IV. 379. 1.	(A – Z)

(Węgierskiego Kraju Familie, ich herby i tablice genealogiczne zebrał Jan Nagy - druk w Peszcie 1857 - 1868. 8vo (z herbami drzeworytów i tablicami genealogicznemi w tekście.)

Wypisy, Sprostowania i Dodatki:

Bakocz de Erdöd Thomas episcopus agriensis, archiepiscopus strigoniensis ab a. 1500 Cardinalis S.R.E., ab a. 1508 Patriarcha Constantinopolitanus + 1521. (I. pag. 101.)

Balassa de Gyarmat, comes Sigismundus + 1623 uxor Elisabeth Zborowska (domina de Vag-Besterse, filia Samueli) reliquit 5 filios et 1 filiam (I. p. 124)

Bánffy de Losoncz hrabiowie i baronowie wywodzą swój początek od Dyonizego r. 1228. (I. 162) – brakuje w genealogii węgierskiej: Bánffy de Losoncz służył wojskowo w Polsce za Stefana Batorego + około 1587, z żony Anny Pernessi de Ostopa, zostawił syna Jana dzierżawcę Rakowic i Kuchar 1587. - Pisano ich w Polsce: Bamfi. (Libr. relat. castr. Cracov.)

Báthory de Somlyo (I. 216) Stefan Batory wojewoda siedmiogrodzki +1422 pradziad Króla podług Tablicy II (I. 220) miał drugą żonę Dorotę, co mylne, bo drugą jego żoną była Zofia Anna Radziwiłłówna (córka Mikołaja Radziwiłła II wojewody wileńsk. i Anny Zofii Moniwidowny) – Stefan Batory (syn Andrzeja i Małgorzaty Majláth) stużynowojskowo w Polsce +1608 miał żony: a) Zuzannę Bebek; b) Zofię Kostczankę (córkę Krzysztofa Kostki wojewody pomorsk. i Katarzyny Konopackiej) syn ich Andrzej Batory zaślubiony z Anną Zakrzewską (córką Jana Zakrzewskiego von Felden i Maryi Kostczanki) zostawił córki: 1) Jadwigę wdowę po Lubstowskim, która została benedyktynką w Staniątkach (Nagy pisze I. 223, mylnie w StangusKach) +1681. 2) Zofię za Jerzym Rákóczy księciem siedmiogrod., która dobra Biesiekiery w Łęczyckiem odziedziczone po kardynale Andrzeju Batorym, sprzedała r. 1647 Szczawińskim. – Stefan Bathory de Ecsed naderszpan temeswarski palatyn węgiersk. +1535 z żony Zofii córki Konrada starego księcia mazowieckiego zostawił córkę, którą +1535 zaręczoną szląskiemu księciu niemodlińskiemu (münsterbergskiemu). (I. 229)

Bebek de Pelsöcz (Pleszivec) rodzina wygasła, której początki sięgają r. 1243. – Imre (Emeryk) syn Jerzego Bubek, judex curiae i wojewoda (vajda) siedmiogrodzki 1379–1382. – Zdaje się, iż żona Spytka z Melsztyna, który zginął pod Worsklą, była jego córką; Długosz nazywa go Vajda fi Imre t. j. syn wojewody Emeryk. (I. 258).

Bekesy de Kornyát (I. 276). Gaspar Bekiesz de Korniat dowódca piechoty węgierskiej Króla Stefana Batorego + około 1583 jako starosta lanckoroński, +1579 (podług Nagy), [illegible] pierwszą żonę miał N. z domu Harinnai; drugą Annę Sárkándi z którą zostawił synów Władysława dworzanina Król. pol. 1588 i Gabriela. Wdowa Anna Sarkandi poszła 2o voto za Franciszka Wesselini, który r. 1588 nabył Gdów od swych pasierbów.

F +1602 rotmistrza Krol. starostę birsztańskiego (r. 1597 pojął za żonę Katarzynę Usaly która 1603 poszła 2o v. za Kaspra Horváth kapitana piechoty polsk.)

Benyovszky de Benyó hrabiowie i szlachta (I. 304 -311) de Benyó et Urbanó, wywodzą swój początek od starodawnego szlachcica Michk, który (+1074) żył za Króla Aba Samuela węgierskiego. Potomkowie tegoż za czasów Króla Karola Roberta wmieszani w sprawę Felicyana Zach musieli kraj opuścić i udali się do Polski; zkąd za Króla węgierskiego Zygmunta Luksemburczyka dwaj bracia Benjamin i Urban wrócili do Węgier a odznaczywszy się w bitwie pod Nikopolem r. 1396, otrzymali r. 1423 herb rodowy i posiadłości nad Wagiem rzeką. Benjamin założył wieś Benyó od której potomkowie jego przybrali nazwę Benyovszky; a Urban założył wieś Urbanó, od której jego ród przybrał nazwę Urbanovszky. Ob. Lehoczky: Stemmatographia II. 47)

Ob. Jókai Móricz: Gróf Benyovszky Móricz saját emlékiratai és útleírásai (Żywot i podróże) Budapest 18.. 8o 2 tomy z rycinami, mappami i autograf. 6 fl. 60 kr.

i ożeniwszy się 1º v. z Reginą Straszówną, a 2º v. z Reginą Elżbietą (?) Zborowską, nabył w Polsce dobra Śmigiel: Umarł w Wrocławiu d. 23 Lutego 1589, wsławiwszy się wydanemi pismami. Jeden z jego potomków zginął za Zygmunta III w wojnie moskiewskiej.

Eperjesy szlachta węgierska i siedmiogrodzka (IV. 55). Janos Eperyasz otrzymał r. 1601 indygenat w Polsce, posiadł na Litwie.

Erdödy de Monyoro-Kerek, hrabiowie, biorą początek w XVI wieku. (IV. 59). Teresa (ur. 1820, córka Atanazego Raczyńskiego posła pruskiego i Anny Radziwiłłówny, zaślubiona 1840 Janowi Nepom. hrab. Erdödy nadterszpanowi waraździńskiemu i assesorowi rządowemu horwackiemu urodzonemu r. 1794.

Esterhazy de Galantha książęta i hrabiowie; [illegible] początek ich sięga r. 1584. – Mikołaj Esterhazy de Frakno (Forchenstein) poset do Rossyi, strażnik Koronny (syn Franciszka i hrab. Sidonii Palffy) ur. 1711 d. 16 Novembr. + 1764 d. 27 Junii, pojął za żonę Annę Marię (córkę Teodora Księcia Lubomirskiego, wojewody krak. jenerała wojsk austr. i Elżbiety de Culter-Cumming rozwódki po krakowskim kupcu Christie) z którą zostawił potomstwo dotąd kwitnące. – Ernest Esterhazy ur. 1826 (syn Karola i Antoniny baronowny Perényi) zaślubił Eufemię Tengoborską. (IV. 80)

Feledi szlachta w Komitacie Gömerskim. (IV. 149) Eustach Feledi 1526 pojąwszy za żonę Katarzynę Móref zostawił syna Baltazara i córki: Małgorzatę (żonę Krzysztofa Lorantffy) i Annę (żonę 1º v. Ludwika Kornis, 2º v. Stefana Kis). (córkę Wacława Móre która 2º voto posła za Stanisława Pileckiego i rozwiódłszy się z nim, 3º v. za Stanisława Rupniewskiego)

Festetich de Tolna hrabiowie, kwitną od r. 1640. (IV. 160). Samuel hr. Festetits szambelan austr. (syn Krzysztofa i Fryderyki baronowny Frauttenberg) ur. 1806 pojął za żonę Wandę + 1845 (córkę Atanazego hr. Raczyńskiego i Radziwiłłówny).

Frater, szlachta (IV. 255) Stefan Batory Król polski przywilejem (Varsaviae d. 14 Novembris 1582) egregio Paulo Frater de Ipp, który w Siedmiogrodzie wiernie nam pełnił usługi, a którego dokumenta szlachectwa zaginęły, potwierdza powtórnie szlachectwo węgierskie i siedmiogrodzkie oraz herb jego: w niebieskiem polu biały koń wspięty, którego szyja przebita strzałą; nad tarczą którą zdobią labry (lemnisci) białe i niebieskie w hełmie z koroną, połowę konia podobnie wspiętego i strzałą przeszytego. (Przypieczętowany siedmiogrodzką pieczęcią ten przywilej.)

4

Garaj czyli Gara, rodzina szlachecka wygasła, w południowych Węgrzech. Johannes comes de Gara 1269 zostawił syna Stefana 1269 którego dzieci: 1) Mikołaj magister agazonum 1312; 2) Jan arcybiskup Kolocz. +1402. 3) Stefan. 4) Grzegorz. 5) Władysław biskup waczowski. 6) Paweł ban Machowy 1312–1324 którego syn Dyonizy ban machowski 1432–1440. – Mikołaj (1312) powyższy zostawił synów: Jana, +1385; Tomasza 1403; Emeryka i Mikołaja bana Machowy i naderszpana +1385, którego dzieci: a) Jan naderszpan temeski [1427] +1430 z żony Jadwigi (córki Ziemowita Księcia mazowieckiego) zostawił córki: Jadwigę i Katarzynę. b) Mikołaj naderszpan + 1433 miał 1° v. Helenę Księżniczkę serbską, 2° v. Annę hrab. Cilly za żony, z których zostało potomstwo[F] c) Helena której mąż Mikołaj Széchy. (IV. 328).

[1] wojewoda siedmiogrodzki

[F] jakoto: Władysław de Gara +1460 ożeniony z Aleksandrą Księżniczką cieszyńską; Piotr 1479; Mikołaj. Władysława de Gara palat. hunger. +1460 dzieci: Job bezdzietny i córka wydana za Władysława de Hunyad.

Görgey de Toporcz, szlachta licznie rozrodzona na Spiszu (IV. 437) Rodowód tej familii rozpoczyna Jordan (syn Arnolda) który zostawił dzieci: Janos 1263, Arnold (którego syn Janos i córka Irentrud), Eliasz 1278 który miał potomstwo: 1) Juliusz (Gyula) 1316 którego dzieci: Paweł, Piotr, Henik i Tomasz. 2) Jordan de Gargou 1312 którego syn Marek 1320. 3) Małgorzata. 4) Arnold 1312, którego dzieci: Klara 1363, Eliasz, Małgorzata, Arnold. 5) Janosz którego syn Gyula. 6) Stefan comes Saxonum scepus. 1312, którego dzieci: Eliasz, Tomasz, Andrzej i Arnold. – Z tej familii pochodzą żyjący: Artur Görgey głównodowodzący wojsk węgierskich, który się r. 1849 poddał Rossyanom i Armin naczelnik sztabu jeneralnego.

Hadik de Futak, hrabiowie, powstali w XVI wieku z pastorów luterskich. (V. 6). Hrabstwo austryackie otrzymał r. 1763 Andrzej Hadik feldmarszałek austryacki (syn Michała kapitana austr. +1733 i Franciszki Hardy) urodz. 1710 +1790, sławny z zajęcia Galicyi 1772 r. Z żony Franciszki Księżniczki Lichnowskiej zostawił 3 synów: Jana, Karola, Andrzeja i córkę Mariannę Józefę ur. 1750 d. 11 Grudn., zaślubioną 1765 Marcinowi Jerzemu Lubomirskiemu sławnemu awanturnikowi, gdy siedział w fortecy w Munkaczu internowany, lecz się później z nim rozwiodła.

Henkel de Donersmarkt hrabiowie, przenieśli się ze Spisza na Szląsko. (Tych nie wspomina Nagy.)

337

Nagy Ivan: Magyarország családai címerekkel és leszármazási táblákkal (Węgierskiego Królestwa familije, ich herby i tablice genealogiczne). Pesth, Ráth Mór, 18 – 1868. 8º

Tom XIII (do Rottkay) 1863
Tomy 1-13 czyli Zeszyt 1-54 (każdy tom po 4 zeszyty – kosztowały w drodze prenumer. 29 fl. w drodze księgarsk. 43 " 40 kr.

Tom XV (do Szapary)
XVI
XVII 1865

Tom Pótlek-Kötet (Tom supplementowy)
1868. str. IV. 379. 5 fl.

Gedroić : Wspomnienia
z Kaukazu

238

Nagy Iván (F-Győri)

Magyarország családai czimerekkel és leszármazási táblákkal. Harmadik kötet. II és III füzet. IV füzet. Pest 1858 (Verlag von Moriz Rath) 8o

pag. 113–272. — 273–352.

II u III Hft 1f 36 kr CM

IV Hft — 48 kr.

Die Familien Ungarns mit ihren Wappen u Stammtafeln III Bd. II u III Hft (Csato – De la Motte) IV Hft (Dellimanich – Dombay)

Kerékgyártó Árpád: Magyarok életrajzai VI Hft Pesth 1858.

Verlag von Michael Magyar pag 481–572. Biographien ungarischer Männer I Abschnitt Alterthum bis 1600. VI Hft (Batthyany – Bebek)

slike iz domaćega života slavonskog naroda
i iz prirode z dodatkom. Slavonske pučke
igre Od Mijata Stojanovića.
(Michael Stojanović Lehrer zu Semlin) U
Zemunu 1858 druk Ignaz Karl.
Sopron. 8º. St. 174.

K. L.

der Kräuterkunde. Wien, 1790. in-8.
(mit Kupf.

339

O. 71 / II / 1. Scriptores rerum hungaricarum editi a J. G. Schwandtner Vindobonae 1766. 4° Tom II pt 28 Vita Callimachi a Bruto

ciekawe i ważne.

340

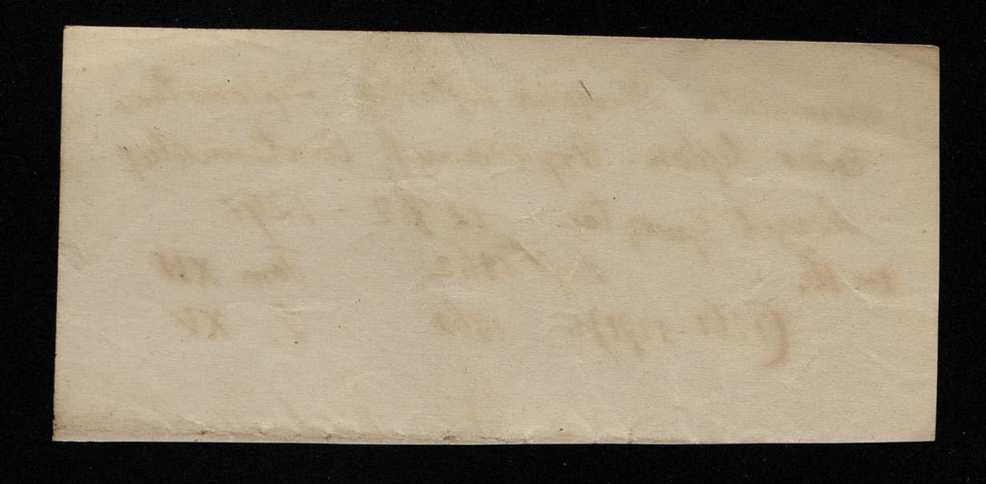
Monumenta Hungariae historica Diplomataria

Codex diplom. Arpadianus Continuatus

Wenzel Gusztav. 1272–1290.

1–16. Heft 1862 Tom XII

(1261–1281) " 1862 T. XV

Czarny Staw = Tengerszem (morskie oko) 3[illegible]
Halastó = Fischsee

Monumenta Hungariae historica. Cod.
Codex diplomaticus Hungaricus
Andegavensis. Buda Pest 1878
I ed. Nagy Imre.

~~Nehring~~: Sprawozdanie
Obcz. (ob Sztuki ~~piękne~~)

3452

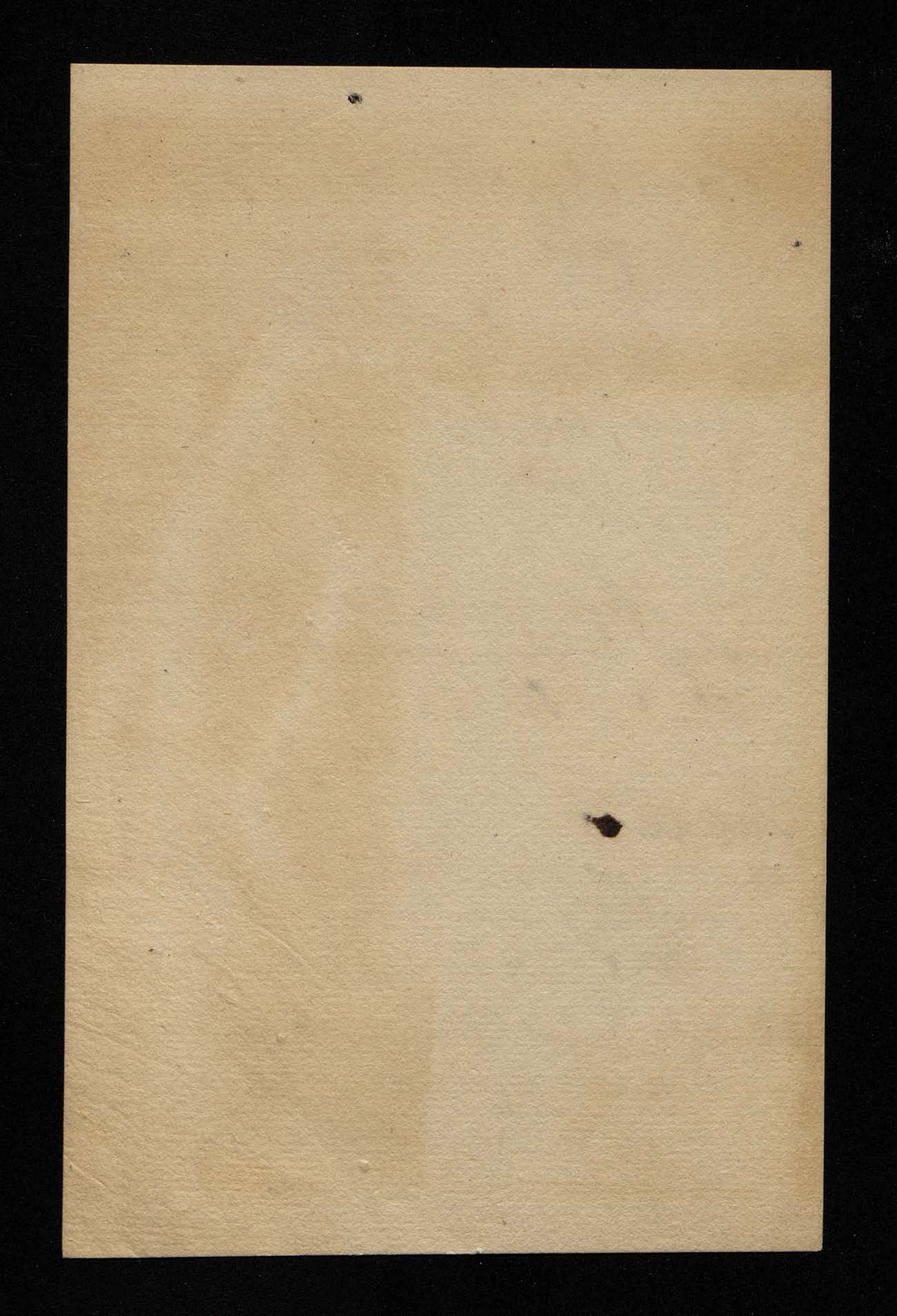
Katona: Historia critica regum Hungariae (T. 9. 10. Ludwik)
Histor. 4502.

Mailath Joh: Geschichte der Magyaren. Regensburg 1852. 8.
II Bd. (Ludwik) Zweite Auflage.
Nr. 4532.

Szalay Ladisl. Geschichte Ungarns deutsch v. Heinrich Wögerer. Pest 1869. 8. II Bd. (Ludwik)
Histor. sine Nro

~~Geschichte d.~~ -
Fessler Ign. Aurel: Geschichte v. Ungarn. bearbeitet v. Klein. 2e Aufl. Leipzig 1869. 8. II Bd (Ludwik). Hist. 4447.

Horwath Michael: Kurzgefasste Geschichte Ungarns. Pest 1863. 8. I Bd. (Ludwik)
Hist. 4491.

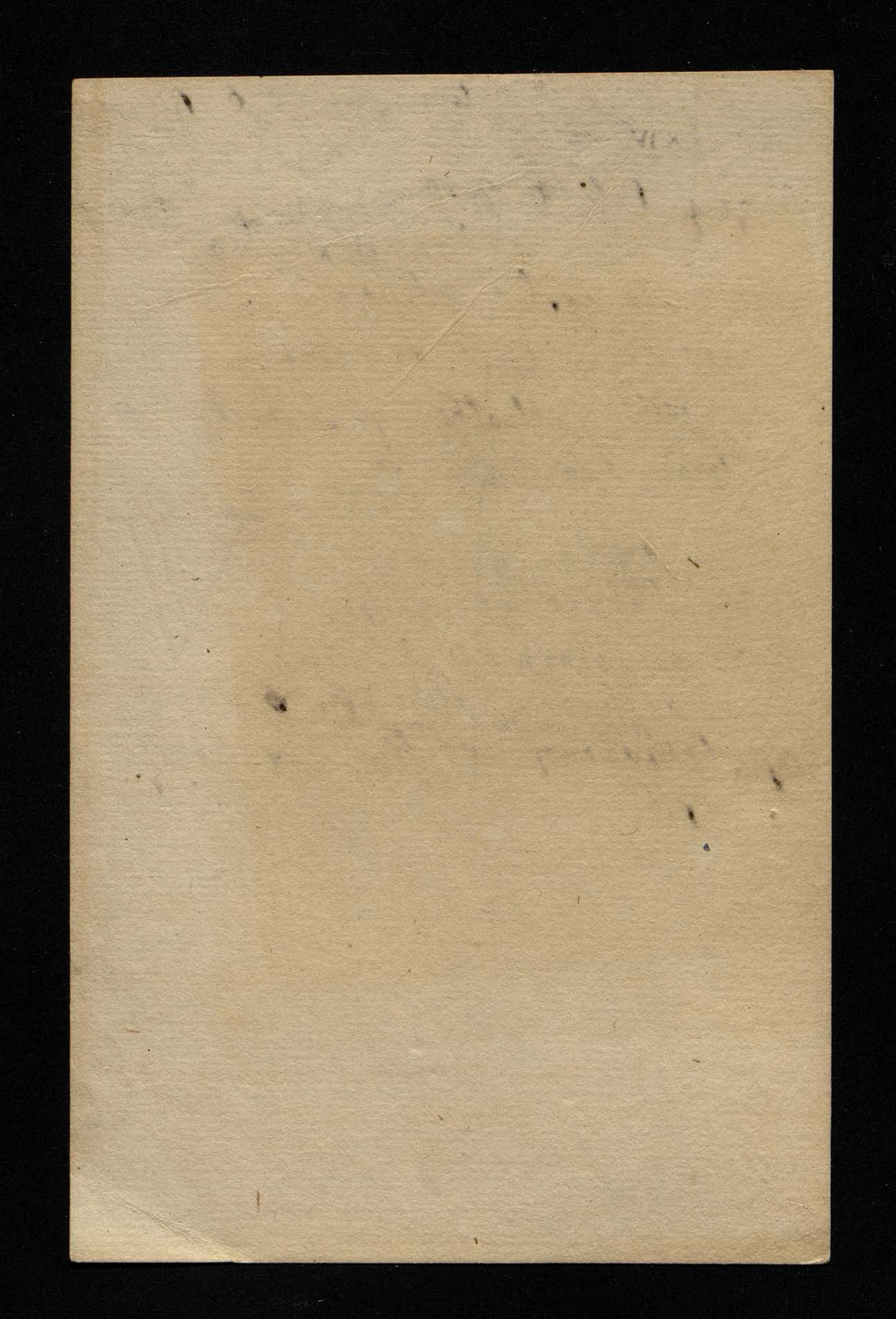

Jahrbücher der Litteratur. Wien 1826. Bd. XXXIII und XXXIV.

Anzeige=Blatt Nro XXXIII. p. 1–19.
No XXXIV. p. 1–30.

Cronica de gestis Hungarorum nach einer Handschrift der gräflich Illeshazyschen Bibliothek zu Dubnitz, von Stephan Friedrich Endlicher. p. 1–19.

Kronika Wiedeńska z r. 1358
Chronicon Simonis de Kezae et Thurocz
Chronicon Johannis de Küküllö
Chronica Ludovici Blatt 66 r. – 83 v.
Johannes Lector ord. Franciscanor.
Rękopis papierowy 202 str. pisany około 1476

3104

Huber Alfons: Ludwig I König v. Ungarn 1884. broch

Fontes rerum bohemicarum 1874 Tom II Lv. 1.4-6.

Archiv für Kunde öst. Geschquell Tom XVI Aeneas Sylvius N° 4405.

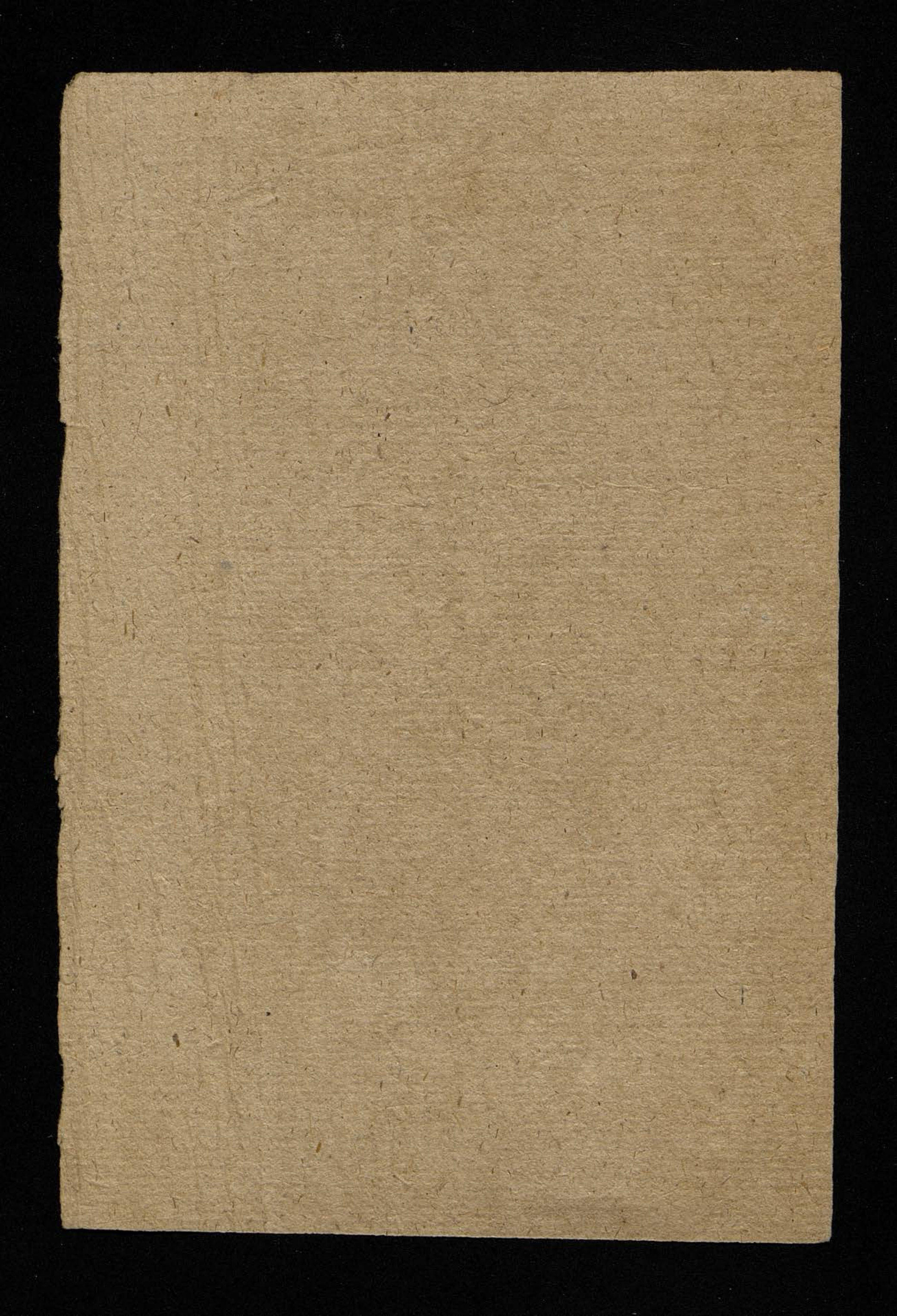
Ficker: Beiträge zur Urkundenlehre 1878
2 Bde

Geogr. pol.

<u>Kongo</u> przez M. S. (Odbitka z „Przeglądu powszech=nego.") Kraków 1885. 8vo

(autorka Maria Stecka)

Mailath - Gesch. d. Ung. 1852. II. 115.
Diplomatarium Hiborianum I

Kovachich Martinus Georgius: Vestigia Comitiorum apud Hungaros ab exordio regni eorum in Pannonia usque ad hodiernum diem celebratorum. Insertis Decretis Comitialibus... ordine chronologico. Budae, typ. Univ. 1790. 8vo str. 24. LXXX. 832.

" " " Supplementum ad Vestigia Comitiorum. Budae, typ. Univ. 1798. 1800. 1801. 8vo Tom. I str. LXXII. 506. – Tom. II st. XVI. 558. – Tom. III str. 8. 442.

" " " Scriptores rerum hungaricarum minores hactenus inediti. Budae, typ. Univ. 1798. 8o Tom. I. str. 18. XXII. 350. – Tom. II str. XXXII. 444.

Corpus Decretorum Juris Hungarici seu Decretum generale inclyti regni Hungariae partiumque eidem annexarum. Budae typ. Univ. 1822. fol. Tom I (Opus tripartitum juris consvetudinarii auctore Stephano de Werböcz, ac Decreta, Constitutiones a S. Stephano usque ad Ferdinandum III in publicis Comitiis conclusi) str. XIV. 834. – Tom. II (Decreta, Constitutiones et articuli a Leopoldo Magno usque ad moderna tempora) str. 2. 496. 220.

2a ed. Budae typ. Univ. 1844. fol. Tom I. II.

Szirmay Antonius: Notitia topographica, politica Comitatus Zempleniensis, edid. Mart. Georg. Kovachich. Budae, typ. Univ. 1803. 8o str. XII. 485.

" " Notitia historica comitatus Zempleniensis, ed. M. G. Kovachich. Budae typ. Univ. 1804. 8o str. X. 372, i ryc. i map.

" " Hungaria in parabolis, ed. M. G. Kovachich. Budae, typ. Univ. 1804. 8o, str. XXI. 150. – Editio altera auctior. Budae, typ. Univ. 1807. 8o str. 174.

Wallaszky Paulus: Conspectus reipublicae literariae in Hungaria ab initiis regni ad nostra usque tempora Edit altera auctior. Budae typ. Univ. 1808. 8.o pg. XXVI. 626.

Horányi Alexius: Scriptores Piarum Scholarum, liberaliumque artium magistri. Budae, typ. Univ. 1809. 8.o Pars I ppg. 2. 824. – Pars II. ppg. XXIV. 900. 2.

Sarbievius Mathias Casimirus: Carmina. Edit. stereotyp. Budae, typ. Univ. 1824. 8vo ppg. XXIV. 364. 16.

Lutskay Michael: Grammatica slavo-ruthena seu vetero-slavicae et actu in montibus Carpathiis parvo-russicae seu dialecti vigentis linguae. Budae, typ. Univ. 1830. 8vo ppg. XVI. 178.

Recensio Observantis Minorum Provinciae S. Joannis a Capistrano per Hungariam, Austriam inferiorem et Slavoniam extensae, commentariis ethnologicis, philologicis, statisticis, geographicis, historicis illustrata. Cum mappa calcograph. Provinciae. Budae, typ. Univ. 1830. 8vo ppg. 672.

Reesch Aloysius de Lewald: Universalis Schematismus ecclesiasticus venerabilis Cleri orientalis ecclesiae graeci non uniti ritus, incliti regni Hungariae et Transylvaniae pro anno 1846. Budae, typ. Univ. 1846. 8.o pp. 259
idem pro a. 1842, 1843.

Schematismus almae Missionariae Provinciae Bosnae Argentinae Ordinis Fr. Min. S. P. Francisci regularis observantiae ad a. 1856. Budae typ. Univ. 1855. 8vo ppg. 79. XVI.

Brevis memoria Provinciae Capistranae ab erectione sui de Provincia Bosnae Argentinae a. 1757 promulgata, festum saeculare a. 1857 celebrantis ab ejusdem Provinciae Alumno adornata. Budae typ. Univ. 1857. 4to str. 70.

Weber S. (pastor in Bela): Geschichte der Stadt Béla. Iglo, Joseph Schmidt Buchdruckerei, 1892. 8vo pg. 444. 2 und 1 Tafel (mit Siegelabbilungen, Ansichten)

Weber S. Monographie der evang. Gemeinde A. C. Bela, 1885.

Zipser Chr. Andreas: Neusohl und Umgebungen. Eine Erinnerungsschrift, zugleich ein Führer. Ofen, Univ. Druck. 1842. 8o pg. 72.

II

Nagy E. Paur J. Rath Ch. et Véghely D.: Codex diplomaticus patrius (Hazai Okmánytár) Jaurini 1865–1880. 8o Tom. I. II. III. IV. V. VI. VII.

Katona St. Historia critica primorum Hungariae ducum. Pestini 1778 — regum Hungariae stirpis Arpadianae Tom 1–7. Pestini 1779–1782 — stirpis mixtae Tom 1–12. Pestini 1788–1793 — stirpis Austriacae Tom 1–23. Pestini 1794–1817. 8o.

Schwandtner J. G. Scriptores rerum Hungaricarum veteres et genuini. Vindobonae 1746–1748, Tom I–III. = 2a edit. Tyrnaviae 1765 = 3a edit. Vindobonae 1766–1768.

Monumenta Hungariae historica. Magyar történelmi emlékek. Özt. (Osztály) Séries

Özt. 1 Diplomataria. Köt. 1–26. Pesten 1857–1878 = Özt. 2. Scriptores, Köt. 1–32. Pesten 1857–1875 = Özt. 3. Monumenta comitialia, Köt. 1–7. Pesten 1874–1881 = Özt. 4. Acta externa. Köt. 1–7. Pesten 1874–1878.

Kötet (Tom)

Wenzel G. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. Árpádkori új okmánytár. Tom 1–12 (dokumenta od r. 1001–1301) /: w Monumenta Hungar. histor. Ser. I Tom. 6–13; 17–18; 20–22 :/

Wenzel G. Magyar diplomacziai emléket az Anjou-Korból. Tom 1–3 (dokumenta od r. 1268–1390). Pesten 1874–1876 /: w Monumenta Hungar. histor. Ser. IV (Acta externa) Tom 1–3.

Nagy J. Codex diplom. Hungaricus Andegavensis. Anjoukori okmánytár. Tom 1 (dokumenta od r. 1301–1321). Budapest 1878 /: w Monumenta Hungar. histor. Ser. I. T. 26).

Hatvani M. Magyar történelmi okmánytár a Brüsseli Országos levéltárból és a Burgundi Könyvtárból. Tom 1–4 (z 490 dokumentów od r. 1441–1652). Pest 1857–1859. /: w Monumenta Hungar. histor. Ser. I. Tom 1–4.

Wagner Carol: Analecta Scepusii. Viennae 1774. 4to
Vol. I–IV. Hist. 6310.

Bardosy Joannes: Supplementum Analectorum terrae Scepusiensis. Leutschoviae 1802. 4to Hist. 5468.

Supplementum Analectorum Terrae Scepusiensis Pars II. Collegit et brevibus notis illustravit Michael Schmauck. Szepesváraljae, Typis Typographiae Episcopalis 1889. 4to pag. VI. XXXII. 548. 1 (Rękopis wygotowany przez Michała Schmaucka proboszcza matejowieckiego r. 1806, wydany staraniem Jerzego Császki biskupa spiskiego ~~[illegible]~~ 1889 – dziś arcybiskupa w Kołoszu (Kalocsa) – zawiera dyplomatów królów polskich 55, królów węgierskich 96 oraz akta starostów polskich, biskupów, proboszczy, hrabiów spiskich i t. d. – Nakład w Cancellaria Episcopalis Dioeces. Scepusiensis w Podhradzie, Kirchdrauf, Szepesváralja.)
(Schmauck przezwał się później z węgierska Bardossy)

Fejér G.: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticae et civilis. Budae 1829–1832

Biblioteka posiada:

Tomus I (editus 1829) ad annum 1094 . . pag. 490
" II " " ab a. 1096 – 1205 " 464
" III Volumen 1. (edit 1829 aa. 1206 – ad a. 1224 pag. 480
" 2 1829 a a 1225 – 1235 " 491
brak ?
" ~~3~~ ~~1236~~
Tomus IV Volumen 1. 1829 ab a. 1235 – 1247 " 477–480
2 - a a 1248 – 1259 " 528
3. - a a. 1260 – 1269 " 560
V Vol. 1. - a a. 1270 – 1272 " 328
2. - a a. 1272 – 1279 " 608
3 ed 1830 aa. 1280 – 1290 " 520
VI Vol. 1. ed 1830 aa. 1290 – 1295 " 400
2 ed 1830 ab a. 1296 – 1303 " 416
VII Vol. 1 (edit 1831) ab. a. 709 – 1256 " 368
nr I – CCC[illegible]II. , 378
" 2 (edit 1832) ab a. 1270 – 1300
nr CCCIII – CCCCXLIX Suplementa – Archontologia Regni Hungariae – Indiculus valoris nummorum Calendarium generale ab a. 900 – 1400 (ciclus solaris, indictio) Calendarium speciale (imiona świąt)

Tomus VIII. Volumen 1. (edit a. 1832) ab a. 1301-1316 Nr I-CCCXXIV pag. 626.
2 (" a. 1832) ab a. 1317-1325 Nr I-CCCXXVII pag. 688
3 (" a. 1832) ab a. 1326-1334 Nr I-CCCLXVII pag. 768.
4 (" a. 1832) ab a. 1335-1342 Nr I-CCCLIV pag. 671.
(prenumerantow bylo 172)

Introductio in Codicem: Codex..
1: Specimen: (edit. 1829) Ad Lectorem (praefatio). Series diplomatum chronolog: ca ab a. 104-1301 Tomi I-VI. Nomina Subscribentium pag. LVI. 250. Decretum originale Andreae secundi a. 1222 detexit G. Fejer. Budae 1829. pag. 24
Index Codicis diplomatici Hungariae stirpis Arpadianae (Tomi I-VI) edit 1830. pag. 383.

brakuje Tomus VII Volumen 3
" 4
" 5

Tomus VIII Volumen 4
5
6
7.

40 349.

Fejer G. Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticae et civilis. Budae 1829–1844. 8vo. XI Volumina in 40 Partibus – 3 Vol. Indices et 5 Suppl.

~~Tomus Vol. I.~~ (Volumen) ~~1.104–1095~~
~~" II.~~ ~~1095–1205~~
~~" III Volum. I.~~ ~~–1206~~
~~" " II.~~ ~~–1235~~
~~" IV. Pars I.~~ ~~–1249~~
~~" " II.~~ ~~–1259~~
~~" " III.~~ ~~–1269~~
~~" V. Pars I.~~ ~~1270~~
~~" " II.~~ ~~–1279~~
~~" " III.~~ ~~–1290~~
~~" VI. Pars I.~~ ~~– 1295~~
~~" " II.~~ ~~(1295~~ 1303)
~~" VII Pars I.~~ 1303 (dopełnienia do r. 1256)
~~" " II~~ ~~(dopełnienia~~ do r. 1300 i kalendarz
" " III.
" " IV.
" " V.
~~" VIII Pars I (1301–1316)~~
~~" " II (1317–1325)~~
~~" " III. (1325–1334)~~
~~" " IV. (1335–1342)~~
" " V. ?
" " VI. ?
~~" " VII.~~ ?

Codex diplom. Hungariae Budae 1829. 8o (Specimen) pag LVI. 250. (Series chronologica) p. 24 (Decretum Andreae II)

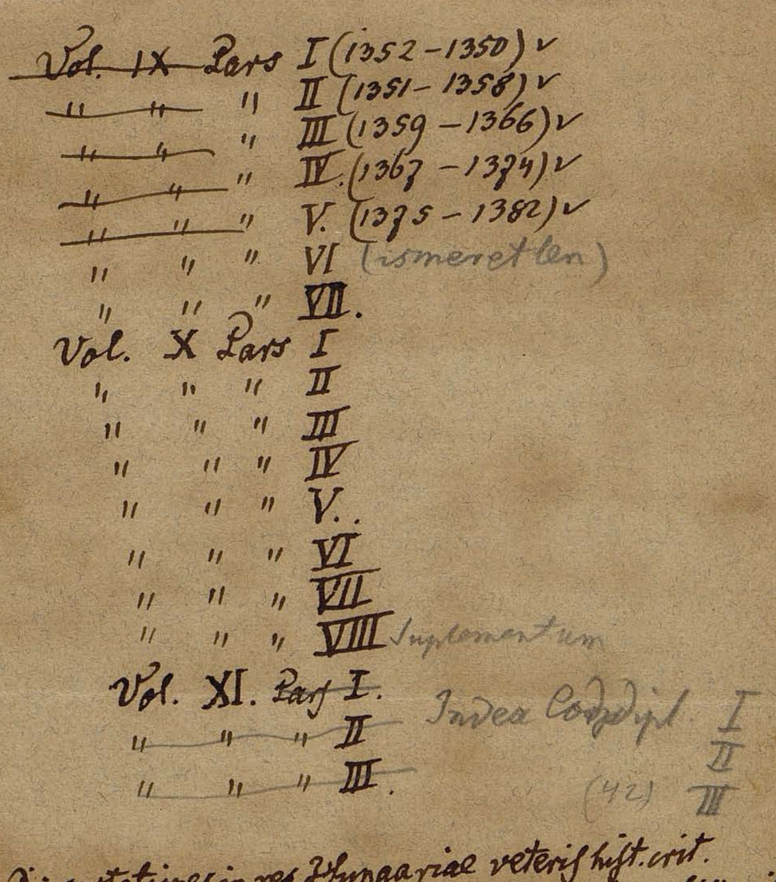
Index codicis

nieznane

jest w bibliotece

nieznane

nie ma

~~Vol. IX Pars~~ I (1352–1350) ✓
~~" "~~ " II (1351–1358) ✓
~~" "~~ " III (1359–1366) ✓
~~" "~~ " IV (1367–1374) ✓
~~" "~~ " V. (1375–1382) ✓
" " " VI (ismeretlen)
" " " VII.
Vol. X Pars I
" " " II
" " " III
" " " IV
" " " V.
" " " VI
" " " VII
" " " VIII Suplementum
Vol. XI. ~~Pars~~ I. Index Cod. dipl. I
~~" " "~~ II II
~~" " "~~ III. (42) III

Dissertationes in res Hungariae veteris hist. crit.
Reflexiones in script novos rerum vet. Hung. hist. crit.
Genus incunabula et virtutes J. Corvini. 1844.
Pray Comment histor. de Bosn. Serv. Valach. Mold. nexu
Croatiae ac Slavoniae cum R. Hung. nexus. 1839.

—

Fejer: Index codicis dipl. Hung. stirpis Arpadianae
1830.

Wagner C.: Collectanea genealogico-historica illustrium Hungariae familiarum. 4 Decades. Budae 1778 – Posonii 1802. fol.

Hartwika Kronika Węgier pisana r. 1106–1114.
Tomas Historia Salonitana 1260
Anonymus Gesta Hungarorum . . . 1278
Keza Gesta Hungarorum 1282
Chronicon Budense Minoritarum . . 1330
S. Margarethae Legenda 1340
Vindobonense Chronicon cum imaginibus 1358
Turoczi Chronicon 1464

(Nagy Miklos): Magyarország Képekben Honismertető Album. Szerkeszti Nagy Miklos. Pest, nyomatott Heckenast Gusztavnál 1880. 8r. nag. Geogr. 2030
I pp. IV. 392. – II pp. IV. 392.

Kurzer Auszug aus den Acten der galizisch-ungr. Grenzberichtigungs=Commission insoferne dieselben Zips betreffen. (w Zeitschrift von und für Ungern IV. 1803. 110.

Slovacius Peter: Heletec .. ez 1582. Galgoci 1582. 8
" " Judicium. Magyar nyelven 1583. Bartfen 16°
" " Kalendariom 1584. Nagy-Szombathban 1584.
Tenatius Janos M. Judicium. Magyar Nyelven 1593. Debreczenben
Jakobejus Lőrincz: Kalendarium 1618. Cassan 1618. 16°
Mileius Sandor. Calendarium 1619. Keresztúrat 1619. 8r.

Sdakowski D^r. Calendarium. Nagy-Szombathan 1621 8vo.

Mileius Sandor: Calendarium 1626. Csepregben 8vo.

Mileus Alexander Rokitnensis. Calendarium 1629. Pápán 1628.

Mercius Pat: Calendarium 1630. Csepregben 1630. 8vo.

Zorawsky Miklós. Calendarium 1638. Tej-falun 1638. 8vo.

Tonski Janos. Kalendarium 1639. Bechben 1638. 8vo.
" " " 1643 " 8vo

Jablonski Miklos: Krakai Kalendarium 1645. 1646 i 1647 i 1648 Bechben. 8vo (4 Kalendare)

Payer Hugo: Bibliotheca Carpatica. Iglo 1880. 8vo. str. 378.

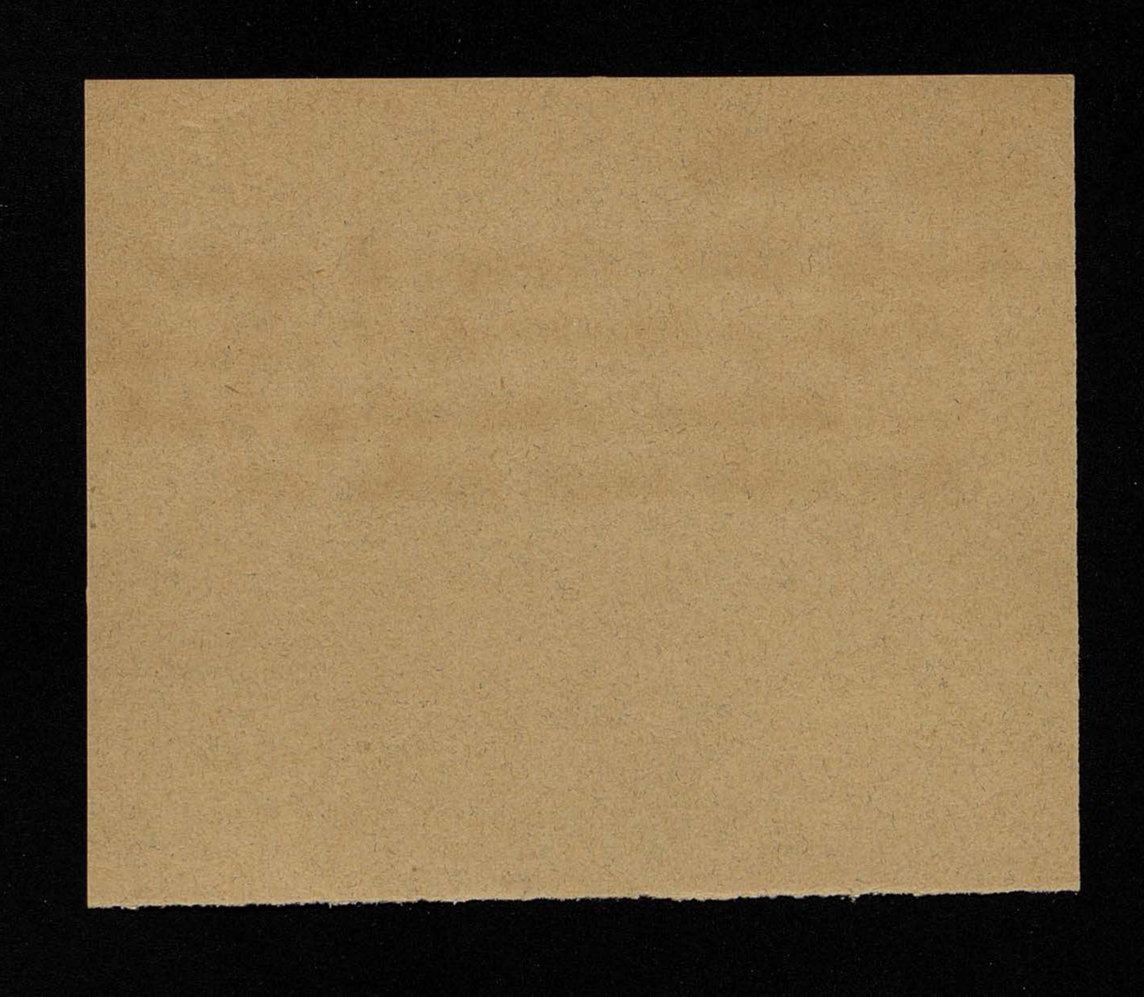
Szabo Karoly: Regi magyar Könyvtár az 1473-1711. Budapest 1885. 4to str. XI. 754. (II Kötet)

Havass Rudolphus (Havass Rezső): Bibliotheca geographica hungarica – Magyar földrajzi Könyvtár. Budapest (Franke) 1893. 8. str. 532. (10 Koron) (Bibliografia.)

Laski Albertus

371

Bakschay Abrah.: Chronogia de regibus Hungaricis. Cracoviae 1567. 4º Hist. pol. 3304 broż.
dedyk. Łaskiemu – w końcu Łaskiego Exhortatis ad milites in exped. Moldav. 1561.

352

Szabo Karoly: Regi Magyar Könyvtar II-dik Kötet az 1473-tól 1711-ig megje-lent nem magyar nyelvü hazai nyomtatvanyok könyvé-szeti kézikönyve. Budapest 1885. 8o

Stary Książek obcych drukowanych w Węgrzech.

Obsequiale seu baptismale secundum chorum almae ecclesie Strigonien. 4o

Sebastianus

Wolicki

+ 1732 d. 19 Maii

Cracoviae

Cra Kruszgania

na dole

Anna z Aleknowskich Dziedzicka

+ 1811 mająć 71 lat.

Povesti, Prostonarodnie slovenské. Usporiadal a vydáva Pavol Dob=sinszky. Turocz-Szent-Marton 1880. 8o: došit I str. 96. 30 kr.
" II str. 96. 30 kr.

Joannes de Thurocz Chronica Hungaro=rum. Augustae apud Erhardum Rat=dolt. 4to et (1488.) impensis Theobaldi Fegercon=ivis Budensis. 4to.

Johannes de Thurocz Chronica Hunga=rorum. (Brunnae) 1488 fol.

~~Csepreghy Fr~~

Chyzer Cornel : Führer nach Rank-Her=lein zu der grössten artesisch-perio=dischen Spring-Quelle Europas. Satoralja-Ujhely, 1880. 8o. str. 20.

Nagy Iván: Magyarország csa-
ládai. III p. 218 (Mailath)

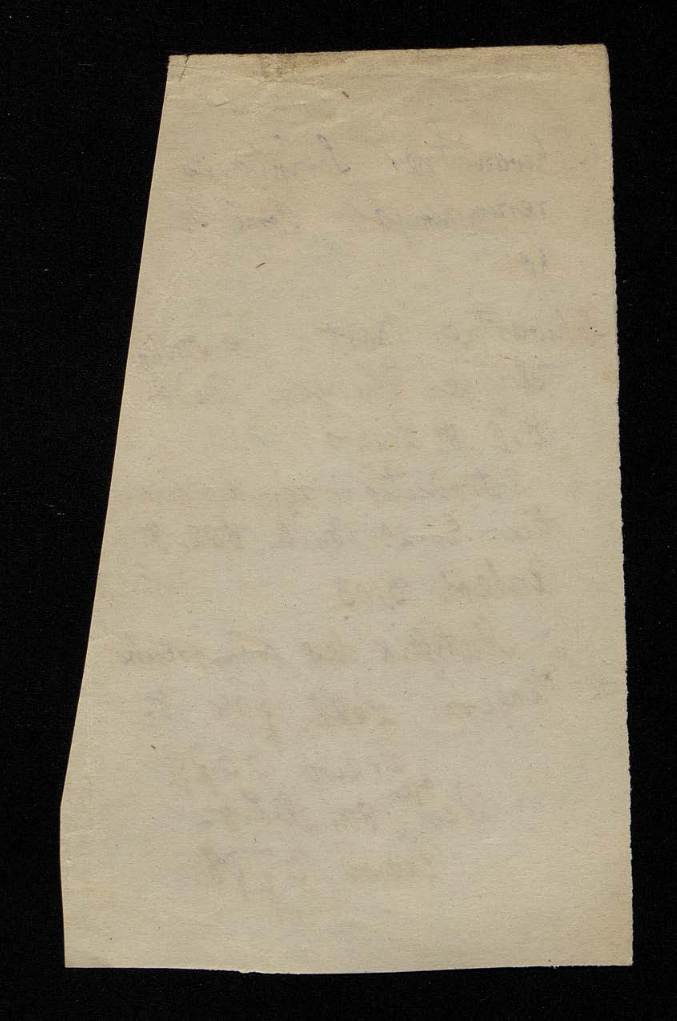
374

Schwandtner Scriptores rerum hungar. Tomi 3. fol.

Schwartner Mart: De scultetiis per Hunger. Budae 1815. 8o. Prawo 1933.

" Introductio in rem diplomaticam. Ed. 2a Budae 1802. 8.
Archeol. 3/03.

" Statistik des Königreichs Ungern. Pesth. 1798. 8.
Prawo 3379.
idem (Ofen 1809. 2 Bd. 8.
Prawo 3778.

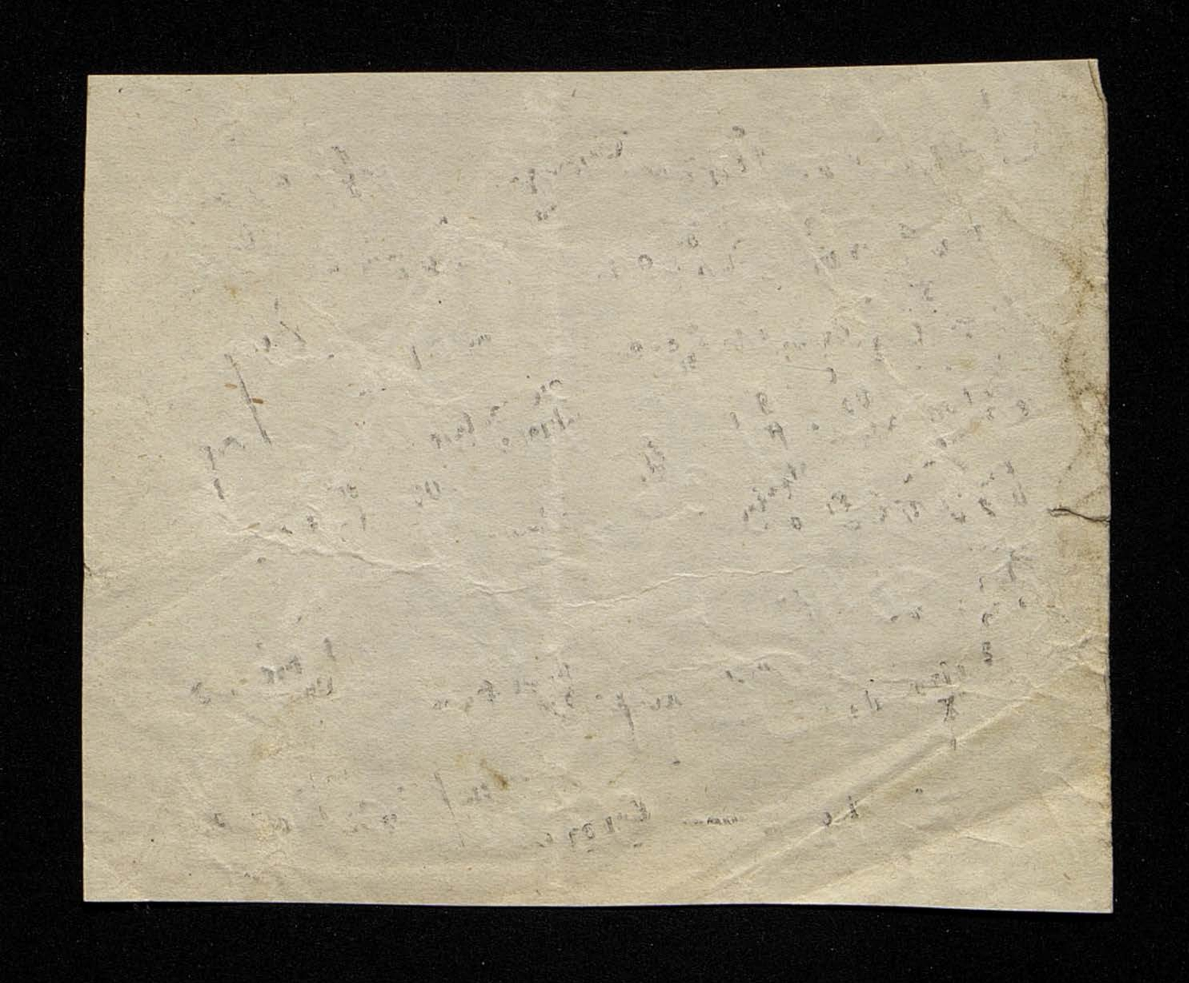

3575

Chronicon Budense post elap-
sos ab editione prima tre-
centos quinque annos recogn-
itis Mustr. J. Podhradczky
Budae 1838. gr. 8o. br.
1 f. 20 xr.

M. Kuppitsch's Witwe

Nr. 11. — 58 Abtheilung

Budapesti Kir. Magyar
Tud. Egyetem Könyvtára

Alex Szilagyi

357

Historia ecclesiae evangelicae in Hungaria. Halberstadt 1830. 8º

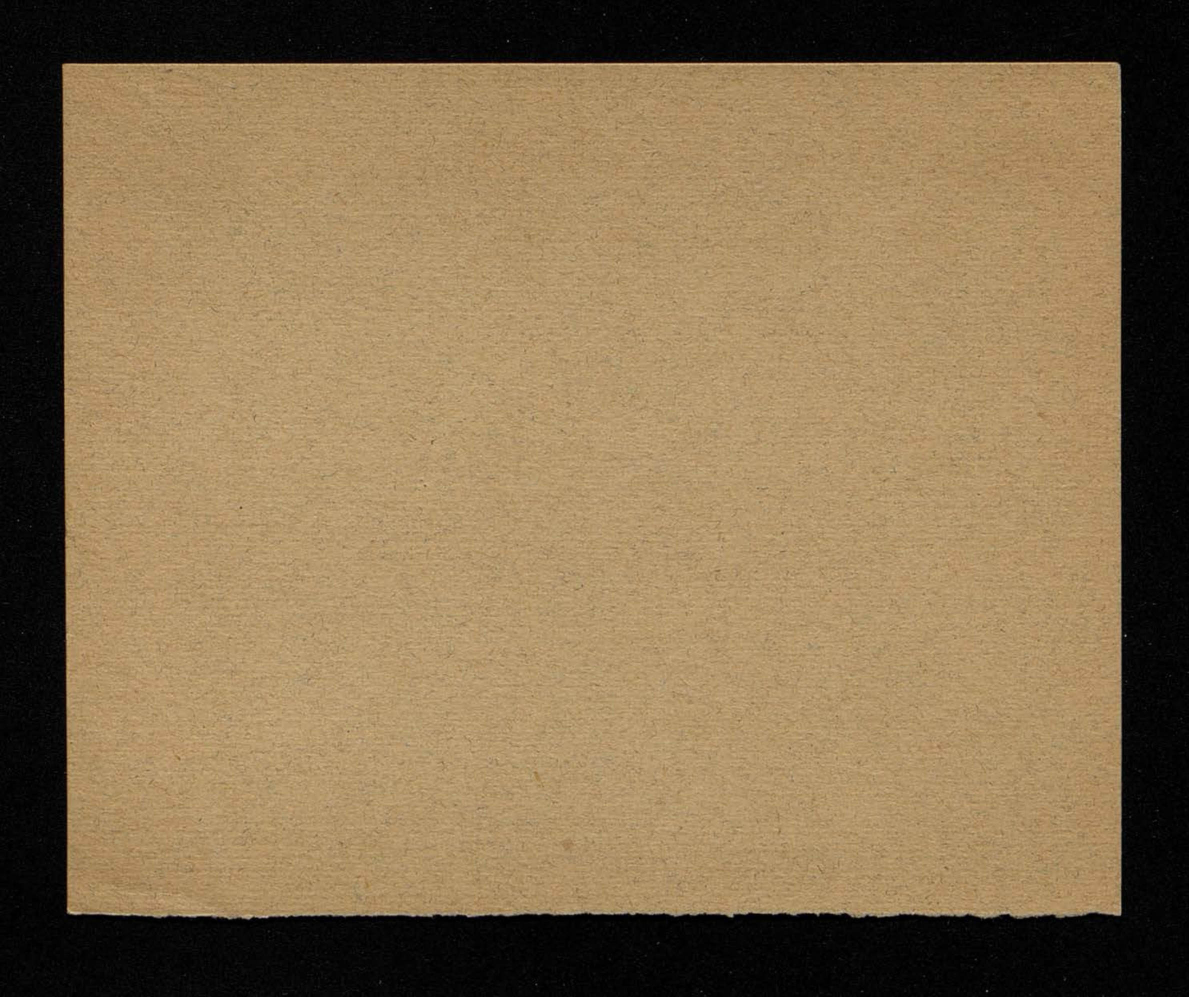
Hist. powsz. 7927.

Kuliszewka - ortografia Ukrainofilów

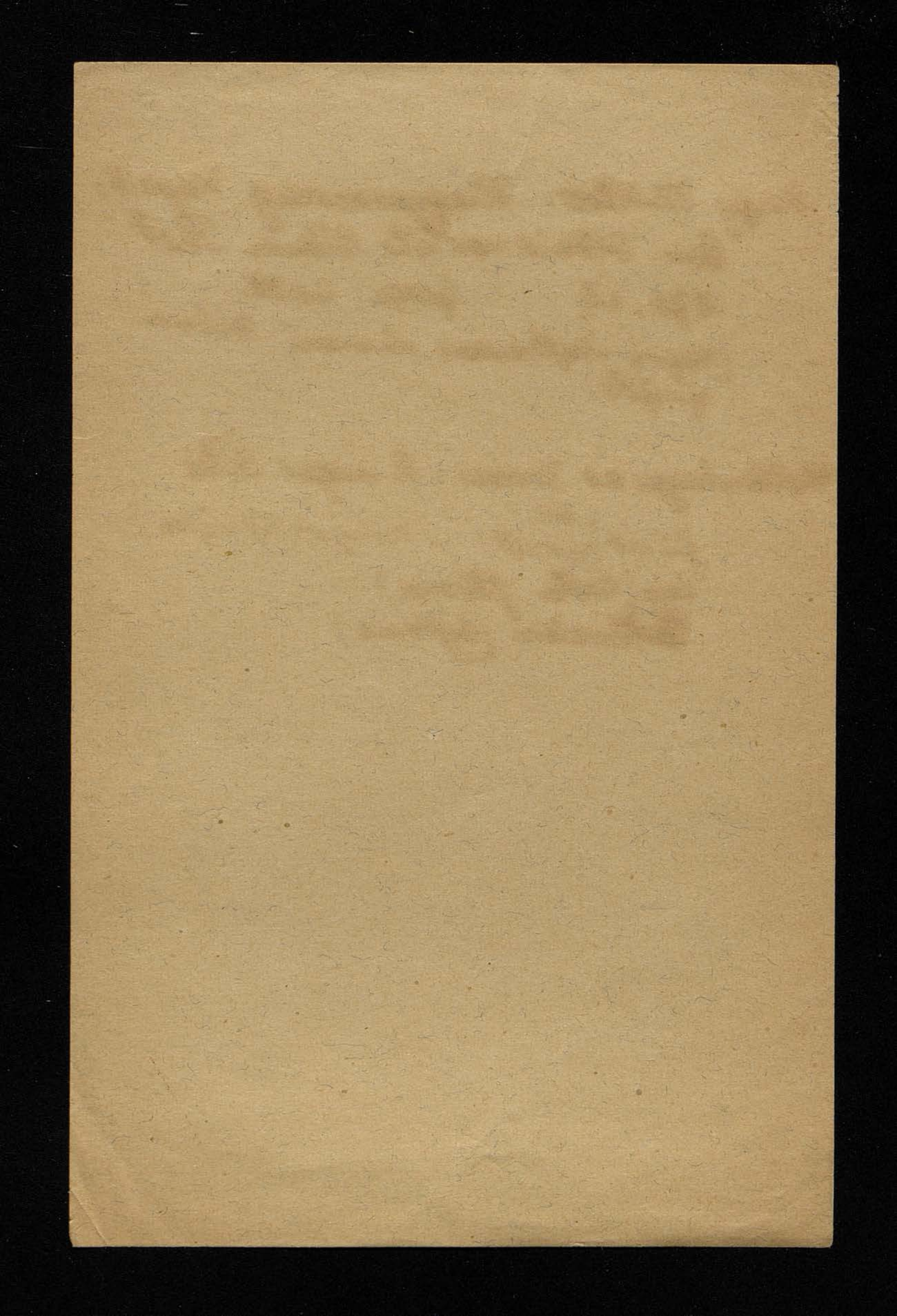
358

Henszlmann Imre: Löcsének Régiségei. Budapest 1878

Nagy Miklos: Magyarország Képek=
ben. Honismertető Album. Pest
1870. 4to Geogr. 2030.
(Węgry illustrowane obrazami. Album
ojczyste)

Kolbenheyer és Kovács: A magas Tátra.
füzet 2 flr. (zeszyt) – könyv (Książka)
lap (karta, strona)
történelem (historia)

Bethlen Wolfg. Historia de rebus transylvanicis. Cibinii 1782. 8º 4 Vol. C. 4414.

Cod. dipl. morav. Hist auth. 5572 9 Vol.

Codex-Nador ed Földy 1857. 4º. 5570.

Emler: Regesta 7 Vol. 6353.

Fessler Geschichte v. Ung. 2 Aufl 4447

Haner. Das Konigliche Siebenbürgen Erlangen 1763. 4º Hist 5809

(Jobst Amman) Rueff Jacobi: De conceptu Francofurti 1580. 4º item 1587. – S

Bethlen de Wolffgangus; Historia de rebus Transsylvanicus. Editio secunda. Cibinii, typis Martini Hochmeister 1782. 8vo Tomus II pag. 214 – 566 o Stefanie Batorym w latach 1564 – 1589.

p. 39. 225 – 566

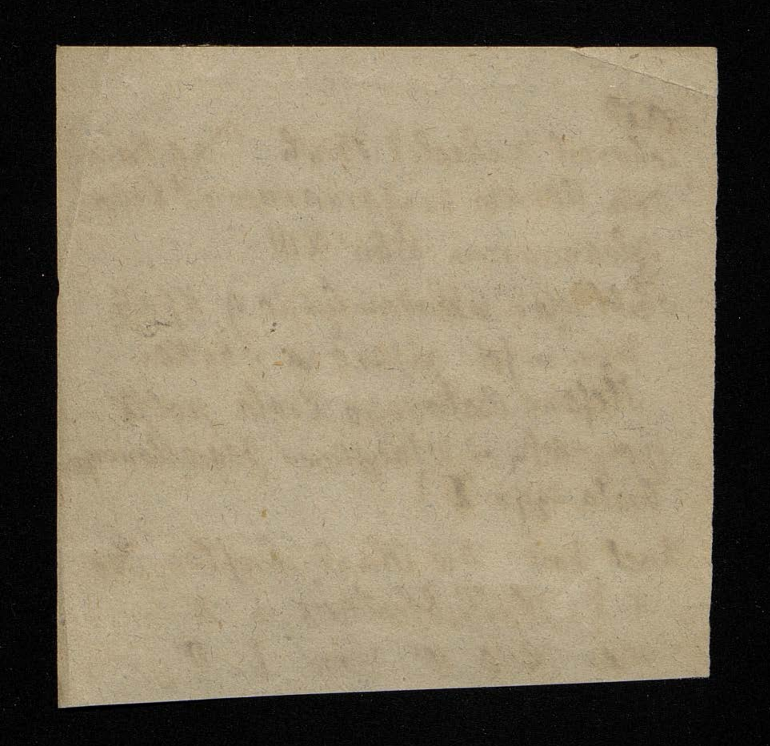
381

~~[illegible]~~

Johannis Michaelis Bruti Ungarica: rum Rerum hungaricarum et transylvanicarum Libri XIII

w bibl. cesar. w Wiedniu tylko 9 ksiąg Mscr. in fol. pisane na rozkaz Stefana Batorego Krola polsk (poczatkowy od Władysława Jagiellończyka brata Zygm I)

Chmel Jos: Die Handschriften der k. k. Hofbibliothek in Wien Wien 1840. 8o. Tom I. II.

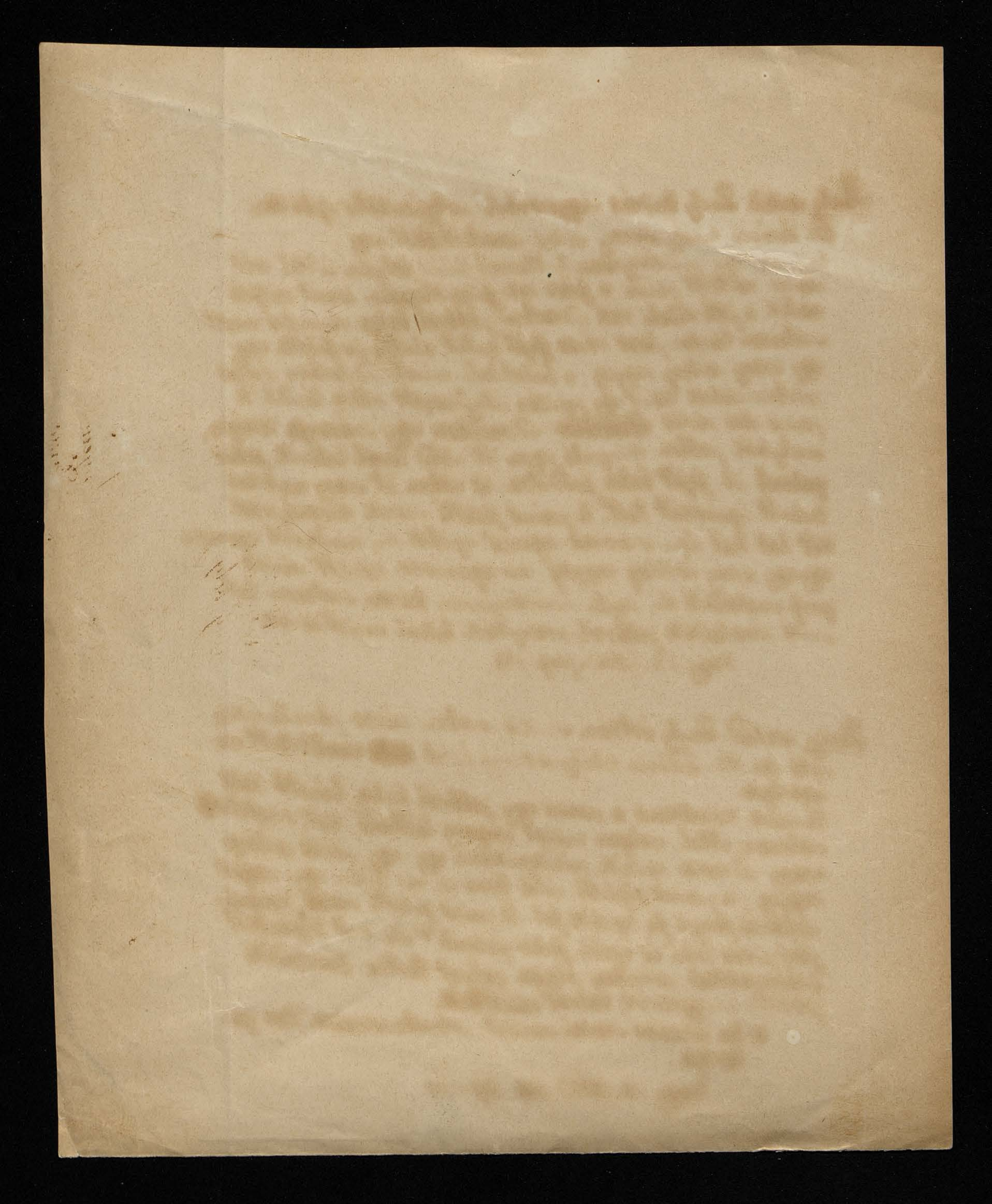
Pauly család. Pauly András nagyszombati polgármester 1765 ben M. Terézia Királyasszony által nemetsitetett meg
Czimere egy viz irányosan hullamzó fehér folyam által két részre osztott paizs, a felsö rész függölegesen ismét kétfelé oszlik, a jobb oldali kék udvarban jobbról balra rézsutos ezüst szelemen három piros rózsa fejét mutat, alatta és felette egy egy arany csillag ragyog; a baloldali ezüst udvarban széles vizben nádak közt egy nyakán átnyilazott medve lépdel. A paizs alsó vörös ~~[illegible]~~ udvarában egy szárazfa tökéjen, melyből jobbra kinyuló ágon öt zöld levél latszik, fehér galamb ül, fejét balra forditva, és abban öt arany makkal terhelt ágacskát tart. A paizs feletti sisak koronájából két hat hat águ szarvas-agancs nyúlik ki, mindenik agancson egy egy arany csillag ragyog, az agancsok között vörös grif emelkedik ki, rajta vizirányosan három szelemen latszik. Foszladék jobbról aranykék, balról ezüstvörös.

Nagy IX. (1862). pag. 167.

Pauly család. Pauly István sz. kir. Szeben város pénztárnoka 1766-ben. M. Terézia Királyasszony által ~~[illegible]~~ emeltetett nemességre.
Czimere következö, a paizs egy jobbról balra húzott kék szelemen által, melyen ezüst horgony látható, két, szegletes arany udvarra oszlik, mindenikben egy-egy, vörös csillag ragyog; a paizs aljáról zöld téren az elö térben egy magas zöldellö fenyö fa nyúlik fel. A paizs feletti sisak koronáján piros lábú és csörü fehér galamb *) áll szét terjesztett szárnyakkal, csörében olajfa galyat tartva. Foszladék jobbról aranyvörös, balról ezüstkék.

*) Az armalis szavai szerint „columba noemica" Noe galambja.

Nagy IX. (1862) pag. 167-168.

Erdély nevezetesebb családai. Czimerekkel és leszár=
mazási táblákkal. Irta Kövari László. (30 fametszvénnyel). Kolozsvártt, Barrané és Stein bizo:
mánya, 1854. 8vo K.n. 2, St. 279. /: 3 p. forint :/ —
(Siedmiogrodu sławniejsze rodziny, ich herby i tablice genealogiczne napisał Kövari Władysław, z 30 drzeworyt. herbami: Klausenburg, w komisie u Barrane i Stein 1854. 8º Cena 3 zł.
L. B. de Szamosfalva

Mikola Ladislaus: Historia genealogico-transilvanica...
1734. 4to Kart 58.

Lehoczky Andreas: Stemmatographia nob. familiarum Regni Hungariae. Posonii 1796. 4to 2 Partes (26 flr.)

Wagner Carolus: Collectanea genealogico-historica ill. Hun:
gariae familiarum, quae jam interciderunt eruta. Pestini 1802.
fol. 4 Decades (13 flr. 50 kr.)

Toldy Ferencz (Schedel) 1836 autor i bibliotekarz w Peszcie.

Nagy Ivan: Magyarország családai. Pest 1857-1868. 8º 13/20 Tomów (60 flr.) (82 flr.)
(pojedyncze tomy po 4 flr.)

Szádeczky L.: Báthory István lengyel királylyá választása 1574-1576. Budapest 1887. 8vo (3 flr.)
" " Komjáti Békés Gáspár. (3 flr.)

Anjoukori okmánytár (Kodex dyplomatyczny) 6 Tomów. (25 flr.)

Szontagh Miklós: Képes kalauz a tátrai fürdőkben (Ilustrowany przewodnik do Kąpieli w Szmeks) (2 flr.)

Jármay László: Tátrafüred climatikus gyógyhely. (80 kr.)

József főherczeg: Czigány nyelvtan (Gramatyka) (3 flr.)

Györffy Endre: Magyar és czigány szótár (Słownik) (1 flr. 20 kr.)

Aldor Imre: Lengyelország végnapjai. (Történelmi Könyvtár Nr 32) 40 kr.

Pray G.: Syntagma historicum de sigillis regum et reginarum Hungariae, cum 16 tabulis. Budae 1805. 4to (4 flr.)

A szepességi XVI. városok pragmaticai történet- s állományvázlata. Löcse 1842
3 flr.

Wéber S.: Podolin város története (dzieje). Okmánytarral ellátva. Budapest 1891. 8vo (30 Kr.)

Schier P. X.: Buda sacra sub prioris regibus. Viennae 1774. (2 flr.)

Schmitth N.: Episcopi Agrienses fide diplomatum concinnati. Tyrnaviae 1768. 8o 3 Tomi (3 flr. 50 kr.)

Jerosolymitana peregrinatio N. Christ. Radziwili ducis Olicae et Niesvisii, palatini Vilnensis. Primum a Th. Tretero e Polonico in Latinum translata, nunc sumpt. St. Kiss cath. ecl. Weszpr. archidiac. recusa. Jaurini 1753. fol. (8 flr.)

Schmidt W. Suczawa's histor. Denkwürdigkeiten bis z. Verbindung der Bukowina mit Oesterreich. Czernowitz 1876. 8vo (1 flr.)

(Nagy Miklos): Magyarország Képekben Honismertető Album. ~~[illegible]~~ Szerkeszti Nagy Miklos. Pest (Heckenast Gustav) 1870. 8o maj z rycinami drzeworyt. I ppg. IV. 392; II ppg. IV. 392. (Geogr. Nr 2030)

Nők iskolája; vigjáték Molieretől; magyarositva Árvay Gergely által. Pesten 1833. 8o. (Molière: Die Weiberschulen übersetzt von Á. Árvay) 30 kr.

Titus; szomorujáték szerzője Horváth Czyrill. Budán 1834. 8o. (Titus; Trauerspiel in Versen von C. Horvath) 40 kr.

A' játékos; drama Ifflandtól; forditotta Thaller István. Budán. 1834. 8o. (Iffland: Der Spieler übers. von S. Thaller) 30 kr.

Alzir vagy az Amerikaiak; szomorujáték Voltairetől, forditotta Jakab István. Budán 1834. 8o. (Voltaire: Alzira oder die Amerikaner übersetzt von S. Jakab) 24 kr.

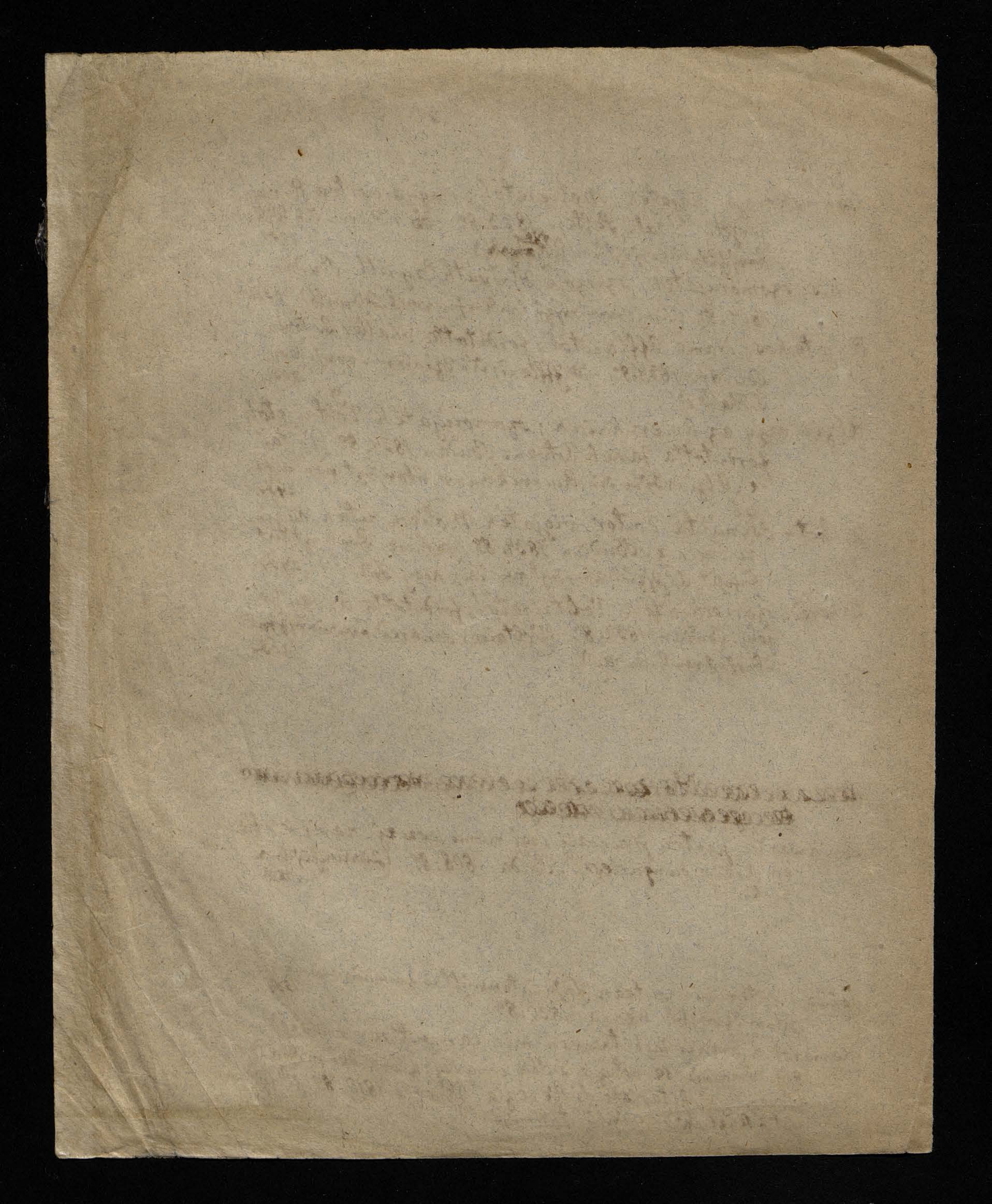
A' bot-csinálta doctor; vigjáték Moliere után Kazinczy Ferencz. Budán 1834. 8o. (Molière: Der Arzt hat gefehlt; Lustspiel übersetzt von Kazinczy Fr.) 24 kr.

Tancred; szomorujáték Voltairetől; forditotta Árvay Gergely. Budán 1834. 8o. (Voltaire: Tankred Trauerspiel übersetzt von G. Árvay) 26 kr.

Bukwariu pentru pruncii cei rumunesci, karii s afle en Kreija oungurieske. Buda 1808. 8o. (Walachische Fibel) 6 kr.

Sgizen enterczanwutean (Leseunterricht in armenischer Sprache) Wenna 1830. 8o. 15 kr.

Hamarod ngarakir Mchitharean miajeanwuthean i Wenedig 1819 Compendiose notizie sulla congregazione de' monaci armeni Mechitaristi di Venezia. Venezia 1819. 8o. geheftet mit 2 Kupf. (armenisch u. italienisch)

Magyarország Képekben. Honismertető Album. Szerkeszti Nagy Miklós. Pest, Kiadja Heckenast Gusztáv, 1870. 4to K. 2, str. 392 – Második Rész K. 2 str. 384 (drzeworytów do 450 – Cena 6 flor.)

Drzeworyty: Branisko p. 50 – Jan Zygmunt Zapolia (popiersie) p. 95. – Arva zamek p. 116.

(w Części II). Opis Tatrów (Tatrai Képek) p. 90-96 z drzeworytami: Grota: Feuerstein pod Łomnicą str. 89 – Wejście na szczyt Łomnicy str. 90 – Zejście z Łomnicy str. 91 – Viragos kert a Tatran p. 92 – Halastó a szepesi Karpatokban p. 93 (morskie oko) – Tengerszem a Karpatokban p. 95 (Jezioro szczytowe?) –. Opis Tatrów (Tatra Képek) str. 222-224, z drzeworytem: Wodospadu Kolbachu (Tátra füredi zugo – piękny) str. 221. = Miasta spiskie (A Szepesi városok) str. 225-241, z drzeworytami: Szomolnok p. 226 – Gölniczbánya p. 227 – Löcsei szent Jakab templom p. 228 piękny – Szepesváralja főtere (rynek) p. 229 – Szepes vára (Spiski zamek – piękny) p. 230 – Szepesi Káptalan (Spiska Kapituła – lichy) p. 231 – Tököly-vár Késmarkon (zamek) p. 232 – Nagy-Szálok (piękny) p. 233 – Nedecz és Csorsztin várak p. 235 – Penini hegyláncz (piękny – góry) p. 236 – Penini hegylánc: Koronabércz p. 237 (lichy) – Leichnici zárda sz. Antal völgyeben (Czerwony klasztor) p. 238 – Lubloi vár (zamek) p. 239 lichy – Lublói fürdő (Kąpiele) p. 240. = Likava vára (piękny) p. 242 – Rózsahegyváros (Rosenberg – piękny) str. 243. = Kobiety z okolicy Miszloka p. 274. = Eperjes p. 298 – Eperjesi kath. templom p. 299 (dobry) – Eperjesi Kálvária-hegy p. 301. – Sóvár romjai (ruiny) p. 302 – Bártfa egy része p. 303 – Bártfa piacza p. 304 – Bártfai bitó (Kapliczka) p. 305 – Bártfai fürdő (Kąpiele) p. 307 – Zborói várrom (ruiny piękne) p. 308 – Serédy-emlék Zboronál (pomnik) p. 309 – Tarkö váromladéka (ruiny) p. 311 – Tarköi régi kastély (dwór pod ruinami) p. 312 – Nagrobek Tomasza Tarczay + 1493 w Kościele w Siebenlinden (Hethars) p. 313.

A fritsi várkastély (zamek w Fryczowcach) p. 315 – Freski w zamku w Fryczowcach p. 314 – Nagrobek Stanisława Thurzo wojewody węgier. + 1 Maja 1625 aetat. 49 w Lewoczy p. 216 – Nagrobek Stefana Zapolii wojewody + 1490 VIII. Cal. Januar. (w Spiskiej Katedrze p. 318 – najdawniejsza pieczęć Kapituły Spiskiej p. 319 = Nagrobek Izabelli Zapolii w Gyula-Fehérvár p. 359. = Szepes-olaszi-i városi torony s régi kis templom p. 374 – Szepes olaszi-i Kath. templum p. 375. – Csütörtökhelyi kath. templom p. 376 – Selmecz régi vara p. 378 (piękny) – Szaláncz vara p. 379 –

Biderman: Die ungar. Ruthenen. 8°. 2 Vol. 1314.
Borbis: Die Märtyrerkirche Slovaken 1863. 1580.
Dudik: Mährens Geschichte Bd 1-7. 4435.
Endlicher: Rerum hung. monumenta. 8°. 4442.
Anonymi Belae ed. Endlicher 1827. 8. 4403.
Engel: Gesch. d. Ungr. Reichs. 6. Vol. 1813. 8. 4439.
" Monumenta 1809. 8. 4440
Fejer: Cod dipl. 15 Vol. 4444.
Fessler Geschichte v. Ungarn 1867. 4447.
Katona Historia 4502. 43 Vol.
Kottanerin: Denkwürdigkeiten 8°. 4507.
~~[illegible]~~ Kurz: Magazin für Geschichte Siebenbürgens 1844.
2 Vol. 4 Hefte 4527.
Neumann Recueil des traites. 1855. 8°. Vol. 6.
4633.
Palma: Notitia rerum hungaric 1770. 8°. 3 Vol. 4627.
Schmitth. Episcopi Agrienses. 1768. 8°. 3 Vol. 4629.
Szalay: Gesch. Ungarns 4580
Timon Imago antiquae et novae Hungariae
8°. 2 Vol. 4586. 4587.

u ł
…, rok, drukarz, nakładca,
…woluminów, stronnic, kart,
…anów. — Rytownik.
…za . . . . . .

…fonogi. Rok 1206
…u polskiego. Uło=
…ny.
…ło.

Liczba		
w Katalogu		Szafy
Inwentarza	Materyi	
	3 Hist.	3984 brosz.

Rodzaj oprawy	Otrzymano w roku 187	
	kupnem od	obowiązkowo
	zmianą z	dareḿ

Wartość egzemplarza		za		Cena księgarska dzieła	
zł.	ct.	zł.	ct.	zł.	ct.

367

Fuchs Friedrich: Ungarns Urwälder und das Wesentlichste zur Kenntniss, Beurtheilung und Einführung eines rationellen Forstbetriebs in ungarischen Privatwaldungen
Pest, Georg Kilians Univ. Buchh.
1861. 8vo pp. XVI. 152.

CLVI.

Uwiadomienie o

-va nazarenskiego.

Wilno 180[illegible]

Ak[illegible]

Geogr.

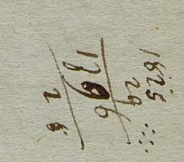
Dzieła Węgierskie w Krakowie wydane:

Listy s. Pawła Kraków u Wietora 1534.
tamże 1558.

Szent Pálnak Komjati Benedek altal forditott Levelei (Listy s. Pawła przez Benedykta Komiaty; drukowane w Krakowie 1539.

368

Psalterz 1548.

Dzieła drukowane w Krakowie (podług: Magyar Könyvesház, avagy a' Magyar Könyveknek Kinyomtatások ideje szerént való rövid emlitésök írá Sándor István. Győrött Streibig Jósef' Betüivel 1803. 8o K. 5 str. 285 bibliografia od r. 1533 – 1800) (pierwsza książka drukowana w Krakowie:

Bibliograf obr. Nr 438.

26 tal

1533 Krakkóban: Szent Pál Levelei 8o For. Komjáti Benedek. (Wiedeń r. 1536)

1538 Krakkó: Chronica de introductione Scytharum in Hungariam, et Judaeorum de Aegypto. 8o Ir. Farkas András.

1538 " " A' Keresztyénségnek fundamentomáról való Tanúság. Ir. Bentzédi Székely István. (pastor refor) ottan

" " Isteres Énekek 8o Ir. Székely István

" " A' Keresztyéni Tudományról való rövid Könyvetske. 8o Ir. Galszétsi István. (Uj Sziget 1539)

1544 Krakkó A' Keresztyénségnek fundamentomáról való rövid Tanúság. 8o Ir. Bentzédi Székely István (II Kiadás)

1546 " " Azonnak azon Könyve (III Kiadás)

" " A' Kristusról és az ő Ekklesiájáról. 8o Ir. Ozorai Imre (Kolosvar. 1546) (Debreczyn 1562)

1548 Krakkó. Szent Dávid Soltári 4o For. Bentzédi Székely István (Bartfa 1549) (Leutshovia 1630 Molnar Albert)

1549 Krakko. Igaz Irás módjáról való Tudomány magyar Nyelven. 8º

1550 " " A' Keresztyeni Tudományról való rövid Könyvetske. 8º Ir. Batizi András.

– – Közönséges isteni Ditséretek. 4to

1558 Krakkó. Chronicon mundi. Krónika ez Világ: nak jeles Dolgairol. 4to Ir. Bentzédi Székely István.

1572 Krakkó. Beteg Lelkeknek való füves Kertetske 12º Ir. Balassa Bálint (+1594)

1580 Krakkó. Ez mostani Viszszavonásokról való kis Könyvetske szép ékes Könyörgesekkel 12º Ir. Kárdyi András. (Sogrianin)

1801 Jónap azaz imádságos Könvetske. Mellyben a' Keresztény Katólikus embernek mindennapi Imádsági, és Istenes foglalatosfsági szép oktatásokkal egybe foglaltatnak. – Nyomtattatott Krakoban, T.P. Németi Jozsef Föl. Rom. C. és M. K. ördik Regm. Hadi Kaplánya igyekezetivel, és Költségivel. 1801. (na końcu:) Nyomtattatott özvegy Gröbelné betüivel. 12mo str. 312. 5. (Książka do modlenia.)
(Teolog. 517)

Fatra, Matra, Tatra. Beschreibung einer im Jahre 1833 dahin unternommenen geistlichen Reise. (Als Manuscript gedruckt.) Gnadau, 1863. In Comission der Unitäts-Buchhandlung bei C. H. Pemsel. 8o str. VII. 216. (autor na przedmowie: Ferd. Friedrich) (Druck von L. Hans in Gnadau). 17½ Sgr. (autor przez Jabłunków do Peszta, do Lossoncz, do Spiża, a z tamtąd p. 179, od Schmeks p. 196 przez Belę do Bielska p. 209 ⊕ Tatry tylko z daleka widział (autor z Berlina pochodzący podróżował 1833. –) dodana litogr. mapka in 8vo od Jordanowa do Peszta, od

⊕ Jabłunkowa do Miskolz.

in Comission H. Schultze in Leipzig.

Die hohe Tatra in den Central-Karpaten. Eine geographische Skizze, verfasst auf Grundlage einer Bereisung von Carl Kořistka, mit einer Terrain-Karte, 4 Ansichten in Farbendruck und einem Holzschnitt. Ergänzungsheft No 12 zu Petermann's „Geographischen Mittheilungen". Gotha: Justus Perthes. 1864. 4o k. 2. str. 36. Tablica 1: Štrbsky pleso (Csorbaer Meerauge) – Wielky rybi staw (z Szczyrbskiego) Tabl. 2 in fol. obl: Die hohe Tatra von den Anhöhen bei Szaflary – Die hohe Tatra von der Pyramide von Važei – Tabl. 3: Terrain- und Höhenkarte der hohen Tatra in den Central-Karpaten gezeichnet von Prof. C. Kořistka in Prag. Maasstab 1: 100,000 Lith. Anst. von C. Hellfarth in Gotha fol. obl. chromolit. – Drzeworyt w texcie: Ansicht der fünf Kolbacher Seen — 1 Thlr.

(ch Fhlr) Heyne Johann: Dokumentirte Geschichte des Bisthums Breslau. II Band. (1 Hälfte) Breslau 1864. 8o str. 972. (do r. 1417)

Bilder aus den Central Karpathen, vom Prof. C. Koristka. /: I. (IV Band) II (VI Band) Oesterreichische Revue 1863.

Reiseskizzen aus den Alpen und Karpathen von Karl A. Sonklar Edlen von Innstädten. Wien (Verlag von L. W. Seidel) 1857. 8vo str. VI. 350 (2 f. 40 kr)
str. 90 – 151 Opis Kesmarku, Schmecksu i Lomnickiego Szczytu.

Die Höhe der Mittelkarpathen in ihrer Umgegend von Johann Fabriczi (w piśmie: Muzeum. Uj-Magyar Muzeum. Egyszersmind a magyar academia Közlönye Kiadja Toldy Ferenc. Pesten (Heckenast) 1856. X Füzet (Heft).

Tatra von Rohacz bis hinter die Lomnica, von Oberhalb Neumarkt bis Jenseits der Wag, mit Terrainzeichnung und Ersichtlichmachung der Bodenkultur. (15 Wz breit 18 Wz hoch) (mappa)

Janota E: Zapiski o zaludnieniu doliny Dunajca i Popradu na Spiżu. Kraków 1864. 8vo str. 80.

Schwab Erasmus Dr.: Land und Leute in Ungarn. I. Natur= Cultur= und Reisebilder. Leipzig, Verlag von Otto Wigand, 1865. 8vo pag. XIII. 560. (Są tu artykuły: Die Tatra, str. 3–48. — Streifzüge im östlichen Oberungarn, str. 449–560.)

Aus den Karpathen von Ferd. L. (w piśmie: Mussestunden. Wien 1859 Nr. 15 pag. 116-117, z drzeworytem: Ein Jäger in den Karpathen – Waldheims Xylographische Anstalt. Einzelne Numern 6 N. Kreutz.)

Wanderungen ins Tatragebirge von J. N. Fritz (w piśmie: Die Illustrirte Welt. Blätter aus Natur und Leben, Wissenschaft und Kunst. Stuttgart, Eduard Hallberger 1865. 4to. VII Heft pag. 306-310 z drzeworytem: Trachten im Tatragebirge)

Die hohe Tatra und ihre Anwohner, mit Illustrationen von F. Kanitz.) (w piśmie: Globus, illustrirte Zeitschrift für Länder- und Völkerkunde. Chronik der Reisen und geographische Zeitung, herausgegeben von Karl Andree. Hildburghausen, Verlag des Bibliographischen Instituts, 1864. 4to. VII. Band, 2te Lieferung, pag. 33-43 – Preis 1/4 Thlr = 45 Kr.) Są tu ilustracye: 1) Die Tatra von Poronin gesehen. 2) Die Lomnitzer Spitze gesehen von Hunsdorf. 3) Das Koprovaer Thal mit den Sretschino Seen (im Hintergrunde der Mönch). 4) Slowakische Trachten. 5) Slovakische Typen. 6) Goralen aus der Tatra.

Ein Ausflug in die Tatra. (w piśmie: Stimmen der Zeit 1861.)

Illustrirter Führer durch die Karpathen (Waagthal und Hohe Tatra) und die oberungarischen Badeorte. Mit einem Anhange Krakau und Umgebung von Alexander F. Heksch. Zweite, vollständig umgearbeitete und vermehrte Auflage von Richard Wilhelm Soukup. Mit 40 Illustrationen und 4 Karten. Wien, Pest, Leipzig, A. Hartleben's Verlag, 1889 (Erste Wiener Vereins Buchdruckerei). 8vo pag. XXXVII. 142 (Hartleben's Illustrirte Führer Nr. 3). 2 fl. Ow. Są tu mappy: Eisenbahn verbindungen nach den Karpathen. 2) Ansicht der Hohen Tatra von Poprad. 3) Karte des Zipser Comitats. Auf Grundlage ämtlicher Daten 1:500000. Kartogr. lith. Inst. v. G. Freytag, Wien (Tu należą już do Węgier Halas-tó i Fekete-tó) i 4) duża mappa litogr.: Die Hohe Tatra (1:7500) K.K. militär geographisches Institut. – A. Hartlebens Verlag. |: Wysokość 16 centimetr.; Szerokość 29 centimetr. :|

372

Jahrbuch der kais. k. geologischen Reichsanstalt: Wien

Ueber die Verschiedenheit der Entstehung der Salzablagerungen in den Karpathen und in den Salzburger Alpen, von L. Zeuschner 1850 I Jahrg. No 2 St. 234-241 (o kopalni w Bochni ciekawe)

Ueber die Entwicklung der obern Glieder der Kreideformation nördlich von Krakau v. L. Zeuschner. 1850 I Jahrg. No 2. St. 242-255. (na północ od Witkowic spoczywa na wapieniu jurassowem margiel kredowy, który zaś przykrywa gruba warstwa iłu; ciągnie się przez Michałowice na wschód)

Ueber den Löss in den Beskiden und im Tatragebirge von L. Zeuschner. 1851. II Jahrg. No 1. St. 76-79 (Pokład ten gliny koło Krakowa pokrywa skały jurassowe znajdują w nim kości zwierząt przedpotopowych; glina ta pojawia się w Rogoźniku gdzie się ciągnie na zachód, na południowej stronie góry Lubień, na górze Nosal pod Zakopanem gdzie przykrywa dolomit nummulitowy, w Szczawnicy gdzie przykrywa piaskowiec karpatowy i wydobyty z pod niego na wierzch trachit granitowy w górze Swiatkowka – jest ta glina osadem wody słodkiej leżącym w Karpatach do 3000 stop nad powierzchnią morza)

Die Lagerungsverhältnisse und der Abbau des Steinsalzlagers zu Bochnia von Anton Hauch. 1851. II Jahrg. No 1. St. 30-41 (ważne i plan kopalni)

magnetische Höhenbestimmungen von Krakau, Altsandetz (164.94 Toisen) Krosno (147.24) Sanok (158.73) Sambor (152.92) Lemberg (137.47 = Längr. 41°42'26" Länge 49°50'17" Breite) Rawaruska (118.82) Dobrzyn (103.03) Brody (114.94) Złoczow (124.86.) Tarnopol (146.81) Załośce (169.05.) Czortkow (115.84) Trembowla (117.22) Kolomea (145.61) Horodenka (119.34) Stanislau (114.55) Dolina (175.56) Ottynia (127.98) Katusz (147.80) Skole (209.22) Zwrydiwa 3/4 Meilen nördlich von Klimiec (492.02.)

Einige Höhenbestimmungen in der Bukowina und den angränzenden Ländern (Kolomeaer u. Zaleszczyker Kreis) von Dr. Alois Alth 1852 III Jahrg. No 2 St. 132 – 139.

= Zusammenstellung der bisher gemachten Höhenmessungen in Galizien und Bukovina von Adolph Senoner. 1853. IV Jahrg. No 1. St. 120 – 126.

= ~~[illegible]~~ Höhenbestimmungen in Ungarn (Arvaer, Liptauer, Zipser Gespanschaft) 1853. IV Jahrg. No 3. St 537 – 540.

Staszyc: O ziemiorodztwie Karpatów i innych gór i równin
— Polski. Warszawa 1815. 4º z atlas.

(Giżycki Xawery): Podróż w górach miodoborskich. Berdyczów
1809. 8º.

Besser Dr. Spostrzeżenia w 3 podróżach (do Grzymałowa – Zaleszczyk
Odessy). (w Pamiętnik farmaceutyczny wileńsk.)

"

(Giżycki Xaw.): Badania w przedmiocie rzeczy przyrodzo-
— nych w Galicyi, Królestwie polskiém na Wołyniu i Podolu.
Lwów 1845. (Wyjątki z Staszyca, Andrzejowskiego, Jako-
wickiego, Puszka)

Pol Wincenty: Północny wschód Europy pod względem natury
— Kraków 1851.
" " Rzut oka na północne stoki Karpat. Kraków
— 1851. — (toż samo litograf. z mappą)

Andrzejowski: 1) Remarques sur le terrain plutonique du Sud-
Ouest de la Russie 2) Recherches sur le systeme Tyraique.
(Bullet. de la Soc. imp. d. nat. de Moscou 1850. 1852.
1853. No 2)

Kluk: Dykcyonarz roślinny. Warszawa 1805

Jundziłł Stanisł. Bonif: Opisanie roślin litewskich. Wilno 1791. 1811.
2 wyd.

Besser: Primitiae florae Galiciae austriacae. Viennae 1809.
" Enumeratio plantarum in Volhynia, Podolia, gubernio
Kijoviensi, Bessarabia collectarum. Vilnae 1822.

Szubert Michał: Opisanie drzew i krzewów Królestwa polskie-
go. Warszawa 1827.

Jundziłł Józef: Opisanie roślin w Litwie na Wołyniu, Podolu i
Ukrainie dziko rosnących. Wilno 1830.

Czerwiakowski Ignacy: Botanika ogólna. Kraków 1841
" " Opisanie roślin jednoliścieniowych

Waga Jakób: Flora polska i Ukaziciel polskich nazwisk na rodzaje
Królestwa roślinnego przez Anton. Waga. Warszawa 1847–1848.

Potujański: O lasach Królestwa polskiego i zachodnich gubernii Rossyi.

Weinberg Julian: O grzybach i bedłkach jadowitych 1852.

Jundziłł: Zoologia krótko zebrana. Wilno 1807. 3 tomy

Jarocki: Zoologia. Warszawa 1821 – 1838. 6 tomów.

Wagner Piotr: Wiadomość o bobrach litewskich. (w Pamiętniku farmaceutycznym. Wilno 1821)

Eichwald: Zoologia specialis. Vilnae 1829 – 1831. 3 tom.

Waga Ant: Zoologia elementarna Milne Edwardsa

" " Myśliwstwo ptasze. Warszawa 1842.

Chołomski Ferd: Opisy ptaków Królestwa polskiego. Warszawa 1829. 3 zesz.

Kurowski Jan Nep: O owadach lasom szkodliwych Pfeila. Warszawa 1836.

Tyzenhaus Konst: Zasady ornitologii 1841.

" " Ornitologia powszechna. Wilno 1843 – 1846. 3 tomy.

Kumelski i Górski: Zoologia. Wilno 1836. 3 tomy

Leśniewski Prof: Rybactwo krajowe. Warszawa 1837.

" " Historia naturalna systematycznie ułożona. Warszawa 1857.

Belke: Mastologia. Wilno 1847 – 1850.

Majer: O potworach rybich. (w Roczniku wydz. lek. Krak. 1841.

Wodzicki Kazim.: Systematyczny spis ptaków uważanych w dawnej ziemi krakowskiej (w Bibl. warsz 1850)

Taczanowski Spis ptaków gubernii lubelskiej. (w Bibl. warsz. 1851)

Pietruski Stanisław Konst: Historia naturalna zwierząt ssących dzikich galicyjskich. Lwów 1853.

Plater Adam: Spis zwierząt ssących ptaków i ryb krajowych. Wilno 1852.

Stronczyński: Spis zwierząt kraju polskiego i pogranicznych. Warsz. 1839.

Zawadzki Alex: Fauna galizisch-bukowinischen Wirbelthiere. Stutgard 1840.

Kessler: Rukowodstwo k opredieleniju ptyc europejsk. Rossii

Laupman: O wypychaniu zwierząt i spis zoologiczny gabinetu wileńsk. Wilno 1827.

Kozłowski: Pierwsze początki terminologii łowieckiej Warsz. 1822.

Bobiatyński: Nauka łowiectwa Wilno 1823. – Mylke: Myśliwstwo krajowe. Warsz. 1843. – Reyman: Gospodarstwo łowieckie. Warsz. 1845.

374

Spis

mapp geologicznych i geognostycznych niektórych części dawnej Polski dotyczących.

Townson: Karta Węgier (z 13 kolorami*) w tegoż: Townson Robert: Voyage en Hongrie fait en 1797 trad. de l'anglais par A. de Cantwell. Paris 1800. 3 Vol. 15 frcs.

Staszic: Carta geologica totius Poloniae, Moldaviae Transylvaniae et partis Hungariae. Varsav. 1806 Hoffmann delin. Frey sculps. (z 5 kolorami.) na 4 dużych arkuszach przy dziele tegoż: O ziemiorodztwie Karpatów i innych gór i równin Polski. Warsz. 1815. 4o. przytem i tablica przecięć od Morza Baltyckiego aż do Tatrów.

Staszic: Karta geologiczna Polski przy tegoż francuzkiej rozprawie.

Schindler: Karte zum Beschürfungsplan von Ostgalizien nach der Angabe des Ritter von Schindler gezeichnet durch Milleret fol. w dziele Carl Ritter von Schindler: Geognostische Bemerkungen über die Karpathischen Gebirge in dem Königreiche Galizien und Lodomerien. Wien 1815. 8o.

Beudant: Karta Węgier podług skali 1/1000000 (w 24 kolorach) w Franç. Sulpic. Beudant: Voyage mineralogique et géologique en Hongrie, pendant 1818. Paris 1822. 4o. IV Vol. w tomie 2gim gdzie o Galicyi i Karpatach.

---

*) Geologowie niemieccy oznaczają skały granitowe i gnejsowe kolorami różowemi; skały trapowe (Grünstein) zielonemi; skały wulkaniczne (Rauchtopasstein?) ciemnozielonemi; skały wapienne niebieskiemi; skały piaskowcowe żółtemi; pokłady węglowe brunatnemi; łupki ilaste (Thonschiefer) zielonkowatemi kolorami.

v. Beynhausen: Generalkarte von Ober-Schlesien und eines Theiles von Polen mit Durchschnitten 1822 wyszła podobno (?) osobno i należy do dzieła tegoż: Carl v. Beynhausen Versuch einer geognostischen Beschreibung von Oberschlesien. Essen 1822. 8º

Buch: Karten und Durchschnitte von den Karpathen rytowane w Monachium do dzieła tegoż: Reise in den Nordkarpathen 1826 które podobno nie wyszło –
Tożsamo wyszło później pod tytułem podobno: Karte von den alpinischen Karpathen nebst Längen und Querprofilen nach Wahlenbergs und Beudants Messungen entworfen München J.G. Cotta's geograph. Anstalt 1831 (właściwie oryktognostyczna) z 1 tabl: Längenprofile i 1 tabl: Querprofile

(v. Buch): Geognostische Karte von Deutschland und den umliegenden Staaten in 42 Blättern (z 41 kolorami.) Berlin bei Simon Schropp) 1826 R. v. Rothenburg sculpsit. – Wyszło też i później tamże 1833 i 1834. – Do Polski należą z tej karty sekcyje: Königsberg, Posen, Warschau, Breslau, Krakau, Brünn i Eperies.

v. Buch: Karte von Deutschland in 36 Blättern. Berlin 1826 (podobno taż sama co powyżej – podstawą jej była mappa Gottholda)

v. Blöde: Karte der Uebergangsformation Polens (z 13 kolorami skala 1 mila = 1,5 cali parys.) w dziele: Gottlob v. Bloede: Ueber die Uebergangs-Gebirgs-formation im Königreiche Polen. Breslau 1830 (przedstawia okolice między Miedzianogórą, Kielcami, Chęcinami i Łagowem w Królestwie polsk.)

Becker: Karte des Flötzgebirges im südlichen Pohlen 4º; w dziele: Wilh. Gottlob Ernst Becker: Über die Flötzgebirge im südlichen Polen besonders in Hinsicht auf Steinsalz und Soole. Freyberg 1830. 12º (okolice przedstawia między [illegible] Miechowem, Buskiem, Korczynem, Krakowem i Wisłą.)

Du-Bois: Plateau Volhyni-Podolien. Brugner fecit (4º Kolor.) w dziele: Fréd. du Bois de Montpéreux: Conchologie fossile et apperçu géognostique des formations du plateau Volhyni-Podolien. Berlin 1831 (Schropp) Przedstawia okolicę pomiędzy Dubnem, Ostrogiem, Zytomierzem, Brodami, Berdyczowem, Tulczynem i Mohilewem)

Schneider: Karte des Tarnawa und Studzienica Thales in Podolien (z 7 Kolor.) w: Karsten's (neues) Archiv für Mineralogie Geognosie. Berlin 1833. B. VI. T. VI

Karte vom Laufe des Dniepr unterhalb Kiew (z 7 Kolor.) w Karstens Archiv 1833. B. VI. T. IX.

Lill v. Lilienbach: Carte de la Galicie (z 14 Kolor.) w Mémoir. de la soc. géol. de la France 1833. T. I. Pl. VI.

Beudant: Carte de la Transylvanie (1833)

Molo: Karte von Siebenbürgen mit Angabe der Erzlagerstätten. (1833)

Schneider: Karte der Umgegend von Skole in Gallizien (z 6 Kolor.) w Karsten's Archiv 1834. B. VII. T. VII.

Boué: Karta Siedmiogrodu, Marmarosch i części Bukowiny (z 11 Kolor.) w: Mém. de la soc. géol. de la France 1834. T. I Pl. XV.

Pusch: Geognostische General-Karte von den Koenigreichen Polen und Gallizien (na 4 arkuszach z 67 Kolor. i z znakami; skala 1 mila = 3,5 linij parysk.) 2) Geognostische Karte des polnischen oder Sandomirer Mittelgebirges (obejmuje Sandomierz, Małogoszcz, Kielce, Chęciny) 3) Geognostische Karte der Gegend zwischen Krzeszowice, Czeladz und Pilica (na ark. okolice Olkusza) 4) Geognostische Spezialkarte von der Gegend um Krzeszowice, Nowagóra und Szklary (na pół ark. z 2 profilami) 5) Geognostische Karte zwischen der Weichsel und Nida (na ark. od Korczyna do Połańca) 6) Schichtungs-Profile (na ark. dotyczy i Galicji) 7) Profile der Karpathen (na 1 tabl.) – służy jako atlas do dzieła: Georg Gottlieb Pusch: Geognostische Beschreibung von Pohlen. Stuttgart 1831–1836 (Cotta) 8º

v. Blöde: Karte von Podolien und Bessarabien 1838 (z 8 Kolor.) (w Karstena: Archiw)

Karty specyjalne geologiczne Rossyj w piśmie: Gornyj żurnal.

H. von Dechen: Geognostische Uebersichts-Karte von Deutschland, Frankreich, England nach L. von Buch, E. de Beaumont und Dufrénoy, G. B. Greenough zusammengestellt. Berlin (bei Schropp) 1839 obejmuje także część Litwy, Polskę i Galicyją)

v. D(echen) Karte von Sachsen, Schlesien und einem Theile Böhmens und der Rheinlande (zur westl. und oestl. Erweiterung von Hoffmanns Karte vom nordwestlichen Deutschland in 24 Blättern 1829) in 50 Blättern Berlin (bei Schropp) 1836 – 1850 samt Titelblatt und Farbentafel (w 44 Kolor.) (obejmuje sekcyje: Oppeln Glewitz, Troppau, Ratibor, karta po 2 Talary)

Collon: Karte der Umgegend von Tarnowitz in Schlesien (z 4 znakami) w Annal. des mines 1840. Tom XVII. Pl. I.

R. v. Carnal: Geognostische Karte der Erzlagerstätten des Muschelkalksteins bei Tarnowitz und Beuthen in Oberschlesien 1844 (z 8 Kolor.; skala 1/50,000 – od Stryzowic do Bendzina)

v. Carnal: Karte von Oberschlesien in 2 Sectionen 1844. (z 17 Kolor. skala 1 mila = 1,35 cali parysk.)

~~[illegible]~~ Louis Zeuschner: Carte géologique de la chaine du Tatra et des soulèvemens paralélles. Berlin chez Simon Schropp et Comp. 1845. fol. (z 25 Kolor.) od Nowego-targu do Rima-Szombat i od Czaczy do Bardyjowa; (z rzeki powiększone 4 razy z mappy Lipszkiego Węgier)

v. Blöde: Andeutung der Gebirgsformationssysteme von Polen (z 14 Kolor.) w rozprawie ~~[illegible]~~ Formationssysteme von Polen 1845. przy: Verhandlungen der Kaiserl. mineralog. Gesellschaft zu Petersburg 1845.

Murchison, de Verneuil u. Gr. Kaiserling: Karte des europäischen Russlands (w 22 Kolor.) w dziele: Russia in Europe and the Ural Mountains 1845 i w niemieckiem przekładzie v. Leonhard 1848.

Spis

dzieł w przedmiocie historyj naturalnej Galicyi dotyczących.

=

Archiv für Mineralogie, Geognosie, Bergbau und Hüttenkunde von Karsten und Dechen I–XXV Bd. Berlin 1852. 8o.

Jahrbuch der k. k. geolog. Reichsanstalt Wien I–III Jahrgang. Wien 1852. 4o (à 4 Hefte)

Übersicht der geologischen Verhältnisse von Mähren und österr. Schlesien aus bekannten Arbeiten zusammengestellt von O. Frhr. v Hingenau. Wien (Gerold) 1852 8o VIII. 83 und Karte.

Neue Beiträge zur Kenntniß der Kreideversteinerungen von Ost-Galizien von Dr Rud. Knerr. Wien (Braumüller) 1852. fol. pag. 42 & 3 tab. lit. (aus den Denkschriften der k. Academie der Wissenschaft.) 1 Thlr. 10 Ngr.

Musci hypnoidei Haliciae rariores descripsit Hiac. Łobarzewski Prof. Leopoli (Wilikowski) 1852. 4o pag. 23. 6 Ngr.

Analecta ad entomographiam provinciarum occidentali-meridionalium imperii russici edid. S. B. Gorski. Berolini (Nicolai) 1852. 4o Fasc. I. pag. XXI. 215 & 3 tab. color. (obejmuje Haemiptera haeteroptera) 2 Thlr.

Łobarzewski Hiac: Muscorum frondosorum species novas haliciensis descripsit H. Ł. (w Haidingers Naturhistorische Abhandlungen Wien 1847. T. I)

Knerr, R. Über die beiden Arten Cephalaspis Lloydii und Lewisii Agassiz in der Übergangs Kalkformation bei Zaleszczyki (Haidinger: Naturhist. Abhandl. T. I.)

Wahlenberg Georgii: Flora Carpathorum principalium exhibens plantas in montibus carpathicis ultra flumina Waagum et Dunajetz eorumque ramos Arvam et Popradum crescentes. Göttingae 1814. 8o.

Herbich F: Stirpes rariores Bucovinae oder die seltenen Pflanzen der Bukowina. Stanislau (gedr. b. Joh. Paul. Piller) 1853. 8º st. 65 K. i.

Herbich F: Additamentum ad floram Galiciae. Leopoli (Millikowski) 1831. 8º. st. 46. k. i i 1 ryc.

Herbich: Ausflug in die Hochgebirge der Bucovina (z spisem 300 roślin w Regensburger botanische Zeitung 1836. II. Bd.)

Ueber den Bau des Tatra-Gebirges und der paralellen Hebungen von Prof Dr. L. Zeuschner (w Verhandlungen der russischen kaiserlichen mineralogischen Gesellschaft zu St. Petersburg Jahr 1847. Petersburg gedr. bei Carl Kray 1848. 8º. st. 64–141 z drzeworyt. i mapą 2 Thlr.)

Die Formationssysteme von Polen und dem angränzenden Länderstrich als Fortsetzung der versuchsweisen Darstellung der Formationssysteme vom europeischen Russland von Gottlob v. Bloede. (w Verhandlungen der russ. k. miner. Gesellschaft zu St. Petersburg Jahr 1845–46 Petersb. 1846. 8º. st. 1–75 z mappami (1 Thlr 15 Sgr.)

Besser: Aperçu de la géographie physique de Volhynie et de Podolie (w: Mémoires de la societe des naturalist. a Moscou)

" Rzut oka na jeografią fizyczną Wołynia i Podola. Wilno 1828. 8º. (to i samo)

Andrzejowski: Rys botaniczny krain pomiędzy Bohem a Dniestrem. Wilno 1823–1830. 8º. 2 Tomy.

Eichwald: Naturhistorische Skizze. Wilno 1829.

Jakowicki Ignacy: Obserwacye geognostyczne (w guberniach zachodnich i południowych Rossyi) Wilno (Marcinowski) 1831.

Dubois de Montpereux: Conchiliologie fossile et aperçu géognostique des formations du plateau Volhyni-Podolien. Berlin 1831.

Pusch G. G: Geognostische Beschreibung von Polen und der übrigen Nord-Karpathenländer. Stuttgart 1833–1834. 2 Bde. 8º. z Atlas.

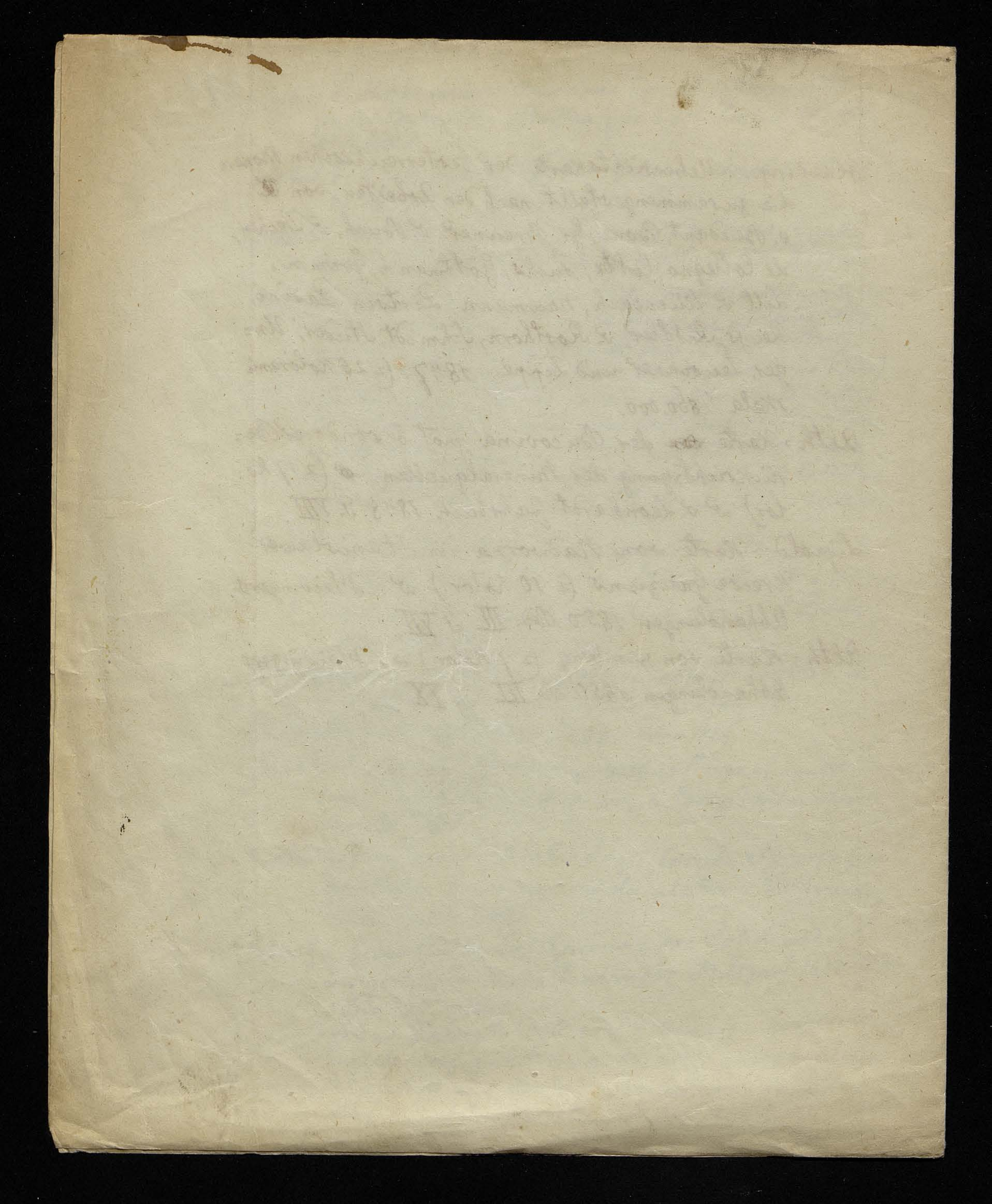
" Polens Paleontologie oder Abbildung und Beschreibung der vorzüglichsten und der noch unbeschriebenen Petrefacten aus den Gebirgsformationen in Polen, Volhynien und den Karpaten. Stuttgart 1837.

Haidinger: Uebersichtskarte der oesterreichischen Monarchie zusammengestellt nach den Arbeiten von v. Beudant, Boue, Gr. Breuner, v. Buch, v. Dechen, de Collegno, Cotta, Fuchs, Göttmann, Grimm, Lill v. Lilienbach, Naumann, Partsch, Pasini, Reuss, Rittler, v. Rosthorn, Schmidt, Studer, Unger, Zeuschner und Zippe 1847. (z 25 Kolorami skala 1/860,000.

Alth: Karte der Bucovina mit besonderer Berücksichtigung der Mineralquellen. (z 17 kolor) w v. Leonhardt: Jahrbuch 1848. T. VIII.

Lipold: Karte von Nadworna im Stanislawer Kreise Galiziens (z 10 Kolor.) w: Haidingers Abhandlungen 1850 Bd. III T. VII.

Alth: Karte von Lemberg (z 7 Kolor.) w: Haidingers Abhandlungen 1850 B. III T. IX.

Tatry

Wycieczka ornitologiczna w Tatry i Karpaty galicyj=
kie na początku Czerwca 1830 roku przez Kazimierza
hr. Wodzickiego. Nakładem autora. Leszno w komisie
księgarni Ernesta Günthera 1851 (czcionkami E. Günthera)
8o. str. 100. (15 Sgr.)

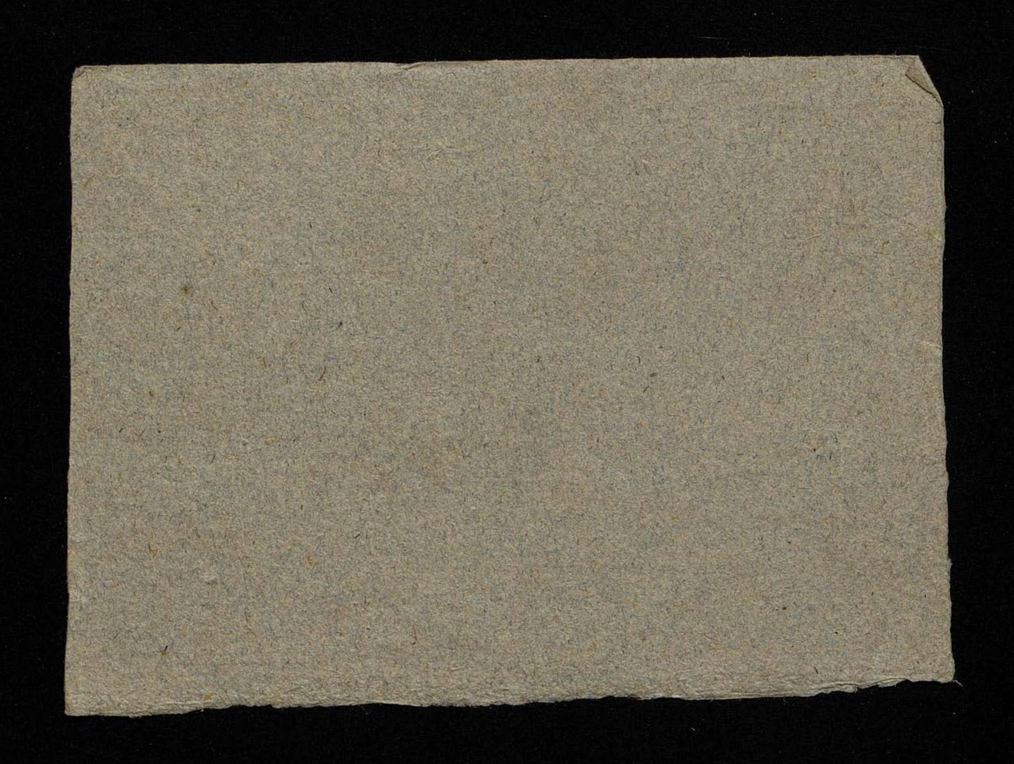
Naturhistorische Miscellen über den nordwestlichen
Karpath in Oberungarn von Anton Rochel. Pesth
gedr. bei Joh. Thom. von Trattner 1821. 8o. K. 4.
str. XII. 135. 3. i mappa in fol. (dotyczy Węgier)
(2 Thlr. 8 gr. – Verlag Eggenberger-Barth in Leipzig)

R. 1447 na Sejmie w Piotrkowie między innemi rzekami uchwalo:
no także Dunajec spławnym uczynić i oczyścić z wszelkich zawad
i jazów pod karą Siedmnadziesta grzywien. (Dług)

379

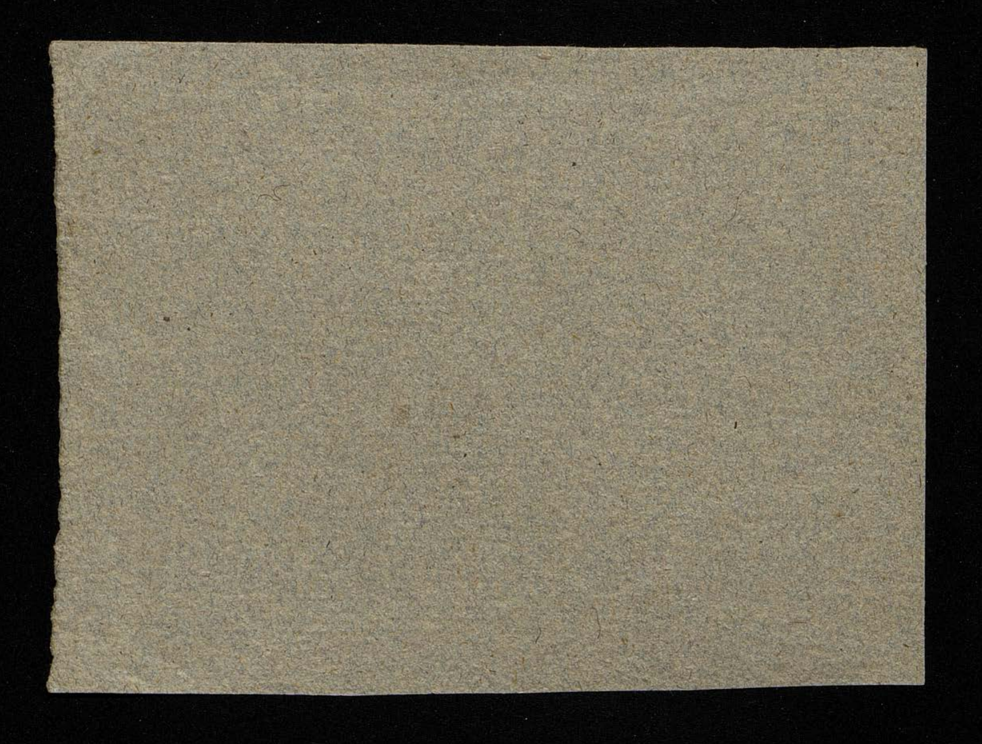
Tatry (W Sandeckim) Ungarischer, oder Dacianischer Simplicissimus, vorstellend seinen wunderlichen Lebenslauff und sonderliche Begebenheiten gethaner Reisen. Leutschau 1683 (gedruckt durch Brewer) – W dziełku tem w rozdziale XI opisuje jakiś szląski student podróż swą z Wrocławia przez polskie Tatry r. 1640 do Kesmarka. W rozdz. XII pobyt w Kesmarku. W Rozdz. XIII wycieczka w Tatry spiskie. W Rozdz. XIV pobyt w Lewoczy. – Dawniej jeszcze David Fröhlich: Medulla Geographiae 1615 wspomina o swej podróży do Tatrów spiskich i wymienia różne szczyty, między temi i mnicha (Der Schewerberg, der Watter, die Mutter, der Greüner, der Reuershorn, der Ochsenberg, die Jablunke, der Purtzelgrund, die Hole, der Münch, der Würtzgarten etc)

Pieniczna szyja probostwo r. 1449.

380

Tatry. Przyjazd i pobyt w Karpatach; wyjątek z dziennika. (W Gwiazdce cieszyńskiéj 1857. Nr 3 (Zakopana) 4 i 5. (Kościelisko - pobyt u sołtysa Krzeptowskiego) 6. (Morskie oko) — liche opis)

Ausflug nach der Tatra, der Hegyallia und dem ungarischen Erzgebirge im Sommer 1865 von Dr. H. K. Brandes Profesor und Rektor des Gimnasiums zu Lemgo. Mit einer kurzen Grammatik der ungarischen Sprache. Lemgo et Detmold (Meyer'sche Hofbuchhandlung) 1865. 8vo pp. 102. (f)
Krakow p. 1 – Wieliczka p. 10 – Neumarkt p. 12 Czorsztyn – Käsmarkt p. 14 – Schmöcks p. 16 – Schlagendorfer Spitze p. 20–24 Meerauge p. 24–34 (Polnischer Grat, Białka Morskie oko, Kościelisko, Jaworzyna – Jitschin) Kohlbach p. 35 Schlagendorfer Spitze Von Schmöcks nach Tokay p. 38

Skały Gewont w dolinie Strążyskiej w Tatrach rysował Schouppe. (Kłosy czasopismo illustrowane Warszawa 9/21 Lutego 1866) No 34 (tylko rycina)

Wieś i Kościół parafialny w Gidlach (2 ryciny) No 35...
Babia gora od wsi Zawoi rysował A. Schouppe No 30.

„... ersten Hefte eine kurze Anatomie des menschlichen Körpers, des Knochenge-„rüstes, Muskeln, Bänder und Blutgefäße, begleitet von sehr sauber ausgeführten „Abbildungen. Eben so zweckmäßig und praktisch brauchbar sind die allgemeinen „physiologischen und pathologischen Zustände abgehandelt, in steter Rücksicht auf „die entsprechende Behandlung, so weit dieselbe dem Chirurgen zukommt, so „daß derselbe hinreichend aufgeklärt und belehrt wird, um in allen Fällen das „Richtige zu thun und den behandelnden Arzt zweckmäßig zu unterstützen. Noch „besonders beachtungswerth ist der mäßige Preis bei lobenswerther Ausstattung."

Berlin, October 1861.

Verlagshandlung von
Carl Heymann.

Wollen Ew. Wohlgeboren auf Grund obiger ausführlicher Mittheilungen sich noch persönlich von der Brauchbarkeit des anerkannten Werkes überzeugen, so sind wir gern bereit, Ihnen die 1ste Lieferung zur Ansicht vorzulegen.

Indem wir uns versichert halten, daß Sie hinter den meisten Ihrer Fachgenossen nicht zurück bleiben, und zur Anschaffung des wichtigen Werkes gern geneigt sein werden, bitten wir sie in diesem Falle das nachstehende Bestellungs-Schema mit Ihrer werthen Unterschrift zu versehen, und uns solches wieder zugehen zu lassen. Wir werden dann nicht verfehlen, ihnen die folgenden Lieferungen regelmäßig und pünktlich zu übersenden.

Hochachtungsvoll und ergebenst
Buchhandlung . . . .

Gefälligst auszufüllen, abzuschneiden und zurückzusenden!

Bestellungs-Schema.

An die Buchhandlung ....

Unterzeichneter bestellt und wünscht die baldige Zusendung von

Expl. **Chirurgisches Lehrbuch** von **Dr. Auerbach,**
Lieferung 1 und folgende.

☞ **Zu bemerken in welchen Fristen die Zusendung der Lieferungen erfolgen soll!**

....

....

Genaue Adresse des geehrten Bestellers:

....

Buchholz, Generrich   A. Wilhelm 1829 Thiele   382

Sydow. pag. 233 Grosse Polnische oder Galizische Fischsee
auch das grosse Meerauge genannt.

Sydow Albrecht von: Bemerkungen auf einer Reise im Jahre
1827 durch die Beskiden nach den Central-Karpathen
Berlin 1830

Genersich Christian: Reise in die Karpathen. Wien 1807.

Buchholz: Reise in die Karpathen. Preßburg 1786.

Gorny Żabie, Ryży, Mnich, Miedziane

(ur. 1739 † 1815)

Hacquet Baltasar: Neueste physikalisch = politische
Reisen in den Jahren 1794 und 95 durch die Dacischen
und Sarmatischen oder Nordlichen Karpathen. Nürnberg
1796. IVer Theil (był r. 1793)

Taf. II: Tatra versus Septemtrionem miejsce w
Galicyi Meer Aug (Rybi staw i Czarny staw
na granicy Spiskiego, Liptowskiego i Galicyjskiego.

Perle der Tatra fischsee

Żabie, Ryży, Mięguszowskie (turnie Miedziane
poza Mnichem

Главноуправляющій Кодификаціоннымъ Отдѣломъ при Государственномъ Совѣтѣ, свидѣтельствуя совершенное свое почтеніе

Его Высокопревосходительству Ромуальду Михайловичу,

имѣетъ честь препроводить при семъ экземпляръ вновь изданнаго

Отдѣломъ Продолженія къ Своду Законовъ 1883 года.

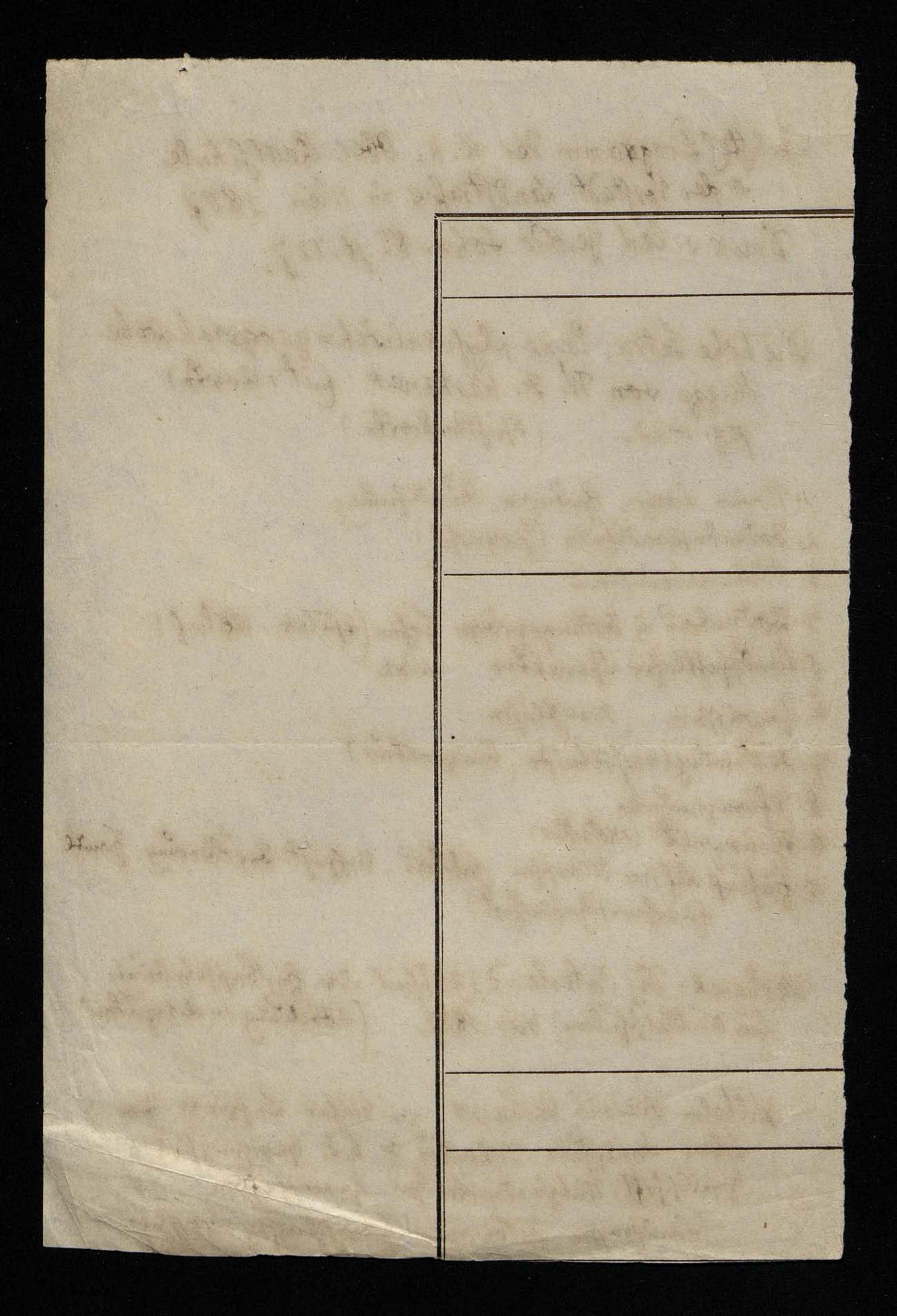
Sechstes Programm der k. k. Ober-Realschule in der Vorstadt Landstraße in Wien 1857
Druck v. Carl Gerolds Sohn. 8°. St. 127.

Die hohe Tatra, Eine physikalisch = geographische Skizze von W. F. Warhanek (mit 1 Karte) pag. 1–23. (Schichtenkarte.)

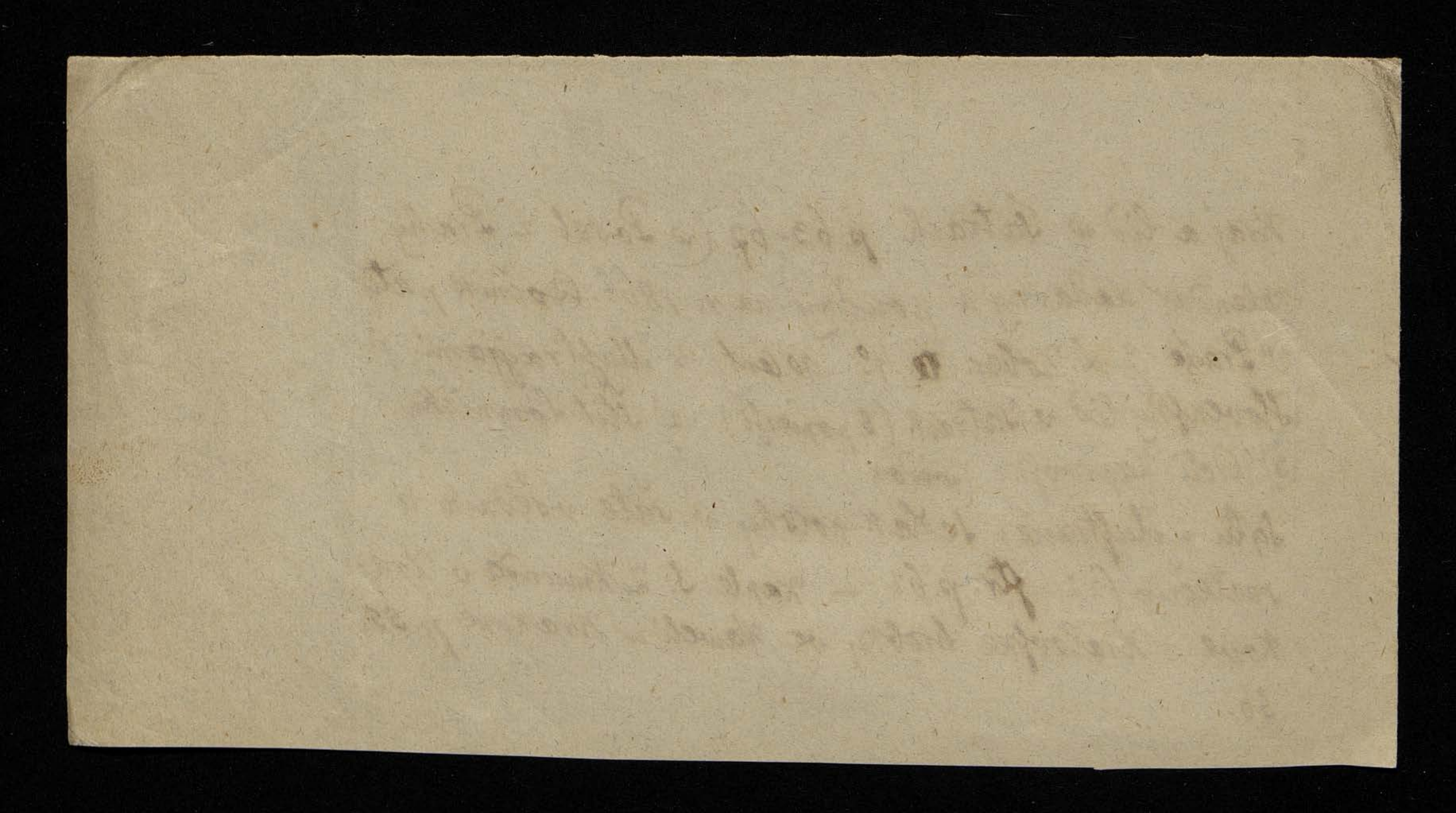
1. Name Lage, Grenzen, Ausdehnung
2. Bodenbestandtheile (Geognosie)
3. Mineralreichthum
4 Bodenbau u. Bodengestaltung Höhen (Thäler – Relief)
5 Landschaftlicher Charakter Widok.
6. Gewässer. (Seen, Flüsse
7. Witterungsverhältnisse (Temperatur)
8. Pflanzendecke
9. Thierwelt (Skotarstwo)
10 Einfluss auf den Menschen (Feldbau – Viehzucht – Bevölkerung, Handel Einwohner) Gesundheit)

Warhanek: Das Vaterland (2r Theil der Erdbeschreibung für Mittelschulen) Wien 1857. (Abbildung der Karzahn)

Wilhelm Friedrich Warhanek wirklicher Lehrer an der Ober-Realschule, Sekretär d. k. k. geographischen Gesellschaft, Mitglied mehr. gel. Gesellschaften.
(Landstrasse, Erdberger Hauptstrasse No. 96)

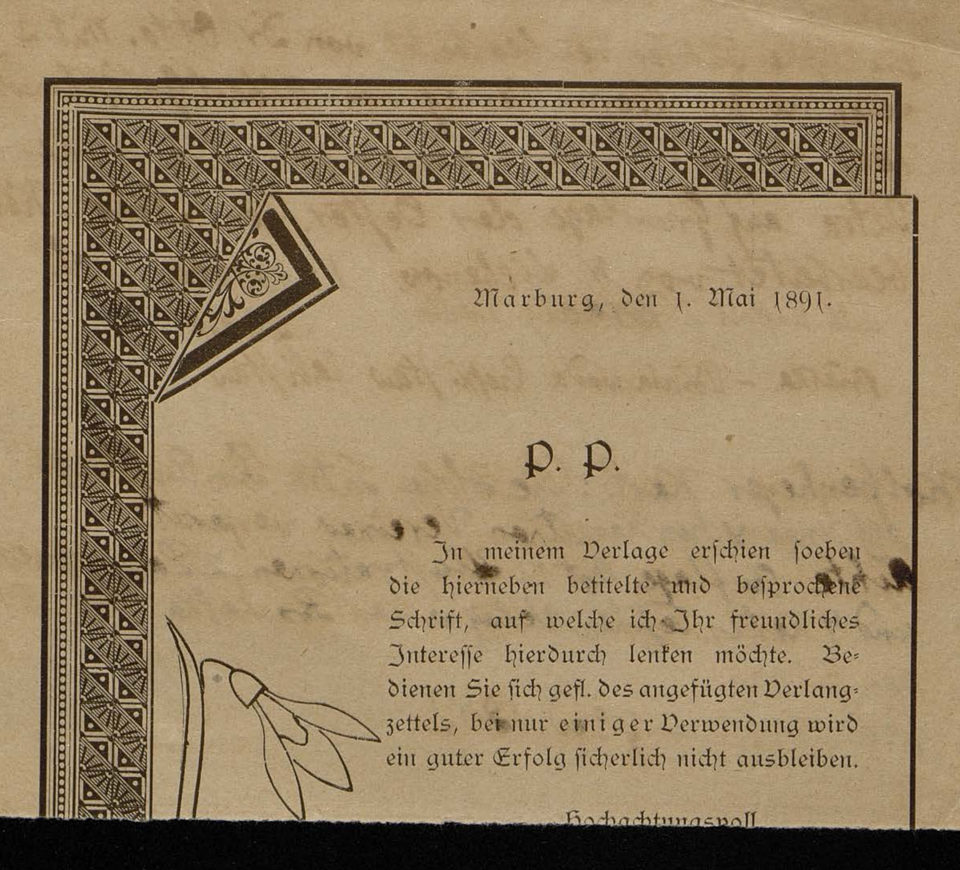
Kraj a lid w Tatrach p. 63-67 (w Posel z Prahy
Kalendař zabavny a poučny na r. 1866. Ročnik paty
v Praze J. L. Kober. 4º 90 cent) z illustracyjami: 1)
Slovenský lid v Tatrach (5 popiersi) 2) Štit lomnický
3) Udoli Kaprovske (widok)
Satu i ilustracie: Sedlak polsky v šate všednim a
svatečnim (2 illustr. p. 62 — Kaple S. Zikmunda v Kra:
kove — Kralovske hrobky ve Waweli w Krakove p. 55 i
56.

Griebens Reise-Bibliothek. Band 47. – Die Hohe Tatra
Praktischer Führer neu bearbeitet von Dr. Otto. Mit 2
neuen Karten. Berlin Verlag von Albert Goldschmidt,
1891. 8ᵛᵒ. pp. VI. 120. 2 mappy in fol. Die Hohe
Tatra auf Grundlage der Oester. Gen. Stabs-Karten
bearbeitet von W. Liebenow. 1 : 100000. fol.
Lith. Anstalt L. Kraatz Berlin.
2 Mark

Bialka – Biała woda Czeski staw Zabi staw

Kolbenheyer Karl: Die Hohe Tatra. Im Auftrage
des Ungarischen Karpathen Vereines verfasst.
Achte Auflage. Mit 12 Illustrationen, 2 Panoramen
und 4 Karten. Teschen Verlag v. Karl Prochaska 1891. 8ᵛᵒ.
2 fl.
ppg II. 226.
1ᵃ ed. 1875. – 7ᵃ ed. 1887

Marburg, den 1. Mai 1891.

P. P.

In meinem Verlage erschien soeben die hierneben betitelte und besprochene Schrift, auf welche ich Ihr freundliches Interesse hierdurch lenken möchte. Bedienen Sie sich gefl. des angefügten Verlangzettels, bei nur einiger Verwendung wird ein guter Erfolg sicherlich nicht ausbleiben.

Hochachtungsvoll

Csaplovics Johann v. Topographisch-statistisches Archiv des Königreichs Ungern, herausgegeben von Johann v. Csaplovics. Wien (Verlag Anton Doll) 1821. 8vo. Ier Band.

3. Ueber die vorzüglichsten Seen auf den Karpathen. Original-Aufsatz, von Herrn Jakob Melzer, evangelischem Prediger in Lomnitz. pag. 43–61.

pag. 59. „12) Der grosse polnische Fisch-See liegt auf der polnischen Seite in einer nordwestlichen Lage, dem rothen See gegenüber.

pag. 60 „13) Der grosse schwarze See. Auch dieser befindet sich schon auf der polnischen oder galizischen Seite"

*) so muss auch hier der grosse ~~See~~ schwarze See Nr. 13 wohl von dem schwarzen See Nr. 8 unterschieden werden.

Krötensee – Plocksee.

Hungariae antiquae et novae Prodromus cum Specimine, quomodo in singulis operis partibus elaborandis, versari constituerit autor Matthias Belius Pannonius. Norimbergae 1723. fol.

p. 69–124. Comitatus Scepusiensis

Terrae seu Comitatus Scepusiensis Tabula autore Paullo Kray de Rokus S. C. R. G. M. Mathemat. Castrensi ex chartis posthumis edidit Matthias Bel. – J. C. Pusfchner fo. Norimbergae.

~~[illegible]~~

Szepesházy Carl v. und Thiele J. C. v.: Merkwürdigkeiten des Königreiches Ungern oder historisch-statistisch-topographische Beschreibung. Kaschau (Carl Werfer 1825. 8vo. I Band. pag. 95. „Der grosse polnische See liegt auf der polnischen Seite." – p. 96 „Der grosse schwarze See be[illegible]findet sich gleichfalls auf der polnischen Seite."
toż [illegible] samo w drugiej edycji z dodanym tylko nowym tytułem:
Thiele J. C. v.: Das Königreich Ungarn. Ein topographisch-historisch-statistisches Rundgemälde. Kaschau (gedr. auf Kosten der v. Thiele'schen Erben 1833. 8vo. Vter Band. pag. 95 i 96.

3/87

Topographia magni regni Hungariae olim a P. Michaele Bonbardio e Soc. Jes. conscripta nunc vero opera P. Joannis Bapt Trsztyanszki ex eadem Societate emendata et aucta Viennae Austriae 1750 fol.

Geogr. Nr. 1059.

Kořistka Carl: Die hohe Tatra in den Central-Karpaten.
(Ergänzungsheft No 12 zu Petermanns Geographischen Mittheilungen.) Gotha 1864. 4to

pag. 20 Der Grosse Fischsee (Polnisch Wielki rybi staw) ist der bedeutendste, und berühmteste unter den Tatra-seen. Er liegt am nördlichen Abhange oder auf der sogenannten Polnischen Seite.

mönch
Bergmassen des „Nad Rybim" und der
„Meeraugenspitze"
„Herrn von Homolač, in deren Grundbesitz
der größte Theil des See's fällt."

Grosses Meerauge

Fünf Kolbacher Seen — Polnische Fünf Seen

Rybi staw (Popper See)

Żabi
Zamarzły
Lodowy
Zielony
Czarny
Kołowy.

3188

Görey

Schedius Ludwig v. ur. 1768 + 1847
Mappa Węgier, 12 ark. folio od r. 1806–1808
z Janem Lipszki (T. XV. 234)
Emerykiem Bogdanich (T. II. 24)
Post und Strassenkarte Ungarns 1832
z inżyn. Blaschenek

Mappa generalis Regni Hungariae Pesth 1806 mit 3 Suplementen. 12 Blätter und ein Band Repertorium in 4to
Tabula generalis Regni Hungariae conspectum Mappae generalis exhibens. Pesth 1810. 1 Blatt
Zucchery Eduard: Mappa. Wien 1813. 4 Blätter
Karacs Franz: Mappa. Pesth 1813. 4 Blätter.

		Folino	~~xxxy~~ redakcia dla sostawlen nach wychodias wirimosti.
			a) Perwoje Izdani nych Kommis
			Czast I - III.
			" IV - VII.
			" VIII.
			" IX - XVI
			b) Wtoroje Izdanie missij.
			Tom I Kniga I. II
			" II " I. II
			" III " I. II

Biblioteka Warszawska.

Tatry polskie 1849 I. 57. 335 - III 441 - IV. 1

Spiż słowacki 1854 III 1. 197. Kieżmark, Schmeks, Zaworzna - Lubownia

Spiż niemiecki 1855 III - 197 - 457.

Format	Autor (Redaktor)	Tyt[...] godło, edycya, miejsce druku[...] miejsce składu, ilość tomów, [...] rycin, mapp, tablic, pla[...] Stan egzemplarz[...]
12mo		

Styczyński Jan Gwalbert.

Lit.

~~Mendog król Litw[...] przez J. G. F.~~

Tłumacz (*przerabiacz*) (*wydawca*)

Dział	Umiejętność	Przedmiot

390

Hunfalvy Paul:
Ethnographie von Ungarn
Budapest 1877. 8°.

391

List z podróży do Karpat przez B..... E..... do L.. (kobietę) w piśmie Telegraf Lwów 1853 No. 240. 241. 242.

221

Program Sechstes der
k. k. Ober-Realschule
in der Vorstadt Land
straße in Wien. Wien
1857. Druck von Karl
Gerolds Sohn. 8°
1 Blat 127 pag.
(Die Schr. enthält eine
physikalisch-geographische
Skizze von W. F.
Warhanek. Mit einem
Kärtchen)

392

Spitzer Jakob
Geographische
Charaktergemälde
in abgerundeten
Landschaftsbildern
Wien 1855 (v. Leopold
Grund) VI. 169
Karpaten – Salzburg
Ausflug am Garda See

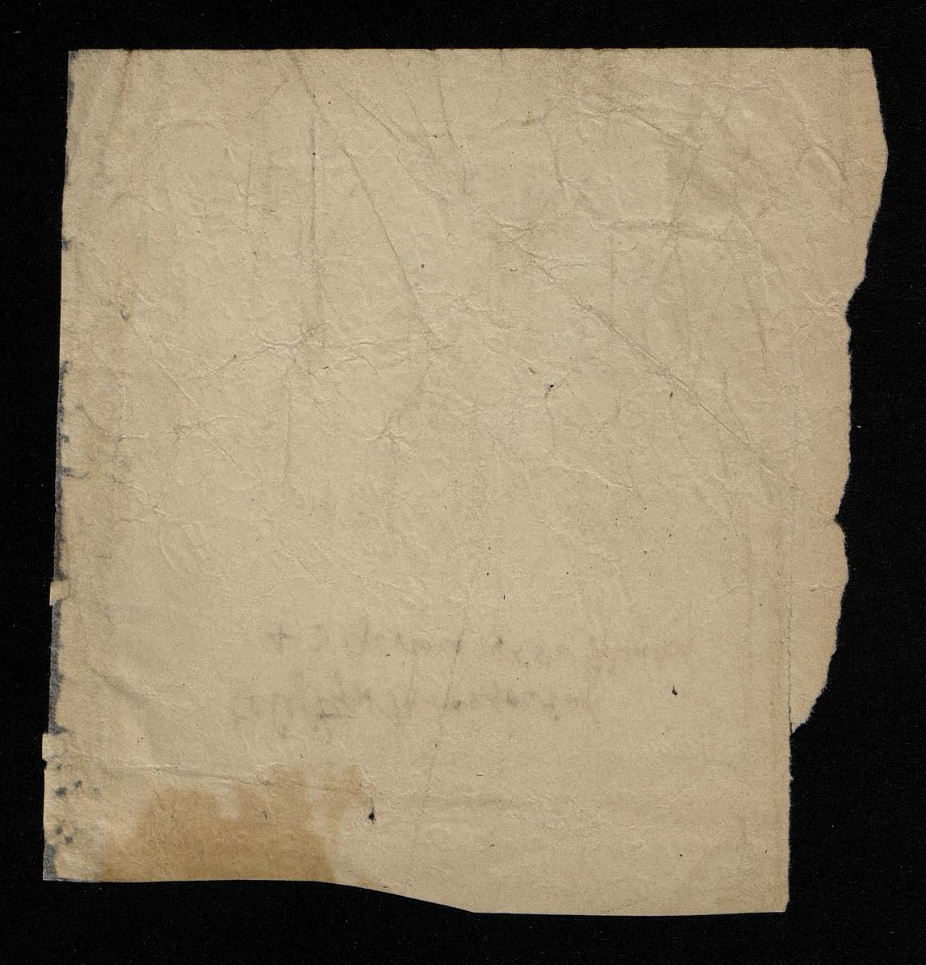

393

Landwirthschaftliche
Mittheilungen Centralorgan
für den landwirthschaftlichen
Fortschritt in den österreich.
Staate herausgegeben
von Dr Gustav Karafiat.
Pesth (Verl. v G. Heckenast)
8o
5 u 6 Heft H 193-288

Celestyn Mrongowius
+ 3 Czerwca 1855 w Gdańsku

Botanisch-geognostische Ausbeute
auf einer landwirthschaftlichen
Exkursion durch die Vorberge der
Karpathen

Verhandlungen des Vereins für Naturkunde zu Pressburg 1856 I Jahrgang Redigirt von Dr. G. A. Kornhuber Pressburg (Wigand) 8o Jt. III.

Der Weterlin in den Karpathen eine pflanzengeographische Skizze von Dr. Joseph Fr. Krzisch

Barometrische Höhenmessung in den Karpathen von Dr. A. Kornhuber

Ein Ausflug auf die Jaworina von Jos. Lud. v. Holuby

Jahrbuch

Jahrbuch der k.k. Geol. Reichsanstalt VIII Jahrg. Wien 1857 Nr. I Ueber die Höhenschichten in den Karpathen von L. Hohenegger

Indem wir uns erlauben, Sie von dem Erscheinen dieser neuen Ausgabe von **Gaudy's Werken** in Kenntniss zu setzen, bemerken wir, dass der Preis derselben ein so **ungewöhnlich billiger** ist, wie er bisher im Deutschen Buchhandel bei einem so **anerkannt beliebten und berühmten Dichter** noch nicht dagewesen ist. — Die äussere Ausstattung ist eine sehr saubere und können wir die Lieferung des vollständigen Werkes bis zum 1. December d. J. garantiren. Der erste Band ist soeben bei uns angekommen und steht auf Wunsch zur gef. Ansicht gern bereit. Wir ersuchen Sie, uns den untenstehenden Bestellzettel, mit Namen und Wohnort versehen, recht bald wieder zugehen zu lassen und der **pünktlichsten** Expedition gewärtig zu sein.

Hochachtend und ergebenst

Der **Unterzeichnete** erbittet durch die Buchhandlung

von ....

Franz Freiherr v. Gaudy's poetische und prosaische

Werke complett in 8 Bänden. à Band **5 Sgr.**

Ort: **Name:**

Druck von R. Gensch in Berlin.

395

Živa Časopis přírodnický
redak. Dr. Jan Purkyně
a Jan Krejčí. Ročník V
Praha (Matica) 1857. 8°
S. 1–3 Geologische Schilde-
rung der Karpathen und
deren Umgränzungen von
L. Zeiszner (1–2 Hft)
Geologische Schilderung des
Tatragebirges u deran-
gränz. Gebirgsjoche von
L. Zeiszner 3 Hft

Im August 1857.

rn v. Gandy's

rosaische Werke.

usgegeben

von

hur Müller.

omplett in 8 Bänden.

weissem Druckpapier in eleg. Umschlag geheftet

Sgr.

heinen zwei Bände.

ann & Comp. in Berlin.

Werke Gandy's:

n Tagebuche eines wandernden Schneidergesellen. **II. Band.** Mein
Kaiserlieder. — Erzählende Dichtungen. — Vermischte Gedichte.
Stumme. — Der verlorene Sohn. — Der Pfarrer von Weinsperg.
n Trastevera. — Die Lebensüberdrüssigen. **VI. Band.** Novellen
— Aus dem Gedenkbuche des Ritters von Ehingen. — Die Ver-
erne Paris. — Der Jahrestag. — Humoresken. **VII. Band.** Der
en. **VIII. Band.** Venetianische Novellen.

